

Uniwersytet w Białymstoku

Wydział Prawa

Martyna Komarowska-Horosz

**PRAWNA OCHRONA ROLNICTWA
W EGZEKUCJI ŚWIADCZEŃ PIENIĘŻNYCH**

rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem promotora

dr. hab. Jerzego Bieluka, prof. UwB

Białystok 2020

Spis treści

Spis treści.....	3
Wykaz skrótów nazw aktów prawnych	10
Wykaz innych skrótów	11
Wykaz wykresów	12
Wstęp.....	13
1. Obszar i problem badawczy	13
2. Pytania badawcze	16
3. Metody badawcze.....	17
4. Układ rozprawy	18
5. Hipotezy badawcze	20
Rozdział I. Potrzeba prawnej ochrony rolnictwa w egzekucji	21
1. Przedmiot ochrony prawa rolnego	21
1.1. Uwagi wstępne	21
1.2. Pojęcie i przedmiot prawa rolnego	21
1.3. Prawna ochrona rolnictwa	23
1.4. Rolnictwo jako producent dóbr publicznych.....	25
1.5. Własność rolnicza.....	29
1.6. Agraryzacja prawa.....	30
2. Potrzeba szczególnej ochrony prawnej rolnictwa w egzekucji.....	31
2.1. Uwagi wstępne	31
2.2. Podstawowe pojęcia z zakresu egzekucji	32
2.2.1. Pojęcie egzekucji	32
2.2.2. Pojęcie postępowania egzekucyjnego	35
2.2.3. Podstawa egzekucji i postępowania egzekucyjnego	37
2.3. Rolnik jako dłużnik w egzekucji	39
2.4. Uzasadnienie szczególnej ochrony prawnej rolnictwa w egzekucji.....	41
2.5. Skala problemu	43

3. Działalność rolnicza, rolnik, gospodarstwo rolne, gospodarstwo rodzinne (łączniki prawa rolnego). Ukierunkowanie ochrony prawnej w egzekucji	45
3.1. Uwagi wstępne	45
3.2. Działalność rolnicza	47
3.2.1. Definicja działalności rolniczej	47
3.2.2. Działalność rolnicza jako działalność gospodarcza.....	51
3.3. Rolnik	53
3.3.1. Definicja rolnika	53
3.3.2. Rolnik jako przedsiębiorca	56
3.4. Gospodarstwo rolne	58
3.4.1. Wielość definicji gospodarstwa rolnego	58
3.4.2. Definicja gospodarstwa rolnego według art. 55 ³ k.c.	61
3.4.2.1. Aspekt funkcjonalny gospodarstwa rolnego	61
3.4.2.2. Prawny charakter gospodarstwa rolnego i jego ochrona.....	63
3.4.2.3. Gospodarstwo rolne jako przedsiębiorstwo.....	65
3.4.3. Składniki gospodarstwa rolnego wymienione w art. 55 ³ k.c.....	67
3.4.3.1. Katalog składników gospodarstwa rolnego.....	67
3.4.3.2. Nieruchomości rolne i leśne	69
3.4.3.3. Budynki, urządzenia i inwentarz	72
3.4.3.4. Prawa i obowiązki związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego	73
3.5. Gospodarstwo rodzinne	75
3.5.1. Gospodarstwo rodzinne w przepisie art. 23 Konstytucji.....	75
3.5.2. Potrzeba definiowania gospodarstwa rodzinnego w ustawodawstwie zwykłym	79
3.5.3. Gospodarstwo rodzinne w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego	83
3.6. Ukierunkowanie ochrony prawnej w egzekucji na gospodarstwo rodzinne	85

Rozdział II. Ograniczenia egzekucji jako instrument ochrony rolnictwa..... 87

1. Uwagi wstępne	87
2. Charakter prawny i uzasadnienie ograniczeń przedmiotowych egzekucji	87
3. Ograniczenia przedmiotowe w egzekucji z przyczyn humanitarnych.....	90
3.1. Uwagi wstępne	90
3.2. Ograniczenia przedmiotowe w egzekucji sądowej i administracyjnej obejmujące rzeczy	90

3.2.1. Zwierzęta potrzebne do wyżywienia dłużnika	90
3.2.2. Narzędzia i inne przedmioty niezbędne do osobistej pracy zarobkowej dłużnika	91
3.2.3. Wnioski.....	92
3.3. Ograniczenia przedmiotowe w egzekucji sądowej i administracyjnej dotyczące środków pieniężnych.....	93
3.3.1. Pieniądze.....	93
3.3.2. Środki pieniężne zgromadzone na rachunkach bankowych	95
3.3.3. Świadczenia okresowe zapewniające utrzymanie	97
3.3.4. Zwolnienie zajęcia rachunku bankowego na wypłatę wynagrodzeń.....	101
3.3.5. Środki pieniężne z ubezpieczeń.....	102
3.3.6. Środki pieniężne uzyskane z funduszy Unii Europejskiej	103
3.3.7. Wnioski.....	105
4. Szczególne ograniczenia przedmiotowe skierowane do rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne	106
4.1. Uwagi wstępne	106
4.2. Przedmioty należące do rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne niepodlegające egzekucji sądowej	106
4.2.1. Uwagi wstępne	106
4.2.2. Zakres podmiotowy	108
4.2.3. Zakres przedmiotowy	111
4.2.3.1. Katalog przedmiotów należących do rolnika niepodlegających egzekucji.....	111
4.2.3.2. Zasięgnięcie opinii izby rolniczej.....	116
4.2.3.3. Ograniczenia w zakresie egzekucji sądowej z nieruchomości	118
4.2.4. Skutki ograniczeń przedmiotowych egzekucji sądowej dotyczących przedmiotów należących do rolnika.....	120
4.3. Ograniczenia przedmiotowe dotyczące rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne w egzekucji w administracji.....	123
4.3.1. Uwagi wstępne	123
4.3.2. Podmiotowy zakres ograniczeń egzekucji w administracji dotyczących rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne	125
4.3.3. Przedmiotowy zakres ograniczeń egzekucji w administracji dotyczących rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne	125

4.3.4. Zbieg z ograniczeniami w egzekucji sądowej	129
4.4. Wnioski.....	130
5. Wyłączenia egzekucji na wniosek dłużnika.....	132
5.1. Uwagi wstępne	132
5.2. Wyłączenie spod zajęcia rzeczy niezbędnych do prowadzenia działalności gospodarczej w formie gospodarstwa rolnego w egzekucji sądowej.....	132
5.3. Zwolnienie z egzekucji na wniosek dłużnika w egzekucji administracyjnej .	135
5.4. Wnioski.....	136
6. Podsumowanie	137

Rozdział III. Szczególne sposoby egzekucji z gospodarstwa rolnego jako instrument ochrony rolnictwa 141

1. Uwagi wstępne	141
2. Egzekucja sądowa przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym.....	142
2.1. Uwagi wstępne	142
2.2. Wykorzystanie sposobu egzekucji przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym	144
2.2.1. Dane dotyczące zastosowania egzekucji przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym	144
2.2.2. Egzekucja przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym a interes wierzycieli	145
2.2.3. Egzekucja przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym a interes dłużnika i interes społeczny	147
2.3. Gospodarstwo rolne jako przedmiot egzekucji przez zarząd przymusowy....	148
2.4. Zarząd przymusowy a inne sposoby egzekucji	152
2.5. Wykonywanie zarządu przymusowego nad gospodarstwem rolnym.....	155
2.6. Wnioski.....	158
3. Egzekucja sądowa przez sprzedaż gospodarstwa rolnego	158
3.1. Uwagi wstępne	158
3.2. Wykorzystanie instytucji egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego ...	159
3.2.1. Cel regulacji.....	159
3.2.2. Dane dotyczące zastosowania egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego.....	160

3.2.3. Przyczyny rzadkiego stosowania egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego wynikające z konstrukcji przesłanek jej zastosowania	162
3.3. Zakres przedmiotowy egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego	166
3.4. Sprzedaż gospodarstwa rolnego	169
3.4.1. Zarząd nad gospodarstwem rolnym. Ustalenie ceny sprzedaży	169
3.4.2. Sprzedaż gospodarstwa rolnego z wolnej ręki lub w drodze licytacji.....	171
3.4.3. Skutki sprzedaży gospodarstwa rolnego w ramach egzekucji.....	174
3.5. Wnioski.....	176
4. Podsumowanie	176

Rozdział IV. Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego jako instrument ochrony rolnictwa w egzekucji

1. Uwagi wstępne	179
2. Zastosowanie ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego w egzekucji.....	180
2.1. Cel ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego	180
2.2. Zakres zastosowania ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego – pojęcie nieruchomości rolnej i jej nabycia	184
2.3. Zastosowanie ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego do nabycia nieruchomości rolnej i gospodarstwa rolnego w toku egzekucji.....	187
2.4. Wnioski.....	190
3. Zasada nabycia nieruchomości rolnej wyłącznie przez rolnika indywidualnego w egzekucji z nieruchomości rolnych.....	191
3.1. Wpływ zasady nabycia nieruchomości rolnej przez rolnika indywidualnego na egzekucję.....	191
3.2. Uchylenie zasady nabycia nieruchomości rolnych przez rolnika indywidualnego w egzekucji.....	194
3.3. Przepisy intertemporalne w Nowelizacji z 2019 r.	195
3.4. Obowiązki związane z nabyciem nieruchomości rolnej.....	197
3.5. Wnioski.....	200
4. Prawo pierwokupu i prawo nabycia w egzekucji z nieruchomości rolnych	201
4.1. Uwagi wstępne	201
4.2. Prawo pierwokupu	201
4.3. Prawo nabycia.....	204
4.3.1. Zastosowanie prawa nabycia w egzekucji.....	204

4.3.2. Obowiązek zawiadomienia o nabyciu nieruchomości rolnej w toku egzekucji.....	206
4.3.3. Wykonanie prawa nabycia w egzekucji	208
4.4. Sankcja nieważności nabycia nieruchomości rolnej	211
4.5. Wnioski.....	216
5. Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego a egzekucja szczególnymi sposobami	217
5.1. Uwagi wstępne	217
5.2. Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego a egzekucja przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym	217
5.2.1. Zbywanie nieruchomości rolnych przez zarządcę przymusowego	217
5.2.2. Obowiązki związane z nabyciem nieruchomości rolnej lub gospodarstwa rolnego a ustanowienie zarządu przymusowego	220
5.3. Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego a egzekucja przez sprzedaż gospodarstwa rolnego.....	222
5.4. Wnioski.....	223
6. Podsumowanie	224

Rozdział V. Upadłość, restrukturyzacja, restrukturyzacja zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne jako uzupełnienie instrumentów ochrony rolnictwa w egzekucji

1. Uwagi wstępne	226
2. Rolnicy a upadłość	227
2.1. Uwagi wstępne	227
2.2. Ogłoszenie upadłości przez rolnika	229
2.2.1. Zdolność upadłościowa rolnika	229
2.2.2. Uprawnienie do ogłoszenia przez rolnika będącego osobą fizyczną upadłości konsumenckiej	230
2.2.3. Uzasadnienie szczególnej sytuacji rolników w upadłości.....	232
2.2.4. Podmioty uprawnione do wnioskowania o ogłoszenie upadłości rolnika.....	237
2.3. Stosunek upadłości do postępowania egzekucyjnego	238
2.3.1. Wpływ ogłoszenia upadłości na postępowania egzekucyjne	238
2.3.2. Upadłość a ograniczenia przedmiotowe egzekucji przeciwko rolnikom	239
2.3.3. Upadłość a egzekucja przez sprzedaż gospodarstwa rolnego	241
2.4. Wnioski.....	242

3. Rolnicy w postępowaniu restrukturyzacyjnym.....	243
3.1. Uwagi wstępne	243
3.2. Zdolność restrukturyzacyjna rolnika	245
3.3. Stosunek restrukturyzacji do postępowania egzekucyjnego	246
3.3.1. Wpływ restrukturyzacji na egzekucję.....	246
3.3.2. Restrukturyzacja a ograniczenia przedmiotowe egzekucji przeciwko rolnikom	247
3.3.3. Restrukturyzacja a egzekucja przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym	248
3.4. Wnioski.....	249
4. Restrukturyzacja zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne	249
4.1. Uwagi wstępne	249
4.2. Zakres zastosowania	250
4.3. Stosunek do postępowania egzekucyjnego.....	254
4.4. Stosunek do postępowania upadłościowego oraz restrukturyzacyjnego	255
4.5. Instrumenty restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne.....	256
4.6. Wnioski.....	261
5. Podsumowanie	261
Zakończenie.....	263
1. Wnioski <i>de lege lata</i>	263
2. Wnioski <i>de lege ferenda</i>	265
Źródła.....	275
1. Akty prawne	275
2. Bibliografia	281
3. Orzecznictwo.....	309
4. Inne.....	314

Wykaz skrótów nazw aktów prawnych

- k.c. – ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1145)
- Konstytucja – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. nr 78, poz. 483 ze zm.)
- k.p. – ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1040 ze zm.)
- k.p.a. – ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 2096 ze zm.)
- k.p.c. – ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1460 ze zm.)
- Nowelizacja z 2019 r. – ustawa z dnia 26 kwietnia 2019 r. o zmianie ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2019 r., poz. 1080)
- p.b. – ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 2187 ze zm.)
- p.p. – ustawa z dnia 6 marca 2018 r. - Prawo przedsiębiorców (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1292)
- p.r. – ustawa z dnia 15 maja 2015 r. - Prawo restrukturyzacyjne (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 243 ze zm.)
- p.u. – ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 498 ze zm.)
- r.p.r.g.e. – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 lipca 2017 r. w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji (Dz. U. z 2017 r., poz. 1385)
- Rozporządzenie z 1966 r. – Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 1966 r. w sprawie określenia przedmiotów, należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji sądowej (Dz. U. z 1966 r., nr 21, poz. 138)
- Rozporządzenie z 1996 r. – Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 maja 1996 r. w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji sądowej (Dz. U. z 1996 r., nr 63, poz. 300)

- u.k.u.r. – ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1362)
- u.p.d.o.f. – ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1509 ze zm.)
- u.p.d.o.p. – ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 865)
- u.p.e.a. – ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1438 ze zm.)
- u.p.r. – ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1256 ze zm.)
- u.r.z.g.r. – ustawa z dnia 9 listopada 2018 r. o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne (Dz. U. z 2019 r. poz. 33)
- u.u.s.r. – ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 299 ze zm.)
- u.w.s.n. lub „Nowelizacja z 2016 r.” – ustawa z dnia 14 kwietnia 2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. z 2016 r., poz. 585)

Wykaz innych skrótów

ARiMR – Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa

BIP – Biuletyn Informacji Publicznej

dostęp Legalis – dostęp do publikacji za pomocą Internetowego Systemu Informacji Prawnej Legalis, <https://www.legalis.pl/>

dostęp LEX – dostęp do publikacji za pomocą Internetowego Systemu Informacji Prawnej LEX, <https://www.lex.pl/>

Dz. U. – Dziennik Ustaw

KOWR – Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa

n.t. – numer tezy

pkt – punkt

poz. – pozycja

tekst jedn. – tekst jednolity

Uzasadnienie Nowelizacji z 2016 r. – uzasadnienie projektu ustawy o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw z dnia 4 marca 2016 r., druk sejmowy nr 293

Uzasadnienie r.p.r.g.e. – uzasadnienie projektu rozporządzenia w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji, nr z wykazu Rządowego Centrum Legislacji: B303

Uzasadnienie u.r.z.g.r. – uzasadnienie projektu ustawy o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne z dnia 2 lipca 2018 r., druk sejmowy nr 2722

w zw. – w związku

ze zm. – ze zmianami

Wykaz wykresów

Wykres nr 1. Liczba uwzględnionych w całości lub części wniosków w przedmiocie ustanowienia zarządu przymusowego

Wykres nr 2. Liczba uwzględnionych w całości lub w części wniosków w przedmiocie egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego

Wstęp

1. Obszar i problem badawczy

Rolnictwo jest bardzo istotną częścią gospodarki, a nawet szerzej – życia społecznego. Przede wszystkim ma za zadanie dostarczać społeczeństwu najważniejsze produkty rolne, czyli żywność. To od działalności rolniczej rozpoczęła się jakakolwiek aktywność gospodarcza człowieka. Zajmuje się nią duża część ludności, której ośrodek pracy i życia zlokalizowany jest na obszarach wiejskich. Ponadto rolnictwo przyczynia się do powstawania niematerialnych dóbr publicznych takich jak czyste środowisko, bioróżnorodność, krajobraz. Wypełnia istotne funkcje ekonomiczne, społeczne, ekologiczne i środowiskowe. Specyfika działalności rolniczej powoduje, że nie jest ona oparta o czysty rachunek ekonomiczny. Wynik gospodarczy jest uzależniony nie tylko od ryzyka wynikającego ze zmienności rynku, ale także ze znacznie poważniejszych zagrożeń wynikających z niemożliwych do zapobieżenia czynników naturalnych, zjawisk atmosferycznych i biologicznych.

Z prowadzeniem działalności rolniczej wiąże się konieczność realizacji zobowiązań natury cywilnoprawnej oraz publicznoprawnej¹. Problemy rolników ze spełnianiem długów często nie wynikają z ryzykownych czy błędnych decyzji gospodarczych, a powodów zupełnie od nich niezależnych i niemożliwych do przewidzenia, w szczególności zależności od cyklu biologicznego, a także ograniczonych zasobów niezbędnych do produkcji, w szczególności gruntów rolnych.

Brak dobrowolnej realizacji świadczenia przez dłużnika uprawnia wierzyciela do skierowania przeciwko niemu egzekucji, która polega na zastosowaniu przez uprawnione organy władzy publicznej instrumentów przymusu mających na celu doprowadzenia do realizacji obowiązku prawnego nałożonego na określony podmiot. Egzekucja pełni doniosłą rolę w zapewnieniu ładu prawnego, wymusza przestrzeganie obowiązków ustalonych w orzeczeniach właściwych organów lub bezpośrednio w przepisach. Z drugiej strony, jej skutki mogą prowadzić do znacznych problemów osobistych i gospodarczych, utrudnień i niedogodności po stronie zobowiązanego, dlatego stanowi

¹ Na temat źródeł zobowiązań cywilnoprawnych i publicznoprawnych powstających w związku z prowadzeniem gospodarstwa rolnego zob. opracowanie monograficzne E. Kremer, *Odpowiedzialność za zobowiązania związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego*, Kraków 2004.

jedną z najbardziej dotkliwych sankcji prawnych. Z egzekucją świadczeń pieniężnych powiązany jest szerszy problem niewypłacalności, której skutki regulują przepisy prawa o niewypłacalności – prawa restrukturyzacyjnego oraz prawa upadłościowego. Nieregulowanie zobowiązań wpływa negatywnie nie tylko na sytuację dłużnika, ale także na całe otoczenie gospodarcze, dlatego w interesie publicznym jest reagowanie na kłopoty ekonomiczne konkretnych podmiotów.

Przedmiotem badań w niniejszej rozprawie jest sytuacja prawna rolnictwa w egzekucji. Ustalona zostanie rola norm z tego zakresu jako kolejnego obszaru regulacji, który wpływa na kształtowanie polskiego ustroju rolnego. W pierwszej kolejności analizie zostanie poddana potrzeba udzielenia ochrony rolnictwu w przepisach szczególnych z zakresu egzekucji, z uwagi na wypełnianie istotnych funkcji gospodarczych i społecznych. Swoiste uwarunkowania rolnictwa uzasadniają potrzebę tworzenia różnego rodzaju odrębnych i ochronnych konstrukcji prawnych. Fundamentalne znaczenie dla prawa rolnego ma pytanie, jaki jest przedmiot i cel ochrony przepisów tej gałęzi prawa. Zbadane zostanie nie tylko uzasadnienie przyznania rolnictwu wsparcia w przepisach o egzekucji świadczeń pieniężnych, ale także właściwy przedmiot ochrony – działalność rolnicza, rolnik, gospodarstwo rolne lub jego rodzaj, którym jest gospodarstwo rodzinne. Z tego powodu, w tytule niniejszej rozprawy posłużono się sformułowaniem „ochrona rolnictwa” jako pojęcia najszerszego, obejmującego zakresem znaczeniowym proponowane przedmioty ukierunkowania prawnego wsparcia. W toku rozważań zostanie zatem ustalony prawidłowy adresat norm mających na celu wspomaganie rolnictwa w toku egzekucji.

W Polsce naczelną zasadą, która winna przyświecać ingerencjom ustawodawcy w ustrój rolny, rozumiany jako układ stosunków własnościowych i form organizacji produkcji w rolnictwie oraz form organizacyjnych rynku rolnego, jest art. 23 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.² Przepis ten stanowi, że podstawą ustroju rolnego państwa jest gospodarstwo rodzinne, nie wyjaśnia jednak jak rozumieć to pojęcie. Według doktryny³ jest to takie gospodarstwo, w którym wyróżnikiem jest podmiot – rodzina prowadząca działalność rolniczą, z jedynie incydentalnym i pomocniczym wykorzystaniem pracy osób spoza jej członków. Stanowi nie tylko źródło dochodu, ale również miejsce pracy dla rodziny rolniczej. To nie jedynie ośrodek pracy,

² Dz. U. nr 78, poz. 483 ze zm., zwanej dalej jako: „Konstytucja”.

³ D. Łobos-Kotowska, *Gospodarstwo rodzinne. Prawne formy organizacji*, Sosnowiec 2006, s. 49-51. Szerzej zob. literatura podana w rozdziale I, podrozdziale 3, pkt 3.5.

ale też życia prywatnego. Granica między tymi sferami jest płynna. Jednocześnie gospodarstwo rodzinne ma stanowić efektywną formę prowadzenia szczególnego rodzaju działalności gospodarczej, jakim jest produkcja rolna, co pozwoli na zapewnienie dochodów niezbędnych do utrzymania rodziny rolniczej, ale także na najpełniejsze zaspokojenie potrzeb społeczeństwa. Przepis art. 23 Konstytucji ustanawia wytyczną dla organów państwowych, których działania muszą być nakierowane na realizację założenia, że to gospodarstwo rodzinne jest podstawą ustroju rolnego. Powinno ono wypełniać podstawową rolę w budowaniu stosunków własnościowych w rolnictwie oraz zajmować szczególne miejsce wśród innych form gospodarowania w rolnictwie.

Polskie uregulowania prawne w zakresie ustroju rolnego powinny zatem dążyć do realizacji normy programowej wyrażonej w art. 23 Konstytucji, tj. budowania ustroju rolnego opartego o gospodarstwa rodzinne. Wszelkie regulacje prawne wpływające na sytuację prawną rolnictwa powinny uwzględniać konstytucyjne wytyczne. Celem niniejszej rozprawy jest zatem ocena obowiązujących przepisów o egzekucji pod kątem realizacji konstytucyjnej normy programowej nakładającej obowiązek kierunkowego wspomagania gospodarstw rodzinnych jako podstawy ustroju rolnego. Realne wsparcie gospodarstw rodzinnych wymaga kompleksowego uregulowania ich sytuacji prawnej, w tym także skutków niewykonywania zobowiązań pieniężnych oraz stanu niewypłacalności lub zagrożenia jego powstaniem.

Norma prawna podlegająca wykonaniu może wynikać z norm prawa prywatnego - wówczas podpada pod egzekucję sądową albo prawa publicznego – wówczas jest realizowana w ramach egzekucji administracyjnej. Oba te tryby zostaną poddane analizie w niniejszej rozprawie, gdyż pozwoli to na kompleksowe ustalenie pozycji rolnika jako dłużnika i zobowiązanego. Ponadto, z uwagi na rodzaj zobowiązań wyróżnia się podział na egzekucję świadczeń pieniężnych oraz niepieniężnych. Zbadana w niniejszej rozprawie zostanie egzekucja długów pieniężnych, która jest oderwana od źródła i rodzaju zobowiązania. Egzekucja świadczeń niepieniężnych nie zostanie poddana analizie z uwagi na to, że jest ściśle powiązana z osobą dłużnika, rodzajem świadczenia oraz ze stosunkiem stanowiącym podstawę zobowiązania. Wyróżnia się ponadto egzekucję singularną skierowaną do określonych składników mienia dłużnika oraz uniwersalną, obejmującą majątek dłużnika jako całość. W polskim systemie prawnym egzekucja uniwersalna utożsamiana jest tradycyjnie z upadłością, w ramach której dochodzi do przeznaczenia całości majątku dłużnika – masy upadłościowej, na zaspokojenie wierzycieli. Z upadłością powiązana jest restrukturyzacja. Postępowanie

restrukturyzacyjne jest skierowane do całego majątku przedsiębiorcy, ale ma na celu uchronienie przedsiębiorstwa przed likwidacją poprzez restrukturyzację zadłużenia oraz zaspokojenie wierzycieli w takim stopniu, jak to możliwe. Razem regulacje o upadłości i restrukturyzacji tworzą prawo o skutkach niewypłacalności, które uzupełnia przepisy o egzekucji. Te regulacje zostaną w niniejszej rozprawie poddane analizie jako element systemu norm składającego się na sytuację dłużnika, wobec którego prowadzone są działania przymusowe zmierzające do wyegzekwowania świadczeń wierzycieli.

Uzasadnieniem podjęcia badań w opisanym obszarze jest ponadto brak w literaturze przedmiotu opracowania monograficznego analizującego kompleksowo sytuację prawną rolnika jako dłużnika w egzekucji sądowej, administracyjnej oraz powiązanych z postępowaniem egzekucyjnym instytucjach prawa o skutkach niewypłacalności. Można odnaleźć jedynie artykuły poświęcone poszczególnym problemom oraz pojedyncze tezy zawarte w publikacjach dotyczących innych treści.

2. Pytania badawcze

Rozwiązanie określonego powyżej problemu badawczego wymaga odpowiedzi na następujące pytania szczegółowe:

1. Czy normy prawne regulujące egzekucję świadczeń pieniężnych powinny przewidywać szczególną ochronę rolnictwa?
2. Jeżeli na powyższe pytanie zostanie udzielona odpowiedź twierdząca, w jaki sposób ochrona powinna być ukierunkowana: czy na określoną aktywność, czyli działalność rolniczą, czy może podmiotowo – każdego rolnika, czy przedmiotowo – obejmując gospodarstwo rolne lub jego szczególny rodzaj gospodarstwo rodzinne?
3. Czy aktualnie obowiązujące przepisy przewidują ochronę rolnictwa w egzekucji świadczeń pieniężnych?
4. Jeżeli na powyższe pytanie zostanie udzielona odpowiedź twierdząca, czy ochrona rolnictwa w egzekucji świadczeń pieniężnych jest wystarczająca?

Ustosunkowanie się do powyższych zagadnień posłuży do analizy następującego głównego pytania badawczego rozprawy: czy normy prawne regulujące egzekucję świadczeń pieniężnych przeciwko rolnikom realizują przewidzianą w art. 23 Konstytucji zasadę, zgodnie z którą podstawą ustroju rolnego Rzeczypospolitej Polskiej są

gospodarstwa rodzinne? Jeżeli nie, jak należy skonstruować prawną ochronę gospodarstw rodzinnych w egzekucji świadczeń pieniężnych?

3. Metody badawcze

Rozważania zostaną oparte o metodę dogmatyczno-prawną polegającą na analizie norm prawnych dotyczących egzekucji sądowej i administracyjnej oraz powiązanych z nimi instytucjami upadłości i restrukturyzacji, w zakresie, w jakim dotyczą rolnictwa. Przepisy o egzekucji zostaną w niniejszej pracy zbadane pod kątem przydatności jako instrumentu realizującego ochronną funkcję prawa rolnego. Wobec ekspansji prawa rolnego na coraz to nowe obszary regulacji z różnych gałęzi prawa, normy z innych dziedzin stają się narzędziem do realizacji polityki rolnej. Należy poddać analizie przepisy szczególne, które w sposób odmienny regulują sytuację rolnika jako dłużnika. Omówione zostaną instytucje prawa egzekucyjnego wprowadzające szczególne regulacje mające na celu ochronę rolnictwa. Przepisy, które przewidują ochronę, ale także obejmują inne kategorie dłużników, zostaną omówione tylko w zakresie niezbędnym dla jasności wyводу i wyjaśnienia szczególnej sytuacji rolnika w egzekucji. Badanie aktów prawnych zostanie uzupełnione o odniesienie do poglądów doktryny oraz judykatury. W szczególności analizowane regulacje zostaną zestawione z teoretycznoprawnymi rozważaniami na temat prawa rolnego i przedmiotu jego ochrony.

Przeanalizowane zostaną ponadto dane statystyczne dotyczące problemu egzekucji prowadzonych przeciwko rolnikom oraz stanu zadłużenia sektora rolnictwa. Z uwagi na brak obowiązku prowadzenia statystyk przez organy egzekucyjne dostępne dane są niekompletne. Ponadto pewne informacje są dostarczone przez podmioty komercyjne, takie jak Krajowy Rejestr Długów. Statystyki pozwalają zatem jedynie na określenie przybliżonej skali badanego problemu.

Metoda historyczna zostanie użyta w ograniczonym zakresie. Poczynione uwagi na temat ewolucji przepisów mają przedstawić tło aktualnie obowiązujących norm, praca nie ma charakteru historycznoprawnego. Odstąpiono od wykorzystania metody prawoporównawczej z uwagi na swoistość polskich rozwiązań w zakresie egzekucji przeciwko rolnikowi oraz silnego powiązania regulacji z unikalnymi uwarunkowaniami gospodarczymi i społecznymi. Niekiedy powoływane będą regulacje obowiązujące w innych państwach, w celu uzupełnienia rozważań o przedstawienie szerszego kontekstu badanego problemu.

4. Układ rozprawy

Rozwiązanie problemu badawczego rozprawy wymaga ustalenia zasadności wprowadzania szczególnych regulacji ochronnych mających na celu wspomaganie rolnictwa w egzekucji, co będzie przedmiotem rozważań w pierwszym rozdziale. Jednocześnie zostanie przeprowadzona operacjonalizacja najważniejszych w rozprawie pojęć: egzekucji, postępowania egzekucyjnego oraz działalności rolniczej, rolnika, gospodarstwa rolnego i gospodarstwa rodzinnego, nazwanych w pracy łącznikami prawa rolnego. Ich analiza posłuży do określenia przedmiotu, który powinien podlegać specjalnemu traktowaniu w analizowanych regulacjach. W kolejnych rozdziałach zbadane i ocenione zostaną aktualnie obowiązujące normy prawne, które mogą stanowić instrumenty ochrony rolnictwa w egzekucji.

Drugi rozdział zostanie poświęcony ograniczeniom przedmiotowym egzekucji tradycyjnie wykorzystywanym do ochrony interesu dłużnika przed nadmiernymi uciążliwościami wynikającymi z zastosowania instrumentów przymusu. Polegają one na tym, że pewne przedmioty lub prawa są zwolnione spod możliwości przeznaczenia na zaspokojenie długu. Zarówno w ustawie z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego⁴, jak i ustawie z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji⁵, poza przywilejami dedykowanymi wszystkim kategoriom dłużników, znajdują się przepisy szczególne mające na celu podtrzymanie działalności rolniczej podejmowanej przez dłużnika.

Trzeci rozdział dotyczył będzie szczególnych sposobów egzekucji występujących jedynie w k.p.c., tj. przez zarząd przymusowy nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym oraz sprzedaż tych kompleksów majątkowych. Głównym ich celem jest dążenie do uzyskania zaspokojenia wierzycieli albo z dochodów uzyskiwanych z gospodarstwa rolnego przez zarządcę przymusowego, albo przez jego sprzedaż jako całości, co pozwala na uzyskanie wyższej ceny niż zbywanie poszczególnych ich elementów. Zastosowanie szczególnych sposobów egzekucji leży po części także w interesie dłużnika, gdyż zastosowanie zarządu przymusowego jest jedynie tymczasowe i pozwala na kontynuowanie działalności rolniczej w niezakłócony sposób po zakończeniu postępowania. Dokonanie zaś sprzedaży gospodarstwa rolnego pozwala na uzyskanie wyższej ceny i potencjalne zaspokojenie wszystkich wierzycieli. Pomimo tego, że jest

⁴ Tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1460 ze zm., zwanej dalej jako: „k.p.c.”

⁵ Tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1438 ze zm., zwanej dalej jako: „u.p.e.a.”

bardziej inwazyjne w sferze praw dłużnika, jest w pewien sposób dla niego korzystne, gdyż pozwala na uwolnienie od zobowiązań. Ponadto, w interesie społecznym jest podtrzymanie działalności gospodarczej w niemal nieuszczerplonym stanie, ewentualnie z (tymczasową) zmianą podmiotu ją podejmującego.

Nie tylko przepisy k.p.c. i u.p.e.a. wpływają na sytuację prawną rolników jako dłużników. Od nowelizacji z 2016 r. także ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego⁶, a więc akt, który ma za zadanie wspierać gospodarstwa rodzinne, modyfikuje zasady prowadzenia egzekucji z nieruchomości rolnych i odpowiednio całego gospodarstwa rolnego. Czwarty rozdział dotyczył będzie wpływu tej ustawy na egzekucję oraz odpowiedi na pytanie, czy celowo ingeruje w przepisy o przymusowej realizacji zobowiązań w celu kształtowania ustroju rolnego poprzez wspomaganie gospodarstw rodzinnych.

Piąty rozdział rozprawy zostanie poświęcony zbadaniu roli przepisów prawa o skutkach niewypłacalności, tj. prawa upadłościowego oraz prawa restrukturyzacyjnego, jako uzupełniających ochronę rolnictwa w egzekucji. Przeważająca część podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne to osoby fizyczne, które zgodnie z ustawą z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe⁷ nie mogą ogłosić upadłości w postępowaniu dedykowanym przedsiębiorcom, mają zaś uprawnienie do skorzystania z upadłości konsumenckiej. Osoby prawne zajmujące się działalnością rolniczą traktowane są jak inni przedsiębiorcy, bez żadnych różnic. Inaczej, w ustawie z dnia 15 maja 2015 r. - Prawo restrukturyzacyjne⁸ wszystkie podmioty prowadzące gospodarstwa rolne mogą skorzystać z restrukturyzacji. Co więcej, rolnikom jest dedykowana specjalna ustawa z dnia 9 listopada 2018 r. o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne⁹, która przewiduje instrumenty wykorzystujące pomoc publiczną.

Rozprawę zamyka zakończenie, w którym zostaną podsumowane rozważania zmierzające do rozwiązania problemu badawczego oraz przedstawione wnioski *de lege lata* oraz *de lege ferenda*.

Badany w rozprawie stan prawny datowany jest na dzień 1 marca 2020 r.

⁶ Tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1362, zwana dalej jako: „u.k.u.r.”

⁷ Tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 498 ze zm., zwaną dalej jako: „p.u.”

⁸ Tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 243 ze zm., zwanej dalej jako: „p.r.”

⁹ Dz. U. z 2019 r. poz. 33, zwana dalej jako: „u.r.z.g.r.”

5. Hipotezy badawcze

Zbadanie głównego problemu badawczego wymaga zweryfikowania następujących hipotez szczegółowych: przepisy o egzekucji świadczeń pieniężnych powinny przewidywać szczególną ochronę prawną rolnictwa. Z uwagi na konstytucyjną normę programową osadzającą pojęcie gospodarstwa rodzinnego jako podstawę ustroju rolnego, ochrona w egzekucji powinna być ukierunkowana na gospodarstwa rodzinne. Przepisy powinny dążyć nie tylko do ochrony ciągłości działalności rolniczej, niezależnie od podmiotu wykonującego tę działalność, a także wspomagać rodzinę prowadzącą wspólnie gospodarstwo rolne. Tak ukierunkowana ochrona realizuje nie tylko partykularne interesy rodziny rolniczej, ale także interes społeczny. Aktualnie obowiązujące normy prawne przewidują pewne regulacje szczególne poświęcone uregulowaniu sytuacji rolników w egzekucji, lecz nie zapewniają wystarczającej ochrony gospodarstwa rodzinnego.

Główna hipoteza badawcza rozprawy brzmi następująco: normy prawne regulujące egzekucję świadczeń pieniężnych przeciwko rolnikom nie realizują przewidzianej w art. 23 Konstytucji zasady, zgodnie z którą podstawą ustroju rolnego Rzeczypospolitej Polskiej są gospodarstwa rodzinne. Ochronę gospodarstw rodzinnych w egzekucji świadczeń pieniężnych należy skonstruować poprzez systemowe rozwiązanie łączące szczególne regulacje z zakresu egzekucji oraz specjalne regulacje z zakresu prawa o skutkach niewypłacalności, co pozwoliłoby na kompleksowe rozwiązanie potrzeby ochrony rolnictwa w egzekucji oraz szerszego problemu niewypłacalności gospodarstw rodzinnych.

Rozdział I. Potrzeba prawnej ochrony rolnictwa w egzekucji

1. Przedmiot ochrony prawa rolnego

1.1. Uwagi wstępne

Prawo rolne przeszło ewolucję, dopasowując się do zmieniających się funkcji rolnictwa. Rozszerza swój zakres na coraz to kolejne obszary regulacji prawnej. Wspólnym mianownikiem norm prawnych dotyczących problematyki prawnorolnej jest dążenie do zapewnienia prawnej ochrony. Jest to uzasadnione szczególnym statusem rolnictwa w gospodarce, które zaspokaja najbardziej istotne potrzeby społeczeństwa. Poza żywnością dostarcza, także unikatowe dobra publiczne, realizuje wiele innych funkcji poza typową – produkcyjną. W niniejszym podrozdziale przedstawiony zostanie przedmiot prawa rolnego oraz uzasadnienie specjalnej ochrony udzielanej rolnictwu przez normy należące do tej gałęzi prawa.

1.2. Pojęcie i przedmiot prawa rolnego

Zgodnie z klasyczną definicją autorstwa A. Stelmachowskiego prawo rolne jest to *„całokształt norm prawnych regulujących stosunki społeczne związane z kształtowaniem ustroju rolnego w tym także produkcji rolnej i rynku rolnego”*¹⁰. To pojęcie inaczej objaśnia A. Lichorowicz, uwzględniając aktualny stan rozwoju gałęzi prawa i dziedziny nauki związanej z rolnictwem: *„Przez prawo rolne należy rozumieć zespół instytucji i rozwiązań prawnych o charakterze szczególnym, podyktowanym specyfiką rolnictwa jako odrębnego działu gospodarki, które tworzą ramy prawne (strukturalne i techniczne) dla działalności produkcyjnej w rolnictwie, jak też dla przetwarzania i obrotu produktami rolnymi”*¹¹. Jeszcze inną definicję prawa rolnego opracował R. Budzinowski, zgodnie z którą jest to *„zespół norm prawnych regulujących działalność rolniczą oraz stosunki społeczne ściśle z tą działalnością związane”*¹².

¹⁰ A. Stelmachowski, *Przedmiot i źródła prawa rolnego*, (w:) P. Czechowski, M. Korzycka-Iwanow, S. Prutis, A. Stelmachowski, *Polskie prawo rolne na tle ustawodawstwa Unii Europejskiej*, Warszawa 1999, s. 19.

¹¹ A. Lichorowicz, *Pojęcie i przedmiot prawa rolnego*, (w:) A. Stelmachowski (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2009, s. 27.

¹² R. Budzinowski, *Problemy ogólne prawa rolnego. Przegląd podstaw legislacyjnych i koncepcji doktrynalnych*, Poznań 2008, s. 246, zob. również przedstawione tam różne definicje podawane przez polskich i zagranicznych autorów, s. 189-190.

W pewnym uproszczeniu, przedmiotem zainteresowania prawa rolnego jest rolnictwo¹³. Jest to jeden z działów gospodarki narodowej, rozumianej jako ogół działalności gospodarczej podejmowanej w sferze produkcji, podziału, obrotu i konsumpcji, znacznie różniący się od pozostałych. Obejmuje uprawy rolne, chów i hodowlę zwierząt, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo¹⁴. Zmagają się ze specyficznymi problemami, wynikającymi przede wszystkim z wpływu przyrodniczych czynników na produkcję rolną, zależnością od cyklu biologicznego (w większości przypadków) oraz rodzajem zaspokajanych potrzeb społeczeństwa, głównie zaopatrzenia w żywność, a więc w podstawowe dobra niezbędne każdemu konsumentowi¹⁵. Działalność rolnicza polega w dużej mierze na wspomaganiu sił przyrody¹⁶. Na jej wynik gospodarczy wpływa nie tylko zmienność rynku czy stopień zorganizowania, jak to ma miejsce w przypadku innych rodzajów działalności gospodarczej. Oparcie produkcji rolnej na czynnikach naturalnych powoduje także uzależnienie od ryzyka wystąpienia nieprzewidywalnych zdarzeń, zjawisk atmosferycznych (np. susza, powódź) lub biologicznych (choroba roślin lub zwierząt), którym człowiek nie może zapobiec¹⁷. Ustawodawca między innymi dlatego traktuje rolnictwo odmiennie, stosując regulacje szczególne. Nie wystarczy sama obiektywna odmiennność tego działu gospodarki, konieczny jest również czynnik polityczny, dzięki któremu dochodzi do zmian w prawie zgodnych z założeniami danej polityki rolnej¹⁸. Priorytety polityczne ulegają zaś zmianie, obejmując nie tylko tradycyjne dążenie do zwiększania wydajności produkcji, ale także uwzględniając fakt dostarczania przez rolnictwo innych wartości poza wytwarzaniem produktów.

¹³ *Idem*, *Prawo rolne wobec współczesnych wyzwań*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2014, nr 2(16), s. 12.

¹⁴ B. Jeżyńska, *Rolnictwo*, (w:) S. Prutis (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015, s. 176. Zob. załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) (Dz. U. nr 251, poz. 1885 ze zm.), zgodnie z którym Sekcja A zatytułowana rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo, obejmuje działy: Dział 1 - uprawy rolne, chów i hodowla zwierząt, łowiectwo, włączając działalność usługową, Dział 2 – leśnictwo i pozyskiwanie drewna, Dział 3 - rybactwo.

¹⁵ R. Budzinowski, *Prawo rolne wobec...*, s. 12; zob. też pozaprawne uwagi na temat rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich - J.S. Zegar, *Esej o rozwoju rolnictwa i wsi we współczesnych uwarunkowaniach*, „Studia Obszarów Wiejskich” 2016, vol. 42, s. 9-22; J. Bański, *Perspektywy rozwoju polskiej wsi – wybrane zagadnienia*, „Wies i Rolnictwo” 2014, nr 4(165), s. 13-25.

¹⁶ Jak wskazuje P. Bielski, *Cele definiowania pojęcia gospodarstwa rolnego w systemie prawa – uwagi z perspektywy prawa handlowego*, „Rejent” 2005, r. 15, nr 10(174), s. 73: „Są to przede wszystkim środki i urządzenia zwiększające działanie sił przyrody (nowoczesne, bardziej efektywne odmiany roślin czy rasy zwierząt, pasza dla zwierząt hodowlanych, nawożenie upraw, melioracja gruntów rolnych itp.), ograniczające ryzyko szkód naturalnych (przeciwdziałanie oraz niszczenie szkodników upraw, nawadnianie upraw, leczenie zwierząt itp.) czy usprawniające organizację pracy w rolnictwie.”

¹⁷ *Ibidem*, s. 73.

¹⁸ R. Budzinowski, *Przyszłość prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2009, nr 1(5), s. 18-19.

Prawo rolne zostało wyodrębnione ze względu na przedmiot regulacji, a nie ze względu na metodę¹⁹, przez to jego zakres jest elastyczny. Początkowo było dedykowane strukturom agrarnym, rozwijało się następnie w kierunku zainteresowania producentem rolnym, a obecnie jest w coraz większym stopniu prawem rozwoju obszarów wiejskich, rozwija koncepcję rolnictwa jako producenta dóbr publicznych²⁰. Przedmiot tej gałęzi prawa przeszedł ewolucję od czynnika ziemi jako zasadniczego dla regulacji prawnorolnych, poprzez uwzględnienie komercjalizacji, czyli objęcia zainteresowaniem także obróbki produktów rolnych, ich przetworzenia, wprowadzenia do obrotu, do akcentowania wymogów ochrony środowiska, prawa żywnościowego oraz rozwoju obszarów wiejskich²¹. Zmiana paradygmatu prawa rolnego daje swój wyraz w nowych lub zmodyfikowanych przepisach.

1.3. Prawna ochrona rolnictwa

Jak wskazuje R. Budzinowski, głównym uzasadnieniem odrębności w prawnym traktowaniu rolnictwa była potrzeba jego ochrony. Prawo rolne od chwili powstania miało charakter ochronny²². Wyrazem takiego szczególnego traktowania rolnictwa jest wprowadzanie regulacji specjalnych, czasem szczególnych, podyktowanych różnymi względami. Uzasadnienie oraz konkretny przedmiot i cel ochrony prawnej ulegał zmianom w czasie²³. Początkowo obejmował przede wszystkim organizację produkcji, działalność wytwórczą, ale także podmioty zajmujące się uprawą ziemi (rolników) oraz należyte zagospodarowanie i wykorzystanie ziemi. Aktualnie, w związku z ewolucją i postępem w rolnictwie, przyczynami legitymizującymi szczególną, nawet wzmocnioną ochronę i wsparcie rozwoju rolnictwa jest jego wielofunkcyjność oraz powiązanie

¹⁹ A. Stelmachowski, *Przedmiot i źródła...*, s. 18-20; K. Stefańska, *Uwagi o legislacyjnych i doktrynalnych koncepcjach prawa rolnego*, „Państwo i Prawo” 1990, nr 6, s. 49.

²⁰ J. Bieluk, *Zmiana paradygmatu prawa rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2015, vol. XIII, s. 66, 71, 74; zob. także E. Tomkiewicz, M. Bocheński, *Polityka rozwoju obszarów wiejskich w perspektywie lat 2014-2020 w kontekście nowych wyzwań*, „Studia Iuridica Agraria” 2012, vol. X, s. 239 i nast.; M. Krzysztofik, *Problematyka prawna pojęcia obszaru wiejskiego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, vol. XXVI, nr 1, s. 299-314.

²¹ R. Budzinowski, *Sprzeczności rozwojowe prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 2, s. 22; *idem*, *Współczesne tendencje rozwoju prawa rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2009, vol. VII, s. 22.

²² *Idem*, *Przyszłość prawa...*, s. 20; zob. powołany przez tego autora pogląd L. Costato, *Diritto agrario e normativa di protezione*, „Diritto e Giurisprudenza Agraria e dell’Ambiente” 2002, nr 10, s. 544: „il diritto agrario nasce, in particolare in Italia, come diritto di protezione del settore (agricolo – przyp. M.K.H.); tale protezione di esprime attraverso lo stimolo della produzione con sostegni rivolti alle attività agricole (...) e direttamente agli operatori del comparto (...)” - „prawo rolne narodziło się, zwłaszcza we Włoszech, jako prawo ochronne sektora (rolnego – przyp. M.K.H.); taka ochrona wyraża się poprzez stymulowanie produkcji ze wsparciem działalności rolniczej (...) i bezpośrednio na rzecz przedstawicieli tego sektora” (tłum. własne).

²³ R. Budzinowski, *Przyszłość prawa...*, s. 16, 20; *idem*, *Sprzeczności rozwojowe...*, s. 16 i nast.

z rozwojem obszarów wiejskich²⁴. Rolnik poza zajmowaniem się produkcją dóbr istotnych dla gospodarki, pełni także inne istotne funkcje: społeczną (zapewnia środki na utrzymanie siebie i swojej rodziny), gospodarczą (generuje przychody na wsi), kulturową (kultywuje tradycję i lokalne zwyczaje), ekologiczną (jest „strażnikiem przyrody”), środowiskową (dba o stan środowiska naturalnego), a także terytorialną (kształtuje obszary wiejskie)²⁵. Działalność rolnicza dostarcza różnych niematerialnych usług i dóbr na rzecz poszczególnych jednostek, co pozwala na osiągnięcie dodatkowych dochodów przez rolnika, ale także zaopatrza całe społeczeństwo w dobra publiczne, co powinno być rekompensowane przez państwo²⁶. Odniesienie do funkcji rolnictwa niezwiązanych tylko z dostarczaniem produktów rolnych pogłębia potrzebę jego preferencyjnego traktowania, a także wpływa na społeczną akceptację takiego szczególnego – a przez to nierównego, podejścia ustawodawcy do rolników²⁷. Wielofunkcyjność rolnictwa jako pojęcie nie zostało wprost wyrażone w ustawodawstwie polskim, stanowi jednak, obok koncepcji rolnictwa jako dostarczyciela dóbr publicznych, czynnik rozwoju regulacji prawa rolnego, często w sferach niepowiązanych z tradycyjnym przedmiotem tej gałęzi prawa. Szczególna pozycja rolnictwa w gospodarce, nawet szerzej - w życiu społecznym uzasadnia potrzebę wdrożenia partykularnej polityki – polityki rolnej, której wyrazem jest wprowadzenie ustawodawstwa specjalnego czy szczególnego²⁸.

Należy wskazać, że „tradycyjne” prawo rolne, było ukierunkowane na ochronę funkcji produkcyjnej rolnictwa, przez co w centrum zainteresowania ustawodawcy znajdował się producent rolny. Aktualnie „nowoczesne” prawo rolne, uwzględnia także inne funkcje rolnictwa, przez co ochroną obejmuje także konsumenta. Coraz ważniejsza jest potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego kraju oraz dostarczenia zdrowych produktów o przystępnych dla konsumentów cenach i w wystarczającej ilości,

²⁴ R. Budzinowski, A. Suchoń, K. Błażejewska, *Rozwój prawa rolnego w ostatnich latach*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2011, nr 2(9), s. 49; R. Budzinowski, *Przyszłość prawa...*, s. 21, 22, 31; *idem*, *Jeszcze o przyszłości...*, s. 15.

²⁵ P. Wojciechowski, *Pojęcie rolnika*, (w:) M. Korzycka (red. nauk.), *Instytucje prawa rolnego*, Warszawa 2019, s. 254; R. Budzinowski, *Problemy ogólne...*, s. 49.

²⁶ A. Szymecka, *Wielofunkcyjne przedsiębiorstwo rolne w prawie włoskim*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007, nr 1, s. 226-229.

²⁷ R. Budzinowski, *Jeszcze o przyszłości prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2010, nr 2(7), s. 14.

²⁸ R. Budzinowski, A. Suchoń, K. Błażejewska, *Rozwój prawa...*, s. 49; R. Budzinowski, *Przyszłość prawa...*, s. 22, 31; *idem*, *Jeszcze o przyszłości...*, s. 15; J. Mikołajczyk, *Współczesne funkcje obszarów wiejskich na tle koncepcji multifunkcyjnego rolnictwa*, „Studia Iuridica Agraria” 2012, vol. X, s. 367-384. Koncepcja wielofunkcyjnego przedsiębiorstwa rolnego została za to wyrażona w ustawodawstwie włoskim zob. A. Szymecka, *Wielofunkcyjne przedsiębiorstwo...*, s. 225-238.

w związku ze zwiększonym zapotrzebowaniem na żywność²⁹. W zmieniającym się ustawodawstwie rolnym można dostrzec dążenie do równoczesnego oddziaływania na ochronę dóbr naturalnych, rozwój obszarów wiejskich oraz ochronę zdrowia³⁰. Ochrona rolnictwa pozornie zatem skierowana jest tylko do producentów rolnych, zakresem jej oddziaływania objęte jest całe społeczeństwo, w tym konsumenci, ale także przedsiębiorcy, którzy korzystają z produktów rolnych i innych dóbr wytwarzanych przez rolnictwo.

Istotne znaczenie dla koncepcji wielofunkcyjności rolnictwa ma Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej³¹, która przypisuje rolnictwu niezwiązane typowo z działalnością wytwórczą funkcje, np. społeczną, dochodową, środowiskową, kulturową i klimatyczną³². Jak słusznie ocenia J. Bieluk, „*Współczesna WPR zatem ma kluczowe znaczenie już nie tylko w zapewnieniu obywatelom UE bezpieczeństwa żywnościowego. Służy ona zrównoważonemu rozwojowi rolnictwa i obszarów wiejskich, sprzyja stabilnemu i harmonijnemu rozwojowi Europy i poszczególnych państw członkowskich, szczególnie w kontekście klimatu, energii oraz budowy spójności ekonomicznej, społecznej i terytorialnej. WPR dba o dobra publiczne i jednocześnie sprzyja wzrostowi gospodarczemu*”³³. Założenia unijnej polityki rolnej wpływają na rozwój prawa rolnego, z uwzględnieniem dążenia do harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich, z pożytkiem dla całego społeczeństwa.

1.4. Rolnictwo jako producent dóbr publicznych

Dobra publiczne w ujęciu ekonomicznym to takie, których nie można wyłączyć z konsumpcji, nie jest możliwe odmówienie komuś korzystania z nich. Ponadto w ich

²⁹ R. Budzinowski, A. Suchoń, K. Błażejewska, *Rozwój prawa...*, s. 35, 45; R. Budzinowski, *Sprzeczności rozwojowe...*, s. 26.

³⁰ M. Szymańska, *Zasada zrównoważonego rozwoju rolnictwa w świetle uregulowań gąłęzi prawa i polityki rolnej*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2016, vol. XXV, nr 1, s. 123.

³¹ Zgodnie z art. 39 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. U. z 2004 r. nr 90, poz. 864/2 ze zm.) celami wspólnej polityki rolnej są: a) zwiększenie wydajności rolnictwa przez wspieranie postępu technicznego, racjonalny rozwój produkcji rolnej, jak również optymalne wykorzystanie czynników produkcji, zwłaszcza siły roboczej; b) zapewnienie w ten sposób odpowiedniego poziomu życia ludności wiejskiej, zwłaszcza przez podniesienie indywidualnego dochodu osób pracujących w rolnictwie; c) stabilizacja rynków; d) zagwarantowanie bezpieczeństwa dostaw; e) zapewnienie rozsądnych cen w dostawach dla konsumentów.

³² R. Budzinowski, *Zagadnienia funkcjonalności prawa rolnego: między europeizacją a lokalnością*, „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*” 2014, r. LXXVI, nr 2, s. 247; D. Łobos-Kotowska, *Działalność rolnicza jako przesłanka uzyskania uprawnienia do płatności*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2013, vol. XI, s. 62; zob. monograficzne opracowanie na temat prawnej problematyki Wspólnej Polityki Rolnej - A. Jurcewicz, B. Kozłowska, E. Tomkiewicz, *Wspólna Polityka Rolna, Zagadnienia prawne*, Warszawa 2004.

³³ J. Bieluk, *Zmiana paradygmatu...*, s. 69.

przypadku brak jest konkurencyjności w konsumpcji, gdyż są dostępne dla każdego bez możliwości wyczerpania się. Jako dobra publiczne dostarczane przez rolnictwo można wskazać krajobraz, zdrową żywność, ekologiczne produkty rolne, różnorodność biologiczną, czyste powietrze itd. Koncepcja rolnictwa jako dostarczyciela dóbr publicznych jest jedną z przesłanek, powiązaną z wielofunkcyjnością rolnictwa, uzasadniającą objęcie szczególną prawną ochroną³⁴.

Powinności związane z dostarczaniem dóbr publicznych zmieniają sposób prowadzenia działalności rolniczej. Rachunek ekonomiczny tej aktywności zmienia się na niekorzyść, ze względu na obowiązek stosowania zasad rolnictwa zrównoważonego, ekologicznego, przestrzegania wymogów prawa żywnościowego. Społeczeństwo powinno rekompensować rolnikom koszty, czy nawet straty wynikające z dostarczania dóbr publicznych, tak aby wyrównać zaburzony rachunek ekonomiczny. Rolnictwo wymaga zatem wzmożonej ochrony, a nawet aktywnego wsparcia, co jest realizowane m.in. poprzez preferencyjne opodatkowanie przychodów z działalności rolniczej³⁵, autonomiczny system ubezpieczeń społecznych³⁶, a także wsparcie ze środków unijnych,

³⁴ *Ibidem...*, s. 71; zob. także podana tam literatura - J. Wilkin, *Dobra dostarczane przez rolnictwo w świetle teorii dóbr publicznych. Wielofunkcyjność rolnictwa, Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne*, Warszawa 2010; J. Wiśniewska, *Zrównoważone rolnictwo w świetle teorii dóbr publicznych i nowej ekonomii instytucjonalnej*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2009, vol. XI, nr 2, s. 19; A. Brelik, *Dobra publiczne a wielofunkcyjny rozwój rolnictwa*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2011, nr 25, s. 225 i nast.; zob. też T. Cooper, K. Hart, D. Baldock, *Provision of Public Goods through Agriculture in the European Union*, Londyn 2009, https://ieep.eu/archive_uploads/457/final_pg_report.pdf (dostęp 12 września 2019 r.)

³⁵ Dochody rolnicze są opodatkowane zasadniczo tylko podatkiem rolnym na podstawie ustawy z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1256 ze zm., zwanej dalej jako: „u.p.r.”) oraz są zwolnione z opodatkowania podatkiem dochodowym od osób fizycznych i prawnych za wyjątkiem działów specjalnych produkcji rolnej – art. 2 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1509 ze zm. – zwanej dalej jako: „u.p.d.o.f.”) oraz art. 2 ust. 1 pkt ustawy z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 865 – zwanej dalej jako: „u.p.d.o.p.”), zob. J. Bieluk, *Obciążenia podatkowe rolnictwa*, (w:) P. Czechowski (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2017, s. 555-572; *idem*, *Działy specjalne produkcji rolnej. Problemy prawne*, Białystok 2013.

³⁶ Ze zwiększonym udziałem środków z budżetu państwa w wysokości wypłacanych świadczeń. Problematykę ubezpieczeń społecznych rolników reguluje ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 299 ze zm., zwana dalej jako: „u.u.s.r.”); zob. B. Wierzbowski, *Ubezpieczenie społeczne rolników*, (w:) P. Czechowski (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2017, s. 441-462.

czyli płatności bezpośrednie do gruntów³⁷, rolno-środowiskowo-klimatyczne³⁸, czy dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami (ONW)³⁹. Oferowane wsparcie powinno być dostosowane do wkładu rolnika w produkcję dóbr publicznych, ta kwestia powinna stanowić kryterium wartościujące rozmiar przyznawanego wsparcia⁴⁰.

Z zasad Wspólnej Polityki Rolnej wynika to, że ochrona przysługuje rolnikowi nie tylko z uwagi na sam fakt posiadania nieruchomości rolnych, ale też ze względu na pełnienie określonych istotnych społecznie funkcji. Unia Europejska dąży do ochrony i wsparcia rolnictwa i producentów rolnych, w tym poprzez wydatki na płatności, ale tylko wtedy, gdy rolnicy wypełniają nałożone na nich obowiązki polegające na zapewnieniu żywności bezpiecznej, zdrowej i o dobrej jakości. Ponadto celem wspólnotowej polityki rolnej jest doprowadzenie do zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich poprzez poszanowanie wymogów ochrony środowiska oraz zachowanie krajobrazu i swoistej kultury wsi⁴¹. Ochrona aktywnego zawodowo rolnika i jego rodziny jest zatem w unijnej polityce rolnej ukierunkowana nie tylko z powodu prowadzonej

³⁷ Na podstawie rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1307/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej oraz uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 637/2008 i rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009 (Dz. U. UE. L. z 2013 r. nr 347, str. 608 ze zm.) oraz ustawy z dnia 5 lutego 2015 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1312); zob. D. Łobos-Kotowska, J. Bieluk, *Płatności bezpośrednie*, (w:) P. Czechowski (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2017, s. 519-534.

³⁸ Na podstawie rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 (Dz. U. UE. L. z 2013 r. nr 347, str. 487 ze zm.), ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 627 ze zm.) oraz rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 18 marca 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (Dz. U. poz. 415 ze zm.); zob. P. Będźmirowska, *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich. Wybrane działania*, (w:) P. Czechowski (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2017, s. 545-554.

³⁹ Na podstawie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 oraz ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 oraz rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 13 marca 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (Dz. U. poz. 364 ze zm.); zob. P. Będźmirowska, *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich. Wybrane działania*, (w:) P. Czechowski (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2017, s. 545-554; P. Będźmirowska, *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, vol. XI, s. 85-98.

⁴⁰ J. Bieluk, *Zmiana paradygmatu...*, s. 71.

⁴¹ D. Łobos-Kotowska, *Działalność rolnicza...*, s. 62.

przez niego działalności rolniczej, ale także z uwagi na to, że jest dostawcą dóbr publicznych.

Z uwagi na wielofunkcyjność rolnictwa i dostarczanie dóbr publicznych ważne staje się powołane pojęcie obszaru wiejskiego. Zgodnie z polskim Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na rok 2014-2020, są to tereny położone poza granicami administracyjnymi miast, czyli gminy wiejskie lub części wiejskie gmin miejsko-wiejskich⁴². Tak rozumiane tereny nie mają wyłącznie znaczenia jako czynnik produkcji. Są postrzegane jako pewna złożona całość zawierająca element środowiskowy, krajobrazowy, ekonomiczny, ekologiczny itd. Każdy taki region ma własną historię, zwyczaje i tradycję, czasem także język. Wszystko to składa się na obszar wiejski dostarczający społeczeństwu rozmaitych dóbr publicznych⁴³. Dostarczanie produktów rolnych nie jest jedynym wiodącym zadaniem wykonywania działalności rolniczej. Rolnikom przypisuje się nowe zadania związane z rozwojem obszarów wiejskich, na które składa się zapewnienie standardów ochrony środowiska, zachowanie naturalnego krajobrazu i specyficznej kultury wiejskiej, a także zapewnienie żywotności obszarów wiejskich. Tak rozumiana aktywność rolników wykracza poza prowadzone gospodarstwa rolne, a oddziałuje na cały region, który jako całość można uznać za dobro publiczne. Wielofunkcyjne rolnictwo nie jest ukierunkowane wyłącznie na działalność wytwórczą i produkcję dóbr rolnych, ale obejmuje swoim zakresem działania wspierające i rozwijające środowisko i społeczność obszarów wiejskich. Za wytwarzanie produktów rolnych rolnik jest wynagradzany wprost od podmiotów, którym je dostarcza, natomiast rekompensata za dobra publiczne powinna pochodzić ze środków publicznych⁴⁴.

⁴² https://www.gov.pl/documents/912055/913531/PROW_2014_2020_03_2019.pdf/c3bf7633-df62-6344-9fc3-6d444a19ae10 (dostęp 30 września 2019 r.), s. 189. Definicja ta została określona na podstawie art. 50 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW); zob. D. Łobos-Kotowska, *Obszar wiejski*, (w:) S. Prutis (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015, s. 121-122; E. Klat-Górska, *Regulacje prawne obszaru wiejskiego*, (w:) M. Korzycka (red. nauk.), *Instytucje prawa rolnego*, Warszawa 2019, s. 446-478; J. Martinez, *Pojęcie „obszar wiejski” jako odpowiedź na wielofunkcyjność przyszłej działalności rolniczej*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2010, nr 2(7), s. 47-61; M. Stańko, *Problemy prawne dywersyfikacji gospodarstw rolnych w Polsce*, „Studia Iuridica Agraria” 2010, vol. VIII, s. 150-165; T. Kurowska, *Zadania i funkcje instrumentów prawnych wspierania rozwoju obszarów wiejskich*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. IV, s. 239-248.

⁴³ R. Budzinowski, *Sprzeczności rozwojowe...*, s. 20; A. Szymecka, *Wielofunkcyjne przedsiębiorstwo...*, s. 230.

⁴⁴ D. Łobos-Kotowska, *Działalność rolnicza...*, s. 70.

1.5. Własność rolnicza

Należy zaakcentować istotną dla rozwoju prawa rolnego koncepcję własności rolniczej i jej ochrony opracowaną przez A. Stelmachowskiego⁴⁵ oraz następnie rozwijaną przez innych autorów⁴⁶, która wyjaśnia istotę szczególnej prawnej pozycji rolnictwa. Zgodnie z jej założeniami „własność rolnicza (wyodrębniana ze względu na przedmiot własności) jest kompleksem praw i obowiązków określających sytuację prawną podmiotu – właściciela gospodarstwa rolnego”⁴⁷, jej przedmiotem jest gospodarstwo rolne. Swoim zakresem obejmuje uprawnienia właściciela, ale również obowiązki względem innych podmiotów, nie tylko określonych jednostek, ale przede wszystkim państwa reprezentującego interes całego społeczeństwa⁴⁸. W zamian za realizowanie powinności wynikających z własności rolniczej właściciel ma prawo oczekiwać wsparcia w wykonywaniu swego prawa⁴⁹. Z tak rozumianą własnością rolniczą powiązana jest jej szczególna ochrona jako mienia zorganizowanego w celu prowadzenia produkcji. Inny będzie skutek naruszenia prawa do poszczególnych przedmiotów służących do działalności rolniczej, zastosowanie znajdą wówczas ogólne przepisy prawa cywilnego. Natomiast obrona gospodarstwa rolnego jako całości nie może być rozpatrywana wyłącznie jako skierowana do poszczególnych jego składników.

⁴⁵ A. Stelmachowski, *Modele własności i ich uwarunkowania społeczno-ustrojowe*, (w:) T. Dybowski (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 3, Prawo rzeczowe*, Warszawa 2007, s. 223; *idem*, *Kształtowanie stosunków prawnych...*, s. 22-27; *idem*, *Współczesne różnicowanie własności*, „Studia Iuridica Agraria” 2002, vol. III, s. 32-38.

⁴⁶ Zob. M. Korzycka, *Ochrona własności rolniczej*, Warszawa 1979; S. Prutis, *Własność rolnicza*, (w:) S. Prutis (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015, s. 212-213; M. Korzycka, S. Prutis, *Własność rolnicza*, (w:) P. Czechowski (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2017, s. 56-60; M. Korzycka, *Prawo własności rolniczej*, (w:) M. Korzycka (red. nauk.), *Instytucje prawa rolnego*, Warszawa 2019, s. 44-59; M. Korzycka-Iwanow, *Ochrona własności rolniczej w nawiązaniu do koncepcji własności rolniczej Profesora Andrzeja Stelmachowskiego*, „Studia Iuridica Agraria” 2011, vol. IX, s. 115-129 i nast.; M. Szymańska, *Znaczenie własności rolniczej w kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2011, vol. IX, s. 240-253; T. Kurowska, *Ekologiczna funkcja własności rolniczej*, „Studia Iuridica Agraria” 2001, vol. II, s. 109-122; *eadem*, *Współczesne aspekty własności rolniczej*, „Studia Iuridica Agraria” 2002, vol. III, s. 39-50.

⁴⁷ M. Korzycka, S. Prutis, *Własność rolnicza...*, s. 56.

⁴⁸ Zob. art. 44 zd. 1 Konstytucji Republiki Włoskiej z dnia 27 grudnia 1947 r. (Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana, nr 298 ze zm.), który wyraźnie określa ograniczenia prawa własności: „*Al fine di conseguire il razionale sfruttamento del suolo e di stabilire equi rapporti sociali, la legge impone obblighi e vincoli alla proprietà terriera privata, fissa limiti alla sua estensione secondo le regioni e le zone agrarie, promuove ed impone la bonifica delle terre, la trasformazione del latifondo e la ricostituzione delle unità produttive; aiuta la piccola e la media proprietà*” – „*Aby osiągnąć racjonalną eksploatację ziemi i ustanowić sprawiedliwe stosunki społeczne, ustawa nakłada obowiązki i ograniczenia prywatnej własności ziemi, ustanawia granice jej rozbudowy w zależności od regionów i obszarów rolniczych, promuje i wymaga rekultywacji gruntów, transformacji latyfundiów (dużych obszarów ziemi we własność jednego podmiotu) i odtworzenia jednostek produkcyjnych; wspiera małą i średnią własność*” (tłum. własne).

⁴⁹ A. Stelmachowski, K. Zaradkiewicz, *Modele własności i ich uwarunkowania społeczno-ustrojowe*, (w:) E. Gniewek (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 3, Prawo rzeczowe*, Warszawa 2013, s. 317-318.

Ponadto może się zdarzyć, że dla zachowania własności rolniczej konieczne jest ograniczenie prawa do rozporządzania jej elementami. Dopiero cały system instrumentów prawnych regulujących produkcję rolną i rynek rolny określa w jakim stopniu własność rolnicza podlega ochronie i wsparciu⁵⁰.

W omawianej koncepcji prawo własności to nie tylko prawa, ale także obowiązki właściciela. Rolnik jest związany odpowiedzialnością wobec ogółu społeczeństwa, z uwagi na obowiązek prowadzenia produkcji rolnej, aktualnie również zgodnie z wymogami ochrony środowiska, wymogami prawa żywnościowego co do jakości produktów, zachowania krajobrazu i wymogów dotyczących ochrony obszarów wiejskich⁵¹. Szczególne traktowanie rolnictwa ma swoje uzasadnienie, gdyż rolnik, realizując swoje powinności wynikające z własności rolniczej, powinien uzyskiwać rekompensatę od społeczeństwa jako „wierzyciela” odbierającego swoiste świadczenia. Nowatorska koncepcja stworzona przed laty przez A. Stelmachowskiego bardzo dobrze wpisuje się we współczesne trendy w rozwoju prawa rolnego i uzasadnia szczególną prawną ochronę przyznaną rolnictwu. Wymóg wypełniania pozaprodukcyjnych funkcji, dostarczenia dóbr publicznych społeczeństwu to kolejne obowiązki wynikające z własności rolniczej.

1.6. Agraryzacja prawa

Przedmiot prawa rolnego stale się rozrasta, nie tylko w wyniku aktywności prawodawczej w zakresie regulacji z tej dziedziny poświęconych wyłącznie, czy częściowo kwestiom rolnym. Ustawodawca krajowy i unijny oraz nauka wkracza na nowe obszary, obejmuje kolejne stosunki społeczne występujące w rolnictwie, a nawet zaledwie z nim powiązane. Prawidłowością rozwojową tej gałęzi prawa jest zatem agraryzacja, rozumiana jako obejmowanie regulacjami nowych stosunków społecznych w rolnictwie, ale również jako wkraczanie norm prawnorolnych do innych dziedzin. Dzieje się to poprzez dołączenie nowych lub rozbudowę już istniejących przepisów prawnorolnych w gałęziach niezwiązanych bezpośrednio ze stosunkami w rolnictwie, np. w przepisach z zakresu prawa cywilnego i administracyjnego⁵². Jako przykład agraryzacji

⁵⁰ A. Stelmachowski, K. Zaradkiewicz, *Modele własności...*, s. 319-320; A. Stelmachowski, *Przedmiot i źródła...*, s. 24-26.

⁵¹ M. Korzycka-Iwanow, *Ochrona własności rolniczej w nawiązaniu...*, s. 115-129.

⁵² R. Budzinowski, A. Suchoń, K. Błażejewska, *Rozwój prawa...*, s. 48; R. Budzinowski, *Jeszcze o przyszłości...*, s. 15; *idem*, *Sprzeczności rozwojowe...*, s. 18; zob. wcześniejsze opracowania R. Budzinowski, *Próby kodyfikacji polskiego prawa rolnego*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2001, vol. II, s. 27-38; *idem*, *Zmiany prawa rolnego. Tendencje rozwoju*, „*Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny*”

można wskazać wkraczanie norm szczególnych poświęconych sytuacji rolnika w egzekucji, co jest przedmiotem badań w niniejszej rozprawie.

Wzmógł się rozwój prawa rolnego przypadając na okres wejścia Polski do Unii Europejskiej, co wymagało harmonizacji krajowego i unijnego systemu prawnego, w tym w zakresie wymogów Wspólnej Polityki Rolnej. Inne obszary pozostały przez to zaniedbane. Prawo rolne jest zatem rozwinięte tam, gdzie jest to stymulowane przez Unię Europejską, w pozostałym zakresie, nie jest priorytetowo traktowane przez ustawodawcę⁵³. Egzekucja nie jest objęta procesem integracji prawa europejskiego – jest pozostawiona w gestii państw członkowskich. W tym zakresie polski ustawodawca może samodzielnie wyznaczać cele ochrony prawnej, powinien jednak uwzględniać warunki lokalne, potrzeby polskiego rolnictwa⁵⁴. Brak powiązania regulacji dotyczących egzekucji przeciwko rolnikom z prawem wspólnotowym pozwala na swobodę legislacji, z drugiej strony, wobec braku zewnętrznego impulsu dla rozwoju regulacji w tym obszarze, został zaniedbany przez ustawodawcę. Wprowadzone regulacje są fragmentaryczne, często przypadkowe, podyktowane aktualnymi potrzebami politycznymi, a nie dążeniem do systemowego rozwiązania problemu egzekucji w ramach realizacji założeń polityki rolnej.

2. Potrzeba szczególnej ochrony prawnej rolnictwa w egzekucji

2.1. Uwagi wstępne

Normy prawa prywatnego oraz publicznego są źródłem zobowiązań. Wówczas, gdy podmiot obciążony obowiązkiem uchyla się od jego dobrowolnej realizacji, konieczne jest sięgnięcie do środków wymuszających realizację orzeczenia, czyli egzekucji⁵⁵. Niekiedy brak zaspokojenia świadczenia nie wynika ze złej woli dłużnika, a problemów finansowych, braku środków na realizację długu. Jak to wyżej wykazano, działalność rolnicza jest działalnością gospodarczą szczególnego rodzaju. Jej powodzenie jest uzależnione nie tylko od ryzyka wynikającego ze zmienności rynku, ale także

2002, r. LXIV, nr 2, s. 153-162; *idem*, *O potrzebie refleksji teoretycznej w prawie rolnym*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2005, vol. V, s. 15-24 oraz kompleksowe opracowanie monograficzne - *idem*, *Problemy ogólne...*, Poznań 2008.

⁵³ R. Budzinowski, *Zagadnienia funkcjonalności...*, s. 255-257.

⁵⁴ *Ibidem...*, s. 248; *idem*, *Prawo rolne między globalizacją, europeizacją i lokalnością*, (w:) E. Kremer (red.), Z. Truszkiewicz (red.), *Rozprawy i studia. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Aleksandrowi Lichorowiczowi*, Kraków 2009, s. 57 i nast.

⁵⁵ E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 1978, s. 9.

z zagrożeń wynikających z niemożliwych do zapobieżenia czynników naturalnych, zjawisk atmosferycznych i biologicznych. Zadania narzucane rolnictwu przez społeczeństwo, wymaganie produkowania zdrowej, ekologicznej żywności, dostarczania dóbr publicznych powoduje, że nie jest to działalność oparta o czysty rachunek ekonomiczny. Problemy rolników z wypełnianiem zobowiązań często nie wynikają z ryzykownych czy błędnych decyzji gospodarczych, a przyczyn zupełnie od nich niezależnych, realizacji swoistych obowiązków wymaganych przez społeczeństwo. Wyjątkowe prawne traktowanie rolnictwa jest uzasadnione potrzebą wspomagania rolnictwa, w zamian za wymaganie prowadzenia działalności rolniczej w szczególny sposób.

Należy przeanalizować, czy w związku z powyższym istnieje legitymizacja do specjalnych ochronnych norm prawnych dotyczących rolników także w egzekucji. W tym celu w pierwszej kolejności przybliżone zostaną podstawowe pojęcia z zakresu egzekucji oraz ustalona zostanie pozycja rolnika jako dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym.

2.2. Podstawowe pojęcia z zakresu egzekucji

2.2.1. Pojęcie egzekucji

Głównym celem postępowania cywilnego jest urzeczywistnienie nom prawa cywilnego materialnego. Aby go osiągnąć, niekiedy etap postępowania rozpoznawczego, w którym przesądza się o istnieniu prawa wierzyciela i obowiązku dłużnika, okazuje się niewystarczający. Wówczas, gdy zobowiązany uchyla się od dobrowolnej realizacji długu, konieczne jest skorzystanie z egzekucji, która według E. Wengerka to „zastosowanie przez powołane państwowe organy egzekucyjne środków przymusu przewidzianych przez ustawę (procesową) celem spełnienia świadczeń przysługujących wierzycielowi od dłużnika, a ustalonych w tytule egzekucyjnym”⁵⁶. Inni przedstawiciele doktryny postępowania cywilnego podobnie wyjaśniają to pojęcie. Wspólne dla różnych definicji są następujące najważniejsze cechy charakterystyczne: egzekucja polega na zastosowaniu określonych prawem środków przymusu przez powołane do tego organy egzekucyjne w celu pozyskania od dłużnika należnego świadczenia, ustalonego w odpowiednim akcie, tj. tytule wykonawczym lub egzekucyjnym oraz przekazanie go

⁵⁶ *Ibidem*, s. 9-10.

wierzycielowi⁵⁷. Podporządkowanie dłużnika normie prawa materialnego ustalonej we właściwym akcie to właśnie zastosowanie przymusu w ramach egzekucji⁵⁸.

W przypadku nałożenia na określone podmioty obowiązków wynikających z norm prawa publicznego, czy to wprost z przepisów, czy też ustalonych decyzją administracyjną kończącą postępowanie, w razie braku dobrowolnego poddania się przez zobowiązanego swoim powinnościom, konieczne jest skorzystanie z instrumentów przymusu w ramach egzekucji. Na gruncie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, proponowano podobną definicję do tej opracowanej przez doktrynę procedury cywilnej, wskazując, że egzekucja administracyjna polega na doprowadzeniu do wykonania przez zobowiązanego⁵⁹ obowiązków o charakterze pieniężnym lub niepieniężnym wynikających z aktu administracyjnego lub innego indywidualnego aktu prawnego albo wprost z przepisów prawa, poprzez zastosowanie państwowego przymusu administracyjnego⁶⁰.

Zasadniczy cel egzekucji to doprowadzenie do spełnienia świadczenia należnego wierzycielowi od dłużnika, bez jego współudziału, w drodze zastosowania środków przymusu⁶¹. Egzekucja jest niezbędna do skutecznej realizacji materialnych norm prawnych, publicznoprawnych i prywatnoprawnych, dzięki niej dochodzi do urzeczywistnienia nałożonych na dłużników obowiązków. Najważniejszą różnicą pomiędzy dwoma typami egzekucji jest źródło pochodzenia obowiązków oraz podmiot będący wierzycielem, a także właściwe organy państwowe uprawnione do stosowania przymusu⁶². W ramach egzekucji sądowej realizowane są normy z zakresu prawa prywatnego, a wierzycielem są prywatne podmioty, zaś przy egzekucji administracyjnej

⁵⁷ A. Marciniak, *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 2019, s. 22; A. Marciniak, (w:) A. Marciniak (red.), K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom III. Komentarz. Art. 730-1088*, Warszawa 2015, s. 122; S. Cieślak (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz. Art. 730-1217*, Warszawa 2013, s. 129; W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016, s. 517.

⁵⁸ Z. Szczurek, (w:) Z. Szczurek (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz*, Sopot 2017, s. 8-9.

⁵⁹ Dla uproszczenia przyjmuje się, że podmiot zobowiązany w toku egzekucji administracyjnej będzie nazywany w niniejszej pracy dłużnikiem podczas omówienia zagadnień wspólnych dla obu trybów egzekucji.

⁶⁰ W. Grześkiewicz, *Egzekucja administracyjna – teoria i praktyka z orzecznictwem sądowoadministracyjnym*, Warszawa 2006, s. 11; B. Adamiak, J. Borkowski, *Postępowanie administracyjne i sądowoadministracyjne*, Warszawa 2018, s. 650; Z.R. Kmiecik, *Postępowanie administracyjne, postępowanie egzekucyjne w administracji i postępowanie sądowoadministracyjne*, Warszawa 2017, s. 251; J. Piecha, (w:) M. Wierzbowski (red.), *Postępowanie administracyjne i sądowoadministracyjne*, Warszawa 2019, s. 359.

⁶¹ E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 9.

⁶² *Ibidem*..., s. 11; J.W. Hajdukiewicz, *Różnicowanie procedur egzekucyjnych w zależności od pochodzenia wierzyciela. Konsekwencje dla państwa oraz stron postępowania*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2017, nr 1 (dostęp Legalis), pkt 2.

- normy z zakresu prawa publicznego, w których uprawnionym jest najczęściej Skarb Państwa, reprezentowany przez właściwe *stationes fisci*⁶³. Ustalenie istnienia obowiązku świadczenia we właściwym akcie nie jest wystarczające do wykonania normy prawnej, konieczne jest dobrowolne bądź przymusowe jej spełnienie przez właściwy podmiot. W razie odmowy wypełnienia powinności z własnej woli zobowiązanego, konieczne jest zastosowanie aparatu przymusu w ramach egzekucji.⁶⁴

Co do zasady egzekucja sądowa i administracyjna jest rozdzielona, gdyż konkretne obowiązki są egzekwowane alternatywnie w jednym z trybów, w zależności od tego, czy ich źródłem jest orzeczenie sądu lub inne akty stanowiące tytuły egzekucyjne zgodnie z k.p.c. czy też decyzja lub inne orzeczenie organów administracji publicznych⁶⁵, wskazane w przepisach u.p.e.a. Sposoby egzekucji w obu trybach są do siebie zbliżone (poza egzekucją przez zarząd przymusowy i przez sprzedaż gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa)⁶⁶. Początkowo treść przepisów k.p.c. i u.p.e.a. była uzgadniana, z czasem, po kolejnych nowelizacjach pojawiło się więcej rozbieżności. Do zderzenia się egzekucji sądowej i administracyjnej może dojść w razie zbiegu, gdy jednocześnie są skierowane do tego samego przedmiotu majątku dłużnika⁶⁷.

Najważniejsze rodzaje egzekucji, które wyodrębnia się ze względu na ich cel, to egzekucja świadczeń pieniężnych i świadczeń niepieniężnych⁶⁸. Egzekucja świadczeń pieniężnych polega na uzyskaniu środków pieniężnych z majątku dłużnika, w celu przekazania ich wierzycielowi jako zaspokojenie należnego długu, a świadczeń niepieniężnych zmierza do odebrania od dłużnika określonego przedmiotu i oddania go wierzycielowi, czy też zmuszenia go do określonego zachowania⁶⁹. W egzekucji świadczeń pieniężnych majątek jest traktowany jako „wartość” z której wierzyciel może się zaspokoić, a przy egzekucji świadczeń niepieniężnych ważne jest konkretne świadczenie, które ma zrealizować dłużnik. Z uwagi na to, że przedmiotem egzekucji

⁶³ W. Zimoch, *Zbieg egzekucji administracyjnej z egzekucją sądową lub inną egzekucją administracyjną – problemy z wielością organów egzekucyjnych*, (w:) J. Glumińska-Pawlic (red.), E. Janik (red.), *Egzekucja należności publicznoprawnych. Teoria i praktyka*, Izbicko 2015, s. 125; B. Adamiak, J. Borkowski, *Postępowanie administracyjne...*, s. 654-655.

⁶⁴ B. Adamiak, J. Borkowski, *Postępowanie administracyjne...*, s. 650; A. Marciniak, *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych...*, s. 22.

⁶⁵ E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 31.

⁶⁶ J.W. Hajdukiewicz, *Różnicowanie procedur...*, (dostęp Legalis) pkt 4.

⁶⁷ E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 31; M. Romańska, O. Dumnicka, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, (w:) J. Ignaczewski (red.), *Sądowe komentarze tematyczne*, Warszawa 2013 (dostęp Legalis), cz. B, rozdz. 5, pkt 1.

⁶⁸ E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 13.

⁶⁹ A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji sądowej*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica”, Łódź 1986, s. 6; S. Cieślak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 112.

świadczeń niepieniężnych jest często osoba dłużnika, a egzekucja świadczeń pieniężnych jest skierowana zawsze do majątku dłużnika, zainteresowaniem w niniejszej pracy objęte są wyłącznie regulacje z zakresu egzekucji świadczeń pieniężnych.

Egzekucja świadczeń pieniężnych może przybrać formę generalnej, tj. skierowanej do całego majątku dłużnika w jednym postępowaniu na rzecz wszystkich wierzycieli oraz singularnej, dotyczącej poszczególnych składników majątku dłużnika, prowadzonej z inicjatywy i na rzecz poszczególnych wierzycieli. Egzekucja sądowa i administracyjna ma postać singularną, zaś generalna występuje w ramach postępowania upadłościowego, gdzie dochodzi do likwidacji całego majątku dłużnika (masy upadłościowej), w celu zaspokojenia wszystkich wierzycieli jednocześnie. Powiązane z nim jest postępowanie restrukturyzacyjne w ramach, którego dłużnik będący przedsiębiorcą, jeżeli istnieje szansa na zachowanie przedsiębiorstwa, zawiera układ ze wszystkimi wierzycielami, w celu co najmniej częściowego zaspokojenia ich roszczeń oraz wyjścia ze stanu niewypłacalności lub zagrożenia niewypłacalnością (szerzej zob. Rozdział V)⁷⁰.

2.2.2. Pojęcie postępowania egzekucyjnego

Postępowanie egzekucyjne jest pojęciem odrębnym od egzekucji⁷¹. E. Wengerek wskazuje, że jest to „*podejmowanie czynności przez strony i innych uczestników oraz organy egzekucyjne w celu przymusowej realizacji świadczenia określonego w tytule egzekucyjnym, a tym samym ostatecznego urzeczywistnienia normy prawa materialnego w tym tytule ustalonej*”⁷². Rezultatem zastosowania przymusu jest uzyskanie świadczenia z majątku dłużnika lub doprowadzenie do tego, że zachowa się w pewien sposób zgodnie z założonym obowiązkiem⁷³. Postępowanie egzekucyjne wyznacza konieczne ramy dla egzekucji sądowej, brak ustalonych prawnie granic i form działania prowadzi do tego, że akty przymusu są bezprawne⁷⁴.

Sądowe postępowanie egzekucyjne to rodzaj postępowania cywilnego. Najważniejszym celem tego postępowania jest realizacja norm prawa cywilnego

⁷⁰ M. Romańska, O. Dumnicka, *Postępowanie zabezpieczające...* (dostęp Legalis), cz. B, rozdz. 1, pkt 2.

⁷¹ S. Cieślak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 130; A. Marciniak, *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych...*, s. 23; Z. Szczurek, *Kodeks postępowania...*, s. 90. A. Marciniak, *Kodeks postępowania...*, s. 122.

⁷² E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 10.

⁷³ Z. Szczurek, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa w prawie polskim*, Sopot 2015, s. 38; A. Marciniak, *Sądowe postępowanie egzekucyjne*, Warszawa 2013, s. 17.

⁷⁴ S. Cieślak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 130-131.

materialnego⁷⁵. Polega to na nałożeniu na dany podmiot, za pomocą zindywidualizowanej normy prawnej, obowiązku określonego zachowania się, które zgodnie z podziałem opracowanym jeszcze w prawie rzymskim może dotyczyć świadczenia (*dare*), wykonania określonej czynności (*facere*), zaniechania czynności lub nieprzeszkadzania w czynności innego podmiotu (*non facere, pati*)⁷⁶. W ramach tego postępowania rozpatrywane i następnie rozstrzygane są sprawy cywilne, które zgodnie z art. 1 k.p.c., to sprawy ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy, jak również w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych (czyli spraw cywilnych w rozumieniu materialnoprawnym) oraz w innych sprawach, do których przepisy k.p.c. stosuje się z mocy ustaw szczególnych (tj. spraw cywilnych w rozumieniu formalnym)⁷⁷. Koniecznym uzupełnieniem postępowania cywilnego jest możliwość przymusowego wykonania orzeczeń nakładających określone obowiązki na uczestników postępowania w razie uchylania się od ich dobrowolnego wypełnienia⁷⁸.

Administracyjne postępowanie egzekucyjne to jak sama nazwa wskazuje, rodzaj postępowania administracyjnego, które jest definiowane jako zespół, sekwencja czynności procesowych podejmowanych przez organy administracji publicznej oraz inne podmioty zaangażowane w ten proces, którego celem jest rozstrzygnięcie sprawy administracyjnej w formie aktu administracyjnego, na podstawie materialnych norm prawa administracyjnego⁷⁹. Postępowanie egzekucyjne wyznacza zaś ramy działania organów egzekucyjnych, które dążą do doprowadzenia do przymusowego realizowania obowiązków płynących z aktu administracyjnego wydanego w konkretnej sprawie albo bezpośrednio z przepisów prawa⁸⁰. Jest to uregulowany prawem procesowym zespół czynności podejmowanych przez organy egzekucyjne i inne podmioty zaangażowane w to postępowanie, które mają na celu wykonanie obowiązków publicznoprawnych za pomocą środków przymusu państwowego. „Wykonanie” obowiązków to doprowadzenie do stanu zgodnego z treścią aktu je statuujących⁸¹.

⁷⁵ E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 9.

⁷⁶ A. Marciniak, *Sądowe postępowanie...*, s. 15; W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne...*, s. 39-40.

⁷⁷ J. Jodłowski (w:) J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016, s. 26-27.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 26-27.

⁷⁹ B. Adamiak, J. Borkowski, *Postępowanie administracyjne...*, s. 124; M. Wierzbowski, (w:) M. Wierzbowski (red.), *Postępowanie administracyjne...*, s. 2.

⁸⁰ W. Chrościelewski, J.P. Tarno, P. Dańczak, *Postępowanie administracyjne i postępowanie przed sądami administracyjnymi*, Warszawa 2018, s. 30.

⁸¹ B. Adamiak, J. Borkowski, *Postępowanie administracyjne...*, s. 649.

2.2.3. Podstawa egzekucji i postępowania egzekucyjnego

W myśl art. 776 k.p.c. podstawą egzekucji jest tytuł wykonawczy, czyli tytuł egzekucyjny zaopatrzony w klauzulę wykonalności, chyba że ustawa jej nie wymaga. Tytuł egzekucyjny jest to dokument urzędowy, który stwierdza istnienie obowiązku określonego świadczenia przez dłużnika na rzecz konkretnego wierzyciela⁸². Katalog tych dokumentów określa przepis art. 777 k.p.c. Są to: orzeczenie sądu prawomocne lub podlegające natychmiastowemu wykonaniu, jak również ugoda zawarta przed sądem; orzeczenie referendarza sądowego prawomocne lub podlegające natychmiastowemu wykonaniu; inne orzeczenia, ugody i akty, które z mocy ustawy podlegają wykonaniu w drodze egzekucji sądowej; akt notarialny, w którym dłużnik poddał się egzekucji i który obejmuje obowiązek zapłaty sumy pieniężnej lub wydania rzeczy oznaczonych co do gatunku, ilościowo w akcie określonych, albo też wydania rzeczy indywidualnie oznaczonej, gdy w akcie wskazano termin wykonania obowiązku lub zdarzenie, od którego uzależnione jest wykonanie; akt notarialny, w którym dłużnik poddał się egzekucji i który obejmuje obowiązek zapłaty sumy pieniężnej do wysokości w akcie wprost określonej albo oznaczonej za pomocą klauzuli waloryzacyjnej, gdy w akcie wskazano zdarzenie, od którego uzależnione jest wykonanie obowiązku, jak również termin, do którego wierzyciel może wystąpić o nadanie temu aktowi klauzuli wykonalności; akt notarialny określony powyżej, w którym niebędąca dłużnikiem osobistym osoba, której rzecz, wierzytelność lub prawo obciążone jest hipoteką lub zastawem, poddała się egzekucji z obciążonego przedmiotu w celu zaspokojenia wierzytelności pieniężnej przysługującej zabezpieczonemu wierzycielowi.

Podstawą wszczęcia postępowania egzekucyjnego może być jedynie tytuł egzekucyjny opatrzony klauzulą wykonalności, która jest postanowieniem sądu stwierdzającym, że przedstawiony przez wierzyciela akt prawny nadaje się do egzekucji⁸³. Do wszczęcia postępowania egzekucyjnego, po uzyskaniu tytułu wykonawczego, niezbędne jest jeszcze złożenie wniosku przez wierzyciela⁸⁴, o ile egzekucji nie wszczyna się w danym przypadku z urzędu lub na żądanie uprawnionego

⁸² E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 150-151; P. Telenga, (w:) A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 1060; M. Romańska, O. Dumnicka, *Postępowanie zabezpieczające...* (dostęp Legalis), cz. B, rozdz. 2, pkt 1; Z. Szczurek, *Kodeks postępowania...*, s. 209.

⁸³ P. Telenga, *Kodeks postępowania...*, s. 1060, 1082; M. Romańska, O. Dumnicka, *Postępowanie zabezpieczające...* (dostęp Legalis), cz. B, rozdz. 1, pkt 2; Z. Szczurek, *Kodeks postępowania...*, s. 197.

⁸⁴ Zob. Z. Szczurek, *Zasada dyspozycyjności w sądowym postępowaniu egzekucyjnym*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2010, nr 2, s. 55-68.

organu (art. 796 § 1 i § 2 k.p.c.)⁸⁵. Zgodnie z art. 804 § 1 k.p.c. organ egzekucyjny nie jest uprawniony do badania zasadności i wymagalności obowiązku objętego tytułem wykonawczym. Wyjątek od tej zasady przewiduje przepis art. 804 § 2 k.p.c., który stanowi, że jeżeli z treści tytułu wykonawczego wynika, że termin przedawnienia dochodzonego roszczenia upłynął, a wierzyciel nie przedłożył dokumentu, o którym mowa w art. 797 § 1¹ k.p.c., tj. dokumentu, z którego wynika, że doszło do przerwania biegu przedawnienia, organ egzekucyjny odmawia wszczęcia egzekucji. Z powołanego przepisu wynika zasada ścisłego rozdziału pomiędzy postępowaniem egzekucyjnym i rozpoznawczym⁸⁶. Organ egzekucyjny dokonuje jedynie kontroli formalnej tytułu wykonawczego, nie ma zatem kompetencji do tego, aby merytorycznie rozpatrywać istnienie lub zasadność obowiązku w nim skonkretyzowanego, może to nastąpić wyłącznie w ramach postępowania rozpoznawczego⁸⁷. W razie kwestionowania dopuszczalności egzekwowania tytułu wykonawczego dłużnik zmuszony jest do wytoczenia powództwa przeciwegzekucyjnego⁸⁸.

W myśl art. 3 § 1 u.p.e.a. egzekucję administracyjną stosuje się do obowiązków określonych w art. 2 u.p.e.a, gdy wynikają one z decyzji lub postanowień właściwych organów, albo - w zakresie administracji rządowej i jednostek samorządu terytorialnego - bezpośrednio z przepisu prawa, chyba że przepis szczególny zastrzega dla tych obowiązków tryb egzekucji sądowej. Katalog obowiązków egzekwowanych w tym trybie określa art. 2 u.p.e.a., są to m.in.: podatki, opłaty, grzywny i kary pieniężne wymierzone przez organy administracji publicznej; obowiązki o charakterze niepieniężnym pozostające we właściwości organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego lub przekazane do egzekucji administracyjnej na podstawie przepisu szczególnego⁸⁹. Przepisy u.p.e.a. nie operują pojęciem tytułu egzekucyjnego, analogicznym jak

⁸⁵ H. Pietrzowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom IV. Postępowanie egzekucyjne*, Warszawa 2012, s. 182.

⁸⁶ E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 16. Zasada ta jest w pewien sposób naruszona po obowiązującej od dnia 21 sierpnia 2019 r. nowelizacji wprowadzonej ustawą z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2019 r., poz. 1469 ze zm.) poprzez nałożony na komornika obowiązek badania czy doszło do przedawnienia roszczenia objętego tytułem wykonawczym, co wzbudziło uzasadnione zastrzeżenia doktryny i środowiska komorników zob. - M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania. Komentarz. Tom II*, Warszawa 2019 (dostęp Legalis), art. 197, n.t. 1 oraz doniesienia prasowe, np. J. Ojczyk, *Terminy przedawnienia uderzają w wierzycieli i komorników*, <https://www.prawo.pl/biznes/badanie-terminu-przedawnienia-rozszczenia-przez-komornikow,492359.html> (dostęp 14 stycznia 2020 r.).

⁸⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 28 lutego 2012 r., I ACa 472/11, LEX nr 1129809.

⁸⁸ E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 16-17.

⁸⁹ W. Chrościelewski, J.P. Tarno, P. Dańczak, *Postępowanie administracyjne...*, s. 379-380; J. Piecha, *Postępowanie administracyjne...*, s. 361-363.

w przypadku k.p.c., w przepisach art. 3, 3a oraz 4 u.p.e.a. wymienione są akty indywidualne właściwych organów oraz akty generalne, które kreują egzekwowane obowiązki⁹⁰. Zgodnie z art. 26 § 1 u.p.e.a. organ egzekucyjny wszczyna egzekucję administracyjną na wniosek wierzyciela i na podstawie wystawionego przez niego tytułu wykonawczego, sporządzonego według ustalonego wzoru⁹¹. Inaczej niż w procedurze cywilnej, administracyjnym postępowaniem egzekucyjnym rządzi zasada obligatoryjnego podejmowania egzekucji. Wierzyciel publicznoprawny jest zobowiązany do kontrolowania realizacji obowiązków przez zobowiązanych i w razie potrzeby zastosowania w tym celu środków przymusu⁹².

2.3. Rolnik jako dłużnik w egzekucji

Rolnik, tak jak inne podmioty prawa, może zostać obciążony zobowiązaniami publicznoprawnymi oraz prywatnoprawnymi, które w razie braku dobrowolnego spełnienia, zostaną skierowane na drogę egzekucji sądowej albo administracyjnej. Przepisy proceduralne nie przewidują specjalnego trybu egzekucji świadczeń przeciwko tym podmiotom.

Przedmiot egzekucji pieniężnej to mienie dłużnika, czyli w myśl art. 44 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny⁹³ własność i inne prawa majątkowe przysługujące określonej podmiotowi, z niego zaspokaja się świadczenie należne wierzycielowi⁹⁴. W przypadku egzekucji sądowej na podstawie art. 803 k.p.c. świadczenie stwierdzone tytułem wykonawczym może być egzekwowane ze wszystkich części majątku dłużnika⁹⁵, chyba że z jego treści wynika ograniczenie odpowiedzialności co do określonych przedmiotów, przy wykorzystaniu każdego dostępnego sposobu egzekucji, który może prowadzić do realizacji normy prawnej sprecyzowanej w tytule

⁹⁰ B. Adamiak, J. Borkowski, *Postępowanie administracyjne...*, s. 665-666.

⁹¹ *Ibidem*, s. 669-670.

⁹² O. Marcewicz, E. Streit-Browarna, *Zasada obowiązkowego wszczęcia administracyjnego postępowania egzekucyjnego a zasada dyspozycyjności w sądowym postępowaniu egzekucyjnym – ujęcie prawnoporównawcze*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2016, vol. XXV, nr 1, 301-302.

⁹³ Tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1145, zwanej dalej jako: „k.c.”

⁹⁴ E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 114.

⁹⁵ Pojęcie majątku i mienia nie są jednoznaczne. Mienie obejmuje tylko prawa (aktywa) należące do danej osoby, które określa się także mianem majątku w znaczeniu węższym. Natomiast w znaczeniu szerszym majątek to ogół praw i obowiązków majątkowych danego podmiotu – zob. szerzej A. Kaźmierczyk, (w:) M. Fras (red.), M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125)*, Warszawa 2018 (dostęp LEX), art. 44, n.t. 2. W toku egzekucji wierzyciel zaspokaja się z praw majątkowych (aktywów), zatem pojęcie majątku w znaczeniu szerszym nie jest istotne w określeniu przedmiotu egzekucji.

wykonawczym⁹⁶. Zgodnie z jednym z podstawowych założeń prawa cywilnego gwarancję spełnienia świadczenia przez dłużnika stanowi całe jego mienie (prawa majątkowe), zatem egzekucja ma takie same granice⁹⁷. Podobnie, regułą egzekucji administracyjnej, choć niewyrażoną wprost w przepisach u.p.e.a., jest odpowiedzialność zobowiązanego całością swojego mienia, od której wyjątki może przewidywać tylko ustawa⁹⁸. Z powyższego wynika, że egzekucja przeciwko rolnikowi prowadzona jest, co do zasady, z całego jego mienia, włączając w to składniki gospodarstwa rolnego służące do prowadzenia działalności rolniczej. Pewne wyjątki wprowadzają ograniczenia przedmiotowe, o czym mowa poniżej.

Egzekucja świadczeń pieniężnych jest skierowana do jednostkowych praw majątkowych stanowiących samodzielny przedmiot obrotu, nie zaś do ich ogółu⁹⁹. Odrębnym i pojedynczym przedmiotem egzekucji nie mogą być łącznie wszystkie aktywa dłużnika¹⁰⁰, ani wyodrębnione masy majątkowe takie jak gospodarstwo rolne¹⁰¹. W obrocie prawnym te kompleksy występują jako pewne całości obejmujące elementy materialne (rzeczy) i niematerialne (prawa), zaś egzekucja jest skierowana wyłącznie do tych składników traktowanych odrębnie, a nie jako elementów pewnego zbioru¹⁰². Wyjątek od tej zasady dotyczy występujących w k.p.c. sposobach egzekucji przez zarząd przymusowy oraz sprzedaż przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego, w ramach, których czynności przymusu skierowane są do kompleksów majątkowych służących do działalności gospodarczej, jako do jednego przedmiotu (szerzej zob. rozdział III)¹⁰³. Gospodarstwo rolne wchodzące w skład mienia dłużnika nie podlega zatem egzekucji jako całość, poza egzekucją szczególnymi sposobami. Czynności egzekucyjne dotyczą poszczególnych jego składników z wyłączeniem przedmiotów objętych ograniczeniami przedmiotowymi.

⁹⁶ J. Jankowski, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz. Art. 730–1217*, Warszawa 2013, s. 378.

⁹⁷ F. Zedler, *Glosa do uchwały SN z dnia 30 maja 1996 r., III CZP 56/96*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1997, nr 11, poz. 205; J. Jankowski, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 378.

⁹⁸ P.M. Przybysz, *Postępowanie egzekucyjne w administracji. Komentarz*, Warszawa 2018 (dostęp LEX), art. 8, n.t. 2; W. Piątek, A. Skoczylas, (w:) R. Hauser (red.), A. Skoczylas (red.), *Postępowanie egzekucyjne w administracji. Komentarz*, Warszawa 2018 (dostęp Legalis), art. 8, n.t. 1; wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego (do 31 grudnia 2003) w Gdańsku z dnia 7 marca 1997 r., I SA/Gd 1180/96, LEX nr 29070.

⁹⁹ S. Cieślak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 111–112.

¹⁰⁰ Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2015, s. 134.

¹⁰¹ W. Głodowski, *Ograniczenia egzekucji sądowej ze składników gospodarstwa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 2(4), s. 261.

¹⁰² J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2009, s. 20; A. Marciniak, *Sądowe postępowanie egzekucyjne*, Warszawa 2013, s. 26.

¹⁰³ S. Cieślak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 111–112.

2.4. Uzasadnienie szczególnej ochrony prawnej rolnictwa w egzekucji

Nie ma wątpliwości, wobec tego, że egzekucja jest niezbędna w celu skutecznej realizacji norm prawnych. Pełni doniosłą rolę w zapewnieniu ładu prawnego, wymusza przestrzeganie obowiązków ustalonych w orzeczeniach właściwych organów lub bezpośrednio w przepisach¹⁰⁴. Z drugiej strony, jej skutki mogą prowadzić do znacznych problemów życiowych i społecznych, utrudnień i niedogodności po stronie zobowiązanego, dlatego stanowi jedną z najbardziej dotkliwych sankcji prawnych. Zasadniczym celem egzekucji jest zaspokojenie wierzyciela, jednak nie można pomijać także potrzeby zapewnienia chociaż w minimalnym stopniu ochrony interesów dłużnika¹⁰⁵. Środki przymusu państwowego skutkują dużą ingerencją w konstytucyjne wolności oraz prawa człowieka i obywatela przysługujące każdej osobie, w tym prawo do wolności (art. 31 Konstytucji) i nietykalności cielesnej (art. 41 Konstytucji), nienaruszalności mieszkania (art. 50 Konstytucji), prawo własności (art. 64 Konstytucji)¹⁰⁶. Ograniczenie konstytucyjnych uprawnień przy egzekucji jest jednak niezbędne dla zapewnienia realizacji norm prawnych. Zagrożenie sankcją wymusza przestrzeganie prawa.

W egzekucji wierzyciel to osoba, która jest wymieniona w tytule wykonawczym jako uprawniona do otrzymania świadczenia. Dłużnik to podmiot wskazany w tytule egzekucyjnym jako zobowiązany do wykonania świadczenia. Przeciwno niemu toczy się postępowanie egzekucyjne¹⁰⁷. Interesy tych dwóch podmiotów ścierają się. Wierzyciel ma prawo domagać się, aby uzyskać świadczenie, które zgodnie z prawem mu przysługuje, zaś zobowiązany, z różnych powodów nie może lub nie chce długu zrealizować. Znaczna dominacja wierzyciela nad dłużnikiem może skutkować negatywnymi skutkami społecznymi i gospodarczymi¹⁰⁸. Z tych powodów przepisy o egzekucji zawierają instrumenty, których celem jest ochrona zobowiązanego i zbalansowanie sprzecznych interesów stron.

Niekiedy brak zaspokojenia świadczenia nie wynika ze złej woli dłużnika, a problemów finansowych, braku środków na realizację długu. Jak to wyżej wykazano,

¹⁰⁴ E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 10.

¹⁰⁵ E. Kremer, *Gospodarstwo rolne w sądowym postępowaniu egzekucyjnym*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. V, s. 96.

¹⁰⁶ A. Marciniak, *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych...*, s. 23.

¹⁰⁷ E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 102; M. Romańska, O. Dumnicka, *Postępowanie zabezpieczające...* (dostęp Legalis), cz. B, rozdz. 4, pkt 2-3.

¹⁰⁸ A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 49.

działalność rolnicza jest działalnością gospodarczą szczególnego rodzaju. Jej powodzenie jest uzależnione nie tylko od ryzyka wynikającego ze zmienności rynku, ale także ze znacznie poważniejszych zagrożeń wynikających z niemożliwych do zapobieżenia czynników naturalnych, zjawisk atmosferycznych i biologicznych. Zadania narzucane rolnictwu przez społeczeństwo, wymaganie produkowania zdrowej, ekologicznej żywności, dostarczania dóbr publicznych, powoduje, że nie jest to działalność oparta o czysty rachunek ekonomiczny. Społeczeństwo i państwo powinno wspomagać prowadzenie działalności rolniczej w ten szczególny sposób. Problemy rolników z wypełnianiem zobowiązań często nie wynikają z ryzykownych czy błędnych decyzji gospodarczych, a powodów zupełnie od nich niezależnych, realizacji nałożonych obowiązków wymaganych przez społeczeństwo. W świetle art. 23 Konstytucji uzasadnione jest szczególne traktowanie rolnictwa, tak, aby uwzględnić zwiększone ryzyko produkcji rolnej oraz przejąć przez całe społeczeństwo część odpowiedzialności za prowadzenie działalności rolniczej w szczególny sposób.

W literaturze już dawno dostrzegano odmienności egzekucji prowadzonej przeciwko rolnikom. Wówczas ochronę uzasadniano m.in. potrzebą zachowania zdolności produkcyjnej gospodarstwa rolnego, zapobiegania jego podziałom oraz przez to zapewnienia dostaw produktów rolnych¹⁰⁹. Ustawodawca w wielu regulacjach prawnych dąży do zachowania zdolności produkcyjnych gospodarstwa rolnego, np. w przepisach dotyczących sądowego zniesienia współwłasności gospodarstwa rolnego (art. 213-218 k.c.)¹¹⁰. Potrzebę uwzględnienia tej przesłanki należy odnieść również do problemów związanych z egzekucją przeciwko rolnikowi, która może prowadzić do podziału gospodarstwa rolnego, a nawet jego likwidacji.

Aktualnie, jak to wyżej przedstawiono, zmieniają się społeczne funkcje rolnictwa, ważne jest nie tylko dostarczanie produktów rolnych, ale także tworzenie unikalnych dóbr publicznych, pełnienie wielu innych funkcji poza tradycyjną wytwórczą. Wydolność ekonomiczna działalności rolniczej przekłada się na zdolność do wypełniania pozaprodukcyjnych funkcji. Gospodarstwo rolne, które jest nierentowne albo niewypłacalne, nie funkcjonuje prawidłowo, przez to w mniejszym stopniu jest w stanie dostarczać dobra publiczne, przyczyniać się do rozwoju obszarów wiejskich.

¹⁰⁹ Tak A. Zieliński, *Sądowa egzekucja świadczeń pieniężnych od rolników*, „Nowe Prawo” 1966, nr 11, s. 1391-1392; A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 129.

¹¹⁰ Zob. J. Bieluk, *Zniesienie współwłasności gospodarstwa rolnego w kontekście zasady słuszności*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2014, nr 17, s. 43-55; J. Mikołajczyk, *Podział gospodarstwa rolnego – de lege lata i de lege ferenda*, „Studia Iuridica Agraria” 2012, vol. X, s. 124.

Uzasadnione jest więc zastosowanie szczególnych przepisów dotyczących egzekucji i rozwiązyjących powiązany z nią problem niewypłacalności w rolnictwie. Specjalne regulacje będą współtworzyć ustrój rolny oparty o dobrze prosperujące gospodarstwa rodzinne zdolne do wypełniania istotnych dla społeczeństwa funkcji.

Przy tworzeniu regulacji szczególnych powiązanych z rolnictwem należy wyważyć tak naprawdę trzy interesy – interes wierzyciela, przejawiający się w prawie do uzyskania wierzytelności, interes dłużnika, czyli potrzebę ochrony przed nadmiernymi utrudnieniami związanymi z egzekucją, zachowaniu ciągłości działalności gospodarczej oraz interes społeczny, przejawiający się w tym, że dłużnik – rolnik produkuje żywność i dobra publiczne, wypełnia liczne funkcje istotne dla całego społeczeństwa. Biorąc pod uwagę te czynniki należy uznać, że w pewnych przypadkach interes wierzyciela, wobec wyższej wagi interesu dłużnika i interesu społecznego, wymaga poświęcenia.

Podsumowując, rolnictwo wymaga szczególnego traktowania w systemie prawnym poprzez dedykowane, ochronne regulacje, co zdaniem autorki niniejszej rozprawy powinno rozciągać się również na egzekucję oraz powiązane z nią normy prawa o skutkach niewypłacalności.

2.5. Skala problemu

Trudno stwierdzić empirycznie, jak poważnym problemem są trudności rolników związane z egzekucją oraz regulowaniem wymagalnych zobowiązań, z uwagi na to, że nie są prowadzone publiczne statystyki, chociażby na temat tego, ile postępowań egzekucyjnych jest przeciwko nim prowadzonych¹¹¹. Na prośbę Ministerstwa Sprawiedliwości Izby Komornicze zebrały pewne, jedynie przybliżone, dane. Tylko 4 z 11 Izb Komorniczych przedstawiły jakiekolwiek informacje, pozostałe wyjaśniały, że nie gromadzą danych statystycznych w tym przedmiocie. Z zebranych informacji wynika, że najwięcej postępowań na dzień 22 listopada 2016 r. przeciwko rolnikom prowadzono w apelacji gdańskiej – 715, następnie w apelacji białostockiej – 410, w poznańskiej – 384, a w Katowicach – 9¹¹². Trudno uznać to za dane reprezentatywne, czy rzetelnie obrazujące skalę problemu rolnictwa z egzekucją w całym kraju, skoro dotyczą jedynie

¹¹¹ Pismo Sekretarza Stanu Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 21 marca 2017 r. w sprawie aktualnego stanu egzekucji komorniczych gospodarstw rolnych oraz grup producenckich, znak DWOiP-IV-630-109/17, <https://www.farmer.pl/multimedia/pliki/67940.html> (dostęp 5 października 2019 r.), s. 8.

¹¹² *Ibidem* s. 8-9.

kilku regionów. Nie obejmują także informacji na temat postępowań prowadzonych przez administracyjne organy egzekucyjne.

W inny sposób skalę problemów rolnictwa związanych z egzekucją można zobrazować poprzez odniesienie do liczby rolników i gospodarstw rolnych w Polsce. Zgodnie z Rocznikiem Statystycznym Rolnictwa na dzień 31 grudnia 2017 r. do ewidencji producentów rolnych było wpisanych 2.324.398 podmiotów, z czego przeważająca część to osoby fizyczne - 2.309.203, czyli aż 99,35%¹¹³. Zgodnie z danymi powiązanimi z użytkami rolnymi w 2017 r. funkcjonowało 1.405.664 gospodarstw rolnych¹¹⁴. Oczywiście nie każdy rolnik jest jednocześnie dłużnikiem w postępowaniu egzekucyjnym. Jest to jedynie grupa podmiotów, których potencjalnie może dotyczyć problem egzekucji i nadmiernego zadłużenia. Niewykluczone, że brak dostatecznej ochrony w egzekucji może powodować, że rolnicy są mniej skłonni do podejmowania ryzykownych decyzji gospodarczych. Wówczas przepisy o egzekucji oddziaływałyby również na szersze grono, nie tylko rolników, wobec których już wszczęto postępowanie egzekucyjne, trudno jednak zweryfikować, czy taki wniosek jest prawdziwy, wobec braku dostatecznych danych.

Problem wysokości zadłużenia rolników można zdiagnozować posiłkując się danymi zgromadzonymi przez Krajowy Rejestr Długów, opublikowanymi w raporcie opracowanym we współpracy z Krajową Radą Izb Rolniczych jako partnerem¹¹⁵. Zadłużenie zgłoszone do tego rejestru w sektorze rolniczym wynosiło na stan z września 2018 r. 412,35 mln zł. We wcześniejszych latach wysokość zobowiązań pieniężnych przedstawiała się następująco: w 2017 r. było to 456,6 mln zł, w 2016 r. – 328,4 mln zł, w 2015 r. – 215,5 mln zł, w 2014 r. 160,4 mln zł, a w 2013 r. 131,2 mln zł. Zgodnie z powołanym raportem *„Prawie 65% całego zadłużenia rolników to należności wobec banków, firm windykacyjnych i funduszy sekurytyzacyjnych. Łącznie sektor finansowy i branża zarządzania wierzytelnościami czekają na zwrot ponad 266,11 mln zł. Kolejnym wierzycielem rolników są firmy, które zaopatrują ich w nawozy, materiały budowlane,*

¹¹³ Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Statystyczny Rolnictwa*, Warszawa 2018, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rolnictwo-lesnictwo/rolnictwo/> (dostęp 19 października 2019 r.), s. 93.

¹¹⁴ *Ibidem*, s. 89.

¹¹⁵ Krajowy Rejestr Długów, *Posucha na wielu polach – czyli sytuacja finansowa w branży rolniczej*, wrzesień 2018 r., <https://krd.pl/Centrum-prasowe/Raporty/POSUCHA-NA-WIELU-POLACH---CZYLI-SYTUACJA-FINANSOWA-W-BRANZY-ROLNICZEJ> (dostęp 10 listopada 2019 r.), s. 6. Zob. także artykuł prasowy na podstawie danych z kwietnia 2018 r. - A. Ptak-Iglewska, *Rolnicy mają już prawie pół miliarda złotych długów*, „Rzeczpospolita”, 15 kwietnia 2018 r., <https://www.rp.pl/Rolnictwo/304159920-Rolnicy-maja-juz-prawie-pol-miliarda-zlych-dlugow.html> (dostęp 10 listopada 2019 r.).

maszyny i paliwa. Niemal 5 mln zł branża jest winna operatorom telewizyjnym i komórkowym, a nieco ponad 4 mln zł – firmom energetycznym. Co ciekawe, rolnicy zalegają również z płatnościami wobec swoich kolegów po fachu. Tym ostatnim są winni 20,86 mln zł¹¹⁶. Do rejestru długów w 2018 r. wpisanych było 8.409 rolników¹¹⁷, a średnie zadłużenie wyniosło blisko 50 tys. zł na rolnika¹¹⁸. Nie sposób uznać, że tylko te podmioty borykają się z egzekucją, gdyż raport obejmuje jedynie długi wpisane do Krajowego Rejestru Długów, a jest to instytucja komercyjna, zajmująca się usługami z zakresu udostępniania informacji gospodarczej, z jej oferty korzysta się na zasadzie dobrowolności¹¹⁹. Powołane dane trudno więc uznać za reprezentatywne, przedstawiające w sposób kompleksowy problemy rolnictwa z regulowaniem i egzekwowaniem wierzytelności.

Mając na uwadze powyższe trudności w zdiagnozowaniu problemów rolnictwa z egzekucją oraz regulowaniem zobowiązań, należy zgłosić postulat przeprowadzenia ich kompleksowej analizy. Szczególne prawne narzędzia zmierzające do wsparcia tej grupy społecznej nie mogą być oparte o przypuszczenia i przybliżone dane, a tak się stało przykładowo podczas projektowania specjalnej ustawy o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne (zob. rozdział V, podrozdział 4). Dopiero ustalenie rzeczywistych problemów rolników pozwoli na zaproponowanie prawnych narzędzi zmierzających do ich rozwiązania (szerzej zob. wnioski *de lege ferenda* w Zakończeniu).

3. Działalność rolnicza, rolnik, gospodarstwo rolne, gospodarstwo rodzinne (łączniki prawa rolnego). Ukierunkowanie ochrony prawnej w egzekucji

3.1. Uwagi wstępne

Na gruncie prawa gospodarczego (prawa handlowego) S. Włodyka wyróżnia trzy tzw. „łączniki”, które wyznaczają zakres oddziaływania norm prawnych dotyczących profesjonalnie wykonywanej działalności gospodarczej: przedsiębiorca,

¹¹⁶ *Ibidem*, s. 9.

¹¹⁷ *Ibidem*, s. 12.

¹¹⁸ *Ibidem*, s. 10.

¹¹⁹ Krajowy Rejestr Długów, O firmie, <https://krd.pl/O-nas/O-firmie.aspx> (dostęp 12 listopada 2019 r.).

przedsiębiorstwo i działalność gospodarcza¹²⁰. Przenosząc tę konstrukcję na grunt prawa rolnego¹²¹ można wskazać, że zakres jego norm, a jednocześnie przedmiot ochrony, wyznaczają podstawowe pojęcia: rolnik, działalność rolnicza, gospodarstwo rolne oraz jego szczególny rodzaj – gospodarstwo rodzinne. Relacja tych niejednoznacznych określeń odzwierciedla zależności trzech głównych problemów badawczych prawa rolnego: wyodrębnienia przedmiotu – gospodarstwa rolnego oraz gospodarstwa rodzinnego; aktywności ludzkiej - działalności rolniczej oraz podmiotu – rolnika, który podejmuje tę działalność wykorzystując z reguły w tym celu gospodarstwo rolne (rodzinne)¹²². Pojęcia te są ze sobą ściśle powiązane. Mogą służyć do tworzenia „wzajemnych” definicji: rolnik to osoba prowadząca gospodarstwo rolne i zajmująca się działalnością rolniczą, działalność rolnicza to aktywność podejmowana przez rolnika w ramach gospodarstwa rolnego, a gospodarstwo rolne to zespół składników majątkowych, jednostka gospodarcza służąca rolnikowi do prowadzenia działalności rolniczej. Szczególną kategorią jest gospodarstwo rodzinne, czyli przedmiot, w ramach którego rodzina prowadzi działalność rolniczą. Tak skonstruowane definicje nie pozwalają na ustalenie zakresu znaczeniowego powołanych określeń, gdyż zawierają niewiadome, które wymagają dalszego rozwinięcia.

Powołanymi sformułowaniami (lub ich zbliżonymi odpowiednikami) posługuje się wiele aktów prawnych, modyfikując ich znaczenie na potrzeby konkretnych regulacji. Opracowanie jednolitego modelu wyjaśniającego ich znaczenie nie jest przez to łatwe. Każdemu z nich można przy tym poświęcić z powodzeniem opracowanie monograficzne. Dla potrzeb niniejszej pracy najważniejsze jest zaproponowanie prostej i uniwersalnej definicji podstawowych pojęć prawa rolnego, tak, aby ustalić zakres przedmiotowy prawnej ochrony rolnictwa i odnieść go do egzekucji.

Zdaniem R. Budzinowskiego, działalność rolnicza jest dla teorii prawa rolnego określeniem o najszerszym zakresie, które pozwala uporządkować inne podstawowe kategorie¹²³. W zaproponowanej przez tego autora definicji prawa rolnego pojęcie to wysuwa się na pierwszy plan. Należy podzielić ten pogląd. Początkiem jest określona

¹²⁰ S. Włodyka, (w:) S. Włodyka (red.), *System prawa handlowego. Tom I. Prawo handlowe - część ogólna*, Warszawa 2009, s. 27.

¹²¹ Do koncepcji łączników w prawie gospodarczym analizując pojęcie działalności rolniczej odwołuje się T. Kurowska, *Miejsce i rola działalności...*, s. 49-51.

¹²² Zob. P. Wojciechowski, *Pojęcie rolnika...*, s. 253 oraz P. Blajer, *Koncepcja prawna rolnika indywidualnego w prawie polskim na tle porównawczym*, Kraków 2009, s. 17.

¹²³ R. Budzinowski, *Prawne pojęcie działalności rolniczej*, (w:) R. Budzinowski, *Prawo i Administracja. Tom II*, Piła 2003, s. 167.

aktywność podejmowana przez podmiot, który z uwagi na jej wykonywanie nabywa status rolnika, a majątek wykorzystywany w tym celu uzyskuje miano gospodarstwa rolnego.

Niezależnie od zaakcentowania naczelnej roli pojęcia działalności rolniczej w prawie rolnym, należy zaznaczyć szczególne znaczenie definicji gospodarstwa rolnego w odniesieniu do rozważań z zakresu egzekucji, która jest skierowana do majątku. Ważnym fragmentem analizy będzie zatem ustalenie zakresu znaczeniowego określenia gospodarstwo rolne i jego szczególnego rodzaju – gospodarstwa rodzinnego. Istotne znaczenie ma również pojęcie rolnika, który będzie adresatem norm z zakresu egzekucji, w ramach której występuje w charakterze dłużnika. Zbadanie tych kwestii pozwoli w pierwszej kolejności na ustalenie zakresu treściowego stosowanych przez ustawodawcę pojęć, których definicji legalnych nie wprowadzono w poddanych analizie przepisach. Po drugie, umożliwi odpowiedź na jedno z pytań badawczych niniejszej rozprawy - wskazanie przedmiotu szczególnej prawnej ochrony rolnictwa w egzekucji.

3.2. Działalność rolnicza

3.2.1. Definicja działalności rolniczej

Działalność rolnicza nie ma jednolitej definicji legalnej¹²⁴. Różne akty z zakresu prawa prywatnego i publicznego przyjmują własne, autonomiczne i instrumentalne dla danej regulacji definicje tego pojęcia¹²⁵, np.: w ustawie z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego¹²⁶ prowadzenie działalności rolniczej to prowadzenie działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, w tym produkcji ogrodniczej, sadowniczej i rybnej (art. 2 pkt 3)¹²⁷; w u.u.s.r. podobnie określono działalność rolniczą jako działalność w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, w tym ogrodniczej, sadowniczej, pszczelarskiej

¹²⁴ B. Jeżyńska, *Działalność rolnicza*, (w:) S. Prutis (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015, s. 51; T. Kurowska, *Miejsce i rola działalności rolniczej w prawie rolnym*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2017, vol. XV, s. 66.

¹²⁵ A. Powalowski, *Aspekty podmiotowe i przedmiotowe ustroju rolnego*, „*Gdańskie Studia Prawnicze*” 2014, t. XXXI, s. 1093.

¹²⁶ Tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1362, zwanej dalej jako: „u.k.u.r.”

¹²⁷ Szerzej zob. J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 67-69. Zob. także krytyczne uwagi na temat konstrukcji tej definicji z uwagi na brak uwzględnienia fazy poprodukcyjnej działalności rolniczej, komercjalizacji produktów rolnych - A. Oleszko, B. Jeżyńska P. Mikołajczyk, R. Pastuszko, *Kształtowanie współczesnego ustroju rolnego w świetle dotychczasowego ustawodawstwa*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2005, vol. IV, s. 79.

i rybnej (art. 6 pkt 3)¹²⁸. W u.p.d.o.f. i u.p.d.o.p. definicję działalności rolniczej bardziej rozbudowano. Jest to działalność polegająca na wytwarzaniu produktów roślinnych lub zwierzęcych w stanie nieprzetworzonym (naturalnym) z własnych upraw albo hodowli lub chowu, w tym również produkcja materiału siewnego, szkółkarskiego, hodowlanego oraz reprodukcyjnego, produkcja warzywnicza gruntowa, szklarniowa i pod folią, produkcja roślin ozdobnych, grzybów uprawnych i sadownicza, hodowla i produkcja materiału zarodowego zwierząt, ptactwa i owadów użytkowych, produkcja zwierzęca typu przemysłowo-fermowego oraz hodowla ryb, a także działalność, w której minimalne okresy przetrzymywania zakupionych zwierząt i roślin, w trakcie których następuje ich biologiczny wzrost, wynoszą co najmniej: miesiąc - w przypadku roślin, 16 dni - w przypadku wysokointensywnego tuczu specjalizowanego gęsi lub kaczek, 6 tygodni - w przypadku pozostałego drobiu rzeźnego, 2 miesiące - w przypadku pozostałych zwierząt - licząc od dnia nabycia (art. 2 ust. 2 obu ustaw)¹²⁹. Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług¹³⁰ określa działalność rolniczą jako produkcję roślinną i zwierzęcą, w tym również produkcję materiału siewnego, szkółkarskiego, hodowlanego oraz reprodukcyjnego, produkcję warzywniczą, gruntową, szklarniową i pod folią, produkcję roślin ozdobnych, grzybów uprawnych i sadowniczą, chów, hodowlę i produkcję materiału zarodowego zwierząt, ptactwa i owadów użytkowych, produkcję zwierzęcą typu przemysłowego lub fermowego oraz chów i hodowlę ryb i innych organizmów żyjących w wodzie, a także uprawy w szklarniach i ogrzewanych tunelach foliowych, uprawy grzybów i ich grzybni, uprawy roślin „in vitro”, fermową hodowlę i chów drobiu rzeźnego i nieśnego, wylęgarnie drobiu, hodowlę i chów zwierząt futerkowych i laboratoryjnych, chów i hodowlę dżdżownic, entomofagów i jedwabników, prowadzenie pasiek oraz chów i hodowlę innych zwierząt poza gospodarstwem rolnym oraz sprzedaż produktów gospodarki leśnej i łowieckiej, z wyjątkiem drewna okrągłego z drzew tropikalnych (PKWiU 02.20.13.0) oraz bambusa (PKWiU ex 01.29.30.0), a także świadczenie usług rolniczych (art. 2 pkt 15)¹³¹. Ustawa

¹²⁸ Szerzej zob. B. Wierzbowski, *Ubezpieczenie społeczne...*, s. 441-462; P. Prusinowski, *Relacje zachodzące między podstawowymi pojęciami ubezpieczenia społecznego rolników*, „Przegląd Sądowy” 2014, nr 2, s. 120-130.

¹²⁹ Zob. J. Bieluk, *Pojęcie działalności rolniczej w ustawach o podatku dochodowym od osób fizycznych i od osób prawnych*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 2(4), s. 181-193; *idem*, *Działy specjalne...*, s. 125-140.

¹³⁰ Tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 2174 ze zm.

¹³¹ Szerzej zob. B. Jeżyńska, *Opodatkowanie działalności rolniczej podatkiem od towarów i usług*, „Studia Prawnicze” 2007, nr 1, s. 115 i nast.; A. Nowak-Far, (w:) T. Michalik (red.), *VAT. Komentarz*, Warszawa 2019 (dostęp Legalis), komentarz do art. 2, pkt XVI.

z dnia 31 lipca 2019 r. o powszechnym spisie rolnym w 2020 r.¹³² sporządzanym w celach statystycznych przewiduje, że działalność rolnicza to działalność związana z uprawą roślin, która obejmuje uprawy rolne, w tym grzybów jadalnych, warzywnictwo i ogrodnictwo, szkółkarstwo, hodowlę i nasiennictwo roślin rolniczych i ogrodniczych oraz chów i hodowlę zwierząt gospodarskich w rozumieniu art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 29 czerwca 2007 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich¹³³, a także działalność polegającą na utrzymaniu użytków rolnych w stanie nadającym się do wypasu lub uprawy zgodnie z kryteriami określonymi w przepisach wydanych na podstawie art. 34 ust. 1-3 ustawy z dnia 5 lutego 2015 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego (art. 2 pkt 1). Na gruncie prawa cywilnego można wskazać pośrednią definicję działalności rolniczej zawartą w przepisie art. 46¹ k.c., w którym określając pojęcie nieruchomości rolnej, ustawodawca przewiduje, że jest to taka nieruchomość, która jest lub może być wykorzystywana do prowadzenia działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie produkcji roślinnej i zwierzęcej, nie wyłączając produkcji ogrodniczej, sadowniczej i rybnej (szerzej zob. poniżej pkt 3.4.3.2 o pojęciu nieruchomości rolnej).

Przepisy unijne wprowadzają własną definicję pojęcia działalności rolniczej, np. na potrzeby ustalenia kręgu beneficjentów płatności¹³⁴. Przykładowo rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 307/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej określa w art. 4 ust. 1 lit. c, że działalność rolnicza oznacza: (i) produkcję, hodowlę lub uprawę produktów rolnych, w tym zbiory, dojenie, hodowlę zwierząt oraz utrzymywanie zwierząt do celów gospodarskich; (ii) utrzymywanie użytków rolnych w stanie, dzięki któremu nadają się one do wypasu lub uprawy bez konieczności podejmowania działań przygotowawczych wykraczających poza zwykłe metody rolnicze i zwykły sprzęt rolniczy, w oparciu o kryteria określone przez państwa członkowskie na podstawie ram ustanowionych przez Komisję, lub (iii) prowadzenie działań minimalnych, określanych przez państwa członkowskie, na użytkach rolnych utrzymujących się naturalnie w stanie nadającym się do wypasu lub uprawy.

¹³² Dz. U. z 2019 r., poz. 1728.

¹³³ Dz. U. z 2017 r. poz. 2132.

¹³⁴ Szerzej zob. D. Łobos-Kotowska, *Działalność rolnicza...*, s. 61-74.

Działalność rolnicza jest to pojęcie będące przedmiotem badań doktryny. Według B. Jeżyńskiej to aktywność gospodarcza, zawodowa, profesjonalna rolnika (producenta rolnego), prowadzona w różnych formach organizacyjno-prawnych, niedefiniujących jednak jej charakterystyki, która ma naturę wytwórczą. Zakres czynności produkcyjnych obejmuje co najmniej wytwarzanie wyrobów w stanie naturalnym, w ramach własnego procesu wytwórczego. Pojęcie to bazuje na współistnieniu odpowiednio zorganizowanej jednostki produkcyjnej, podmiotu zajmującego się działalnością wytwórczą przy wykorzystaniu elementów tej jednostki oraz efektu końcowego tych aktywności w postaci produktów rolnych z przeznaczeniem do wykorzystania w obrocie gospodarczym. Istotnym elementem definiującym omawiany termin jest oparcie na cyklu biologicznym organizmów żywych¹³⁵. Nieco inną definicję proponuje T. Kurowska, wskazując, że „...polega na osobistym wykonywaniu czynności związanych z obsługą cyklu biologicznego właściwego dla chowu czy hodowli produktów naturalnych, czynności przygotowawczych oraz związanych z wprowadzeniem produktu do obrotu, a także na podejmowaniu we własnym imieniu i na własne ryzyko decyzji gospodarczych”¹³⁶.

W powołanych definicjach legalnych i proponowanych przez doktrynę przewija się element wspólny, który uznać należy za pewne uniwersalne rozumienie pojęcia działalności rolniczej – jest to działalność wytwórcza w rolnictwie w zakresie produkcji roślinnej i zwierzęcej, jej cechą wyróżniającą jest powiązanie z cyklem rolno-biologicznym, wykorzystanie pośrednio i bezpośrednio sił i zasobów przyrody¹³⁷. Definicja działalności rolniczej poszerza się, w jej zakres wchodzi nowe typy aktywności człowieka. Coraz większego znaczenia nabiera działalność powiązana z tradycyjnie rozumianą funkcją wytwórczą rolnictwa, komercjalizacja typowych rezultatów produkcji rolnej. Zakres prawa rolnego podąża za zakresem dynamicznie rozwijającej się działalności rolniczej¹³⁸.

Ustawodawca posługuje się poza sformułowaniem „działalność rolnicza” różnymi innymi nazwami, które mają odnosić się do aktywności gospodarczej rolników

¹³⁵ B. Jeżyńska, *Działalność rolnicza...*, s. 51; B. Jeżyńska, *Producent rolny jako przedsiębiorca*, Lublin 2008, s. 93.

¹³⁶ T. Kurowska, *Miejsce i rola działalności...*, s. 70, powołując się na publikacje B. Jeżyńskiej, *Producent rolny jako...*, s. 156-157 oraz P. Bielskiego, *Glosa do wyroku SN z dnia 29 września 2005 r.*, „Rejent” 2008, r. 18, nr 1(201), s. 141-145.

¹³⁷ R. Budzinowski, *Problemy ogólne...*, s. 196-201; A. Suchoń, *Jeszcze o pojęciu działalności rolniczej*, „Rejent” 2017, r. 27, nr 12(320), s. 25; P. Wojciechowski, *Pojęcie rolnika...*, s. 300-301.

¹³⁸ D. Łobos-Kotowska, *Działalność rolnicza...*, s. 71; R. Budzinowski, *Problemy ogólne...*, s. 194, 197-199.

– produkcja rolna, czy rolnicza, wytwórcza działalność rolnicza, prowadzenie gospodarstwa rolnego, rolnictwo¹³⁹. Każda z nich ma nieco inne znaczenie, choć są ze sobą powiązane. Określenie produkcja rolna, rolnicza oraz wytwórcza działalność rolnicza akcentują aspekt produkcyjny – wytwarzanie dóbr. Są to jednak pojęcia węższe niż działalność rolnicza, która obejmuje także zbywanie produktów rolnych oraz ich skup od innych wytwórców, przetwórstwo rolne i usługi dla rolnictwa. Termin prowadzenie gospodarstwa rolnego skupia się z kolei na gospodarstwie rolnym, które samo w sobie jest pojęciem niejednoznacznym (zob. podrozdział 3.4 poniżej). Nie zawsze przy tym prowadzenie działalności rolniczej można utożsamić z prowadzeniem gospodarstwa rolnego, np. usługi dla rolnictwa, mogą być świadczone poza gospodarstwem rolnym. W niniejszej rozprawie jako podstawowe dla oznaczenia aktywności człowieka w zakresie rolnictwa, przyjmuje się zatem określenie działalność rolnicza, obejmujące treściowo inne nazwy występujące w różnych aktach prawnych. Działalność rolnicza jako pojęcie najszersze, jest wiodące dla prawa rolnego i istotne dla ustalenia jego przedmiotu oraz udzielanej ochrony prawnej.

3.2.2. Działalność rolnicza jako działalność gospodarcza

Rolnictwo jest specyficzną sferą gospodarki. Odmienności działalności rolniczej powodują trudność w ustaleniu, czy można ją zakwalifikować do działalności gospodarczej, regulowanej przez przepisy dotyczące obrotu gospodarczego.

W celu zdefiniowania pojęcia działalności gospodarczej należy odnieść się do treści art. 3 ustawy z dnia 6 marca 2018 r. - Prawo przedsiębiorców¹⁴⁰, który określa, że jest to zorganizowana działalność zarobkowa, wykonywana we własnym imieniu i w sposób ciągły. W myśl art. 6 ust. 1 tej ustawy jej przepisów nie stosuje się do działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie upraw rolnych oraz chowu i hodowli zwierząt, ogrodnictwa, warzywnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego oraz do szczególnych rodzajów działalności podejmowanych przez rolników¹⁴¹. Poprzednikiem

¹³⁹ B. Jeżyńska, *Działalność rolnicza...*, s. 51.

¹⁴⁰ Tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1292, zwanej dalej jako: „p.p.”.

¹⁴¹ Zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 2-5 p.p., przepisów tej ustawy nie stosuje się do wynajmowania przez rolników pokoi, sprzedaży posiłków domowych i świadczenia w gospodarstwach rolnych innych usług związanych z pobytem turystów; wyrobu wina przez producentów będących rolnikami wyrabiającymi mniej niż 100 hektolitrow wina w ciągu roku gospodarczego, o których mowa w art. 17 ust. 3 ustawy z dnia 12 maja 2011 r. o wyrobie i rozlewie wyrobów winiarskich, obrocie tymi wyrobami i organizacji rynku wina (Dz. U. z 2018 r. poz. 1159 i 1629); działalności rolników w zakresie sprzedaży, o której mowa w art. 20 ust. 1c u.p.d.o.f.; działalności prowadzonej przez koła gospodyń wiejskich na podstawie ustawy z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich (Dz. U. poz. 2212 oraz z 2019 r. poz. 693), które spełniają warunki, o których mowa w art. 24 ust. 1 tej ustawy.

tego aktu prawnego była ustawa z dnia 2 lipca 2004 roku o swobodzie działalności gospodarczej¹⁴², która w art. 3 pkt 1 zawierała wyłączenie o identycznej treści. Taki zabieg legislacyjny należy kwalifikować nie jako pozbawienie działalności rolniczej przymiotu działalności gospodarczej, lecz określenie, że w stosunku do niej nie stosuje się przepisów Prawa przedsiębiorców – podstawowego aktu z zakresu prawa gospodarczego publicznego¹⁴³. Uznaje się, że uzasadnieniem powołanego wyłączenia jest to, że działalność rolnicza różni się ekonomicznie od „typowej” działalności gospodarczej polegającej na produkcji lub świadczeniu usług. Jako przejaw tej odrębności wskazuje się związaną z gruntem jako podstawowym środkiem produkcji, znaczne uzależnienie od warunków atmosferycznych, sezonowość produkcji oraz powiązanie działalności zarobkowej z prowadzeniem gospodarstwa domowego. Z tych powodów niejednokrotnie ustawodawca traktuje działalność rolniczą inaczej niż inne typy aktywności gospodarczej¹⁴⁴.

Według przeważającego poglądu reprezentowanego przez doktrynę i judykaturę, działalność rolnicza powinna być uznana za działalność gospodarczą, jeśli ma charakter zarobkowy, nie jest nakierowana wyłącznie na zaspokojenie własnych potrzeb osób ją podejmujących¹⁴⁵. Jeżeli działalność rolnicza podejmowana w danym przypadku spełnia przesłanki do zakwalifikowania jako działalność gospodarcza, nie można mu jej tego miana odebrać wyłącznie z uwagi na specyficzny przedmiot – powiązany z rolnictwem.

¹⁴² Tekst jedn. Dz. U. z 2017 r. poz. 2168.

¹⁴³ P. Tracz, (w:) A. Pietrzak (red.), *Prawo przedsiębiorców. Komentarz*, Warszawa 2019 (dostęp LEX), art. 6, n.t. 1.

¹⁴⁴ E. Komierzyńska-Orlińska, *Komentarz do ustawy - Prawo przedsiębiorców*, (w:) M. Wierzbowski (red. nauk.), *Konstytucja biznesu. Komentarz*, Warszawa 2019 (dostęp LEX), art. 6, n.t. 3; M. Szydło, *Swoboda działalności gospodarczej*, Warszawa 2005, s. 64–65.

¹⁴⁵ Tak A. Piszcz, (w:) G. Koziół (red.), *Prawo przedsiębiorców. Komentarz*, Warszawa 2019 (dostęp Legalis), art. 6, n.t. 3-6; E. Komierzyńska-Orlińska, *Komentarz do ustawy...*, art. 6, n.t. 4; P. Wojciechowski, *Pojęcie rolnika...*, s. 316-317 oraz stanowiska na podstawie poprzednio obowiązującej regulacji ustawy o swobodzie działalności gospodarczej: M.A. Waligórski, *Działalność gospodarcza*, (w:) S. Włodyka (red.), *System prawa handlowego. Tom 1. Prawo handlowe – część ogólna*, Warszawa 2009, s. 394; M. Sieradzka, (w:) M. Sieradzka, M. Zdyb, *Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej. Komentarz*, Warszawa 2013 (dostęp LEX), art. 3, n.t. 2; T. Kurowska, *Miejsce i rola działalności...*, s. 51-65; D. Łobos-Kotowska, *Działalność rolnicza...*, s. 63-67; J. Bieluk, *Działalność rolnicza w ustawie o swobodzie działalności gospodarczej*, (w:) A. Piszcz (red.), M. Olszak (red.), M. Etel (red.), *Państwo, gospodarka, prawo. Księga dedykowana Profesorowi Cezaremu Kosikowskiemu z okazji jubileuszu pracy naukowej na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku*, Białystok 2015, s. 207-217; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 stycznia 2001 r., P 4/99, Dz.U. nr 11, poz. 91; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 października 2000 r., III CKN 1387/00, LEX nr 533904; uchwała Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 2 kwietnia 2007 r., II OPS 1/07, LEX nr 249087; wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 29 sierpnia 2007 r., II OSK 1618/06, LEX nr 364703; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 października 2014 r., V CSK 630/13, LEX nr 1509115. Zob. przegląd poglądów przeciwnych - A. Piszcz, (w:) G. Koziół (red.), *Prawo przedsiębiorców...*, art. 6, n.t. 2.

Ustawodawca niejednolicie traktuje działalność rolniczą, raz przyznając jej przymiot działalności gospodarczej, a raz nie, czasem też wyłączając zastosowanie pewnych przepisów regulujących działalność gospodarczą w stosunku do rolnika, tak jak w przypadku powołanych przepisów p.p.¹⁴⁶. Często takie rozróżnienie jest efektem wpływu historycznych rozwiązań. Aktualnie zmieniają się stosunki społeczno-gospodarcze, działalność rolnicza nie różni się od działalności gospodarczej prowadzonej w innych sektorach, zarówno pod względem skali, jak i dochodowości¹⁴⁷. Można zatem postulować objęcie zastosowaniem norm prawnych z zakresu prawa gospodarczego także działalności rolniczej, o ile odmienności nie są uzasadnione potrzebą szczególnej ochrony rolnictwa.

3.3. Rolnik

3.3.1. Definicja rolnika

W polskim systemie prawnym brak jest jednolitej definicji legalnej pojęcia rolnika, podobnie jak w przypadku określenia działalności rolniczej. Różne ustawy posługują się tą nazwą lub jej odpowiednikiem, wprowadzając autonomiczne regulacje, np. w u.u.s.r., rolnik zdefiniowany jest jako pełnoletnia osoba fizyczna, zamieszkująca i prowadząca na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, osobiście i na własny rachunek, działalność rolniczą w pozostającym w jej posiadaniu gospodarstwie rolnym, w tym również w ramach grupy producentów rolnych, a także osoba, która przeznaczyła grunty prowadzonego przez siebie gospodarstwa rolnego do zalesienia (art. 6 pkt 1)¹⁴⁸. Przepisy u.k.u.r. posługują się pojęciem rolnika indywidualnego, rozumianego jako osoba fizyczna będąca właścicielem, użytkownikiem wieczystym, samoistnym posiadaczem lub dzierżawcą nieruchomości rolnych, których łączna powierzchnia użytków rolnych nie przekracza 300 ha, posiadająca kwalifikacje rolnicze oraz co najmniej od 5 lat zamieszkała w gminie, na obszarze której jest położona jedna z nieruchomości rolnych wchodzących w skład gospodarstwa rolnego i prowadząca przez ten okres osobiście to gospodarstwo (art. 5 ust. 1 – szerzej zob. rozdział IV, podrozdział 3, pkt 3.1)¹⁴⁹. Ustawa

¹⁴⁶ B. Jeżyńska, *Działalność rolnicza...*, s. 52.

¹⁴⁷ J. Bieluk, *O potrzebie wprowadzenia do prawa polskiego pojęcia przedsiębiorstwa rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, vol. XI, s. 132.

¹⁴⁸ Szerzej zob. P. Wojciechowski, *Pojęcie rolnika...*, s. 266-275; B. Wierzbowski, *Ubezpieczenie społeczne...*, s. 441-462; P. Prusinowski, *Relacje zachodzące...*, s. 120-130.

¹⁴⁹ Szerzej zob. J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 332-349; P. Wojciechowski, *Pojęcie rolnika...*, s. 284-296 oraz literatura wskazana w rozdziale IV.

z dnia 31 lipca 2019 r. o powszechnym spisie rolnym w 2020 r. wprowadza pojęcia użytkownika gospodarstwa rolnego, czyli osoby fizycznej, osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej, faktycznie użytkującej gospodarstwo rolne niezależnie od tego, czy jest jego właścicielem, dzierżawcą czy też użytkuje je z innego tytułu, oraz niezależnie od tego, czy grunty wchodzące w skład gospodarstwa rolnego są położone na terenie jednej lub kilku gmin. Ustawa z dnia 18 grudnia 2003 r. o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności¹⁵⁰ w art. 3 pkt 3 lit. b poświęconym definicji producenta rolnego rozumianego jako osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, odwołuje się do pojęcia rolnika w rozumieniu art. 4 ust. 1 lit. a rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1307/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej, tj. osoby fizycznej lub prawnej bądź grupy osób fizycznych lub prawnych, bez względu na status prawny takiej grupy i jej członków w świetle prawa krajowego, której gospodarstwo rolne jest położone na obszarze objętym zakresem terytorialnym Traktatów, określonym w art. 52 TUE¹⁵¹ w związku z art. 349 i 355 TFUE¹⁵² oraz która prowadzi działalność rolniczą¹⁵³.

W powołanym ustawodawstwie stosowane są inne niż rolnik nazwy podmiotu zajmującego się działalnością rolniczą, które uwypuklają pewne cechy, istotne dla danego aktu prawnego¹⁵⁴. Stosowane jest m.in. pojęcie producenta rolnego, czyli profesjonalnego, wykształconego, wytwórcy produktów rolnych i żywnościowych, zajmującego się produkcją rolną w rozmiarze towarowym, z przeznaczeniem na wprowadzenie do obrotu. To określenie podkreśla zajmowanie się produkcją w celu wprowadzenia do obrotu produktów rolnych, a zgodnie z aktualnie przyjmowaną definicją działalność rolnicza nie obejmuje ona jedynie produkcji, ale także np. świadczenie usług. Nazwa producent rolny stosowana jest częściej w przepisach unijnych, natomiast w przepisach krajowych niekiedy wykorzystuje się ją zamiennie

¹⁵⁰ Tekst jedn. Dz. U. z 2017 r. poz. 1853.

¹⁵¹ Traktat o Unii Europejskiej (Dz. U. z 2004 r. nr 90, poz. 864/30 ze zm.).

¹⁵² Tj. traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej.

¹⁵³ Ewidencja producentów rolnych służy głównie realizacji wniosków o przyznanie płatności ze środków europejskich. Szerzej zob. Z. Trojanowski, *Prawne pojęcie producenta rolnego według ustawy o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności w świetle orzecznictwa*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2013, nr 1(12), s. 85-100; na temat definicji producenta rolnego w prawie Unii Europejskiej zob. P. Wojciechowski, *Pojęcie rolnika...*, s. 275-284.

¹⁵⁴ *Ibidem*, s. 255.

z pojęciem rolnika indywidualnego¹⁵⁵. To określenie, co prawda ma swoją definicję legalną w u.k.u.r., w piśmiennictwie jest jednak odrobinę inaczej rozumiane. W uproszczeniu, rolnik indywidualny to osoba fizyczna prowadząca na własny rachunek działalność wytwórczą w rolnictwie¹⁵⁶. Taka definicja odnosi się do już historycznej organizacji produkcji rolnej bazującej w całości na pracy rolnika, przy zachowaniu tradycyjnych sposobów produkcji, ukierunkowanej na zapewnienie dóbr niezbędnych do zaspokojenia własnych potrzeb¹⁵⁷. Wyklucza zaś osoby prawne zajmujące się działalnością rolniczą.

W doktrynie uznaje się, że według najbardziej ogólnej definicji rolnik to osoba prowadząca działalność rolniczą w formie gospodarstwa rolnego¹⁵⁸. Zdaniem autorki niniejszej rozprawy, wobec aktualnie przyjmowanego za wiodące rozumienia działalności rolniczej obejmującego nie tylko działalność wytwórczą w gospodarstwie rolnym, ale także np. działalność usługową dla rolnictwa (szerzej zob. powyższe uwagi dotyczące działalności rolniczej – pkt 3.2), odwołanie do prowadzenia gospodarstwa rolnego nie jest niezbędne w celu ustalenia znaczenia określenia rolnik. Powołaną definicję doktryny można zatem uprościć i przyjąć, że rolnik jest to podmiot, który prowadzi działalność rolniczą.

Można skonstruować definicję, zgodnie z którą rolnik to osoba posiadająca gospodarstwo rolne. Takie rozwinięcie określenia rolnik może być w niektórych przypadkach mylące. Niejednokrotnie podmiot posiadający gospodarstwo rolne, które może być również rozumiane jako zespół składników majątkowych jedynie potencjalnie mogących służyć do prowadzenia działalności rolniczej, wcale nie prowadzi działalności rolniczej, nie ma z rolnictwem żadnego związku poza władaniem nieruchomościami rolnymi. Obejmowanie ochroną takiego podmiotu nie byłoby właściwe, gdyż nie realizowałoby w żaden sposób celów ochrony prawa rolnego. Trafniejsze jest sformułowanie, że rolnik to podmiot prowadzący gospodarstwo rolne, akcentując aspekt przedmiotowy. Jest to jednak określenie treściowo węższe niż prowadzenie działalności

¹⁵⁵ B. Jeżyńska, *Producent rolny*, (w:) S. Prutis (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015, s. 159.

¹⁵⁶ R. Michałowski, *Rolnik indywidualny*, (w:) S. Prutis (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015, s. 180; zob. kompleksowe opracowanie wraz z uwagami prawnoporównawczymi – P. Blajer, *Koncepcja prawna rolnika...*, Kraków 2009.

¹⁵⁷ P. Wojciechowski, *Pojęcie rolnika...*, s. 296; B. Jeżyńska, *Producent rolny jako...*, s. 145.

¹⁵⁸ R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa rolnego w prawie rolnym*, Poznań 1992, s. 253; P. Wojciechowski, *Pojęcie rolnika...*, s. 253.

rolniczej, gdyż jej podejmowanie nie zawsze musi opierać się na wykorzystywaniu gospodarstwa rolnego w tradycyjnym rozumieniu.

W niniejszej pracy za podstawowe określenie podmiotowe osoby zajmującej się działalnością rolniczą przyjęte zostało pojęcie rolnika. Jest to pojęcie najobszerniejsze i podstawowe wobec bardziej szczegółowych oraz dostosowanych do wymogów konkretnych aktów prawnych pojęć, które akcentują pewne cechy właściwe zgodnie z potrzebami regulacji. Będzie w niniejszej rozprawie rozumiane jako podmiot, który prowadzi działalność rolniczą na własny rachunek i ryzyko. Taką definicję należy uznać za najtrafniejszą, a jednocześnie prostą i podkreślającą najważniejsze dla prawa rolnego pojęcie działalności rolniczej. Zastrzeżenie, że jest to aktywność podejmowana „na własny rachunek i ryzyko” powoduje, że wykluczony jednocześnie z zakresu tego pojęcia będzie podmiot, który wykonuje działalność rolniczą, ale na rzecz innej osoby, np. pracownik. Węższym pojęciem będzie sformułowanie rolnik indywidualny, w niniejszej pracy będzie to osoba fizyczna prowadząca działalność rolniczą na własny rachunek i ryzyko.

3.3.2. Rolnik jako przedsiębiorca

Jak to wyżej przedstawiono, działalność rolniczą należy uznać za działalność gospodarczą w rozumieniu przepisów z zakresu publicznego prawa gospodarczego, jeżeli spełnia w danym przypadku wymogi odpowiedniego zorganizowania i zarobkowego celu. Zgodnie z przepisem art. 4 ust. 1 p.p. przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, wykonująca działalność gospodarczą. Wobec tego, że działalność rolnicza jest kwalifikowana jako działalność gospodarcza, podmiot ją podejmujący miałby status przedsiębiorcy w rozumieniu przepisów prawa gospodarczego publicznego, gdyby nie wyłączenie przewidziane w powołanym wyżej przepisie art. 6 ust. 1 p.p., dotyczące zastosowania tej ustawy do działalności wytwórczej w rolnictwie i szczególnych typów działalności podejmowanych przez rolników¹⁵⁹.

Odrębną definicję przedsiębiorcy na potrzeby prawa cywilnego wprowadza przepis art. 43¹ k.c., w myśl którego przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, której ustawa przyznaje zdolność prawną, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub

¹⁵⁹ R. Budzinowski, *Gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwo rolne*, (w:) P. Czechowski (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2017, s. 120.

zawodową. W doktrynie i orzecznictwie uznaje się, że podmiot podejmujący działalność rolniczą ma status przedsiębiorcy w rozumieniu art. 43¹ k.c., jeżeli spełnia wymogi przewidziane w tym przepisie¹⁶⁰. W orzecznictwie wyjaśniono to w ten sposób, że „*nie ma jednego wzorca określającego w sposób uniwersalny status rolnika jako przedsiębiorcy; zagadnienie to podlega indywidualnemu rozstrzygnięciu przy uwzględnieniu konkretnych okoliczności danego przypadku, pośród których istotne są m.in. zakres prowadzonej działalności rolniczej, jej model oraz stopień organizacyjny*”¹⁶¹. Przedsiębiorcą nie będzie osoba zajmująca się działalnością rolniczą jedynie na własne potrzeby, której działalność nie ma charakteru zarobkowego, która nie uczestniczy w obrocie gospodarczym.

Rolnik traktowany jest zatem rozbieżnie w prawie prywatnym, gdzie ma status przedsiębiorcy oraz w prawie publicznym – gdzie jest go pozbawiony. Takie rozwiązanie jest słusznie krytykowane w doktrynie¹⁶². Jednocześnie postulowane jest rozwiązanie tego problemu i wprowadzenie do polskiego porządku prawnego pojęcia przedsiębiorcy rolnego, rozumianego jako przedsiębiorca zdefiniowany w art. 43¹ k.c., zajmujący się działalnością rolniczą, do którego będą miały zastosowanie przepisy właściwe przedsiębiorcom z zakresu prawa publicznego i prywatnego¹⁶³.

Na gruncie przepisów procedury cywilnej status rolnika jako przedsiębiorcy w rozumieniu art. 43¹ k.c. zyskał ponownie na znaczeniu, z uwagi na przywrócenie odrębnego cywilnego postępowania gospodarczego¹⁶⁴. W myśl art. 458² § 1 pkt 1 k.p.c.

¹⁶⁰ R. Budzinowski, *Status prawny rolnika jako przedsiębiorcy (zagadnienia wybrane)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2002, r. LXIV, nr 3, s. 111 i idem, *Gospodarstwo rolne...*, s. 120; B. Jeżyńska, *Przedsiębiorca rolny we współczesnym ustroju rolnym*, (w:) P. Litwiniuk (red.) *Kwestia agrarna. Zagadnienia prawne i ekonomiczne*, Warszawa 2016, s. 205-215; P. Blajer, *Koncepcja prawna...*, Kraków 2009, s. 321-323; J.P. Naworski, *Status prawny rolnika indywidualnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2012, nr 10, s. 11-19; M. Pietraszewski, *Czy rolnik indywidualny jest przedsiębiorcą w świetle kodeksu cywilnego?*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2010, nr 4, s. 48-53; P. Pinior, (w:) M. Fras (red.), M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125)*, Warszawa 2018, s. 311-312; A. Oleszko, B. Jeżyńska, P. Mikołajczyk, R. Pastuszko, *Kształtowanie współczesnego ustroju...*, s. 82. Zob. w szczególności opracowanie monograficzne poświęcone prawnemu statusowi producenta rolnego jako przedsiębiorcy - B. Jeżyńska, *Producent rolny jako...*

¹⁶¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 października 2014 r., V CSK 630/13, LEX nr 1509115. Zob. także wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 6 kwietnia 2017 r., I ACa 892/16, LEX nr 2317666.

¹⁶² J.P. Naworski, *Status prawny...*, s. 19.

¹⁶³ B. Jeżyńska, *Przedsiębiorca rolny*, (w:) S. Prutis (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015, s. 163-164; I. Hasińska, *Ewolucja od rolnika indywidualnego ku przedsiębiorcy rolnemu. Uwagi na tle statusu prawnego rolnika i spółki cywilnej*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2017, nr 2(21), s. 103-117; J. Bieluk, *O potrzebie wprowadzenia...*, s. 131-146; P. Wojciechowski, *Pojęcie rolnika...*, s. 255.

¹⁶⁴ Odrębne postępowanie w sprawach gospodarczych regulowane jest w art. 458¹-458¹³ k.p.c. według brzmienia nadanego ustawą z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1469 ze zm.) od dnia 7 listopada 2019 r.

sprawami gospodarczymi są sprawy ze stosunków cywilnych między przedsiębiorcami w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej. Co prawda, rolnik indywidualny jako przedsiębiorca będący osobą fizyczną na podstawie art. 458⁶ k.p.c. może złożyć wniosek o wyłączenie zastosowania tego szczególnego trybu postępowania, jednak w razie braku aktywności w tym zakresie, będzie podlegał zaostrzonym rygorom procedury, co może powodować negatywne skutki. Zaznaczyć należy, że spod zastosowania procedury gospodarczej w poprzednim kształcie w art. 479² § 2 pkt 2 k.p.c.¹⁶⁵ wyłączono rolników indywidualnych w zakresie prowadzonej przez nich działalności wytwórczej dotyczącej produkcji roślinnej, zwierzęcej, ogrodnictwa i sadownictwa. Aktualnie, wobec braku analogicznej regulacji, sytuacja rolnika w procedurze cywilnej jest zrównana z innymi przedsiębiorcami¹⁶⁶.

3.4. Gospodarstwo rolne

3.4.1. Wielość definicji gospodarstwa rolnego

Prawna definicja pojęcia gospodarstwa rolnego jest niejednolita, podobnie jak w przypadku definicji działalności rolniczej i rolnika¹⁶⁷. W zależności od celu i zakresu przedmiotowego określonej dziedziny prawa odmiennie regulacje w tym zakresie zawiera m.in. ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym¹⁶⁸, gdzie za gospodarstwo rolne uważa się obszar gruntów sklasyfikowanych w ewidencji gruntów i budynków jako użytki rolne, z wyjątkiem gruntów zajętych na prowadzenie działalności

¹⁶⁵ Według brzmienia od dnia 1 października 1989 r. nadanego ustawą z dnia 24 maja 1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych (Dz. U. z 1989 r., nr 33, poz. 175). Następnie zgodnie z ustawą z dnia 16 listopada 2006 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. nr 235, poz. 1699) od 20 marca 2007 r. wyłączenie brzmiało następująco: przepisów niniejszego działu nie stosuje się w sprawach dotyczących działalności wytwórczej osób fizycznych w rolnictwie w zakresie upraw rolnych oraz chowu i hodowli zwierząt, ogrodnictwa, warzywnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego, a także wynajmowania przez rolników pokoi, sprzedaży posiłków domowych i świadczenia w gospodarstwach rolnych innych usług związanych z pobytem turystów.

¹⁶⁶ Zob. I. Gil, *Pojęcie sprawy gospodarczej i odrębności postępowania w sprawach gospodarczych według projektowanych zmian kodeksu postępowania cywilnego*, (w:) G. Jędrejek (red.), S. Kotas (red.), F. Manikowski (red.), *Postępowanie cywilne – wprowadzone i projektowane zmiany 2019*, Warszawa 2019, s. 296-310.

¹⁶⁷ P. Czechowski, A. Niewiadomski, *Gospodarstwo rolne jako masa majątkowa*, „Studia Iuridica Agraria” 2010, vol. VIII, s. 47; E. Klat-Górska, *Własność gospodarstwa rolnego*, (w:) U. Kalina-Prasznic (red.), *Własność w prawie i gospodarce*, „Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego” Wrocław 2017, s. 117; K. Czerwińska-Koral, *Pojęcie gospodarstwa rolnego w kodeksie cywilnym – zagadnienia wybrane*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2013, r. XIII, s. 381-382; P. Czechowski, A. Niewiadomski, *Wybrane pojęcia i konstrukcje prawa rolnego w perspektywie europejskiego prawa rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, vol. XI, s. 25-37; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 1999 r., III CKN 140/98, LEX nr 50652.

¹⁶⁸ Tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1256 ze zm., zwana dalej jako: „u.p.r.”

gospodarczej innej niż działalność rolnicza, o łącznej powierzchni przekraczającej 1 ha lub 1 ha przeliczeniowy, stanowiących własność lub znajdujących się w posiadaniu osoby fizycznej, osoby prawnej albo jednostki organizacyjnej, w tym spółki, nieposiadającej osobowości prawnej (art. 2 ust. 1)¹⁶⁹. Ustawa z dnia 18 grudnia 2003 r. o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności w art. 3 pkt 1 odsyła do gospodarstwa w rozumieniu art. 4 ust. 1 lit. b rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1307/2013 ustanawiającego przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej, gdzie gospodarstwo rolne to wszystkie jednostki wykorzystywane do działalności rolniczej i zarządzane przez rolnika, znajdujące się na terytorium tego samego państwa członkowskiego¹⁷⁰. Przepisy u.k.u.r. odwołują się do gospodarstwa rolnego w rozumieniu art. 55³ k.c., wprowadzając ponadto minimalną normę obszarową powierzchni nieruchomości rolnej albo łącznej powierzchni nieruchomości rolnych w wysokości 1 ha (art. 2 pkt 2). W u.u.s.r. za gospodarstwo rolne uważa się każde gospodarstwo służące prowadzeniu działalności rolniczej (art. 6 pkt 4)¹⁷¹. Ustawa z dnia 7 lipca 2005 r. o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich¹⁷² definiuje gospodarstwo rolne jako obszar gruntów sklasyfikowanych w ewidencji gruntów i budynków jako użytki rolne lub jako grunty zadrzewione i zakrzewione na użytkach rolnych, o łącznej powierzchni przekraczającej 1 ha lub 1 ha przeliczeniowy, z wyjątkiem gruntów zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej innej niż działalność rolnicza, a także obszar takich gruntów, niezależnie od powierzchni, jeżeli jest prowadzona na nim produkcja rolna stanowiąca dział specjalny produkcji rolnej w rozumieniu przepisów o podatku dochodowym od osób fizycznych

¹⁶⁹ Szerzej zob. J. Bieluk, *Obciążenia podatkowe...*, s. 555-562; P. Wojciechowski, *Współczesne definicje gospodarstwa rolnego w prawie polskim i prawie Unii Europejskiej*, (w:) M. Korzycka (red. nauk.), *Instytucje prawa rolnego*, Warszawa 2019, s. 216-219; E. Klat-Górska, *Własność gospodarstwa...*, s. 124-125.

¹⁷⁰ Szerzej zob. M. Korzycka, *Pojęcie gospodarstwa rolnego i gospodarstwa rodzinnego*, (w:) M. Korzycka (red. nauk.), *Instytucje prawa rolnego*, Warszawa 2019, s. 209-212; A. Jurcewicz, *Pojęcia produktów rolnych, producenta rolnego i gospodarstwa rolnego w prawie Wspólnoty Europejskiej*, „Państwo i Prawo” 1995, nr 7, s. 70 i nast.; B. Jeżyńska, *Wspólnotowa typologia gospodarstw rolnych. Zagadnienia wybrane*, „Studia Iuridica Agraria” 2009, vol. VII, s. 129-141.

¹⁷¹ Szerzej zob. B. Wierzbowski, *Ubezpieczenie społeczne...*, s. 441-462; P. Prusinowski, *Relacje zachodzące...*, s. 120-123; P. Wojciechowski, *Współczesne definicje...*, s. 214-215; E. Klat-Górska, *Własność gospodarstwa...*, s. 122-124; R. Pastuszko, *Gospodarstwo rolne jako przedmiot obrotu własnościowego w celu uzyskania świadczeń emerytalno-rentowych*, „Rejent” 2006, r. 16, nr 10(186), s. 98-100; wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 5 marca 2014 r., III AUa 1373/13, LEX nr 1451566.

¹⁷² Tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 477.

oraz przepisów o podatku dochodowym od osób prawnych¹⁷³. Definicję gospodarstwa rolnego na potrzeby prawa cywilnego wprowadza art. 55³ k.c., który stanowi, że za gospodarstwo rolne uważa się grunty rolne wraz z gruntami leśnymi, budynkami lub ich częściami, urządzeniami i inwentarzem, jeżeli stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą, oraz prawami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego.

Poszczególne definicje gospodarstwa rolnego wprowadzone w różnych aktach prawnych mają charakter instrumentalny, gdyż uzależnione są od potrzeb danej dziedziny prawa i celów uchwalenia konkretnej regulacji¹⁷⁴. Z tego względu mają równocześnie charakter autonomiczny, ponieważ samodzielnie określają znaczenie tego pojęcia w stosowaniu poszczególnych ustaw¹⁷⁵. Pewne z powołanych definicji akcentują produkcyjną rolę gospodarstwa jako jednostki wytwórczej służącej do działalności rolniczej, inne skupiają się na aspekcie majątkowym gospodarstwa, jako mieniu składającym się przede wszystkim z nieruchomości rolnych. Różne i niejednolite definicje gospodarstwa rolnego w polskim systemie prawa to być może pokłosie tego, że w czasach PRL gospodarstwo rolne nie miało swojej jednolitej definicji, w różnych aktach prawnych było inaczej wyjaśniane, co nie zostało dotąd ujednolicone¹⁷⁶. Spośród powołanych definicji, ta wprowadzona w art. 55³ k.c. ma fundamentalne znaczenie dla stosunków cywilnoprawnych, gdyż w ten sposób określony kompleks majątkowy stanowi ich przedmiot¹⁷⁷. Nie jest to jednak regulacja uniwersalna dla całego systemu prawa¹⁷⁸. Powołane powyżej ustawy szczególne, głównie z zakresu prawa publicznego, wprowadzają własne rozumienie tego pojęcia¹⁷⁹. Definicję z art. 55³ k.c. należy więc uznać z pewnością za obowiązującą na potrzeby tego aktu, natomiast w stosunku do

¹⁷³ E. Klat-Górska, *Własność gospodarstwa...*, s. 126-127.

¹⁷⁴ R. Budzinowski, *Pojęcie gospodarstwa rolnego według kodeksu cywilnego (rozważania na tle art. 55³ k.c.)*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjalny” 1991, r. LIII, nr 3, s. 60; E. Klat-Górska, *Własność gospodarstwa...*, s. 118; K. Stefańska, *Funkcje gospodarstwa rolnego w świetle art. 55³ kodeksu cywilnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, vol. XI, s. 147.

¹⁷⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2001 r., IV CKN 500/00, LEX nr 750011.

¹⁷⁶ M. Korzycka, *Pojęcie gospodarstwa...*, s. 188-189.

¹⁷⁷ W.J. Katner, (w:) M. Safjan (red.), *System prawa prywatnego. Tom I. Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2007, s. 1233.

¹⁷⁸ P. Wojciechowski, *Współczesne definicje...*, s. 199.

¹⁷⁹ E. Niezbecka, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I*, Warszawa 2012 (dostęp LEX), art. 55³, n.t. 1; R. Budzinowski, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1-352*, Warszawa 2018, s. 480-481; K. Stefańska, *Pojęcia „nieruchomość rolna” i „gospodarstwo rolne” w ujęciu Kodeksu cywilnego i ich znaczenie dla legislacji prawnorolnej*, „Studia Iuridica Agraria” 2009, vol. VII, s. 98-100; K. Stefańska, *Funkcje gospodarstwa rolnego...*, s. 147.

innych norm o charakterze cywilnoprawnym, regulacja ta stanowi wytyczną interpretacyjną¹⁸⁰.

W odróżnieniu od pojęć działalności rolniczej i rolnika, gospodarstwo rolne ma swoją definicję legalną na potrzeby prawa cywilnego. W związku z tym, że analizowana w niniejszej rozprawie egzekucja jest skierowana do majątku dłużnika, a więc pojęcia cywilnoprawnego, definicja gospodarstwa rolnego z art. 55³ k.c. wymaga szerszego omówienia, tak, aby ustalić zakres oddziaływania przepisów z tego zakresu. Co prawda, w obszarze przepisów publicznoprawnych definicja z k.c. nie ma zastosowania, gdyż obowiązują definicje szczególne zawarte w aktach prawnych z tej dziedziny¹⁸¹, jednak w egzekucji nawet administracyjnoprawnej, konieczne jest odesłanie do k.c., gdyż jest ona podobnie jak egzekucja sądowa, skierowana do majątku. Jedynie źródło zobowiązań będzie odnosiło się do regulacji wprowadzających inne definicje gospodarstwa rolnego, co jest jednak pozbawione znaczenia przy egzekucji.

3.4.2. Definicja gospodarstwa rolnego według art. 55³ k.c.

3.4.2.1. Aspekt funkcjonalny gospodarstwa rolnego

Ustawodawca w art. 55³ k.c. nawiązuje do gospodarstwa rolnego jako przedmiotu, określając jego składniki oraz jednocześnie akcentuje połączenie tych elementów, co wyraża się w sformułowaniu „*jeżeli stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą*”. Wprowadzono zatem definicję przedmiotowo-funkcjonalną gospodarstwa rolnego, z przeniesieniem punktu ciężkości na czynnik zorganizowania – aspekt funkcjonalny¹⁸². Połączenie i zorganizowanie określonych w przepisie składników materialnych i niematerialnych czyni dany kompleks majątkowy gospodarstwem rolnym, który jest traktowany inaczej niż poszczególne jego elementy

¹⁸⁰ S. Prutis, *Gospodarstwo rolne. Pojęcie i jego ewolucja na tle przekształceń europejskich*, (w:) P. Czechowski, M. Korzycka-Iwanow, S. Prutis, A. Stelmachowski, *Polskie prawo rolne na tle ustawodawstwa Unii Europejskiej*, Warszawa 1999, s. 80; Z. Radwański, *Założenia nowego kodeksu cywilnego*, „Rejent” 2008, r. 18, nr 2 (202), s. 12.

¹⁸¹ S. Rudnicki, R. Trzaskowski, (w:) J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Księga pierwsza. Część Ogólna*, Warszawa 2014, s. 304; R. Pastuszko, *Gospodarstwo rolne...*, s. 98.

¹⁸² W.J. Katner, (w:) P. Księżak (red.), M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, Warszawa 2014, s. 597; P. Wojciechowski, *Współczesne definicje...*, s. 199; D. Łobos-Kotowska, (w:) M. Fras (red.), M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125)*, Warszawa 2018, s. 443; E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do artykułów 1-449*¹⁰, Warszawa 2018, s. 257; K. Stefańska, *Funkcje gospodarstwa rolnego...*, s. 154-155; K. Czerwińska-Koral, *Pojęcie gospodarstwa rolnego...*, s. 383.

osobno¹⁸³. Gospodarstwo rolne nie może być utożsamiane ze składnikami materialnymi i niematerialnymi wchodzącymi w jego skład, gdyż istota gospodarstwa to fakt jego zorganizowania w celu gospodarczym – podejmowania działalności rolniczej¹⁸⁴. Gospodarstwo rolne to jednostka produkcyjna¹⁸⁵. Ochrona mu udzielana jest uzasadniona głównie pełnieniem funkcji wytwórczej, a nie przez to, że stanowi określone mienie oraz przez jaki podmiot jest prowadzone¹⁸⁶. Należy zaznaczyć, że suma wartości składników gospodarstwa nie jest równa wartości całości gospodarstwa, która jest wyższa, z uwagi na zorganizowanie w jeden kompleks gospodarczy. Z tego powodu gospodarstwo staje się odrębnym w stosunku do jego składników dobrem¹⁸⁷, odrębnie chronionym, wycenianym, rozporządzanym.

Z przepisu art. 55³ k.c. wynika, że rzeczywiste zorganizowanie składników gospodarstwa rolnego i wykorzystywania ich do działalności rolniczej nie jest konieczne, wystarczy jedynie możliwość wykorzystania w tym celu. Nie ma znaczenia ilość faktycznych lub jedynie możliwych do osiągnięcia produktów rolnych¹⁸⁸. Inaczej przyjął Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 2 czerwca 2000 r.¹⁸⁹ i wskazał, że „*Gospodarstwem rolnym jest jednostka gospodarcza zorganizowana na nieruchomości rolnej o takim obszarze, że możliwe jest prowadzenie działalności wytwórczej przeznaczonej na zbyt*”, co spotkało się z uzasadnioną krytyką w doktrynie¹⁹⁰.

Omawiany przepis nawiązuje do ekonomicznego, produkcyjnego znaczenia elementów gospodarstwa rolnego wykorzystywanych do prowadzenia działalności rolniczej, abstrahując od ich statusu prawnego¹⁹¹. Aby prowadzić gospodarstwo rolne,

¹⁸³ W.J. Katner, (w:) M. Safjan (red.), *System prawa...*, s. 1233; K. Stefańska, *Funkcje gospodarstwa rolnego...*, s. 152; E. Klat-Górska, *Własność gospodarstwa...*, s. 128.

¹⁸⁴ P. Wojciechowski, *Współczesne definicje...*, s. 200.

¹⁸⁵ K. Stefańska, *Model indywidualnego gospodarstwa rolnego w świetle znowelizowanego kodeksu cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1992, nr 3, s. 36.

¹⁸⁶ K. Stefańska, *Funkcje gospodarstwa rolnego...*, s. 152; R. Budzinowski, *Gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwo rolne...*, s. 108, 111.

¹⁸⁷ E. Klat-Górska, *Pojęcie gospodarstwa rolnego w umowie sprzedaży*, „Studia Prawnicze” 2000, nr 3-4, s. 97; P. Wojciechowski, *Współczesne definicje...*, s. 200.

¹⁸⁸ E. Gniewek, (w:) E. Gniewek (red.), P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 131; E. Klat-Górska, *Własność gospodarstwa...*, s. 130; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 kwietnia 2017, II CSK 406/16, LEX nr 2309578; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 1997 r., II CKN 197/97, LEX nr 1294390; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 maja 2002 r., IV CKN 1023/00; LEX nr 1171693; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2015 r., IV CSK 575/15, LEX nr 2008694.

¹⁸⁹ II CKN 1067/98, LEX nr 44862.

¹⁹⁰ Zob. przede wszystkim A. Lichorowicz, *Glosa do wyroku SN z dnia 2 czerwca 2000 r., II CKN 1067/98*, „Orzecznictwo Sądów Powszechnych” 2001, nr 2, poz. 27; E. Gniewek, (w:) E. Gniewek (red.), P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 131.

¹⁹¹ R. Budzinowski, *Gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwo rolne...*, s. 115; K. Stefańska, *Model indywidualnego gospodarstwa...*, s. 36; M. Bednarek, *Mienie. Komentarz do art. 44–55(3) Kodeksu*

nie jest wymagane prawo własności co do wszystkich przedmiotów wchodzących w jego skład, wystarczający będzie tytuł do posiadania zależnego, np. umowa dzierżawy¹⁹², najmu, a nawet bezprawne posiadanie samoistne¹⁹³. Ustawodawca nie uznaje przez to gospodarstwa rolnego za jednostkę własnościową¹⁹⁴. Wiąż pomiędzy elementami gospodarstwa rolnego tworzona jest nie przez tytuł prawny, a funkcjonalne połączenie i zorganizowanie w celu prowadzenia działalności rolniczej.

3.4.2.2. Prawny charakter gospodarstwa rolnego i jego ochrona

Przepis art. 55³ k.c. nie precyzuje charakteru prawnego gospodarstwa rolnego ani tego, w jaki sposób określić prawo do niego. W doktrynie opracowano kilka koncepcji w tym zakresie¹⁹⁵. W szczególności należy powołać stanowisko A. Stelmachowskiego, który wskazuje, że przez gospodarstwo rolne należy rozumieć czynną i zorganizowaną masę majątkową, a prawo do niego to wyodrębniona funkcjonalnie własność rolnicza, obejmująca kompleks praw, ale także i obowiązków przypisanych rolnikowi (szerzej zob. podrozdział 1, pkt 1.5)¹⁹⁶. Celem wprowadzenia do k.c. definicji gospodarstwa rolnego było zwiększenie jego ochrony jako przedmiotu własności, rozumianego nie jako odrębne prawa do poszczególnych elementów, ale jako prawo do pewnej całości, zorganizowanej w celu prowadzenia działalności rolniczej. Ustawodawca powinien chronić ją

cywilnego, Zakamycze 1997 (dostęp LEX), art. 55³, pkt 2; P. Wojciechowski, *Współczesne definicje...*, s. 201-202; S. Rudnicki, R. Trzaskowski, (w:) J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 304.

¹⁹² Zob. szerzej o dzierżawie rolniczej A. Suchoń, *Z prawnej problematyki gospodarowania na dzierżawionych gruntach rolnych*, „Studia Iuridica Agraria” 2012, vol. X, s.72 i nast.; *eadem*, *Dzierżawa gruntów rolnych jako instrument kształtowania ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. IV, s. 199-211.

¹⁹³ P. Czechowski, A. Niewiadomski, *Gospodarstwo rolne jako masa majątkowa...*, s. 52.

¹⁹⁴ R. Budzinowski, *Pojęcie gospodarstwa rolnego według kodeksu...*, s. 59-61; R. Budzinowski, *Gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwo rolne...*, s. 106-107; P. Czechowski, A. Niewiadomski, *Gospodarstwo rolne jako masa majątkowa...*, s. 49; wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 1 marca 2016 r., II GSK 2143/14, LEX nr 2113068.

¹⁹⁵ Wyjaśniano, że gospodarstwo należy uznać za rzecz albo zbiór rzeczy, czy też zbiór praw, przez co można je zakwalifikować jako przedmiot prawa własności. Inni wskazywali, że jest to tylko skrót myślowy, który odsyła do poszczególnych składników gospodarstwa wymienionych w przepisie, a istotne znaczenie mają prawa do tych elementów, każde z osobna. Według jeszcze innej koncepcji, jest to dobro niematerialne, do którego prawem dysponuje rolnik. Przyjmowano, że gospodarstwo rolne jest przedmiotem prawa podmiotowego, ponieważ stanowi całkowicie odmienną kategorię od rzeczy, ale równorzędną, przez co zastosowanie powinny mieć przepisy odnoszące się do rzeczy, w tym regulujące ochronę własności – zob. przegląd stanowisk opracowany przez K. Czerwińską-Koral, *Pojęcie gospodarstwa rolnego...*, s. 383-387 oraz powoływaną tam literaturę.

¹⁹⁶ A. Stelmachowski, *Współczesne zróżnicowanie...*, s. 32; *idem*, (w:) T. Dybowski (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 3. Prawo rzeczowe*, Warszawa 2007, s. 192-193; P. Czechowski, A. Niewiadomski, *Gospodarstwo rolne jako masa majątkowa...*, s. 53 i nast.; M. Korzycka-Iwanow, *Ochrona własności rolniczej w nawiązaniu...*, s. 119 i nast.

w wyższym stopniu niż poszczególne składniki osobno. Konieczność jego ochrony jako warsztatu pracy wynika z potrzeby zachowania zdolności produkcyjnych¹⁹⁷.

W myśl przepisu art. 55² k.c. czynność prawna mająca za przedmiot przedsiębiorstwo obejmuje wszystko, co wchodzi w skład przedsiębiorstwa, chyba że co innego wynika z treści czynności prawnej albo z przepisów szczególnych. Brak jest podobnej normy dotyczącej gospodarstwa rolnego, stąd wątpliwość, czy może być ono samodzielnym przedmiotem obrotu, co jest dopuszczalne w przypadku przedsiębiorstwa. W doktrynie reprezentowane jest stanowisko zgodnie z którym, skutkiem określenia gospodarstwa rolnego jako zespołu składników majątkowych służących do prowadzenia działalności rolniczej jest traktowanie go jako samodzielnego przedmiotu obrotu¹⁹⁸. Przeciwnie, S. Rudnicki wyklucza zastosowanie art. 55² k.c. na zasadzie analogii, gdyż w jego ocenie przepis odnosi się wyłącznie do przedsiębiorstwa¹⁹⁹. Również w orzecznictwie występują rozbieżności w związku z omawianym problemem. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 28 lutego 2008 r. uznał, że: „*Gospodarstwo rolne, stanowiące w ujęciu funkcjonalnym zorganizowaną całość gospodarczą, może być przedmiotem jednej czynności prawnej, z zastosowaniem wprost art. 55² k.c. Wówczas przedmiot czynności obejmuje ogół składników materialnych i niematerialnych składających się na istotę tego gospodarstwa*”²⁰⁰. Natomiast w nieco późniejszym postanowieniu z dnia 9 grudnia 2010 r.²⁰¹ Sąd Najwyższy, przyjmując kompromisowe rozwiązanie wskazał, że dopuszczalne jest rozporządzenie gospodarstwem rolnym jedną czynnością prawną, w jej treści, najczęściej w umowie, należy jednak wymienić poszczególne składniki, bo przepis art. 55³ k.c. nie określa jaki jest charakter prawny gospodarstwa rolnego. Z praktycznego punktu widzenia takie szczegółowe wyliczenie

¹⁹⁷ A. Stelmachowski, *Współczesne zróżnicowanie...*, s. 35–36; A. Lichorowicz, *Miejsce prawa rolnego w polskim systemie prawa*, (w:) A. Stelmachowski (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2009, s. 30; J. Górecki, *Gospodarstwo rolne jako przedmiot zastawu*, „Rejent” 2003, r. 13, nr 4(144), s. 50; K. Stefańska, *Pojęcia „nieruchomość rolna”...*, s. 102; eadem, *Funkcje gospodarstwa rolnego...*, s. 155–156.

¹⁹⁸ E. Gniewek, (w:) E. Gniewek (red.), P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 132; E. Klat-Górska, *Pojęcie gospodarstwa rolnego...*, s. 91; W.J. Katner, (w:) M. Safjan (red.), *System prawa...*, s. 1233; E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 258–259; M. Bednarek, *Mienie...*, (dostęp LEX) art. 55³, n.t. 3; A. Lichorowicz, *Glosa do wyroku SN...*, op. cit.; E. Kremer, *Odpowiedzialność za zobowiązania...*, s. 38 i nast.; P. Wojciechowski, *Współczesne definicje...*, s. 207; J. Górecki, *Gospodarstwo rolne...*, s. 50–64.

¹⁹⁹ S. Rudnicki, R. Trzaskowski, *Kodeks cywilny...*, s. 303; także A. Wypiórkiewicz, (w:) H. Ciepla, B. Czech, S. Dąbrowski, T. Domińczyk, H. Pietrzykowski, Z. Strus, M. Sychowicz, A. Wypiórkiewicz, *Kodeks cywilny, t. I (art. 1–352)*, Warszawa 2005, s. 138–139; Z. Radwański, *Prawo cywilne...*, s. 130; W. Pawlak, (w:) J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Część ogólna. Komentarz do wybranych przepisów*, Warszawa 2018 (dostęp LEX), art. 55³, n.t. 4.

²⁰⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2008 r., III CSK 252/07, LEX nr 380967.

²⁰¹ IV CSK 210/10, LEX nr 1391324.

elementów gospodarstwa rolnego ma istotne znaczenie dowodowe na wypadek ewentualnego sporu, gdyż często działalność rolnicza osób fizycznych nie jest objęta obowiązkiem prowadzenia rachunkowości²⁰². Uznać należy zatem, że dopuszczalne jest rozporządzenie gospodarstwem rolnym *uno actu*, wskazane jest jednak, z uwagi na pewność obrotu, wymienienie jego składników w treści czynności prawnej.

3.4.2.3. Gospodarstwo rolne jako przedsiębiorstwo

Za przedsiębiorstwo w myśl art. 55¹ k.c. uznaje się zorganizowany zespół składników niematerialnych i materialnych przeznaczonych do prowadzenia działalności gospodarczej, przykładowo wymienionych w powołanym przepisie. Jest to pojęcie podobne do zdefiniowanego w art. 55³ k.c. gospodarstwa rolnego, gdyż oba stanowią zespół składników majątkowych, całość gospodarczą – masę majątkową zorganizowaną w określonym celu, obie definicje podkreślają aspekt funkcjonalny²⁰³. W doktrynie zaznacza się brak znaczących rozbieżności pomiędzy nimi, a nawet uznaje się gospodarstwo rolne za rodzaj przedsiębiorstwa²⁰⁴, a istniejące odmienności w zakresie nazewnictwa wynikają tylko z przyjętej konwencji językowej²⁰⁵. Różnice w przedmiocie działalności, w którym są wykorzystywane, wynikają ze szczególnych cech działalności rolniczej²⁰⁶.

Uzasadnieniem wniosku, że gospodarstwo rolne stanowi rodzaj przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym, jest umiejscowienie definicji z przepisu art. 55³ k.c. w grupie regulacji kodeksowych dotyczących właśnie przedsiębiorstwa. Może to potwierdzać interpretację, że celem ustawodawcy było skonstruowanie terminu gospodarstwo rolne w taki sposób, aby odzwierciedlało jego funkcję jako przedsiębiorstwa rolnego oraz uwypuklało problemy funkcjonowania gospodarstwa

²⁰² D. Łobos-Kotowska, (w:) M. Fras (red.), M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny...* (dostęp LEX), art. 55³, n.t. 11; E. Klat-Górska, *Własność gospodarstwa...*, s. 119.

²⁰³ P. Czechowski, A. Niewiadomski, *Gospodarstwo rolne jako masa majątkowa...*, s. 47–48; S. Prutis, *Gospodarstwo rolne...*, s. 80.

²⁰⁴ R. Budzinowski, *Gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwo rolne...*, s. 121; E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 258-259; A. Lichorowicz, *Gospodarstwo rolne a kodeks handlowy*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1998, nr 7–8, s. 23; E. Gniewek, (w:) E. Gniewek (red.), P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 131; K. Stefańska, *Model indywidualnego gospodarstwa...*, s. 36; D. Łobos-Kotowska, *Gospodarstwo rodzinne...*, s. 30; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 stycznia 2001 r., P 4/99 *op. cit.*; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 grudnia 2010 r., IV CSK 210/10, *op. cit.*

²⁰⁵ S. Grzybowski, (w:) S. Grzybowski (red.), *System prawa cywilnego. Tom I. Część ogólna*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985, s. 459.

²⁰⁶ D. Łobos-Kotowska, *Gospodarstwo rodzinne...*, s. 56.

rolnego rozumianego jako zorganizowana masa majątkowa²⁰⁷. Jak to wskazywano powyżej, działalność rolnicza stanowi działalność gospodarczą, jeżeli nie jest prowadzona wyłącznie w celu zaspokojenia własnych potrzeb ją podejmujących (zob. podrozdział 3, pkt 3.2.2). Możliwe jest uznanie konkretnej jednostki produkcyjnej służącej do podejmowania działalności rolniczej równocześnie jako gospodarstwa rolnego i przedsiębiorstwa, jeżeli aktywność ta ma charakter zarobkowy²⁰⁸. Działalność rolnicza może być prowadzona wyłącznie w celu zaspokojenia własnych potrzeb, a nie osiągnięcia zysku, wówczas składniki majątkowe do niej wykorzystywane nie staną się przedsiębiorstwem.

W doktrynie postuluje się wprowadzenie do polskiego porządku prawnego pojęcia przedsiębiorstwa rolnego, rozumianego jako szczególny rodzaj przedsiębiorstwa z art. 55¹ k.c., służącego do prowadzenia działalności rolniczej²⁰⁹. Już w okresie międzywojennym proponowano wdrożenie tej definicji. Wówczas odrębnie traktowano małe gospodarstwa rolne produkujące na potrzeby rodziny i na niewielkiego rozmiaru zbyt, które podlegały pod regulacje prawa cywilnego i prawa administracyjnego oraz na gospodarstwa o większym rozmiarze, prowadzące równoczesną działalność gospodarczą w formie przedsiębiorstwa ubocznego, np. cukrownię, tartak, młyn, które podlegały pod regulacje prawa handlowego, dedykowanego kupcom (przedsiębiorcom). Rolnik prowadzący działalność tego rodzaju na swój wniosek mógł zostać kupcem rejestrowym. W ustawodawstwie PRL zerwano jednak z połączeniem gospodarstwa rolnego i przedsiębiorstwa oraz objęciem ustawodawstwem z zakresu prawa handlowego również gospodarstw rolnych²¹⁰. Dalszy rozwój, specjalizowanie się gospodarstw rolnych pozwala na przyjęcie prognozy, że w przyszłości będą się one zbliżać do przedsiębiorstw służących do pozostałych rodzajów działalności gospodarczej. Stąd postulaty o utworzenie kategorii gospodarstw rolnych, do których dostosowane będą regulacje szczególne, uwzględniające różne cele ustawodawcy, w tym wyróżnienie dużych jednostek, których działalność nie różni się wcale od „standardowych”

²⁰⁷ K. Stefańska, *Model indywidualnego gospodarstwa...*, s. 32 i nast.; P. Czechowski, A. Niewiadomski, *Gospodarstwo rolne jako masa majątkowa...*, s. 56.

²⁰⁸ J. Bieluk, *Działy specjalne...*, s. 66.

²⁰⁹ B. Jeżyńska, *Przedsiębiorca rolny...*, s. 163-164; *eadem*, *Przedsiębiorstwo rolne*, (w:) S. Prutis (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015, s. 164-165; P. Wojciechowski, *Współczesne definicje...*, s. 221; B. Jeżyńska, *Prawna koncepcja agropodsiębiorczości*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2017, vol. XV, s. 75-84; J. Bieluk, *O potrzebie wprowadzenia...*, s. 131-146.

²¹⁰ M. Korzycka, *Pojęcie gospodarstwa rolnego...*, s. 177, 181-183; A. Lichorowicz, *O instytucji rodzinnego gospodarstwa rolnego - de lege ferenda*, „*Rejent*” 1996, r. 6, nr 7-8(63-64), s. 32.

przedsiębiorstw²¹¹. Jak słusznie wskazuje P. Bielski, „*pojęcie gospodarstwa rolnego różnić się powinno od pojęcia przedsiębiorstwa wyłącznie przedmiotem prowadzonej przy wykorzystaniu tego zespołu składników działalności gospodarczej*”²¹². Warto przytoczyć ciekawą propozycję alternatywnej definicji gospodarstwa rolnego przedstawioną przez tego autora, akcentującą fakt, że służy ono prowadzeniu działalności gospodarczej, jedynie w specyficznej dziedzinie: „*Gospodarstwo rolne jest samodzielnym zespołem składników materialnych i niematerialnych, zdolnym do prowadzenia działalności gospodarczej w dziedzinie rolnictwa*”²¹³.

3.4.3. Składniki gospodarstwa rolnego wymienione w art. 55³ k.c.

3.4.3.1. Katalog składników gospodarstwa rolnego

W myśl art. 55³ k.c. gospodarstwo rolne to zespół zorganizowanych składników majątkowych, do których należą te o materialnym charakterze, tj. grunty rolne wraz z leśnymi, budynki lub ich części, urządzenia oraz inwentarz oraz niematerialnym, tj. prawa związane z jego prowadzeniem. Wymieniony katalog obejmuje elementy pełniące określone funkcje w produkcji rolnej podejmowanej w ramach gospodarstwa rolnego, nie jest więc przypadkowy²¹⁴. Poszczególne składniki wzajemnie się uzupełniają, przez co zwiększają użyteczność całej zorganizowanej masy majątkowej oraz umożliwiają podejmowanie działalności rolniczej²¹⁵. Brak jakiegoś ze składników gospodarstwa rolnego (poza gruntami rolnymi), nie powoduje, że dany kompleks majątkowy nie może być uznany za gospodarstwo w świetle art. 55³ k.c. Utrata tego miana następuje w chwili, gdy wyłączenie jednego lub kilku składników powoduje utratę przymiotu zorganizowania w celu prowadzenia działalności rolniczej, aktualnie lub w przyszłości²¹⁶.

²¹¹ J. Bieluk, *O potrzebie wprowadzenia...*, s. 131-146; A. Lichorowicz, *O instytucji rodzinnego...*, s. 32.

²¹² P. Bielski, *Cele definiowania...*, s. 69. Wyróżnienie gospodarstwa rolnego i przedsiębiorstwa nie występuje powszechnie w krajach europejskich. Przykładowo we Włoszech nie wyodrębniono definicji gospodarstwa rolnego, a jedynie przedsiębiorstwo rolne – zob. A. Szymecka, *Gospodarstwo rolne w prawie włoskim – zagadnienia wybrane*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2009, nr 1(5), s. 161-190; *eadem*, *Przedsiębiorstwo rolne we włoskim systemie prawnym (I)*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007, nr 2, s. 177-202; *eadem*, *Przedsiębiorstwo rolne we włoskim systemie prawnym (II)*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 1, s. 200-223.

²¹³ P. Bielski, *Cele definiowania...*, s. 73.

²¹⁴ J. Bieluk, *Działy specjalne...*, s. 46.

²¹⁵ R. Budzinowski, *Pojęcie gospodarstwa rolnego według kodeksu...*, s. 60; *idem*, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 481.

²¹⁶ E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 258; R. Budzinowski, *Kodeks cywilny...*, s. 484; P. Czechowski, A. Niewiadomski, *Gospodarstwo rolne jako masa majątkowa...*, s. 49; E. Klat-Górska, *Własność gospodarstwa...*, s. 129; postanowienie Sądu

W doktrynie powstały rozbieżności w zakresie rozwiązania problemu, czy wyliczenie składników gospodarstwa rolnego w definicji z k.c. jest wyczerpujące. Jedni na to pytanie odpowiadali twierdząco, powołując się na wykładnię literalną przepisu art. 55³ k.c.²¹⁷, inni przecząco²¹⁸. Jeżeli niewchodzące w skład ustawowego katalogu przedmioty są funkcjonalnie połączone z pozostałymi i mogą być wykorzystane w celu prowadzenia działalności rolniczej, np. produkty rolne (pożytki naturalne gospodarstwa), zapasy, czy też inne rzeczy ruchome, powinny należeć do gospodarstwa rolnego²¹⁹. Należy podzielić ten przeważający wśród autorów pogląd. Obok typowych składników gospodarstwa rolnego wymienionych wprost w omawianym przepisie, obejmuje ono również swoiste elementy, które zwiększają wartość gospodarstwa jako całości, ale osobno nie mogą stanowić samodzielnego przedmiotu obrotu, tj. np. renoma, stali klienci, położenie, z którego wynika dostęp do rynków zbytu i dostaw²²⁰.

Za nieodzowny i najbardziej istotny składnik gospodarstwa rolnego w świetle art. 55³ k.c. uznaje się grunty rolne. Tak przyjął Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 12 lutego 2016²²¹: *„O istnieniu gospodarstwa rolnego decydują grunty rolne, o jakich mówi art. 46¹ k.c. Pozostałe składniki gospodarstwa rolnego wymienione w art. 55³ k.c. nie są składnikami koniecznymi i ich brak nie odbiera gruntom rolnym przymiotu gospodarstwa rolnego, jeśli tylko same grunty stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą”*²²². Aktualnie takie podejście budzi jednak pewne zastrzeżenia, z uwagi na to, że zmieniła się rzeczywistość gospodarcza. W pewnych rodzajach działalności rolniczej, przykładowo zaliczonych do działów specjalnych

Najwyższego z dnia 22 października 2015 r., IV CSK 575/15, *op. cit.*; wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego (do 31.12.2003 r.) w Warszawie z dnia 20 września 1991 r., II SA 669/91, „Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego” 1992, nr 2, poz. 26.

²¹⁷ W. Pawlak, (w:) J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny...* (dostęp LEX), art. 55³, n.t. 4,19.

²¹⁸ R. Budzinowski, *Pojęcie gospodarstwa rolnego według kodeksu...*, s. 60; *idem*, *Gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwo rolne...*, s. 106; *idem*, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 481; P. Wojciechowski, *Współczesne definicje...*, s. 201; M. Bednarek, *Mienie...* (dostęp LEX), art. 55³, ppkt 2.

²¹⁹ P. Wojciechowski, *Współczesne definicje...*, s. 201; M. Bednarek, *Mienie...*, (dostęp LEX) art. 55³, n.t. 2; R. Budzinowski, *Gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwo rolne...*, s. 112-113.

²²⁰ E. Klat-Górska, *Pojęcie gospodarstwa rolnego...*, s. 97; P. Wojciechowski, *Współczesne definicje...*, s. 200.

²²¹ II CSK 107/15, LEX nr 2010232.

²²² Podobnie postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 1997 r., II CKN 137/97, LEX nr 30450; wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego (do 31 grudnia 2003) w Gdańsku z dnia 15 marca 1995 r., SA/Gd 3078/94; „Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego” 1996, nr 2, poz. 73; wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego (do 31 grudnia 2003 r.) w Warszawie z dnia 20 września 1991 r.; II SA 669/91; *op. cit.*; E. Gniewek, (w:) E. Gniewek (red.), P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 131; R. Budzinowski, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 482; M. Bednarek, *Mienie...*, (dostęp LEX) art. 55³.

produkcji rolnej²²³, grunty rolne nie są najistotniejsze, bo stanowią tak naprawdę tylko „miejsce”, w którym podejmowana jest produkcja rolna, lecz nie środek produkcji. O istnieniu gospodarstwa rolnego nie decyduje w takich przypadkach kryterium gruntowe, a możliwość prowadzenia działalności rolniczej²²⁴. Różnorodność typów działalności rolniczej powoduje, że niejednokrotnie to inne składniki gospodarstwa rolnego, nie grunty rolne, stanowią centralny element organizacji działalności rolniczej²²⁵. Pomimo uznania za niewyczerpujące wyliczenie składników gospodarstwa rolnego w definicji z art. 55³ k.c. w doktrynie wskazuje się, że dopuszczalne jest zaliczenie do gospodarstwa tylko wymienionych wprost w przepisie nieruchomości rolnych i leśnych²²⁶. Nie można więc zgodnie z tym poglądem do gospodarstwa rolnego zaliczyć np. nieruchomości lokalowych, które służą rolnikowi przykładowo za biuro. Należy jednak uznać, że jeżeli inna niż rolna lub leśna nieruchomość jest funkcjonalnie powiązana z gospodarstwem i wykorzystywana do działalności rolniczej, powinna być uznana za składnik tego gospodarstwa.

3.4.3.2. Nieruchomości rolne i leśne

Zgodnie z art. 46¹ k.c. nieruchomościami rolnymi (gruntami rolnymi) są nieruchomości, które są lub mogą być wykorzystywane do prowadzenia działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie produkcji roślinnej i zwierzęcej, nie wyłączając produkcji ogrodniczej, sadowniczej i rybnej. Jest to rodzaj nieruchomości gruntowych, które w myśl art. 46 § 1 k.c. to części powierzchni ziemskiej stanowiące odrębny przedmiot własności²²⁷. Pojęcia „nieruchomość rolna” i „grunt rolny” mają w art. 46¹ k.c. charakter synonimiczny, co ma również na celu podkreślenie funkcjonalnego aspektu wprowadzonej w tym przepisie definicji. Sformułowanie „grunt rolny” odwołuje się do produkcyjnego przeznaczenia tej rzeczy, a określenie „nieruchomość rolna” podkreśla

²²³ Działy specjalne produkcji rolnej są to specyficzne rodzaje produkcji wyróżnione przez ustawodawcę na potrzeby regulacji podatkowych oraz dotyczących ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych, J. Bieluk, *Działy specjalne...*, s. 29. Katalog działów specjalnych określa art. 2 ust. 3 u.p.d.o.f. oraz art. 2 ust. 3 u.p.d.o.p., są to: uprawy w szklarniach i ogrzewanych tunelach foliowych, uprawy grzybów i ich grzybni, uprawy roślin *in vitro*, fermowa hodowla i chów drobiu rzeźnego i nieśnego, wylęgarnie drobiu, hodowla i chów zwierząt futerkowych i laboratoryjnych, hodowla dżdżownic, hodowla entomofagów, hodowla jedwabników, prowadzenie pasiek oraz hodowla i chów innych zwierząt poza gospodarstwem rolnym.

²²⁴ J. Bieluk, *Działy specjalne...*, s. 47–50, 55.

²²⁵ R. Budzinowski, *Gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwo rolne...*, s. 115; P. Wojciechowski, *Współczesne definicje...*, s. 203.

²²⁶ J.S. Piąkowski, *Pojęcia podstawowe*, (w:) F. Błahuta, J.S. Piąkowski, J. Policzekiewicz, *Gospodarstwa rolne. Obrót, dziedziczenie, podział*, Warszawa 1967, s. 31-32; P. Wojciechowski, *Współczesne definicje...*, s. 201.

²²⁷ R. Budzinowski, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 434.

wyłącznie jej własnościowy aspekt²²⁸. Podstawowym kryterium wyróżniającym nieruchomość rolną jest jej przeznaczenie, czyli możliwość wykorzystywania do prowadzenia produkcji roślinnej i zwierzęcej²²⁹.

Faktyczne wykorzystywanie danej nieruchomości do działalności rolniczej nie jest istotne. Decydująca jest cecha potencjalnego przeznaczenia gruntu w tym celu, aby zakwalifikować go jako rolny²³⁰. Pojęciem nieruchomości rolnej objęte są także odłogi i ugory, gdyż z uwagi na fizyczno-agronomiczne właściwości gruntu, mogą być w przyszłości wykorzystane do działalności rolniczej²³¹. Nieruchomość rolna może obejmować użytki oraz nieużytki, proporcje pomiędzy nimi nie mają większego znaczenia dla prawnej kwalifikacji gruntu²³². Nie ma znaczenia także powierzchnia nieruchomości rolnej, wobec braku wyraźnego zastrzeżenia w art. 46¹ k.c. minimalnej normy obszarowej²³³.

²²⁸ E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 236; M. Stańko, (w:) M. Fras (red.), M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125)*, Warszawa 2018; s. 364; E. Gniewek, (w:) E. Gniewek (red.), P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 118; R. Budzinowski, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 434-435; K. Stefańska, *Pojęcie nieruchomości rolnej (gruntu rolnego)*, (w:) P. Czechowski (red.) *Prawo rolne*, Warszawa 2017, s. 159; *eadem*, *Funkcje gospodarstwa rolnego...*, s. 152; M. Stańko, *Pojęcie nieruchomości rolnej w kodeksie cywilnym i przepisach szczególnych*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2017, vol. XV, s. 299.

²²⁹ E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 236; M. Stańko, (w:) M. Fras (red.), M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 365; R. Budzinowski, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 435; S. Rudnicki, R. Trzaskowski, *Kodeks cywilny...*, s. 304; H. Ciepla, (w:) H. Ciepla, S. Brzeszczyńska, *Obrót nieruchomościami rolnymi w praktyce notarialnej, sądowej, egzekucyjnej i podatkowej*, Warszawa 2018, s. 39; K. Stefańska, *Model indywidualnego gospodarstwa...*, s. 36; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 grudnia 1984 r., III CZP 78/84, „*Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna*” 1985, nr 10, poz. 149; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 1999 r., III CKN 140/98, *op. cit.*;

²³⁰ E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 236; R. Budzinowski, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 435; Ł. Żelechowski, (w:) K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna. Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny. Prawo o notariacie (art. 79-95 i 96-99)*, Warszawa 2019 (dostęp Legalis), art. 46¹, n.t. 3; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 grudnia 1984 r., III CZP 78/84, *op. cit.*; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 września 2003 r., IV CKN 461/01, LEX nr 523591; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 czerwca 2000 r., II CKN 1067/98, *op. cit.*; wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 6 kwietnia 2018 r., I SA/Wa 307/18, LEX nr 2533551.

²³¹ A. Lichorowicz, *Glosa do wyroku SN...*, *op. cit.*; wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Szczecinie z dnia 9 kwietnia 2009 r., II SA/Sz 865/08, LEX nr 554853.

²³² E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 236.

²³³ M. Stańko, (w:) M. Fras (red.), M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 366-367; E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 236; E. Gniewek, (w:) E. Gniewek (red.), P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 115; R. Budzinowski, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 436; A. Lichorowicz, *Glosa do wyroku SN...*, *op. cit.*; S. Rudnicki, (w:) B. Bieniek, S. Rudnicki, M. Gdesz (aktualizacja), *Nieruchomości. Problematyka prawna*, Warszawa 2013, s. 216; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 1998 r., I PKN 511/97, „*Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych*” 1999, nr 1, poz. 19; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 kwietnia 2006 r., I PK 160/05, „*Prawo Pracy*” 2006, nr 7-8, s. 50.

Prawna kwalifikacja danej nieruchomości jako rolnej może być odczytywana na podstawie przeznaczenia danego gruntu w ewidencji gruntów i budynków²³⁴, która zawiera informacje m.in. na temat rodzajów użytków gruntowych²³⁵. Za należące do kategorii grunty rolne uważa się użytki rolne, tj. grunty orne, sady, łąki trwałe, pastwiska trwałe, grunty rolne zabudowane, grunty pod stawami oraz pod rowami, grunty zadrzewione i zakrzewione na użytkach rolnych oraz nieużytki²³⁶. Przyporządkowanie działek geodezyjnych wchodzących w skład konkretnej nieruchomości do powołanych kategorii pozwala na założenie, że stanowi nieruchomość rolną w rozumieniu art. 46¹ k.c.²³⁷. Wskazówką w zakresie kwalifikacji gruntów rolnych jest także ich przeznaczenie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego²³⁸.

Składnikiem gospodarstwa rolnego są również grunty leśne. Jak wskazał Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 14 lipca 1999 r.²³⁹: „*Do gospodarstwa rolnego zalicza się również lasy i grunty leśne, jeżeli wraz z nieruchomościami o charakterze rolnym stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą. Zasadniczą przesłanką tego zaliczenia jest zatem stwierdzenie istnienia więzi gospodarczo-funkcjonalnej pomiędzy działką leśną a nieruchomością o charakterze rolnym*”. Należy odnieść się ponownie do przeznaczenia użytków gruntowych w ewidencji gruntów i budynków w celu ustalenia czym są grunty leśne²⁴⁰. Przepis § 67 pkt 1 i § 68

²³⁴ E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 236; Ł. Żelechowski, (w:) K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny...* (dostęp Legalis), art. 46¹, n.t. 4; S. Rudnicki, R. Trzaskowski, *Kodeks cywilny...*, s. 304.

²³⁵ Przepis art. 20 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. Prawo geodezyjne i kartograficzne (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 725 ze zm.).

²³⁶ Przepis § 67 pkt 1 i § 68 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 marca 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 393).

²³⁷ E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 236; S. Rudnicki, R. Trzaskowski, *Kodeks cywilny...*, s. 305. Tak też postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2013 r., IV CSK 256/12, LEX nr 1365710: „*Ocena charakteru prawnego nieruchomości (...), czy w rozumieniu art. 46¹ k.c. i art. 55³ k.c. stanowi ona nieruchomość rolną (gospodarstwo rolne), (...) powinna być dokonywana w oparciu o plan zagospodarowania przestrzennego, a w jego braku kataster (art. 92 ust. 1 i 2 u.g.n.) - do czasu przekształcenia ewidencji gruntów i budynków w kataster nieruchomości przez pojęcie katastru należy rozumieć ewidencję gruntów (art. 53a p.g.k.)*”.

²³⁸ Tak E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 236. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego do instrument polityki przestrzennej gminy określający lokalne zasady zagospodarowania przestrzennego, przeznaczenie terenów - art. 15 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1945 ze zm.) oraz Załącznik nr 1 Rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz.U. nr 164, poz. 1587). Zob. krytykę rozwiązania polegającego na ustalaniu, czy dana nieruchomość jest nieruchomością rolną na podstawie instrumentów prawa publicznego – ewidencji gruntów i budynków oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego – B. Wierzbowski, *Pojęcie nieruchomości rolnej w prawie polskim*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2005, vol. IV, s. 95-111.

²³⁹ II CKN 433/98, LEX nr 527163.

²⁴⁰ W. Pawlak, (w:) J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny...*, art. 55³, n.t. 7; S. Rudnicki, R. Trzaskowski, *Kodeks cywilny...*, s. 305; R. Budzinowski, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 482-483.

ust. 2 rozporządzenia z dnia 29 marca 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków jako grunty leśne uznaje lasy oraz grunty zadrzewione i zakrzewione. W celu wyjaśnienia, czym jest las, można odnieść się do ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach²⁴¹, która reguluje m.in. zasady zachowania, ochrony i powiększania zasobów leśnych oraz zasady gospodarki leśnej w powiązaniu z innymi elementami środowiska i z gospodarką narodową (art. 1). Zgodnie z art. 3 tego aktu, lasem w rozumieniu ustawy jest grunt o zwartej powierzchni co najmniej 0,10 ha, pokryty roślinnością leśną (uprawami leśnymi) - drzewami i krzewami oraz runem leśnym - lub przejściowo jej pozbawiony: przeznaczony do produkcji leśnej lub stanowiący rezerwat przyrody lub wchodzący w skład parku narodowego albo wpisany do rejestru zabytków oraz grunt związany z gospodarką leśną, zajęty pod wykorzystywane dla potrzeb gospodarki leśnej: budynki i budowle, urządzenia melioracji wodnych, linie podziału przestrzennego lasu, drogi leśne, tereny pod liniami energetycznymi, szkółki leśne, miejsca składowania drewna, a także wykorzystywane na parkingi leśne i urządzenia turystyczne²⁴².

3.4.3.3. Budynki, urządzenia i inwentarz

W myśl art. 55³ k.c. w skład gospodarstwa rolnego wchodzi budynki lub ich części, urządzenia i inwentarz, jeżeli stanowią lub mogą stanowić wraz z gruntami zorganizowaną całość gospodarczą, wykorzystywaną do działalności rolniczej. Budynki w gospodarstwie rolnym to np. dom mieszkalny z siedliskiem²⁴³, budynki gospodarcze, tj. obora, stodoła, magazyn, garaż itd.²⁴⁴

²⁴¹ Tekst jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 6.

²⁴² Szerzej zob. J. Bieluk, K. Leśkiewicz, *Ustawa o lasach. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 10-22.

²⁴³ Siedlisko bez innych składników nie może być jednak samodzielnie traktowane jako gospodarstwo rolne - Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 13 czerwca 1984 r., III CZP 22/84, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego” 1985, nr 1, poz. 8; wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Lublinie z dnia 30 stycznia 2009 r., II SA/Lu 777/08, LEX nr 569105.

²⁴⁴ Przykłady budynków, które stanowią składniki gospodarstwa rolnego można odnaleźć w załączniku nr 6 do rozporządzenia Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 marca 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków, które określa cechy gruntów i inne przesłanki decydujące o zaliczaniu gruntów do poszczególnych użytków gruntowych. Zgodnie z wytycznymi, do gruntów rolnych zabudowanych zalicza się grunty zajęte pod 1) budynki przeznaczone do produkcji rolniczej, nie wyłączając produkcji rybnej, w szczególności: spichlerze, przechowalnie owoców i warzyw, stodoły, budynki inwentarskie, budynki na sprzęt rolniczy, magazyny i sortownie ryb, wylęgarnie ryb, podchowalnie ryb, wędzarnie, przetwornie, chłodnie, a także budowle i urządzenia rolnicze, w szczególności: zbiorniki na płynne odchody zwierzęce, płyty do składowania obornika, silosy na kiszonki, silosy na zboże i pasze, komory fermentacyjne i zbiorniki biogazu rolniczego, a także instalacje służące do otrzymywania biogazu rolniczego, place składowe, place postojowe i manewrowe dla maszyn rolniczych; 2) budynki przeznaczone do przetwórstwa rolno-spożywczego, z wyłączeniem gruntów zajętych pod przemysłowe zakłady przetwórstwa rolniczego bazujących na surowcach pochodzących spoza gospodarstwa rolnego, w skład którego wchodzi te budynki; 3) budynki mieszkalne oraz inne budynki

Urządzenia to inne obiekty, budowle, urządzenia budowlane, np. szklarnie, silosy, studnie²⁴⁵, magazyny, urządzenia do hodowli ryb itp.²⁴⁶ Są to najczęściej części składowe gruntu, ale jak wskazuje M. Bednarek celowo ustawodawca wymienił je osobno, gdyż świadczy to o uwypukleniu ich funkcji produkcyjnej oraz jednocześnie pominięciu znaczenia tytułu prawnego do władania nimi przez rolnika²⁴⁷.

Inwentarz to rzeczy ruchome, wyposażenie, urządzenia przeznaczone do prowadzenia działalności rolniczej. Należy do niego inwentarz martwy, czyli głównie narzędzia, maszyny rolnicze oraz żywy inwentarz, tj. zwierzęta²⁴⁸. Przepis art. 55³ k.c. nie wymienia wytworzonych produktów rolnych oraz zapasów (np. nasiona przeznaczone do siewu, środki ochrony roślin) jako składnika gospodarstwa rolnego. Przyjmując za słuszną wyżej opisaną koncepcję, zgodnie z którą wyliczenie w powołanej regulacji ma charakter niezamknięty, należy uznać, że również one stanowią element gospodarstwa rolnego²⁴⁹.

3.4.3.4. Prawa i obowiązki związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego

Przepis art. 55³ k.c. określa, że w skład gospodarstwa rolnego zalicza się prawa związane z jego prowadzeniem, ale nie zawiera nawet przykładowego wskazania ich rodzajów²⁵⁰. W doktrynie przyjmuje się, że są to wszelkie prawa, mające swoje źródło w stosunkach cywilnoprawnych, w tym m.in. prawa rzeczowe, a także prawa wynikające ze stosunków obligacyjnych²⁵¹. Do gospodarstwa rolnego nie będą za to należeć prawa

i urządzenia, takie jak: komórki, garaże, szopy, kotłownie, podwórza, śmietniki, składowiska odpadów, jeżeli z gruntami, budynkami, budowlami lub urządzeniami, o których mowa w pkt 1 i 2, tworzą zorganizowaną całość gospodarczą i są położone w tej samej miejscowości lub w bezpośrednim sąsiedztwie w miejscowości sąsiedniej. Do gruntów rolnych zabudowanych zalicza się także: 1) grunty położone między budynkami i urządzeniami, o których mowa w ust. 1 pkt 1-3, lub w bezpośrednim sąsiedztwie tych budynków i urządzeń, i niewykorzystywane na inny cel, który uzasadniałby zaliczenie ich do innej grupy użytków gruntowych, w tym zajęte pod rabaty, kwietniki, warzywniki; 2) grunty zajęte pod budynki, budowle i urządzenia, o których mowa w ust. 1, niewykorzystywane obecnie do produkcji rolniczej, jeżeli grunty te nie zostały wyłączone z produkcji rolnej w rozumieniu ustawy z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. z 2017 r. poz. 1161).

²⁴⁵ S. Rudnicki, R. Trzaskowski, *Kodeks cywilny...*, s. 305.

²⁴⁶ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 25 marca 2015 r., II SA/Go 79/15, LEX nr 1937428.

²⁴⁷ M. Bednarek, *Mienie...*, (dostęp LEX), art. 55³, n.t. 2.

²⁴⁸ S. Rudnicki, R. Trzaskowski, *Kodeks cywilny...*, s. 305; R. Budzinowski, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 483; wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 25 marca 2015 r., II SA/Go 79/15, *op. cit.*

²⁴⁹ R. Budzinowski, *Gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwo rolne...*, s. 106; *idem*, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 483.

²⁵⁰ *Ibidem*, s. 484.

²⁵¹ P. Czechowski, A. Niewiadomski, *Gospodarstwo rolne jako masa majątkowa...*, s. 49; P. Wojciechowski, *Współczesne definicje...*, s. 203; D. Łobos-Kotowska, (w:) M. Fras (red.), M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 445; R. Budzinowski, *Gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwo rolne...*, s. 107; wyrok Sądu Najwyższego z 23 października 1985 r., III ARN 21/85, „Państwo i Prawo” 1987, nr 4, s. 140.

majątkowe wynikające z przepisów z zakresu prawa administracyjnego i finansowego, nawet wtedy, gdy regulacje te odsyłają do prawa cywilnego, co nie wynika jednak wprost z treści art. 55³ k.c. Takie rozróżnienie wynika z charakteru uprawnień mających swoje źródło w normach prawa administracyjnego, które są przyznawane konkretnym podmiotom, po spełnieniu określonych wymogów. Przeniesienie tego prawa na inny podmiot jest dopuszczalne, jeżeli przepisy to przewidują. Szczególny charakter praw natury administracyjnej powoduje wyłączenie ich z prawnego pojęcia gospodarstwa rolnego²⁵².

Prawne obowiązki powiązane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego nie stanowią jego części²⁵³. Wszelkie zobowiązania i wierzytelności, także te dochodzone w postępowaniu sądowym oraz egzekwowane w ramach postępowania egzekucyjnego, a wynikające z prowadzenia gospodarstwa rolnego, nie wchodzą w jego skład, a wyłącznie je obciążają, zmniejszając wartość aktywów²⁵⁴. Rozporządzenie gospodarstwem rolnym nie prowadzi do przejścia obowiązków z nim związanych na nabywcę. Kwestię odpowiedzialności za zobowiązania reguluje przepis art. 55⁴ k.c., który określa, że nabywca przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego jest odpowiedzialny solidarnie ze zbywcą za jego zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa lub gospodarstwa, chyba że w chwili nabycia nie wiedział o tych zobowiązaniach, mimo zachowania należytej staranności. Odpowiedzialność nabywcy ogranicza się do wartości nabytego przedsiębiorstwa lub gospodarstwa według stanu w chwili nabycia, a według cen w chwili zaspokojenia wierzyciela. Odpowiedzialności tej nie można bez zgody wierzyciela wyłączyć ani ograniczyć²⁵⁵.

²⁵² D. Łobos-Kotowska, (w:) M. Fras (red.), M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 445; P. Wojciechowski, *Współczesne definicje...*, s. 203.

²⁵³ E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 258; R. Budzinowski, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 484-485.

²⁵⁴ S. Rudnicki, R. Trzaskowski, *Kodeks cywilny...*, s. 305; D. Łobos-Kotowska, *Kodeks cywilny...*, s. 445; R. Budzinowski, *Gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwo rolne...*, s. 107; *idem*, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 485.

²⁵⁵ Szerzej zob. E. Kremer, *Ustawowe przystąpienie do długu przez nabywcę przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego – zagadnienia wybrane*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2001, vol. II, s. 97-108; D. Kokoszka, *Odpowiedzialność nabywcy przedsiębiorstwa (gospodarstwa rolnego). Rozważania na tle postanowienia Sądu Najwyższego z 13 grudnia 2012 r., V CZ 61/12*, „*Przegląd Sądowy*” 2015, nr 2, s. 94-109.

3.5. Gospodarstwo rodzinne

3.5.1. Gospodarstwo rodzinne w przepisie art. 23 Konstytucji

Przepis art. 23 Konstytucji stanowi, że podstawą ustroju rolnego państwa jest gospodarstwo rodzinne, co nie narusza postanowień art. 21, tj. ochrony własności i dziedziczenia oraz art. 22, tj. swobody prowadzenia działalności gospodarczej. Jak przyjął Trybunał Konstytucyjny, regulacja ta określa swoiste cechy ustroju gospodarczego w rolnictwie²⁵⁶, czy też stanowi zasadę organizacji wewnętrznego ustroju rolnego państwa polskiego²⁵⁷. W doktrynie przyjmuje się, że omawiana norma wprowadza „zasadę ustrojową drugiego szczebla”, która ma za zadanie dopełniać i konkretyzować bardziej ogólne zasady, w tym przede wszystkim zasadę społecznej gospodarki rynkowej, a nie stanowi od nich wyjątek²⁵⁸. Wytacza konstytucyjną regułę programową, która pozostaje wytyczną polityczną dla władzy państwowej na przyszłość²⁵⁹. Jednocześnie w momencie uchwalenia Konstytucji zasada ta odzwierciedlała faktyczną pozycję gospodarstwa rodzinnego, ukształtowaną w toku rozwoju historycznego polskiego rolnictwa²⁶⁰. Wprowadzenie normy konstytucyjnej przesądziło o pożądanym na przyszłość modelu gospodarowania opartego, tak jak dotychczas, na gospodarstwach rodzinnych, a nie dużych gospodarstwach farmerskich, przemysłowych²⁶¹. Taki cel wyznacza kierunki polityki państwa, dopuszczając, a nawet nakazując pewne działania o charakterze interwencyjnym dotyczące kształtowania ustroju rolnego²⁶². Norma konstytucyjna nie wyklucza jednocześnie istnienia innych typów gospodarstw rolnych²⁶³.

²⁵⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 maja 2014 r., K 43/12, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, seria A” 2014, nr 5, poz. 50.

²⁵⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2005 r., K 18/04, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, seria A” 2005, nr 5, poz. 49.

²⁵⁸ L. Garlicki, M. Zubik, (w:) L. Garlicki (red.), M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I. Wstęp, art. 1-29*, Warszawa 2016, s. 578; E. Klat-Górska, *Własność gospodarstwa...*, s. 121.

²⁵⁹ S. Prutis, *Status prawny rodzinnego gospodarstwa rolnego w polskim prawie rolnym (ocena stanu regulacji)*, (w:) P. Litwiniuk (red.), *Prawne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego w Polsce i innych państwach Unii Europejskiej*, Warszawa 2015, s. 15; B. Zdziennicki, *Źródła prawa rolnego*, (w:) P. Czechowski (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2017, s. 62; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 stycznia 2001 r., P 4/00, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Seria A” 2001, nr 5, poz. 126.

²⁶⁰ S. Prutis, *Status prawny rodzinnego...*, s. 17.

²⁶¹ *Idem*, *Zróżnicowanie własnościowe gospodarstw rolnych – synchronizacja pojęć*, „Studia Iuridica Agraria” 2014, vol. XII, s. 13.

²⁶² E. Klat-Górska, *Własność gospodarstwa...*, s. 121 i tam podana literatura.

²⁶³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 maja 2014 r., K 43/12, *op. cit.*; A. Oleszko, *Uznanie rodzinnego gospodarstwa rolnego jako konstytucyjnej podstawy polskiego ustroju rolnego (uwagi do*

Przepis art. 23 Konstytucji kreuje zasadę, że podstawą ustroju rolnego Polski są gospodarstwa rodzinne, nie wyjaśnia jednak, jak rozumieć to pojęcie. Wobec braku definicji legalnej, przyznana ochrona musi być realizowana na podstawie potocznego rozumienia tego pojęcia²⁶⁴. Gospodarstwo rodzinne, w znaczeniu przyjętym w języku ogólnym to takie, w którym wyróżnikiem jest podmiot – rodzina prowadząca działalność rolniczą, z jedynie incydentalnym i pomocniczym wykorzystaniem pracy osób spoza jej członków²⁶⁵. Takie gospodarstwo stanowi podstawę bytu i miejsce pracy rodziny. Jeszcze prościej – to gospodarstwo rolne prowadzone przez rodzinę²⁶⁶. W powołanym przepisie brak jest jakichkolwiek kryteriów określenia jakie gospodarstwo, to gospodarstwo rodzinne. Ustawodawca ma zatem dużą swobodę w zakresie ustalenia własnych wytycznych. Z Konstytucji wynika jedynie nakaz tworzenia prawa, które ułatwia rozwój gospodarstw rodzinnym. Konstytucyjna norma nie tworzy samodzielnie żadnych praw podmiotowych, z uwagi również na ogólność, nie może być stosowana wprost w obrocie prawnym, ale ma wpływ na wykładnię innych, podobnych zasad ustrojowych²⁶⁷. Przepis art. 23 Konstytucji RP będzie również dyrektywą interpretacyjną niejasnych, wieloznacznych przepisów ustawodawstwa zwykłego, które dotyczą sytuacji prawnej gospodarstw rodzinnych²⁶⁸.

Omawiana regulacja jest zatem wyrazem objęcia ochroną prawną gospodarstwa rodzinnego jako wartości²⁶⁹. Ma ono stanowić z jednej strony podstawę stosunków

Konstytucji z dnia 2 kwietnia 1997 r.), „Rejent” 1997, r. 7, nr 5(73), s. 82; R. Budzinowski, *Ustrojowy czynnik rozwoju prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007, nr 1, 37-38.

²⁶⁴ A. Lichorowicz, *Konstytucyjne podstawy ustroju rolnego Rzeczypospolitej w świetle artykułu 23 Konstytucji*, (w:) M. Wyrzykowski (red.), *Konstytucyjne podstawy systemu prawa*, Warszawa 2001, s. 118.

²⁶⁵ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 176-178; T. Kurowska, *Ochrona gospodarstwa rodzinnego – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Studia Iuridica Agraria” 2010, t. VIII, s. 17; W. Borysiak, (w:) M. Safjan (red.), L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz. Art. 1-86*, Warszawa 2016, s. 641.

²⁶⁶ R. Budzinowski, *Rodzinny charakter indywidualnego gospodarstwa rolnego. Zagadnienia prawne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1985, r. XLVII, nr 4, s. 64.

²⁶⁷ A. Lichorowicz, *Konstytucyjne podstawy ustroju rolnego RP (w świetle art. 23 Konstytucji)*, „Studia Iuridica Agraria” 2000, vol. I, s. 36; K. Stefańska, *Gospodarstwo rodzinne jako element ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2002, vol. III, s. 172; P. Wojciechowski, *Współczesne definicje...* s. 221; W. Borysiak, (w:) M. Safjan (red.), L. Bosek (red.), *Konstytucja...*, s. 635; L. Garlicki, M. Zubik, (w:) L. Garlicki (red.), M. Zubik (red.), *Konstytucja...*, Warszawa 2016, s. 578-580; B. Banaszak, *Konstytucja...*, Warszawa 2012, s. 176-178; W. Borysiak, (w:) M. Safjan (red.), L. Bosek (red.), *Konstytucja...*, s. 641; E. Klat-Górska, *Własność gospodarstwa...*, s. 121.

²⁶⁸ Zob. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 17 stycznia 2014 r., I OSK 185/13, LEX nr 1452136: „Zwrócić należy zwłaszcza uwagę na art. 23 Konstytucji RP, który stanowi, że podstawą ustroju rolnego państwa jest gospodarstwo rodzinne. Z przepisu tego wynika nakaz takiej interpretacji, która rodzinny charakter gospodarstwa – a zatem m.in. jego prowadzenie przez małżonków – będzie zabezpieczała. Taką funkcję spełnia wykładnia spornych przepisów dokonana w niniejszej sprawie.”

²⁶⁹ K. Stefańska, *Miejsce rodzinnego gospodarstwa rolnego w obrocie rolnym (zagadnienia wybrane)*, „Studia Iuridica Agraria” 2012, vol. X, s. 93; R. Budzinowski, *Problemy ogólne...*, s. 73. Inaczej S. Prutis:

własnościowych w rolnictwie, ze względu na odesłanie do ustroju rolnego, rozumianego jako układ stosunków własnościowych i form organizacji produkcji w rolnictwie oraz form organizacyjnych rynku rolnego²⁷⁰, oraz z drugiej strony taki model prowadzenia działalności rolniczej powinien być traktowany priorytetowo w stosunku do pozostałych form gospodarowania²⁷¹. Ustawy zwykłe, biorąc pod uwagę wytyczne konstytucyjne, powinny zawierać normy prawnorolne, które zapewniają odpowiednie warunki do istnienia i rozwoju gospodarstw rodzinnych oraz przewidują należyte wsparcie finansowe, społeczne i gospodarcze²⁷². Jedną z zasad prawa rolnego wyróżnioną przez A. Lichorowicza jest zasada konstytucyjnej, szczególnej ochrony rodzinnego charakteru gospodarstw jako podstawy ustroju rolnego Polski²⁷³. J. Mikołajczyk trafnie podsumowała rolę tej wytycznej „...*jest niejako punktem wyjścia, zasadą, wokół której winny integrować się w funkcjonalną całość pozostałe normy systemu prawnego rozwijające konstytucyjną zasadę prawa rolnego*”²⁷⁴. Niedopuszczalne jest tworzenie prawa, w jakiegokolwiek relewantnie gałęzi, których rezultatem, nawet pośrednim, mogłoby być ograniczenie lub osłabienie gospodarstw rodzinnych²⁷⁵. Ta zasada będzie dotyczyła również przepisów z zakresu egzekucji i prawa o skutkach niewypłacalności.

Nie można zapomnieć, że gospodarstwo rodzinne nie traci swojej funkcji jako jednostki produkcyjnej. Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 5 września 2007 r.²⁷⁶ słusznie przyjął, że z art. 23 Konstytucji wynika, że ma ono „*stanować efektywną formę gospodarowania, pozwalającą prowadzić produkcję rolną w celu nie tylko zapewnienia <<godziwego>> utrzymania rodzinom rolniczym, ale także najpełniejszego zaspokojenia potrzeb społeczeństwa*”²⁷⁷. Oznacza to, że ochroną przewidzianą w art. 23

„nie podzielam poglądów przypisujących normie art. 23 Konstytucji pełnienia szczególnej funkcji ochronnej”, ponieważ inne przepisy Konstytucji przewidują równą ochronę np. własności i dziedziczenia dla innych przedmiotów własności niż gospodarstwo, bez konieczności odwoływania się do art. 23 Konstytucji - S. Prutis, *Status prawny rodzinnego...*, s. 15.

²⁷⁰ A. Stelmachowski, *Przedmiot i źródła...*, s. 19; M. Korzycka, *Ustrój rolny państwa polskiego*, (w:) M. Korzycka (red. nauk.), *Instytucje prawa rolnego*, Warszawa 2019, s. 23-43.

²⁷¹ K. Stefańska, *Miejsce rodzinnego...*, s. 93.

²⁷² B. Zdziennicki, *Źródła prawa...*, s. 62; L. Garlicki, M. Zubik, (w:) L. Garlicki (red.), M. Zubik (red.), *Konstytucja...*, s. 578-580; W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz*, Kraków 2002, s. 34.

²⁷³ A. Lichorowicz, *Pojęcie i przedmiot...*, s. 30.

²⁷⁴ J. Mikołajczyk, *Funkcje preambuły w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego*, „*Studia Iuridica Lublinsia*” 2017, vol. XXVI, nr 1, s. 137.

²⁷⁵ Tak A. Lichorowicz, *Konstytucyjne podstawy ustroju rolnego Rzeczypospolitej...*, s. 118-119; W. Borysiak, (w:) M. Safjan (red.), L. Bosek (red.), *Konstytucja...*, s. 641; L. Garlicki, M. Zubik, *Konstytucja...*, s. 579-580; J. Mikołajczyk, *Funkcje preambuły...*, s. 138.

²⁷⁶ P 21/06, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Seria A” 2007, nr 8, poz. 96. Wcześniej w tym duchu wypowiedział się Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 31 stycznia 2001 r., P 4/00, *op. cit.*

²⁷⁷ Pogląd ten powtórzono także w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 maja 2014 r., K 43/12, *op. cit.*

Konstytucji objąć należy także przesłanki przedmiotowe i podmiotowe konieczne dla prowadzenia produkcyjnej działalności rolniczej w gospodarstwie rodzinnym²⁷⁸. Nieprzypadkowo w art. 23 Konstytucji odwołano się do innych konstytucyjnych zasad tj. ochrony własności i swobody działalności gospodarczej. Ustawodawca ma obowiązek uzgodnienia tych wartości przy tworzeniu regulacji dotyczących gospodarstw rodzinnych. Dopiero tak zaprojektowane przepisy będą zgodne z art. 23 Konstytucji²⁷⁹. Na rolnictwo i produkty rolne należy patrzeć również przez pryzmat dobra wspólnego. Podstawą ustroju rolnego powinno być takie gospodarstwo rodzinne, które zaspokaja potrzeby żywnościowe społeczeństwa²⁸⁰. Oparcie działalności rolniczej na mniejszych jednostkach, prowadzących produkcję inną niż uprzemysłowione rolnictwo na wielką skalę, potencjalnie zmniejsza także szkody w środowisku wywołane produkcją rolną, co również jest pożądane z uwagi na ograniczone zasoby naturalne i zagrożenie środowiska²⁸¹.

Przepis art. 23 Konstytucji kreuje nie tylko zobowiązanie państwa do niewprowadzania regulacji prowadzących do zmiany naczelnego miejsca gospodarstw rodzinnych w ustroju rolnym, ale także nakaz „aktywnej” realizacji tej wytycznej, poprzez wprowadzanie tej zasady w życie i jej umacnianie²⁸². W doktrynie zgłaszane są zastrzeżenia w zakresie realizacji przez ustawodawcę tak rozumianego zobowiązania. Nie wprowadzono regulacji „pozytywnych”, które faktycznie i dostatecznie eksponowałyby rolę gospodarstwa rodzinnego w ustroju rolnym, bądź wprowadzały realne wsparcie dla takich gospodarstw. Jak wskazuje R. Budzinowski, „*Nie można więc nadmiernie eksponować faktycznej roli Konstytucji RP w rozwoju prawa rolnego*”²⁸³.

Niektórzy autorzy krytykują wprowadzenie art. 23 do Konstytucji, gdyż jest to w ich ocenie wyraz braku zasadniczej wizji polityki rolnej państwa²⁸⁴. W. Borysiak stwierdza, że ustawodawca nie może przesądzić za pomocą norm prawnych kierunku, w którym rozwinie się gospodarka, gdyż wpływa na to wiele czynników, nie tylko akty prawne²⁸⁵. A. Oleszko ocenia, że „...regulację uważać należy jako konstytucyjną klauzulę

²⁷⁸ K. Stefańska, *Model indywidualnego gospodarstwa...*, s. 32-39.

²⁷⁹ A. Lichorowicz, *Konstytucyjne podstawy ustroju rolnego Rzeczypospolitej...*, s. 121–123; podobnie E. Klat-Górska, *Własność gospodarstwa...*, s. 122.

²⁸⁰ B. Rakoczy, A. Bień-Kacała, *Gospodarstwo rodzinne jako podstawa ustroju rolnego w świetle Konstytucji RP z 1997 roku*, „Przegląd Ochrony Środowiska” 2015, nr 3, s. 14.

²⁸¹ K. Stefańska, *Model indywidualnego gospodarstwa...*, s. 33.

²⁸² R. Budzinowski, *Ustrojowy czynnik...*, s. 39.

²⁸³ *Ibidem*, s. 40.

²⁸⁴ A. Oleszko, *Uznanie rodzinnego...*, s. 81 i 85.

²⁸⁵ W. Borysiak, (w:) M. Safjan (red.), L. Bosek (red.), *Konstytucja...*, s. 641.

generalną stwarzającą możliwości dowolności interpretacyjnej dla prawodawcy i egzekutora praw, a nawet bardziej zbliżoną do manifestu ideologicznego niż stricte prawnego”²⁸⁶. Nie umniejszając zasadności powyższych zastrzeżeń co do konstrukcji art. 23 Konstytucji wskazać należy, że wobec zmieniającej się rzeczywistości gospodarczej, tak ogólna, konstytucyjna norma programowa jest właściwa. Konstytucja stwarza długoterminowe ramy prawne funkcjonowania państwa i społeczeństwa, jej interpretacja ulega zmianom w czasie. Normy konstytucyjne powinny być na tyle pojemne, aby móc odpowiadać na zmieniające się potrzeby społeczne. Aktualnie ewoluuje uzasadnienie dla oparcia polskiego ustroju rolnego na gospodarstwach rodzinnych. Wcześniej powstały jako kategoria w opozycji do gospodarstw państwowych i uspołecznionych, następnie przeciwstawiane były dużym gospodarstwom farmerskim. Teraz, jest to forma gospodarowania uznawana za zapewniającą w najwyższym stopniu standardy ochrony środowiska wobec zmniejszonej intensyfikacji produkcji. Ponadto najlepiej realizuje zadanie dostarczania społeczeństwu dóbr publicznych, harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich.

3.5.2. Potrzeba definiowania gospodarstwa rodzinnego w ustawodawstwie zwykłym

Nie sposób chronić wartości, której nie da się odpowiednio zdefiniować, wyróżnić spośród innych obiektów, pojęć. Obranie za centralnego pojęcia kształtowania ustroju rolnego gospodarstwa rodzinnego, to jedynie realizacja połowy „zadania” polegającego na określeniu celów polityki rolnej, a przez to także prawa rolnego. Konieczne jest następnie dostateczne zdefiniowanie przedmiotu ochrony. Niejednokrotnie pojęcia, które w języku naturalnym, potocznym, są doskonale rozumiane, przysparzają wiele trudności podczas ustalenia ich desygnatu w języku prawnym. Być może ustalenie abstrakcyjnego znaczenia prawnego nie będzie tak trudne, co dokonanie subsumpcji konkretnych stanów faktycznych i dopasowanie ich do definicji legalnych, prawnych, a także wyposażenie właściwych organów stosujących prawo w proste i niezawodne narzędzia mające na celu prawidłową identyfikację pojęć w praktyce stosowania prawa. Wprowadzenie funkcjonalnej definicji gospodarstwa rodzinnego jest niezbędne dla osiągnięcia celu polityki rolnej i ochrony takiego gospodarstwa. Wpłynie również na bezpieczeństwo obrotu, gdyż kontrahenci rolników, znając zasady rządzące tą formą prawną,

²⁸⁶ A. Oleszko, *Uznanie rodzinnego...*, s. 81, 82, 85.

w szczególności kwestię odpowiedzialności, mogą przygotować się na współpracę gospodarczą.

R. Budzinowski, w pracy opublikowanej jeszcze przed uchwaleniem nowej Konstytucji, wyróżnił trzy cechy charakterystyczne gospodarstwa rodzinnego jako zjawiska społeczno-ekonomicznego: ścisłe połączenie gospodarstwa rolnego z gospodarstwem domowym, wzajemna zależność rozwoju rodziny i gospodarstwa rolnego (podporządkowania stylu życia rodziny potrzebom prowadzenia działalności rolniczej), a także specyfika pracy rodziny w tym gospodarstwie²⁸⁷. S. Prutis podkreśla podobne cechy, jego zdaniem w gospodarstwie rodzinnym występuje ścisły związek działalności rolniczej ze wspólnotą domową, sprzężenie tej działalności z rodziną, jest to miejsce życia i jednocześnie pracy rodziny rolniczej. Gospodarstwo powinno zapewniać utrzymanie członkom rodziny rolniczej, więc jego rozmiar powinien wystarczać na zapewnienie dochodów pozwalających na odpowiedni standard życiowy. Gospodarstwo rodzinne jest wspólnym warsztatem pracy całej rodziny, wszyscy jej członkowie powinni być zaangażowani w pracę, a dochody, będące wynikiem wspólnej pracy, zapewniać poziom egzystencji, mierzony za pomocą parytetu dochodów w rolnictwie i poza nim²⁸⁸. Powołane cechy są bardzo ważne dla uchwycenia i zrozumienia istoty gospodarstwa rodzinnego, z punktu widzenia stosowania prawa są to jednak kryteria trudne do zweryfikowania. Rozwiązaniem problemu może być określenie jasnych i weryfikowalnych przesłanek ustawowych pozwalających na zakwalifikowanie danego gospodarstwa rolnego jako rodzinnego. Konieczne w tym zakresie byłoby zaangażowanie właściwego aparatu państwowego, który na wniosek rolnika weryfikowałby spełnienie warunków w konkretnym przypadku oraz potwierdzał uzyskanie statusu gospodarstwa rodzinnego poprzez wpis do urzędowego rejestru, podobnego do np. Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej²⁸⁹. W takim układzie, znając wymogi do uzyskania tego statusu oraz wiążące się z nim prawa i obowiązki, rolnik podejmowałby świadomą decyzję ubiegając się o miano gospodarstwa rodzinnego²⁹⁰.

Pojęcie gospodarstwa rodzinnego występuje od dawna w ustawodawstwach innych krajów europejskich. Nie powinno się jednak bezrefleksyjnie inkorporować kryteriów zakwalifikowania gospodarstwa jako rodzinnego, wypracowanych w krajach

²⁸⁷ R. Budzinowski, *Rodzinny charakter...*, s. 65-66.

²⁸⁸ S. Prutis, *Zróżnicowanie własnościowe gospodarstw...*, s. 14-15.

²⁸⁹ Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej i Punkcie Informacji dla Przedsiębiorcy (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1291).

²⁹⁰ A. Lichorowicz, *O instytucji rodzinnego...*, s. 45.

zachodnich Unii Europejskiej, konieczne jest uwzględnienie specyfiki polskiego rolnictwa²⁹¹. A. Lichorowicz w pracy z 1996 r., opublikowanej jeszcze przed wejściem Polski do Unii Europejskiej, na podstawie doświadczeń krajów unijnych, ale dostosowanych do polskich realiów, proponował następujące kryteria wyróżnienia uprzywilejowanego gospodarstwa rodzinnego: 1) praca w gospodarstwie prowadzonym przez rolnika i jego rodzinę stanowi jej wyłączne lub główne źródło utrzymania (ponad 50% dochodu); 2) co najmniej rolnik kierujący gospodarstwem ma wykształcenie rolnicze; 3) obszar gospodarstwa pozwala na pełne zatrudnienie rolnika i jego rodziny, a jego minimalny pułap określony jest w przepisach wykonawczych z rozróżnieniem na regiony²⁹².

Powyższe postulaty do dzisiaj nie zostały zrealizowane, a jedyna legalna definicja gospodarstwa rodzinnego w u.k.u.r. (szerzej poniżej pkt 3.5.3) jest powszechnie oceniana jako wadliwa. Opracowane przez A. Lichorowicza kryteria należy określić jako dobrą propozycję do dyskusji nad definiowaniem gospodarstwa rodzinnego na potrzeby stosowania prawa, z pewną modyfikacją. Autor jako jeden z warunków proponuje kryterium obszarowe, jednocześnie określając je jako taki minimalny areal gruntów, który pozwala na pełne zatrudnienie rolnika i jego rodziny. Należy uznać, że jest to w istocie nawiązanie do kryterium dochodowego. W aktualnych realiach, gdzie grunt rolny przestaje być wyznacznikiem wydolności ekonomicznej gospodarstwa, czy jego podstawowym składnikiem, nawiązanie do dochodowości jest bardziej wskazane niż formułowanie przesłanki minimalnego obszaru²⁹³.

Rodzina rolnicza, czyli osoby powiązane na zasadzie pokrewieństwa lub powinowactwa, powinna być rozumiana w sposób szeroki, nie tylko jako małżeństwo i dzieci, ale także rodzeństwo, członkowie dalszej rodziny²⁹⁴. Można się zastanowić nad włączeniem do tego zakresu osób niepowiązanych formalnie, partnerów pozostających we wspólnym stałym pożyciu w ramach tzw. związków partnerskich²⁹⁵. Samo pojęcie rodziny w aktualnej rzeczywistości może być różnie rozumiane. Wobec przemian społecznych, spotykane są rodziny, w nowoczesnym rozumieniu, które nie jest oparte

²⁹¹ *Ibidem*, s. 41.

²⁹² *Idem*, *Harmonizowanie polskiego...*, s. 137-138; *idem*, *O instytucji...*, s. 41-44.

²⁹³ Podobnie D. Łobos-Kotowska, *Gospodarstwo rodzinne...*, s. 49.

²⁹⁴ W. Borysiak, (w:) M. Safjan (red.), L. Bosek (red.), *Konstytucja...*, s. 645.

²⁹⁵ Zob. P. Blajer, *Status prawny osób pozostających w związkach partnerskich w gospodarstwach rolnych*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2005, vol. IV, s. 191-205.

o instytucję małżeństwa, a nieformalny, choć trwały związek. Aspekt „rodzinności” gospodarstwa może ewoluować, wraz ze zmianami w społeczeństwie.

Jak postuluje S. Prutis, „*Gospodarstwa rodzinne zasługują na odrębną regulację, której będą głównym celem i przedmiotem. Nie powinny być przedmiotem regulacji „na marginesie” czy „przy okazji” aktu normatywnego służącego realizacji innych celów polityki rolnej*”²⁹⁶. Próbę wprowadzenia kompletnej definicji prawnej gospodarstwa rodzinnego w ustawie poświęconej tylko temu zagadnieniu, podjęto w 1995 r. Projekt ustawy o gospodarstwach rodzinnych nie został jednak przyjęty, a ustawodawca nie powrócił nigdy później do próby wprowadzenia regulacji tego typu. Warto przytoczyć proponowaną definicję gospodarstwa rolnego przewidzianą w art. 1 powołanego projektu: „*Rodzinnym gospodarstwem rolnym, w rozumieniu niniejszej ustawy, jest prowadzone indywidualnie gospodarstwo, którego przedmiotem działalności jest wytwarzanie produktów rolnych w rozumieniu art. 38, par. 1 Traktatu o utworzeniu Wspólnoty Europejskiej, to jest produktów roślinnych, produktów zwierzęcych, ryb i innych organizmów wodnych oraz wytworzonych z nich produktów pierwszego przetworzenia, jeśli przy tym gospodarstwo takie spełnia następujące warunki: 1) Jest prowadzone przez rolnika będącego głową rodziny i szefem gospodarstwa rolnego legitymującego się średnim wykształceniem rolniczym, dla którego praca w tym gospodarstwie stanowi wyłączne bądź główne zatrudnienie i dominujące źródło dochodu. 2) Swą wielkością obszarową zapewnia prowadzącemu je rolnikowi i członkom jego rodziny pozostającym z nim we wspólnym gospodarstwie domowym, pełne, bądź przynajmniej główne zatrudnienie, w wymiarze co najmniej 1,6 Jednostki Pracy Ludzkiej (JPL). 3) Oparte jest na pracy własnej prowadzącego je rolnika i członków jego rodziny, przy ograniczonym zatrudnieniu sił najemnych, których łączna praca w wymiarze rocznym jest niższa do łącznych nakładów pracy własnej. 4) Zapewnia prowadzącemu je rolnikowi i pracującym z nim w gospodarstwie członkom rodziny parytet dochodowy, wyrażający się w dochodach rocznych nie niższych na JPL, niż osiągniętych przeciętnie z pracy poza rolnictwem w danym województwie. 5) Mieści się w normach obszarowych ustalonych na podstawie niniejszej ustawy, jak też w rozmiarach produkcji ustalanych rozporządzeniami Rady Wspólnot Europejskich*”²⁹⁷. Ustawodawca nie podjął ponownie

²⁹⁶ S. Prutis, *Status prawny rodzinnego...*, s. 16.

²⁹⁷ Projekt ustawy o rodzinnym gospodarstwie rolnym z 1995 r., http://orka.sejm.gov.pl/proc2.nsf/projekty/1341_p.htm (dostęp: 10 września 2019 r.).

podobnej próby zdefiniowania gospodarstwa rodzinnego i uchwalenia odrębnego aktu mu poświęconego.

3.5.3. Gospodarstwo rodzinne w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego

Jak to wyżej sygnalizowano, jedyna definicja legalna gospodarstwa rodzinnego w ustawodawstwie zwykłym znajduje się w u.k.u.r. Zgodnie z art. 5 ust. 1 tego aktu za gospodarstwo rodzinne uważa się gospodarstwo rolne prowadzone przez rolnika indywidualnego²⁹⁸ oraz w którym łączna powierzchnia użytków rolnych jest nie większa niż 300 ha. Przepis ten odnosi się zatem do dwóch kolejnych definicji, co utrudnia odnalezienie jego zakresu znaczeniowego²⁹⁹. Gospodarstwo rolne to według art. 2 pkt 2 u.k.u.r. gospodarstwo rolne w rozumieniu k.c., w którym powierzchnia nieruchomości rolnej albo łączna powierzchnia nieruchomości rolnych jest nie mniejsza niż 1 ha. Rolnik indywidualny jest to w myśl art. 6 ust. 1 u.k.u.r. osoba fizyczna będąca właścicielem, użytkownikiem wieczystym, samoistnym posiadaczem lub dzierżawcą nieruchomości rolnych, których łączna powierzchnia użytków rolnych nie przekracza 300 ha, posiadająca kwalifikacje rolnicze oraz co najmniej od 5 lat zamieszkała w gminie, na obszarze której jest położona jedna z nieruchomości rolnych wchodzących w skład gospodarstwa rolnego i prowadząca przez ten okres osobiście to gospodarstwo. Norma obszarowa odnosi się nie do pojęcia nieruchomości rolnej, a do pojęcia użytków rolnych, którymi zgodnie z art. 2 pkt 5 u.k.u.r. są grunty orne, sady, łąki trwałe, pastwiska trwałe, grunty rolne zabudowane, grunty pod stawami i grunty pod rowami³⁰⁰.

Przyjęta w u.k.u.r. definicja gospodarstwa rodzinnego jest powszechnie krytykowana w doktrynie³⁰¹. Brak w niej jakiegokolwiek nawiązania do rodzinnego charakteru, a więc najważniejszego wyróżnika takiej formy gospodarowania. Nie odnosi się do przesłanki przeważającej pracy rolnika i jego rodziny, z marginalnym udziałem pracy najemnej, ani sprzężenia gospodarstwa rolnego i domowego. Nie uwzględnia

²⁹⁸ Można wskazać, że określenie „osoba fizyczna prowadząca gospodarstwo rodzinne” jest wewnętrznie sprzeczne. Gospodarstwo rodzinne to gospodarstwo prowadzone przez rodzinę, a nie przez jedną osobę fizyczną. Taka osoba samodzielnie może prowadzić gospodarstwo indywidualne.

²⁹⁹ P. Blajer, *Pojęcie rolnika indywidualnego w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. V, s. 180; P. Wojciechowski, *Gospodarstwo rodzinne...*, s. 222; A. Lichorowicz, *Regulacja obrotu gruntami rolnymi według ustawy z 11 kwietnia 2003 roku o kształtowaniu ustroju rolnego na tle ustawodawstwa agrarnego Europy Zachodniej*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. IV, s. 24.

³⁰⁰ Szerzej zob. J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 70.

³⁰¹ S. Prutis, *Kształtowanie ustroju rolnego – potrzeba nowej regulacji ustawowej*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. V, s. 176; A. Lichorowicz, *Regulacja obrotu...*, s. 24-26; P. Blajer, *Pojęcie rolnika indywidualnego...*, s. 180; S. Prutis, *Zróżnicowanie własnościowe gospodarstw...*, s. 14; J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 322-330; P. Wojciechowski, *Gospodarstwo rodzinne...*, s. 221-223; P. Litwiniuk, *Umocowanie zasad prawa rolnego w Konstytucji RP*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, vol. XI, s. 129.

wymogu, zgodnie z którym działalność wytwórcza prowadzona w ramach takiego gospodarstwa ma stanowić efektywną formę gospodarowania i zapewnić rolniczej rodzinie dochody wystarczające na utrzymanie³⁰². Upraszczając tę definicję, zgodnie z u.k.u.r. gospodarstwo rodzinne to gospodarstwo rolne prowadzone przez rolnika indywidualnego – jedną osobę fizyczną, obejmujące użytki rolne o obszarze pomiędzy 1 ha i 300 ha. Wszelkie przesłanki podmiotowe pozwalające na uzyskanie statusu rolnika indywidualnego przewidziane w art. 6 ust. 1 u.k.u.r. (kwalifikacje rolnicze, zamieszkanie przez wymagany okres, w szczególności osobiste prowadzenie gospodarstwa rozumiane jako podejmowanie wszelkich decyzji i praca w gospodarstwie) dotyczą pojedynczej osoby fizycznej prowadzącej gospodarstwo. Definicja gospodarstwa rodzinnego w u.k.u.r. skonstruowana jest zatem poprzez określenie pojęcia „rolnika indywidualnego” prowadzącego gospodarstwo, który samodzielnie może spełnić określone kryteria i dodanie warunku gospodarowania na powierzchni użytków rolnych nie większej niż 300 ha³⁰³.

Słusznie ocenia D. Łobos-Kotowska, że „...*definicja gospodarstwa rodzinnego zawarta w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego, została sformułowana dla ograniczenia obrotu nieruchomościami rolnymi. Nie realizuje natomiast funkcji ochronnej gospodarstwa rodzinnego, które jest podstawową jednostką produkcyjną polskiego ustroju rolnego*”³⁰⁴. W definicji w u.k.u.r. najważniejsze jest odniesienie się do gruntów rolnych. Jedynie formalnie zawiera nawiązanie do pojęcia z normy programowej zawartej w art. 23 Konstytucji³⁰⁵. W centrum zainteresowania omawianej ustawy znajdują się nieruchomości rolne, precyzyjniej – użytki rolne, które stanowią kategorię jakościowo odmienną³⁰⁶. Jak wskazuje J. Bieluk, zestawienie definicji gospodarstwa rodzinnego i rolnika indywidualnego obrazuje, że ustawodawca nawet dwukrotnie odnosi się do maksymalnej normy obszarowej – gospodarstwo rodzinne nie może być większe niż 300 ha, a rolnik indywidualny, który wyłącznie może prowadzić to gospodarstwo, również nie może posiadać więcej niż 300 ha³⁰⁷. Za to brak jest jakiegokolwiek odniesienia do rodziny rolniczej. Rozwiązanie to krytykuje S. Prutis wskazując, że

³⁰² S. Prutis, *Kształtowanie ustroju...*, s. 176-177; A. Lichorowicz, *Regulacja obrotu...*, s. 24-25, J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 327-328; P. Wojciechowski, *Gospodarstwo rodzinne...*, s. 223-225.

³⁰³ S. Prutis, *Zróżnicowanie własnościowe gospodarstw...*, s. 15.

³⁰⁴ D. Łobos-Kotowska, *Gospodarstwo rodzinne...*, s. 48.

³⁰⁵ J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 327.

³⁰⁶ R. Pastuszko, *Gospodarstwo rolne...*, s. 93; Z. Truszkiewicz, *Przeniesienie własności nieruchomości rolnej w świetle ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego, cz. I*, „Rejent” 2003, r. 13, nr 9(149), s. 48-68.

³⁰⁷ J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 327.

„...ustawa jedynie nominalnie operuje pojęciem „gospodarstwa rodzinnego”, ponieważ sformułowana przez ustawodawcę definicja nie zawiera żadnych odniesień do „rodzinnego” charakteru gospodarstwa”³⁰⁸. Regulacje u.k.u.r. nie wiążą z nabyciem statusu gospodarstwa rodzinnego żadnych szczególnych skutków w kontekście stymulowania przekształceń ustroju rolnego. Umożliwiają jedynie prostszy dostęp do gruntów rolnych rolnikom indywidualnym, którzy nie przekraczają norm obszarowych, przez co tworzą już gospodarstwo rodzinne. Pojęcie to zostało zatem potraktowane jako instrument kontroli obrotu nieruchomościami rolnymi, a nie jako podlegająca ochronie wartość, wkomponowana w realizację głębszej i przemyślanej polityki rolnej³⁰⁹. Ustawodawca sięgnął do tego określenia w celu uzasadnienia ograniczeń w obrocie nieruchomościami rolnymi, ale tak naprawdę znaczenie tego terminu jest mylące, powinno odnosić się co najwyżej do gospodarstw rolników indywidualnych. Powoduje to błędne wrażenie, że problem uregulowania statusu prawnego gospodarstwa rodzinnego nie istnieje³¹⁰.

3.6. Ukierunkowanie ochrony prawnej w egzekucji na gospodarstwo rodzinne

Po analizie podstawowych pojęć prawa rolnego – działalności rolniczej, rolnika, gospodarstwa rolnego oraz jego szczególnego rodzaju, gospodarstwa rodzinnego należy uznać, że ochrona udzielana rolnictwu w egzekucji powinna być ukierunkowana na gospodarstwa rodzinne. Taka orientacja prawnego wspomaganie realizuje normę programową wyrażoną w art. 23 Konstytucji. Uzasadnienie i akceptacja społeczna szczególnego prawnego traktowania rolnictwa aktualnie wynika nie tylko z dążenia do zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego, ale także z wypełniania innych funkcji ekonomicznych, społecznych, środowiskowych, tworzenia dóbr publicznych, zapewniania rozwoju obszarów wiejskich, ochrony środowiska. Te cele najpełniej są realizowane w gospodarstwie rodzinnym, które może sprostać nie tylko nałożonym zadaniom w sferze gospodarczej, ale także społecznej.

Dodatkowo gospodarstwa rodzinne pełnią doniosłą rolę socjalną. Są ośrodkiem życia zawodowego, ale i prywatnego rodziny rolniczej. Ochrona im udzielana nie sprowadza się czysto do sfery gospodarczej. Prawne wsparcie gospodarstw rodzinnych

³⁰⁸ S. Prutis, *Zróżnicowanie własnościowe gospodarstw...*, s. 14.

³⁰⁹ K. Stefańska, *Miejsce rodzinnego...*, s. 103.

³¹⁰ S. Prutis, *Status prawny rodzinnego...*, s. 13.

obejmuje także życie osobiste licznej ludności wiejskiej. Wspomaganie dochodów rolniczych, zapobieganie likwidacji jednostek gospodarczych, to jednocześnie zapewnienie środków na utrzymanie rodzin wiejskich, bardzo ważnej grupy społecznej.

Podstawowym pojęciem prawa rolnego jest działalność rolnicza. Od niej biorą początek pozostałe łączniki tej gałęzi prawa. Jeżeli przyjąć za przedmiot ochrony w egzekucji działalność rolniczą, wówczas należałoby ją ograniczyć tylko do przypadków, w których dany podmiot realizuje opisane powyżej pozaprodukcyjne funkcje. Objęcie szczególnym wspomaganie w egzekucji każdej działalności rolniczej nie jest właściwe, gdyż nie wprowadza żadnego różnicowania ochrony. Wsparcie dotyczyłoby wówczas jednakowo gospodarstw rodzinnych oraz ogromnych przedsiębiorstw prowadzących wysokointensywną produkcję, które w mniejszym stopniu, albo wcale nie wypełniają szczególnych zadań rolnictwa, poza dostarczaniem produktów rolnych. Podobny rezultat przyniesie obranie jako przedmiotu ochrony w egzekucji każdego rolnika albo gospodarstwa rolnego. Brak jest kryterium pozwalającego na wybranie jednostek uprawnionych do przyznania ochrony. Konieczne byłoby tworzenie dodatkowych warunków pozwalających na ustalenie, czy w danym przypadku uzasadnione jest szczególne prawne wsparcie. Pojęcie gospodarstwa rodzinnego zawiera w sobie kryterium różnicujące. To gospodarstwo prowadzone przez rodzinę, czyli taka jednostka, która w najlepszy sposób realizuje specjalne zadania rolnictwa. Zasada równego traktowania w świetle prawa może doznawać wyjątków jedynie wtedy, gdy jest to uzasadnione ważnym interesem publicznym. Przepis art. 23 Konstytucji określa, że uzasadnione jest tworzenie szczególnych regulacji wspierających rolnictwo, a przez to wprowadzających uprzywilejowanie kosztem innych wartości, ale tylko wtedy, gdy wspomaganie jest kierunkowe – dotyczy gospodarstw rodzinnych.

Rozdział II. Ograniczenia egzekucji jako instrument ochrony rolnictwa

1. Uwagi wstępne

Jak to wykazano w poprzednim rozdziale, rolnictwo powinno być objęte szczególną ochroną prawną w toku egzekucji, z ukierunkowaniem na gospodarstwo rodzinne. Należy odpowiedzieć na pytanie, czy w obecnie obowiązujących aktach prawnych można odnaleźć regulacje specjalne wypełniające to zadanie, a jeżeli tak, jaki jest przedmiot ochrony tych norm oraz czy zostały prawidłowo ukształtowane? W pierwszej kolejności analizie zostanie poddana instytucja ograniczeń przedmiotowych w egzekucji. Jest tradycyjnie wykorzystywana w celu udzielenia dłużnikowi ochrony przed nadmiernymi uciążliwościami doprowadzenia do przymusowego spełnienia świadczenia. Zbadane zostaną wybrane ograniczenia przedmiotowe, które mogą wpływać na sytuację rolnika jako dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym, tj. wyłączenia egzekucji o uzasadnieniu humanitarnym oraz gospodarczym.

2. Charakter prawny i uzasadnienie ograniczeń przedmiotowych egzekucji

W egzekucji zaznacza się dominacja wierzyciela, gdyż najważniejszym jej celem jest doprowadzenie do uzyskania należnego od zobowiązanego świadczenia. Konieczne jest zrównoważenie pozycji stron poprzez udzielenie ochrony dłużnikowi, między innymi poprzez ograniczenia egzekucji³¹¹. Co do zasady, wierzyciel egzekwujący swoją należność celem zaspokojenia długu może sięgać do całego majątku dłużnika, stanowi gwarancję spełnienia świadczenia (zob. rozdział I, podrozdział 2, pkt 2.3). W drodze wyjątku, ograniczenia zwalniają określone przedmioty spod egzekucji³¹². Stanowią przejaw jednej z zasad postępowania egzekucyjnego - zasady poszanowania minimum egzystencji dłużnika, w doktrynie procedury cywilnej zwanej też zasadą nieobciążania dłużnika ponad potrzebę³¹³.

³¹¹ E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 57.

³¹² A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 6, 8, 13; F. Zedler, *Glosa do uchwały SN z dnia 30 maja 1996 r., III CZP 56/96*, op. cit.

³¹³ Zob. szerzej P. Rączka, *Zasada poszanowania minimum egzystencji w administracyjnym postępowaniu egzekucyjnym*, (w:) K. Flaga-Gieruszyńska (red. nauk), *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi: księga jubileuszowa z okazji X-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej*,

Ograniczenia egzekucji o charakterze przedmiotowym³¹⁴ oznaczają całkowite lub częściowe wyłączenie możliwości prowadzenia egzekucji z określonych składników majątku dłużnika, z którego ponosi on odpowiedzialność³¹⁵. Mają zastosowanie wyłącznie przy egzekucji ze świadczeń pieniężnych³¹⁶. Nie dotyczą sytuacji, gdy dany przedmiot zgodnie z treścią zobowiązania powinien być wydany uprawnionemu, czyli w trybie egzekucji świadczeń niepieniężnych³¹⁷. W interesie wierzyciela jest doprowadzenie do jak najszybszego i sprawnego doprowadzenia do spełnienia należnego świadczenia. Osiągnięcie tego celu na skutek zastosowania ograniczeń egzekucji bywa utrudnione, jest to jednak usprawiedliwione szczególnymi względami leżącymi po stronie dłużnika³¹⁸.

Ratio legis przepisów przewidujących ograniczenia egzekucji jest uzależnione od celu danej regulacji. Uzasadnieniem mogą być względy humanitarne, społeczne, gdy przed egzekucją chronione są środki na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych zobowiązanego. Dłużnikowi należy zapewnić nie tylko środki niezbędne do minimum egzystencji, ale także do prowadzenia godnego życia przez niego i jego rodzinę³¹⁹. Inne regulacje są umotywowane względami gospodarczymi, mają na celu podtrzymanie prowadzenia działalności gospodarczej przez zobowiązanego³²⁰. Celem omawianej instytucji nie jest zachowanie przez dłużnika majątku o określonej wartości, lecz pozostawienie mu do używania rzeczy pozwalających na zaspokojenie jego podstawowych potrzeb osobistych lub związanych z działalnością zawodową

Sopot 2016, s. 345-359; M. Król, *Szukanie złotego środka - o zasadzie stosowania egzekucji najmniej uciążliwej dla zobowiązanego*, „Przegląd Podatkowy” 2015, nr 8, s. 42-51; P. Możyłowski, *Zasady ogólne administracyjnego postępowania egzekucyjnego*, „Studia Prawnicze KUL” 2016, nr 1(65), s. 115-118; M. Muliński, *Zasada nieobciążania dłużnika ponad potrzebę w postępowaniu egzekucyjnym*, „Monitor Prawniczy” 2015, nr 7, s. 919-923.

³¹⁴ Wyróżniane są również ograniczenia podmiotowe, które udzielają ochrony przed egzekucją określonym podmiotom, np. objętym immunitetem dyplomatycznym (art. 1111 w zw. z art. 1115 k.p.c. - M. Romańska, O. Dumnicka, *Postępowanie zabezpieczające...* (dostęp Legalis), cz. B, rozdz. 7, pkt 1. Ograniczenia podmiotowe nie przewidują szczególnej ochrony rolników jako podmiotów poddanych czynnościom egzekucyjnym, w związku z tym nie będą szerzej analizowane.

³¹⁵ A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 6, 8, 16, 39.

³¹⁶ M. Romańska, O. Dumnicka, *Postępowanie zabezpieczające...* (dostęp Legalis), cz. B, rozdz. 7, pkt 2; A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 16; D. Olczak-Dąbrowska, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II*, Warszawa 2019 (dostęp Legalis), art. 829, n.t. 1; P.M. Przybysz, *Postępowanie egzekucyjne w administracji...* (dostęp LEX), art. 8, n.t. 1.

³¹⁷ A. Marciniak, *Sądowe postępowanie...*, s. 269; inaczej M. Karniłowicz, *Egzekucja wierzytelności przeciwko dłużnikowi prowadzącemu gospodarstwo rolne*, „Problemy Egzekucji” 2000, nr 8, s. 11, który wskazuje, że także egzekucja świadczeń niepieniężnych podpada pod dyspozycję art. 829 k.p.c.

³¹⁸ A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 51.

³¹⁹ P.M. Przybysz, *Postępowanie egzekucyjne w administracji...* (dostęp LEX), art. 8, n.t. 1.

³²⁰ A. Marciniak, *Sądowe postępowanie...*, s. 269-270.

i gospodarczą³²¹. Nie można zapominać, że ograniczenia przedmiotowe mogą w pewien sposób również chronić interes wierzycieli, gdyż trudno wyegzekwować należność od dłużnika, który nie dysponuje podstawowymi środkami do życia, czy do prowadzenia działalności gospodarczej³²².

Normy wprowadzające zwolnienia spod egzekucji mają charakter *iuris cogentis*, dłużnik nie ma więc uprawnienia do zrzeczenia się przysługującej mu ochrony. Nie musi także o to wnioskować, gdyż objęcie zastosowaniem ograniczeń następuje z mocy prawa³²³. Organ egzekucyjny jest zobowiązany do weryfikowania z urzędu czy ograniczenia przedmiotowe nie wyłączają możliwości spieniężenia danego przedmiotu³²⁴. Ustalenie okoliczności, które w danym przypadku decydują o niedopuszczalności egzekucji według stanu z chwili zajęcia rzeczy lub praw, zależy od oceny organu egzekucyjnego³²⁵. Niekiedy konstrukcja wyłączeń wymaga ustalenia, czy w danych okolicznościach przywilej ma zastosowanie. Ustawodawca wielokrotnie odnosi się do przesłanki „niezbędności” przedmiotów lub praw³²⁶. Jeżeli zaś egzekucja zostanie skierowana do przedmiotów należących do dłużnika, wobec których ma zastosowanie ograniczenie przedmiotowe, postępowanie egzekucyjne podlega umorzeniu na wniosek dłużnika lub z mocy prawa w tej części, w której egzekucja jest niedopuszczalna, a niedozwolone czynności egzekucyjne powinny być uchylone³²⁷. Jeżeli naruszenie komornika lub sądu w zakresie czynności niezgodnych z przepisami o ograniczeniach przedmiotowych wyczerpuje przesłanki do zastosowania odpowiedzialności odszkodowawczej, dłużnik może również dochodzić naprawienia szkody z tego tytułu³²⁸.

³²¹ W. Lüke, (w:) B. Wieczorek, R.A. Schütze, *Zivilprozessordnung und Nebengesetze. Großkommentar*, Berlin–Boston 2015, t. 10, s. 122 za M. Muliński, *Zajęcie zamiennie w germańskich systemach prawnych*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2018, nr 2 (dostęp Legalis), pkt 1.

³²² K. Flaga-Gieruszyńska, (w:) K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2019 (dostęp Legalis), art. 829, n.t. 1.

³²³ A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 52; D.R. Kijowski, (w:) D.R. Kijowski (red.), *Ustawa o postępowaniu egzekucyjnym w administracji. Komentarz*, Warszawa 2015 (dostęp LEX), art. 8, n.t. 3.1; W. Piątek, A. Skoczylas, (w:) R. Hauser (red.), A. Skoczylas (red.), *Postępowanie egzekucyjne w administracji...* (dostęp Legalis), art. 8, n.t. I.3.

³²⁴ A. Nowak, *Ograniczenia egzekucji z przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne (art. 830 KPC)*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2018, nr 8 (dostęp Legalis), pkt 1.

³²⁵ M. Romańska, O. Dumnicka, *Postępowanie zabezpieczające...*, cz. B, rozdz. 7, pkt 2; D.R. Kijowski, (w:) D.R. Kijowski (red.), *Ustawa o postępowaniu...*, Warszawa 2015 (dostęp LEX), art. 8, n.t. 3.1.

³²⁶ P. Rączka, *Zasada poszanowania...*, s. 348.

³²⁷ E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 57; K. Flaga-Gieruszyńska, (w:) K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Kodeks postępowania...*, (dostęp Legalis), art. 829, n.t. 11; A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 51; D. Olczak-Dąbrowska, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 829, n.t. 1.

³²⁸ E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 58.

3. Ograniczenia przedmiotowe w egzekucji z przyczyn humanitarnych

3.1. Uwagi wstępne

W niniejszym podrozdziale zbadane zostaną wybrane ograniczenia przedmiotowe egzekucji o uzasadnieniu humanitarnym, które mogą wpływać na sytuację rolnika jako dłużnika, w tym regulacje dotyczące rzeczy oraz środków pieniężnych. Ustalona zostanie ich skuteczność jako instrumentów ochrony rolnictwa w egzekucji.

3.2. Ograniczenia przedmiotowe w egzekucji sądowej i administracyjnej obejmujące rzeczy

3.2.1. Zwierzęta potrzebne do wyżywienia dłużnika

Przepisy o egzekucji wprowadzają ograniczenia przedmiotowe dotyczące zwierząt (inwentarza żywego), potrzebnych do wyżywienia dłużnika, nie do prowadzenia działalności rolniczej. W myśl przepisu art. 829 pkt 3 k.p.c. nie podlega egzekucji jedna krowa lub dwie kozy albo trzy owce potrzebne do wyżywienia dłużnika i będących na jego utrzymaniu członków jego rodziny wraz z zapasem paszy i ściółki do najbliższych zbiorów. Regulację o takim samym brzmieniu zawiera art. 8 § 1 pkt 3 u.p.e.a. Do zastosowania tych wyłączeń nie jest wymagane faktyczne prowadzenie działalności rolniczej³²⁹. Przepisy mają uzasadnienie celami humanitarnymi, a nie względami gospodarczymi, potrzebą zapewnienia zdolności produkcyjnych gospodarstwa rolnego. Mają zastosowanie tylko wtedy, gdy faktycznie zwierzęta służą do wyżywienia dłużnika i jego rodziny, gdy codziennie dostarczają mu pokarmu³³⁰, mają więc zastosowanie wyłącznie do osób fizycznych. Obecnie takie potrzeby u dłużników raczej nie występują.

Regulacja pozostała niezmieniona od uchwalenia k.p.c. w 1964 r. i u.p.e.a. w 1966 r. Jej wprowadzenie miało wówczas uzasadnione racje, teraz, ma marginalne znaczenie, gdyż mogłaby mieć zastosowanie w zupełnie wyjątkowych sytuacjach. Wraz z rozwojem cywilizacyjnym i podnoszeniem poziomu życia ludności, zmienia się

³²⁹ W. Głodowski, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 263; A. Marciniak, (w:) A. Marciniak (red.), K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 829, n.t. II.4; A. Wiśniewski, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Art. 730–1088*, Warszawa 2019 (dostęp Legalis), art. 829, n.t. 13.

³³⁰ A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 115.

rozumienie takich pojęć jak minimum egzystencji³³¹. Dawniej być może zwierzęta były niezbędne do wyżywienia, teraz już tak nie jest. Obecnie przepis ten jest przestarzały³³², a nawet zbędny³³³, gdyż nie zapewnia realnej ochrony podstawowych potrzeb dłużnika, a tym bardziej nie modyfikuje poziomu ochrony rolnictwa w egzekucji.

3.2.2. Narzędzia i inne przedmioty niezbędne do osobistej pracy zarobkowej dłużnika

Zgodnie z przepisem art. 829 pkt 4 k.p.c. nie podlegają egzekucji narzędzia i inne przedmioty niezbędne do osobistej pracy zarobkowej dłużnika oraz surowce niezbędne dla niego do produkcji na okres jednego tygodnia, z wyłączeniem jednak pojazdów mechanicznych. Analogiczną regulację wprowadza art. 8 § 1 pkt 4 u.p.e.a. (z zastrzeżeniem, że użyto zwrotu „środek transportu”, zamiast „pojazd mechaniczny”). Ograniczenie jest podyktowane głównie względami humanitarnymi, służy zapewnieniu dłużnikowi minimum środków do egzystencji³³⁴, ma więc zastosowanie jedynie do osób fizycznych. Wyłączenie dotyczy tylko narzędzi niezbędnych do pracy przez dłużnika, a nie jego pracowników czy współpracowników³³⁵. Obejmuje te przedmioty, bez których dłużnik nie byłby w stanie wykonywać pracy zarobkowej, w każdym przypadku ich zakres wyznacza rodzaj działalności³³⁶. Wartość narzędzi nie jest za to brana pod uwagę³³⁷.

W piśmiennictwie pojawiają się rozbieżności w stanowiskach na temat tego, czy omawiane ograniczenie może dotyczyć również dłużników prowadzących osobiście

³³¹ D.R. Kijowski, (w:) D.R. Kijowski (red.), *Ustawa o postępowaniu...* (dostęp LEX), art. 8, n.t. 2.2.

³³² Zob. uwagi na temat zdezaktualizowania się kazuistycznie określonych wyłączeń przedmiotowych egzekucji - P. Rączka, *Zasada poszanowania...*, s. 348-349.

³³³ Ustawodawca nie skorzystał z okazji dostosowania tej regulacji w egzekucji sądowej do aktualnych realiów przy nowelizowaniu z dniem 1 stycznia 2019 r. przepisu art. 829 pkt 1 k.p.c. dotyczącego przedmiotów urządzenia domowego i rzeczy osobistych. Nowelizacji dokonano ustawą z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (Dz. U. poz. 771 ze zm.). Aktualnie art. 829 pkt 1 k.p.c. ma następujące brzmienie – nie podlegają egzekucji przedmioty urządzenia domowego niezbędne dla dłużnika i jego domowników, w szczególności lodówka, pralka, odkurzacz, piekarnik lub kuchenka mikrofalowa, płyta grzewcza służąca podgrzewaniu i przygotowywaniu posiłków, łóżko, stół i krzesła w liczbie niezbędnej dla dłużnika i jego domowników oraz po jednym źródle oświetlenia na izbę, chyba że są to przedmioty, których wartość znacznie przekracza przeciętną wartość nowych przedmiotów danego rodzaju. Dodano również pkt 1¹, który wyłącza z egzekucji pościel, bieliznę i ubranie codzienne, w liczbie niezbędnej dla dłużnika i jego domowników, a także ubranie niezbędne do pełnienia służby lub wykonywania zawodu.

³³⁴ A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 131.

³³⁵ *Ibidem*, s. 118; W. Piątek, A. Skoczylas, (w:) R. Hauser (red.), A. Skoczylas (red.), *Postępowanie egzekucyjne w administracji...* (dostęp Legalis), art. 8, n.t. 6.

³³⁶ A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 118; W. Piątek, A. Skoczylas, (w:) R. Hauser (red.), A. Skoczylas (red.), *Postępowanie egzekucyjne w administracji...* (dostęp Legalis), art. 8, n.t. 6.

³³⁷ A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 119-120.

działalność gospodarczą, czy tylko osób zatrudnionych w ramach stosunku pracy oraz świadczących osobiście usługi na podstawie umów cywilnoprawnych. H. Pietrzkowski ustosunkowując się do tego problemu stwierdza, że „*skoro rzeczy niezbędne do prowadzenia działalności gospodarczej w formie przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego podlegają wyłączeniu w trybie art. 1061, to tym samym art. 829 pkt 4 (...) może mieć zastosowanie wyłącznie do tych przypadków, gdy dłużnik nie prowadzi przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego*”³³⁸, taki pogląd należy podzielić. Ustosunkowując się do tego problemu w stosunku do ograniczeń egzekucji dotyczących przedmiotów służącym rolnikom do prowadzonej osobiście działalności rolniczej, należy zwrócić uwagę także na przepis art. 830 k.p.c. oraz wydane na jego podstawie rozporządzenie wprowadzające dodatkowe wyłączenia egzekucji sądowej dotyczące rolników prowadzących gospodarstwa rolne oraz art. 8a u.p.e.a., pełniący analogiczną rolę w egzekucji administracyjnej (szerzej zob. podrozdział 4 poniżej). Omawiane regulacje mają charakter *legis specialis* w stosunku do powołanego wyżej ograniczenia dotyczącego narzędzi niezbędnych do wykonywania osobistej pracy zarobkowej. Skoro wprowadzono szczególne przepisy określające dość kazuistycznie jakie dokładnie przedmioty są niezbędne do prowadzenia działalności rolniczej, nie ma potrzeby odwoływania się do niedookreślonego pojęcia narzędzi niezbędnych do osobistej pracy dłużnika. Omawiana regulacja zatem nie ma zastosowania do rolników.

3.2.3. Wnioski

Omówione powyżej wybrane ograniczenia przedmiotowe dotyczące rzeczy, które są uzasadnione względami humanitarnymi, nie stanowią instrumentu ochrony rolnictwa w egzekucji. Wyłączenia w zakresie zwierząt niezbędnych do wyżywienia są to przepisy przestarzałe, o marginalnym znaczeniu, które należy albo dostosować do obecnych realiów, albo uchylić. Ograniczenia w zakresie narzędzi niezbędnych do pracy zarobkowej nie mają zastosowania względem rolników, z uwagi na regulacje szczególne wprowadzone na podstawie art. 830 k.p.c.

³³⁸ H. Pietrzkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 253. Podobnie F. Zedler, *Glosa do uchwały SN z dnia 30 maja 1996 r., III CZP 56/96, op. cit.*; K. Flaga-Gieruszyńska, *Wybrane wyłączenia przedmiotowe spod egzekucji sądowej*, (w:) K. Flaga-Gieruszyńska (red.), I. Gil (red.), A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Współczesny model egzekucji sądowej i postępowania egzekucyjnego. Zbiór studiów*, Sopot 2017, s. 47; inaczej W. Piątek, A. Skoczylas, (w:) R. Hauser (red.), A. Skoczylas (red.), *Postępowanie egzekucyjne w administracji...* (dostęp Legalis), art. 8, n.t. 6, gdzie wskazano, że ograniczenie dotyczy także osób prowadzących osobiście działalność gospodarczą. Podobnie D. Olczak-Dąbrowska, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 829, n.t. 1.

3.3. Ograniczenia przedmiotowe w egzekucji sądowej i administracyjnej dotyczące środków pieniężnych

3.3.1. Pieniądze

Kolejne ograniczenie egzekucji, które może wpływać na sytuację rolnika jako dłużnika, dotyczy pieniędzy. Zgodnie z art. 829 pkt 5 k.p.c. nie podlegają egzekucji pieniądze w kwocie, która odpowiada niepodlegającej egzekucji części płacy za czas do najbliższego terminu wypłaty u dłużnika pobierającego periodyczną stałą płacę, a u dłużnika nieotrzymującego stałej płacy lub u dłużnika, będącego osobą fizyczną wykonującą działalność gospodarczą – pieniądze niezbędne dla niego i jego rodziny na utrzymanie przez dwa tygodnie³³⁹. Ograniczenie to odnosi się do dłużnika otrzymującego „płacę”, rozumianą jako środki uzyskiwane tylko przez osoby fizyczne w zamian za pracę i podobne świadczenia, a także nawiązuje do rodziny dłużnika. Przepis art. 829 pkt 5 k.p.c. w powiązaniu z omówionym poniżej art. 833 k.p.c. służy ochronie środków pozwalających na zaspokojenie podstawowych potrzeb dłużnika, przy czym art. 833 k.p.c. przewiduje limity przy wypłacie wynagrodzenia na rzecz dłużnika, a omawiany art. 829 pkt 5 k.p.c. chroni środki już wypłacone, pozostające w dyspozycji dłużnika³⁴⁰.

Z dniem 1 stycznia 2020 r. weszła w życie nowelizacja omawianego przepisu³⁴¹, w zakresie uzupełnienia zwolnienia o dochody uzyskiwane także przez osobę fizyczną wykonującą działalność gospodarczą, z przeznaczeniem na utrzymanie jego i jego rodziny. Już na gruncie przepisów sprzed nowelizacji³⁴² w piśmiennictwie wskazywano, że rolnik, podobnie jak przedsiębiorca, jest dłużnikiem nieotrzymującym stałej płacy³⁴³.

³³⁹ Ocena, w jakiej wysokości kwota środków niezbędnych do utrzymania dłużnika i jego rodziny przez dwa tygodnie, powinna być zwolniona spod egzekucji w konkretnej sytuacji, należy do organu egzekucyjnego - A. Marciniak, (w:) A. Marciniak (red.), K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 829, n.t. II.6; H. Pietrkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 254; A. Wiśniewski, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 829, n.t. 15.

³⁴⁰ A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 121; A. Wiśniewski, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 829, n.t. 15.

³⁴¹ Na mocy art. 2 ustawy z dnia 31 lipca 2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia obciążeń regulacyjnych (Dz. U. z 2019 r., poz. 1495).

³⁴² Poprzednio regulacja art. 829 pkt 5 k.p.c. miała następujące brzmienie: nie podlegają egzekucji u dłużnika pobierającego periodyczną stałą płacę - pieniądze w kwocie, która odpowiada niepodlegającej egzekucji części płacy za czas do najbliższego terminu wypłaty, a u dłużnika nieotrzymującego stałej płacy - pieniądze niezbędne dla niego i jego rodziny na utrzymanie przez dwa tygodnie.

³⁴³ Tak A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 121; W. Głodowski, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 264; D. Olczak-Dąbrowska, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 829, n.t. 5; A. Marciniak, (w:) A. Marciniak (red.), K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 829, n.t. II.6.

To pojęcie jest wyjaśniane jako wszelkie rodzaje stałych, okresowych dochodów dłużnika, służących do zapewnienia utrzymania³⁴⁴. Przedsiębiorca i rolnik utrzymują się zaś z dochodów uzyskiwanych z działalności rolniczej, nie otrzymują „płacy”³⁴⁵. Należy zatem wskazać, że również w poprzednio obowiązującym stanie prawnym przedsiębiorca oraz rolnik objęci byli ograniczeniem egzekucji w zakresie środków niezbędnych dla nich i ich rodziny³⁴⁶. Doprecyzowanie tej kwestii w nowelizacji należy mimo wszystko ocenić pozytywnie, gdyż wzmacnia ochronę podstawowych potrzeb dłużników będących przedsiębiorcami, usuwając ewentualne wątpliwości interpretacyjnego omawianej regulacji.

Przepis art. 8 § 1 pkt 6 u.p.e.a., odmiennie od regulacji k.p.c., określa wprost ilość pieniędzy dłużnika, jaka jest zwolniona spod egzekucji – 760 zł. W egzekucji administracyjnej kwota jest ustalona wprost w przepisach, nie jest powiązana z podstawowymi potrzebami dłużnika i jego rodziny, a więc dotyczy zarówno osób fizycznych, jak i prawnych. Sztywno określona wysokość zwolnionej kwoty została wprowadzona z dniem 1 stycznia 2003 r. na mocy ustawy z dnia 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę³⁴⁷. Nigdy nie była waloryzowana. Wcześniej wyłączenie dotyczyło pieniędzy w kwocie, która w dniu zastosowania środka egzekucyjnego skierowanego do pieniędzy odpowiada kwocie najniższego wynagrodzenia za pracę określonego w odrębnych przepisach³⁴⁸. Podkreślić należy, że to

³⁴⁴ A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 120; uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów - zasada prawna z dnia 17 grudnia 1981 r., III CZP 32/81, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna” 1982, nr 7, poz. 93: (z uzas.) „...ochrona obejmuje dłużników pobierających stałą okresową płacę, przez którą to płacę należy rozumieć świadczenia określonego rodzaju, płatne w stałych odstępach czasu, mające na celu zapewnienie dłużnikowi środków utrzymania”.

³⁴⁵ Jak przyjmuje W. Głodowski (*Ograniczenia egzekucji...*, s. 264), fundusze z przeznaczeniem na utrzymanie dłużnika i członków jego najbliższej rodziny, z reguły nie są wyodrębnione od pozostałych środków pieniężnych stanowiących element gospodarstwa rolnego.

³⁴⁶ Inaczej uzasadnienie projektu ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia obciążeń regulacyjnych z dnia 12 lipca 2019 r. (druk sejmowy nr 3622, s. 10-11): „Zgodnie z przepisami ustawy - Kodeks postępowania cywilnego (art. 829 pkt 5), nie podlegają egzekucji pieniądze osób pobierających płacę niezbędne tym osobom na utrzymanie swoje i rodziny przez dwa tygodnie. Propozycja obejmuje wprowadzenie do Kodeksu postępowania cywilnego przedmiotowego ograniczenia egzekucji w zakresie posiadanych także przez przedsiębiorców pieniędzy niezbędnych do utrzymania siebie i rodziny przez dwa tygodnie. Na problem zwraca uwagę Rzecznik Praw Obywatelskich oraz sami przedsiębiorcy. W tym zakresie sytuacja przedsiębiorców jest mniej korzystna niż pracowników i osób zatrudnionych na podstawie umów cywilnoprawnych. Nie ma żadnego uzasadnienia dla istnienia tej dysproporcji w zakresie praw w postępowaniu egzekucyjnym przysługujących dłużnikom o różnym źródle dochodów. Jej istnienie narusza zasadę równości wobec prawa. Trudna sytuacja finansowa przedsiębiorców, która doprowadziła do egzekucji z ich majątku, nie zawsze jest spowodowana ich winą. Często spowodowana jest ona utratą płynności ze względu na nierzetelność ich kontrahentów”.

³⁴⁷ Dz. U. z 2002, nr 200, poz. 1679.

³⁴⁸ Według brzmienia wprowadzonego z dniem 30 listopada 2001 r. ustawą z dnia 6 września 2001 r. o zmianie ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji oraz niektórych innych ustaw (Dz. U., nr 125, poz. 1368).

ograniczenie, podobnie jak wynikające z art. 829 pkt 5 k.p.c. dotyczy wyłącznie pieniędzy – znaków pieniężnych (banknotów i monet), a nie wierzytelności pieniężnych, np. z rachunku bankowego³⁴⁹.

3.3.2. Środki pieniężne zgromadzone na rachunkach bankowych

Przepisy k.p.c. i u.p.e.a., dotyczące wyłączeń spod egzekucji, uzupełnia art. 54 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe³⁵⁰, który przewiduje ograniczenie zajęcia egzekucyjnego w zakresie środków zgromadzonych na bankowych rachunkach oszczędnościowych³⁵¹. Powołana regulacja stanowi, że środki pieniężne znajdujące się na rachunkach oszczędnościowych, rachunkach oszczędnościowo-rozliczeniowych oraz na rachunkach terminowych lokat oszczędnościowych jednej osoby, niezależnie od liczby zawartych umów, są wolne od zajęcia na podstawie sądowego lub administracyjnego tytułu wykonawczego, w każdym miesiącu kalendarzowym, w którym obowiązuje zajęcie, do wysokości 75% minimalnego wynagrodzenia za pracę³⁵². Środki pieniężne zgromadzone na rachunku oszczędnościowym, rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowym oraz na rachunku terminowej lokaty oszczędnościowej prowadzonym dla kilku osób fizycznych są wolne od zajęcia niezależnie od liczby współposiadaczy takiego rachunku. Kwota ograniczenia odnosi się do sumy wszystkich wkładów na rachunkach bankowych dłużnika, niezależnie od liczby zawartych umów rachunku bankowego z jednym lub kilkoma bankami³⁵³.

Przepis dotyczy rachunków, które zgodnie z art. 49 ust. 3 pkt 1 p.b. mogą być prowadzone tylko dla osób fizycznych³⁵⁴, niewykorzystywanych do działalności gospodarczej lub zawodowej, tzw. rachunków osobistych³⁵⁵. Rachunki rozliczeniowe

³⁴⁹ D.R. Kijowski, (w:) D.R. Kijowski (red.), *Ustawa o postępowaniu...* (dostęp LEX), art. 8, n.t. 2.7; wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z dnia 28 maja 2008 r., I SA/Bk 88/08, LEX nr 399359.

³⁵⁰ Tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 2187 ze zm., zwanej dalej jako: „p.b.”.

³⁵¹ Analogiczną regulację zawiera art. 28 ustawy z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 2386 ze zm.) - oszczędności członka kasy złożone w kasie, niezależnie od liczby dowodów na złożone oszczędności, zapisuje się na imiennym rachunku członka kasy i są one wolne od zajęcia na podstawie sądowego lub administracyjnego tytułu wykonawczego, w każdym miesiącu kalendarzowym, w którym obowiązuje zajęcie, do wysokości 75% minimalnego wynagrodzenia za pracę. Członkiem kasy może zostać co do zasady osoba fizyczna (art. 10 powołanej ustawy).

³⁵² Ustalonego na podstawie przepisów ustawy z dnia 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 2177).

³⁵³ G. Sikorski, *Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 2015 (dostęp Legalis), art. 54, n.t. 2.

³⁵⁴ Takie rachunki mogą być także prowadzone dla szkolnych kas oszczędnościowych, pracowniczych kas zapomogowo-pożyczkowych oraz rad rodziców – art. 49 ust. 3 pkt 2-4 p.b..

³⁵⁵ G. Sikorski, *Prawo bankowe...* (dostęp Legalis), art. 49, n.t. 14.

oraz rachunki lokat terminowych zaś mogą być prowadzone zgodnie z art. 49 ust. 2 p.b. wyłącznie dla osób prawnych, jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej, o ile posiadają zdolność prawną oraz osób fizycznych prowadzących działalność zarobkową na własny rachunek, w tym dla osób będących przedsiębiorcami. Należy zatem wskazać, że powołane ograniczenie egzekucji nie dotyczy rolników, jako osób fizycznych prowadzących działalność zarobkową na własny rachunek, w zakresie rachunków rozliczeniowych związanych z działalnością rolniczą, a także osób prawnych, nawet jeżeli taka działalność stanowi dla nich jedyne źródło utrzymania³⁵⁶. Wymaga to interwencji ustawodawcy, ponieważ aktualnie obrót bezgotówkowy zyskuje na popularności, co zyskuje odzwierciedlenie także w przepisach³⁵⁷. To ze środków na rachunku bankowym pokrywane są podstawowe potrzeby dłużników, niezależnie od tego, czy prowadzą działalność gospodarczą czy nie.

Skutkiem opisanego mechanizmu jest zniwelowanie w pewnych przypadkach ograniczeń w zajęciu egzekucyjnym wierzytelności. Wierzyciel dłużnika egzekwowanego nie może przekazać organowi egzekucyjnemu całej wierzytelności. Zwolnioną spod zajęcia kwotę przekazuje dłużnikowi coraz częściej na rachunek bankowy, a nie w gotówce. Środki, które wpływają na rachunek bankowy, stają się wierzytelnością z rachunku bankowego i nie podlegają już ograniczeniom, poza tymi, które wynikają z p.b.³⁵⁸. Bank jest zobowiązany przekazać środki organowi egzekucyjnemu. W praktyce, wiele zależy od przyjętych zasad w konkretnej instytucji finansowej. Część z nich nie przekazuje organowi egzekucyjnemu środków pieniężnych, które wpłyną na rachunek bankowy dłużnika, jeżeli jest w stanie zweryfikować, że pochodzą z wierzytelności, która nie podlega zajęciu. Inne przelewają wszystkie środki, niezależnie od ich źródła, respektując jedynie ograniczenie w zajęciu wynikające z p.b.. Niejednolitą praktykę w tym zakresie przyjmują także sądy rozpatrujące skargi na niezasadne przeprowadzenie egzekucji z wierzytelności zwolnionych spod zajęcia³⁵⁹. Na skutek powyższego, ograniczenia w zajęciu wierzytelności nie stanowią realnej ochrony

³⁵⁶ P. Rączka, *Zasada poszanowania...*, s. 352.

³⁵⁷ Przykładowo od 1 stycznia 2019 r. wynagrodzenia są, zgodnie z art. 86 § 3 k.p., przelewane już co do zasady na rachunek bankowy pracownika, chyba, że pracownik złoży wyraźny wniosek o wypłatę wynagrodzenia do rąk własnych. Zmiana została dokonana ustawą z dnia 10 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze skróceniem okresu przechowywania akt pracowniczych oraz ich elektroniczną (Dz. U. z 2018 r., poz. 357).

³⁵⁸ D.R. Kijowski, (w:) D.R. Kijowski (red.), *Ustawa o postępowaniu...* (dostęp LEX), art. 8, n.t. 2.7; wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z dnia 28 maja 2008 r., I SA/Bk 88/08, *op. cit.*

³⁵⁹ Informacja własna uzyskana podczas rozmów z komornikami.

dłużnika. Należy postulować wprowadzenie wyraźnej regulacji, zgodnie z którą zajęcie wierzytelności z rachunku bankowego nie jest dopuszczalne również w zakresie kwot przekazanych dłużnikowi egzekwowanemu z tytułu wierzytelności, które są zwolnione spod zajęcia na podstawie odrębnych przepisów.

3.3.3. Świadczenia periodyczne zapewniające utrzymanie

W myśl art. 833 § 1 k.p.c. wynagrodzenie ze stosunku pracy podlega egzekucji w zakresie określonym w przepisach ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy³⁶⁰, którego przepisy ustanawiają m.in. limity wysokości wynagrodzenia podlegającego potrąceniu na poczet egzekwowanych należności, w tym ochronę wynagrodzenia minimalnego przysługującego dłużnikowi (art. 87 i 87¹ k.p.). Na takich samych zasadach ochronie podlegają inne świadczenia o podobnym charakterze, m.in. należności członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych i ich domowników z tytułu pracy w spółdzielni, wynagrodzenia członków spółdzielni pracy, ze względu na odpowiednie stosowanie przepisów k.p. (przepis § 1¹ i dalszych art. 833 k.p.c.). Celem ograniczeń przewidzianych w przepisie art. 833 k.p.c. jest zapewnienie dłużnikowi środków niezbędnych do zapewnienia minimum egzystencji, są uzasadnione względami humanitarno-społecznymi³⁶¹. Pracę w ramach stosunku pracy mogą wykonywać tylko osoby fizyczne, dlatego też powołana regulacja ma zastosowanie tylko do nich.

Z dniem 1 stycznia 2019 r.³⁶² dodano do art. 833 k.p.c. § 2¹, który stanowi, że przepisy art. 87 i art. 87¹ k.p. stosuje się odpowiednio do wszystkich świadczeń powtarzających się, których celem jest zapewnienie utrzymania albo stanowiących jedyne źródło dochodu dłużnika będącego osobą fizyczną. Dotychczas, powołane regulacje k.p. miały odpowiednie zastosowanie zgodnie z art. 833 § 2 *in fine* k.p.c. w zakresie wszystkich świadczeń powtarzających się, których celem jest zapewnienie utrzymania. Zmiana polega na tym, że ograniczeniem objęto również świadczenia stanowiące jedyne źródło dłużnika będącego osobą fizyczną, a więc nie jedynie środki, których celem jest utrzymanie dłużnika³⁶³. Użycie w przepisie alternatywy rozłącznej

³⁶⁰ Tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1040 ze zm., dalej zwana jako: „k.p.”

³⁶¹ A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 63; W. Piątek, A. Skoczylas, (w:) R. Hauser (red.), A. Skoczylas (red.), *Postępowanie egzekucyjne w administracji...* (dostęp Legalis), art. 9, n.t. 1.

³⁶² Na mocy art. 261 ustawy o komornikach sądowych.

³⁶³ Uzasadnieniem takiej nowelizacji było usunięcie wątpliwości interpretacyjnych w zakresie objęcia ochroną także osób utrzymujących się ze środków wypłacanych na podstawie umów cywilnoprawnych - Uzasadnienie projektu ustawy o komornikach sądowych z dnia 24 maja 2017 r. (druk sejmowy nr 1582), s. 45. Przyjąć należy, że takie doprecyzowanie nie było konieczne, aby objąć ochroną także wynagrodzenia tzw. zleceniobiorców, czy osób zawierających umowy o dzieło, gdyż spełniają przesłanki do

poprzez spójnik „albo” powoduje, że jeżeli dłużnik otrzymuje świadczenia okresowe służące utrzymaniu, ograniczenie nie obejmuje innych środków periodycznych uzyskanych przez dłużnika, stanowiących jego jedyne źródło dochodu.

Aby zakwalifikować dane świadczenie jako podpadające pod zastosowanie omawianego przepisu, konieczne jest zweryfikowanie spełnienia dwóch przesłanek: periodyczności oraz celu, czyli przeznaczenia do zapewnienia utrzymania albo zakwalifikowania jako jedyne źródło dochodu dłużnika. Świadczenia powtarzające się to takie, które są wypłacane dłużnikowi w określonych odstępach czasu, bez znaczenia jest ich częstotliwość. Wynikają z trwałego i ciągłego stosunku prawnego. Ustalenie tej przesłanki w praktyce nie sprawia wiele trudności, gdyż cecha periodyczności wynika z treści stosunku prawnego będącego podstawą wypłaty świadczeń³⁶⁴. W doktrynie zaznacza się, że „...pojęciu świadczeń powtarzających się, których celem jest zapewnienie utrzymania, należy nadawać szerokie znaczenie”³⁶⁵. Ustalenie drugiej przesłanki wymaga oceny, czy otrzymywane przez dłużnika świadczenia służą do nabywania podstawowych dóbr i usług niezbędnych dłużnikowi i jego rodzinie w celu zaspokojenia potrzeb życiowych³⁶⁶. Po nowelizacji, do uwzględnienia pozostaje jeszcze jedna kategoria świadczeń, takich, które stanowią jedyne źródło dochodu dłużnika, ale ich celem nie jest zapewnienie środków do życia.

Rolnik utrzymuje się z dochodów uzyskiwanych z działalności rolniczej. Zatem czy ograniczenie przewidziane w art. 833 § 2¹ k.p.c. ma względem niego zastosowanie? Nie można z góry wykluczyć spod dyspozycji powołanego przepisu osób prowadzących działalność gospodarczą³⁶⁷, w tym działalność rolniczą. Części otrzymywanych przez rolnika świadczeń można przypisać cechę periodyczności, w tym wynagrodzeniu ze stałej umowy kontraktacji produktów rolnych³⁶⁸, np. mleka, które wypłacane jest

zakwalifikowania jako „świadczenia powtarzające się, których celem jest zapewnienie utrzymania”. Zob. K. Flaga-Gieruszyńska, (w:) K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 833, n.t. 4; D. Olczak-Dąbrowska, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 833, n.t. 1; wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 13 lutego 2014 r., I ACa 1057/13, LEX nr 1438078: „Artykuł 833 § 2 k.p.c. stanowi, że przepis § 1 stosuje się odpowiednio do wszystkich świadczeń powtarzających się, których celem jest zapewnienie utrzymania. Nie ulega wątpliwości, że do świadczeń powtarzających się, których celem jest zapewnienie utrzymania, zalicza się również wynagrodzenia wypłacane na podstawie umów cywilnoprawnych (jak np. na podstawie umowy najmu)”.

³⁶⁴ A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 63-64.

³⁶⁵ K. Flaga-Gieruszyńska, (w:) K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Kodeks postępowania...*, (dostęp Legalis), art. 833, n.t. 4.

³⁶⁶ A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 63-64.

³⁶⁷ O. Marcewicz, (w:) A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom II. Art. 730-1217*, publikacja wyłącznie elektroniczna LEX 2019, art. 833, n.t. 3.

³⁶⁸ Umowa kontraktacji jest umową nazwaną, której pojęcie wprowadza art. 613 § 1 k.c. - przez umowę kontraktacji producent rolny zobowiązuje się wytworzyć i dostarczyć kontraktującemu oznaczoną ilość

w odstępach miesięcznych, albo zboża, po corocznych dostawach. Inny charakter będą miały świadczenia uzyskiwane jednostkowo, bez stałego stosunku prawnego, np. ze sprzedaży kilku sztuk bydła na rzecz innego rolnika, takie nie będą podlegały ograniczeniom egzekucji.

Drugą niezbędną do przeanalizowania przesłanką to cel – zapewnienie utrzymania albo fakt, że świadczenie stanowi jedyne źródło dochodu dłużnika. Z reguły uzyskanie środków do życia nie jest jedynym celem świadczeń uzyskiwanych z działalności rolniczej, gdyż służą one także pokryciu potrzeb związanych z produkcją rolną, na zakup paszy dla zwierząt, paliwa do maszyn rolniczych itd. Poza celem gospodarczym z pewnością rolnik ma także zamiar uzyskania środków na zaspokojenie podstawowych potrzeb swoich i rodziny, lecz nie jest to jedyne, a często nawet główne uzasadnienie zawierania umów. Dopiero zysk osiągnięty po pokryciu kosztów działalności rolniczej przeznaczany jest na potrzeby własne rolnika. Co prawda przepis art. 833 § 2¹ k.p.c. nie zastrzega wyrażnie, że cel świadczeń powtarzających się w postaci zapewnienia utrzymania musi być jedynym, taką wykładnię należy jednak przyjąć za prawidłową. Potwierdza ją dodana nowelizacją rozszerzenie omawianego ograniczenia na świadczenia okresowe stanowiące jedyne źródło dochodu dłużnika będącego osobą fizyczną. Pojęcie to abstrahuje już od celu uzyskiwanych środków. Zatem dochodów rolnika z działalności rolniczej nie można uznać za świadczenia, których celem jest zapewnienie utrzymania.

Kolejne pojęcie, które wymaga analizy w kontekście sytuacji rolnika, to „świadczenia powtarzające się, stanowiące jedyne źródło dochodu dłużnika będącego osobą fizyczną”. Trudność w interpretacji sprawia rozumienie sformułowania „jedyne” źródło dochodu, jednocześnie odnoszące się do „świadczeń powtarzających się” – w liczbie mnogiej. Czy przepis należy rozumieć w ten sposób, że ograniczenie egzekucji obowiązuje tylko wtedy, gdy dłużnik zawarł jedną umowę z jednym podmiotem? Czy też dotyczy zajęcia pierwszej umowy stanowiącej źródło takich świadczeń? Czy też może chodzi o jednorodność rodzaju świadczeń okresowych, które stanowią dochód dłużnika? Czy jeszcze inaczej, przymiotnik „jedyne” źródło dochodu należy rozumieć

produktów rolnych określonego rodzaju, a kontraktujący zobowiązuje się te produkty odebrać w terminie umówionym, zapłacić umówioną cenę oraz spełnić określone świadczenie dodatkowe, jeżeli umowa lub przepisy szczególne przewidują obowiązek spełnienia takiego świadczenia. Zob. A. Niewęglowski, *Umowa kontraktacji*, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeksowe umowy handlowe*, Warszawa 2014 (dostęp LEX), rozdz. 3; J. Mucha-Kujawa, (w:) J. Ciszewski (red.), P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019 (dostęp LEX), art. 613.

w ten sposób, że dłużnik nie otrzymuje żadnych innych dochodów? Skutki różnych interpretacji omawianego przepisu warto zobrazować na konkretnych przykładach. Jeżeli dłużnika wiąże jedna umowa kontraktacji na wyłączność z jednym odbiorcą i nie sprzedaje żadnych produktów rolnych innym podmiotom, ani nie uzyskuje żadnych dochodów z innych źródeł, wówczas zajęcie tej należności podlega ograniczeniom na zasadach przewidzianych w odpowiednio stosowanych przepisach art. 87 i 87¹ k.p., niezależnie od tego, jaką koncepcję ze wskazanych powyżej uzna się za prawidłową. Jeżeli zaś rolnik zawarł umowy z kilkoma podmiotami albo jedna dotyczy np. dostawy mleka, a druga zboża, wówczas objęcie ograniczeniem zajęcia, różni się od interpretacji pojęcia „jedynego źródła dochodu”, co diametralnie zmienia sytuację dłużnika w egzekucji. Celem omawianej regulacji jest to, aby dłużnik, który nie jest zatrudniony w ramach stosunku pracy, został objęty analogiczną ochroną jak pracownicy, pozwalającą mu na ograniczenie zajęcia środków pieniężnych, w granicach pozwalających na zapewnienie minimalnych potrzeb życiowych. Ta ochrona nie powinna być uzależniona od tego, czy dłużnik ma zawartą umowę z jednym lub kilkoma podmiotami, czy dotyczy jednorodnego przedmiotu, czy też różnorodnych. Ważne jest to, aby zapewnić mu minimalne środki do życia. Należy zatem uznać, że ograniczenie przewidziane w art. 833 § 2¹ k.p.c. ma zastosowanie do świadczeń powtarzających się otrzymywanych przez rolnika, w zakresie w jakim pozwala to na pozostawienie w jego dyspozycji minimalnych środków do zaspokojenia podstawowych potrzeb. To, że konkretne świadczenie stanowi dla dłużnika „jedynę” źródło dochodu, należy jednak rozumieć jako „podstawowe”, „zasadnicze”. Przykładowo wynagrodzenie z umowy kontraktacji na wyłączność powinno podlegać ograniczeniom, niezależnie od tego, że incydentalnie rolnik uzyskuje także inne dochody. Do pozostałych świadczeń ograniczenie już nie będzie miało zastosowania.

Analogiczną do powyżej opisaną regulację dotyczącą ograniczeń w zakresie świadczeń powtarzających się, zawiera art. 9 § 2 u.p.e.a., który stanowi, że zasady dotyczące egzekucji z wynagrodzenia ze stosunku pracy mają odpowiednie zastosowanie do należności członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych i członków ich rodzin z tytułu pracy w spółdzielni oraz wszystkich świadczeń powtarzających się, których celem jest zapewnienie utrzymania. Omawiany przepis nie został zmodyfikowany tak jak regulacja k.p.c., stąd ograniczeniem nie objęte są także inne świadczenia periodyczne stanowiące jedyne źródło dochodu dłużnika. Środki uzyskiwane przez rolnika nie podlegają zwolnieniu spod egzekucji na podstawie powołanego przepisu, z uwagi na to,

że ich jedynym celem nie jest zapewnienie utrzymania, a także zaspokajanie potrzeb związanych z działalnością rolniczą³⁶⁹. Rolnik w postępowaniu egzekucyjnym w administracji jest więc pod tym względem w gorszej sytuacji niż w ramach egzekucji sądowej.

Dłużnik może za to skorzystać z ograniczenia w zajęciu wierzytelności pieniężnej, przypadającej z tytułu umowy kontraktacji, która podlega zajęciu zgodnie z art. 8a § 5 u.p.e.a. do wysokości 25% należności za dostarczony towar bez uwzględnienia ewentualnych potrąconych pożyczek i zaliczek kontraktacyjnych (szerzej zob. podrozdział 4, pkt 4.3.3), które nie zostało wprowadzone do przepisów o egzekucji sądowej. Jest to ograniczenie jedynie w zajęciu wierzytelności, nie ograniczenie w stosunku do samych środków, które po wpłynięciu na rachunek bankowy rolnika będą podlegały egzekucji na takich zasadach jak wierzytelność z rachunku bankowego, bez ograniczeń, poza opisanymi powyżej wynikającymi z art. 54 p.b. (zob. podrozdział 3, pkt 3.3.2). Ochrona środków pieniężnych z umowy kontraktacji jest zatem w tym przypadku większa niż w egzekucji sądowej, jakkolwiek nadal nie jest to skuteczna ochrona środków pieniężnych rolnika niezbędnych do pokrycia podstawowych potrzeb życiowych i związanych z działalnością rolniczą.

3.3.4. Zwolnienie zajęcia rachunku bankowego na wypłatę wynagrodzeń

Rolnik, będący pracodawcą, może na podstawie art. 890 § 2 k.p.c. żądać zwolnienia wynikającego z zajęcia wierzytelności z rachunku bankowego zakazu wypłat, na dokonanie bieżących wypłat na wynagrodzenie za pracę wraz z podatkami i innymi ciężarami ustawowymi, do wysokości przeciętnego wynagrodzenia z poprzedniego kwartału ogłaszanego przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego³⁷⁰. Analogiczną zasadę przewiduje art. 81 § 4 u.p.e.a., z tą różnicą, że nie zawiera ograniczenia kwotowego zwolnienia. Regulacja ma na celu ochronę wypłaty wynagrodzenia pracownikom. Jest szczególnym przywilejem i wyjątkiem od ogólnego zakazu wypłat z zajętego rachunku bankowego i nie może być interpretowana rozszerzająco³⁷¹.

³⁶⁹ Taki pogląd formułuje w stosunku do osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą P. Rączka, *Zasada poszanowania...*, s. 355.

³⁷⁰ W Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski”, na podstawie art. 20 pkt 2 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. z 2018 r., poz. 1270).

³⁷¹ M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 890, n.t. 8; W. Łuczaj, (w:) D.R. Kijowski (red.), *Ustawa o postępowaniu egzekucyjnym w administracji. Komentarz*, Warszawa 2015 (dostęp LEX), art. 81, n.t. 3.1; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 stycznia 2005 r., II CK 375/04, LEX nr 147217.

Członkowie rodziny rolniczej prowadzącej gospodarstwo rodzinne nie są z reguły zatrudnieni w ramach stosunku pracy, nie wiążą ich formalne stosunki prawne³⁷² na podstawie których otrzymywaliby ustalone wynagrodzenie, a utrzymują się z dochodów uzyskiwanych wspólnie z działalności rolniczej prowadzonej w ramach gospodarstwa rolnego. Omawiane odstępstwo od zakazu wypłat z rachunku bankowego nie ma zatem zastosowania do wypłat dokonywanych np. na rzecz członków rodziny rolniczej. Pośrednią ochronę uzyskują w związku z powyżej omówionymi ograniczeniami w zakresie podstawowych środków na zaspokojenie podstawowych potrzeb dłużnika i pozostającej na jego utrzymaniu rodziny, jednak nie jest to wystarczająca ochrona. Członkowie rodziny rolniczej z reguły sami pracują w gospodarstwie rolnym, rekompensata za ich pracę powinna podlegać samodzielnej ochronie, niezależnie od regulacji wprowadzających ograniczenia w zakresie środków z przeznaczeniem na utrzymanie dłużnika i jego rodziny. Brak jest minimalnej ochrony, chociaż takiej jaka przysługuje osobom zatrudnionym w ramach stosunku pracy, czy innego stosunku prawnego. Rozwiązaniem tego problemu może być uregulowanie sytuacji prawnej członków rodziny pracujących w gospodarstwie rodzinnym oraz objęcie ich wynagrodzenia analogiczną ochroną, która przysługuje pracownikom dłużnika.

3.3.5. Środki pieniężne z ubezpieczeń

Kolejne ograniczenie przedmiotowe, które może wpływać na sytuację rolnika, dotyczy środków pieniężnych wypłacanych z ubezpieczeń. Zgodnie z art. 831 § 1 pkt 5 k.p.c. nie podlegają egzekucji świadczenia z ubezpieczeń osobowych oraz odszkodowania z ubezpieczeń majątkowych, w wysokości trzech czwartych należnych kwot³⁷³. Z kolei art. 8 § 1 pkt 14 u.p.e.a. przewiduje analogiczne ograniczenie dotyczące kwot otrzymanych z tytułu obowiązkowych ubezpieczeń majątkowych, z wyłączeniem osobowych oraz nie wprowadza limitu co do wysokości zwolnionych świadczeń. Ograniczenie może mieć zastosowanie zarówno do rolników będących osobami fizycznymi, jak i prawnymi, przy czym w przypadku tych ostatnich dotyczy wyłącznie ubezpieczeń majątkowych.

³⁷² Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników – zgodnie z art. 1 reguluje ubezpieczenie społeczne rolników, obejmujące rolników i pracujących z nimi domowników oraz pomocników rolnika, a także jego małżonka (art. 5).

³⁷³ Przepis § 1 Rozporządzenia Ministrów Finansów oraz Sprawiedliwości z dnia 4 lipca 1986 r. w sprawie określenia granic, w jakich świadczenia z ubezpieczeń osobowych i odszkodowania z ubezpieczeń majątkowych nie podlegają egzekucji sądowej (Dz.U. 1986, nr 26, poz. 128); zob. M. Romańska, O. Dumnicka, *Postępowanie zabezpieczające...* (dostęp Legalis), cz. B, rozdz. 7, pkt 2.

Ustawa o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich³⁷⁴ dotyczy m.in. zasad zawierania i wykonywania obowiązkowych umów ubezpieczenia upraw od określonego ryzyka wystąpienia skutków zdarzeń losowych w rolnictwie. W razie suszy, chorób czy też innego rodzaju czynników zewnętrznych powodujących straty w uprawach i hodowli, środki wypłacane z ubezpieczeń w pewnym stopniu rekompensują uszczerbek w majątku rolnika. Kwoty uzyskane z tego tytułu są chronione przez omawiane ograniczenie egzekucji, co należy ocenić pozytywnie.

Można postulować uchylenie limitu wysokości zwolnienia do trzech czwartych należnych kwot w zakresie świadczeń uzyskiwanych z ubezpieczeń upraw rolnych i zwierząt gospodarskich, co będzie instrumentem dodatkowo wzmacniającym ochronę rolnictwa w egzekucji. Jak to wyżej wykazano, rolnictwo stanowi szczególny sektor gospodarki, silnie uzależniony od cyklu biologicznego, m.in. dlatego jego ochronie dedykowane są specjalne regulacje. Środki wypłacane z ubezpieczenia przynajmniej w pewnym stopniu rekompensują straty w działalności rolniczej spowodowane czynnikami zewnętrznymi, na które rolnik nie ma wpływu, stąd zasadne jest rozszerzenie omawianego ograniczenia egzekucji do pełnej wysokości otrzymanego świadczenia.

3.3.6. Środki pieniężne uzyskane z funduszy Unii Europejskiej

Ograniczenia przedmiotowe egzekucji uregulowane w przepisach k.p.c. oraz u.p.e.a. uzupełnia regulacja art. 32 ustawy z dnia 9 maja 2008 r. o Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa³⁷⁵, która stanowi, że należności ustalane w drodze decyzji administracyjnej lub wierzytelności wynikające z umów z tytułów płatności określonych w odrębnych przepisach, realizowanych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa³⁷⁶ ze środków publicznych pochodzących z funduszy Unii Europejskiej oraz krajowych środków publicznych przeznaczonych na ich współfinansowanie, nie podlegają zajęciu na podstawie przepisów k.p.c. oraz u.p.e.a. Analogiczna regulacja wcześniej znajdowała się w art. 19a ustawy z dnia 11 marca 2004 r. o organizacji niektórych rynków rolnych³⁷⁷, ale zawierała węższy katalog

³⁷⁴ Zob. E. Kremer, *Ubezpieczenia majątkowe w rolnictwie. Ewolucja i kierunki zmian*, (w:) S. Grodziski (red.), D. Malec (red.), A. Karabowicz (red.), M. Sus (red.), *Vetera novis augere: studia i prace dedykowane Profesorowi Wacławowi Uruszcakowi*, Kraków 2010, s. 491-504; A. Malik, *Ocena ryzyk ubezpieczeniowych w obowiązkowym ubezpieczeniu upraw rolnych*, „Studia Iuridica Agraria” 2016, vol. XIV, s. 373-388.

³⁷⁵ Tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1505.

³⁷⁶ Zwanej dalej jako: „ARiMR”.

³⁷⁷ Tekst jedn. Dz. U. z 2017 r. poz. 1006. Przepis został uchylony z dniem 1 września 2017 r.

środków niepodlegających egzekucji. Dotyczyła jedynie ustalanych w drodze decyzji administracyjnej lub wierzytelności wynikających z umów cywilnoprawnych z tytułu płatności realizowanych przez ARiMR na rzecz przedsiębiorców, o których mowa w art. 22 ust. 1 pkt 1 i 2 ww. ustawy, ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej lub Europejskiego Funduszu Rolniczego Gwarancji oraz krajowych środków publicznych przeznaczonych na współfinansowanie wydatków realizowanych w ramach tych funduszy. Nowe przepisy przewidują znacznie szerszy katalog wyłączeń, który obejmuje wszystkie środki pochodzące z funduszy unijnych oraz środków krajowych przeznaczonych na ich współfinansowanie³⁷⁸. Regulację w aktualnym kształcie należy ocenić co do zasady pozytywnie. Środki Unii Europejskiej i krajowe, przeznaczone na wsparcie rolnictwa, mają określony cel, służą wyrównaniu dochodów ludności wiejskiej, modernizacji rolnictwa, wspieraniu ochrony środowiska i produkcji ekologicznej³⁷⁹. Są to cele istotne społecznie, nadrzędne względem interesów wierzycieli oraz uzasadniające omawiane odstępstwa w egzekucji.

Należy jednak zaznaczyć, że omawiana regulacja powoduje jedynie zwolnienie spod zajęcia wskazanych w przepisie wierzytelności. Organ egzekucyjny nie może zakazać wierzycielowi wypłacenia należności dłużnikowi i nakazać, aby przekazał je na swoje konto bankowe w celu zaspokojenia egzekwowanych świadczeń. W momencie zrealizowania przelewu i przekazania rolnikowi należnych kwot na rachunek bankowy, ochrona przestaje obowiązywać, a środki na koncie dłużnika podlegają egzekucji w całości. Jak przyjął Sąd Rejonowy w Ostrołęce, *„Powołany przepis chroni zatem przed zajęciem egzekucyjnym wyłącznie należności pieniężne lub wierzytelności pozostające w dyspozycji Agencji, nie zaś należności i wierzytelności znajdujące się na rachunku osobistym skarżącego, choćby uprzednio pochodziły z bezpośrednich dopłat z Unii Europejskiej”*³⁸⁰. Aby ochrona w zakresie płatności była skuteczna, konieczne jest powiązanie zwolnienia z zajęcia tych wierzytelności z ograniczeniem egzekucji w zakresie kwot już wypłaconych dłużnikowi (zob. pkt 3.3.2 powyżej).

³⁷⁸ M. Tomaszewski, *Egzekucje komornicze gospodarstw rolnych - analiza problemu*, „Ubezpieczenia w rolnictwie. Materiały i studia” 2017, nr 61, s. 60.

³⁷⁹ Szerzej zob. D. Łobos-Kotowska, J. Bieluk, *Płatności bezpośrednie...*, s. 519-534; P. Będźmirowska, *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich. Wybrane...*, s. 545-554.

³⁸⁰ Postanowienie Sądu Rejonowego w Ostrołęce z 16 lipca 2014, I Co 548/14, orzeczenia.ms.gov.pl (dostęp 13 września 2019 r.), podobnie wyrok Sądu Okręgowego w Słupsku z dnia 18 października 2013 r., IV Ca 514/13, orzeczenia.ms.gov.pl (dostęp 27 października 2019 r.).

3.3.7. Wnioski

Egzekucja ze środków pieniężnych to najprostszy, najszybszy i najtańszy sposób egzekucji. Z uwagi na zasadę poszanowania minimum egzystencji dłużnika, przepisy o egzekucji sądowej i administracyjnej wprowadzają szereg przepisów, które mają zapewnić dłużnikowi środki na zaspokojenie podstawowych potrzeb, ewentualnie wprowadzają ograniczenie możliwości zajęcia określonych wierzytelności. Nie są to regulacje zapewniające skuteczną ochronę rolników w egzekucji, gdyż nie uwzględniają nie tylko ich szczególnych potrzeb socjalnych, ale i gospodarczych.

Przepisy wprowadzające ograniczenia w zakresie egzekucji ze środków pieniężnych nie przewidują żadnej ochrony dochodów rodziny rolniczej, której członkowie pracują w gospodarstwie rodzinnym, a często nie są formalnie zatrudnieni w ramach stosunku pracy, czy innego stosunku cywilnego. Należy zatem postulować wprowadzenie regulacji, zgodnie z którą zajęciu nie podlega, w przypadku osób fizycznych prowadzących działalność rolniczą, w każdym miesiącu kwota odpowiadająca wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę pomnożona przez liczbę osób w rodzinie rolniczej pracującej w gospodarstwie rodzinnym i utrzymującej się z dochodów wypracowanych w tym gospodarstwie, tj. dłużnika oraz każdego członka rodziny rolniczej, który pracuje w gospodarstwie. Ustalając, czy ktoś jest członkiem rodziny rolniczej, można odnieść się do tych osób, które są zgłoszone przez rolnika do ubezpieczeń społecznych rolników jako małżonek lub domownicy.

Jedynym przepisem szczególnym, który został stworzony z myślą o potrzebie ochrony rolnictwa jest zwolnienie spod zajęcia środków uzyskiwanych przez rolników z funduszy Unii Europejskiej. Jego praktyczne znaczenie jest niwelowane z uwagi na relację ograniczeń dotyczących zajęcia wierzytelności oraz jej przelewu na rachunek bankowy dłużnika. Z tym momentem zastosowanie znajdują jedynie ograniczenia dotyczące wypłaty środków z rachunku bankowego, niezależne od źródła ich pochodzenia. Osoby fizyczne korzystają z regulacji art. 54 p.b., który zwalnia spod egzekucji środki pieniężne do wysokości 75% wynagrodzenia minimalnego w każdym miesiącu. Nie dotyczy to jednak rachunków rozliczeniowych prowadzonych dla przedsiębiorców, podejmujących działalność zarobkową na własny rachunek, czyli także rolników. Ograniczenia w zajęciu rzeczy lub wierzytelności nie stanowią zatem realnej ochrony dłużnika. Należy postulować wprowadzenie regulacji, zgodnie z którą zajęcie wierzytelności z rachunku bankowego nie jest dopuszczalne również w zakresie kwot

przekazanych dłużnikowi egzekwowanemu z tytułu wierzytelności, które są zwolnione spod zajęcia na podstawie odrębnych przepisów.

4. Szczególne ograniczenia przedmiotowe skierowane do rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne

4.1. Uwagi wstępne

Obok omówionych powyżej ograniczeń w egzekucji uzasadnionych głównie względami humanitarnymi, które są dedykowane wszystkim kategoriom dłużników, ale wpływają także na sytuację rolnika w egzekucji, przepisy k.p.c. i u.p.e.a. przewidują regulacje szczególne dedykowane podmiotom prowadzącym gospodarstwa rolne. Należy zbadać, czy w dostateczny sposób realizują zadanie ochrony rolnictwa w egzekucji, w szczególności ukierunkowanej na wspieranie gospodarstw rodzinnych.

4.2. Przedmioty należące do rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne niepodlegające egzekucji sądowej

4.2.1. Uwagi wstępne

W egzekucji sądowej przedmioty należące do rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne nie podlegające egzekucji określa zgodnie z delegacją zawartą w art. 830 k.p.c., Minister Sprawiedliwości w porozumieniu z Ministrem Rolnictwa i Ministrem Finansów. Dotychczas wydano trzy rozporządzenia w tym przedmiocie: pierwsze w 1966 r.³⁸¹, drugie w 1996 r.³⁸² oraz obowiązujące od 18 lipca 2017 r. – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 lipca 2017 r. w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji³⁸³. Rozporządzenie z 1996 r. obowiązywało w niezmienionym kształcie przez

³⁸¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 1966 r. w sprawie określenia przedmiotów, należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji sądowej (Dz. U. z 1966 r., nr 21, poz. 138), zwane dalej jako: „Rozporządzenie z 1966 r.”

³⁸² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 maja 1996 r. w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji sądowej (Dz. U. z 1996 r., nr 63, poz. 300), zwane dalej jako: „Rozporządzenie z 1996 r.”

³⁸³ Dz. U. z 2017 r., poz. 1385, zwane dalej jako: „r.p.r.g.e.”

21 lat, przez co nie przystawało do współczesnych stosunków gospodarczych. Wymagało pilnego dostosowania do aktualnych zasad prowadzenia działalności rolniczej³⁸⁴.

Przepis art. 830 k.p.c. i wydane na jego podstawie przepisy wykonawcze wprowadzają ograniczenia przedmiotowe odrębne i niezależne od przewidzianych w art. 829 k.p.c. Nie są uzasadnione względami humanitarnymi, akcent został położony na potrzeby gospodarcze³⁸⁵. Celem omawianych regulacji jest umożliwienie rolnikowi nieprzerwanego prowadzenia działalności rolniczej, mimo wszczęcia egzekucji. Przedmioty zawarte w rozporządzeniu ustawodawca uznaje za konieczne do prowadzenia działalności rolniczej w danym czasie³⁸⁶. Poprzez podtrzymanie zdolności produkcyjnych i ochronę gospodarstwa rolnego przed likwidacją, chroni się interes społeczny i potrzebę dostarczania produktów rolnych, żywności i innych dóbr³⁸⁷. Można zatem uznać, że omawiana regulacja stanowi wyraz ochrony prawnej rolnictwa w egzekucji (szerzej zob. rozdział I).

Pewne zastrzeżenia są zgłaszane wobec konstrukcji legislacyjnej omawianych ograniczeń egzekucji. Przepis art. 830 k.p.c. nie spełnia wytycznych określonych w art. 92 ust. 1 Konstytucji dotyczących konstrukcji upoważnień do wydawania rozporządzeń. M. Tomaszewski stwierdza, że „...*redakcja* (tego przepisu – przyp. M.K.H.) (*według obecnych standardów*) *jest wadliwa, niedokładna, w wysokim stopniu nieokreślona i niejasna, utrudniająca precyzyjne ustalenie zawartej w nim treści, a ponadto nie zawiera wytycznych dotyczących treści aktu wykonawczego*”³⁸⁸. Przepisy, które w znaczący sposób wpływają na prawa i obowiązki obywateli, nie powinny być uregulowane w rozporządzeniu, należy je włączyć do przepisów o randze ustawy. Ostatecznie zrezygnowano z przeniesienia do k.p.c. regulacji o ograniczeniach

³⁸⁴ Zob. uzasadnienie projektu rozporządzenia w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji, nr z wykazu Rządowego Centrum Legislacji: B303, zwane dalej jako: „Uzasadnienie r.p.r.g.e.”, s. 5.

³⁸⁵ M. Tomaszewski, *Egzekucje komornicze...*, s. 61; A. Nowak, *Ograniczenia egzekucji...*, (dostęp Legalis) pkt 4; A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 131, 134; J. Krajewski, *Zmiana przepisów dotyczących ograniczeń egzekucji świadczeń od rolników*, „Nowe Prawo” 1958, nr 5, s. 91.

³⁸⁶ J. Bieluk, *Wylączenia z egzekucji*, (w:) S. Prutis (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015, s. 218; M. Błażejczyk, *Składniki majątkowe gospodarstwa rolnego wylączone spod egzekucji sądowej*, „Prawo Rolne” 1996, nr 3(21), s. 92; M. Krakowiak, *Zakres przedmiotowy egzekucji przez zarząd przymusowy*, „Przegląd Sądowy” 2006, nr 1, s. 82, 94; W. Głodowski, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 266.

³⁸⁷ M. Błażejczyk, *Składniki majątkowe gospodarstwa...*, s. 92.

³⁸⁸ M. Tomaszewski, *Egzekucje komornicze...*, s. 60; podobną ocenę prezentuje R. Romanowski, *Znaczenie dochowania zasady prawidłowej legislacji w praktyce (na przykładzie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 lipca 2017 r. w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji)*, „Przegląd Legislacyjny” 2018, nr 1(103), s. 53.

przedmiotowych egzekucji przeciwko rolnikom z dość osobliwych powodów. Wskazano, że proces nowelizacji rozporządzenia jest znacznie krótszy niż nowelizacji ustawy, a potrzeba aktualizacji przepisów była nagląca³⁸⁹. Takie uzasadnienie wadliwej konstrukcji legislacyjnej trudno uznać za zadowalające. Poprzednie rozporządzenie było wydane 21 lat wcześniej i przez ten okres nowelizacja przepisów w ocenie prawodawcy nie była potrzebna. Nie sposób wskazać obiektywnej przyczyny, z powodu której w 2017 r. potrzeba zmian przepisów stała się nagląca na tyle, że usprawiedliwione było uniknięcie kilkumiesięcznego opóźnienia jej wdrożenia w formie ustawy, kosztem naruszenia zasad prawidłowej legislacji. Należy zatem postulować, aby regulacja r.p.r.g.e. została przeniesiona do przepisów k.p.c.

4.2.2. Zakres podmiotowy

W celu ustalenia podmiotowego zakresu szczególnych ograniczeń egzekucji związanych z rolnictwem, należy odkodować znaczenie użytego w art. 830 k.p.c. sformułowania „rolnik prowadzący gospodarstwo”. Jak to wyżej przedstawiono, do polskiego porządku prawnego nie wprowadzono jednolitej definicji normatywnej pojęcia „rolnik” (szerzej zob. rozdział I, podrozdział 3, pkt 3.3.1), które w wielu aktach prawnych może mieć różne znaczenie. W niniejszej rozprawie przyjęto, że jest to podmiot, który prowadzi działalność rolniczą na własny rachunek i ryzyko.

A. Nowak ustalając zakres podmiotowy zastosowania r.p.r.g.e. niezasadnie powołuje się na kilka definicji pojęcia rolnika zawartych w aktach prawnych, które mają inne cele, wprowadzono je na potrzeby konkretnych dziedzin, np. dotyczących podatków, płatności ze środków Unii Europejskiej³⁹⁰. Wobec tego, że brak jest wyraźnego odwołania do tych przepisów w art. 830 k.p.c., nie mają one zastosowania w omawianej regulacji³⁹¹. Konieczne jest sięgnięcie do rozumienia pojęcia rolnika w języku ogólnym, a także połączenia z dookreśleniem, że jest to podmiot „prowadzący gospodarstwo”. Należy uznać, że w art. 830 k.p.c. akcent został położony na określony podmiot – rolnika prowadzącego gospodarstwo, a nie na aspekt przedmiotowy. Sformułowanie „rolnik prowadzący gospodarstwo” należy rozumieć w ten sposób, że ważne jest faktyczne zajmowanie się przez dany podmiot działalnością rolniczą³⁹², a nie jedynie np. posiadanie

³⁸⁹ Pismo Sekretarza Stanu Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 21 marca 2017 r.... *op. cit.*, s. 11.

³⁹⁰ A. Nowak, *Ograniczenia egzekucji...*, (dostęp Legalis) pkt 3.

³⁹¹ M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2012, s. 198.

³⁹² Również A. Nowak (*Ograniczenia egzekucji...*, pkt 3), przyjmuje, że r.p.r.g.e. nie ma zastosowania do rolnika, który zaprzestał prowadzenia gospodarstwa.

kwalifikacji rolniczych, teoretycznego przygotowania do wykonywania zawodu. Nie jest to mimo wszystko równoznaczne z wymogiem osiągnięcia produkcji o określonym poziomie³⁹³. Prowadzący gospodarstwo rolne przy tym niekoniecznie musi być jego właścicielem, wystarczający będzie inny tytuł – dzierżawa, użytkowanie, posiadanie samoistne³⁹⁴.

Według A. Nowaka, z konstrukcji przepisu art. 830 k.p.c. wynika, że z ograniczeń może korzystać rolnik osobiście prowadzący gospodarstwo rolne, co autor rozumie jako „...osobiste kierowanie i zarządzanie takim gospodarstwem, co z reguły wiąże się z osobistymi staraniami o jego należyte funkcjonowanie oraz ze stałym, osobistym wykonywaniem niezbędnych prac”³⁹⁵. Taki pogląd należy uznać za dyskusyjny, z uwagi na to, że przepis art. 830 k.p.c. nie stawia wymogu osobistego prowadzenia gospodarstwa rolnego. Jeżeli zamiarem ustawodawcy byłoby uwzględnienie tej przesłanki, zawarłby stosowne zastrzeżenie³⁹⁶. Ochrona w powołanej regulacji jest udzielana jedynie podmiotowi, który faktycznie i aktualnie zajmuje się działalnością rolniczą. Ustawa nie zastrzega, że powinna być to osoba, która samodzielnie kieruje i zarządza gospodarstwem rolnym oraz osobiście, stale w nim pracuje. Przeciwna interpretacja omawianej regulacji powoduje, że z jej zastosowania wyłącza się osoby prawne prowadzące działalność rolniczą, które, co oczywiste, nie mogą „osobiście” wykonywać niezbędnych w gospodarstwie rolnym prac. Pozbawienia ochrony tych podmiotów nie można wyinterpretować z treści art. 830 k.p.c.³⁹⁷

Ograniczenia przedmiotowe egzekucji mają zastosowanie z mocy prawa, dlatego obowiązek ustalenia, czy w danym przypadku obowiązują regulacje r.p.r.g.e., ciąży na

³⁹³ W. Głodowski, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 267.

³⁹⁴ A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 133.

³⁹⁵ A. Nowak, *Ograniczenia egzekucji...*, (dostęp Legalis) pkt 3; podobnie przyjmuje A. Marciniak, (w:) A. Marciniak (red.), K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 830, n.t. 3 – „Przez prowadzenie gospodarstwa rolnego należy rozumieć osobiste kierowanie i zarządzanie takim gospodarstwem, co wiąże się z reguły z osobistymi staraniami o jego należyte funkcjonowanie oraz ze stałym osobistym wykonywaniem niezbędnych prac”.

³⁹⁶ Aktualnie wymóg osobistego prowadzenia gospodarstwa rolnego został nałożony w art. 2b ust. 1 u.k.u.r. w związku z nabyciem nieruchomości rolnej – szerzej zob. rozdział IV, podrozdział 3, pkt 3.4.

³⁹⁷ W konkluzji, nieco wbrew powołanym poglądom, A. Nowak (*Ograniczenia egzekucji...*, (dostęp Legalis) pkt 6) przyjmuje, że „...z dobrodziejstwa omawianego rozporządzenia korzystać będzie osoba fizyczna lub prawna, grupa osób fizycznych lub grupa osób prawnych, a także jednostka organizacyjna nieposiadająca zdolności prawnej, aktualnie prowadząca na własny rachunek działalność rolniczą – w tym również w zakresie produkcji rolnej, prowadzonej także w ramach grup producentów rolnych. Będzie to zatem wyżej wymieniona osoba, grupa osób lub jednostka, która jest jednocześnie właścicielem gruntu (w tym współwłaścicielem), posiadaczem samoistnym gruntu, użytkownikiem wieczystym gruntu, posiadaczem gruntów stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, jeżeli posiadanie wynika z umowy zawartej z właścicielem, z Krajowym Ośrodkiem Wsparcia Rolnictwa lub z innego tytułu prawnego albo jest bez tytułu prawnego, z wyjątkiem gruntów wchodzących w skład Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa lub będących w zarządzie Lasów Państwowych”.

organie egzekucyjnym. Dłużnik nie jest zobowiązany do złożenia wniosku o objęcie ochroną ani przedstawiania dowodów. Powyższe uwagi teoretyczne należy więc przełożyć na aspekty praktyczne i wskazać, w jaki sposób komornik może ustalić podmiotowy zakres zastosowania przepisów r.p.r.g.e., tj. odpowiedzieć na pytanie, czy konkretny dłużnik prowadzi działalność rolniczą na własny rachunek i ryzyko w ramach gospodarstwa rolnego.

Rolnicy będący osobami fizycznymi nie są zobowiązani do uzyskiwania wpisu w Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej³⁹⁸ na takich zasadach jak inni przedsiębiorcy. Nie jest prowadzony inny rejestr publicznie dostępny dedykowany rolnikom, za pomocą którego łatwo można byłoby ustalić status danego dłużnika. Co prawda, osoby prawne w rejestrze przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego³⁹⁹ wskazują przedmiot działalności dla celów statystycznych⁴⁰⁰, ale faktyczne wykonywanie zadeklarowanej działalności nie jest jednak badane.

Organ egzekucyjny może posiłkować się informacjami udostępnionymi na jego żądanie przez KRUS⁴⁰¹, na temat tego, czy dłużnik podlega obowiązkowym ubezpieczeniom społecznym rolników. Może być to pomocne jedynie w przypadku osób fizycznych, gdyż tylko one podlegają ubezpieczeniom społecznym. Uzyskane dane nie są jednak wiarygodne w każdym przypadku. Zdarza się, że osoba deklarująca spełnianie wymogów do objęcia obowiązkowym ubezpieczeniem rolników, wcale nie zajmuje się działalnością rolniczą, a korzysta z tego systemu z uwagi na niższą wysokość obciążeń.

Kolejną wskazówką będą dane na temat tego, czy dłużnik został wpisany do ewidencji producentów rolnych, która jest instrumentem stworzonym na potrzeby obsługi płatności. W praktyce zdarzają się sytuacje, w których o płatności ubiegają się podmioty, w istocie nieprowadzące działalności rolniczej. Na etapie rozpoznawania wniosku ARiMR nie weryfikuje, czy wnioskodawca faktycznie prowadzi działalność rolniczą, bazując na jego oświadczeniu, a dopiero, jeżeli powźmie wątpliwości co do prawdziwości deklaracji producenta rolnego, przeprowadza postępowanie dowodowe. Jest to zatem pewna wskazówka „formalna” pomocna przy ustaleniu statusu rolnika, ale

³⁹⁸ Centralna Ewidencja i Informacja o Działalności Gospodarczej prowadzona jest na podstawie ustawy z dnia 6 marca 2018 r. o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej i Punkcie Informacji dla Przedsiębiorcy.

³⁹⁹ Rejestr przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego jest prowadzony na podstawie ustawy z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1500).

⁴⁰⁰ Według klasyfikacji wprowadzonej Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) na podstawie art. 40 ust. 2 ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 649 ze zm.).

⁴⁰¹ Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego działa na podstawie u.u.s.r.

nie zawsze pozwala na uzyskanie wiarygodnych danych w kontekście ustalenia zastosowania r.p.r.g.e.

Podobną rolę może pełnić uzyskanie informacji z ewidencji podatkowej nieruchomości prowadzonej na podstawie art. 7 ust. 3 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych⁴⁰² oraz rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 22 kwietnia 2004 r. w sprawie ewidencji podatkowej nieruchomości⁴⁰³, która zawiera dane o podatnikach i przedmiotach opodatkowania m.in. podatku rolnego. Również ta ewidencja nie zapewnia wiarygodnych danych w każdym przypadku, gdyż podatnikiem podatku rolnego może być osoba, która nie prowadzi działalności rolniczej, a jedynie jest właścicielem gruntów rolnych⁴⁰⁴. Z zastosowania omawianych przepisów r.p.r.g.e. wyłączeni zaś będą dłużnicy, którzy tylko posiadają gospodarstwo rolne, ale nie zajmują się faktycznie działalnością rolniczą albo jej zaprzestali⁴⁰⁵.

Brak jest publicznego rejestru, który pozwalałby w dogodny sposób zweryfikować status dłużnika na potrzeby ustalenia zastosowania r.p.r.g.e., gdyż powołane powyżej ewidencje służą określonym zadaniom. Status producenta rolnego, ubezpieczonego, podatnika podatku rolnego nie jest jednoznaczny z określeniem „rolnik prowadzący gospodarstwo”. Organ egzekucyjny nie może zatem poprzestać na weryfikacji powołanych rejestrów publicznych. Powinien zebrać dowody i na ich podstawie dokonać ustaleń faktycznych, w celu zweryfikowania, czy dany dłużnik jest aktualnie podmiotem zajmującym się działalnością rolniczą.

4.2.3. Zakres przedmiotowy

4.2.3.1. Katalog przedmiotów należących do rolnika niepodlegających egzekucji

W ocenie projektodawców r.p.r.g.e. obejmuje ograniczeniem egzekucji *„wszystkie składniki gospodarstwa rolnego niezbędne dla zapewnienia jego dalszej działalności”*⁴⁰⁶. Przepis § 1 r.p.r.g.e. określa następujący katalog przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, niepodlegających egzekucji:

- 1) stado podstawowe zwierząt gospodarskich:
 - a) bydła mlecznego,

⁴⁰² Tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1170 ze zm.

⁴⁰³ Dz. U. nr 107, poz. 1138.

⁴⁰⁴ Zob. art. 3 u.p.r. dotyczący podatników podatku rolnego.

⁴⁰⁵ A. Nowak, *Ograniczenia egzekucji...* (dostęp Legalis), pkt 3.

⁴⁰⁶ Uzasadnienie r.p.r.g.e., s. 5.

- b) bydła mięsnego,
 - c) koni,
 - d) kóz,
 - e) owiec,
 - f) świń,
 - g) drobiu,
 - h) zwierząt futerkowych,
 - i) innych gatunków, stanowiących podstawę produkcji zwierzęcej w gospodarstwie rolnym dłużnika;
- 2) zwierzęta gospodarskie, poza stadem podstawowym, w drugiej połowie okresu ciąży i w okresie odchowu potomstwa oraz:
- a) źrebięta do 6 miesięcy,
 - b) cielęta do 4 miesięcy,
 - c) jagnięta do 3 miesięcy,
 - d) prosięta do 2 miesięcy,
 - e) koźlęta do 5 miesięcy;
- 3) stado użytkowe drobiu, co do którego zawarto umowę na dostawę ptaków z tego stada lub produktów pochodzących od tych ptaków;
- 4) zwierzęta futerkowe, co do których hodowca zawarł umowę na dostawę skór tych zwierząt;
- 5) rodziny pszczele pszczoły miodnej (*Apis mellifera*) wraz z zasiedlonymi przez te rodziny ulami;
- zgodnie z terminologią stosowaną w art. 55³ k.c. jest to inwentarz żywy;
- 6) podstawowe maszyny, narzędzia i urządzenia rolnicze, w ilości niezbędnej do pracy w gospodarstwie, w tym ciągniki rolnicze z maszynami i sprzętem współpracującym, samobieżne maszyny rolnicze niezbędne do uprawy, pielęgnacji, zbioru i transportu ziemiopłodów
- zgodnie z terminologią stosowaną w art. 55³ k.c. jest to inwentarz martwy;
- 7) silosy na zboża i pasze – zgodnie z terminologią stosowaną w art. 55³ k.c. są to urządzenia;
- 8) zapasy paliwa i części zamienne, niezbędne do normalnej pracy ciągnika i maszyn rolniczych, na okres niezbędny do zakończenia cyklu produkcyjnego;

- 9) materiał siewny, zboże i inne ziemiopłody niezbędne do siewów lub sadzenia w gospodarstwie rolnym dłużnika, w ilości niezbędnej w danym roku gospodarczym;
 - 10) zapasy opału na okres 6 miesięcy;
 - 11) nawozy, środki ochrony roślin oraz środki wspomagające uprawę roślin, w ilości niezbędnej na dany rok gospodarczy dla gospodarstwa rolnego dłużnika;
 - 12) zapasy paszy i ściółki dla inwentarza wymienionego w pkt 1-4, do najbliższych zbiorów;
- te przedmioty nie są wprost wskazane w art. 55³ k.c., ale zgodnie z poglądami doktryny należą do gospodarstwa rolnego (zob. rozdział I, podrozdział 3, pkt 3.2.3.1);
- 13) podstawowy sprzęt techniczny, niezbędny do zakończenia cyklu danej technologii produkcji w przypadku gospodarstwa specjalistycznego – zgodnie z terminologią stosowaną w art. 55³ k.c. jest to inwentarz żywy;
 - 14) zaliczki na poczet dostaw produktów rolnych – zgodnie z terminologią stosowaną w art. 55³ k.c. są to prawa związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego;
 - 15) budynki gospodarcze i grunty rolne, niezbędne do hodowli zwierząt w proporcji uzależnionej od wielkości stada podstawowego i niezbędnej nadwyżki inwentarza – zgodnie z terminologią stosowaną w art. 55³ k.c. są to grunty rolne wraz z budynkami lub ich częściami;
 - 16) budynki gospodarcze magazynowe, składowe, przechowalnie oraz szklarnie, tunele foliowe i inspekty do prowadzenia produkcji roślinnej w gospodarstwie rolnym wraz z wyposażeniem inwentarza – zgodnie z terminologią stosowaną w art. 55³ k.c. są to budynki lub ich części, ewentualnie urządzenia oraz inwentarz martwy (w zakresie wyposażenia)⁴⁰⁷.

Rozporządzenie z 1996 r. zawierało szczegółowy i zamknięty katalog przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegały egzekucji wraz z określeniem ich ilości⁴⁰⁸. W przepisach r.p.r.g.e. zastosowano zaś model

⁴⁰⁷ A. Nowak, *Ograniczenia egzekucji...*, (dostęp Legalis) pkt 6, ocenia, że „Katalog przedmiotów wyłączonych spod egzekucji na podstawie omawianego rozporządzenia trzeba uznać za wyjątkowo szeroki, a ze względu na § 2 pkt 1 rozporządzenia (obowiązek zasięgnięcia opinii izby rolniczej w zakresie niezbędności zajętych przedmiotów do prowadzenia gospodarstwa) – wręcz nieograniczony. Zjawisko takie ocenić należy jednoznacznie negatywnie przynajmniej z dwóch względów – po pierwsze, z uwagi na potencjalną niemożność prowadzenia skutecznej egzekucji przeciwko dłużnikowi będącemu rolnikiem, a po drugie – ze względu na znaczne obniżenie wiarygodności kredytowej takich podmiotów, co w istocie może utrudnić – a nawet uniemożliwić – prowadzenie działalności” (na temat skutków ograniczeń egzekucji zob. poniżej pkt 4.2.4).

⁴⁰⁸ Były to następujące przedmioty (§ 1): jeden koń z uprzężą, a w razie braku konia – jeden żrebak lub inne zwierzę pociągowe wraz z uprzężą; w razie braku krowy – jedna jałówka lub cieliczka, niezależnie od

indywidualny i konkretny⁴⁰⁹. Organ egzekucyjny w każdym przypadku odrębnie ocenia i podejmuje decyzję o ilości przedmiotów niepodlegających egzekucji. W tym celu powinien ustalić m.in., co rozumieć w danym stanie faktycznym poprzez „stado podstawowe”⁴¹⁰, jakie budynki i grunty rolne są niezbędne do hodowli zwierząt z tego stada, które to podstawowe maszyny, narzędzia i urządzenia rolnicze, w ilości niezbędnej do pracy w gospodarstwie itd. Według projektodawców jest to rozwiązanie elastyczne. Umożliwia uwzględnienie specyfiki każdego gospodarstwa, rodzaju podejmowanej w nim działalności rolniczej, czy zaawansowania technologicznego. Regulacje r.p.r.g.e. mają odwoływać się nie do wielkości gospodarstwa rozumianego poprzez powierzchnię gruntów, lecz do jego ekonomicznego potencjału, zdolności do produkcji rolnej⁴¹¹.

Użycie w r.p.r.g.e. niedookreślonych pojęć należy ocenić pozytywnie, z pewnymi zastrzeżeniami. Stosowanie tych przepisów przez organy egzekucyjne może powodować

tę, czy dłużnik posiada kozy albo owce podlegające wyłączeniu spod egzekucji na podstawie art. 829 pkt 3 k.p.c.; jeden tryk, jedna maciora (locha) oraz 20 sztuk drobiu; podstawowe maszyny, narzędzia i urządzenia rolnicze w ilości niezbędnej do pracy w gospodarstwie rolnym; zboże i inne ziemiopłody niezbędne do siewów lub sadzenia w gospodarstwie rolnym dłużnika w danym roku gospodarczym; zwierzęta gospodarskie w połowie okresu ciąży i w okresie odchowu potomstwa oraz potomstwo w okresie: źrebaki do 5 miesięcy, cielęta do 4 miesięcy, prosięta do 2 miesięcy i kozłeta do 5 miesięcy; zakontraktowane zwierzęta rzeźne, jeżeli ich waga nie odpowiada warunkom handlowym albo termin dostawy nie upłynął lub nie upływa w miesiącu przeprowadzenia egzekucji; ciągnik wraz z maszynami i sprzętem współpracującym niezbędnym do uprawy, pielęgnacji, zbioru i transportu ziemiopłodów; zapasy paliwa i części zamienne niezbędne do normalnej pracy ciągnika i maszyn rolniczych – na okres niezbędny do zakończenia cyklu produkcyjnego; zapasy opału na okres sześciu miesięcy; nawozy oraz środki ochrony roślin w ilości niezbędnej na dany rok gospodarczy dla gospodarstwa rolnego; stado podstawowe zwierząt futerkowych oraz zwierzęta futerkowe, co do których hodowca zawarł umowę kontraktacyjną na dostawę skór tych zwierząt; stado użytkowe kur niosek w okresie pierwszych sześciu miesięcy nieśności; zapasy paszy i ściółki dla inwentarza wymienionego powyżej; podstawowy sprzęt techniczny niezbędny do zakończenia cyklu danej technologii produkcji w przypadku gospodarstwa specjalistycznego; zaliczki kontraktacyjne. Egzekucji nie podlegała ponadto nadwyżka inwentarza żywego ponad ilości wymienione w § 1 oraz w art. 829 pkt 3 k.p.c., jeżeli kierownik urzędu rejonowego właściwego ze względu na miejsce położenia gospodarstwa rolnego dłużnika, po zasięgnięciu opinii wójta (burmistrza lub prezydenta miasta), uznał za niezbędną do prowadzenia tego gospodarstwa. W takim przypadku egzekucji nie podlegały także zapasy paszy i ściółki niezbędne dla tego inwentarza do najbliższych zbiorów (§ 2). Zajęte zwierzęta gospodarskie, wpisane do księgi zwierząt zarodowych albo uznane za rozplodniki odpowiednie do dalszej hodowli, wyłączało się spod egzekucji, jeżeli nie mogły być sprzedane osobie, która wykazała, że posiada gospodarstwo rolne, w którym istnieją warunki do dalszej hodowli (§ 3).

⁴⁰⁹ Uzasadnienie r.p.r.g.e., s. 9.

⁴¹⁰ Na wniosek Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi Instytut Zootechniki – Państwowy Instytut Badawczy w Krakowie podał następującą definicję tego pojęcia: „do stada podstawowego należy zaliczać wszystkie zwierzęta utrzymywane w celu uzyskania potomstwa zgodnie z cyklem reprodukcyjnym właściwym dla danego gatunku zwierząt gospodarskich uwzględniając potrzebę zachowania ciągłości produkcji prowadzonej w gospodarstwie zagrożonym egzekucją” – informacja na stronie Krajowej Rady Izby Rolniczych, *Opinie do egzekucji komorniczych - definicja stada podstawowego*, <http://www.krir.pl/2014-01-03-03-24-03/pozostale/5369-opinie-do-egzekucji-komorniczych-definicja-stada-podstawowego> (dostęp 30 października 2019 r.). Pojęcie stada podstawowego pojawiało się już wcześniej w przepisach dotyczących działań specjalnych produkcji rolnej – zob. art. 24 ust. 7 u.p.d.o.f. oraz wydane na jego podstawie rozporządzenia oraz obowiązujący do 2002 r. załącznik nr 2 do u.p.d.o.f. określający rodzaje i rozmiary działów specjalnych produkcji rolnej oraz norm szacunkowych dochodu rocznego.

⁴¹¹ Uzasadnienie r.p.r.g.e., s. 8-9.

pewne trudności, na co zwracała uwagę Krajowa Rada Komornicza podczas konsultacji projektu r.p.r.g.e.⁴¹². Wobec tego, że omawiana regulacja nie wprowadza precyzyjnych definicji i określenia ilości przedmiotów zwolnionych spod egzekucji, to komornik sądowy, ewentualnie sąd rozpatrujący skargę na czynność komornika, interpretuje rozumienie poszczególnych pojęć w odniesieniu do sytuacji konkretnego dłużnika i rodzaju prowadzonej przez niego działalności rolniczej⁴¹³. Zastrzeżenia Krajowej Rady Komorniczej co do ewentualnych problemów, które mogą pojawiać się przy stosowaniu r.p.r.g.e. są warte uwagi, jednak wielokrotnie instytucje zajmujące się stosowaniem prawa stoją wobec wyzwania stosowania regulacji specjalistycznych. Komornik sądowy z reguły nie posiada wiedzy eksperckiej z zakresu rolnictwa. Aby rozstrzygnąć sprawy wymagające takich wiadomości, może jednak posiłkować się opinią biegłego na podstawie art. 813 k.p.c.⁴¹⁴ Takie rozwiązanie oczywiście generuje dodatkowe koszty postępowania, ale pozwala na ustalenie zakresu zastosowania ograniczeń egzekucji w przypadku konkretnej działalności. Ewentualnie można rozważyć ustandaryzowanie najważniejszych pojęć r.p.r.g.e. i ilości przedmiotów niezbędnych do produkcji w odniesieniu do najbardziej typowych działalności rolniczych, w drodze uzgodnień ze specjalistami z zakresu rolnictwa, co usprawniłoby pracę komorników. Nie zastąpi to jednak indywidualnej oceny każdego przypadku, może jedynie stanowić wskazówkę przy stosowaniu przepisów, a nie wiążącą dyrektywę.

Nie umniejszając wagi zastrzeżeń dotyczących praktycznego stosowania r.p.r.g.e., z uwagi na cel tych przepisów, tj. ochronę kontynuacji prowadzenia działalności rolniczej, precyzyjne określenie ilościowe w przepisach przedmiotów zwolnionych spod egzekucji byłoby niewłaściwe. Poprzednie rozporządzenia

⁴¹² Stanowisko Krajowej Rady Komorniczej z dnia 30 listopada 2016 r. w przedmiocie projektu rozporządzenia w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji, <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//517/12291854/12388291/12388294/dokument267191.pdf> (dostęp 29 października 2019 r.).

⁴¹³ Tak też A. Nowak, *Ograniczenia egzekucji...* (dostęp Legalis), przyp. nr 20.

⁴¹⁴ O. Marcewicz, (w:) A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp LEX), art. 813, n.t. 2, wskazuje, że „Komornik może, z własnej inicjatywy lub uwzględniając wniosek strony, skorzystać z opinii biegłego zawsze, gdy zajdzie taka potrzeba, tj. gdy zaistnieje konieczność skorzystania ze specjalistycznej wiedzy lub umiejętności”. A. Klich (*Znaczenie opinii biegłego w postępowaniu egzekucyjnym*, (w:) K. Flaga-Gieruszyńska (red. nauk), *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi: księga jubileuszowa z okazji X-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej*, Sopot 2016, s. 216), jako przykład przypadku, w którym zasadne jest sięgnięcie do opinii biegłego w postępowaniu egzekucyjnym podaje zaistnienie ograniczeń o charakterze przedmiotowym w zakresie wyłączenia od egzekucji niektórych przedmiotów, gdzie komornik może wezwać biegłego w celu oceny, czy dany przedmiot jest niezbędny dłużnikowi do prowadzenia osobistej pracy zarobkowej (zob. podrozdział 3, pkt 3.2.2).

z 1966 r. i 1996 r. wprowadzały aż nazbyt kazuistyczne regulacje, co nie uwzględniało różnorodności typów działalności rolniczej. Inne przedmioty, w różnych ilościach, są niezbędne do hodowli bydła, a inne do uprawy zboża, jeszcze inne do hodowli jedwabników⁴¹⁵. R. Romanowski zaznacza, że problemy interpretacyjne dotyczące rozumienia i wykonania przepisów r.p.r.g.e. powodują niepewność prawa, a to z kolei może tworzyć zagrożenie dla całego obrotu prawnego⁴¹⁶. Taka ocena r.p.r.g.e. jest zbyt surowa. W kontekście ograniczeń egzekucji przepisy nie powinny regulować wprost każdej z wielu typów działalności rolniczej, nie jest to nawet możliwe. Normy prawne powinny być na tyle elastyczne, aby mogły regulować sytuacje, które mogą zdarzyć się w przyszłości, uwzględniając cel danego przepisu. Dzięki temu, że organ egzekucyjny dysponuje pewną dozą uznaniowości, może zastosować r.p.r.g.e. w różnorodnych stanach faktycznych, kierując się zawsze nadrzędnym celem tej regulacji, tj. dążeniem do umożliwienia dłużnikowi kontynuowania działalności rolniczej.

4.2.3.2. Zasięgnięcie opinii izby rolniczej

W myśl § 2 r.p.r.g.e. niezależnie od wyłączeń, o których mowa w § 1, egzekucji nie podlega także nadwyżka inwentarza żywego ponad stado podstawowe oraz przedmioty, o których mowa w § 1 pkt 6, 8, 9, 11-13 i 15, ponad ilości wymienione w § 1, jeżeli komornik, po zasięgnięciu opinii izby rolniczej, właściwej ze względu na położenie gospodarstwa rolnego dłużnika, uznaje ją za niezbędną do prowadzenia tego gospodarstwa. Powołany przepis powoduje dalsze uelastycznienie r.p.r.g.e. i wprowadzenie kolejnych ograniczeń egzekucji, jeżeli jest to niezbędne do podtrzymania działalności rolniczej w danym stanie faktycznym.

Izba rolnicza to organ samorządu rolniczego, działający na podstawie ustawy z dnia 14 grudnia 1995 r. o izbach rolniczych⁴¹⁷. Jak wskazuje B. Jeżyńska, zadania izb rolniczych polegają głównie na pełnieniu funkcji opiniodawczej, doradczej i programowej⁴¹⁸, ewenementem zaś jest przyznanie im uprawnień decyzyjnych⁴¹⁹. Na początkowym etapie prac nad zmianą przepisów w zakresie ograniczeń egzekucji przedmiotów należących do rolnika proponowano, aby organem właściwym do wydania

⁴¹⁵ Te ostatnie stanowią dział specjalny produkcji rolnej – szerzej zob. J. Bieluk, *Działy specjalne...*, s. 227-230.

⁴¹⁶ R. Romanowski, *Znaczenie dochowania...*, s. 51.

⁴¹⁷ Tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1027.

⁴¹⁸ Zob. art. 5 ustawy o izbach rolniczych zawierający katalog zadań tych instytucji.

⁴¹⁹ B. Jeżyńska, *Ekspertyza prawna potrzeby zmian w funkcjonowaniu izb rolniczych w Polsce*, Warszawa 24 kwietnia 2019 r., Biuro Analiz Sejmowych, nr 643/19A, s. 6.

opinii był wójt (burmistrz, prezydent miasta)⁴²⁰. Izby rolnicze dysponują wiadomościami specjalistycznymi w zakresie rolnictwa i być może są lepiej przygotowane do wypełnienia zadań nałożonych r.p.r.g.e. niż organy samorządu terytorialnego. Jak wskazywała Krajowa Rada Izb Rolniczych wydanie opinii jest jednak problematyczne wobec fragmentarycznej regulacji w tym zakresie. Izby rolnicze nie dysponują prawnymi środkami pozwalającymi na zobligowanie rolnika do przedstawienia informacji niezbędnych do wydania opinii, a dotyczących prowadzonej przez niego działalności rolniczej, czy też żądania umożliwienia przeprowadzenia oględzin. Mogą jedynie współpracować z dłużnikiem na zasadach dobrowolności i na podstawie udostępnionych przez niego danych ocenić dopuszczalność egzekucji. Nie jest jasne, jakie sankcje wiążą się z niewydaniem opinii, czy możliwe jest zastosowanie w tym przypadku art. 762 § 1 w zw. z art. 761 k.p.c. i nałożenie grzywny za niewywiązanie się z obowiązku złożenia wyjaśnień na żądanie organu egzekucyjnego⁴²¹. Należy zatem postulować uzupełnienie r.p.r.g.e. w zakresie procedury wydawania opinii przez izby rolnicze.

Z przepisu § 2 ust. 1 i 2 r.p.r.g.e. można wywieść obowiązek komornika do wystąpienia o opinię właściwej izby rolniczej wówczas, gdy zajął inwentarz żywy ponad stado podstawowe oraz przedmioty, o których mowa w § 1 pkt 6, 8, 9, 11-13 i 15, ponad ilości wymienione w § 1 r.p.r.g.e. Do czasu wydania opinii komornik powstrzymuje się z dokonywaniem czynności egzekucyjnych dotyczących tych przedmiotów (§ 2 ust. 2 zd. 2 r.p.r.g.e.). A. Nowak przyjmuje, że *„Opinia izby rolniczej ma dla komornika charakter wiążący, a określenie danego inwentarza lub przedmiotu jako niezbędnego dla prowadzenia gospodarstwa rolnego dłużnika wyłącza możliwość prowadzenia dalszej egzekucji z określonego składnika majątku”*⁴²². Można mieć wątpliwości co do tej interpretacji. Przepis § 2 ust. 1 r.p.r.g.e. przewiduje, że to komornik, po zasięgnięciu opinii izby rolniczej, uznaje dalsze przedmioty za niezbędne do prowadzenia gospodarstwa dłużnika. Przepis nie brzmi przykładowo, że „przedmioty wskazane w opinii izby rolniczej nie podlegają egzekucji”, co przemawiałoby za jej

⁴²⁰ Projekt rozporządzenia zmieniającego rozporządzenie w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji sądowej z dnia 26 października 2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs/517/12291854/12388285/12388286/dokument253817.pdf> (dostęp 30 października 2019 r.).

⁴²¹ Krajowa Rada Izb Rolniczych, *Problemy z wydawaniem opinii do egzekucji komorniczych*, stanowisko opublikowane w dniu 28 września 2017 r., <http://www.krir.pl/2014-01-03-03-24-03/pozostale/5308-problemy-z-wydawaniem-opinii-do-egzekucji-komorniczych> (dostęp 30 października 2019 r.).

⁴²² A. Nowak, *Ograniczenia egzekucji...*, (dostęp Legalis) pkt 4.

wiążącym charakterem. Wskazać należy zatem, że to do komornika należy ostateczna decyzja w zakresie przedmiotów zwolnionych spod egzekucji⁴²³.

4.2.3.3. Ograniczenia w zakresie egzekucji sądowej z nieruchomości

Przepis § 1 pkt 15 i 16 r.p.r.g.e. stanowi, że egzekucji nie podlegają budynki gospodarcze i grunty rolne, niezbędne do hodowli zwierząt w proporcji uzależnionej od wielkości stada podstawowego i niezbędnej nadwyżki inwentarza oraz budynki gospodarcze magazynowe, składowe, przechowalnie oraz szklarnie, tunele foliowe i inspekty do prowadzenia produkcji roślinnej w gospodarstwie rolnym wraz z wyposażeniem. Pomimo propozycji zgłoszonej w toku prac nad przepisami r.p.r.g.e. przez Ministerstwo Rozwoju⁴²⁴, nie wprowadzono minimalnego obszaru gruntów rolnych zwolnionych spod egzekucji, ponownie odwołując się do przesłanki niezbędności do danego rodzaju działalności rolniczej⁴²⁵. Oceny dokonuje komornik, a jego decyzja podlega kontroli sądowej po złożeniu ewentualnej skargi. Przepisy nie uzależniają zwolnienia nieruchomości gruntowych niezbędnych do produkcji roślinnej (poza budynkami), co należy skrytykować, gdyż występują rodzaje działalności rolniczej oparte wyłącznie na uprawie roślin, w których hodowla zwierząt nie jest wcale prowadzona.

Przepisów r.p.r.g.e. nie stosuje się w razie równoczesnego skierowania egzekucji do wszystkich nieruchomości wchodzących w skład gospodarstwa rolnego prowadzonego przez dłużnika (§ 5). Regulacje o tożsamym brzmieniu zawierały oba poprzedzające r.p.r.g.e. rozporządzenia z 1966 r. i 1996 r. Jako uzasadnienie przepisów wskazywano okoliczność, że skierowanie egzekucji do wszystkich nieruchomości rolnych dłużnika powoduje faktyczną likwidację jego gospodarstwa rolnego⁴²⁶, więc utrzymywanie ograniczeń egzekucji jest niezasadne, z uwagi na to, że ich celem jest zachowanie zdolności produkcyjnej gospodarstwa rolnego⁴²⁷. Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie na gruncie przepisów rozporządzenia z 1996 r. wskazał, że „...takie znaczenie normatywne (bezsprzecznie pogarszające sytuację dłużnika), (...)

⁴²³ Problem dostrzega również R. Romanowski, *Znaczenie dochowania...*, s. 49, ale nie przedstawia własnego stanowiska w zakresie tego, czy opinia izby rolniczej ma charakter wiążący.

⁴²⁴ Pismo Ministerstwa Sprawiedliwości do Rządowego Centrum Legislacji z dnia 23 maja 2017 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs/517/12291854/12388312/dokument291798.pdf> (dostęp 30 października 2019 r.).

⁴²⁵ Ograniczenie egzekucji w zakresie gruntów rolnych i budynków skrytykowała w toku prac legislacyjnych Krajowa Rada Komornicza, argumentując to przekroczeniem delegacji ustawowej z art. 830 k.p.c. dotyczącej jedynie „przedmiotów” należących do rolnika, do których nie można zaliczyć nieruchomości - Stanowisko Krajowej Rady Komorniczej z dnia 30 listopada 2016 r., *op. cit.*

⁴²⁶ M. Błażejczyk, *Składniki majątkowe gospodarstwa...*, s. 98.

⁴²⁷ J. Bieluk, *Wyłączenia z egzekucji...*, s. 218.

pozbawia go uprawnienia do jakichkolwiek wyłączeń spod egzekucji, przewidzianych rozporządzeniem (perspektywa utraty całego gospodarstwa czyni bowiem bezprzedmiotowym stosowanie wyłączeń, mających na celu umożliwienie dłużnikowi dalsze prowadzenie tej części gospodarstwa, która nie została zlicytowana) ”⁴²⁸.

W poprzednich wersjach rozporządzeń nie wprowadzono ograniczenia egzekucji w zakresie gruntów rolnych i budynków gospodarczych, a więc nieruchomości rolnych, co przewiduje r.p.r.g.e. Jeżeli zatem możliwość zajęcia pewnych nieruchomości rolnych należących do dłużnika będzie zgodnie z powołanymi wyżej przepisami wyłączona, nie dojdzie do skierowania egzekucji do jego wszystkich nieruchomości rolnych. W takich przypadkach przepis § 5 r.p.r.g.e. nigdy nie znajdzie zastosowania. Będzie to dopuszczalne jedynie w tych stanach faktycznych, w których wyłączenie egzekucji w zakresie nieruchomości nie będzie obowiązywało. Skutki wynikające z powiązania tych regulacji prawdopodobnie nie były przewidziane przez twórców projektu⁴²⁹. Ewentualnie przedmiotową regulację można rozumieć w ten sposób, że wystarczający do wywarcia skutku w niej przewidzianego będzie wniosek wierzyciela o skierowanie egzekucji do wszystkich nieruchomości rolnych dłużnika. To z kolei może stanowić zbyt liberalną interpretację omawianej regulacji, gdyż od woli wierzyciela zależałoby odejście od stosowania ograniczeń egzekucji. Należy postulować pilną interwencję ustawodawcy w tym zakresie.

Powielenie regulacji z poprzednich wersji rozporządzenia należy ocenić negatywnie także z tego powodu, że lepszym rozwiązaniem byłoby powiązanie skutku skierowania egzekucji do wszystkich nieruchomości dłużnika ze szczególnymi sposobami egzekucji przeciwko dłużnikowi prowadzącemu działalność gospodarczą w formie gospodarstwa rolnego, tj. egzekucji przez zarząd nad gospodarstwem rolnym oraz egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego (szerzej zob. rozdział III). Rozporządzenia z 1966 r. i 1996 r. były tworzone w momencie, w którym nie istniały jeszcze te instytucje. Obie regulacje należy połączyć, tak, aby stworzyć kompleksowy model ochrony rolnictwa w egzekucji.

⁴²⁸ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 3 grudnia 2015 r., IV SA/Wa 2408/15, LEX nr 1992606.

⁴²⁹ Nie ustosunkowano się do tego problemu w Uzasadnieniu r.p.r.g.e. ani innych materiałach z procesu legislacyjnego.

4.2.4. Skutki ograniczeń przedmiotowych egzekucji sądowej dotyczących przedmiotów należących do rolnika

Ograniczenia egzekucji są instrumentem chroniącym interes dłużnika. Jednocześnie powodują pokrzywdzenie praw wierzyciela, gdyż utrudniają lub opóźniają wyegzekwowanie należnego świadczenia. Zdaniem R. Romanowskiego, „Bezpośrednim skutkiem wejścia w życie omawianego rozporządzenia (tj. r.p.r.g.e. – przyp. M.K.H.) jest utrudnienie zaspokojenia się wierzycieli z majątku rolników”⁴³⁰. Jeszcze na etapie konsultacji projektu r.p.r.g.e. Prezes Sądu Apelacyjnego w Szczecinie zgłaszał zastrzeżenia, że proponowane regulacje w połączeniu z wynikającym z u.k.u.r. ograniczeniem egzekucji z nieruchomości rolnych powodują utworzenie grupy dłużników nieegzekwowalnych, pomimo posiadania majątku o dużej wartości⁴³¹. Obecnie u.k.u.r. nie ingeruje tak znacznie w procedurę egzekucji z nieruchomości rolnych (zob. rozdział IV, podrozdział 3), jakkolwiek stanowisko, że przepisy r.p.r.g.e. powodują utrudnienia w egzekucji pozostaje jednak aktualne.

Powołane poglądy zwracają uwagę na trudności przy tworzeniu przepisów o ograniczeniach przedmiotowych w egzekucji. Wprowadzenie jakichkolwiek wyłączeń z egzekucji wymaga uprzedniej analizy interesów wszystkich zaangażowanych stron – przede wszystkim dłużnika oraz wierzyciela. W przypadku regulacji dotyczących sytuację rolnictwa w rachunku należy uwzględnić jeszcze jedną „stronę” – społeczeństwo. Rolnictwo dostarcza społeczeństwu podstawowe dobra, takie jak żywność, ale także unikalne dobra publiczne (zob. rozdział I, podrozdział 1). Prawodawca dokonał wyważenia prawnie chronionych wartości i uznał, że uzasadnione jest przyznanie rolnikom zwiększonej ochrony poprzez wprowadzenie ograniczeń w egzekucji. Powoduje to jednocześnie pokrzywdzenie interesu wierzyciela egzekwującego należny mu dług, co jest w tej sytuacji konieczne⁴³². Należy podzielić tę ocenę. Swoisty interes rolnictwa wymaga szczególnego traktowania, specjalnego prawa, które uwzględni jego wyjątkową rolę w gospodarce i życiu społecznym. Pewne

⁴³⁰ R. Romanowski, *Znaczenie dochowania...*, s. 46; podobnie A. Nowak, *Ograniczenia egzekucji...* (dostęp Legalis), pkt 4.

⁴³¹ Uwagi Prezesa Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 25 listopada 2016 r. do projektu rozporządzenia w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji, <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//517/12291854/12388291/12388294/dokument267201.pdf> (dostęp 1 listopada 2019 r.)

⁴³² Zob. Uzasadnienie r.p.r.g.e., s. 9-10.

zastrzeżenia, wyrażone powyżej, można mieć co do samej konstrukcji przepisów r.p.r.g.e., jednak idea regulacji zasługuje na pochwałę.

Regulacje prawne niekiedy powodują nie tylko zamierzone przy ich tworzeniu skutki. Przepisy o ograniczeniach egzekucji przedmiotów należących do rolników miały na celu ochronę pozycji rolników jako dłużników w postępowaniu egzekucyjnym. Mogły wywołać jeszcze inny skutek, którego powstanie przewidywano podczas konsultacji projektu⁴³³ - zmniejszenie zdolności kredytowej rolników. Wobec potencjalnych utrudnień w wyegzekwowaniu należności banki i inne instytucje mogą żądać znacznych zabezpieczeń, czy też zwiększać oprocentowanie kredytów i pożyczek jako bardziej ryzykownych, a nawet odmawiać finansowania. Jak donosi R. Romanowski, taki rezultat ostatecznie powstał po uchwaleniu r.p.r.g.e.: *„zmiana (przepisów – przyp. M.K.H.), w obliczu zasygnalizowanej, utrudnionej egzekucji z majątku rolników, powoduje poszukiwanie przez instytucje finansowe takiego majątku rolników, który podlega egzekucji na zasadach ogólnych. Z praktyki funkcjonowania gospodarstw rolnych wynika jednak, że rolnicy zazwyczaj nie posiadają innych składników majątku, niż te wyłączone spod egzekucji, a w braku składników realnie podlegających egzekucji – udzielanie kredytów i pożyczek rolnikom stało się niebezpieczne, a w znacznej mierze nieopłacalne”*⁴³⁴. Jednocześnie autor zastrzega, że te spostrzeżenia są oparte o informacje o charakterze głównie publicystycznym, a nie naukowym⁴³⁵. W konstatacji, R. Romanowski ocenia, że *„Polepszenie (teoretyczne) sytuacji rolników spowodowało*

⁴³³ Zob. stanowiska różnych instytucji zgłaszane w toku konsultacji publicznych projektu rozporządzenia w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji - <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12291854/katalog/12388291#12388291> (dostęp 1 listopada 2019 r.).

⁴³⁴ R. Romanowski, *Znaczenie dochowania...*, s. 46.

⁴³⁵ Zob. m.in. stanowisko Związku Banków Polskich z dnia 29 września 2017 r. zatytułowane *Zagrożenia dla finansowania gospodarstw rolnych*, <https://zbp.pl/aktualnosci/Wideo-Komentarze-Klub25/zagrozenia-dla-finansowania-gospodarstw-rolnych> (dostęp 1 listopada 2019 r.) – *„Nowe przepisy w sposób znaczący ograniczają możliwość zabezpieczania kredytów dla rolników. W konsekwencji, znaczna liczba wniosków kredytowych będzie niemożliwa do zaakceptowania dla kredytodawców, z uwagi na brak wystarczającego zabezpieczenia kredytu. Banki zgodnie z przepisami prawa zmuszone są uzależniać pozytywną decyzję kredytową od przedstawienia innego sposobu zabezpieczenia kredytów, aniżeli ustanowienie hipoteki na nieruchomościach wymienionych w rozporządzeniu. Znaczna liczba rolników zostanie pozbawiona dostępu do finansowania działalności, ponieważ nie będzie w stanie przedstawić wystarczającego zabezpieczenia wiarytelności kredytodawcy. Rozdrobnienie polskich gospodarstw rolnych powoduje bowiem, iż przypadki, w których rolnik dysponuje inną nieruchomością niż ta wyłączona spod egzekucji, stanowią mniejszość. Zarazem, inne niż hipoteka i zastaw rejestrowy formy zabezpieczenia wiarytelności nie są w stanie zabezpieczyć kredytów opiewających na większe kwoty pieniężne. Natomiast, osobowe formy zabezpieczenia, takie jak poręczenie, są dużo trudniejsze do pozyskania, gdyż zależą one od decyzji innych niż rolnik osób. Wprowadzenie powyższych regulacji spowoduje zahamowanie inwestycji w rolnictwie, spowolnienie wzrostu gospodarczego w tym obszarze, a w dalszej perspektywie spowoduje załamanie finansowania działalności gospodarstw rolnych, co może doprowadzić do znacznego osłabienia akcji kredytowej dla całego sektora”*.

*pogorszenie sytuacji instytucji finansowych (ogólnie: wierzycieli rolników), a w konsekwencji wpłynęło negatywnie na samych obdarowanych regulacją – rolników*⁴³⁶. Powoduje to hipotetyczne zahamowanie inwestycji w rolnictwie, z uwagi na trudności w finansowaniu⁴³⁷. Ustosunkowując się do zastrzeżeń na temat utraty zdolności kredytowej przez rolników Ministerstwo Sprawiedliwości wskazuje, że „W wyniku analiz stwierdzono, że ewentualne zmniejszenie zdolności kredytowej nie może uzasadniać konieczności obniżenia standardów ochrony rolnika w postępowaniu egzekucyjnym. Względy humanitarne i socjalne zostały bowiem uznane za bardziej doniosłe wobec tego wtórnego zjawiska. Dostrzeżono też, że zdolność kredytowa pełni rolę ochronną dla potencjalnego dłużnika, gdyż zabezpiecza go przed zaciąganiem nadmiernych zobowiązań. Ocena tej zdolności, dokonana przy uwzględnieniu skutecznego zabezpieczenia rzeczowego kredytu (czyli obciążającego przedmiot nieobjęty ograniczeniami egzekucji), chroni rolnika przed niebezpieczeństwem późniejszej egzekucji, w wyniku której gospodarstwo rolne dłużnika utraciłoby zdolność produkcyjną”⁴³⁸.

Ustosunkowując się do powyższego problemu, należy wskazać, że z pewnością ograniczenia w egzekucji powodują utrudnienie w zaspokojeniu się banków, a to z kolei powoduje obniżenie zdolności kredytowej rolników oraz trudności w uzyskaniu finansowania. Należy jednak przyjąć, że wymóg szczególnego traktowania rolnictwa, wynikający przede wszystkim z art. 23 Konstytucji wymaga niekiedy ograniczenia interesów pewnych podmiotów, w tym przypadku banków, a nawet samych rolników. Wartością nadrzędną będzie w tym przypadku ochrona ciągłości działalności rolniczej. Problem trudności w finansowaniu można zaś rozwiązać innymi sposobami, np. poprzez rozbudowanie instytucji kredytów dofinansowanych lub zabezpieczonych przez Skarb Państwa⁴³⁹. Wówczas banki otrzymają wymagane zabezpieczenie, a jednocześnie przepisy o ograniczeniach egzekucji będą chroniły funkcjonowanie gospodarstwa rolnego.

⁴³⁶ R. Romanowski, *Znaczenie dochowania...*, s. 53.

⁴³⁷ *Ibidem*, s. 46; podobnie A. Nowak, *Ograniczenia egzekucji...* (dostęp Legalis), pkt 6.

⁴³⁸ Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości na zapytanie nr 4413 w sprawie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 lipca 2017 r. w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji, Warszawa, 31 października 2017 r., <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=47E75523> (dostęp 1 listopada 2019 r.).

⁴³⁹ Zob. art. 4 ust. 2 ustawy z dnia 9 maja 2008 r. o Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz instrumenty przewidziane w u.r.z.g.r. – rozdział V.

4.3. Ograniczenia przedmiotowe dotyczące rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne w egzekucji w administracji

4.3.1. Uwagi wstępne

Ograniczenia egzekucji administracyjnej związane z rolnictwem określa przepis art. 8a u.p.e.a. Został dodany do ustawy z dniem 30 listopada 2001 r.⁴⁴⁰ i od tego czasu pozostał, co do zasady, niezmienny. Wcześniej pewne wyłączenia egzekucji powiązane z rolnictwem określał art. 8 § 2 u.p.e.a., następnie § 3, o takiej samej treści⁴⁴¹. Dodatkowe wyłączenia wprowadzał przepis § 2 ust. 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 1996 r. w sprawie wykonania ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji⁴⁴². Pozytywnie należy ocenić to, że omawiane ograniczenia, inaczej niż w egzekucji sądowej, wynikają wprost z ustawy, a nie z rozporządzenia.

⁴⁴⁰ Na mocy art. 1 pkt 9 ustawy z dnia 6 września 2001 r. o zmianie ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2001 r., nr 125, poz. 1368).

⁴⁴¹ Powołany przepis przewidywał, że u rolników, oprócz ruchomości wymienionych w § 1 pkt 1, 2 i 6-9, nie podlegają egzekucji administracyjnej: 1) jeden koń wraz z uprzężą, jedna krowa, dwie kozy, jeden tryk i dwie owce, jedna maciora oraz dziesięć sztuk drobiu, 2) jedna jałówka lub cieliczka w przypadku braku krowy, 3) zapasy paszy i ściółki dla inwentarza wymienionego w pkt 1 i 2 aż do najbliższych zbiorów, 4) jeden pług, jeden zespół bron, jeden kultywator, jeden kierat, jedna sieczkarnia, jeden wóz, jedno sanie robocze, 5) zboże i inne ziemiopłody niezbędne do siewów lub sadzenia w gospodarstwie rolnym zobowiązanego w danym roku gospodarczym.

⁴⁴² Dz.U. z 1997 r., nr 1, poz. 1. Powołane rozporządzenie wprowadzało następujące wyłączenia egzekucji:

- „2. Jeżeli zobowiązanym jest rolnik prowadzący gospodarstwo rolne, spod egzekucji wyłącza się również:
- 1) zwierzęta gospodarskie w drugiej połowie okresu ciąży i w okresie odchowu potomstwa oraz to potomstwo w okresie: źrebaki do 5 miesięcy, cielęta do 4 miesięcy, jagnięta do 3 miesięcy, prosięta do 2 miesięcy i koźlęta do 5 miesięcy,
- 2) zakontraktowane zwierzęta rzeźne, jeżeli ich waga nie odpowiada warunkom handlowym albo termin dostawy nie upłynął lub nie upływa w miesiącu przeprowadzenia egzekucji,
- 3) jeden ciągnik na 25 ha powierzchni gruntów, nie mniej jednak niż jeden ciągnik na gospodarstwo rolne, wraz z urządzeniami towarzyszącymi niezbędnymi do uprawy, pielęgnacji, zbioru i transportu ziemiopłodów,
- 4) jeden silnik elektryczny,
- 5) podstawowe maszyny i narzędzia rolnicze w ilości niezbędnej do pracy w gospodarstwie rolnym zobowiązanego,
- 6) podstawowy sprzęt techniczny niezbędny do zakończenia cyklu danej technologii produkcji w gospodarstwie specjalistycznym zobowiązanego,
- 7) zapasy paliwa i części zamienne niezbędne do normalnej pracy ciągnika i maszyn rolniczych na okres do zakończenia cyklu produkcyjnego,
- 8) nawozy oraz środki ochrony roślin w ilości niezbędnej na dany rok gospodarczy dla gospodarstwa rolnego zobowiązanego,
- 9) stado użytkowe kur niosek w okresie pierwszych 6 miesięcy nośności,
- 10) stado podstawowe zwierząt futerkowych oraz zwierzęta futerkowe, co do których hodowca zawarł umowę kontraktacyjną na dostawę skór z tych zwierząt,
- 11) zapasy paszy i ściółki dla inwentarza wymienionego w pkt 1 i 2 oraz 9 i 10 aż do najbliższych zbiorów,
- 12) zapasy opału na okres 6 miesięcy,
- 13) zaliczki kontraktacyjne.

3. Egzekucji nie podlega ponadto nadwyżka inwentarza żywego ponad ilości określone w ustawie i w ust. 2, jeżeli naczelnik urzędu skarbowego, po uzgodnieniu z zarządem gminy, uzna ją za niezbędną do prowadzenia tego gospodarstwa, a dłużnik zobowiąże się do spłacenia egzekwowanej należności

Podobnie jak przy regulacji r.p.r.g.e., uzasadnieniem szczególnych ograniczeń także w egzekucji administracyjnej jest nie tylko zapewnienie dłużnikowi minimum środków do życia, ale także przyznanie szczególnej ochrony gospodarstwom rodzinnym, zgodnie z wytyczną zawartą w art. 23 Konstytucji oraz zapewnienie ciągłości w produkcji rolnej takich gospodarstw⁴⁴³. Jak wskazuje D.R. Kijowski, „...ustawodawca wziął pod uwagę nie tylko indywidualny interes rolnika, ale interes gospodarki narodowej, czyli interes publiczny”⁴⁴⁴. Należy podzielić te uwagi, z pewnym zastrzeżeniem, tj. ustawodawca w przedmiotowym przepisie nie odnosi się do gospodarstwa, które można nazwać rodzinnym. Chroni jedynie interes gospodarstwa jako takiego, abstrahując od tego, jaki podmiot je prowadzi, czy rodzina rolnicza, czy osoba prawna. Przywileje skierowane do wszystkich rodzajów gospodarstw rolnych obejmują oczywiście także gospodarstwa rodzinne, regulacja art. 8a u.p.e.a. nie jest jednak ukierunkowana tylko na ich ochronę.

W doktrynie pojawia się także krytyczna ocena omawianego przepisu. W. Piątek i A. Skoczylas oceniają zakres wyłączeń egzekucji z omawianej regulacji jako zbyt szeroki, wskazując, że „*Tego typu uprzywilejowanie tylko pewnej grupy obywateli (zwłaszcza w kontekście braku zbliżonych regulacji dotyczących np. przedsiębiorców) jest niezgodne z konstytucyjną zasadą równości wobec prawa*”⁴⁴⁵. Należy wskazać, że w omawianej regulacji uprzywilejowanie rolnictwa jest uzasadnione. Odejście od zasady równości wobec prawa ma swoje oparcie w art. 23 Konstytucji. Jak wyżej wspomniano, omawiany przepis wprost nie odnosi się do aspektu rodzinności gospodarstwa, stanowi za to wyraz szerszej ochrony rolnictwa i podmiotów nim się zajmujących. Należy więc przyjąć, że sama idea ograniczeń egzekucji administracyjnej jest słuszna, jednak można zgłaszać pewne zastrzeżenia co do konstrukcji art. 8a u.p.e.a., o czym szerzej poniżej.

w terminie lub w ratach określonych przez wierzyciela. W razie niedotrzymania przez zobowiązanego warunków spłaty należności, podjęte zostaną dalsze czynności egzekucyjne.

4. W przypadku, o którym mowa w ust. 3, egzekucji nie podlega także taka ilość paszy, jaka jest niezbędna do utrzymania inwentarza objętego wyłączeniem.

5. Zajęte zwierzęta gospodarskie, wpisane do ksiąg zwierząt zarodowych albo uznane za rozplodniki odpowiednie do dalszej hodowli, wyłączają się spod egzekucji, jeżeli nie mogły być sprzedane osobie, która wykaze, że posiada gospodarstwo rolne, w którym istnieją warunki do dalszej hodowli.

6. Wierzytelność pieniężna, przypadająca rolnikowi z tytułu umowy kontraktacji, może być zajęta egzekucyjnie do wysokości 25% należności za dostarczony towar bez uwzględnienia ewentualnych potrąconych pożyczek i zaliczek kontraktacyjnych.”

⁴⁴³ D.R. Kijowski, (w:) D.R. Kijowski (red.), *Ustawa o postępowaniu...* (dostęp LEX), art. 8a, n.t. 3.1.

⁴⁴⁴ *Ibidem*, (dostęp LEX), art. 8a, n.t. 3.1.

⁴⁴⁵ W. Piątek, A. Skoczylas, (w:) R. Hauser (red.), A. Skoczylas (red.), *Postępowanie egzekucyjne w administracji...* (dostęp Legalis), art. 8a, n.t. 7.

4.3.2. Podmiotowy zakres ograniczeń egzekucji w administracji dotyczących rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne

Zakresem podmiotowym art. 8a u.p.e.a. objęty jest rolnik prowadzący gospodarstwo rolne. Należy uznać, że omawiana regulacja jest skierowana do takiego samego kręgu adresatów jak art. 830 k.p.c. oraz przepisy r.p.r.g.e. Będą to podmioty, które aktualnie prowadzą działalność rolniczą na własny rachunek i ryzyko, wykorzystując przy tym gospodarstwo rolne (szerzej zob. pkt 4.2.2 powyżej oraz rozdział I, podrozdział 3, pkt 3.3).

Nie jest zasadne odwoływanie się do pojęcia rolnika w innych ustawach, co czyni P.M. Przybysz, powołując definicję z u.u.s.r.⁴⁴⁶. Prowadzi to do nieuzasadnionego wyłączenia z zakresu zastosowania omawianej regulacji osób prawnych zajmujących się działalnością rolniczą. Cel ograniczeń jest analogiczny jak w przypadku egzekucji sądowej – podtrzymanie niezakłóconej działalności rolniczej. Nie ma znaczenia, czy zajmuje się nią osoba fizyczna, czy prawna. Trafnie zakres podmiotowy omawianej regulacji określa D.R. Kijowski, wskazując, że to „osoba podejmująca decyzje dotyczące uprawiania lub rozmnażania roślin, chowu lub hodowli zwierząt, a także działalności usługowej wspomagającej rolnictwo i następującej po zbiorach, na znajdujących się w jej posiadaniu gruntach rolnych wraz z gruntami leśnymi, budynkami lub ich częściami, urządzeniami i inwentarzem, stanowiącymi lub mogącymi stanowić zorganizowaną całość gospodarczą”⁴⁴⁷.

Na potrzeby zastosowania omawianego ograniczenia egzekucji administracyjnej aktualne pozostają uwagi dotyczące sposobu ustalania statusu rolnika na gruncie r.p.r.g.e. (zob. pkt 4.2.2 powyżej).

4.3.3. Przedmiotowy zakres ograniczeń egzekucji w administracji dotyczących rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne

Przepis art. 8a § 1 u.p.e.a. określa następujący podstawowy zakres przedmiotowy ograniczeń egzekucji administracyjnej prowadzonej przeciwko rolnikom:

- 1) jeden koń wraz z uprzężą, jedna krowa, dwie kozy, jeden tryk i dwie owce, jedna maciora oraz dziesięć sztuk drobiu;
- 2) jedna jałówka lub cieliczka w przypadku braku krowy;

⁴⁴⁶ P.M. Przybysz, *Postępowanie egzekucyjne w administracji...* (dostęp LEX), art. 8a, n.t. 1.

⁴⁴⁷ D.R. Kijowski, (w:) D.R. Kijowski (red.), *Ustawa o postępowaniu...* (dostęp LEX), art. 8a, n.t. 2.5.

- zgodnie z terminologią stosowaną w art. 55³ k.c. jest to inwentarz żywy;
 - 3) zapasy paszy i ściółki dla inwentarza, o którym mowa w pkt 1 i 2, aż do najbliższych zbiorów;
 - 4) jeden pług, jeden zespół bron, jeden kultywator, jeden kierat, jedna sieczkarnia, jeden wóz, jedno sanie robocze – zgodnie z terminologią stosowaną w art. 55³ k.c. jest to inwentarz martwy;
 - 5) zboże lub inne ziemiopłody, niezbędne do najbliższych siewów lub najbliższego sadzenia w gospodarstwie rolnym zobowiązanego – te przedmioty nie są wprost wskazane w art. 55³ k.c., ale zgodnie z poglądami doktryny należą do gospodarstwa rolnego (zob. rozdział I, podrozdział 3, pkt 3.2.3.1);
 - 6) zwierzęta gospodarskie w drugiej połowie okresu ciąży i w okresie odchowu potomstwa oraz to potomstwo w okresie: żrebaki do 5 miesięcy, cielęta do 4 miesięcy, jagnięta do 3 miesięcy, prosięta do 2 miesięcy i koźleta do 5 miesięcy;
 - 7) zakontraktowane zwierzęta rzeźne, jeżeli ich waga nie odpowiada warunkom handlowym albo termin dostawy nie upłynął lub nie upływa w miesiącu przeprowadzenia egzekucji;
- zgodnie z terminologią stosowaną w art. 55³ k.c. jest to inwentarz żywy;
 - 8) jeden ciągnik na 25 ha powierzchni gruntów, nie mniej jednak niż jeden ciągnik na gospodarstwo rolne, wraz z urządzeniami towarzyszącymi niezbędnymi do uprawy, pielęgnacji, zbioru i transportu ziemiopłodów; ciągnik wraz z maszynami i sprzętem współpracującym niezbędnym do uprawy, pielęgnacji, zbioru i transportu ziemiopłodów
 - 9) jeden silnik elektryczny;
 - 10) podstawowe maszyny i narzędzia rolnicze w ilości niezbędnej do pracy w gospodarstwie rolnym zobowiązanego;
 - 11) podstawowy sprzęt techniczny niezbędny do zakończenia cyklu danej technologii produkcji w gospodarstwie specjalistycznym zobowiązanego;
- zgodnie z terminologią stosowaną w art. 55³ k.c. jest to inwentarz martwy;
 - 12) zapasy paliwa i części zamienne niezbędne do normalnej pracy ciągnika i maszyn rolniczych na okres do zakończenia cyklu produkcyjnego;
 - 13) nawozy oraz środki ochrony roślin w ilości niezbędnej na dany rok gospodarczy dla gospodarstwa rolnego zobowiązanego;
- te przedmioty nie są wprost wskazane w art. 55³ k.c., ale zgodnie z poglądami doktryny należą do gospodarstwa rolnego (zob. rozdział I, podrozdział 3, pkt 3.2.3.1);

- 14) stado użytkowe kur niosek w okresie pierwszych 6 miesięcy nośności;
- 15) stado podstawowe zwierząt futerkowych oraz zwierzęta futerkowe, co do których hodowca zawarł umowę kontraktacyjną na dostawę skór z tych zwierząt;
- zgodnie z terminologią stosowaną w art. 55³ k.c. jest to inwentarz żywy;
- 16) zapasy paszy i ściółki dla inwentarza, o którym mowa w pkt 6, 7, 14 i 15, aż do najbliższych zbiorów;
- 17) zapasy opału na okres 6 miesięcy;
- te przedmioty nie są wprost wskazane w art. 55³ k.c., ale zgodnie z poglądami doktryny należą do gospodarstwa rolnego (zob. rozdział I, podrozdział 3, pkt 3.2.3.1);
- 18) zaliczki kontraktacyjne – zgodnie z terminologią stosowaną w art. 55³ k.c. są to prawa związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego.

Można dostrzec wyraźne podobieństwa regulacji art. 8a u.p.e.a. do przepisów § 1 rozporządzenia z 1996 r. wydanego na podstawie art. 830 k.p.c. od którego różni się, poza niewielkimi zmianami redakcyjnymi oraz modyfikacją w zakresie mechanizmu zwolnienia spod egzekucji ciągników rolniczych, jedynie dodaniem w pkt 4 wyłączenia obejmującego jeden pług, jeden zespół bron, jeden kultywator, jeden kierat, jedna sieczkarnia, jeden wóz, jedno sanie robocze oraz w pkt 9 jednego silnika elektrycznego. Należy wskazać, że z uwagi na przewidziane w pkt 10 ograniczenia w zakresie podstawowych maszyn i narzędzi rolniczych w ilości niezbędnej do pracy w gospodarstwie rolnym zobowiązanego, szczegółowe wyliczenie tych przedmiotów jest zbędne, gdyż obejmuje je kategoria „podstawowych maszyn i narzędzi”. Kazuistyczne wyliczenia przedmiotów niezbędnych rolnikowi obejmują bardzo przestarzały katalog przedmiotów, aktualnie nawet niekiedy zbędnych do prowadzenia działalności rolniczej (np. kierat)⁴⁴⁸. W pozostałym zakresie ustawodawca posługuje się pewnymi pojęciami niedookreślonymi, które pozwalają na uelastycznienie zakresu zastosowania przepisu – np. „zboże lub inne ziemiopłody, niezbędne do najbliższych siewów”, „podstawowe maszyny i narzędzia rolnicze w ilości niezbędnej do pracy w gospodarstwie rolnym zobowiązanego”. Jak przyjmuje D.R. Kijowski, „*należy dążyć do obiektywnego ustalenia w każdej sprawie, czy i w jakiej skali składniki wymienione w art. 8a § 1, 2 i 4 u.p.e.a. powinny zostać objęte postępowaniem egzekucyjnym*”⁴⁴⁹.

⁴⁴⁸ Zob. krytyczne uwagi na temat kazuistyczności omawianej regulacji przytoczone przez W. Piątka, A. Skoczyłasa, (w:) R. Hauser (red.), A. Skoczył (red.), *Postępowanie egzekucyjne w administracji...* (dostęp Legalis), art. 8a, n.t. 4.

⁴⁴⁹ D.R. Kijowski, (w:) D.R. Kijowski (red.), *Ustawa o postępowaniu...* (dostęp LEX), art. 8a, n.t. 3.1.

W myśl art. 8a § 2 u.p.e.a. egzekucji nie podlega ponadto nadwyżka inwentarza żywego ponad ilości określone w § 1, jeżeli naczelnik urzędu skarbowego, po uzgodnieniu z wójtem (burmistrzem, prezydentem miasta), uzna ją za niezbędną do prowadzenia tego gospodarstwa rolnego, a dłużnik zobowiąże się do spłacenia egzekwowanej należności w terminie lub w ratach określonych przez wierzyciela. Egzekucji nie podlega także taka ilość paszy, jaka jest niezbędna do utrzymania inwentarza żywego objętego wyłączeniem. Omawiane przepisy przewidują, że w przypadku niedotrzymania przez zobowiązanego warunków spłaty należności podjęte zostaną dalsze czynności egzekucyjne. Regulacja ta wykazuje podobieństwa do przewidzianej w art. 1061 k.p.c., zgodnie z którą dłużnik prowadzący działalność gospodarczą w formie przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego, w razie gdy egzekucja zostanie skierowana do rzeczy niezbędnej do prowadzenia tej działalności, może wystąpić do sądu o wyłączenie tej rzeczy spod zajęcia, wskazując we wniosku składniki swego mienia, z których jest możliwe zaspokojenie roszczenia wierzyciela w zamian za rzecz zwolnioną (szerzej zob. poniżej podrozdział 5, pkt 5.1).

Zgodnie z art. 8a § 4 u.p.e.a. wyłączeniem spod egzekucji obejmuje się zajęte zwierzęta gospodarskie, wpisane do ksiąg zwierząt zarodowych albo uznane za rozplodniki odpowiednie do dalszej hodowli, jeżeli nie mogą być sprzedane osobie, która wykaże, że posiada gospodarstwo rolne, w którym istnieją warunki do dalszej hodowli. Wprowadzając przepis o takim brzmieniu ustawodawca uwzględnił nie tylko pojedynczy interes rolnika, ale także interes publiczny⁴⁵⁰, przejawiający się w tym, że zwierzęta gospodarskie o dobrej kondycji, powinny być dalej wykorzystywane w hodowli przez kompetentną osobę. Regulacja ta obrazuje dążenie prawodawcy do zabezpieczenia optymalnego wykorzystania środków przeznaczonych do działalności rolniczej, abstrahując od ochrony konkretnego podmiotu – w tym przypadku zobowiązanego rolnika.

Istotne znaczenie ma objęcie zwolnieniem spod zajęcia wierzytelności pieniężnej, przypadającej rolnikowi z tytułu umowy kontraktacji, która zgodnie z art. 8a § 5 u.p.e.a. może być zajęta egzekucyjnie do wysokości 25% należności za dostarczony towar bez uwzględnienia ewentualnych potrąconych pożyczek i zaliczek kontraktacyjnych, co ma odpowiednie zastosowanie także do świadczeń w naturze przypadających rolnikowi z tytułu umowy kontraktacyjnej (§ 6 u.p.e.a.). Analogiczna regulacja nie występuje

⁴⁵⁰ *Ibidem*.

w przepisach r.p.r.g.e. Należy podkreślić, że ograniczone jest jedynie zajęcie wierzytelności z tytułu umowy kontraktacji, a ochrona nie jest udzielana dłużnikowi, gdy środki pieniężne w zakresie nieobjętym zajęciem egzekucyjnym, zostaną przekazane zobowiązanemu na rachunek bankowy (szerzej zob. uwagi dotyczące ograniczeń dotyczących środków pieniężnych – podrozdział 3, pkt 3.3.2).

Przepisy u.p.e.a. wymagają pilnego dostosowania do aktualnego stanu zaawansowania technicznego rolnictwa. Obowiązują w niezmienionym kształcie od 2001 r., od tego czasu działalność rolnicza przeżyła znaczny postęp techniczny. Należy zatem postulować pilne dostosowanie przepisu art. 8a u.p.e.a. do aktualnego stanu techniki rolnictwa oraz ujednolicenie tych przepisów z regulacją występującą w egzekucji sądowej.

4.3.4. Zbieg z ograniczeniami w egzekucji sądowej

W pierwotnych tekstach obu ustaw dotyczących egzekucji – k.p.c. i u.p.e.a., zakres i treść ograniczeń przedmiotowych były bardzo zbliżone⁴⁵¹. Aktualnie regulacje tych aktów prawnych nie są zbieżne w wielu aspektach, w tym w zakresie ograniczeń dotyczących rolnictwa. Oba tryby egzekucji znacząco się różnią, głównie za sprawą rozporządzenia o przedmiotach rolnika niepodlegających egzekucji, które wprowadza dalej idące ograniczenia niż u.p.e.a., w szczególności w zakresie dopuszczalności egzekucji z nieruchomości, stanowiących często jedno z bardziej wartościowych składników gospodarstw rolnych. Ustawodawca powinien uregulować te kwestie jednolicie. Sytuacja dłużnika nie może się różnić w zależności od tego, w jakim trybie egzekucja jest przeciwko niemu prowadzona. Zobowiązania publicznoprawne należy egzekwować na takich samych zasadach jak świadczenia wierzycieli prywatnych.

Do zbiegu egzekucji sądowej i administracyjnej dochodzi wówczas, gdy oba tryby egzekucji są jednocześnie skierowane do tego samego przedmiotu majątku dłużnika⁴⁵². Jak to wyżej wskazano, oba tryby egzekucji różnią się w zakresie ograniczeń dotyczących rolnictwa. Konflikt w tym zakresie reguluje przepis art. 838 k.p.c., który stanowi, że gdy w wypadku zbiegu egzekucji sądowej i egzekucji administracyjnej organ egzekucyjny sądowy prowadzi obie egzekucje, przepisy kodeksu w przedmiocie ograniczenia egzekucji stosuje się również do należności podlegających egzekucji

⁴⁵¹ A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 57.

⁴⁵² E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 31; M. Romańska, O. Dumnicka, *Postępowanie zabezpieczające...* (dostęp Legalis), cz. B, rozdz. 5, pkt 1.

administracyjnej, chyba że określone w przepisach ustawy o egzekucji administracyjnej ograniczenia egzekucyjne są mniejsze. Regulację o analogicznej treści zawiera art. 12 u.p.e.a. – w przypadku, gdy w wyniku zbiegu egzekucji administracyjnej i egzekucji sądowej administracyjny organ egzekucyjny prowadzi obie egzekucje, przepisy art. 8-10 stosuje się również do należności podlegających egzekucji sądowej, chyba że określone w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego ograniczenia egzekucji są mniejsze. Z powołanych regulacji wynika, że przykładowo komornik, który prowadzi obie egzekucje po rozstrzygnięciu zbiegu, zajmuje także rzeczy lub prawa majątkowe wyłączone spod egzekucji sądowej, ale dozwolone w egzekucji administracyjnej oraz przekazuje środki uzyskane z ich spieniężenia na pokrycie wyłącznie należności administracyjnej⁴⁵³. Według stanowiska doktryny, zastosowanie omawianych regulacji rozstrzygających konflikt pomiędzy ograniczeniami należy do rzadkości, z uwagi na to, że pomiędzy ograniczeniami w obu trybach egzekucji nie zachodzą większe różnice⁴⁵⁴. W zakresie sytuacji rolnika w egzekucji, taki pogląd stracił aktualność po uchwaleniu r.p.r.g.e., które znacząco odbiega od ograniczeń przewidzianych w art. 8a u.p.e.a.

4.4. Wnioski

Przepisy wprowadzające szczególne ograniczenia egzekucji sądowej i administracyjnej poświęcone ochronie rolnictwa nie są spójne. Sytuacja dłużnika jako rolnika nie powinna różnić się w zależności od tego, w jakim trybie prowadzona jest przeciwko niemu egzekucja⁴⁵⁵. Cel ustawodawcy jest jednolity w obu regulacjach – zapewnienie ochrony działalności rolniczej, a także pośrednio podstawowych potrzeb rolnika i jego rodziny. Zastosowanie rozbieżnych przepisów może zniweczyć to zamierzenie. Konieczne jest skorelowanie przepisów z zakresu egzekucji sądowej i administracyjnej w kontekście sytuacji rolnictwa. Oba tryby egzekucji służą temu samemu celowi, różnią się jedynie w zakresie źródeł egzekwowanych zobowiązań, organów egzekucyjnych, a obecnie także niestety niekompatybilnością procedury. Prawo nie powinno kreować sytuacji, w której wierzyciel prywatny nie może zaspokajać się z określonych części majątku dłużnika, a wierzyciel publicznoprawny już nie jest tak

⁴⁵³ A. Marciniak, (w:) A. Marciniak (red.), K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 838, n.t. 4.

⁴⁵⁴ *Ibidem* (dostęp Legalis), art. 838, n.t. 1, na to stanowisko powołuje się także A. Wiśniewski, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 838, n.t. 2. Inaczej P.M. Przybysz, *Postępowanie egzekucyjne w administracji...* (dostęp LEX), art. 12, n.t. 2; D.R. Kijowski, (w:) D.R. Kijowski (red.), *Ustawa o postępowaniu...* (dostęp LEX), art. 12, n.t. 2.

⁴⁵⁵ J. Krajewski, *Egzekucja świadczeń pieniężnych od rolników*, „Nowe Prawo” 1956, nr 7-8, s. 172.

ograniczony. Powoduje to nieuzasadnione uprzywilejowanie należności Skarbu Państwa. Jak ocenia J.W. Hajdukiewicz „Zmiany dokonywane w poszczególnych przepisach prawnych, regulujących postępowanie egzekucyjne, mają cechy wybiórczych i doraźnych interwencji ustawowych. Powyższe składa się na brak spójności w całym systemie egzekucyjnym”⁴⁵⁶. Być może rozwiązaniem zasygnalizowanego problemu będzie ujednolicenie trybów egzekucji sądowej i egzekucyjnej oraz stworzenie jednego postępowania służącego do egzekwowania obowiązków prawnych. Sformułowanie z pełnym przekonaniem tego wniosku wymagałoby jednak pogłębionej analizy, co wykracza poza ramy niniejszej rozprawy⁴⁵⁷. Z pewnością można postulować ujednolicenie regulacji dotyczących egzekucji w obu trybach w zakresie sytuacji rolnika jako dłużnika i objęcia ochroną gospodarstwa rodzinnego.

Kazuistyczne i przestarzałe regulacje u.p.e.a. wymagają pilnego dostosowania do obecnego stanu zaawansowania technicznego rolnictwa. Obowiązują w niezmiennym kształcie od 2001 r. Przepisy r.p.r.g.e. są zaktualizowane i w większym stopniu zapewniają ochronę dłużnika zajmującego się działalnością rolniczą według nowoczesnych standardów. Pozytywnie należy ocenić zastosowanie rozwiązań elastycznych, pozwalających na dostosowanie ograniczeń do różnorodnych typów i skali produkcji rolnej. Nie brak jednak w r.p.r.g.e. regulacji wadliwych, utrudniających stosowanie przepisów, co przedstawiono powyżej.

Wprowadzając ograniczenia przedmiotowe w egzekucji ustawodawca musi zmierzyć się z zadaniem pogodzenia dwóch koncepcji. Jedna polega na tworzeniu kazuistycznych rozwiązań, które są prostsze w zastosowaniu, ale nie pozwalają na uwzględnienie różnorodnych stanów faktycznych, wyjątkowych okoliczności. Druga zakłada projektowanie ogólnych ograniczeń, które są elastyczne i zapewniają większą ochronę dłużnika, ale nakładają na organy obowiązek drobiazgowego rozpatrywania poszczególnych spraw, sięgania do pomocy biegłych⁴⁵⁸. Należy postulować tworzenie prawa, które jest na tyle pojemne, że pozwala na zastosowanie w różnych stanach

⁴⁵⁶ J.W. Hajdukiewicz, *Różnicowanie procedur...* (dostęp Legalis), pkt 5.

⁴⁵⁷ E. Wengerek (*Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 34) wskazywał, że dążenia do ujednolicenia obu trybów egzekucji nie można utożsamiać z zamiarem ich połączenia, gdyż różnią się zasadniczo w zakresie rozdziału norm prawa publicznego i prywatnego, które następnie podlegają egzekucji, a także odmienności stosunków, z których wywodzą się egzekwowane świadczenia, gdzie stosunek administracyjny ma charakter podporządkowania jednego podmiotu innemu, a cywilnoprawny oparty jest na równorzędności. Aktualnie jednak postuluje się połączenie dwóch trybów egzekucji, z uwagi na odpadnięcie przyczyn stojących za rozdziałem egzekucji w obecnych uwarunkowaniach gospodarczych, społecznych, politycznych i fiskalnych – tak J.W. Hajdukiewicz, *Różnicowanie procedur...* (dostęp Legalis).

⁴⁵⁸ Zob. W. Piątek, A. Skoczylas, (w:) R. Hauser (red.), A. Skoczylas (red.), *Postępowanie egzekucyjne w administracji...* (dostęp Legalis), art. 8, n.t. I.6.

faktycznych, z uwzględnieniem celu wprowadzonych regulacji, którym w przypadku omawianych ograniczeń egzekucji jest podtrzymanie ciągłości działalności rolniczej prowadzonej w gospodarstwie. Potencjalne trudności w stosowaniu nie powinny skutkować tworzeniem przepisów stanowiących drobiazgową instrukcję postępowania organu.

5. Wyłączenia egzekucji na wniosek dłużnika

5.1. Uwagi wstępne

Poza ograniczeniami przedmiotowymi opisywanymi powyżej, które z mocy prawa przyznają ochronę rolnikom prowadzącym gospodarstwa rolne, dłużnicy mogą korzystać z pewnych ulg w postępowaniu egzekucyjnym przyznawanych na ich wniosek. W regulacjach k.p.c. takie uprawnienie mają jedynie podmioty prowadzące działalność gospodarczą, zaś przepisy u.p.e.a., nie wprowadzają żadnych wymogów podmiotowych, uzależniając ochronę od uzasadnienia ważnym interesem.

5.2. Wyłączenie spod zajęcia rzeczy niezbędnych do prowadzenia działalności gospodarczej w formie gospodarstwa rolnego w egzekucji sądowej

W myśl art. 1061 § 1 k.p.c. dłużnik prowadzący działalność gospodarczą w formie przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego, w razie, gdy egzekucja zostanie skierowana do rzeczy niezbędnej do prowadzenia tej działalności, może wystąpić do sądu o wyłączenie tej rzeczy spod zajęcia, wskazując we wniosku składniki swego mienia, z których jest możliwe zaspokojenie roszczenia wierzyciela w zamian za rzecz zwolnioną. Taka redakcja przepisu tylko potwierdza, że działalność rolnicza jest działalnością gospodarczą (jeżeli nie jest prowadzona wyłącznie dla zaspokojenia własnych potrzeb - szerzej zob. rozdział I, podrozdział 3, pkt 3.2.2). Powołana instytucja może dotyczyć wyłącznie rolników faktycznie prowadzących działalność rolniczą, której wynikiem powinny być chociaż częściowo produkty przeznaczone na zbyt, tak aby była to aktywność wykonywana w celu osiągnięcia zysku i przez to spełniała warunki do zakwalifikowania do działalności gospodarczej⁴⁵⁹. Celem omawianej regulacji jest ochrona dłużnika przed nadmierną uciążliwością związaną z prowadzoną przeciwko

⁴⁵⁹ W. Głodowski, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 272.

niemu egzekucją⁴⁶⁰. Skierowanie egzekucji do innych składników niż zajęte ma pozwolić na podtrzymanie działalności gospodarczej⁴⁶¹.

Zastosowaniem art. 1061 § 1 k.p.c. można objąć jedynie rzecz w danym momencie niezbędną dłużnikowi w działalności gospodarczej⁴⁶². Nie będzie to każdy przedmiot wchodzący w skład gospodarstwa rolnego⁴⁶³. Przepis art. 1061 § 1 k.p.c. nie znajdzie zastosowania wtedy, gdy dana rzecz niezbędna do działalności rolniczej powinna być wyłączona spod egzekucji na podstawie przepisów wprowadzających ograniczenia przedmiotowe (szerzej zob. podrozdział 3 i 4 powyżej), ponieważ egzekucja w niedozwolonym zakresie powinna być umorzona⁴⁶⁴. Omawiana instytucja ma zastosowanie wyłącznie w przypadku egzekucji świadczeń pieniężnych⁴⁶⁵.

W doktrynie pojawiły się rozbieżności na temat tego, jak rozumieć pojęcie „rzecz”, do którego odnosi się przepis art. 1061 § 1 k.p.c. Zdaniem W. Głodowskiego za wiążący należy uznać wynik wykładni literalnej, czyli przyjąć, że zakres zastosowania przepisu dotyczy jedynie rzeczy – zgodnie z art. 45 k.c. przedmiotów materialnych, ruchomości i nieruchomości⁴⁶⁶. Inaczej J. Łopatowska-Rynkowska uznaje za dopuszczalne objęcie omawianą regulacją także wierzytelności i innych praw majątkowych⁴⁶⁷. J. Świeczkowski wyklucza rozszerzającą interpretację i postuluje zmianę treści omawianego przepisu, tak aby objąć jego zastosowaniem także wierzytelności i prawa⁴⁶⁸. Podobnie M. Muliński apeluje o rozszerzenie dyspozycji art. 1061 k.p.c. o prawa mające szczególnie istotne znaczenie dla dłużnika⁴⁶⁹. Odnosząc się do powyższych rozważań w kontekście sytuacji rolnika jako dłużnika należy przychylić się do poglądów, zgodnie z którymi termin „rzecz” należy interpretować

⁴⁶⁰ J. Świeczkowski, *Kilka uwag na temat art. 1061 k.p.c.*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2004, nr 3–4, s. 26.

⁴⁶¹ M. Muliński, *Zajęcie zamienne...* (dostęp Legalis), pkt 7.

⁴⁶² H. Pietrkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 755; A. Antkiewicz, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II*, Warszawa 2019 (dostęp Legalis), art. 1061, n.t. 4.

⁴⁶³ M. Karniłowicz, *Egzekucja wierzytelności...*, s. 7.

⁴⁶⁴ M. Krakowiak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Art. 730–1088*, Warszawa 2019 (dostęp Legalis), art. 1061, n.t. 5.

⁴⁶⁵ W. Głodowski, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 271; A. Antkiewicz, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1061, n.t. 1; J. Jagieła, (w:) A. Marciniak (red.), K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom III. Komentarz. Art. 730–1088*, Warszawa 2015 (dostęp Legalis), art. 1061, n.t. 1.

⁴⁶⁶ W. Głodowski, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 272; podobnie M. Krakowiak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego...*, (dostęp Legalis), art. 1061, n.t. 5.

⁴⁶⁷ J. Łopatowska-Rynkowska, *Wyłączenie spod egzekucji w toku egzekucji z nieruchomości*, „Radca Prawny” 2005, nr 3, s. 30.

⁴⁶⁸ J. Świeczkowski, *Kilka uwag...*, s. 27.

⁴⁶⁹ M. Muliński, *Zajęcie zamienne...* (dostęp Legalis), pkt 8.

wąsko. Warte uwagi są postulaty dotyczące rozszerzenia omawianej regulacji, jednak należy to połączyć z jej gruntowną przebudową. Samo włączenie w zakres jej zastosowania także praw i wierzytelności nie zmieni tego, że nie stanowi instrumentu zapewniającego dłużnikowi prowadzącemu działalność rolniczą realną ochronę, o czym szerzej poniżej.

We wniosku składanym na podstawie art. 1061 § 1 k.p.c. dłużnik wskazuje składniki swego mienia, z których jest możliwe zaspokojenie roszczenia wierzyciela w zamian za rzecz zwolnioną. Rozwinięcie pojęcia „mienia” znajdziemy w art. 44 k.c., który określa, że jest to własność i inne prawa majątkowe⁴⁷⁰. Dłużnik może wskazać jedynie przedmiot, z którego możliwe jest przeprowadzenie egzekucji, czyli w przypadku rolnika nieobjęty ograniczeniami wprowadzonymi przez r.p.r.g.e. Wymieniona rzecz powinna mieć wartość zbliżoną albo wyższą od zajętej, tak aby możliwe było z niej zaspokojenie roszczenia wierzyciela w zamian za rzecz zwolnioną⁴⁷¹.

O wyłączeniu spod zajęcia sąd orzeka po wysłuchaniu stron w trybie art. 760 k.p.c., biorąc pod uwagę, obok interesów wierzyciela i dłużnika, również społeczno-gospodarcze znaczenie działalności gospodarczej dłużnika (art. 1061 § 1 zd. 2 k.p.c.). Sąd ustala jakie skutki powstaną po przeprowadzeniu egzekucji ze wskazanego przez dłużnika przedmiotu niezbędnego do prowadzenia działalności gospodarczej dla społeczeństwa oraz gospodarki. Przykładowo ocenia jak duże jest zagrożenie likwidacji gospodarstwa rolnego, czy nie nastąpi zmniejszenie dostępności produktów rolnych, czy też zwiększenie ich cen⁴⁷². W pewnych przypadkach możliwość nieprzerwanego prowadzenia działalności gospodarczej przez dłużnika będzie wymagała zwiększonej ochrony⁴⁷³. Sąd powinien ustalić także, w jaki sposób egzekucja z rzeczy wskazanej przez dłużnika wpłynie na przebieg postępowania egzekucyjnego, czy dojdzie do przedłużenia, a nawet udaremnienia egzekucji⁴⁷⁴. W razie pozytywnego rozstrzygnięcia sąd wskazuje w postanowieniu rzecz zwolnioną oraz mienie zastępcze. Z chwilą uprawomocnienia się postanowienia dochodzi do wyłączenia zajętej rzeczy spod egzekucji. M. Karniłowicz zaznacza się, że lepszym rozwiązaniem byłoby zawieszenie egzekucji w stosunku do rzeczy zwolnionej, w celu zabezpieczenia interesu

⁴⁷⁰ K. Flaga-Gieruszyńska, (w:) K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Kodeks postępowania...*, (dostęp Legalis), art. 1061, n.t. 4.

⁴⁷¹ M. Karniłowicz, *Egzekucja wierzytelności...*, s. 8.

⁴⁷² M. Krakowiak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1061, n.t. 11.

⁴⁷³ J. Łopatowska-Rynkowska, *Wyłączenie spod egzekucji...*, s. 30.

⁴⁷⁴ M. Krakowiak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1061, n.t. 11.

wierzyciela. Po pewnym czasie może się okazać, że mienie zastępcze nie pozwala na zaspokojenie egzekwowanego świadczenia, a dłużnik zbyt uprzednio zwolniony przedmiot⁴⁷⁵. Zgodnie z art. 1061 § 1 zd. 3 k.p.c. już samo wydanie postanowienia sądu powoduje zajęcie mienia zastępczego, a komornik niezwłocznie dokonuje czynności związanych z zajęciem.

5.3. Zwolnienie z egzekucji na wniosek dłużnika w egzekucji administracyjnej

W postępowaniu egzekucyjnym w administracji brak jest analogicznej normy do wynikającej z art. 1061 k.p.c. (poza przewidzianą w art. 8a § 2 u.p.e.a. dotyczącą jedynie zwolnienia nadwyżki inwentarza żywego – szerzej zob. podrozdział 4, pkt 4.3.3). Za to na podstawie art. 13 § 2 u.p.e.a. organ egzekucyjny, na wniosek zobowiązanego i ze względu na jego ważny interes, może zwolnić, na czas oznaczony lub nieoznaczony, z egzekucji w całości lub części określone składniki majątkowe zobowiązanego. Przepis może mieć zastosowanie do przedmiotów i praw, które podlegają egzekucji i nie zostały wyłączone na mocy regulacji wprowadzających ograniczenia⁴⁷⁶. Do jego zastosowania wymaga się wniosku zobowiązanego, organ nie może działać z własnej inicjatywy. Ponadto konieczne jest wykazanie ważnego interesu po stronie zobowiązanego⁴⁷⁷, ustalanego w oparciu o zobiektywizowane kryteria⁴⁷⁸. Organ działa w ramach uznania administracyjnego⁴⁷⁹. Takie ukształtowanie instytucji pozwala organowi egzekucyjnemu na bardzo elastyczne podejście, dostosowane do szczególnych okoliczności każdego

⁴⁷⁵ M. Karniłowicz, *Egzekucja wierzytelności...*, s. 9.

⁴⁷⁶ D.R. Kijowski, (w:) D.R. Kijowski (red.), *Ustawa o postępowaniu...* (dostęp LEX), art. 13, n.t. 2.1-2.2.

⁴⁷⁷ P. Rączka, *Zasada poszanowania...*, s. 356-357.

⁴⁷⁸ Tak wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 16 października 2009 r., II FSK 789/08, LEX nr 863802: (tezy) „1. Przesłanką ważnego interesu zobowiązanego jest swoista klauzula generalna, której znaczenie należy rozpatrywać w kontekście okoliczności faktycznych konkretnej sprawy. O istnieniu ważnego interesu po stronie zobowiązanego nie decyduje jego subiektywne przekonanie, lecz zobiektywizowane kryteria. 2. Okolicznościom związanym z ważnym interesem zobowiązanego nie można przeciwstawiać okoliczności związanych z interesem wierzyciela skoro ustawodawca interesy tego ostatniego zabezpieczył w ten sposób, iż od jego zgody w ogóle uzależnił możliwość pozytywnego rozpatrzenia wniosku zobowiązanego o zwolnienie z egzekucji. Niemożność zaspokojenia wierzyciela nie może być rozpatrywana w kontekście ważnego interesu zobowiązanego.”, podobnie wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 1 września 2011 r., II FSK 489/10, LEX nr 966166: (teza 1) „Przesłanką ważnego interesu zobowiązanego, o której mowa w art. 13 § 1 u.p.e.a., jest swoista klauzula generalna, której znaczenie należy rozpatrywać w kontekście okoliczności faktycznych konkretnej sprawy. O istnieniu ważnego interesu po stronie zobowiązanego nie decyduje jego subiektywne przekonanie, lecz zobiektywizowane kryteria”, także wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gdańsku z dnia 4 kwietnia 2013 r., I SA/Gd 189/13, LEX nr 1368407.

⁴⁷⁹ D.R. Kijowski, (w:) D.R. Kijowski (red.), *Ustawa o postępowaniu...* (dostęp LEX), art. 13, n.t. 2.6; wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z dnia 5 listopada 2009 r., I SA/Gl 689/09, LEX nr 566367.

przypadku, co należy ocenić pozytywnie⁴⁸⁰. Organ nie jest związany możliwością uwzględnienia jedynie określonych ustawą przesłanek uzasadniających przyznanie przywileju egzekucyjnego.

Jedną z przyczyn zwolnienia mogłaby być konieczność zwolnienia środków pieniężnych niezbędnych do zaspokojenia podstawowych potrzeb związanych z działalnością rolniczą. Jak ocenia P. Rączka, organ egzekucyjny raczej nie będzie skłonny skorzystać z możliwości zwolnienia spod egzekucji, na wniosek dłużnika, pieniędzy czy środków na rachunku bankowym przedsiębiorcy koniecznych do kontynuowania działalności gospodarczej, która stanowi podstawowe i jedyne źródło utrzymania dłużnika i jego rodziny⁴⁸¹. Podobne przypuszczenie można formułować w stosunku do dochodów rolnika z działalności rolniczej, tym bardziej, że przepis art. 8a u.p.e.a. zawiera specjalne ograniczenia egzekucji skierowane do podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne. W wyjątkowych sytuacjach nie można jednak wykluczać, że omawiana regulacja znajdzie zastosowanie także w przypadku rolnika. Przepis może mieć szerokie zastosowanie, wiele zależy od oceny danej sytuacji przez organ egzekucyjny.

5.4. Wnioski

Instytucja wyłączenia spod zajęcia rzeczy należących do dłużnika prowadzącego działalność gospodarczą na wniosek w egzekucji sądowej jest wadliwie skonstruowana, a przez to jest bardzo rzadko stosowana, co powoduje, że nie zapewnia efektywnej ochrony. Jedną z przyczyn małego zainteresowania tym instrumentem jest znaczne sformalizowanie procedury, co przekłada się na jej długotrwałość. Dłużnik może szybciej sam spieniężyć mienie, które zamierzał wskazać jako zastępcze i przekazać zdobyte w ten sposób środki wierzycielowi, zanim przeprowadzi kilkumiesięczne postępowanie na podstawie art. 1061 k.p.c.⁴⁸². Dodatkowym mankamentem tej regulacji jest wąski zakres przedmiotów, które mogą zostać zwolnione spod egzekucji sądowej, czyli jedynie rzeczy niezbędne do prowadzenia działalności gospodarczej⁴⁸³. Dłużnik musi jednocześnie wskazać inny przedmiot, który ma zaspokoić egzekwowaną wierzytelność. Sytuacja rolnika w kontekście omawianego przepisu uległa znacznej zmianie z uwagi na

⁴⁸⁰ P. Rączka, *Zasada poszanowania...*, s. 357.

⁴⁸¹ *Ibidem*, s. 358.

⁴⁸² J. Świeczkowski, *Kilka uwag...*, s. 28.

⁴⁸³ *Ibidem*, s. 26.

zwiększenie zakresu ograniczeń egzekucji na podstawie r.p.r.g.e. Z tego powodu mniej jest przedmiotów, które mogą być niezbędne do prowadzenia działalności rolniczej, a nie są wyłączone z egzekucji w przepisach r.p.r.g.e. Jednocześnie dłużnik musi wskazać mienie zastępcze, a nie może być to przedmiot niepodlegający egzekucji sądowej zgodnie z r.p.r.g.e. A. Antkiewicz słusznie ocenia, że zastosowanie art. 1061 k.p.c. wobec rolnika będzie sporadyczne, bo może dotyczyć wyłącznie rzeczy nieobjętych przepisami r.p.r.g.e.⁴⁸⁴ Instytucja ta miała marginalne znaczenie dla rolników przed wprowadzeniem r.p.r.g.e., a w aktualnym stanie prawnym można przewidywać, że będzie jeszcze mniej przypadków, w których może znaleźć zastosowanie.

W egzekucji administracyjnej instytucję zwolnienia spod egzekucji określonych składników zobowiązanego na jego wniosek, uzasadniony ważnym interese, należy ocenić co do zasady pozytywnie. Organ egzekucyjny ma dużą swobodę w ocenie okoliczności danego przypadku, uzasadniających przydzielenie przywileju egzekucyjnego. Jeżeli to rolnik jest zobowiązanym, instytucja ta, z uwagi na szczególne wyłączenia przewidziane w art. 8a u.p.e.a., nie będzie szeroko stosowana. Nie można jednak wykluczyć, że w danych okolicznościach organ uzna za zasadne zwolnienie z egzekucji dalszych składników majątkowych rolnika niezbędnych do prowadzenia działalności rolniczej.

6. Podsumowanie

Odnosząc powyższe rozważania do problemu badawczego niniejszej rozprawy, na pytanie, czy rolnictwo podlega ochronie w egzekucji za pomocą ograniczeń przedmiotowych, należy odpowiedzieć twierdząco. Zarówno przepisy sądowego postępowania egzekucyjnego, jak i administracyjnego, zawierają szczególne przywileje ukierunkowane na ochronę rolnictwa. Ponadto na sytuację rolników mają wpływ regulacje ogólne, skierowane także do innych kategorii dłużników.

Tworząc ograniczenia szczególne dedykowane rolnictwu, ustawodawca posługuje się sformułowaniem „rolnik prowadzący gospodarstwo rolne” (w k.p.c. „rolnik prowadzący gospodarstwo”), co pozornie mogłoby wskazywać, że przedmiotem ochrony jest podmiot – konkretny rolnik. W istocie celem ochrony jest podtrzymanie

⁴⁸⁴ A. Antkiewicz, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1061, n.t. 4.

funkcjonowania działalności rolniczej, niezależnie od tego, jaki podmiot ją prowadzi⁴⁸⁵. Ograniczenia dotyczą składników gospodarstwa rolnego, ale jest to „wtórna” ochrona. Zwolnienie spod egzekucji konkretnych składników nie służy ich ochronie jako mienia, ale wynika z ich instrumentalnego charakteru w związku z tym, że służą prowadzeniu działalności rolniczej. Gospodarstwo rolne samo w sobie nie jest istotne. Ograniczenia przedmiotowe, które nie są dedykowane wyłącznie rolnikom jako dłużnikom, pośrednio wpływają na ich sytuację, zapewniając ochronę dłużnikom. W tym przypadku przedmiotem ochrony będzie rolnik.

Jak to wyżej wykazano (zob. rozdział I), ochrona rolnictwa w ustawodawstwie powinna obejmować gospodarstwa rodzinne. Przepisy wprowadzające ograniczenia przedmiotowe w egzekucji nie odnoszą się do gospodarstwa rodzinnego, które powinno być podstawą ustroju rolnego. Przywileje dedykowane wszystkim kategoriom dłużników mają oczywiście zastosowanie także do podmiotów prowadzących gospodarstwa rodzinne, ale nie są to regulacje szczególne dopasowane do specyfiki tych jednostek produkcyjnych.

Ograniczenia przedmiotowe egzekucji są tradycyjnym instrumentem stosowanym w celu ochrony interesów dłużnika, ale jego zastosowanie nie rozwiązuje problemu potrzeby ochrony rolnictwa w egzekucji. Z pewnością jest to dobry instrument pozwalający na przezwycięzenie przejściowych kłopotów wynikających np. z obniżenia dochodów na skutek suszy w danym roku gospodarczym. Wówczas przepisy chronią najważniejsze elementy gospodarstwa rolnego przed egzekucją. Po odzyskaniu płynności finansowej działalność rolnicza jest dzięki temu dalej prowadzona w nieznacznie uszczuplonym kształcie. Nie jest to jednak rozwiązanie pozwalające na kompleksowe uregulowanie sytuacji rolników z przedłużającymi się problemami finansowymi. W takich wypadkach ograniczenia przedmiotowe egzekucji mogą stanowić jedynie element uzupełniający systemowe, całościowe rozwiązanie kreujące wsparcie gospodarstwa rodzinnego w egzekucji. Należy je powiązać ze szczególnymi sposobami egzekucji oraz przepisami o skutkach niewypłacalności i w ten sposób zaprojektować spójny system egzekucji przeciwko rolnikom ukierunkowany na zaspokojenie wierzycieli z dochodów uzyskiwanych z działalności rolniczej. W sytuacji

⁴⁸⁵ Można dostrzec pewne uprzywilejowanie dłużników będących osobami fizycznymi w ograniczeniach przedmiotowych, które nie są dedykowane rolnikom, np. w zakresie podstawowych środków na utrzymanie. Ograniczenia przedmiotowe dedykowane ochronie rolnictwa obejmują ochroną wszystkie podmioty zajmujące się działalnością rolniczą, zarówno osoby fizyczne, jak i prawne.

przedłużających się kłopotów z niewypłacalnością należy zaś sięgnąć do regulacji dotyczących skutków niewypłacalności (szerzej zob. postulaty *de lege ferenda* w Zakończeniu).

Niezależnie od powyższego ogólnego wniosku, odnosząc się do konstrukcji przepisów wprowadzających ograniczenia przedmiotowe w egzekucji, należy w pierwszej kolejności postulować ujednolicenie przepisów w egzekucji sądowej i administracyjnej. W pierwotnych tekstach obu ustaw zakres i treść ograniczeń była bardzo zbliżona⁴⁸⁶. Obecnie oba tryby egzekucji znacząco się różnią, głównie za sprawą rozporządzenia o przedmiotach rolnika niepodlegających egzekucji, które wprowadza dalej idące ograniczenia niż u.p.e.a. Należy negatywnie ocenić takie rozwiązanie. Powoduje rozbieżności w zakresie sytuacji rolnika w zależności od tego, w jakim trybie egzekucja jest prowadzona. Co więcej, przepisy r.p.r.g.e. wprowadzają ograniczenia przedmiotowe dostosowane do aktualnego stanu zaawansowania technicznego, mimo to nie rozwiązują systemowego problemu zadłużenia rolnictwa. W egzekucji administracyjnej przepisy są zaś przestarzałe. Chociażby z tego powodu należy dokonać rewizji regulacji u.p.e.a.

W przepisach brak jest ponadto dostatecznej ochrony środków pieniężnych niezbędnych do zaspokojenia podstawowych potrzeb działalności rolniczej. Ograniczenia w zajęciu wierzytelności nie rozciągają swojej ochrony na środki finansowe przekazane na rachunki bankowe dłużnika, ponieważ z chwilą wpływu na konto środki te, niezależnie od ich źródła, stają się wierzytelnością z rachunku bankowego, z której egzekucja podlega innym zasadom i ograniczeniom. Przez to ograniczenia w zajęciu rzeczy lub wierzytelności nie stanowią realnej ochrony dłużnika. Należy postulować wprowadzenie wyraźnej regulacji, zgodnie z którą zajęcie wierzytelności z rachunku bankowego nie jest dopuszczalne również w zakresie kwot przekazanych dłużnikowi egzekwowanemu z tytułu wierzytelności, które są zwolnione spod zajęcia na podstawie odrębnych przepisów.

Regulacje nie przewidują żadnej ochrony dochodów rodziny rolniczej, której członkowie pracują w gospodarstwie rodzinnym, a często nie są formalnie zatrudnieni w ramach stosunku pracy, czy innego stosunku cywilnego. Należy zatem postulować wprowadzenie regulacji, zgodnie z którą zajęciu nie podlega w przypadku osób fizycznych prowadzących działalność rolniczą w każdym miesiącu kwota odpowiadająca

⁴⁸⁶ A. Marciniak, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 57.

wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę pomnożona przez liczbę osób w rodzinie rolniczej pracującej w gospodarstwie rodzinnym i utrzymującej się z dochodów wypracowanych w tym gospodarstwie, tj. dłużnika oraz każdego członka rodziny rolniczej, który pracuje w gospodarstwie.

Rozdział III. Szczególne sposoby egzekucji z gospodarstwa rolnego jako instrument ochrony rolnictwa

1. Uwagi wstępne

W egzekucji sądowej wyróżnia się szczególne sposoby egzekucji świadczeń pieniężnych z udziałem przedsiębiorców, tj. egzekucję przez zarząd przymusowy oraz przez sprzedaż przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego (art. 1064¹–1064²³ k.p.c.)⁴⁸⁷. W ramach pozostałych sposobów egzekucji świadczeń pieniężnych czynności egzekucyjne kierowane są do poszczególnych, jednostkowych praw majątkowych, stanowiących samodzielny przedmiot obrotu, nie do ich ogółu. Powołane przepisy przewidują jedyną możliwość prowadzenia egzekucji sądowej w stosunku do całego zespołu praw majątkowych jakim jest przedsiębiorstwo i gospodarstwo rolne⁴⁸⁸. Regulacje mają zastosowanie wyłącznie w postępowaniu przeciwko dłużnikowi prowadzącemu działalność gospodarczą⁴⁸⁹.

Należy odpowiedzieć na pytanie, czy szczególne sposoby egzekucji stanowią narzędzie ochrony rolnictwa w egzekucji, a jeżeli tak, jaki jest przedmiot ochrony tych norm oraz czy zostały one prawidłowo ukształtowane. Z pewnością są to regulacje specjalne, które zostały skierowane do dłużników prowadzących działalność gospodarczą, w tym w formie gospodarstwa rolnego.

Co do zasady egzekucja administracyjna i sądowa przewidują takie same sposoby egzekucji. Wyjątek stanowią powołane szczególne sposoby, które występują jedynie w przepisach k.p.c.⁴⁹⁰. Takie rozwiązanie należy skrytykować z uwagi na potrzebę ujednolicenia sytuacji dłużnika w egzekucji, która nie powinna się zasadniczo różnić w obu trybach. Jak to zostanie wykazane poniżej, szczególne sposoby egzekucji mogą stanowić dobre narzędzie ochrony rolnictwa w egzekucji, wymagają jednak gruntownych zmian. Jedną z modyfikacji powinno być włączenie tych sposobów również do egzekucji administracyjnej, tak aby oba tryby były w tym zakresie jednolite.

⁴⁸⁷ A. Marciniak, *Sądowe postępowanie...*, s. 24.

⁴⁸⁸ S. Cieślak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 111–112.

⁴⁸⁹ K. Flaga-Gieruszyńska, (w:) K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Kodeks postępowania...*, (dostęp Legalis), art. 1064¹, n.t. 1; H. Pietrkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 758; A. Marciniak, *Sądowe postępowanie...*, s. 406.

⁴⁹⁰ M. Romańska, O. Dumnicka, *Postępowanie zabezpieczające...* (dostęp Legalis), cz. B, rozdz. 5, pkt 1.

Z uwagi na zakres pracy, instytucje egzekucji przez zarząd przymusowy oraz sprzedaż zostaną przeanalizowane z ograniczeniem do gospodarstw rolnych. Część ze zgłoszonych uwag może mieć zastosowanie również do egzekucji z przedsiębiorstwa, jednak ta perspektywa nie została poddana analizie.

2. Egzekucja sądowa przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym

2.1. Uwagi wstępne

Egzekucja przez zarząd przymusowy nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym w aktualnym kształcie została wprowadzona do k.p.c. ustawą z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁴⁹¹. Korzeni tej instytucji należy zaś poszukiwać w przedwojennej procedurze cywilnej, w której obowiązywały przepisy o egzekucji z pożytków i dochodów przez zarząd przymusowy, ale wyłącznie nad nieruchomością⁴⁹². Przez wiele lat nie obowiązywał żaden jej odpowiednik. Dopiero z dniem 1 października 1990 r. wprowadzono przepis art. 1062 k.p.c., który stanowił, że przeciwko dłużnikowi prowadzącemu działalność gospodarczą w formie przedsiębiorstwa dopuszczalna była egzekucja z dochodów uzyskiwanych z tej działalności przez ustanowienie zarządu nad przedsiębiorstwem, do którego odpowiednio stosuje się przepisy o zarządzie w toku egzekucji z nieruchomości⁴⁹³. Na gruncie tej regulacji egzekucja przez zarząd przymusowy nie mogła być ustanowiona nad gospodarstwem rolnym⁴⁹⁴. Przepis był krytykowany w doktrynie z uwagi na lakoniczność. W niewielkim stopniu wykorzystywano go w praktyce⁴⁹⁵.

⁴⁹¹ Dz.U. nr 172, poz. 1804. Ustawa weszła w życie w dniu 5 lutego 2005 r.

⁴⁹² W przepisach art. 758-788 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz. U. z 1930, nr 83, poz. 651) uregulowano egzekucję z pożytków i dochodów z nieruchomości przez zarząd przymusowy, zob. J. Świeczkowski, *Egzekucja przez ustanowienie zarządu przymusowego (według projektu zmian k.p.c.)*, „Problemy Egzekucji” 2000, nr 4, s. 74; G. Jędrejek, *Egzekucja przez zarząd przymusowy przedsiębiorstw rodzinnych*, Warszawa 2006, s. 3-6.

⁴⁹³ Przepis wszedł w życie z dniem 1 października 1990 r. na podstawie ustawy z dnia 13 lipca 1990 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. nr 55, poz. 318) oraz został uchylony z dniem wprowadzenia do k.p.c. art. 1064¹ i nast.

⁴⁹⁴ J. Jagieła, (w:) K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom III. Komentarz. Art. 730-1088*, Warszawa 2002 (dostęp Legalis), art. 1062, n.t. 1. Zob. także pogląd przeciwny - J. Świeczkowski, *Egzekucja z dochodów z działalności gospodarczej przez ustanowienie zarządu nad przedsiębiorstwem (według art. 1062 k.p.c.)*, „Problemy Egzekucji” 1999, nr 3, s. 75.

⁴⁹⁵ J. Jankowski, *Nowelizacje KPC wprowadzone w 2005 r.*, Warszawa 2005, s. 88 i n.; G. Jędrejek, *Egzekucja przez zarząd...*, s. 7; B. Sierakowski, M. Węgliński, *Egzekucja przez sprzedaż przedsiębiorstwa*.

Aktualnie egzekucja omawianym sposobem polega na tym, że dłużnikowi odbiera się zarząd nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym i przekazuje się go ustanowionemu zarządcy, który podejmuje wszystkie czynności faktyczne i prawne związane z tymi jednostkami gospodarczymi⁴⁹⁶. Wierzyciele są następnie zaspokajani z dochodów uzyskiwanych z działalności gospodarczej, tj. z nadwyżki ponad koszty poniesione na jej funkcjonowanie i rozwój⁴⁹⁷ oraz koszty postępowania egzekucyjnego⁴⁹⁸, a nie z samej substancji rzeczy wchodzących w skład gospodarstwa rolnego⁴⁹⁹. Można oczekiwać pewnych korzyści społecznych płynących z tej instytucji, gdyż podtrzymuje się działalność gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa, które na skutek spieniężania jego składników uległoby znacznemu pogorszeniu, a nawet likwidacji⁵⁰⁰. Warsztat pracy dłużnika jest zachowany⁵⁰¹.

Co do zasady egzekucja przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym mogłaby stanowić instrument ochrony rolnictwa w egzekucji. Jej zastosowanie powoduje to, że działalność rolnicza prowadzona przez zarządcę przymusowego, nie ulega zakłóceniu na skutek spieniężania poszczególnych składników gospodarstwa rolnego w celu zaspokojenia wierzycieli. Po zakończeniu postępowania dłużnik odzyskuje zarząd nad jednostką gospodarczą o niepogorszonej formie. Są to niestety jedynie rozważania teoretyczne. Na skutek niskiej popularności zastosowania tego sposobu egzekucji (zob. dane statystyczne poniżej), nie zachodzą praktycznie żadne odczuwalne pozytywne skutki, które mogłaby spowodować omawiana instytucja, przekładające się na ochronę rolnictwa. Poniżej zostaną przeanalizowane te przepisy, które mogą powodować nikłe zainteresowanie tym sposobem egzekucji, tj. przesłanki jego zastosowania, zakres przedmiotowy oraz przebieg.

Alternatywa dla postępowania upadłościowego?, „Monitor Prawa Bankowego” 2015, nr 7–8(56–57), s. 114–115.

⁴⁹⁶ Zob. W. Głodowski, *Zarządca w egzekucji przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem oraz w egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 1(3), s. 275–292.

⁴⁹⁷ J. Świeczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa w prawie polskim*, Sopot 2015, s. 1042; M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹, n.t. 6–7.

⁴⁹⁸ Uzyskiwane dochody są dzielone na pokrycie należności według kolejności wskazanej w art. 940 k.p.c. – M. Tomalak, *Egzekucja przez zarząd przymusowy nad przedsiębiorstwem*, „Krytyka Prawa” 2014, vol. V, s. 632. Zob. także A. Sadza, *Zarzuty przeciwko planowi podziału sumy uzyskanej z egzekucji a skarga na plan podziału sumy uzyskanej z egzekucji przez zarząd przymusowy*, „Polski Proces Cywilny” 2012, nr 4, s. 638–654.

⁴⁹⁹ M. Krakowiak, *Zakres przedmiotowy...*, s. 92–93.

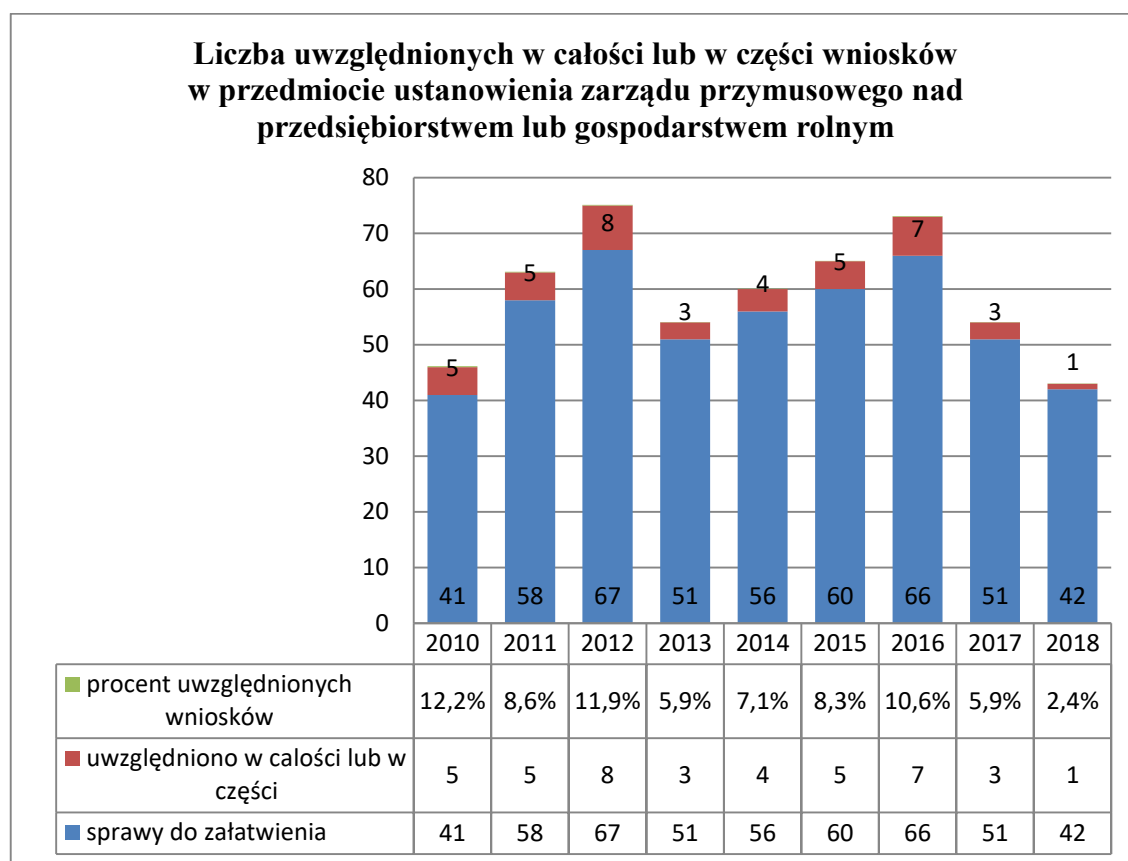
⁵⁰⁰ E. Kremer, *Gospodarstwo rolne...*, s. 104; G. Jędrejek, *Egzekucja przez zarząd...*, s. 165; M. Tomalak, *Egzekucja przez zarząd...*, s. 646.

⁵⁰¹ G. Jędrejek, *Egzekucja przez zarząd...*, s. 142.

2.2. Wykorzystanie sposobu egzekucji przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym

2.2.1. Dane dotyczące zastosowania egzekucji przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym

Z danych statystycznych zgromadzonych przez Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości na temat egzekucji przez zarząd przymusowy nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym przedstawionych na poniższym wykresie wynika, że wykorzystanie w praktyce tej instytucji jest marginalne.

Wykres nr 1. Liczba uwzględnionych w całości lub części wniosków w przedmiocie ustanowienia zarządu przymusowego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych udostępnionych przez Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości

W latach 2010–2018 r. sądy rejonowe⁵⁰² w całej Polsce uwzględniły zaledwie od 1 w 2018 r. do 8 w 2012 r. wniosków w przedmiocie ustanowienia zarządu przymusowego. Łącznie przez okres 8 lat pozytywne rozstrzygnięcia dotyczyły 41 przypadków. Należy zaznaczyć, że nie są prowadzone statystyki z rozróżnieniem na dane o egzekucji przez zarząd przymusowy nad przedsiębiorstwem i gospodarstwem rolnym. Nie wiadomo, ile spośród uwzględnionych wniosków dotyczy tych ostatnich. W praktyce zatem ten sposób egzekucji ma znikome znaczenie⁵⁰³.

2.2.2. Egzekucja przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym a interes wierzycieli

Jedynie wierzyciele mogą zainicjować egzekucję przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym⁵⁰⁴. W związku jednak z tym, że omawiana instytucja jest dla nich korzystna jedynie w niewielu przypadkach, wierzyciele mogą nie być zainteresowani sięgnięciem do niej. G. Jędrejek ocenia, że omawiany sposób egzekucji może mieć zastosowanie tylko wtedy, gdy zarząd jest sprawowany przez dłużnika wadliwie, nie prowadzi do uzyskania żadnych dochodów albo w mniejszej wysokości, niż byłoby to osiągalne, gdyby przedsiębiorstwo lub gospodarstwo rolne było zarządzane prawidłowo⁵⁰⁵. Trudno sobie wyobrazić sytuację, w której konieczne będzie ubieganie się do tego sposobu egzekucji przy dobrze funkcjonującej działalności gospodarczej przynoszącej zyski. Wówczas z reguły wierzyciel szybko zaspokoiłby swoje roszczenie

⁵⁰² Na temat sądu jako organu egzekucyjnego w egzekucji przez zarząd przymusowy zob. M. Krakowiak, *Sąd jako organ egzekucyjny w egzekucji przez zarząd przymusowy*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2007, nr 1–2, s. 75 i nast.

⁵⁰³ Częstszym przypadkiem jest zastosowanie zarządu przymusowego jako zabezpieczenia roszczeń pieniężnych na podstawie art. 747 pkt 6 i 752⁴–752⁶ k.p.c. – tak M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹, n.t. 1. Konstrukcja zarządu przymusowego nad gospodarstwem rolnym w postępowaniu zabezpieczającym, pomimo tego, że może ma szersze praktyczne zastosowanie, również jest krytykowana w doktrynie – zob. W. Głodowski, J. Mucha, *Wykonywanie zarządu nad gospodarstwem rolnym ustanowionego dla zabezpieczenia roszczeń w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2013, nr 1, s. 190: „Nie można przy tym nie zauważyć, że charakterystycznym dla tego sposobu zabezpieczenia jest zrównanie dwóch odmiennych przecież przedmiotów zarządu, a mianowicie gospodarstwa rolnego i przedsiębiorstwa. Poddanie tych dwóch kompleksów majątkowych tej samej grupie przepisów nie usprawiedliwia nieuwzględniania w toku ich wykładni swoistości działalności rolniczej, przejawiającej się przynajmniej co do zasady w znacznie większym uzależnieniu od zmiany pór roku i zjawisk przyrodniczych, niż ma to miejsce w przypadku funkcjonowania przedsiębiorstwa. Wspomniana ostrożność winna wiązać się także z koniecznością przewidywania skutków, jakie w konkretnym przypadku może spowodować powierzenie zarządzania gospodarstwem rolnym osobie trzeciej”.

⁵⁰⁴ To uprawnienie mają także inne podmioty, które zgodnie z zasadami ogólnymi mogą wnioskować o wszczęcie egzekucji, tj. zgodnie z art. 796 § 2 i 3 k.p.c. – M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064², n.t. 1; J. Świeczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1063; M. Tomalak, *Egzekucja przez zarząd...*, s. 631.

⁵⁰⁵ G. Jędrejek, *Egzekucja przez zarząd...*, s. 21, 23.

poprzez prostą i niekosztowną egzekucję z rachunku bankowego⁵⁰⁶ albo sam dłużnik spełniłby dobrowolnie roszczenie w obawie przed utratą zarządu⁵⁰⁷. W razie przedłużających się problemów z niewypłacalnością zastosowanie zaś znajdują regulacje prawa restrukturyzacyjnego lub upadłościowego, co wyklucza stosowanie egzekucji, o ile dany podmiot podpada pod zastosowanie tych ustaw (szerzej zob. rozdział V)⁵⁰⁸.

Realnie egzekucja przez zarząd przymusowy będzie miała zastosowanie tylko wtedy, gdy wierzyciel w jakiś sposób zdobył informacje, że dłużnik nieumyślnie lub celowo z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli zarządza nieudolnie, a jednocześnie, składniki przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego w danej sytuacji nie pozwalają na zaspokojenie wierzytelności. Ta okoliczność będzie miała miejsce raczej w przypadku działalności gospodarczej o dużej skali, a nie małych gospodarstw rolnych, których wartość z reguły nie przekracza sumy wartości samych składników. Przyczyną braku możliwości zaspokojenia roszczeń przeciwko rolnikowi mogą być także np. liczne hipoteki czy obowiązywanie ograniczeń przedmiotowych egzekucji (w przypadku rolników są bardzo rozbudowane – zob. rozdział II, podrozdział 4). Ewentualnie, podobny skutek nastąpi wtedy, gdy wartość samego przedsiębiorstwa, rozumianego jako składniki materialne służące do działalności gospodarczej, jest znikoma, gdyż dochody są uzyskiwane z usług niematerialnych, takich jak usługi programistyczne, prawnicze czy innych, w których zyski przynosi głównie praca zatrudnionych osób. W rolnictwie taka sytuacja raczej nie wystąpi, gdyż rezultatem działalności rolniczej są towary, nie usługi, do których wytworzenia niezbędne są zasoby, z których wierzyciel mógłby się zaspokoić.

Motywacja wierzycieli do wykorzystania zarządu przymusowego nad gospodarstwem rolnym teoretycznie mogłaby wynikać z zastosowania ograniczeń przedmiotowych w egzekucji, które znacząco zmniejszają możliwość egzekwowania świadczeń ze składników gospodarstwa rolnego po wprowadzeniu nowych regulacji w r.p.r.g.e. Przepisy o egzekucji przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym należy zatem uznać za regulacje o charakterze *lex specialis* w stosunku do regulacji o ograniczeniach przedmiotowych, jeżeli dana rzecz lub prawo wyłączone z egzekucji

⁵⁰⁶ R. Flejszar, *Przedsiębiorstwo oraz gospodarstwo rolne jako przedmiot zabezpieczenia i egzekucji po nowelizacji k.p.c. z dnia 2 lipca 2004 r.*, (w:) I. Ratusińska (red.), *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego: Zjazd Katedr Postępowania Cywilnego w Zakopanem (7–9.10.2005 r.)*, Zakamycze 2006, s. 45.

⁵⁰⁷ M. Łochowski, (w:) T. Szancilo (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹, n.t. 1.

⁵⁰⁸ *Ibidem*.

należy do składników gospodarstwa rolnego⁵⁰⁹. Inna interpretacja prowadziłaby do tego, że cel egzekucji tym sposobem byłby udaremniony, gdyż na skutek pozbawienia najważniejszych zasobów, działalność rolnicza objęta zarządem przymusowym byłaby znacznie utrudniona, a nawet niemożliwa, przez co nie przynosiłaby dochodów. Można zatem przypuszczać, że wierzyciele na skutek rozszerzenia ograniczeń przedmiotowych egzekucji przeciwko rolnikom mogliby być zainteresowani ich wyłączeniem poprzez zastosowanie omawianej instytucji. Nowe regulacje wprowadzone w r.p.r.g.e. weszły w życie w dniu 18 lipca 2017 r. Jak wynika z powyżej zaprezentowanych danych, nie zaobserwowano po tym czasie znacznego wzrostu liczby wniosków o wszczęcie egzekucji przez zarząd przymusowy. W 2018 r. do załatwienia były jedynie 42 sprawy, mniej spraw wniesiono jedynie w 2010 r. – 41. Przypomnieć należy, że dane obejmują łącznie także wnioski dotyczące przedsiębiorstw. Być może zatem związek pomiędzy ograniczeniami egzekucji a zainteresowaniem egzekucją przez zarząd przymusowy nie występuje. Ewentualnie potencjalna zachęta do stosowania omawianej instytucji jest zniwelowana poprzez jej wady.

Podsumowując, egzekucja przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym nie jest z punktu widzenia wierzycieli efektywnym instrumentem egzekwowania roszczeń od przedsiębiorców prowadzących gospodarstwo rolne lub przedsiębiorstwo, przez co jest rzadko stosowana⁵¹⁰.

2.2.3. Egzekucja przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym a interes dłużnika i interes społeczny

Po ustaleniu wpływu sytuacji prawnej, w której wierzyciel jest skłonny do wykorzystania egzekucji przez zarząd przymusowy, należy przeanalizować w jaki sposób ta instytucja wpływa na sytuację dłużnika, a także, czy realizuje cele leżące w interesie społecznym.

Na skutek objęcia zarządem przymusowym gospodarstwo rolne mogłoby lepiej prosperować, gdyż ten sposób egzekucji będzie miał zastosowanie wtedy, gdy to dłużnik nie potrafi albo nie chce prowadzić działalności gospodarczej, która przynosiłaby dochody pozwalające na zaspokojenie wierzycieli. W efekcie można byłoby

⁵⁰⁹ Tak też M. Krakowiak, *Zakres przedmiotowy...*, s. 94; podobnie H. Pietrkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 759; M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹, n.t. 5.

⁵¹⁰ J. Świeczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1081–1082.

zaobserwować pewien „zysk społeczny”, ze względu na to, że środki produkcji należące do dłużnika byłyby efektywniej wykorzystane przez zarządcę przymusowego, przynosząc produkty i dobra potrzebne społeczeństwu. Po zakończeniu egzekucji, gospodarstwo rolne powróciłoby do rolnika, który po spłaceniu wierzycieli mógłby kontynuować swoją działalność w niemalże niezmienionym, a może nawet ulepszonym stanie. Omawiany sposób egzekucji jest korzystny dla dłużnika i ewentualnie leży także w interesie publicznym, ale z reguły nie jest przydatny wierzycielowi, a to on jest dysponentem postępowania egzekucyjnego.

Dłużnik nie może zainicjować egzekucji omawianym sposobem pomimo tego, że jego interes prawny może przejawiać się w dążeniu do zapobiegnięcia likwidacji lub uszczuplenia prowadzonej działalności gospodarczej, zachowania warsztatu pracy poprzez zmianę sposobu egzekucji na zarząd przymusowy⁵¹¹. Przez wzgląd na potrzebę ochrony rolnictwa zasadne byłoby umożliwienie dłużnikowi wnioskowania o przeprowadzenie egzekucji w tym trybie. W. Głodowski ocenia to odmiennie. Jego zdaniem omawianej instytucji nie można rozpatrywać jako przywileju dłużnika, tylko standardowego sposobu egzekucji, którego nadrzędnym celem jest zaspokojenie wierzyciela⁵¹². Zarząd przymusowy w ocenie wierzycieli nie stanowi jednak efektywnego sposobu egzekucji.

2.3. Gospodarstwo rolne jako przedmiot egzekucji przez zarząd przymusowy

W myśl art. 1064¹ k.p.c. przeciwko dłużnikowi prowadzącemu działalność gospodarczą w formie przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego jest dopuszczalna egzekucja z dochodów uzyskiwanych z tej działalności przez ustanowienie zarządu przymusowego nad przedsiębiorstwem lub gospodarstwem rolnym. Egzekucja tym sposobem może być skierowana wyłącznie do dłużnika, który prowadzi działalność gospodarczą w formie gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa⁵¹³. Działalność rolnicza jest co do zasady działalnością gospodarczą (zob. rozdział I, podrozdział 3,

⁵¹¹ M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064², n.t. 1; S. Dalka, *Zarząd nieruchomości w czasie egzekucji z nieruchomości a egzekucja z pożytków i dochodów z nieruchomości przez zarząd przymusowy*, „Problemy Egzekucji Sądowej” 1994, nr 4, s. 6; J. Świeczkowski, *Egzekucja przez ustanowienie zarządu...*, s. 79, *idem*, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1064; G. Jędrejek, *Egzekucja przez zarząd...*, s. 142.

⁵¹² W. Głodowski, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 279.

⁵¹³ M. Krakowiak, *Zakres przedmiotowy...*, s. 86, s. 1143; E. Kremer, *Gospodarstwo rolne...*, s. 98; J. Świeczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1048; M. Tomalak, *Egzekucja przez zarząd...*, s. 625.

pkt 3.2.2), co nawet potwierdza ustawodawca w omawianej regulacji, zrównując pozycję przedsiębiorcy i rolnika prowadzących działalność gospodarczą, która różni się jedynie co do formy⁵¹⁴. Pewne trudności może przysparzać rozstrzygnięcie, czy w konkretnym przypadku działalność podejmowana przez dłużnika spełnia wszelkie warunki do zakwalifikowania jako działalność gospodarcza⁵¹⁵. Nie będzie spełniało tych kryteriów jedynie posiadanie gospodarstwa rolnego, jeżeli dłużnik będzie je prowadził wyłącznie w celu zaspokojenia własnych potrzeb, nie mając na celu uzyskania zarobku, wtedy zastosowanie egzekucji przez zarząd przymusowy nie będzie dopuszczalne⁵¹⁶. Analizując omawianą instytucję pod kątem tego, czy stanowi instrument ochrony rolnictwa, należy wskazać, że takie jej ukształtowanie jest zasadne. Ewentualnym przywilejem powinni zostać objęci jedynie ci dłużnicy, którzy prowadzą działalność rolniczą o cechach spełniających wymogi do uznania za działalność gospodarczą, zaspokajając także potrzeby społeczne, nie tylko własne.

Przepisy k.p.c. nie wyjaśniają, czym jest gospodarstwo rolne, należy zatem posiłkować się przepisem art. 55³ k.c. (szerzej zob. rozdział I, podrozdział 3, pkt 3.4), który wprowadza dosyć szeroką i mało precyzyjną definicję⁵¹⁷. Pewne trudności mogą powstać w związku z tym w ustaleniu, czy w danym przypadku mamy do czynienia z gospodarstwem rolnym, które może być poddane egzekucji przez zarząd przymusowy oraz jakie składniki majątku dłużnika należą do tego kompleksu majątkowego⁵¹⁸. Sam przepis art. 55³ k.c. nie wymaga, aby gospodarstwo rolne było zespołem składników majątkowych aktualnie aktywnych gospodarczo, przez co zarządem przymusowym można byłoby objąć także np. nieuprawiane dotychczas grunty⁵¹⁹. Takie działanie ogranicza jednak druga przesłanka dopuszczalności zastosowania omawianego sposobu egzekucji, tj. konieczność podejmowania przez dłużnika działalności gospodarczej. Można byłoby zastanowić się nad wnioskiem *de lege ferenda* umożliwienia skorzystania z omawianej instytucji w stosunku do gospodarstw rolnych, które mogą być wykorzystane do działalności rolniczej, a obecnie nie są aktywne. Prawdopodobnie jednak szybsze będzie zaspokojenie wierzyciela poprzez spieniężenie nieruchomości rolnych. Również z punktu widzenia ochrony rolnictwa takie działanie nie jest zasadne,

⁵¹⁴ E. Kremer, *Gospodarstwo rolne...*, s. 112.

⁵¹⁵ *Ibidem*, s. 99.

⁵¹⁶ M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹, n.t. 5.

⁵¹⁷ J. Świeczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1049; E. Kremer, *Gospodarstwo rolne...*, s. 112.

⁵¹⁸ *Ibidem*, s. 112.

⁵¹⁹ J. Świeczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1050.

gdyż na ochronę nie zasługują kompleksy nieaktywne gospodarczo. Zarządca przymusowy przejmując pieczę nad takim gospodarstwem rolnym musiałby zorganizować prowadzenie działalności rolniczej, a nie jedynie ją kontynuować. Nakłady czasu i środków konieczne do tego zadania są niewspółmierne do osiągniętego celu, czyli zaspokojenia wierzycieli z dochodów z majątku dłużnika, który sam nie podjął żadnego wysiłku w celu uzyskiwania zarobku w ten sposób. Nieużywane zasoby będą na skutek egzekucji prowadzonej podstawowymi sposobami przekazane do innych podmiotów, które mogą wykorzystać je do działalności rolniczej. Należy zatem wykluczyć zasadność ustanawiania zarządu przymusowego nad nieaktywnymi gospodarstwami rolnymi.

Przepis art. 55³ k.c. nie wprowadza minimalnego obszaru nieruchomości rolnych, które mogą tworzyć gospodarstwo rolne. Potencjał ekonomiczny gospodarstwa rolnego tradycyjnie uzależnia się właśnie od powierzchni gruntów rolnych. M. Krakowiak z tego powodu wskazuje, że wszczęcie egzekucji przez zarząd przymusowy jest dopuszczalne, gdy obszar gruntów jest na tyle duży, że możliwe jest prowadzenie działalności rolniczej przynoszącej zysk, z którego będą zaspokojeni wierzyciele⁵²⁰. Obecnie nieruchomości rolne często nie są najważniejszym składnikiem gospodarstwa rolnego. Szczególnie przy prowadzeniu działów specjalnych produkcji rolnej stanowią jedynie miejsce, w którym usytuowana jest produkcja. Obszar gruntu nie przekłada się wówczas na skalę i dochodowość działalności rolniczej (szerzej zob. rozdział I, podrozdział 3, pkt 3.4.3.1)⁵²¹. Zatem ocena dopuszczalności zastosowania egzekucji przez zarząd przymusowy w danym przypadku, powinna uwzględniać nie kryterium obszaru gruntów rolnych⁵²², ale dochodowość danego rodzaju działalności rolniczej podejmowanej przez dłużnika. W omawianym sposobie egzekucji ciężar przesunięty został na aspekty ekonomiczne gospodarstwa rolnego jako całości, jego zdolność do uzyskiwania dochodów, a nie wartość poszczególnych jego składników, obszaru gruntów rolnych, co należy ocenić pozytywnie. Jednocześnie takie ukształtowanie instytucji powoduje, że jest skierowana do przedsiębiorstw i gospodarstw rolnych o dużym rozmiarze. W nich

⁵²⁰ M. Krakowiak, *Zakres przedmiotowy...*, s. 91–92; *idem*, *Egzekucja przez zarząd przymusowy*, Warszawa 2011, s. 65–66.

⁵²¹ J. Bieluk, *Działy specjalne...*, s. 53–57.

⁵²² Tak M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹, n.t. 5, który wskazuje, że w szczególności nie jest zasadne posiłkowanie się minimalną normą obszarową gospodarstwa rolnego z art. 2 pkt 2 u.k.u.r. Podobnie na temat braku minimalnej normy obszarowej do zastosowania egzekucji przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym J. Jagieła, (w:) A. Marciniak (red.), K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹, n.t. 3.

uzyskiwane dochody przewyższają wartość składników majątku przedsiębiorcy, z których może być prowadzona egzekucja.

W świetle art. 55³ k.c. rodzaj tytułu prawnego jest irrelevantny, istotne jest funkcjonalnie połączenie poszczególnych elementów zorganizowanych w celu prowadzenia działalności rolniczej. Przez to nie ma przeszkód, aby egzekucja tym sposobem była prowadzona także w stosunku do tych składników gospodarstwa rolnego, których właścicielem nie jest dłużnik, lecz dysponuje innym tytułem, np. w ramach dzierżawy, leasingu⁵²³. Przy egzekucji przez zarząd przymusowy całe gospodarstwo rolne, włącznie z elementami niezbywalnymi (np. marka, klientela), będzie objęte zarządem przymusowym, którego celem jest wypracowanie dochodów na zaspokojenie wierzycieli. Przy egzekucji innymi sposobami dopuszczalne jest spieniężenie tylko tych przedmiotów, które są własnością dłużnika, ewentualnie egzekucja może być prowadzona z praw obligacyjnych, czy praw rzeczowych przysługujących dłużnikowi. Należy to ocenić pozytywnie, gdyż przy tym sposobie egzekucji ważniejsza jest ekonomiczna zdolność gospodarstwa rolnego do wytwarzania produktów rolnych, nie rodzaj tytułu prawnego przysługującego rolnikowi do danego składnika służącego do działalności rolniczej.

W myśl art. 1064⁵ k.p.c. egzekucję przez zarząd przymusowy można ograniczyć do części przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego, jeżeli jest ona gospodarczo wyodrębniona, a dochód uzyskany z przymusowego zarządu tej części majątku dłużnika wystarczy na zaspokojenie egzekwowanych roszczeń. „Gospodarcze wyodrębnienie” oznacza, że uwarunkowania techniczne, organizacyjne i ekonomiczne pozwalają samodzielnie wykorzystywać część gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa do działalności gospodarczej⁵²⁴, np. grunty rolne położone niedaleko siebie i uprawiane łącznie, młyn, tartak, przetwórnia owoców⁵²⁵. Przy ocenie gospodarczego wyodrębnienia należy uwzględnić także wpływ odłączenia danej części gospodarstwa rolnego na jego funkcjonowanie jako całości. Pozornie wyodrębniony i samodzielny fragment może jednak być ściśle powiązany z innym rodzajem działalności. Przykładowo wyłączenie produkcji roślinnej dostarczającej paszy może spowodować utrudnienia w hodowli zwierząt, choć zdawałoby się, że są to wydzielone rodzaje produkcji⁵²⁶. W celu ustalenia

⁵²³ M. Krakowiak, *Zakres przedmiotowy...*, s. 92–93, H. Pietrzkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 758.

⁵²⁴ H. Pietrzkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 764.

⁵²⁵ M. Krakowiak, *Zakres przedmiotowy...*, s. 96–97.

⁵²⁶ J. Świeczkowski, *Egzekucja przez ustanowienie...*, s. 77.

omawianej przesłanki posiłkować się można stosowanym w ustawie z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług pojęciem zorganizowanej części przedsiębiorstwa, które zgodnie z art. 2 pkt 27e jest to organizacyjnie i finansowo wyodrębniony w istniejącym przedsiębiorstwie zespół składników materialnych i niematerialnych, w tym zobowiązania, przeznaczony do realizacji określonych zadań gospodarczych, który zarazem mógłby stanowić niezależne przedsiębiorstwo samodzielnie realizujące te zadania⁵²⁷. Obok gospodarczego wyodrębnienia konieczne jest łączne spełnienie drugiej przesłanki, tj. możliwości uzyskania z tego fragmentu dochodów pozwalających na zaspokojenie egzekwowanych roszczeń⁵²⁸. Należy to ocenić pozytywnie. Dłużnik nie powinien być pozbawiony zarządu nad całym gospodarstwem, jeżeli dopuszczalne jest uzyskanie dochodów pokrywających roszczenia wierzycieli z jego części. Wobec braku wyraźniej podstawy prawnej, dłużnik nie ma instrumentów prawnych pozwalających wywrzeć wpływ na to, czy egzekucja przez zarząd przymusowy będzie względem niego zastosowana oraz która część gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa zostanie nim objęta⁵²⁹. Warto zatem umożliwić dłużnikowi wnioskowanie o ograniczenie zarządu do części gospodarstwa rolnego, a także jak to wyżej wskazano, zainicjowania egzekucji tym sposobem.

Powyższe pozytywne uwagi dotyczące zakresu przedmiotowego egzekucji przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym nie zmieniają ogólnie negatywnej oceny omawianej instytucji. Ponownie należy podkreślić, że brak zainteresowania wierzycieli jej zastosowaniem oraz nieprzyznanie dłużnikowi legitymacji do jej zainicjowania powoduje zniwelowanie znaczenia innych, nawet dobrze skonstruowanych regulacji.

2.4. Zarząd przymusowy a inne sposoby egzekucji

W myśl art. 1064⁶ § 1 k.p.c. prowadzenie egzekucji świadczeń pieniężnych, w tym również egzekucji administracyjnych ze składników mienia wchodzącego w skład przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego dłużnika, nie stanowi przeszkody do wszczęcia egzekucji przez zarząd przymusowy, jeżeli o to wnosi wierzyciel dotychczas

⁵²⁷ Zob. np. A. Justyńska, A. Mariański, *Przesłanki wyodrębnienia zorganizowanej części przedsiębiorstwa na gruncie podatku od towarów i usług*, „Przegląd Podatkowy” 2017, nr 12, s. 27-35; J. Kiszka, *Pojęcie i podatkowe znaczenie zorganizowanej części przedsiębiorstwa - wybrane problemy praktyczne*, „Doradca Podatkowy” 2018, nr 5, s. 75-80; wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z dnia 11 grudnia 2019 r., I SA/Po 747/19, LEX nr 2763305; wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 28 stycznia 2019 r., I FSK 293/17, LEX nr 2625930.

⁵²⁸ J. Świeczkowski, (w:) Z. Szczyrek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1052, 1059; M. Krakowiak, *Zakres przedmiotowy...*, s. 96-97.

⁵²⁹ M. Romańska, O. Dumnicka, *Postępowanie zabezpieczające...* (dostęp Legalis), cz. B, rozdz. 19.

prowadzący egzekucję albo, gdy w chwili wszczęcia egzekucji przez zarząd przymusowy jest oczywiste, że wierzyciel prowadzący egzekucję zostanie w toku egzekucji przez zarząd przymusowy zaspokojony w okresie sześciu miesięcy od daty jej wszczęcia⁵³⁰. Zgodnie z art. 1064⁶ § 2 k.p.c. w razie wszczęcia egzekucji przez zarząd przymusowy po spełnieniu powołanych warunków wcześniej wszczęte egzekucje umarza się z dniem uprawomocnienia się postanowienia sądu o wszczęciu egzekucji przez zarząd przymusowy, a dotychczasowi wierzyciele z mocy prawa wstępują do egzekucji prowadzonej w tym trybie. Powołany przepis potwierdza zasadę niedopuszczalności równoczesnego prowadzenia egzekucji do jednego składnika majątku kilkoma sposobami⁵³¹. Przeszkodą do zastosowania zarząd przymusowego jest nie samo trwanie postępowania egzekucyjnego, ale zastosowanie środków przymusu, np. zajęcie mienia będącego składnikiem gospodarstwa rolnego⁵³². Przytoczona regulacja określa dodatkowe przesłanki dopuszczalności wszczęcia omawianego sposobu egzekucji⁵³³. Jej celem jest ochrona wierzycieli, którzy już podjęli działania zmierzające do zaspokojenia z mienia, które miałyby być objęte zarządem przymusowym⁵³⁴. Podobną funkcję pełni przepis art. 1064² § 2 k.p.c., który wymaga dołączenia do wniosku informacji komornika o wszystkich postępowaniach egzekucyjnych prowadzonych przeciwko dłużnikowi z mienia wchodzącego w skład gospodarstwa rolnego. Wierzyciel, który zamierza wnioskować o wszczęcie egzekucji przez zarząd przymusowy, powinien podjąć starania w celu ustalenia wszystkich już prowadzonych postępowań⁵³⁵. Może to być problematyczne, gdyż wymaga od wierzyciela występowania o wydanie zaświadczeń o prowadzonych przeciwko dłużnikowi egzekucjach do wielu komorników, którzy mogą być właściwi w danym przypadku⁵³⁶.

Omówiona powyżej regulacja określa warunki dopuszczalności wszczęcia egzekucji przez zarząd przymusowy w razie zbiegu z innymi sposobami, zaś przepis

⁵³⁰ W przedwojennej procedurze dotyczącej egzekucji z dochodów i pożytków nieruchomości przez zarząd przymusowy przewidziano, ten tryb był niedopuszczalny z uwagi na ograniczenia prawa własności, a w przypadku pozostałych nieruchomości, gdy czysty dochód dwuletni z tej nieruchomości nie wystarczał na zaspokojenie wierzytelności egzekwowanej, co wierzyciel powinien uprawdopodobnić (art. 758 k.p.c. z 1930 r.).

⁵³¹ M. Krakowiak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...*, art. 1064⁶, n.t. 3.

⁵³² J. Jagieła, *Zbieg egzekucji przez zarząd przymusowy albo sprzedaż przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego*, „Problemy Prawa Egzekucyjnego” 2006, nr 1–3, s. 12.

⁵³³ M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064⁶, n.t. 1.

⁵³⁴ K. Flaga-Gieruszyńska, (w:) K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Kodeks postępowania...*, (dostęp Legalis), art. 1064⁶, n.t. 2.

⁵³⁵ J. Świeczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1052, 1059–1060; A. Marciniak, *Sądowe postępowanie...*, s. 407.

⁵³⁶ M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064², n.t. 6.

art. 1064¹² § 1 k.p.c. rozstrzyga konflikt już po ustanowieniu zarządu przymusowego i określa, że egzekucja świadczeń pieniężnych innymi sposobami z majątku dłużnika wchodzącego w skład przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego jest niedopuszczalna. Inni wierzyciele mogą się przyłączyć do egzekucji przez zarząd przymusowy w późniejszym okresie, ale nadal toczyć się będzie tylko jedno postępowanie⁵³⁷. Powyższe regulacje tworzą swoiste pierwszeństwo egzekucji przez zarząd przymusowy ze składników gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa nad innymi sposobami⁵³⁸. Wyjątek od tej zasady określa przepis art. 1064¹² § 2 k.p.c. który stanowi, że jeżeli dochody uzyskane z egzekucji przez zarząd przymusowy wskazują, że niemożliwe jest zaspokojenie wszystkich wierzycieli w okresie sześciu miesięcy, licząc od dnia przyłączenia się do egzekucji ostatniego wierzyciela, wierzyciel, który w tym okresie nie będzie zaspokojony, może żądać wszczęcia egzekucji ze składników mienia wchodzącego w skład przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego objętego zarządem przymusowym. W żądaniu należy oznaczyć mienie, z którego egzekucja ma być prowadzona. Celem tej regulacji jest ochrona wierzycieli, których roszczenie nie będzie zaspokojone z dochodów uzyskanych z gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa w drodze zarządu przymusowego w określonym terminie⁵³⁹. Zezwalając na egzekucję z określonego przez wierzyciela składnika sąd powinien uwzględnić wpływ wyłączenia go z przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego, czy nie pozbawi możliwości dalszego niezakłóconego ich działania, pozwalającego na uzyskanie dochodów na zaspokojenie pozostałych wierzycieli⁵⁴⁰.

Przytoczone powyżej regulacje mają na celu ochronę interesu wierzycieli, tak aby w możliwie szybkim czasie ich roszczenia były zaspokojone w toku egzekucji przez zarząd przymusowy. Wprowadzono przy tym pewną nadrzędność tego sposobu egzekucji nad pozostałymi, określając, że po jego wszczęciu nie jest dopuszczalne sięganie do składników gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa w celu ich spieniężenia. Jednocześnie wyjątek od tej zasady powiązано ze zdolnością do uzyskania dochodów z działalności gospodarczej pozwalających na zaspokojenie świadczeń należnych wierzycielom w określonym czasie. Przepisy te nie przyczyniają się do ochrony interesu rolników będących dłużnikami, mają zupełnie inny cel. Mogą jednak stanowić pewien

⁵³⁷ M. Krakowiak, *Egzekucja przez zarząd...*, s. 413.

⁵³⁸ E. Kremer, *Gospodarstwo rolne...*, s. 104.

⁵³⁹ K. Flaga-Gieruszyńska, (w:) K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Kodeks postępowania...*, (dostęp Legalis), art. 1064¹², n.t. 3.

⁵⁴⁰ M. Łochowski, (w:) T. Szancilo (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064², n.t. 3.

punkt wyjścia przy projektowaniu rozwiązań przewidujących ochronę rolnictwa w egzekucji (zob. wnioski zawarte w podrozdziale 4).

2.5. Wykonywanie zarządu przymusowego nad gospodarstwem rolnym

Wiodącą rolę przy wykonywaniu zarządu przymusowego pełni zarządca. Od jego umiejętności, doświadczenia i kwalifikacji zależy powodzenie egzekucji przez zarząd przymusowy⁵⁴¹. Jest uprawniony i jednocześnie zobowiązany do samodzielnego prowadzenia działalności gospodarczej w ramach zarządzanego gospodarstwa rolnego zgodnie z zasadami prawidłowej gospodarki rolnej⁵⁴². Sąd powołuje na zarządcę przymusowego osobę fizyczną lub prawną wskazaną przez strony spośród osób posiadających licencję doradcy restrukturyzacyjnego⁵⁴³, o czym stanowi przepis art. 1064¹⁰ k.p.c. Jeżeli strony dojdą do porozumienia, ich wybór jest dla sądu wiążący⁵⁴⁴, jeżeli zaś nie zgadzają się w tym zakresie lub wskażą osobę bez wymaganych kwalifikacji, sąd sam wyznacza zarządcę spośród osób z licencją⁵⁴⁵. Z uwagi na specyfikę zarządu przymusowego obejmującego gospodarstwa rolne, wynikającą w szczególności ze swoistego sposobu prowadzenia działalności rolniczej opartej o wykorzystanie cyklu biologicznego, należy postulować stworzenie odrębnej funkcji rolniczego doradcy restrukturyzacyjnego. W celu uzyskania licencji kandydaci musieliby odbyć przygotowanie ukierunkowane na poznanie sposobu prowadzenia działalności rolniczej, zasad rządzących rynkami rolnymi. Jak to wyżej wskazano, to od umiejętności, doświadczenia i sprawności zarządcy przymusowego zależy powodzenie tego sposobu egzekucji. Doradca restrukturyzacyjny bez odpowiedniego przygotowania do prowadzenia działalności rolniczej, nie sprosta zadaniom zarządcy przymusowego gospodarstwa rolnego.

Przepisy o egzekucji przez zarząd przymusowy nie wprowadzają własnej regulacji dotyczącej przebiegu zarządu, praw i obowiązków zarządcy⁵⁴⁶, odsyłając do odpowiedniego stosowania przepisów o zarządzie w toku egzekucji z nieruchomości, tj. art. 931–941 k.p.c. Uprawnienia i obowiązki zarządcy ograniczają się zatem na podstawie art. 935 § 1 w zw. z art. 1064¹ § 2 k.p.c. do zwykłego zarządu, czyli czynności

⁵⁴¹ J. Świeczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1042.

⁵⁴² *Ibidem*, s. 1042, 1069.

⁵⁴³ Zasady uzyskania licencji doradcy restrukturyzacyjnego określa ustawa z dnia 15 czerwca 2007 r. o licencji doradcy restrukturyzacyjnego (tekst jedn. Dz. U. z 2016 r. poz. 883 ze zm.).

⁵⁴⁴ W. Głodowski, *Zarządca w egzekucji...*, s. 280.

⁵⁴⁵ H. Pietrkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 768.

⁵⁴⁶ M. Krakowiak, *Egzekucja przez zarząd...*, s. 249.

prawnych i faktycznych niezbędnych w bieżącym, standardowym funkcjonowaniu gospodarstwa rolnego, z uwzględnieniem rodzaju prowadzonej działalności, jej skali⁵⁴⁷. W myśl art. 1064⁹ k.p.c. wszelkie czynności prawne dłużnika dotyczące mienia objętego zarządem przymusowym dokonane po wszczęciu egzekucji są bezwzględnie nieważne. Taka czynność nie wywołuje skutków prawnych względem wszystkich podmiotów i nie może być konwalidowana⁵⁴⁸. Regulacja ta ma na celu zapobieganie wyzbywania się majątku przez dłużnika i utrzymanie przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego w dotychczasowym stanie, tak aby uzyskać dochody na zaspokojenie wierzytelności⁵⁴⁹. Jak wskazał Sąd Okręgowy w Warszawie w postanowieniu z dnia 2 sierpnia 2017 r. (z uzas.): „Zarządca wykonuje (...) wszelkie czynności, które uzna za potrzebne do racjonalnego gospodarowania w granicach zwykłego zarządu, bowiem ustanowienie w toku postępowania egzekucyjnego zarządcy powoduje odjęcie zarządu dłużnikowi”⁵⁵⁰. Czynnością przekraczającą zwykły zarząd może być sprzedaż kosztownych maszyn niezbędnych do prowadzenia danego rodzaju produkcji rolnej, a to samo działanie będzie dopuszczalne w przypadku przedsiębiorstwa zajmującego się sprzedażą używanych maszyn rolniczych⁵⁵¹. Czynności przekraczające zwykły zarząd mogą być dokonane za zgodą stron, a w razie jej braku, jeśli sąd na to zezwoli (art. 935 § 3 k.p.c. w zw. z art. 1064¹ § 2 k.p.c.)⁵⁵². W razie wyrządzenia szkody podczas sprawowania swojej funkcji nienależytym wykonywaniem obowiązków zarządca ponosi odpowiedzialność odszkodowawczą za szkody wyrządzone (art. 937 – 938 k.p.c.

⁵⁴⁷ H. Pietrzkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 760.

⁵⁴⁸ J. Świeczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1065; H. Pietrzkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 767. M. Łochowski (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064⁹, n.t. 1, zaznacza jednak, że osoba działająca w dobrej wierze może nabyć skutecznie własność rzeczy od dłużnika, pomimo nieważności, na podstawie art. 169 § 1 k.c., który stanowi, że jeżeli osoba nieuprawniona do rozporządzania rzeczą ruchomą zbywa rzecz i wydaje ją nabywcy, nabywca uzyskuje własność z chwilą objęcia rzeczy w posiadanie, chyba że działa w złej wierze.

⁵⁴⁹ J. Strzępka, *Egzekucja przez zarząd przymusowy i sprzedaż przedsiębiorstwa (wybrane zagadnienia)*, „Prawo Spółek” 2007, nr 1, s. 4.

⁵⁵⁰ Postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 2 sierpnia 2017 r., XXIII Gz 800/17, LEX nr 2371865. O zdolności sądowej zarządcy zob. z uzas. tego wyroku: „Zarządca działa w procesach jako strona we własnym imieniu, jednakże nie na własny rachunek, lecz na rachunek masy majątkowej dłużnika. Dłużnik wskutek ustanowienia zarządu nie traci zdolności procesowej, lecz wobec utraty zarządu oraz bezskuteczności jego działań w tym zakresie w stosunku do uczestników prowadzone przez niego procesy nie mogą odnieść żadnych skutków prawnych wobec zarządcy i uczestników. Zarządca przymusowy jest tzw. stroną z urzędu, czyli podmiotem, który z uwagi na pełnioną funkcję, na mocy ustawy uzyskuje w szczególności sposób legitymację procesową, pomimo że nie jest adresatem przytoczonej w roszczeniu procesowym normy prawnej. Podejmowanie czynności przez zarządcę wyłącza jednocześnie działanie dłużnika, co do faktycznego i prawnego zarządu”.

⁵⁵¹ J. Jagieła, (w:) A. Marciniak (red.), K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania...*, (dostęp Legalis), art. 1064¹¹, n.t. 1.

⁵⁵² M. Krakowiak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹¹, n.t. B.2; M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹¹, n.t. 4.

w zw. z art. 1064¹ § 2 k.p.c.), na przykład na skutek samowolnego przekroczenia zakresu czynności zwykłego zarządu⁵⁵³.

Głównym celem egzekucji przez zarząd przymusowy jest zaspokojenie wierzycieli z dochodów uzyskanych z działalności gospodarczej, przez co zarządca powinien dążyć do osiągnięcia jak najwyższych zysków, przy zachowaniu w stanie niepogorszonym przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego⁵⁵⁴. Mankamentem przepisów regulujących tę instytucję jest odpowiednie stosowanie przepisów o zarządzie w toku egzekucji z nieruchomości. Celem tych regulacji nie jest stworzenie ram prawnych do generowania dochodów przez zarządzany majątek, lecz przygotowanie nieruchomości do sprzedaży, utrzymanie przedmiotu egzekucji w stanie niepogorszonym. Są to działania krótkotrwałe o charakterze zachowawczym, nie ingerują w substancję rzeczy w tak daleko idący sposób, jak to powinno wystąpić w zarządzie przymusowym⁵⁵⁵. Brak w tych przepisach regulacji nakazujących zarządcy działanie zmierzające do zoptymalizowania działalności gospodarstwa rolnego oraz przez to osiągnięcia jak najwyższych zysków i szybszego zaspokojenia wierzytelności. Byłoby to korzystne dla wierzyciela, ale także leży w interesie dłużnika, którego działalność gospodarcza byłaby zrestrukturyzowana. Lepiej prosperujące gospodarstwo rolne dostarczałoby ludności dóbr i efektywniej korzystałoby z ograniczonych zasobów, co także generuje pewien zysk społeczny. M. Tomalak proponuje *de lege ferenda* interesujące rozwiązanie w tym zakresie: „*Celowe byłoby (...) nałożenie na zarządcę obowiązku opracowania planu działań ze wskazaniem w przybliżeniu potencjalnych dochodów z jego realizacji. Takie opracowanie zawierałoby wykaz zadań, które zarządca zamierza wykonać w najbliższym czasie. Określenie wstępnego kierunku rozwoju przedsiębiorstwa wpłynie na zwiększenie kontroli zarówno sądu, jak i stron nad sprawowanym zarządem*”⁵⁵⁶. Należy pozytywnie ocenić tę propozycję. Ponownie można wskazać, że specyfika prowadzenia działalności rolniczej wymaga specjalistów z tego zakresu. Zadaniom opracowania planu restrukturyzacji gospodarstwa rolnego może podołać jedynie doradca restrukturyzacyjny o odpowiednim praktycznym i teoretycznym przygotowaniu.

⁵⁵³ W. Głodowski, *Zarządca w egzekucji...*, s. 290; P. Borkowski, O. Leśniak, *Egzekucja z nieruchomości*, Warszawa 2016, s. 190–191, 197–198.

⁵⁵⁴ M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹, n.t. 1.

⁵⁵⁵ G. Jędrejek, *Egzekucja przez zarząd...*, s. XVIII, 12; M. Tomalak, *Egzekucja przez zarząd...*, s. 624.

⁵⁵⁶ M. Tomalak, *Egzekucja przez zarząd...*, s. 641.

2.6. Wnioski

Co do zasady egzekucja przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym mogłaby stanowić instrument ochrony rolnictwa w egzekucji. Jej zastosowanie powoduje kontynuację działalności rolniczej przez zarządcę przymusowego, która nie ulega zakłóceniu na skutek spieniężania poszczególnych składników gospodarstwa rolnego w celu zaspokojenia wierzycieli. Może to przynosić pozytywne skutki także w interesie społecznym. Powyższe wnioski są oparte jedynie o rozważania teoretyczne, gdyż na skutek niskiej popularności zastosowania tego sposobu egzekucji, w praktyce nie zachodzą żadne odczuwalne pozytywne skutki, które mogłaby spowodować omawiana instytucja. Przyczyny tego stanu rzeczy można upatrywać w takiej konstrukcji przepisów, która powoduje, że zarząd przymusowy jest korzystny dla wierzyciela jedynie w wąskim katalogu przypadków, a tylko ten podmiot jest uprawniony do zainicjowania tej instytucji.

W pierwszej kolejności wskazać należy, że zarząd przymusowy jest korzystny tylko wtedy, gdy wartość składników gospodarstwa rolnego, z których wierzyciel może się zaspokoić, nie pozwala na pokrycie wierzytelności. Po drugie, wtedy, gdy zarząd sprawowany przez dłużnika umyślnie, bądź celowo, nie pozwala na uzyskanie dochodów w takiej wysokości, jak byłoby to możliwe przy zarządzie sprawowanym prawidłowo. Inna motywacja wierzyciela mogłaby wynikać z chęci wyłączenia stosowania ograniczeń przedmiotowych egzekucji, które w przypadku rolników są szerokie. Dane dotyczące liczby wniosków o wszczęcie egzekucji omawianym sposobem nie potwierdzają jednak istnienia takiego związku. Pozostałe regulacje dotyczące zarządu przymusowego, jego zakresu przedmiotowego i sposobu wykonywania może nie są pozbawione wad, ale nie stanowią przyczyny niskiej przydatności tego sposobu egzekucji.

3. Egzekucja sądowa przez sprzedaż gospodarstwa rolnego

3.1. Uwagi wstępne

Egzekucja przez sprzedaż gospodarstwa rolnego została wprowadzona do procedury cywilnej razem z egzekucją przez zarząd przymusowy ustawą z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw. To zupełnie nowa instytucja, postulowana jednak od dawna. Już w piśmiennictwie przedwojennym. I. Rosenblüth tak argumentował zasadność jej dodania do procedury

cywilnej: „Przedsiębiorstwo przejdzie w lepsze ręce, majątek społeczny na tem nie ucierpi, lecz zyska, wierzyciel popierający uzyska pewniej i szybciej zaspokojenie, a ponieważ przy sprzedaży przedsiębiorstwa w jego wartość wliczaną będzie także wartość przedsiębiorstwa, jako dobra niematerialnego, przeto i dłużnik będzie prędzej wolnym od długów” (pisownia oryginalna)⁵⁵⁷. To jedyny tryb, w którym samodzielnym przedmiotem zbywanym w toku egzekucji jest zespół rzeczy i praw, a nie jego składniki osobno⁵⁵⁸. Wierzyciele są zaspokojeni z wartości uzyskanej ze sprzedaży całego przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego, a nie ich poszczególnych składników spieniężanych osobno, przez co można uzyskać wyższą kwotę⁵⁵⁹.

Podobnie jak w przypadku egzekucji przez zarząd przymusowy należy stwierdzić, że teoretycznie możliwe pozytywne efekty zastosowania tego sposobu egzekucji w kontekście ochrony rolnictwa, są znikome, z uwagi na brak zainteresowania stron jej zastosowaniem. Poniżej zostaną przeanalizowane regulacje, które mogą stanowić przyczynę niewielkiej popularności tego sposobu egzekucji, w tym przesłanki jej zastosowania, zakres przedmiotowy oraz przebieg.

3.2. Wykorzystanie instytucji egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego

3.2.1. Cel regulacji

Projektodawcy uzasadniali wprowadzenie omawianej instytucji następująco: „Doświadczenie bowiem wyniesione z postępowania upadłościowego uczy, że zbycie przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego jako zorganizowanej całości gospodarczej przynosi większe zyski, niż osobna sprzedaż poszczególnych składników wchodzących w ich skład. Te pozytywne doświadczenia powinny być wykorzystane w celu usprawnienia postępowania egzekucyjnego”⁵⁶⁰. Teoretycznie taki sposób egzekucji jest bardziej efektywny, gdyż nie traci się zwiększonej wartości płynącej ze sprzedaży

⁵⁵⁷ I. Rosenblüth, *Egzekucja na przedsiębiorstwie*, „Przegląd Notarialny” 1928, r. VII, nr 1-2, s. 98.

⁵⁵⁸ S. Cieślak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 111–112; W. Głodowski, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 261.

⁵⁵⁹ M. Tybor, *Sprzedaż przedsiębiorstwa w trybie egzekucji sądowej*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2019, nr 1, s. 45; M. Górna-Zawadzka, *Egzekucja z przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego dłużnika*, (w:) K. Flaga-Gieruszyńska (red. nauk), *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi: księga jubileuszowa z okazji X-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej*, Sopot 2016, s. 147; E. Kremer, *Gospodarstwo rolne...*, s. 105.

⁵⁶⁰ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw wraz z projektami podstawowych aktów wykonawczych z dnia 4 października 2002 r., druk sejmowy nr 965, s. 26.

zorganizowanej całości gospodarczej, razem z niezbywalnymi osobno składnikami gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwem, takimi jak np. reputacja, wizerunek, pozycja na rynku, klientela⁵⁶¹. Pozytywne skutki może przynosić skupienie czynności egzekucyjnych w jednym postępowaniu, zamiast prowadzenia kilku osobnych, co powoduje oszczędność czasu i kosztów⁵⁶². Oczekuje się także korzyści społecznych i ekonomicznych płynących z podtrzymania funkcjonowania gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa, które na skutek egzekucji ze składników mogłoby ulec likwidacji. Dzięki sprzedaży jako całości, dostarcza dalej dóbr potrzebnych na rynku oraz zapewnia zatrudnienie lokalnej ludności, przy zmianie osoby przedsiębiorcy⁵⁶³. Dłużnik zaś, co prawda wyzbywa się kompleksu majątkowego służącego do prowadzenia działalności gospodarczej, ale w zamian za to jest uwolniony od długów i jego zdolność do zaciągania zobowiązań jest przywrócona. W doktrynie postulowano nawet, aby obok egzekucji przez zarząd przymusowy, egzekucja przez sprzedaż gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa była podstawowym sposobem egzekwowania roszczeń przeciwko przedsiębiorcom⁵⁶⁴.

Egzekucja omawianym sposobem powinna przynosić pozytywne skutki w kontekście interesu wierzyciela, interesu społecznego, a także po części dłużnika. Należy zatem wskazać, że co do zasady mogłaby stanowić instrument ochrony rolnictwa w egzekucji, z ukierunkowaniem na ochronę interesów społecznych w postaci zachowania w całości gospodarstwa rolnego, za pomocą którego nowy właściciel dostarcza społeczeństwu produktów rolnych i dóbr publicznych, lepszego rozdysponowania środków produkcji i innych zasobów. W praktyce, takie korzystne efekty nie zachodzą, gdyż instytucja jest wykorzystywana niezmiennie rzadko, co obrazują poniższe dane.

3.2.2. Dane dotyczące zastosowania egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego

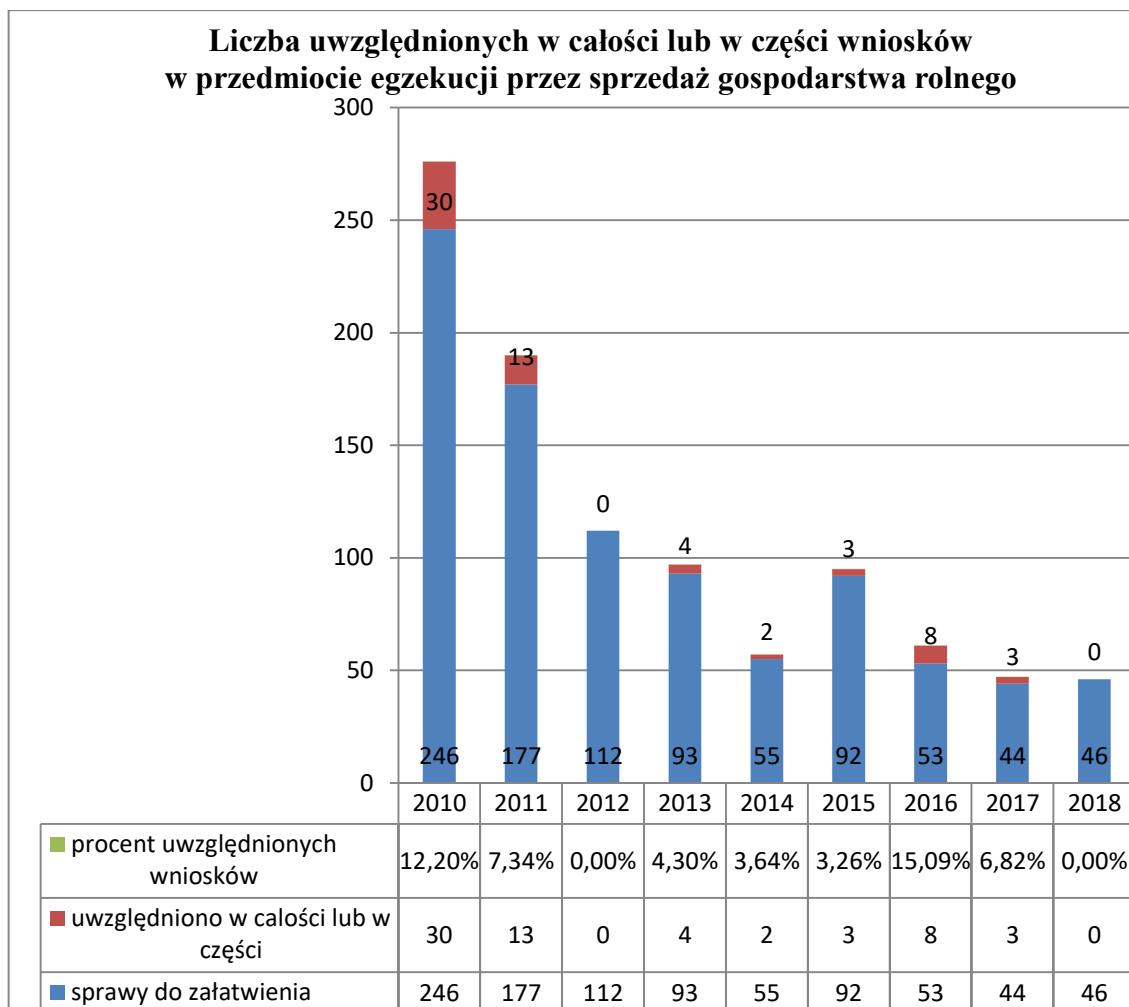
Wykorzystanie instytucji egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego obrazują dane statystyczne przedstawione na poniższym wykresie.

⁵⁶¹ M. Tybor, *Sprzedaż przedsiębiorstwa...*, s. 45.

⁵⁶² B. Sierakowski, M. Węgliński, *Egzekucja przez sprzedaż...*, s. 116.

⁵⁶³ J. Jagieła, (w:) A. Marciniak (red.), K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹⁴, n.t. 1.

⁵⁶⁴ M. Górna-Zawadzka, *Egzekucja z przedsiębiorstwa...*, s. 147.

Wykres nr 2. Liczba uwzględnionych w całości lub w części wniosków w przedmiocie egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych udostępnionych przez Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości

Prowadzone przez Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości statystyki obejmują dane na temat liczby spraw do rozpatrzenia w roku w przedmiocie egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego oraz liczbę uwzględnionych wniosków. W latach od 2010 do 2018 r. sądy rejonowe w całej Polsce miały do załatwienia sprawy z zakresu egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego w przedziale od 44 w 2017 r. do 246 w 2010 r. Spośród tego w 2012 r. i 2018 r. pozytywnie nie rozpatrzono żadnej z tych spraw. Najwięcej – 30 wniosków, uwzględniono w 2010 r. Po tym roku liczba pozytywnie rozstrzygniętych spraw nie przekracza kilkunastu.

Od dnia 3 maja 2012 r. zgodnie z art. 1064¹⁵ § 2 k.p.c. postanowienie o wszczęciu egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa jest ogłaszane nie tylko w dzienniku ogólnopolskim i w dzienniku poczytnym w siedzibie przedsiębiorstwa

lub gospodarstwa rolnego, ale także na stronie internetowej Krajowej Rady Komorniczej⁵⁶⁵. Obowiązek rozpowszechniania informacji o wszczęciu egzekucji ma na celu ochronę praw osób trzecich i pewności obrotu gospodarczego, a także dotarcie do jak najszerszego kręgu potencjalnych nabywców oraz uzyskanie przez to możliwie najwyższej ceny⁵⁶⁶.

Co ciekawe, skonfrontowanie danych statycznych uzyskanych z Ministerstwa Sprawiedliwości z ogłoszeniami na stronie internetowej www.licytacje.komornik.pl pokazuje, że liczba opublikowanych postanowień nie zgadza się z liczbą uwzględnionych wniosków o wszczęcie egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego. Upubliczniono tylko dwa postanowienia: wydane przez Sąd Rejonowy w Chodzieży w dniu 26 sierpnia 2016 r.⁵⁶⁷ oraz przez Sąd Rejonowy w Grudziądzu z dnia 15 marca 2019 r.⁵⁶⁸ (postanowienie to zostało wydane w roku 2019 r. nieobjętym pełnym rocznym okresem sprawozdawczym na dzień udostępnienia danych i przez to nieprzedstawionym na powyższym wykresie) oraz cztery kolejne dotyczące sprzedaży przedsiębiorstwa⁵⁶⁹. Wyjaśnieniem tej sytuacji może być fakt, że postanowienia wydawane przez sądy rejonowe uwzględniające wniosek o wszczęcie egzekucji tym sposobem następnie są uchylane przez sąd II instancji rozpatrujący zażalenia od tych postanowień. Ewentualnie być może wnioskodawcy rezygnują z prowadzenia egzekucji tym sposobem, albo dłużnik po pozytywnym rozpoznaniu wniosku dobrowolnie spełnia egzekwowane świadczenia, aby nie stracić gospodarstwa rolnego, jeżeli jest w stanie uzyskać na to środki. Można zatem skonstatować, że realne zastosowanie instytucji egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego jest jeszcze rzadsze niż wynika to z zaprezentowanych danych statystycznych.

3.2.3. Przyczyny rzadkiego stosowania egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego wynikające z konstrukcji przesłanek jej zastosowania

Przyczyny niskiego zastosowania omawianej instytucji można dopatrywać się w konstrukcji przesłanek jej zainicjowania. Wierzyciel jako dysponent postępowania egzekucyjnego, na podstawie art. 1064¹⁶ § 1 k.p.c. ma uprawnienie do złożenia do sądu

⁵⁶⁵ Zmiana dokonana ustawą z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. nr 233, poz. 1381).

⁵⁶⁶ R. Flejszar, *Przedsiębiorstwo oraz gospodarstwo...*, s. 50; J. Świeczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1072; A. Marciniak, *Sądowe postępowanie...*, s. 412.

⁵⁶⁷ I Co 2/15, <http://www.licytacje.komornik.pl/Decision/Details/2> (dostęp 27 listopada 2019 r.).

⁵⁶⁸ I Co 2234/18, <http://www.licytacje.komornik.pl/Decision/Details/5> (dostęp 25 listopada 2019 r.).

⁵⁶⁹ <http://www.licytacje.komornik.pl/Decision?type=1> (dostęp 27 listopada 2019 r.).

wniosku o wszczęcie egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego. Jeżeli wcześniej wszczęto egzekucję ze składników gospodarstwa rolnego⁵⁷⁰, wniosek jest dopuszczalny, gdy jest oczywiste, że egzekucja przez sprzedaż doprowadzi do zaspokojenia wierzycieli, którzy wcześniej wszczęli egzekucję⁵⁷¹. Aby ocenić, czy sprzedaż gospodarstwa rolnego pozwoli na zaspokojenie wierzytelności, sąd rozpoznający wniosek powinien oszacować przybliżoną wartość gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa i porównać ją z wysokością wszystkich egzekwowanych wierzytelności. Rozstrzygnięcie sądu w tym zakresie mogą zakwestionować wierzyciele w drodze zażalenia, gdy uważają, że nie jest możliwe, żeby ustalona cena pozwoliła na zaspokojenie wszystkich świadczeń⁵⁷². Jak stanowi art. 1064¹⁶ § 2 k.p.c. z chwilą uprawomocnienia się postanowienia sądu wszczynającego egzekucję przez sprzedaż gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa, egzekucje wszczęte wcześniej umarza się, a dotychczasowi wierzyciele z mocy prawa przystępują do egzekucji prowadzonej według przepisów k.p.c. o egzekucji przez sprzedaż. Powołany powyżej przepis przyznaje także dłużnikowi prawo do wnioskowania o wszczęcie egzekucji omawianym sposobem, pod warunkiem, że prowadzona jest już egzekucja ze składników należącego do niego gospodarstwa, a także spełniona jest wyżej opisana przesłanka przewidywanego zaspokojenia wierzycieli już egzekwujących dług⁵⁷³.

Konstrukcja egzekucji omawianym sposobem powoduje, że realnie wierzyciel będzie zainteresowany jej zastosowaniem wówczas, gdy wierzytelności już egzekwowane przeciwko dłużnikowi są na tyle wysokie, że spieniężenie elementów gospodarstwa rolnego nie pozwoli na zaspokojenie długów. Raczej nie będzie zainteresowany wszczęciem egzekucji tym sposobem, jeżeli nie są prowadzone inne egzekucje przeciwko dłużnikowi, być może jedynie wtedy, gdy jego wierzytelność jest

⁵⁷⁰ Chodzi wyłącznie o egzekucję świadczeń pieniężnych, a nie niepieniężnych - A. Adamczuk, (w:) M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Art. 506–1217*, Warszawa 2015, s. 989; H. Pietrkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 778.

⁵⁷¹ Do wniosku należy dołączyć informację komornika o wszystkich postępowaniach egzekucyjnych prowadzonych przeciwko dłużnikowi z mienia wchodzącego w skład gospodarstwa rolnego – zob. aktualne również tutaj uwagi dotyczące analogicznego obowiązku przy egzekucji przez zarząd przymusowy (podrozdział 2, pkt 2.4).

⁵⁷² R. Flejszar, *Przedsiębiorstwo oraz gospodarstwo...*, s. 49; J. Świeczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1073–1074; A. Marciniak, *Sądowe postępowanie...*, s. 411–412; H. Pietrkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 777–778.

⁵⁷³ E. Kremer, *Gospodarstwo rolne...*, s. 105; B. Sierakowski, M. Węgliński, *Egzekucja przez sprzedaż...*, s. 116. Spośród sześciu postanowień w przedmiocie egzekucji przez sprzedaż opublikowanych na stronie internetowej Krajowej Rady Komorników, z jednego wynika, że zostało wszczęte na wniosek dłużnika, ale dotyczyło przedsiębiorstwa - postanowienie Sądu Rejonowego w Rybniku z dnia 15 maja 2019 r., II Co 17/18, <http://www.licytacje.komornik.pl/Decision/Details/6> (dostęp 27 listopada 2019 r.). Szerzej na temat praktycznego zastosowania omawianej instytucji zob. uwagi powyżej.

bardzo wysoka oraz dostępne są informacje na temat słabej kondycji finansowej dłużnika. W takich wypadkach jednak najczęściej egzekucja jest już przeciwko dłużnikowi prowadzona z wniosku innych podmiotów. Wierzyciel prawdopodobnie będzie bardziej skłonny do wysondowania możliwości płatniczych dłużnika poprzez egzekucję mniej kosztownymi i skomplikowanymi sposobami egzekucji, zanim zdecyduje się na egzekucję przez sprzedaż gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa.

Nieefektywne jest ubieganie się do omawianej instytucji w przypadku dłużników prowadzących niewielkie gospodarstwa rolne, których wartość praktycznie równa się wartości samych składników. Jedynie w dużych jednostkach gospodarczych występuje faktycznie zwiększenie ich wartości wynikające ze zorganizowania oraz niematerialnych czynników wpływających na cenę takich jak renoma, klientela itd. Jak podaje Główny Urząd Statystyczny według stanu na 31 grudnia 2017 r., najwięcej, bo aż 32% gospodarstw rolnych w Polsce miało obszar od 2 do 4,99 ha. Największe gospodarstwa, na które składa się ponad 50 ha gruntów rolnych to tylko 2,5% w skali kraju⁵⁷⁴. Egzekucja omawianym sposobem jest skutecznym instrumentem, ale jedynie w przypadku dużych, nowoczesnych gospodarstw, których jest przeważająca mniejszość. W innych wypadkach ubieganie się do tej skomplikowanej i kosztownej instytucji, nie przynosi wierzycielowi korzyści.

Pewną motywację wierzyciela skłaniającą do skorzystania z egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego dłużnika mogą stanowić ograniczenia przedmiotowe egzekucji, które w przypadku rolników są szerokie (zob. rozdział II, podrozdział 4). Przepisy je wprowadzające, podobnie jak w przypadku egzekucji przez zarząd przymusowy, nie mają zastosowania w razie egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego. Wyłączają spod egzekucji najważniejsze składniki tego kompleksu majątkowego, bez których dalsze prowadzenie działalności rolniczej będzie znacząco utrudnione. Przepisy o egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego należy uznać za regulacje o charakterze *lex specialis* w stosunku do regulacji o ograniczeniach przedmiotowych, jeżeli dana rzecz lub prawo wyłączone z egzekucji należy do składników gospodarstwa rolnego. Inna interpretacja prowadziłaby do udaremnienia celu egzekucji tym sposobem, gdyż zbyciu już nie podlegałoby gospodarstwo rolne jako zorganizowana jednostka gospodarcza o wyższej wartości niż jej elementy traktowane

⁵⁷⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Statystyczny...*, s. 89. Zob. omówienie struktury polskich gospodarstw rolnych - K. Marciniuk, *Prawne instrumenty ingerencji władzy publicznej w obrót nieruchomościami rolnymi jako środki kształtowania ustroju rolnego*, Białystok 2019, s. 325-331.

osobno, lecz przypadkowe przedmioty nieobjęte ograniczeniami. Można zatem przypuszczać, że wierzyciele na skutek zwiększenia zakresu ograniczeń przedmiotowych egzekucji przeciwko rolnikom, powinni być zainteresowani ich wyłączeniem poprzez zastosowanie omawianej instytucji. Nowe regulacje wprowadzone w r.p.r.g.e. weszły w życie w dniu 18 lipca 2017 r. Jak wynika z powyżej zaprezentowanych danych, nie zaobserwowano po tym czasie znacznego wzrostu liczby spraw do rozpoznania. Być może zatem związek pomiędzy ograniczeniami przedmiotowymi egzekucji a zainteresowaniem egzekucją przez sprzedaż gospodarstwa rolnego nie występuje. Ewentualnie potencjalna zachęta do stosowania omawianej instytucji wynikająca z przepisów r.p.r.g.e. jest zniwelowana poprzez inne jej wady.

Pozytywnie należy ocenić to, że egzekucję przez sprzedaż gospodarstwa rolnego, odmiennie niż przez zarząd przymusowy, może zainicjować także dłużnik. Będzie jednak rzadziej zainteresowany wnoszeniem o zastosowanie tego sposobu egzekucji niż przez zarząd przymusowy, gdyż na skutek tego ostatniego nie wyzbywa się gospodarstwa rolnego, a jedynie czasowo jest pozbawiony zarządu nad nim. W interesie dłużnika będzie skorzystanie z tej instytucji wówczas, gdy przypuszcza, że poprzez sprzedaż całego gospodarstwa rolnego będzie mógł szybciej uwolnić się od wszystkich długów, z uwagi na możliwość uzyskania wyższej ceny, do czego nie uda się doprowadzić poprzez mniej inwazyjną egzekucję z poszczególnych składników jego majątku. Jeżeli wierzytelności są wyższe niż możliwa do uzyskania cena gospodarstwa rolnego, dłużnik nie może skorzystać z tego trybu. Ewentualnie, jeżeli ma takie uprawnienie, mógłby ogłosić upadłość, która pozwala na zredukowanie długów (zob. rozdział V). Niewykluczone, że dłużnik, opierając się o ochronę wynikającą z ograniczeń przedmiotowych egzekucji, będzie dążył do przedłużenia postępowania egzekucyjnego i umorzenia długotrwałej egzekucji jako bezskutecznej, bez podejmowania działań zmierzających do zaspokojenia wierzycieli czy ogłoszenia upadłości.

Należy zatem wskazać, że egzekucja przez sprzedaż gospodarstwa rolnego jest korzystna dla wierzyciela lub dłużnika jedynie w niewielu przypadkach, a przez to dobrowolnie bardzo rzadko stosowana, co powoduje, że przypuszczalne pozytywne skutki społeczne i ekonomiczne nie zachodzą. Jest to instytucja przydatna jedynie przy egzekucji prowadzonej przeciwko dużym jednostkom gospodarczym, w których realnie czynnik zorganizowania wpływa na zwiększenie ceny, a takich gospodarstw rolnych w Polsce jest niewiele.

3.3. Zakres przedmiotowy egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego

Odmienne niż w przypadku egzekucji przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym lub przedsiębiorstwem, przepisy dotyczące egzekucji przez sprzedaż tych kompleksów majątkowych wprost nie zastrzegają, że instytucja ta może mieć zastosowanie jedynie w stosunku do dłużnika, który prowadzi działalność gospodarczą. Taki wniosek należy jednak wysnuć po zastosowaniu wykładni systemowej i uwzględnieniu umiejscowienia regulacji w Dziale II Tytułu III Części Trzeciej k.p.c. zatytułowanym „Przepisy szczególne o egzekucji z udziałem Skarbu Państwa oraz przedsiębiorców”⁵⁷⁵. Aby ustalić zatem znaczenie przesłanek zastosowania tych przepisów, podobnie jak w związku z egzekucją przez zarząd przymusowy, należy posłużyć się pojęciem działalności gospodarczej uregulowanym w Prawie przedsiębiorców oraz definicji gospodarstwa rolnego z art. 55³ k.c.⁵⁷⁶ (zob. rozdział I, podrozdział 3, pkt 3.2 i 3.4).

Co do zasady gospodarstwo rolne jest zespołem składników majątkowych i niemajątkowych, który jedynie potencjalnie może służyć do prowadzenia działalności rolniczej. Nie ma także znaczenia jego rozmiar. Obszar nieruchomości rolnych może wystarczać jedynie zaspokajaniu własnych potrzeb rolnika. Tytuł prawny do składników gospodarstwa jest irrelevantny. W tym zakresie gospodarstwo rolne różni się od przedsiębiorstwa, które zawsze służy do aktywnej działalności gospodarczej ukierunkowanej na wypracowanie zysku. Należy zatem przeanalizować, jak te odmienności przekładają się na zakres zastosowania egzekucji w omawianym trybie i ewentualną ochronę rolnictwa w tej instytucji.

Po pierwsze, w świetle art. 55³ k.c. teoretycznie dopuszczalne byłoby prowadzenie egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego, które aktualnie nie jest wykorzystywane do prowadzenia działalności rolniczej. Jak to wyżej wskazano, omawiany sposób egzekucji z uwagi na systematykę przepisów może mieć zastosowanie wyłącznie do przedsiębiorców. Należy jednak rozważyć zasadność rozszerzenia zastosowania tej instytucji na te gospodarstwa rolne, które jedynie potencjalnie mogłyby służyć do działalności rolniczej. Założeniem przy egzekucji przez sprzedaż całego kompleksu majątkowego jest dążenie do uzyskania ceny wyższej niż za zbycie poszczególnych składników osobno. Gospodarstwo rolne, na które składają się

⁵⁷⁵ J. Świeczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1048; M. Krakowiak, *Kodeks postępowania...*, s. 1221.

⁵⁷⁶ H. Pietrkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 776.

przykładowo cztery nieruchomości rolne o łącznej powierzchni 5 ha leżące ugiorem, ale położone obok siebie, ma wyższą wartość, jeżeli jest sprzedawane jako całość. Można zatem wskazać, że dzięki egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego, które jedynie potencjalnie służy do prowadzenia działalności rolniczej, przypuszczalnie można uzyskać wyższe środki na zaspokojenie wierzycieli, niż z osobnego zbywania jego elementów. Zasadne może być zatem odstąpienie od warunkowania zastosowania tego sposobu egzekucji od statusu dłużnika jako przedsiębiorcy. Z punktu widzenia ochrony rolnictwa można dostrzec pozytywne skutki z tego tytułu w postaci poprawy struktury obszarowej gospodarstw rolnych, jak też lepszego rozdysponowania środków produkcji. Z drugiej strony, nie jest zasadne ubieganie się do dosyć skomplikowanej i kosztownej procedury egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego, które wymaga ustanowienia zarządcy oraz sporządzania opinii dwóch biegłych (szerzej zob. pkt 3.4 poniżej), w przypadku gospodarstw jedynie potencjalnie zdolnych do produkcji rolnej.

Po drugie, przepis art. 55³ k.c. nie wprowadza minimalnej powierzchni nieruchomości rolnych w gospodarstwie rolnym. Należy więc wskazać, że każde gospodarstwo rolne, niezależnie od obszaru czy przeznaczenia tylko na zaspokojenie własnych potrzeb dłużnika, mogłoby stanowić co do zasady przedmiot egzekucji omawianym sposobem. Pewne wątpliwości w tym zakresie zgłasza J. Świczkowski wskazując, że może nie być uzasadnione przeprowadzanie egzekucji tym dosyć skomplikowanym trybem z niedużych, kilkuhektarowych gospodarstw rolnych⁵⁷⁷. Aktualnie potencjał ekonomiczny gospodarstw rolnych przestaje być powiązany tylko z wielkością powierzchni gruntów. Należy wskazać, że o ile w danym przypadku wystąpi najważniejszy cel tego sposobu egzekucji, tj. możliwość uzyskania większej ceny niż poprzez spieniężanie składników gospodarstwa osobno, jego zastosowanie jest wskazane, niezależnie od powierzchni gospodarstwa rolnego, a precyzyjniej, niezależnie od wydolności ekonomicznej tego kompleksu majątkowego. Ocena możliwości uzyskania wyższej ceny należy obecnie do wierzyciela i dłużnika, którzy mogą złożyć wniosek o wszczęcie tego trybu (szerzej zob. powyżej), zaś jego zastosowanie, niezależnie od wielkości gospodarstwa rolnego, może przynieść pewne pozytywne skutki w kontekście ochrony rolnictwa. Inną kwestią są słuszne uwagi dotyczące skomplikowanej procedury, która może zniechęcać do stosowania tego sposobu egzekucji, przez co potencjalne korzyści nie występują.

⁵⁷⁷ J. Świczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1043.

Po trzecie należy wskazać, że w świetle art. 55³ k.c. nie ma wymogu, aby nieruchomości rolne stanowiły własność dłużnika. W. Głodowski uznaje za dopuszczalną egzekucyjną sprzedaż gospodarstwa rolnego zorganizowanego tylko na gruntach dzierżawionych⁵⁷⁸. Należy przychylić się do tego poglądu. W razie egzekucyjnej sprzedaży gospodarstwa rolnego składającego się ze składników niebędących własnością dłużnika, nabywca uzyskuje prawo zależne przysługujące dotychczas rolnikowi do tych przedmiotów, np. prawo dzierżawy gruntów rolnych lub następuje przejście posiadania samoistnego na nabywcę na podstawie przepisów art. 348–351 k.c. Takie ukształtowanie tej instytucji należy ocenić pozytywnie. Przy egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego wartością dodaną jest fakt zorganizowania jego elementów, co pozwala na prowadzenie działalności rolniczej. Nabywca uzyskuje gotową jednostkę produkcyjną, a zatem nie jest tak istotne to, czy poszczególne przedmioty są wykorzystywane na podstawie tytułu własności, czy innego tytułu prawnego.

Sporne w doktrynie jest to, czy dopuszczalne jest prowadzenie egzekucji przez sprzedaż wyłącznie z części gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa, o ile jest dostatecznie gospodarczo wyodrębniona, a jej wartość będzie wystarczająca do zaspokojenia wszystkich egzekwowanych przeciwko dłużnikowi wierzytelności. A. Marciniak dopuszcza taką możliwość. Argumentuje, że wbrew wyraźnemu brzmieniu art. 1064¹⁵ § 2 zd. 2 k.p.c., który stanowi, że odpowiednio stosuje się przepisy art. 1064¹-1064¹¹ k.p.c. tylko do zarządu przymusowego ustanawianego w postanowieniu o wszczęciu egzekucji omawianym sposobem, regulacje te należy stosować w szerszym zakresie do egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa⁵⁷⁹. Inaczej przyjmuje M. Łochowski, co uzasadnia następująco: „*Wydaje się jednak, że zasadniczym celem egzekucji przez sprzedaż przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego jest sprzedaż określonego kompleksu majątkowego, właśnie ze względu na wartość, jaką przedstawia jako całość. Wydzielenie do sprzedaży części przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego nie byłoby więc zgodne z celem tego postępowania.*”⁵⁸⁰ Należy przychylić się do tego poglądu. *De lege lata* nie jest dopuszczalne prowadzenie egzekucji w omawianym trybie z wyodrębnionej gospodarczo części gospodarstwa rolnego lub

⁵⁷⁸ W. Głodowski, *Sprzedaż egzekucyjna gospodarstwa rolnego i jej skutki dla nabywcy*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007, nr 1, s. 294.

⁵⁷⁹ A. Marciniak, *Sądowe postępowanie...*, s. 412.

⁵⁸⁰ M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹⁴, n.t. 6; podobnie O. Marcewicz, (w:) A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp LEX), art. 1064¹⁴, n.t. 2; M. Krakowiak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹⁴, n.t. II.4.

przedsiębiorstwa, z uwagi na brzmienie powołanych przepisów. Uzasadnienie przytoczonego stanowiska co do celu egzekucji omawianym sposobem nie jest jednak przekonujące. *De lege ferenda* należy postulować umożliwienie sprzedaży części gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa, jeżeli pozwoli to na zaspokojenie wszystkich wierzycieli. To prawda że, celem omawianego sposobu egzekucji jest uzyskanie korzyści płynących z możliwości uzyskania wyższej ceny z uwagi na sprzedaż całego kompleksu. Jeżeli jednak na zaspokojenie wierzytelności wystarczy część przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego, która również będzie miała wyższą wartość niż jej poszczególne składniki zbywane osobno, egzekucja omawianym trybem powinna być dopuszczalna. Również przez wzgląd na ochronę rolnictwa takie ukształtowanie tej instytucji byłoby korzystne. Na skutek egzekucji z części gospodarstwa rolnego, wierzyciele uzyskaliby zaspokojenie, dłużnik dysponowałby nadal zapleczem, co prawda zmniejszonym, ale pozwalającym na kontynuowanie działalności rolniczej. Zbytą część gospodarstwa nadal funkcjonowałaby niezakłócenie, tylko w innych rękach, dostarczając społeczeństwu dóbr. Ponownie jednak należy wziąć pod uwagę koszty i stopień skomplikowania procedury omawianego sposobu egzekucji, który powoduje, że racjonalnie powinien mieć zastosowanie do dużych gospodarstw rolnych. Ewentualnie także do zorganizowanej części, ale również o dużym rozmiarze działalności.

3.4. Sprzedaż gospodarstwa rolnego

3.4.1. Zarząd nad gospodarstwem rolnym. Ustalenie ceny sprzedaży

W postanowieniu o wszczęciu egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa sąd ustanawia jednocześnie zarząd przymusowy, wskazując osobę zarządcy. Odpowiednie zastosowanie mają przepisy dotyczące egzekucji przez zarząd przymusowy (art. 1064¹–1064¹¹ k.p.c.). Dłużnik zatem jest pozbawiony zarządu jeszcze przed sprzedażą gospodarstwa rolnego, co ma uniemożliwić mu wyzbycie się składników majątku, czy doprowadzenie w inny sposób do pogorszenia stanu lub zmniejszenia wartości tego majątku. Ponadto zarządca jest odpowiedzialny za zapewnienie prawidłowej bieżącej działalności gospodarczej do czasu zakończenia postępowania⁵⁸¹.

Zarządca przymusowy podejmuje czynności zmierzające do sprzedaży, m.in. zgodnie z art. 1064¹⁷ § 1 k.p.c. niezwłocznie sporządza bilans gospodarstwa rolnego,

⁵⁸¹ H. Pietrzkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 777; M. Łochowski, (w:) T. Szancilo (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹⁷, n.t. 1.

ustalając zgodnie z przepisami o rachunkowości jego aktywa i pasywa. W przypadku gospodarstwa rolnego prowadzonego przez osobę fizyczną sporządzenie bilansu może być często utrudnione, gdyż zgodnie z art. 2 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości⁵⁸² osoby fizyczne są zobowiązane do stosowania przepisów tej ustawy, jeżeli ich przychody netto ze sprzedaży towarów, produktów i operacji finansowych za poprzedni rok obrotowy wyniosły co najmniej równowartość w walucie polskiej 2 000 000 euro. W zdecydowanej większości przypadków rozmiar działalności prowadzonej rolnika będącego osobą fizyczną nie przekracza tego limitu. Zarządca przymusowy nie będzie w tym przypadku mógł skorzystać z ksiąg w celu sporządzenia bilansu.

Cenę sprzedaży gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa w pierwszej kolejności mogą ustalić dłużnik i wszyscy wierzyciele (art. 1064¹⁷ § 2 k.p.c.). Pomocny w tym celu jest sporządzony przez zarządcę bilans. Strony powinny także uwzględnić wartość wynikającą np. z marki gospodarstwa, klienteli, położenia oraz innych czynników pozamaterialnych wpływających na cenę. Jeżeli nie osiągną porozumienia, wyceny dokonuje co najmniej dwóch biegłych, a w razie rozbieżności w stanowiskach biegłych, cenę wskazuje sąd⁵⁸³.

Co ważne, cena gospodarstwa rolnego obejmuje jedynie wartość samych aktywów, niepomniejszonych o wysokość zobowiązań, które w świetle art. 55³ k.c. nie stanowią składnika gospodarstwa rolnego⁵⁸⁴. Ekonomiczne uwzględnienie pasywów nastąpi przy sprzedaży, gdyż zgodnie z art. 1064²¹ § 1 k.p.c. zaliczeniu na poczet ceny nabycia podlega wartość praw wynikających z hipotek, zastawów rejestrowych, zastawów i innych obciążeń rzeczowych ciążących na nieruchomościach, wierzytelnościach lub prawach wchodzących w skład przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego dłużnika, których nie narusza sprzedaż w toku egzekucji omawianym sposobem. Ponadto zgodnie z art. 1064²² k.p.c. wartość przejętych zobowiązań związanych z prowadzeniem przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego, za które nabywca ponosi solidarną z dłużnikiem odpowiedzialność, jeżeli przed zawarciem umowy sprzedaży przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego nabywca spłacił lub przejął ujawnione w toku egzekucji zobowiązania⁵⁸⁵. Celem takiego ukształtowania przepisów jest zniwelowanie

⁵⁸² Tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 351 ze zm.

⁵⁸³ M. Łochowski, (w:) T. Szancilo (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹⁷, n.t. 2.

⁵⁸⁴ H. Pietrkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 779.

⁵⁸⁵ M. Łochowski, (w:) T. Szancilo (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹⁸, n.t. 2.

negatywnych skutków płynących z pochodnego nabycia gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa wraz z obciążeniami. Na skutek tego mechanizmu nabywca pokryje cenę odzwierciedlającą realną wartość z uwzględnieniem zobowiązań⁵⁸⁶.

3.4.2. Sprzedaż gospodarstwa rolnego z wolnej ręki lub w drodze licytacji

Finalizacja sprzedaży gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa może nastąpić w ramach sprzedaży z wolnej ręki lub w drodze licytacji. Ten pierwszy tryb może mieć zastosowanie na wniosek wierzyciela lub dłużnika (art. 1064¹⁸ k.p.c.), sąd nie jest jednak nim związany. Powinien rozważyć, czy w danych okolicznościach dotyczących stron oraz samego gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa, w szczególności jego wyceny, korzystne będzie odstąpienie od licytacji⁵⁸⁷. Zgodnie z art. 1064¹⁸ § 2 k.p.c. wydając postanowienie o sprzedaży z wolnej ręki sąd wyznaczy termin, w którym sprzedaż ma być dokonana oraz określi tryb wyszukania nabywcy, jeżeli strony tego nie uzgodniły. Dotarcie do osób zainteresowanych kupnem gospodarstwa rolnego może nastąpić poprzez ogłoszenia w prasie, Internecie, zorganizowanie aukcji lub przetargu na zasadach wynikających z art. 70¹–70⁵ k.c., czy też zaproszenie określonych osób do zawarcia umowy. Termin dokonania sprzedaży nie może być krótszy niż miesiąc i dłuższy niż dwa miesiące. Można ocenić, że jest to dosyć krótki okres na znalezienie potencjalnych nabywców. Bieg terminu rozpoczyna się od dnia zamieszczenia ogłoszenia w dzienniku o zasięgu ogólnopolskim lub w Monitorze Sądowym i Gospodarczym. Sprzedaż z wolnej ręki przeprowadzana jest przez zarządcę. W razie skorzystania z obu publikatorów, o rozpoczęciu biegu terminu decyduje ogłoszenie opublikowane wcześniej. Jeżeli dłużnik i wszyscy wierzyciele wyrażą na to zgodę, cena może być mniejsza niż ustalona na wcześniejszym etapie postępowania⁵⁸⁸.

Po wyłonieniu nabywcy, zarządca sporządza umowę sprzedaży gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa, działając we własnym imieniu, ale na rachunek dłużnika i ze skutkiem w jego majątku. Forma takiej umowy wynika z przepisów ogólnych, jeżeli do gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa należy nieruchomość, wymagany jest akt

⁵⁸⁶ H. Pietrkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 782.

⁵⁸⁷ M. Odrowska, *Przebieg egzekucji przez sprzedaż przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2010, nr 9, s. 36; H. Pietrkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 780; M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹⁸, n.t. I.1, 5.

⁵⁸⁸ J. Świczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1075; A. Marciniak, *Sądowe postępowanie...*, s. 412–413; H. Pietrkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 779–780; W. Głodowski, *Sprzedaż egzekucyjna...*, s. 294–297.

notarialny zgodnie z art. 158 k.c. Według W. Głodowskiego gospodarstwo rolne zorganizowane wyłącznie na dzierżawionych gruntach może być zbyte w formie z podpisami notarialnie poświadczonymi, z uwagi na zastosowanie art. 75¹ § 1 k.c., który stanowi, że zbycie lub wydzierżawienie przedsiębiorstwa albo ustanowienie na nim użytkowania powinno być dokonane w takiej formie, a gospodarstwo rolne jest rodzajem przedsiębiorstwa⁵⁸⁹. Inaczej uznaje M. Odrowska – jej zdaniem egzekucyjna sprzedaż każdego gospodarstwa rolnego wymaga zachowania formy aktu notarialnego⁵⁹⁰. Należy przychylić się do pierwszego z powołanych poglądów. Forma aktu notarialnego jest obligatoryjna wyłącznie do czynności zobowiązujących lub rozporządzających do przeniesienia własności nieruchomości, nie każde zaś gospodarstwo musi być zorganizowane na gruntach będących własnością rolnika.

W doktrynie i judykaturze przeważają poglądy dopuszczające zbycie gospodarstwa rolnego w drodze jednej czynności prawnej (szerzej zob. rozdział I, podrozdział 3, pkt 3.4.2.2). Należy zatem uznać, że umowa sprzedaży gospodarstwa rolnego w ramach egzekucji obejmuje je jako całość, włączając w to wszelkie składniki, także niewymienione w samej treści czynności prawnej⁵⁹¹. Taką interpretację potwierdza przepis art. 1064²⁰ § 3 k.p.c., który stanowi, że po zapłacie ceny zarządca w terminie nie dłuższym niż miesiąc zawiera z nabywcą umowę sprzedaży przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego, a nie np. umowę sprzedaży wszystkich składników gospodarstwa rolnego. Mimo to, z uwagi na pewność obrotu i uniknięcie ewentualnych problemów przy ustaleniu zakresu sprzedaży, należy dążyć do możliwie szczegółowego wymienienia składników gospodarstwa rolnego w treści umowy (zob. uwagi poczynione w rozdziale I, podrozdziale 3, pkt 2.3.2.2).

Jeżeli pierwsza sprzedaż gospodarstwa rolnego z wolnej ręki nie dojdzie do skutku na podstawie art. 1064²⁰ § 1 k.p.c., sąd wyda postanowienie nakazujące sprzedaż w drodze licytacji, chyba że wszyscy wierzyciele zgodzą się na ponowną sprzedaż z wolnej ręki, czego dłużnik nie musi zaakceptować. Ten tryb znajdzie zastosowanie również wtedy, gdy strony nie złożyły wniosku o sprzedaż z wolnej ręki lub sąd takiego wniosku nie uwzględnił, a także gdy druga pozalicytacyjna sprzedaż nie doszła do skutku. Do licytacji gospodarstwa rolnego odpowiednio stosowane będą zgodnie z art. 1064²⁰ § 4 k.p.c. przepisy dotyczące licytacji z nieruchomości, z tym, że licytację

⁵⁸⁹ *Ibidem*, s. 294.

⁵⁹⁰ M. Odrowska, *Przebieg egzekucji...*, s. 43.

⁵⁹¹ M. Łochowski, (w:) T. Szancilo (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹⁸, n.t. 1.

proceedzi zarządca pod nadzorem sędzię. Sędzia niezwłocznie udziela przybicia osobie, która zaoferowała najwyższą cenę (art. 1064²⁰ § 2 k.p.c.). Sama sprzedaż gospodarstwa rolnę nie następuje na podstawie postanowienia sądu o przysądzeniu własności, jak w egzekucji przez sprzedaż nieruchomości, lecz zgodnie art. 1064²⁰ § 3 k.p.c. w drodze umowy sprzedaży zawartej z zarządcą w terminie maksymalnie miesiąca od dnia zapłaty ceny⁵⁹².

Niezawarcie umowy sprzedaży ma odmienne skutki w zależności od podmiotu, który uchyla się od tego obowiązku. Jeżeli następuje to z winy zarządcy, nabywca zgodnie z art. 1064²⁰ § 3 zd. 2 k.p.c. może żądać zwrotu wpłaconej ceny i uważa się, że licytacja nie doszła do skutku. W takim przypadku sąd zarządzi przeprowadzenie kolejnej licytacji na tożsamyh warunkach⁵⁹³. Jeżeli to licytant uchyla się od zawarcia umowy, traktuje się to jako niewykonanie warunków licytacyjnych, skutki przybicia wygasają i nabywca traci rękojmię⁵⁹⁴. Z uwagi na szczególne uregulowanie w zakresie skutków niezawarcia umowy, nabywcy i zarządcy nie przysługuje roszczenie o zawarcie umowy⁵⁹⁵.

Kwota uzyskana ze sprzedaży gospodarstwa rolnę z wolnej ręki lub w drodze licytacji, w myśl art. 1064²³ k.p.c. podlega podziałowi, do którego stosuje się odpowiednio przepisy ogólne o podziale sumy uzyskanej z egzekucji (art. 1023–1028 k.p.c.) oraz przepisy o podziale sumy uzyskanej z egzekucji z nieruchomości (art. 1035–1040¹ k.p.c.)⁵⁹⁶. Plan podziału jest sporządzany obligatoryjnie, niezależnie od liczby wierzycieli. Organem właściwym do jego dokonania jest sąd⁵⁹⁷.

Przepisy regulujące sprzedaż gospodarstwa rolnę z wolnej ręki lub w drodze licytacji nie odgrywają szczególnej roli jako instrument ochrony rolnictwa a co za tym idzie, nie wymagają zasadniczych modyfikacji. Jeszcze raz należy podkreślić, że niskie

⁵⁹² J. Świczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1077; M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064²⁰, n.t. 1-2; A. Marciniak, *Sądowe postępowanie...*, s. 413; H. Pietrzowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 781-782.

⁵⁹³ J. Świczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1077; M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064²⁰, n.t. 5.

⁵⁹⁴ *Ibidem* (dostęp Legalis), art. 1064²⁰, n.t. 6.

⁵⁹⁵ M. Odrowska, *Przebieg egzekucji...*, s. 43; M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064²⁰, n.t. 5.

⁵⁹⁶ J. Świczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1079; W. Głodowski, *Sprzedaż egzekucyjna...*, s. 301–302.

⁵⁹⁷ W. Głodowski, *Zarządca w egzekucji...*; M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064²³, n.t. 2; M. Krakowiak, *Kodeks postępowania...*, s. 1735; odmiennie H. Pietrzowski, (w:) T. Ereciński (red.), który wskazuje, że uprawniony do sporządzenia planu podziału jest zarządca przymusowy, *Kodeks postępowania...*, s. 782.

zainteresowanie omawianym sposobem egzekucji wynika z konstrukcji przesłanek do jego zastosowania, które w niewielu przypadkach będą dla wierzycieli i dłużnika korzystne, a nie w przepisach regulujących przebieg tego postępowania.

3.4.3. Skutki sprzedaży gospodarstwa rolnego w ramach egzekucji

Nabycie gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa w ramach egzekucji nie powoduje, że automatycznie wygasają wszystkie długi z nim związane (art. 1064²² § 1 k.p.c.), ani obciążenia rzeczowe (art. 1064²¹ k.p.c.). Nabycie tych kompleksów majątkowych ma charakter pochodny, a nie pierwotny, tak jak to ma miejsce przy nabyciu nieruchomości w ramach egzekucji (art. 1000 § 1 k.p.c.) oraz w postępowaniu upadłościowym (art. 317 ust. 2 p.u.). Oznacza to, że nabywca wstępuje w pozycję prawną dłużnika⁵⁹⁸. Przejęcie obciążeń rekompensowane jest w pewien sposób przez możliwość zaliczenia wartości obciążeń i długów na poczet ceny gospodarstwa rolnego (zob. wyżej uwagi dotyczące ustalania ceny sprzedaży w pkt 3.4.1.). Pomimo tego, fakt przejścia zobowiązań w sposób znaczący wpływa na sytuację nabywcy gospodarstwa rolnego w toku egzekucji przez jego sprzedaż.

Do gospodarstwa rolnego zgodnie z definicją zawartą w art. 55³ k.c. nie należą zobowiązania. Odpowiedzialność za nie przechodzi na inny podmiot na mocy odrębnej regulacji w ramach tzw. ustawowego przystąpienia do długu. Nabywca gospodarstwa rolnego zgodnie z art. 1064²² § 1 k.p.c. jest odpowiedzialny solidarnie i osobiście z dłużnikiem za ujawnione w toku egzekucji zobowiązania związane z jego prowadzeniem według zasad określonych w art. 55⁴ k.c.⁵⁹⁹. W uzasadnieniu projektu ustawy dotyczącego wprowadzenia egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego w kwestii ustanowienia solidarnej odpowiedzialności nabywcy stwierdzono, że *„Celem tego przepisu jest, by sama sprzedaż nie wpłynęła negatywnie na działalność*

⁵⁹⁸ W. Głodowski, *Sprzedaż egzekucyjna...*, s. 293–294; H. Pietrkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 783; J. Świeczkowski, *Egzekucja przez sprzedaż przedsiębiorstwa a egzekucja z nieruchomości wchodzących w skład przedsiębiorstwa*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2008, vol. XXII, s. 254; M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064²², n.t. 1.

⁵⁹⁹ J. Świeczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1078; A. Marciniak, *Sądowe postępowanie...*, s. 413; J. Jagieła, (w:) A. Marciniak (red.), K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064²², n.t. I; H. Pietrkowski, (w:) T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 784; W. Głodowski, *Sprzedaż egzekucyjna...*, s. 303, 307–308.

przedsiębiorstwa lub gospodarstwa”⁶⁰⁰. E. Kremer ocenia jednak, że taka regulacja może znacząco zmniejszyć zainteresowanie do nabycia gospodarstwa rolnego w tym trybie⁶⁰¹.

Odpowiedzialność nabywcy gospodarstwa rolnego za zobowiązania reguluje art. 55⁴ k.c., który stanowi, że nabywca przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego jest odpowiedzialny solidarnie ze zbywcą za jego zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa lub gospodarstwa, chyba że w chwili nabycia nie wiedział o tych zobowiązaniach, mimo zachowania należytej staranności. Odpowiedzialność nabywcy ogranicza się do wartości nabytego przedsiębiorstwa lub gospodarstwa według stanu w chwili jego nabycia, a według cen w chwili zaspokojenia wierzyciela. Odpowiedzialności tej nie można bez zgody wierzyciela wyłączyć ani ograniczyć. Regulacja ta ulega modyfikacji na mocy art. 1064²² § 1 k.p.c. Przystąpienie nabywcy gospodarstwa rolnego do długu na tych zasadach po sprzedaży w ramach egzekucji następuje, jeżeli zobowiązanie związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego zostanie ujawnione w toku egzekucji⁶⁰². E. Kremer wskazuje, że na mocy regulacji szczególnej k.p.c. nie ma zastosowania wyłączenie odpowiedzialności przewidziane w art. 55⁴ k.c. wynikające z posiadania wiedzy o zobowiązaniach przez nabywcę przy dołożeniu należytej staranności. Nie ma więc znaczenia faktyczna świadomość nabywcy o istnieniu zobowiązania. Ponosi za nie odpowiedzialność, jeżeli zostały ujawnione w toku egzekucji⁶⁰³. Należy przychylić się do tego poglądu. Wierzyciel powinien jedynie wykazać, że fakt istnienia przysługującego mu zobowiązania związanego z prowadzeniem gospodarstwa rolnego został ujawniony w toku egzekucji, a nabywca nie będzie mógł uchylić się od odpowiedzialności. W trakcie postępowania miał możliwość zapoznania się ze stanem zobowiązań gospodarstwa, a to powinno zastępować proces *due diligence* przeprowadzany w razie nabywania przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego.

Należy ocenić, że regulacje dotyczące skutków nabycia gospodarstwa rolnego w toku egzekucji przez jego sprzedaż mogą zniechęcać potencjalnych zainteresowanych kupnem tego kompleksu majątkowego. W kontekście ochrony rolnictwa, taka regulacja

⁶⁰⁰ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw wraz z projektami podstawowych aktów wykonawczych z dnia 4 października 2002 r., druk sejmowy nr 965, s. 27.

⁶⁰¹ E. Kremer, *Gospodarstwo rolne...*, s. 111; podobnie ocenia to R. Flejszar, *Przedsiębiorstwo oraz gospodarstwo...*, s. 54.

⁶⁰² J. Świeczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1078–1079.

⁶⁰³ E. Kremer, *Gospodarstwo rolne...*, s. 109; inaczej M. Krakowiak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064²², n.t. 6; J. Jagieła, (w:) A. Marciniak (red.), K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064²², n.t. II.1.

może zatem utrudnić egzekucję omawianym sposobem, z uwagi na utrudnienia w znalezieniu nabywcy.

3.5. Wnioski

Co do zasady egzekucja przez sprzedaż gospodarstwa rolnego mogłaby stanowić instrument ochrony rolnictwa w egzekucji, z ukierunkowaniem na ochronę interesu społecznego w postaci zachowania w całości gospodarstwa rolnego, za pomocą którego nowy właściciel dostarcza społeczeństwu produktów rolnych i dóbr publicznych, lepszego rozdysponowania środków produkcji i innych zasobów. W praktyce takie korzystne efekty nie zachodzą, gdyż instytucja ta jest wykorzystywana niezmiernie rzadko. Wynika to z konstrukcji przepisów powodującej, że strony postępowania nie są zainteresowane jej wszczęciem. Egzekucja tym sposobem jest korzystna dla wierzyciela lub dłużnika jedynie w wąskim katalogu przypadków, jedynie w stosunku do bardzo dużych gospodarstw rolnych, a przez to bardzo rzadko stosowana. W tym należy upatrywać przyczyn niskiej przydatności omawianej instytucji, a nie w przepisach regulujących zakres przedmiotowy, czy przebieg postępowania.

Dodatkowo utrudnienia w znalezieniu podmiotów zainteresowanych nabyciem gospodarstwa rolnego w toku egzekucji mogą wynikać z przyjęcia odpowiedzialności solidarnej z dłużnikiem za zobowiązania związane z prowadzeniem działalności rolniczej oraz utrzymaniem skutków obciążeń rzeczowych. Etap poszukiwania nabywcy następuje jednak naturalnie dopiero po wszczęciu egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego. Zasadniczym problemem tej instytucji jest jej przydatność jedynie w niewielu sytuacjach.

4. Podsumowanie

Odnosząc powyższe rozważania do problemu badawczego niniejszej rozprawy na pytanie, czy rolnictwo podlega ochronie w egzekucji za pomocą szczególnych sposobów egzekucji przez zarząd przymusowy i sprzedaż gospodarstwa rolnego, należy odpowiedzieć co do zasady twierdząco. Są to instytucje zaprojektowane z myślą o egzekucji przeciwko podmiotom prowadzącym działalność gospodarczą, w tym także w formie gospodarstwa rolnego. Mają co prawda głównie na celu zaspokojenie wierzycieli w jak najwyższym stopniu, ale mogłyby także służyć jako instrument ochrony rolnictwa. Z uwagi jednak na wadliwość przepisów i przez to nikłe praktyczne wykorzystanie tych sposobów egzekucji, pozytywne efekty prawie nie zachodzą.

Określając przedmiot ochrony egzekucji szczególnymi sposobami należy wskazać, że ustawodawca posługuje się określeniem „dłużnik prowadzący działalność gospodarczą w formie przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego” w przypadku zarządu przymusowego, co pozornie mogłoby wskazywać, że przedmiotem ochrony jest podmiot – konkretny rolnik. Przy egzekucji przez sprzedaż przepisy określają jedynie jej przedmiot – „przedsiębiorstwo lub gospodarstwo rolne”, co sugerowałoby, że to gospodarstwo rolne jest chronione. Obie instytucje dążą jednak do podtrzymania funkcjonowania działalności rolniczej. Niezależnie od tego, jaki podmiot ją prowadzi, abstrahując od przymiotów danego dłużnika oraz formy, w jakiej to następuje. Istotne jest to, że na skutek zastosowania szczególnych sposobów egzekucji działalność gospodarcza jest kontynuowana, przy czasowej – przy zarządzie przymusowym lub trwałej – przy sprzedaży gospodarstwa rolnego, zmianie podmiotu ją prowadzącego. Pojęcie działalności rolniczej jest centralnym pojęciem prawa rolnego, co potwierdza idea tych regulacji. Konkretny rolnik i gospodarstwo rolne sami w sobie nie są istotne. Przepisy wprowadzające szczególne sposoby egzekucji nie odnoszą się także w żaden sposób do gospodarstwa rodzinnego, a jak to wyżej wykazano, ochrona rolnictwa w ustawodawstwie powinna być ukierunkowana na ten przedmiot.

Poziom ochrony rolnictwa za pomocą egzekucji szczególnymi sposobami należy ocenić jako niski. W pierwszej kolejności w żaden sposób nie wpływają na polepszenie sytuacji gospodarstw rodzinnych. Nie wprowadzają również realnej ochrony działalności rolniczej (jeżeli uznać ją za właściwy przedmiot ochrony), gdyż omawiane instytucje są bardzo rzadko stosowane. Teoretycznie możliwe pozytywne skutki tej instytucji prawnej nie są znaczące, jeżeli w praktyce dana regulacja nie jest wykorzystywana. J. Świeczkowski brak zainteresowania szczególnymi sposobami egzekucji uzasadnia zawilnością i niejednoznacznością przepisów⁶⁰⁴. Można jednak ocenić, że to nie regulacje prawne stanowią przeszkodę w praktycznym wykorzystaniu tych sposobów egzekucji, a to, że ich zastosowanie jest korzystne jedynie w niewielu przypadkach, przy dużych gospodarstwach rolnych oraz specyficznych okolicznościach. Wierzyciele, wobec braku realnych korzyści stosowania szczególnych sposobów egzekucji, stosują inne sposoby egzekucji. Dłużnik zaś może zainicjować jedynie sprzedaż gospodarstwa rolnego, co jak wyżej wykazano, nie zawsze leży w jego interesie.

⁶⁰⁴ J. Świeczkowski, (w:) Z. Szczurek (red.), *Egzekucja sądowa...*, s. 1081–1082.

Szczególne sposoby egzekucji należy powiązać z ograniczeniami przedmiotowymi oraz zaprojektować spójny system egzekucji przeciwko rolnikom ukierunkowany na zaspokojenie wierzycieli z dochodów uzyskiwanych z działalności rolniczej, ewentualnie ze sprzedaży całego gospodarstwa rolnego. Konieczne jest uwzględnienie rozmiaru gospodarstw rolnych. Jak to wyżej wykazano, szczególne sposoby egzekucji mogą być skutecznym instrumentem, ale przy dużych gospodarstwach rolnych, w których rzeczywiście fakt zorganizowania powoduje, że wartość całości jest większa od sumy wartości składników. Ponadto przedłużające się problemy dłużnika z niewypłacalnością powinny być rozwiązane poprzez zastosowanie prawa o skutkach niewypłacalności (szerzej zob. postulaty *de lege ferenda* w Zakończeniu).

Rozdział IV. Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego jako instrument ochrony rolnictwa w egzekucji

1. Uwagi wstępne

Nie tylko przepisy k.p.c. oraz u.p.e.a. wpływają na sytuację rolnika w egzekucji. Od 30 kwietnia 2016 r. także u.k.u.r. ingeruje w to postępowanie. Po wejściu w życie zmian wprowadzonych ustawą z dnia 14 kwietnia 2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw⁶⁰⁵, obrót nieruchomościami rolnymi, a także, na skutek odpowiedniego stosowania przepisów, gospodarstwem rolnym w całości, jest regulowany nawet w toku egzekucji. Ograniczenia odnoszą się do pojęcia nabycia nieruchomości rolnych i gospodarstwa rolnego, które mieści w sobie nie tylko przejście własności na podstawie umów, ale także innych czynności prawnych, a nawet zdarzeń prawnych, w tym w ramach postępowania egzekucyjnego⁶⁰⁶.

⁶⁰⁵ Dz.U. z 2016 r., poz. 585, zwaną dalej jako: „u.w.s.n.” lub „Nowelizacja z 2016 r.”

⁶⁰⁶ Na temat Nowelizacji z 2016 r. szerzej zob. m.in.: K. Maj, *Zmiany w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego obowiązujące od dnia 30 kwietnia 2016 r.*, „Krakowski Przegląd Notarialny” 2016, r. I, nr 2, s. 49-105; M. Bednarek, *Nowe przepisy o ustroju rolnym – motywy i koncepcja legislacyjna w aspekcie konstytucyjnym*, „Krakowski Przegląd Notarialny” 2017, r. II, nr 4, s. 9-54; H. Ciepla, *Aspekty prawne obrotu gruntami rolnymi od 30.04.2016 r. o kształtowaniu ustroju rolnego oraz w ustawie z dnia 14.04.2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa*, „Rejent” 2016, r. 26, nr 9(305), s. 38-46; W. Fortuński, M. Kupis, *Uwagi do ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego po nowelizacji*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2016, nr 2, s. 36-43; A.K. Biernacka, *Administracyjnoprawne ograniczenia w zakresie obrotu nieruchomościami rolnymi*, „Monitor Prawniczy” 2018, nr 7, s. 353 i nast.; Z. Truszkiewicz, *Nieruchomość rolna i gospodarstwo rolne w rozumieniu U.K.U.R.*, „Krakowski Przegląd Notarialny” 2016, r. I, nr 2, s. 139-172; *idem*, *O kilku podstawowych zagadnieniach na tle ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego (część I)*, „Rejent” 2017, r. 27, nr 10(318), s. 41-68; *idem*, *O kilku podstawowych zagadnieniach na tle ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego (część II)*, „Rejent” 2017, r. 27, nr 11(319), s. 9-44; *idem*, *Zakres stosowania ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego po nowelizacji z 2016 r.*, „Rejent” 2017, r. 27, nr 7(315), s. 95-124; K. Marciniuk, *Pojęcie nieruchomości rolnej jako przedmiotu reglamentacji obrotu własnościowego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, vol. XXVI, nr 1, s. 93-114; M. Bidziński, M. Chmaj, B. Uliasz, *Ustawa o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa – aspekt konstytucyjnoprawny*, Toruń 2017; P. Blajer, *Pojęcie gospodarstwa rodzinnego i rolnika indywidualnego w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego z dnia 5 sierpnia 2016 r.*, „Krakowski Przegląd Notarialny” 2016, r. I, nr 1, s. 9-24; A. Müllner, *Obrót nieruchomościami rolnymi – ocena zmian legislacyjnych*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2017, nr 1, s. 118-127; J. Grykiel, *Ograniczenia obrotu nieruchomościami rolnymi oraz prawami udziałowymi w spółkach po nowelizacji ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 12, s. 626-627; M.B. Rękawek-Pachwiczewicz, *Nowe zasady obrotu prawnego gruntami rolnymi*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza” 2017, nr 95, s. 97-120; A. Jurcewicz, *Wpływ ustawy z dnia 14 kwietnia 2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa na kształtowanie ustroju rolnego – zagadnienia wybrane*, „Studia Iuridica Agraria” 2017, vol. XV, s. 217-234; J. Kondratowska, *Reforma ustroju rolnego – analiza zmian*, „Nieruchomości” 2016, nr 4, s. 4 i nast.; J. Pisuliński, *O niektórych osobliwościach obrotu nieruchomościami rolnymi*, „Rejent” 2016, r. 26, nr 5(301), s. 23-49.

Przepisy uległy dalszej modyfikacji z dniem 26 czerwca 2019 r. na mocy ustawy z dnia 26 kwietnia 2019 r. o zmianie ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego oraz niektórych innych ustaw⁶⁰⁷. Wyłączono wówczas zastosowanie w toku egzekucji najbardziej ingerującej w jej przebieg zasady nabycia nieruchomości rolnych wyłącznie przez rolnika indywidualnego. Nadal jednak u.k.u.r. za pomocą innych instytucji wpływa na przeprowadzenie postępowania egzekucyjnego.

U.k.u.r. z pewnością zawiera regulacje specjalne, które można zaliczyć do norm prawnorolnych. Należy przeanalizować, w jaki sposób u.k.u.r. oddziałuje na postępowanie egzekucyjne oraz czy ta ingerencja ma na celu ochronę rolnictwa w egzekucji. Jeżeli tak, konieczne jest ustalenie jaki jest przedmiot ochrony tych norm oraz czy zostały prawidłowo ukształtowane. Z uwagi na to, że aktualny kształt u.k.u.r. został przyjęty na skutek dwóch, nieodległych w czasie, a jednocześnie ściśle ze sobą powiązanych nowelizacji, zasadne jest omówienie wpływu obu z nich na egzekucję.

2. Zastosowanie ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego w egzekucji

2.1. Cel ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego

Cel u.k.u.r. wyrażono w preambule, która, co ciekawe, została dodana przy okazji nowelizacji z 2016 r., a więc po 13 latach obowiązywania ustawy. Brzmi następująco: *„W celu wzmocnienia ochrony i rozwoju gospodarstw rodzinnych, które w myśl Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej stanowią podstawę ustroju rolnego Rzeczypospolitej Polskiej, dla zapewnienia właściwego zagospodarowania ziemi rolnej w Rzeczypospolitej Polskiej, w trosce o zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego obywateli i dla wspierania zrównoważonego rolnictwa prowadzonego w zgodzie z wymogami ochrony środowiska i sprzyjającego rozwojowi obszarów wiejskich, uchwała się niniejszą ustawę”*⁶⁰⁸. Preambulę uzupełnia treść przepisu art. 1 u.k.u.r., który przewiduje, że ustawa określa zasady kształtowania ustroju rolnego państwa poprzez: 1) poprawę struktury obszarowej gospodarstw rolnych, 2) przeciwdziałanie nadmiernej koncentracji nieruchomości rolnych, 3) zapewnienie prowadzenia działalności rolniczej w gospodarstwach rolnych przez osoby o odpowiednich kwalifikacjach, 4) wspieranie rozwoju obszarów wiejskich, 5) wdrażanie i stosowanie instrumentów wsparcia

⁶⁰⁷ Dz. U. z 2019 r., poz. 1080, zwana dalej jako „Nowelizacja z 2019 r.”.

⁶⁰⁸ Treść preambuły należy uwzględniać przy przeprowadzaniu wykładni przepisów u.k.u.r., w szczególności przy stosowaniu wykładni celowościowej – Z. Truskiewicz, *Zakres stosowania...*, s. 97.

rolnictwa, 6) aktywną politykę rolną państwa. Trzy ostatnie zasady zostały dodane poprzez Nowelizację z 2019 r.⁶⁰⁹.

Inny cel ustawy wynika z uzasadnienia Nowelizacji z 2016 r.⁶¹⁰: „*Projektowana ustawa zmierza do wzmocnienia ochrony ziemi rolniczej w Polsce przed jej spekulacyjnym wykupywaniem przez osoby krajowe i zagraniczne, które nie gwarantują zgodnego z interesem społecznym wykorzystania nabytej ziemi na cele rolnicze. Obowiązujące w tej materii przepisy prawne w żaden sposób nie przeciwdziałają spekulacyjnemu wykupywaniu nieruchomości rolnych i nie gwarantują wykorzystania nabytych nieruchomości na cele rolnicze*”⁶¹¹. W Uzasadnieniu Nowelizacji z 2016 r. powołano się także na to, że w dniu 1 maja 2016 r. upłynął 12-letni okres ochronny od przyjęcia Polski do Unii Europejskiej, w którym w drodze wyjątku utrzymywano ograniczenia w możliwości zakupu nieruchomości przez cudzoziemców⁶¹². Takie regulacje stały w sprzeczności z zasadą swobody przepływu kapitału i swobody przedsiębiorczości⁶¹³ na równych zasadach we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej⁶¹⁴. Uzasadnieniem ograniczeń w możliwości

⁶⁰⁹ Na temat zasad kształtowania ustroju rolnego zob. szerzej J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 7-16, w szczególności słuszne uwagi krytyczne na temat dodania nowych celów, jako nienoszących wartości normatywnej – *ibidem*, s. 13. Na temat zasad kształtowania ustroju rolnego w brzmieniu sprzed Nowelizacją z 2016 r. zob. R. Szytk, *Podstawowe zasady kształtowania ustroju rolnego*, „Rejent” 2003, r. 13, nr 5(145), s. 21-41.

⁶¹⁰ K. Marciniuk, *Prawne instrumenty...*, s. 342.

⁶¹¹ Uzasadnienie projektu ustawy o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw z dnia 4 marca 2016 r., druk sejmowy nr 293, s. 2, zwane dalej jako „Uzasadnienie Nowelizacji z 2016 r.”.

⁶¹² Ograniczenia w tym zakresie ustanawiała ustawa z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców (tekst jedn. Dz. U. z 2014 r. poz. 1380 ze zm.), która wymagała zezwolenia ministra właściwego do spraw wewnętrznych – szerzej zob. D. Wróbel, *Nabywanie nieruchomości gruntowych przez cudzoziemców z Unii Europejskiej*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. IV, s. 260-272; J. Górecki, *Nabywanie nieruchomości rolnych przez cudzoziemców – wybrane zagadnienia*, „Rejent” 2017, r. 27, nr 7(315), s. 36-55.

⁶¹³ Zasady te ustanawia art. 63 ust. 1 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej - *W ramach postanowień niniejszego rozdziału zakazane są wszelkie ograniczenia w przepływie kapitału między Państwami Członkowskimi oraz między Państwami Członkowskimi a państwami trzecimi* oraz art. 49 - *Ograniczenia swobody przedsiębiorczości obywateli jednego Państwa Członkowskiego na terytorium innego Państwa Członkowskiego są zakazane*. Szerzej zob. P. Czechowski, *Obrót ziemią a swobodny przepływ kapitału*, „Studia Iuridica Agraria” 2001, vol. II, s. 39-48.

⁶¹⁴ Tzw. okres ochronny został ustanowiony na mocy Załącznika nr XII do Traktatu między Królestwem Belgii, Królestwem Danii, Republiką Federalną Niemiec, Republiką Grecką, Królestwem Hiszpanii, Republiką Francuską, Irlandią, Republiką Włoską, Wielkim Księstwem Luksemburga, Królestwem Niderlandów, Republiką Austrii, Republiką Portugalską, Republiką Finlandii, Królestwem Szwecji, Zjednoczonym Królestwem Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej (Państwami Członkowskimi Unii Europejskiej) a Republiką Czeską, Republiką Estońską, Republiką Cypryjską, Republiką Łotewską, Republiką Litewską, Republiką Węgierską, Republiką Malty, Rzeczpospolitą Polską, Republiką Słowenii, Republiką Słowacką dotyczącego przystąpienia Republiki Czeskiej, Republiki Estońskiej, Republiki Cypryjskiej, Republiki Łotewskiej, Republiki Litewskiej, Republiki Węgierskiej, Republiki Malty, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Słowenii i Republiki Słowackiej do Unii Europejskiej, podpisanego w Atenach w dniu 16 kwietnia 2003 r. (Dz. U. z 2004 r. nr 90, poz. 864 ze zm.). Rozdział

nabywania nieruchomości rolnych przez cudzoziemców była obawa przed wykupieniem ziemi, której cena była i nadal jest dużo niższa w krajach przystępujących do Unii Europejskiej w 2004 r., niż w państwach tzw. „starej Unii”⁶¹⁵, przez podmioty stamtąd się wywodzące, o dużo silniejszej pozycji ekonomicznej niż krajowi rolnicy i przedsiębiorcy. Podejrzewano, że te osoby nie będą zainteresowane uprawianiem zakupionych gruntów, gdyż będą je traktować głównie jako lokatę kapitału lub podstawę do inwestycji innego rodzaju niż o rolniczym charakterze, co może zagrażać bezpieczeństwu żywnościowemu danego kraju⁶¹⁶. Nawiązując do tych obaw, w uzasadnieniu Nowelizacji z 2016 r. argumentowano, że „*Istnieje zagrożenie, że po tej dacie (tj. po uchyleniu obowiązywania dwunastoletniego okresu ochronnego – przyp. M.K.H.) ziemia rolna w Polsce będzie przedmiotem wzmożonego zainteresowania nabywców z innych krajów Unii Europejskiej, zwłaszcza tych, w których ceny ziemi rolnej są znacznie wyższe niż w Polsce, oraz gdzie istnieją silne bariery prawne uniemożliwiające nabycie ziemi rolnej przez cudzoziemców, a także przez własnych obywateli, niebędących rolnikami*”⁶¹⁷.

Rzeczywistym celem przyjęcia u.k.u.r. i kolejnych nowelizacji tej ustawy było zatem objęcie kontrolą obrotu nieruchomościami rolnymi, z uwagi na możliwość ich spekulacyjnego skupowania. Zadeklarowane w preambule u.k.u.r. oraz prawdziwe motywacje ustawodawcy są rozbieżne⁶¹⁸. T. Kurowska oceniała jeszcze przed

4, pkt 2 Załącznika nr XII do Traktatu akcesyjnego stanowi, że „*Nie naruszając zobowiązań wynikających z Traktatów stanowiących podstawę Unii Europejskiej, Polska może utrzymać w mocy przez okres dwunastu lat od dnia przystąpienia zasady przewidziane w ustawie z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców (...) w odniesieniu do nabywania nieruchomości rolnych i leśnych. W żadnym przypadku, obywatele Państw Członkowskich lub osoby prawne utworzone zgodnie z przepisami innego Państwa Członkowskiego nie mogą być traktowane w sposób mniej korzystny, w zakresie nabywania nieruchomości rolnych i leśnych, niż w dniu podpisania Traktatu o Przystąpieniu.*”

⁶¹⁵ Np. średnia cena za 1 ha ziemi w Niemczech w 2005 r. wynosiła 8.692 EUR a w 2015 r. 19.578 EUR, gdzie w Rumunii odpowiednio średnia cena za 1 ha ziemi w 2005 r. wynosiła 879 EUR, a w 2015 r. 4.500 EUR - T. Zadura, *Current problems of agricultural land market in European countries*, „The Market of Agricultural Land – State and Perspectives, Market Analysis, IAFE” 2010, nr 13, s. 44–52 za: R. Marks-Bielska, *Factors shaping the agricultural land market in Poland*, „Land Use Policy” 2013, vol. 30, nr 1, s. 791–799. Zob. także J. Swinnen, K. Van Herck, L. Vranken, *The Diversity of Land Markets and Regulations in Europe, and (some of) its Causes*, „The Journal of Development Studies” 2016, nr 52:2, s. 203.

⁶¹⁶ P. Ciaian, J. Falkowski, D. Drabik d’A. Kancs, *Market Impacts of New Land Market Regulations in Eastern EU Member States*, “EERI Research Paper Series” 2016, nr 2, s. 1-2; J. Swinnen, K. Van Herck, L. Vranken, *Land Market Regulations in Europe*, “LICOS Discussion Paper Series” 2014, nr 354, s. 10; A. Burger, *Why is the issue of land ownership still of major concern in East Central European (ECE) transitional countries and particularly in Hungary?*, “Land Use Policy” 2006, vol. 23(4), s. 571–579.

⁶¹⁷ Uzasadnienie Nowelizacji z 2016 r., s. 2.

⁶¹⁸ J. Mikołajczyk, *Funkcje preambuły...*, s. 131-146; K. Stefańska, *Pojęcie gospodarstwa rodzinnego w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. V, s. 191; J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 3–4.

Nowelizacją z 2016 r., że przyczyną wprowadzenia u.k.u.r. był „*cel polityczny, a nie troska o właściwy kształt przemian własnościowych i strukturalnych w rolnictwie w warunkach gospodarki rynkowej, gdzie gospodarstwo rodzinne, wśród innych jednostek produkcyjnych w rolnictwie, podlegałoby szczególnej trosce i ochronie państwa*”⁶¹⁹. Jak wskazuje S. Prutis „...*głównym celem ustawy (tj. u.k.u.r. – przyp. M.K.H.) była ochrona ziemi rolniczej przed wykupem przez cudzoziemców, stąd podstawowym mechanizmem realizacji ustawy była kontrola obrotu nieruchomościami rolnymi*”⁶²⁰. Kształtowanie ustroju rolnego realizowane jest wyłącznie za pomocą ograniczeń w obrocie nieruchomościami rolnymi. Ustawa ta zatem nie realizuje w prawidłowy sposób zasady oparcia ustroju rolnego Polski o gospodarstwa rodzinne. Pozornie ma na celu wsparcie tych gospodarstw, realnie zaś jest ukierunkowana tylko na kontrolę obrotu gruntami rolnymi. Jak słusznie zaznacza K. Marciniuk „*Zamiast tworzyć instrumenty stymulujące przekształcenie struktury obszarowej polskiego rolnictwa, ustawa ta (tj. u.k.u.r. – przyp. M.K.H.) koncentruje się de facto na konserwacji status quo i pełni funkcję co najwyżej ochronną, zabezpieczając rolników indywidualnych przed konkurencją w zakresie nabywania nieruchomości rolnych przez inwestorów kapitałowych spoza sektora rolnego*”⁶²¹.

Nieruchomości rolne są bez wątpienia bardzo ważnym elementem gospodarstwa rolnego służącym do prowadzenia działalności rolniczej, jednocześnie jest to zasób ograniczony. Kontrola obrotu nieruchomościami rolnymi jest przez to uzasadniona. W interesie społecznym jest rozdysponowanie tego środka produkcji wśród osób, które w jak najlepszy sposób go wykorzystają, dostarczając produktów rolnych, żywności, a także dóbr publicznych (szerzej zob. rozdział I, podrozdział 1). M.B. Rękawek-Pachwicz⁶²² wskazuje, że problem spekulacji gruntami rolnymi nie został zbadany i udowodniony, pomimo to, ustawodawca opiera się na przypuszczeniach tworząc znaczne ograniczenia obrotu. Należy jednak wskazać, że spekulacja ziemią rolną i koncentracja własności w rękach pojedynczych podmiotów jest realnym problemem, dostrzeganym również przez unijne instytucje⁶²³. Z pewnością istnieje potrzeba regulacji,

⁶¹⁹ T. Kurowska, *Ochrona gospodarstwa rodzinnego...*, s. 21,

⁶²⁰ S. Prutis, *Status prawny rodzinnego...*, s. 18.

⁶²¹ K. Marciniuk, *Prawne instrumenty...*, s. 393.

⁶²² M.B. Rękawek-Pachwicz, *Nowe zasady obrotu...*, s. 102.

⁶²³ Zob. rezolucję Parlamentu Europejskiego z dnia 27 kwietnia 2017 r. w sprawie aktualnego stanu koncentracji gruntów rolnych w UE: jak ułatwić rolnikom dostęp do gruntów?, 2016/2141(INI) oraz Komunikat wyjaśniający Komisji w sprawie nabywania gruntów rolnych i prawa Unii Europejskiej, C/2017/6168. Zob. interesującą analizę tych dokumentów – P. Czechowski, A. Niewiadomski, *Mechanizmy prawne ochrony rolnego charakteru nieruchomości w świetle rezolucji Parlamentu*

które przeciwdziałają negatywnym zjawiskom w obrocie gruntami rolnymi, ułatwią dostęp do nieruchomości rolnych rolnikom oraz zapewnią odpowiednie ich rolnicze wykorzystanie w celu dostarczania społeczeństwu żywności. Jednocześnie takie przepisy powinny wprowadzać proporcjonalne środki, nienaruszające w nadmierny sposób prawa własności oraz swobody działalności gospodarczej. U.k.u.r. nie jest taką wyważoną regulacją. Nadal aktualne jest stwierdzenie L. Błądek opublikowane po wejściu w życie u.k.u.r. w 2003 r. „*Pomimo że ustawodawca stwierdza, iż celem ustawy jest kształtowanie ustroju rolnego, to jednak nie wskazuje wyraźnie na czym ma polegać to kształtowanie, komu i czemu ten ustrój ma służyć.*”⁶²⁴. U.k.u.r. w obecnym kształcie ingeruje w obrót nieruchomościami rolnymi, a nie tworzy instrumentów aktywnego kształtowania ustroju rolnego.

2.2. Zakres zastosowania ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego – pojęcie nieruchomości rolnej i jej nabycia

Najważniejszym pojęciem wytyczającym zakres zastosowania u.k.u.r. jest pojęcie nieruchomości rolnej. W myśl art. 2 pkt 1 u.k.u.r. jest to nieruchomość rolna w rozumieniu k.c., tj. zdefiniowana w art. 46¹ k.c. jako nieruchomość, która jest lub może być wykorzystywana do prowadzenia działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie produkcji roślinnej i zwierzęcej, nie wyłączając produkcji ogrodniczej, sadowniczej i rybnej (szerzej zob. rozdział I, podrozdział 3, pkt 3.4.3.2), z wyłączeniem nieruchomości położonych na obszarach przeznaczonych w planach zagospodarowania przestrzennego na cele inne niż rolne. Należy podkreślić, że przydatność do wykorzystywania nieruchomości do działalności rolniczej, również w świetle przepisów u.k.u.r., ocenia się nie jako okoliczność faktyczną, lecz przez pryzmat tego, czy zgodne z prawem jest jej takie przeznaczenie. Tę przesłankę ustala się w oparciu o miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, a w razie jego braku, ewidencję gruntów i budynków⁶²⁵. Wystarczy, jeżeli jedynie część nieruchomości zostanie przeznaczona

Europejskiego z dnia 27 kwietnia 2017 r. w sprawie aktualnego stanu koncentracji gruntów rolnych w UE: jak ułatwić rolnikom dostęp do gruntów?, „Studia Iuridica” 2018, vol. LXXVIII, s. 102-115. Zob. także Opinię Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie: „*Masowy wykup gruntów rolnych – dzwonek alarmowy dla Europy i zagrożenie dla rolnictwa rodzinnego*” (opinia z inicjatywy własnej), Dz. U. UE. C z 2015 r., nr 242, poz. 03, pkt 1.7 oraz wypowiedzi doktryny – R. Pastuszko, Land grabbing. Podstawowe zagadnienia prawne, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, vol. XXVI, nr 1, s. 147-156 oraz polska i zagraniczna literatura i materiały tam podane.

⁶²⁴ L. Błądek, *Niektóre rozważania na temat ustawy z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Rejent” 2003, r. 13, nr 9(149), s. 145.

⁶²⁵ J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 47; zob. także postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 maja 2009 r., II CSK 9/09, LEX nr 518109: „W rozumieniu art. 2 pkt 1 ustawy z 2003 r. o kształtowaniu ustroju

w tych instrumentach na cele rolne, wówczas do całej nieruchomości będą miały zastosowanie przepisy u.k.u.r.⁶²⁶ W myśl art. 2c u.k.u.r. przepisy ustawy dotyczące nabycia nieruchomości rolnej stosuje się odpowiednio do nabycia użytkowania wieczystego nieruchomości rolnej albo udziału w użytkowaniu wieczystym nieruchomości rolnej oraz udziału we współwłasności nieruchomości rolnej.

Do nieruchomości, którą w świetle powyższej regulacji należy traktować jaką rolną, nie zawsze stosuje się przepisy u.k.u.r. Wyłączenia w tym zakresie przewiduje przepis art. 1a tej ustawy, tj. jej regulacji nie stosuje się do nieruchomości rolnych i udziałów we współwłasności nieruchomości: wchodzących w skład Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa, o którym mowa w ustawie z dnia 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa⁶²⁷; o powierzchni mniejszej niż 0,3 ha; będących drogami wewnętrznymi; sprzedanych na podstawie art. 42 ust. 1 lub 6 ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa⁶²⁸ oraz w których grunty, oznaczone w ewidencji gruntów i budynków jako grunty pod stawami, stanowią co najmniej 70% powierzchni nieruchomości. Dalsze wyłączenie zastosowania regulacji u.k.u.r. przewiduje art. 11 u.w.s.n., który stanowi, że przepisów u.k.u.r., w brzmieniu nadanym u.w.s.n., nie stosuje się do gruntów rolnych zabudowanych o powierzchni nieprzekraczającej 0,5 ha, które w dniu wejścia w życie ustawy zajęte są

rolnego nie są nieruchomościami rolnymi takie, które są wprowadzane takimi w znaczeniu przyjętym w art. 46¹ k.c., lecz w planach zagospodarowania przestrzennego są przeznaczone na inne cele niż rolne", tożsame stanowisko w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 5 września 2012 r., IV CSK 93/12, LEX nr 1229816. O charakterze miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zob. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego we Wrocławiu z dnia 13 października 2010 r., II SA/Wr 436/10, LEX nr 688539: „...plan reguluje również bezpośrednio status prawny konkretnych nieruchomości położonych na obszarze planu. Rada w sposób władczy wprowadza określone funkcje terenu, warunki i parametry zabudowy dla danego obszaru; wszelka zabudowa i zagospodarowanie terenu muszą być z planem zgodne. W tym sensie plan jest zbiorem aktów indywidualnych, ustalających warunki zabudowy konkretnych nieruchomości. Dlatego to bezpośrednio plan określa przeznaczenie danej działki”. Zob. także uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 29 października 2004 r., III CZP 61/04, LEX nr 125515: „O charakterze podlegających podziałowi nieruchomości, jako wykorzystywanych na cele rolne i leśne, rozstrzyga treść wpisu w ewidencji gruntów i budynków” oraz postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 września 2009 r., II CSK 243/09, LEX nr 564969: (z uzas.) „...o charakterze nieruchomości, jako wykorzystywanej na cele rolne lub inne rozstrzyga treść wpisu w ewidencji gruntów i budynków, a więc nie, jak twierdzi skarżący - treść księgi wieczystej”.

⁶²⁶ Szerzej o definicji nieruchomości rolnej w u.k.u.r. zob. Z. Truskiewicz, *Nieruchomość rolna*..., s. 139–168, K. Czerwińska-Koral, *Pojęcie nieruchomości rolnej jako wyznacznik zasad obrotu nieruchomościami rolnymi*, „Rejent” 2016, r. 26, nr 6(302), s. 52–73; K. Marciniuk, *Pojęcie nieruchomości rolnej*..., s. 93–114, *idem*, *Prawne instrumenty*..., s. 347–355; J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu*..., s. 42–61; H. Ciepla, *Aspekty prawne*..., s. 38–46.

⁶²⁷ Tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 817 ze zm.

⁶²⁸ Przepis art. 42 ust. 1 ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa stanowi, że KOWR może przeznaczyć do sprzedaży najemcom wchodzące w skład Zasobu domy, lokale mieszkalne i budynki gospodarcze wraz z niezbędnymi gruntami, a ust. 6 przewiduje, że przepisy ust. 1–3 stosuje się odpowiednio do sprzedaży ogródków przydomowych położonych na obszarach przeznaczonych na cele rolne i garaży osobom, które z nich korzystają.

pod budynki mieszkalne oraz budynki, budowle i urządzenia niewykorzystywane obecnie do produkcji rolniczej, wraz z gruntami do nich przyległymi umożliwiającymi ich właściwe wykorzystanie oraz zajętych na urządzenie ogródka przydomowego – jeżeli grunty te tworzą zorganizowaną całość gospodarczą oraz nie zostały wyłączone z produkcji rolnej w rozumieniu ustawy z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych oraz do nieruchomości rolnych, które w dniu wejścia w życie u.w.s.n., tj. 30 kwietnia 2016 r., w ostatecznych decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu przeznaczone są na cele inne niż rolne⁶²⁹. Tego rodzaju decyzje ostateczne po określonym terminie nie uchylają zastosowania u.k.u.r. do danej nieruchomości⁶³⁰. Nowelizacja z 2019 r. uzupełniła katalog wyłączeń o nieruchomości rolne położone w granicach administracyjnych miast, jeżeli są objęte uchwałą o ustaleniu lokalizacji inwestycji mieszkaniowej w rozumieniu ustawy z dnia 5 lipca 2018 r. o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji mieszkaniowych oraz inwestycji towarzyszących⁶³¹ lub uchwałą o ustaleniu lokalizacji inwestycji towarzyszącej w rozumieniu tej ustawy, albo gdy zbycie następuje w celu realizacji inwestycji mieszkaniowej lub inwestycji towarzyszącej w rozumieniu powołanej ustawy (art. 1b u.k.u.r.) oraz o nabycie nieruchomości rolnej do Zasobu, o którym mowa w ustawie z dnia 20 lipca 2017 r. o Krajowym Zasobie Nieruchomości⁶³², oraz do gruntów, które zostały zbyte z tego Zasobu albo wniesione do spółki jako aport, w celu realizacji inwestycji mieszkaniowej lub realizacji uzbrojenia technicznego, w rozumieniu przepisów powołanej ustawy⁶³³.

Drugie najważniejsze pojęcie wyznaczające zakres zastosowania u.k.u.r., obok nieruchomości rolnej, to pojęcie jej nabycia. W myśl art. 2 pkt 7 u.k.u.r. jest to przeniesienie własności nieruchomości rolnej lub nabycie własności nieruchomości rolnej w wyniku dokonania czynności prawnej lub orzeczenia sądu albo organu

⁶²⁹ Szerzej o wyłączeniach zob. P. Litwiniuk, *O wybranych problemach dotyczących zakresu wyłączeń spod nowego reżimu prawnego obrotu nieruchomościami rolnymi w Polsce*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, vol. XXVI, nr 1, s. 255-296; J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 16-32.

⁶³⁰ J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 29-30; J. Stempień, P. Biernacki, *Egzekucja sądowa z nieruchomości rolnej*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2018, nr 8 (dostęp Legalis), pkt 3; G. Wolak, *Nabycie nieruchomości rolnej w sądowym postępowaniu egzekucyjnym z nieruchomości wszczętym przed 30.4.2016 r. a przepisy art. 2a i 2b ustawy z 11.4.2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2018, nr 1(29), s. 11. Zob. odmienne stanowisko Z. Truskiewicz, *Nieruchomość rolna...*, s. 166.

⁶³¹ Dz. U. poz. 1496 oraz z 2019 r. poz. 630.

⁶³² Dz. U. z 2018 r. poz. 2363.

⁶³³ Szerzej J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 32-38.

administracji publicznej, a także innego zdarzenia prawnego⁶³⁴. Określenie to obejmuje zatem jakikolwiek transfer i uzyskanie prawa własności, niezależnie od podstawy, nawet gdy następuje to w sposób pierwotny. Przepis art. 4 ust. 1 u.k.u.r. precyzuje, że do nabycia nieruchomości rolnej dochodzi w szczególności w drodze: zawarcia umowy innej niż umowa sprzedaży (która oczywiście zalicza się do tego zakresu), jednostronnej czynności prawnej, orzeczenia sądu, organu administracji publicznej albo orzeczenia sądu lub organu egzekucyjnego wydanego na podstawie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym oraz każdej innej czynności prawnej lub innego zdarzenia prawnego, w szczególności zasiedzenia nieruchomości rolnej⁶³⁵, dziedziczenia oraz zapisu windykacyjnego, którego przedmiotem jest nieruchomość rolna lub gospodarstwo rolne oraz podziału, przekształcenia bądź łączenia spółek handlowych.

2.3. Zastosowanie ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego do nabycia nieruchomości rolnej i gospodarstwa rolnego w toku egzekucji

Nabycie nieruchomości rolnej w ramach egzekucji sądowej następuje w trybie egzekucji z nieruchomości (art. 921 i nast. k.p.c.) oraz egzekucji z ułamkowej części nieruchomości oraz użytkowania wieczystego (art. 1004 i nast. k.p.c.) w momencie uprawomocnienia się postanowienia o przysądzeniu własności, które przenosi własność na nabywcę i jest tytułem do ujawnienia na rzecz nabywcy prawa własności m.in. w księdze wieczystej (art. 999 § 1 k.p.c., art. 999 § 1 w zw. z art. 1004 k.p.c.). Postanowienie o przysądzeniu wydawane jest po uprawomocnieniu się postanowienia co do przybiccia na rzecz licytanta, który zaofiarował najwyższą cenę (art. 987 i nast. k.p.c.) oraz wykonaniu przez nabywcę warunków licytacyjnych (art. 998 § 1 k.p.c.). W uproszczonej egzekucji z nieruchomości (art. 1013¹ i nast. k.p.c.) termin przejścia własności nieruchomości jest inny w trybie sprzedaży z wolnej ręki, w którym przejście własności następuje w chwili wydania postanowienia o przysądzeniu – 1013⁵ § 2 k.p.c. oraz w drodze licytacji, gdyż ze względu na zastosowanie przepisów o egzekucji z ruchomości, przeniesienie własności następuje z chwilą uprawomocnienia się

⁶³⁴ Szerzej na temat pojęcia nabycia nieruchomości rolnej zob. J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 73-8; K. Maj, *Zmiany w ustawie...* s. 56, 76-90; K. Marciniuk, *Prawne instrumenty...*, s. 355-356.

⁶³⁵ Na temat kontrowersji dotyczących objęcia ograniczeniami także zasiedzenia nieruchomości rolnych zob. J. Pisuliński, *O niektórych osobliwościach...*, s. 23-49; A. Bieranowski, *Dekompozycja konstrukcji zasiedzenia w nowym reżimie ograniczeń nabycia własności nieruchomości rolnej – zagadnienia węzłowe i uwagi de lege ferenda*, „Rejent” 2016, r. 26, nr 5(301), s. 80-92; R. Michałowski, *Kwestie związane z zasiedzeniem nieruchomości rolnej przez rolnika indywidualnego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, vol. XXVI, nr 1, s. 115-130; J. Biernat, *Nabywanie nieruchomości rolnych w drodze zasiedzenia. Wybrane zagadnienia konstrukcyjne*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2018, nr 1(22), s. 147-155.

postanowienia o przysądzeniu wydanego po zapłacie przez nabywcę sumy – art. 1013⁶ § 2 k.p.c.⁶³⁶ Etapami egzekucji sądowej z nieruchomości są zajęcie, opis i oszacowanie, licytacja publiczna (ewentualnie sprzedaż z wolnej ręki w egzekucji uproszczonej), przybicie oraz przysądzenie własności. Ponadto w toku egzekucji sądowej może dojść do nabycia całego gospodarstwa rolnego w trybie egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego (szerzej zob. rozdział III, podrozdział 3).

W egzekucji administracyjnej z nieruchomości (art. 110 u.p.e.a i nast.) oraz z ułamkowej części nieruchomości oraz z użytkowania wieczystego (art. 114 u.p.e.a. i nast.) własność nieruchomości lub ułamkowej części nieruchomości lub użytkowania wieczystego przechodzi na nabywcę z chwilą, w której ostateczne stało się postanowienie o przyznaniu własności (art. 112b u.p.e.a., art. 112b w zw. z art. 114 u.p.e.a.). To postanowienie jest wydawane po tym, jak postanowienie o przybiciu (art. 111m u.p.e.a.) stanie się ostateczne i nabywca uiszcza cenę nabycia albo postanowienie o ustaleniu ceny nabycia stało się ostateczne i jednostka lub osoba, o których mowa w art. 110n u.p.e.a., uregulowała całą cenę nabycia (art. 112b u.p.e.a. oraz art. 112b w zw. z art. 114 u.p.e.a.)⁶³⁷.

Szeroka definicja nabycia nieruchomości rolnej obejmuje również nabycie w toku egzekucji na podstawie przysądzenia będącego zdarzeniem prawnym, które prowadzi do uzyskania prawa własności⁶³⁸. W przepisie art. 4a ust. 1 pkt 3 u.k.u.r. wyraźnie wskazano jako podstawę nabycia nieruchomości rolnej orzeczenie sądu lub organu egzekucyjnego wydanego na podstawie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym. U.k.u.r. znajdzie zatem zastosowanie do nabycia nieruchomości rolnych oraz odpowiednio całego gospodarstwa rolnego w toku egzekucji⁶³⁹.

⁶³⁶ J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 289-290. Szerzej o egzekucji sądowej z nieruchomości zob. P. Borkowski, O. Leśniak, *Egzekucja z nieruchomości...*; P. Biezuński, M. Biezuński, *Egzekucja z nieruchomości. Zagadnienia teorii i praktyki*, Warszawa 2010; G. Julke, *Egzekucja z nieruchomości*, Sopot 2006; J. Święczkowski, *Uproszczona egzekucja z nieruchomości*, Sopot 2012; M. Romańska, O. Dumnicka, *Postępowanie zabezpieczające...* (dostęp Legalis), cz. B, rozdz. 16.

⁶³⁷ J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 289-290. Szerzej o egzekucji administracyjnej z nieruchomości zob. W. Grześkiewicz, *Egzekucja z nieruchomości w postępowaniu egzekucyjnym w administracji*, Warszawa 2017; P.M. Przybysz, *Postępowanie egzekucyjne w administracji...* (dostęp LEX), art. 110-112g.

⁶³⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 września 1997 r., II CKN 730/97, LEX nr 31319; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 sierpnia 2000 r., V CKN 1254/00, LEX nr 46552; H. Ciepla, (w:) H. Ciepla, S. Brzeszczyńska, *Obrót nieruchomościami...*, s. 1035.

⁶³⁹ H. Ciepla, *Aspekty prawne...*, s. 49 i nast.; E. Gniewek, *Nieruchomość rolna jako przedmiot egzekucji*, „Rejent” 2017, r. 27, nr 7(315), s. 11, 13, 15; J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 192 i nast.; E. Moszczyńska, *Egzekucja z nieruchomości rolnych po 30 kwietnia 2016 r. Problemy podjęte w judykaturze*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2019, nr 2 (dostęp Legalis), pkt 2; J. Stempień, P. Biernacki, *Egzekucja sądowa...*, (dostęp Legalis) pkt 1; G. Wolak, *Nabycie nieruchomości rolnej...*, s. 18; P. Blajer, *Z rozważań nad tzw. prawem nabycia w świetle znówelizowanych ustaw o kształtowaniu*

U.k.u.r. nie jest aktem prawnym, który w sposób przemyślany i celowy modyfikuje postępowanie egzekucyjne. Jak wskazała H. Langa-Bieszki, „*Przepisy ustawy (tj. u.k.u.r. – przyp. M.K.H.) mają więc zastosowanie w postępowaniu egzekucyjnym z nieruchomości, trudno jednak wskazać, w jaki sposób i w jakim zakresie, albowiem nie dokonano zmiany procedury egzekucji z nieruchomości rolnych*”⁶⁴⁰. Zaniedbania w zakresie dostosowania przepisów postępowania egzekucyjnego oraz przepisów przejściowych (szerzej poniżej) wynikły być może z tego powodu, że rozszerzenie pojęcia nabycia nieruchomości rolnych na zdarzenia w toku egzekucji sądowej oraz administracyjnej nastąpiło dopiero na etapie prac nad ustawą po II czytaniu w Sejmie. Zrezygnowano wówczas z proponowanego w pierwotnym projekcie ustawy wyłączenia stosowania art. 2a u.k.u.r. w stosunku do nabycia „w wyniku wydanego na podstawie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym orzeczenia sądu lub organu egzekucyjnego”⁶⁴¹. W Uzasadnieniu Nowelizacji z 2016 r. nie wyjaśniono *ratio legis* objęcia ograniczeniami postępowania egzekucyjnego, gdyż zgodnie z pierwotnymi założeniami kontrola w toku egzekucji miała być sprawowana poprzez prawo nabycia. Wpływ zastosowania zasady nabycia nieruchomości rolnych przez rolnika indywidualnego na egzekucję nie był przemyślany przez projektodawców, a zmiany wprowadzone na etapie prac w Sejmie nie były kompletne. Nie zmieniono treści proponowanych przepisów intertemporalnych poprzez uregulowanie zastosowania nowych norm do trwających postępowań egzekucyjnych prowadzonych na podstawie k.p.c. oraz u.p.e.a., a także nie dostosowano procedury do wprowadzonych ograniczeń w obrocie gruntami rolnymi i obowiązków organów z tym związanych.

Problem stosowania przepisów zmienionej u.k.u.r. do postępowań egzekucyjnych wszczętych przed wejściem w życie Nowelizacji z 2016 r. rozstrzygnął Sąd Najwyższy

ustroju rolnego i o lasach, (w:) P. Księżak (red. nauk), J. Mikołajczyk (red. nauk.), *Nieruchomości rolne w praktyce notarialnej*, Warszawa 2017, s. 70; M.B. Rękawek-Pachwiczewicz, *Nowe zasady...*, s. 111-112; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 2017 r., III CZP 13/17, LEX nr 2286500; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 24 sierpnia 2017 r., III CZP 35/17, LEX nr 2340338.

⁶⁴⁰ H. Langa-Bieszki, *Prawo pierwokupu i prawo nabycia w postępowaniu egzekucyjnym w świetle ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 14 kwietnia 2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa i zmianie niektórych ustaw*, (w:) Z. Szczurek (red.), G. Sikorski (red.), *Cechą sprawiedliwości jest nie krzywdzić ludzi: księga pamiątkowa ku czci Zenona Knypla*, Sopot 2017, s. 157.

⁶⁴¹ Wyłączenie znajdowało się w art. 2a ust. 3 pkt 4 u.k.u.r. zgodnie z brzmieniem proponowanym w projekcie ustawy o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw z dnia 4 marca 2016 r., druk sejmowy nr 293. Tekst ustawy z dnia 31 marca 2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży własności nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw ustalony po III czytaniu w Sejmie już nie zawierał tego wyłączenia, [http://orka.sejm.gov.pl/opinie8.nsf/nazwa/293_u3/\\$file/293_u3.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie8.nsf/nazwa/293_u3/$file/293_u3.pdf) (dostęp 5 grudnia 2019 r.).

w uchwale z dnia 18 maja 2017 r.⁶⁴² w której przyjął, że „*Do egzekucji z nieruchomości rolnej wszczętej przed dniem 30 kwietnia 2016 r. nie stosuje się ograniczeń w nabywaniu nieruchomości rolnych wynikających z art. 2a ustawy z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (jedn. tekst Dz.U. z 2012 r., poz. 803) w brzmieniu ustalonym przez art. 7 pkt 4 ustawy z dnia 14 kwietnia 2016 r. - o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz zmianie niektórych ustaw (Dz.U. z 2016 r., poz. 585)*”⁶⁴³. Stanowisko to było szeroko aprobowane w doktrynie⁶⁴⁴, należy je podzielić. Sąd Najwyższy w drodze interpretacji przepisów naprawił błąd ustawodawcy w postaci braku uregulowania sytuacji na styku dwóch stanów prawnych w toku egzekucji. Problem niedostosowania przepisów procedury w k.p.c. i u.p.e.a. do przepisów u.k.u.r. nadal pozostał nierozwiązany. Znamienne jest, że nie doczekał się interwencji ustawodawcy przy Nowelizacji z 2019 r., co należy ocenić krytycznie.

2.4. Wnioski

Jak to wyżej wskazano, faktycznym celem u.k.u.r. jest kontrola obrotu nieruchomościami rolnymi. Ingerencja tej ustawy w egzekucję nie ma zatem na celu

⁶⁴² III CZP 13/17, *op. cit.*

⁶⁴³ Tożsame stanowisko Sąd Najwyższy przyjął również w uchwale z dnia 24 sierpnia 2017 r., III CZP 35/17, *op. cit.* W orzecznictwie sądów niższego szczebla po raz pierwszy takie stanowisko pojawiło się w postanowieniu Sądu Rejonowego w Strzelcach Krajeńskich z dnia 18 lipca 2016 r., I Co 767/15, LEX nr 2080354. W orzecznictwie sądów administracyjnych podzielane jest rozwiązanie problemów intertemporalnych zaproponowane przez Sąd Najwyższy – zob. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 20 czerwca 2017 r., IV SA/Wa 316/17, LEX nr 2346708: (z uzas.) „*Sąd w pełni podziela pogląd zaprezentowany przez Sąd Najwyższy w uchwale III CZP 13/17 z dnia 18 maja 2017 r., w której stwierdzono, że do egzekucji z nieruchomości rolnej wszczętej przed dniem 30 kwietnia 2016 r. nie stosuje się ograniczeń w nabywaniu nieruchomości rolnych wynikających z art. 2a ustawy z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2012 r. poz. 803) w brzmieniu ustalonym przez art. 7 pkt 4 ustawy z dnia 14 kwietnia 2016 r. - o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz zmianie niektórych ustaw (Dz. U. z 2016 r. poz. 585)*”.

⁶⁴⁴ J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 120; *idem*, *Wpływ ograniczeń w obrocie prawnym nieruchomościami rolnymi na egzekucję sądową z nieruchomości*, (w:) A. Marciniak (red.), *Sądowe postępowanie egzekucyjne: zasadnicze kierunki zmian z 2016 roku*, Sopot 2017, s. 175-190; E. Gniewek, *Nieruchomość rolna...*, s. 21; E. Moszczyńska, *Egzekucja z nieruchomości...*, (dostęp Legalis) pkt 4; J. Stempień, P. Biernacki, *Egzekucja sądowa...* (dostęp Legalis), pkt 1; G. Wolak, *Nabycie nieruchomości rolnej...*, s. 21-35; M. Komarowska, *Wpływ nowelizacji Ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego. Wybrane instytucje postępowania egzekucyjnego prowadzonego z gospodarstwa rolnego lub jego składników*, „Nowa Currenda. Dodatek Naukowy” 2017, nr 1, s. 48-59; inaczej A. Szafrąńska, *Sądowa egzekucja z nieruchomości po 30.04.2016 roku*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2017, nr 7-8, s. 191, która uważa, że należy stosować nowe przepisy w już wszczętych postępowaniach egzekucyjnych. Za niestosowaniem znówelizowanych przepisów u.k.u.r. w analogicznej sytuacji trwających postępowań upadłościowych na podstawie zastosowania funkcjonalnej wykładni opowiadają się B. Sierakowski, M. Wiśniewski, *Aktualne zasady obrotu nieruchomościami rolnymi i ich wpływ na sprzedaż gruntów w postępowaniu upadłościowym oraz restrukturyzacyjnym*, „Monitor Prawa Bankowego” 2016, nr 10, s. 92-108.

ochrony rolnictwa czy gospodarstwa rodzinnego. W toku postępowania egzekucyjnego dochodzi do nabycia nieruchomości rolnych, dlatego objęto je zakresem zastosowania przepisów u.k.u.r. Intencją ustawodawcy nie było przyznanie rolnictwu szczególnej ochrony także w egzekucji, lecz dążenie do tego, aby kontrola obrotu gruntami rolnymi była totalna. Jedynie pozornie ustawa ma na celu wspieranie gospodarstw rodzinnych.

3. Zasada nabycia nieruchomości rolnej wyłącznie przez rolnika indywidualnego w egzekucji z nieruchomości rolnych

3.1. Wpływ zasady nabycia nieruchomości rolnej przez rolnika indywidualnego na egzekucję

Najważniejszym ograniczeniem wynikającym z u.k.u.r., które wprowadziła Nowelizacja z 2016 r., jest przewidziana w art. 2a ust. 1 u.k.u.r. zasada nabycia nieruchomości rolnej przez rolnika indywidualnego, chyba że ustawa stanowi inaczej. Powierzchnia nabywanej nieruchomości rolnej wraz z powierzchnią nieruchomości rolnych wchodzących w skład gospodarstwa rodzinnego nabywcy nie może przy tym przekraczać powierzchni 300 ha użytków rolnych (art. 2a ust. 2 u.k.u.r.)⁶⁴⁵. Rolnikiem indywidualnym w myśl art. 6 ust. 1 u.k.u.r. jest osoba fizyczna będąca właścicielem, użytkownikiem wieczystym, samoistnym posiadaczem lub dzierżawcą nieruchomości rolnych, których łączna powierzchnia użytków rolnych nie przekracza 300 ha, posiadająca kwalifikacje rolnicze oraz co najmniej od 5 lat zamieszkała w gminie, na obszarze której jest położona jedna z nieruchomości rolnych wchodzących w skład gospodarstwa rolnego i prowadząca przez ten okres osobiście to gospodarstwo⁶⁴⁶. Wyjątki od zasady nabycia nieruchomości rolnych wyłącznie przez rolnika indywidualnego zostały przewidziane w przepisie art. 2a ust. 3 u.k.u.r. Każdy inny podmiot jest zobowiązany do uzyskania uprzedniej zgody wydanej przez Prezesa Agencji Nieruchomości Rolnych, następnie Dyrektora Generalnego KOWR, w trybie przewidzianym w art. 2a ust. 4 u.k.u.r. w celu skutecznego i ważnego nabycia

⁶⁴⁵ O zasadzie nabycia nieruchomości rolnej wyłącznie przez rolnika indywidualnego zob. szerzej K. Maj, *Zmiany w ustawie...*, s. 80–87; H. Ciepla, *Aspekty prawne...*, s. 47–56; J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 88–176; M.B. Rękawek-Pachwicewicz, *Nowe zasady...*, s. 105–115.

⁶⁴⁶ Szerzej o pojęciu rolnika indywidualnego zob. J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 333–349; P. Blajer, *Pojęcie gospodarstwa...*, s. 9–24; P. Blajer, *Definicja i status rolnika indywidualnego w świetle nowelizacji ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2012, vol. X, s. 473–488; A. Majewski, *Problematyka kwalifikacji do prowadzenia działalności rolniczej w gospodarstwach rolnych*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2005, vol. IV, s. 125–142.

nieruchomości rolnej⁶⁴⁷. Niespełnienie powołanych wymogów powoduje, że zgodnie z art. 9 ust. 1 u.k.u.r. nabycie własności nieruchomości rolnej, jako niezgodne z przepisami u.k.u.r., jest nieważne (szerzej zob. podrozdział 4, pkt 4.4).

Przed Nowelizacją z 2019 r. powyższa zasada obowiązywała także w egzekucji, tj. nieruchomość rolną mógł nabyć co do zasady jedynie rolnik indywidualny. Regulacje u.k.u.r. w poprzednim kształcie powodowały wiele problemów w prowadzeniu postępowania, z uwagi na brak dostosowania przepisów procedury. Nie dokonano żadnych zmian w k.p.c. ani u.p.e.a., które określałyby sposób postępowania organów egzekucyjnych⁶⁴⁸. Wprowadzenie reguł dotyczących weryfikowania przez organ egzekucyjny uprawnień podmiotów do nabycia nieruchomości rolnych nie jest zaś obce polskiej procedurze egzekucyjnej. Przepisy regulujące tę kwestię występowały np. w § 143 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 marca 1968 r. w sprawie czynności komorników⁶⁴⁹, który stanowił, że jeżeli przedmiotem egzekucji była nieruchomość rolna lub jej wydzielona część, komornik mógł dopuścić do przetargu jedynie osoby, które wykazałyby się dowodem posiadania kwalifikacji do prowadzenia gospodarstwa rolnego, wymaganym przez przepisy o przenoszeniu własności nieruchomości rolnych. Takie zasady odpowiednio miały zastosowanie do zezwolenia na nabycie nieruchomości rolnej przez osobę prawną. Brak wprowadzenia zmian do przepisów k.p.c. i u.p.e.a. jest więc raczej zaniedbaniem ustawodawcy, a nie celowym działaniem.

Wobec braku przepisów proceduralnych regulujących zastosowanie art. 2a u.k.u.r. w egzekucji, organy egzekucyjne były zmuszone do ustalenia reguł postępowania w oparciu o przepisy u.k.u.r., uzupełniając regulacje k.p.c. i u.p.e.a. Problematiczne było rozstrzygnięcie, który z organów egzekucyjnych oraz na jakim etapie miałyby obowiązek weryfikować uprawnienia osób zainteresowanych nabyciem

⁶⁴⁷ Możliwość zastosowania tej instytucji w egzekucji wykluczał E. Gniewek, *Nieruchomość rolna...*, s. 15, w praktyce jednak strony korzystały z możliwości składania do KOWR wniosku o wyrażenie zgody na nabycie nieruchomości rolnej w toku egzekucji, co potwierdza stan faktyczny z wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 20 czerwca 2017 r., IV SA/Wa 316/17, *op. cit.*; zob. także argumentację J. Stempień, P. Biernacki, *Egzekucja sądowa...* (dostęp Legalis), pkt 5. Na temat zgody uprawniającej do nabycia nieruchomości rolnej zgodnie z u.k.u.r. przed Nowelizacją z 2019 r. szerzej zob. K. Marciniuk, *Zgoda administracyjna jako przesłanka nabycia nieruchomości rolnej*, (w:) P. Książak (red. nauk), J. Mikołajczyk (red. nauk.), *Nieruchomości rolne w praktyce notarialnej*, Warszawa 2017, s. 119-146; E. Kremer, *Zgoda Prezesa Agencji Nieruchomości Rolnych jako przesłanka nabycia nieruchomości rolnych*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2017, vol. XXVI, nr 1, s. 35-53.

⁶⁴⁸ H. Langa-Bieszki, *Prawo pierwokupu...*, s. 157; E. Gniewek, *Nieruchomość rolna...* s. 15; E. Moszczyńska, *Egzekucja z nieruchomości...*, (dostęp Legalis) pkt 7.

⁶⁴⁹ Dz. U. z 1968 r., nr 10, poz. 52 ze zm.

nieruchomości rolnych w ramach egzekucji, tj. czy już przed dopuszczeniem do licytacji, czy też dopiero na etapie definitywnego nabycia własności⁶⁵⁰. Zdaniem autorki niniejszej rozprawy powinno to nastąpić ostatecznie na etapie przysądzenia własności przez sąd lub przyznania własności przez administracyjny organ egzekucyjny wydający postanowienie w tym przedmiocie. Dopiero to zdarzenie, nie czynności przed nabyciem własności nieruchomości rolnych, nawet licytacja, wymagają spełnienia przez nabywcę wymogów przewidzianych w u.k.u.r.⁶⁵¹. Wobec braku dostosowania przepisów procedury kwestia ta nie była jednak niejednoznaczna, możliwe jest wiele interpretacji, za których zasadnością można odnaleźć przekonujące argumenty.

Poza przedstawionymi powyżej trudnościami wynikającymi z zastosowania zasady nabycia nieruchomości rolnych wyłącznie przez rolnika indywidualnego, ograniczenie kręgu potencjalnych nabywców powodowało zmniejszenie skuteczności egzekucji z nieruchomości rolnych, a także przekładało się na obniżenie wartości

⁶⁵⁰ G. Wolak, *Nabycie nieruchomości rolnej...*, s. 19, opowiada się za obowiązkiem weryfikacji przez komornika uprawnienia do nabycia nieruchomości rolnych przed dopuszczeniem do licytacji, o czym należy uprzedzić zainteresowanych w obwieszczeniu o licytacji, podobnie E. Moszczyńska, *Egzekucja z nieruchomości...*, (dostęp Legalis) pkt 5; J. Stempień, P. Biernacki, *Egzekucja sądowa...* (dostęp Legalis), pkt 3; M.B. Rękawek-Pachwicewicz, *Nowe zasady...*, s. 111-112; H. Ciepla, *Aspekty prawne...*, s. 49; K. Podowski, *Wpływ nowelizacji ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego na sądowe postępowanie egzekucyjne w ramach egzekucji z nieruchomości rolnych*, „Palestra” 2017, r. LXII, nr (11)720, s. 53 oraz A. Ziajka, *Ograniczenia egzekucji sądowej nieruchomości rolnych na tle zmian w ustawodawstwie o obrocie prawnym nieruchomościami rolnymi*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2018, r. XVIII(2), s. 239; J. Mikołajczyk, *Egzekucja z nieruchomości rolnej*, (w:) D. Łobos-Kotowska (red. nauk.), P. Gała (red. nauk.), M. Stańko (red. nauk.), *Współczesne problemy prawa rolnego i cywilnego. Księga jubileuszowa Profesor Teresy Kurowskiej*, Warszawa 2018, s. 378. Odmienny pogląd na temat konieczności weryfikacji uprawnienia do nabycia nieruchomości rolnych zaprezentował Sąd Rejonowy w Nowym Dworze Mazowieckim w postanowieniu z dnia 15 czerwca 2016 r., I Co 965/16, LEX nr 2246449, przyjmując, że „Kwestią problematyczną, jest to, że nie ma przepisów, które regulowałyby, czy ma to zrobić komornik na etapie licytacji, czy też sąd, kiedy przysądza osobie, która wygrała licytację, prawo własności nieruchomości. W ocenie Sądu orzekającego w niniejszej sprawie, skoro ustawa rolna nie rozstrzyga tego, kto i na jakim etapie procedury egzekucyjnej ma weryfikować potencjalnego nabywcę gruntu, to jej się w tym zakresie nie stosuje. Nabywcą działki rolnej z licytacji, czy na skutek wniosku o przejęcie może być więc każdy, a nie tylko rolnik lub osoba, która otrzymała na to zgodę od Agencji Nieruchomości Rolnych. Zbycie nieruchomości następuje na podstawie orzeczenia sądu, zatem jedyne ograniczenie, które obowiązuje, dotyczy prawa pierwokupu gruntu rolnego przez Agencję Nieruchomości Rolnych na rzecz Skarbu Państwa - wynikające z art. 4 cyt. wyżej ustawy”.

⁶⁵¹ Zob. szersze przedstawienie argumentacji popierającej ten pogląd - M. Komarowska, *Wpływ nowelizacji...*, s. 48-59, w szczególności wydane na podstawie przepisów o obowiązku wyrażania zgody na nabycie nieruchomości przez cudzoziemców postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2007 r., V CSK 440/06, LEX nr 966831: (z uzas.) „...prawomocne rozstrzygnięcie sądu o przybiciu wiążąco ustala przyszłego nabywcę nieruchomości, jeżeli spełni on warunki licytacyjne (art. 995 k.p.c.), to dopiero postanowienie o przysądzeniu własności przenosi na osobę własność (użytkowanie wieczyste) nieruchomości będącej przedmiotem egzekucji (art. 999 k.p.c.). Tylko na tę czynność w świetle prawa materialnego konieczne jest zezwolenie wydawane w drodze decyzji administracyjnej przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych (art. 1 ust. 1 ustawy)” oraz uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2007 r., III CZP 13/07, LEX nr 230971 (teza 1): „Przepis art. 976 § 1 k.p.c. określa wyczerpująco podmioty, których udział w licytacji nieruchomości dłużnika jest wyłączony”.

nieruchomości⁶⁵². Zgodnie z opiniami komorników, wręcz w wielu przypadkach zastosowanie u.k.u.r. wstrzymywało możliwość prowadzenia egzekucji z tych przedmiotów⁶⁵³. Zastosowanie u.k.u.r. w egzekucji z nieruchomości mogło powodować pokrzywdzenie interesu wierzycieli poprzez zmniejszenie możliwej do uzyskania kwoty z egzekucji z nieruchomości przeznaczonej na zaspokojenie wierzytelności. Niekiedy nawet powodowało brak możliwości pokrycia długu, gdy nie było zainteresowanych nabyciem nieruchomości rolnej legitymujących się statusem rolnika indywidualnego⁶⁵⁴.

3.2. Uchylenie zasady nabycia nieruchomości rolnych przez rolnika indywidualnego w egzekucji

Z uwagi na powyżej opisane problemy w prowadzeniu egzekucji, pozytywnie należy ocenić zmianę dokonaną Nowelizacją z 2019 r., na mocy której zostało wyłączone zastosowanie w egzekucji zasady nabycia nieruchomości rolnej przez rolnika indywidualnego. Od dnia 26 czerwca 2019 r. przepis art. 2a ust. 1 i 2 u.k.u.r. zgodnie z dodanym do ust. 4 u.k.u.r. pkt 9, nie dotyczy nabycia nieruchomości rolnej w toku postępowania egzekucyjnego i upadłościowego. W uzasadnieniu Nowelizacji z 2019 r. brak jest szerszej argumentacji wyjaśniającej powody tej zmiany. Ograniczono się do stwierdzenia, że: *„Zmiana wprowadzana w pkt 5 lit. b tiret trzecie rozszerza katalog przypadków uprawniających do nabycia nieruchomości rolnych, bez potrzeby ubiegania się o uzyskanie zgody Dyrektora Generalnego KOWR. Przepis ten będzie dotyczył nabycia nieruchomości rolnej (...) 5) w toku postępowania egzekucyjnego i upadłościowego (...). Są to szczególne sytuacje nabycia nieruchomości rolnych, w przypadku których brak jest uzasadnienia do wydawania zgód”*⁶⁵⁵.

Z dniem wejścia w życie powołanych przepisów, nabycie nieruchomości rolnych w toku egzekucji jest swobodne, nabywca nie musi przedstawiać żadnych dowodów potwierdzających status rolnika indywidualnego. Przepisy procedury nie wymagają już dostosowania do konieczności weryfikacji wymogów wynikających z art. 2a u.k.u.r. Nie oznacza to jednak, że u.k.u.r. po Nowelizacji z 2019 r. nie wpływa już w żaden sposób na egzekucję. Nadal zastosowanie znajdzie prawo pierwokupu lub nabycia przysługujące

⁶⁵² J. Pisuliński, *O niektórych osobliwościach...*, s. 35; J. Stempień, P. Biernacki, *Egzekucja sądowa...*, (dostęp Legalis) pkt 3; E. Moszczyńska, *Egzekucja z nieruchomości...*, (dostęp Legalis) pkt 5; A. Ziajka, *Ograniczenia egzekucji...*, s. 242.

⁶⁵³ Informacja własna uzyskana podczas rozmów z komornikami.

⁶⁵⁴ E. Gniewek, *Egzekucja z nieruchomości...*, s. 15.

⁶⁵⁵ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 13 marca 2019 r., druk sejmowy nr 3298, s. 6.

KOWR, a na nabywcę nałożone będą obowiązki wynikające z nabycia nieruchomości rolnej.

3.3. Przepisy intertemporalne w Nowelizacji z 2019 r.

Przepisy Nowelizacji z 2019 r., co do zasady weszły w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia (art. 14 Nowelizacji z 2019 r.). Zgodnie zaś z art. 6 ustawy uchwalającej Nowelizację z 2019 r. postępowania w sprawach dotyczących wyrażenia zgody przez Dyrektora Generalnego KOWR na nabycie nieruchomości rolnych przez podmioty i w przypadkach, o których mowa w art. 2a ust. 3 pkt 1 lit. ca tiret drugie, lit. cb, lit. e, lit. h oraz lit. i, oraz pkt 5-12 ustawy zmienianej w art. 1, a więc także w toku postępowania egzekucyjnego, w brzmieniu nadanym tą ustawą, wszczęte i niezakończone ostateczną decyzją przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy, umarza się. Tak brzmiące przepisy przejściowe należy interpretować w ten sposób, że od dnia wejścia w życie Nowelizacji z 2019 r. ograniczenia w możliwości nabywania nieruchomości rolnych w toku egzekucji nie mają zastosowania, gdyż umorzeniu podlega postępowanie w ramach, którego doszłoby do wydania bezprzedmiotowej decyzji. Interpretacja przeciwna prowadziłaby do uznania, że ograniczenia obowiązują, ale przez umorzenie postępowania przed KOWR strona, która ubiegała się o wyrażenie zgody na nabycie nieruchomości w toku egzekucji, nie miałaby możliwości uzyskania decyzji uprawniającej do tej czynności. Krąg osób, które mogą nabyć grunt rolny byłby przez to jeszcze bardziej zawężony, niż przed Nowelizacją z 2019 r. Należy uznać, że nie taka była intencja ustawodawcy, gdyż celem zmiany przepisów było właśnie usunięcie barier w prowadzeniu egzekucji z nieruchomości rolnych.

Za taką wykładnią przemawia również fakt, że zniesienie ograniczeń jest „korzystniejsze” dla uczestników postępowania egzekucyjnego. W powoływanej powyżej uchwale z dnia 18 maja 2017 r. dotyczącej przepisów przejściowych Nowelizacji z 2016 r., Sąd Najwyższy zaznaczył, co prawda, że zmiana warunków egzekucji w jej toku mogłaby prowadzić do naruszenia przepisu art. 2 Konstytucji i zasady zaufania obywateli do państwa, która wymaga od prawodawcy, aby tworzone normy prawne respektowały i obejmowały ochroną prawa słuszenie nabyte i interesy w toku⁶⁵⁶. Wskazał jednak, że złamanie tej reguły następuje w szczególności, gdy zmiana

⁶⁵⁶ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 marca 1993 r., K 9/92, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego” 1993, nr 1, poz. 6; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 19 grudnia 2002 r., K 33/02, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Seria A” 2002, nr 7, poz. 97; wyrok Trybunału

przepisów jest niekorzystna dla dłużnika i wierzyciela. Zmianę przepisów w Nowelizacji z 2019 r. należy ocenić jako korzystną dla tych podmiotów. Z uwagi na potencjalnie wyższą cenę możliwą do uzyskania w toku egzekucji, wierzyciel uzyska zaspokojenie świadczenia w wyższym stopniu, a dłużnik będzie przez to zwolniony (częściowo) z zobowiązania. Również podmioty zainteresowane nabyciem nieruchomości rolnej w toku egzekucji, a niespełniające dotychczasowych wymogów prawnych, mogą uczestniczyć w licytacji. Zmiana stanu prawnego w Nowelizacji z 2019 r. nie narusza zatem interesów w toku dłużnika, wierzyciela, a także podmiotów zainteresowanych nabyciem nieruchomości rolnych, nieposiadających dotychczas do tego uprawnienia. Ewentualnie modyfikacja przepisów może naruszać w pewnym zakresie interes rolników indywidualnych, którzy liczyli na zakup gruntu rolnego w toku egzekucji po niższej cenie, wynikającej z ograniczonego kręgu potencjalnych nabywców. Ocenie należy, że mimo wszystko potrzeba ochrony interesu wierzyciela i dłużnika przeważa, przez co do egzekucji z nieruchomości wszczętych przed wejściem w życie Nowelizacji z 2019 r. powinno się stosować przepisy nowe.

Pewien problem stosowania nowych przepisów do trwających egzekucji może wynikać z tego, że wycena dokonana na podstawie opisu i oszacowania sporządzonego przed Nowelizacją 2019 r. najczęściej jest niższa, gdyż uwzględnia ograniczony krąg nabywców⁶⁵⁷. Zgodnie z art. 951 k.p.c. na wniosek wierzyciela lub dłużnika może nastąpić dodatkowy opis i oszacowanie, jeżeli w stanie nieruchomości pomiędzy jego sporządzeniem a terminem licytacyjnym zajdą istotne zmiany. Analogicznie w art. 110u § 2 u.p.e.a. przewidziano, że jeżeli w stanie nieruchomości, w okresie pomiędzy sporządzeniem opisu i oszacowaniem jej wartości a wyznaczonym terminem licytacji, zajdą istotne zmiany, organ egzekucyjny może przeprowadzić dodatkowy opis i oszacowanie wartości nieruchomości. W doktrynie uznaje się, że taką istotną zmianą w stanie nieruchomości mogą być także modyfikacje stanu prawnego, a nie tylko faktycznego, jeżeli prowadzą do zmiany rynkowej wartości nieruchomości⁶⁵⁸. Jeżeli

Konstytucyjnego z dnia 25 listopada 1997 r., K 26/97, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego” 1997, nr 5-6, poz. 64; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lutego 2015 r. P 10/11, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Seria A” 2015, nr 2, poz. 13; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14 czerwca 2000 r., P 3/00, OTK 2000, nr 5, poz. 138; zob. także wypowiedzi doktryny – P. Tuleja, (w:) M. Safjan (red.), L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Komentarz*, t. I, Warszawa 2016, s. 220-227; M. Jackowski, *Zasada ochrony praw nabytych w polskim prawie konstytucyjnym*, „Przegląd Sejmowy” 2008, nr 1, s. 11-28.

⁶⁵⁷ J. Stempień, P. Biernacki, *Egzekucja sądowa...* (dostęp Legalis), pkt 3.

⁶⁵⁸ Tak M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 951, n.t. 2; A. Adamczuk, (w:) M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp LEX), art. 951, n.t. 1; T. Żyznowski, (w:) A. Marciniak (red.), K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*.

zatem na skutek Nowelizacji z 2019 r. i poszerzenia kręgu potencjalnych nabywców nieruchomości rolnych w toku egzekucji cena tej nieruchomości istotnie wzrosła, dopuszczalne będzie zaktualizowanie opisu i oszacowania.

Podsumowując, należy opowiedzieć się za stosowaniem przepisów wprowadzonych Nowelizacją z 2019 r. także do egzekucji z nieruchomości wszczętych przed jej wejściem w życie.

3.4. Obowiązki związane z nabyciem nieruchomości rolnej

Zastosowanie zasady nabycia nieruchomości rolnych przez rolnika indywidualnego zostało wyłączone w toku egzekucji. Nie oznacza to, że potencjalny nabywca nie jest zwolniony spod obowiązkiwania u.k.u.r. w całości. Swobodne jest jedynie nabycie gruntu w ramach egzekucji. Nabywca jest jednak zobowiązany do przestrzegania obowiązków przewidzianych w art. 2b u.k.u.r. Zgodnie z ust. 1 tego artykułu nabywca nieruchomości rolnej jest obowiązany prowadzić gospodarstwo rolne, w skład którego weszła nabyta nieruchomość rolna, przez okres co najmniej 5 lat (przed Nowelizacją z 2019 r. - 10 lat) od dnia nabycia przez niego tej nieruchomości, a w przypadku osoby fizycznej prowadzić to gospodarstwo osobiście. Podkreślić należy, że definicja gospodarstwa rolnego w rozumieniu u.k.u.r. określona w art. 2 pkt 1 zawiera minimalną normę obszarową 1 ha. Jeżeli zatem nabywana nieruchomość nie przekracza tej powierzchni, a nabywca nie jest właścicielem innych nieruchomości rolnych albo gdy łącznie z nabywaną nieruchomością rolną powierzchnia ta nie przekroczy 1 ha z uwagi na brak powstania gospodarstwa rolnego, obowiązek jego prowadzenia nie powstaje⁶⁵⁹. W okresie 5 lat nabyta nieruchomość nie może być także zbyta ani oddana w posiadanie⁶⁶⁰ innym podmiotom, o czym stanowi art. 2b ust. 2 u.k.u.r.⁶⁶¹ Wyjątki od objęcia tymi obowiązkami przewiduje art. 2b ust. 4 u.k.u.r. – brak w nim analogicznego

Tom III, Warszawa 2015 (dostęp Legalis), art. 951, n.t. 3; M. Krakowiak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 951, n.t. 2; P. Borkowski, O. Leśniak, *Egzekucja z nieruchomości...*, s. 223; P. Biezuński, M. Biezuński, *Egzekucja z nieruchomości...*, s. 72; D.R. Kijowski, (w:) D.R. Kijowski (red.), *Ustawa o postępowaniu...* (dostęp LEX), art. 110u, n.t. 3.

⁶⁵⁹ J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 180; K. Maj, *Zmiany w ustawie...*, s. 88.

⁶⁶⁰ Ustawodawca nie określa czy chodzi o posiadanie samoistne, czy zależne, należy więc wskazać, że chodzi o oddanie w posiadanie w każdym przypadku, niezależnie od jego podstawy - W. Fortuński, M. Kupis, *Uwagi do ustawy...*, s. 50.

⁶⁶¹ Szerzej o obowiązkach związanych z nabyciem nieruchomości rolnej zob. A. Michnik, *Obowiązki nabywcy nieruchomości rolnej wynikające z ustawy z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Krakowski Przegląd Notarialny” 2017, r. II, nr 1, s. 93–123; A. Bieranowski, *Uwagi o błędnym dekodowaniu zakazu zbywania własności nieruchomości rolnej*, „Rejent” 2019, r. 29, nr 8(340), 110–117; J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 177–194.

wyłączenia, takiego jak w art. 2a ust. 3 pkt 9 u.k.u.r., dotyczącego nabycia w toku postępowania egzekucyjnego, zatem nabywca egzekucyjny jest zobowiązany ich przestrzegać⁶⁶². Zwolnienie z powyższych powinności jest dopuszczalne na podstawie zgody Dyrektora Generalnego KOWR, wyrażonej w drodze decyzji administracyjnej po złożeniu wniosku przez nabywcę, w przypadkach uzasadnionych ważnym interesem nabywcy nieruchomości rolnej lub interesem publicznym (art. 2b ust. 3 u.k.u.r.)⁶⁶³. Przed Nowelizacją z 2019 r. zgody tej udzielał sąd, jeżeli konieczność dokonania niedozwolonych czynności wynikała z przyczyn losowych, niezależnych od nabywcy.

Pewne wątpliwości interpretacyjne wzbudzało obciążenie obowiązkami nabywców, którzy uzyskali własność nieruchomości rolnej w egzekucji, która była wszczęta przed Nowelizacją z 2016 r. Należy podzielić pogląd, że sytuację prawną nabywców w tym kontekście należy rozpatrywać analogicznie jak w przypadku braku wymogu legitymowania się szczególnymi uprawnieniami do nabycia nieruchomości rolnych wynikającymi z art. 2a ust. 1 i 2 u.k.u.r. Skoro dany podmiot nie musiał spełniać tych przesłanek, w szczególności nie miał statusu rolnika indywidualnego, nie powinien być obciążony obowiązkami nałożonymi w drodze tej samej nowelizacji przepisów⁶⁶⁴. Taką interpretację podzielił Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 7 września 2018 r.⁶⁶⁵ i przyjął, że *„Ograniczenia wynikające z art. 2b ust. 1 i 2 ustawy z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2018 r. poz. 1405) nie mają zastosowania do osoby zbywającej nieruchomość, która uzyskała przysądzenie jej*

⁶⁶² Obowiązki nie dotyczą nieruchomości rolnej:

1) zbywanej lub oddawanej w posiadanie:

a) osobie bliskiej,

b) w wyniku wykonania umowy z następcą, o której mowa w art. 84 u.u.s.r., jeżeli następca ten w chwili nabycia będzie rolnikiem indywidualnym,

c) jednostce samorządu terytorialnego, Skarbowi Państwa lub działającemu na jego rzecz KOWR,

d) państwowej lub samorządowej osobie prawnej, jeżeli nieruchomość rolna jest przeznaczona na cele publiczne określone w ostatecznej decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego,

e) osobie, której została przyznana pomoc, o której mowa w art. 3 ust. 1 pkt 6 lit. a ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020,

f) spółce, o której mowa w art. 2a ust. 3 pkt 1 lit. ca,

g) spółce kapitałowej lub grupie kapitałowej, o których mowa w art. 2a ust. 3 pkt 1 lit. cb,

h) na podstawie art. 151 lub art. 231 k.c.;

2) nabytej w wyniku dziedziczenia oraz działu spadku lub zapisu windykacyjnego;

3) położonej w granicach administracyjnych miasta o powierzchni mniejszej niż 1ha;

4) położonej na obszarze górniczym lub terenie górniczym w rozumieniu ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. - Prawo geologiczne i górnicze (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 868 ze zm.).

⁶⁶³ Szerzej zob. J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 184-185.

⁶⁶⁴ Tak E. Moszczyńska, *Egzekucja z nieruchomości...*, (dostęp Legalis) pkt 4.

⁶⁶⁵ III CZP 32/18, LEX nr 2541941.

własności po dniu 30 kwietnia 2016 r., w egzekucji z nieruchomości wszczętej przed tą datą”. W uzasadnieniu uchwały Sąd Najwyższy zastrzegł, że „Z ograniczeń ustanowionych w art. 2b ust. 1 i 2 u.k.u.r. od chwili ich wprowadzenia do systemu prawnego muszą natomiast zdawać sobie sprawę osoby, które nabywają na podstawie czynności prawnej dokonanej po dniu 30 kwietnia 2016 r. albo w postępowaniu przed organami państwa wszczętym po tej dacie, niepodlegające wyłączeniu spod działania ustawy na podstawie art. 1a u.k.u.r. nieruchomości mające cechy określone w art. 2 u.k.u.r. Do tych osób adresowana jest bowiem norma ustalona w art. 2b u.k.u.r.”

Należy przeanalizować wpływ zakazu zbycia nieruchomości rolnej obciążającego dłużnika na postępowanie egzekucyjne. Przepis stanowi, że w okresie 5 lat „nabyta nieruchomość nie może być zbyta”. Poprzestanie na literalnej wykładni mogłoby skłaniać do wniosku, że złamaniem obowiązku ustawowego jest egzekucja z nieruchomości rolnej należącej do dłużnika, a nabytej po wejściu w życie Nowelizacji z 2016 r., pomimo tego, że nieruchomość została zbyta wbrew woli właściciela. Celem powołanej regulacji jest powstrzymanie nabywcy przed przeniesieniem własności nieruchomości rolnej na inny podmiot przez okres 5 lat, tak aby przeciwdziałać spekulacyjnemu obrotowi gruntami rolnymi oraz zapewnić nabywanie nieruchomości rolnych w celu prowadzenia działalności rolniczej⁶⁶⁶. Prawidłową będzie więc interpretacja, że zakaz zbycia nieruchomości dotyczy tych czynności, które podejmuje sam dłużnik z własnej woli, np. sprzedaż, darowizna. Nie obejmuje zaś zdarzeń prawnych wywołujących skutki w majątku dłużnika, ale bez jego udziału, takich jak egzekucja czy wywłaszczenie⁶⁶⁷.

Konsekwencje naruszenia obowiązków wynikających z nabycia nieruchomości rolnej określa art. 9 ust. 1 u.k.u.r. - nabycie własności nieruchomości rolnej, udziału we współwłasności nieruchomości rolnej, użytkowania wieczystego dokonane niezgodnie z przepisami ustawy jest nieważne. W szczególności nieważne jest zbycie albo oddanie w posiadanie nieruchomości rolnej bez zgody Dyrektora Generalnego KOWR, o której mowa w art. 2b ust. 3 u.k.u.r. Nieważność zbycia nieruchomości rolnej wbrew zakazowi i bez zgody KOWR powoduje, że czynność uznaje się za niebyłą, a własność pozostaje

⁶⁶⁶ Uzasadnienie Nowelizacji z 2016 r., s. 32.

⁶⁶⁷ Tak J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 182 oraz A. Michnik, *Obowiązki nabywcy...*, s. 102, która wskazuje, że: „Zbyciem nieruchomości rolnej (...) nie będzie wyjście własności nieruchomości rolnej z majątku nabywcy nieruchomości rolnej, będące bezpośrednim skutkiem nie czynności prawnej dokonanej przez tegoż nabywcę, lecz orzeczenia sądu albo decyzji administracyjnej, jak również utrata własności tej nieruchomości z mocy prawa. W związku z powyższym zbyciem nieruchomości rolnej nie będzie również jej wyjście z majątku nabywcy w rezultacie skutecznego przeprowadzenia postępowania egzekucyjnego, prowadzonego z tej nieruchomości. Podstawą wyjścia nieruchomości z majątku nabywcy jest bowiem prawomocne orzeczenie sądu o przysądzeniu własności”.

przy dotychczasowym właścicielu. Nieważność oddania w posiadanie, jak wskazuje J. Bieluk, należy rozumieć jako nieważność czynności prawnej będącej podstawą do oddania w posiadanie, które jest stanem faktycznym i nie może być obarczone tą sankcją⁶⁶⁸. Drugą konsekwencją związaną z niewypełnieniem obowiązków przewidzianych w art. 2b u.k.u.r. jest, zgodnie z art. 9 ust. 3 u.k.u.r., uprawnienie KOWR do wystąpienia do sądu o nabycie własności nieruchomości rolnej za zapłatą ceny odpowiadającej jej wartości rynkowej określonej stosownie do przepisów o gospodarce nieruchomościami, jeżeli w okresie 5 lat od nabycia nabywca nie podjął lub zaprzestał prowadzenia gospodarstwa rolnego, a w przypadku osoby fizycznej osobistego prowadzenia gospodarstwa rolnego, w skład którego weszła nabyta nieruchomość rolna lub gdy oddał w posiadanie nabytą nieruchomość rolną bez zgody KOWR (oddanie w posiadanie zostało zatem obarczone podwójną sankcją). Nabywca nieruchomości rolnej może być pozbawiony jej własności przez KOWR, z uwagi na nierealizowanie obowiązków, niezależnie od tego, że sankcja nieważności dotyczy zbycia lub oddania w posiadanie nieruchomości wbrew zakazom (szerzej o sankcji nieważności zob. podrozdział 4, pkt 4.4).

3.5. Wnioski

Przed Nowelizacją z 2019 r. najważniejszym instrumentem u.k.u.r. ingerującym w egzekucję była zasada nabycia nieruchomości rolnych przez rolnika indywidualnego. Słusznie zrezygnowano z tego rozwiązania, gdyż utrudniało prowadzenie egzekucji, zmniejszało szanse wierzycieli na uzyskanie zaspokojenia świadczenia, a także z uwagi na brak dostosowania procedury, powodowało wiele problemów w stosowaniu ograniczeń przez organy egzekucyjne.

Aktualnie nabywca nie musi już legitymować się uprawnieniami wymaganymi przez art. 2a u.k.u.r. Nie oznacza to, że zastosowanie tej ustawy jest w egzekucji w całości wyłączone. Nabywca musi liczyć się z nałożeniem obowiązków związanych z nabyciem nieruchomości rolnej, gdyż ich złamanie powoduje doniosłe konsekwencje – możliwość nabycia gruntu przez KOWR w trybie przewidzianym w art. 9 ust. 3 u.k.u.r. Nabycie w toku egzekucji to jedno z wielu zdarzeń, które powoduje związanie nabywcy zakazem zbycia nieruchomości rolnej lub oddania jej w posiadanie innym podmiotom

⁶⁶⁸ J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 374.

i nakazem prowadzenia gospodarstwa rolnego. Te obowiązki to instrument, który ma na celu kontrolę obrotu gruntami rolnymi, a nie zapewnienie ochrony rolnictwa w egzekucji.

4. Prawo pierwokupu i prawo nabycia w egzekucji z nieruchomości rolnych

4.1. Uwagi wstępne

Obok zasady nabycia nieruchomości rolnej przez rolnika indywidualnego, u.k.u.r. przewiduje jeszcze dwa instrumenty kontroli obrotu gruntami rolnymi – prawo pierwokupu oraz prawo nabycia. W stanie prawnym sprzed Nowelizacji z 2019 r. te instytucje miały zastosowanie w niewielu przypadkach, z uwagi na to, że nie dotyczą sytuacji, w których nabywcą jest rolnik indywidualny, a grunt rolny wejdzie w skład gospodarstwa rodzinnego, ewentualnie wówczas, gdy KOWR udzielił zgody na nabycie w trybie art. 2a ust. 4 u.k.u.r., czyli wtedy, gdy nabycie było zgodne z art. 2a ust. 1 oraz 2 u.k.u.r.⁶⁶⁹. W aktualnym stanie prawnym można spodziewać się wzrostu oddziaływania tych instytucji na obrót, z uwagi na to, że prawo do skorzystania z nich aktualizuje się w sytuacjach, w których Nowelizacja z 2019 r. wyłącza zastosowanie przepisu art. 2a u.k.u.r., czyli także w egzekucji.

Na skutek zmian przepisów, w prawie nabycia należy upatrywać głównego instrumentu ingerującego w egzekucję, gdyż znajdzie zastosowanie do nabycia nieruchomości rolnych i odpowiednio całego gospodarstwa rolnego w toku egzekucji. Mniej liczne będą sytuacje, w których zastosowanie znajdzie prawo pierwokupu. Poniżej zostanie przeanalizowana rola prawa pierwokupu i prawa nabycia nieruchomości rolnych jako instrumentu ochrony rolnictwa w egzekucji.

4.2. Prawo pierwokupu

Zgodnie z przepisem art. 3 ust. 1 u.k.u.r. w przypadku sprzedaży nieruchomości rolnej prawo pierwokupu przysługuje z mocy ustawy jej dzierżawcy, jeżeli umowa dzierżawy została zawarta w formie pisemnej i ma datę pewną oraz była wykonywana co najmniej przez 3 lata, licząc od tej daty oraz nabywana nieruchomość rolna wchodzi w skład gospodarstwa rodzinnego dzierżawcy. W myśl art. 3 ust. 4 u.k.u.r., w przypadku braku dzierżawcy uprawnionego do pierwokupu albo niewykonania tego prawa, prawo

⁶⁶⁹ *Ibidem*, s. 273.

pierwokupu przysługuje z mocy ustawy KOWR działającemu na rzecz Skarbu Państwa (art. 3 ust. 4 u.k.u.r.)⁶⁷⁰. Należy przeanalizować, czy prawo to może mieć zastosowanie w toku postępowania egzekucyjnego.

Prawo pierwokupu jest instytucją prawa cywilnego, która zgodnie z art. 596 k.c. służy do zapewnienia określonej osobie pierwszeństwa kupna oznaczonej rzeczy na wypadek, gdyby druga strona sprzedała rzecz osobie trzeciej. Ma zastosowanie wyłącznie do umowy sprzedaży, nie obejmuje innych umów czy czynności prawnych prowadzących do zbycia danej rzeczy. Pierwokup jest uprawnieniem, które aktualizuje się wówczas, gdy osoba zobowiązana chce sprzedać rzecz obciążoną pierwokupem osobie trzeciej⁶⁷¹. Egzekucyjna sprzedaż nieruchomości nie jest umową sprzedaży, ani nawet czynnością prawną, lecz przenoszącym własność rzeczy skutkiem orzeczenia sądowego. Jak wskazuje A. Oleszko „...do sprzedaży licytacyjnej (i odpowiednio do wykonania w toku licytacji prawa pierwokupu oraz prawa przejęcia nieruchomości) nie mają zastosowania przepisy kodeksu cywilnego o umowie sprzedaży”⁶⁷². W egzekucji wyzbycie się własności przedmiotu w ramach egzekucji nie jest zależne od woli dłużnika, który nie ma wpływu na to, że należąca do niego rzecz zostanie zbyta, na rzecz jakiej osoby oraz za jaką kwotę. Przepisy o pierwokupie, także ustanowionym na mocy u.k.u.r., nie mają zatem zastosowania do egzekucyjnej sprzedaży nieruchomości stanowiącej inne zdarzenie prawne niż umowa sprzedaży z k.c.⁶⁷³.

Pewien wyjątek dotyczy szczególnego przepisu regulującego wprost wykonanie prawa pierwokupu w toku egzekucji. Jak przyjął Sąd Najwyższy, „Wykonanie prawa

⁶⁷⁰ Szerzej o prawie pierwokupu w u.k.u.r. zob. Z. Truskiewicz, *Prawo pierwokupu nieruchomości rolnej a prawo pierwokupu gospodarstwa rolnego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, vol. XXVI, nr 1, s. 55-76; A. Bieranowski, *Wykonanie prawa pierwokupu własności nieruchomości rolnej przez ANR*, „Rejent” 2017, r. 27, nr 7(315), s. 24-35; J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 198-223. O zbiegu prawa pierwokupu współwłaściciela oraz dzierżawcy zgodnie z u.k.u.r. interesująco W. Chrzanowski, *Zbieg ustawowego prawa pierwokupu dzierżawcy i współwłaściciela nieruchomości rolnej*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ. Nauki Społeczne” 2011, nr 3, s. 5-20.

⁶⁷¹ Szerzej zob. A. Koziół, (w:) M. Fras (red.), M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125)*, Warszawa 2018 (dostęp LEX), art. 596; M. Safjan, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do artykułów 1-449¹⁰*, Warszawa 2018 (dostęp Legalis), art. 596; G. Bieniek, *Prawo pierwokupu, odkupu, wykupu i pierwszeństwa nabycia*, (w:) G. Bieniek, S. Rudnicki, *Nieruchomości. Problematyka prawna*, Warszawa 2007, s. 567-606.

⁶⁷² A. Oleszko, *Glosa do wyroku SN z dnia 22 września 1997 r., II CKN 730/97*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1998, nr 7-8, poz. 139, n.t. 2.3.

⁶⁷³ H. Langa-Bieszki, *Prawo pierwokupu...*, s. 157-158; H. Ciepla, (w:) H. Ciepla, S. Brzeszczyńska, *Obrót nieruchomościami...*, s. 1035, 1199; J. Stempień, P. Biernacki, *Egzekucja sądowa...* (dostęp Legalis), pkt 6; T. Ciodyk, T. Zagórski, P. Iwaszkiewicz, *Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego w praktyce*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. IV, s. 151; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 sierpnia 2000 r., V CKN 1254/00, *op. cit.*; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 września 1997 r., II CKN 730/97, *op. cit.* wraz z glosą aprobusującą A. Oleszko, *Glosa do wyroku SN z dnia 22 września 1997 r., II CKN 730/97*, *op. cit.*.

pierwokupu w postępowaniu egzekucyjnym może nastąpić tylko w sposób określony w art. 944 i 1069 KPC”⁶⁷⁴. Teza zdezaktualizowała się w zakresie odwołania do art. 944 k.p.c., który został uchylony z dniem 25 lutego 2005 r.⁶⁷⁵. Obecnie prawo pierwokupu może być zrealizowane jedynie na podstawie art. 1069 k.p.c. w toku egzekucji w celu zniesienia współwłasności nieruchomości w drodze sprzedaży publicznej. Tylko w ramach egzekucji tym sposobem prawo pierwokupu wynikające z art. 3 u.k.u.r. może mieć zastosowanie zgodnie ze szczególnym trybem przewidzianym w art. 1069 k.p.c. Przepis ten stanowi, że w wypadku, gdy według przepisów szczególnych przysługuje współwłaścicielowi lub osobie trzeciej prawo pierwokupu nieruchomości rolnej wchodzącej w skład gospodarstwa rolnego, postanowienie o przybicciu po jego uprawomocnieniu sąd doręcza uprawnionemu do wykonania prawa pierwokupu. W tym wypadku bieg terminu do wykonania przez nabywcę warunków licytacyjnych rozpoczyna się z chwilą bezskutecznego upływu terminu do wykonania prawa pierwokupu. Jeżeli uprawniony wykona prawo pierwokupu, sąd uchyli postanowienie o przybicciu i udzieli przybiccia na rzecz uprawnionego do wykonania prawa pierwokupu⁶⁷⁶.

Należy zatem wskazać, że prawo pierwokupu wynikające z u.k.u.r. pełni marginalną rolę w egzekucji, gdyż dotyczy jednego przypadku – egzekucji w celu zniesienia współwłasności w drodze sprzedaży publicznej⁶⁷⁷. Nie stanowi przez to instrumentu ochrony rolnictwa w egzekucji. Od czasu uchylecia zastosowania zasady nabycia nieruchomości rolnych przez rolnika indywidualnego, najważniejszą instytucją ingerującą w egzekucję jest prawo nabycia.

⁶⁷⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 sierpnia 2000 r., V CKN 1254/00, *op. cit.*; H. Langa-Bieszki, *Prawo pierwokupu...*, s. 160.

⁶⁷⁵ Na mocy ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw.

⁶⁷⁶ J. Jagieła, (w:) A. Marciniak (red.), K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1069.

⁶⁷⁷ Zgodnie z art. 3a ust. 1 u.k.u.r. KOWR przysługuje także prawo pierwokupu udziałów i akcji w spółce kapitałowej w rozumieniu ustawy z dnia 15 września 2000 r. - Kodeks spółek handlowych (Dz. U. z 2019 r. poz. 505), która jest właścicielem lub użytkownikiem wieczystym nieruchomości rolnej o powierzchni co najmniej 5 ha albo nieruchomości rolnych o łącznej powierzchni co najmniej 5 ha. Egzekucja może być prowadzona także z akcji lub udziałów w ramach egzekucji z wierzytelności (art. 895 i nast. k.p.c.; art. 96j i nast., art. 96l u.p.e.a.) Do zaktualizowania wspomnianego prawa pierwokupu KOWR nie dojdzie, z uwagi na to, że prawo pierwokupu może być wykonane jedynie w ramach egzekucji w celu zniesienia współwłasności w drodze sprzedaży publicznej, a ten sposób rzecz jasna nie może dotyczyć akcji lub udziałów spółki.

4.3. Prawo nabycia

4.3.1. Zastosowanie prawa nabycia w egzekucji

Prawo nabycia (zwane również prawem wykupu) jest nową instytucją występującą jedynie w u.k.u.r. Obowiązuje od uchwalenia u.k.u.r. w 2003 r., ale po Nowelizacji z 2016 r. zakres jej oddziaływania znacznie się poszerzył. Przed 30 kwietnia 2016 r. obejmowało jedynie zbycie nieruchomości rolnych na podstawie umów innych niż sprzedaż⁶⁷⁸. Zgodnie z aktualnym brzmieniem przepisu art. 4 ust. 1 u.k.u.r. KOWR, działający na rzecz Skarbu Państwa, może złożyć oświadczenie o nabyciu nieruchomości rolnej za zapłatą ceny tej nieruchomości, jeżeli jej nabycie następuje w wyniku: zawarcia umowy innej niż umowa sprzedaży, jednostronnej czynności prawnej, orzeczenia sądu, organu administracji publicznej albo orzeczenia sądu lub organu egzekucyjnego wydanego na podstawie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym, innej czynności prawnej lub innego zdarzenia prawnego, w szczególności zasiedzenia nieruchomości rolnej, dziedziczenia oraz zapisu windykacyjnego, którego przedmiotem jest nieruchomość rolna lub gospodarstwo rolne oraz podziału, przekształcenia bądź łączenia spółek handlowych. Jeżeli cena nie wynika z treści czynności prawnej, orzeczenia sądu, organu administracji publicznej albo orzeczenia sądu lub organu egzekucyjnego wydanego na podstawie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym, wartość rynkową nieruchomości rolnej KOWR określa przy zastosowaniu sposobów określenia wartości nieruchomości przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami⁶⁷⁹. W powołanym przepisie wprost wskazano, że ma on zastosowanie do nabycia nieruchomości rolnej na podstawie orzeczenia sądu lub organu egzekucyjnego wydanego na podstawie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym. Prawo nabycia znajdzie zatem

⁶⁷⁸ Zob. literaturę dotyczącą prawa nabycia w kształcie przez Nowelizacją z 2016 r. i Nowelizacją z 2019 r. - P. Czechowski, P. Wieczorkiewicz, *Problemy ingerencji prawnej w swobodę obrotu nieruchomościami rolnymi w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego i jej wpływ na interpretację ustawodawstwa krajowego*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. V, s. 41; Z. Truskiewicz, *Przeniesienie własności nieruchomości...*, cz. I, s. 48; J. Górecki, *Nowe ograniczenia w obrocie nieruchomościami rolnymi*, „Państwo i Prawo” 2003, nr 10, s. 15; M. Stańko, *Zakres przedmiotowy art. 4 ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. V, s. 114. Prawo nabycia było krytykowane w doktrynie jako naruszające prawa obywatelskie jeszcze przed objęciem nim wszystkich czynności i zdarzeń prawnych prowadzących do nabycia własności nieruchomości rolnej – zob. A. Lichorowicz, *Kwestia zgodności z Konstytucją ustawowego prawa odkupu Agencji Nieruchomości Rolnych*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 1(3), s. 29-51; L. Błądek, *Niektóre rozważania...*, s. 143; M. Stańko, *Zakres przedmiotowy...*, s. 112-124.

⁶⁷⁹ Szerzej o prawie nabycia zob. J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 272–310; przed Nowelizacją z 2019 r. - B. Jelonek-Jarco, *Przesłanki i zakres prawa nabycia nieruchomości rolnej przez Agencję Nieruchomości Rolnych*, „Rejent” 2017, r. 27, nr 7(315), s. 56-78; P. Blajer, *Z rozważań...*, s. 89-90.

zastosowanie do nabycia gruntu rolnego na podstawie prawomocnego orzeczenia wydanego w toku egzekucji przez właściwy organ⁶⁸⁰.

Prawo nabycia jest uprawnieniem prawokształtującym⁶⁸¹. Polega na tym, że po nabyciu nieruchomości rolnej w wyniku określonych w ustawie zdarzeń, KOWR ma możliwość przejęcia jej własności na rzecz Skarbu Państwa. Jak wskazuje się w doktrynie, „*Prawo wykupu ma wyjątkowy charakter, umożliwia bowiem państwu ingerencję w zapadłe skutki rzeczowe. (...) Jeżeli prawo pierwokupu pozwala na ingerencję w sferę zobowiązaniową, to prawo wykupu jest znacznie bardziej rygorystyczne, gdyż oznacza ingerencję w sferę rzeczową*”⁶⁸². Jest to uprawnienie, a nie obowiązek KOWR, który może, ale nie musi z niego skorzystać. Ocena zasadności wykonania prawa nabycia powinna opierać się o zasady kształtowania ustroju rolnego (art. 1 u.k.u.r.) oraz preambułę do u.k.u.r.

Prawo nabycia nie przysługuje KOWR zgodnie z art. 4 ust. 4 u.k.u.r. m.in. wówczas, gdy w wyniku przeniesienia własności nieruchomości rolnej następuje powiększenie gospodarstwa rodzinnego, które może prowadzić jedynie rolnik indywidualny do powierzchni nie większej niż 300 ha a nabywana nieruchomość rolna jest położona w gminie, w której ma miejsce zamieszkania nabywca lub w gminie graniczącej z tą gminą⁶⁸³. Oznacza to, że po Nowelizacji z 2019 r., pomimo braku obowiązywania w egzekucji zasady nabycia nieruchomości rolnej przez rolnika indywidualnego, weryfikacja posiadania tego statusu przez licytantów jest nadal istotna, gdyż ma na celu ustalenie obowiązywania prawa nabycia w danym przypadku. Jeżeli w toku egzekucji nieruchomość rolną nabędzie rolnik indywidualny oraz nastąpi to na

⁶⁸⁰ J. Stempień, P. Biernacki, *Egzekucja sądowa...*, (dostęp Legalis) pkt 7.

⁶⁸¹ E. Gniewek, *Egzekucja z nieruchomości...*, s. 7.

⁶⁸² E. Gajewska, P. Iwaszkiewicz, *Gospodarstwa rodzinne w systemie obrotu nieruchomościami rolnymi w Polsce*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2015, nr 1(16), s. 166.

⁶⁸³ Inne wyłączenia prawa nabycia zgodnie z art. 4 ust. 4 u.k.u.r. obejmują nabycie nieruchomości rolnej:

- a) za zgodą, o której mowa w art. 2a ust. 4, albo za zgodą, o której mowa w art. 29a ust. 3 pkt 1 lit. b ustawy z dnia 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa, lub
- b) przez osobę bliską zbywcy,
- c) w wyniku dziedziczenia ustawowego albo dziedziczenia przez rolnika indywidualnego,
- d) przez rolnika indywidualnego w wyniku zapisu windykacyjnego,
- e) przez spółkę, o której mowa w art. 2a ust. 3 pkt 1 lit. ca,
- f) przez spółkę kapitałową lub grupę kapitałową, o których mowa w art. 2a ust. 3 pkt 1 lit. cb,
- g) przez Spółkę Celową, o której mowa w ustawie z dnia 10 maja 2018 r. o Centralnym Porcie Komunikacyjnym (tekst jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 234).,
- h) przez spółdzielnię produkcji rolnej, o której mowa w art. 2a ust. 3 pkt 1 lit. h,
- i) przez członka spółdzielni produkcji rolnej, o którym mowa w art. 2a ust. 3 pkt 1 lit. i;

oraz jeżeli przeniesienie własności nieruchomości rolnej następuje w wyniku wykonania umowy z następcą, o której mowa w art. 84 u.u.s.r. lub następuje między osobami prawnymi, o których mowa w art. 2a ust. 3 pkt 1 lit. d, tego samego kościoła lub związku wyznaniowego.

powiększenie jego gospodarstwa rodzinnego, prawo nabycia KOWR nie aktualizuje się, przez co nie powstaje również obowiązek zawiadomienia o nabyciu gruntu (szerzej zob. poniżej).

Ponadto zgodnie z art. 4 ust. 6 zd. 1 u.k.u.r. przepisy ust. 1-3, ust. 4 pkt 2 lit. b-g, art. 3 ust. 10 i 11 oraz art. 3a ust. 3-6 o prawie nabycia przysługującym KOWR stosuje się odpowiednio do nabycia udziałów i akcji w spółce prawa handlowego, która jest właścicielem lub użytkownikiem wieczystym nieruchomości rolnej o powierzchni co najmniej 5 ha, albo nieruchomości rolnych o łącznej powierzchni co najmniej 5 ha, z wyłączeniem przypadku, gdy nabywcą udziałów i akcji jest Skarb Państwa. Egzekucja może być prowadzona z udziałów i akcji w spółce prawa handlowego, która jest właścicielem nieruchomości rolnych w ramach egzekucji z innych wierzytelności (art. 895 i nast. k.p.c.). Wówczas KOWR przysługuje prawo nabycia na takich samych zasadach jak w przypadku nabycia nieruchomości rolnych.

4.3.2. Obowiązek zawiadomienia o nabyciu nieruchomości rolnej w toku egzekucji

Uprawnienie KOWR wynikające z instytucji prawa nabycia jest powiązane z obowiązkiem powiadomienia KOWR o przysługującym mu prawie. Do wykonywania tego uprawnienia, w myśl art. 4 ust. 5 u.k.u.r., stosuje się odpowiednio przepisy art. 3 ust. 10 i 11 u.k.u.r. oraz przepisy k.c. dotyczące prawa pierwokupu, z tym, że zgodnie z art. 4 ust. 5 pkt 1 lit. b u.k.u.r. zawiadomienia KOWR o nabyciu własności nieruchomości rolnej w toku egzekucji dokonuje sąd lub organ egzekucyjny. Obowiązek zawiadomienia KOWR o przysługującym mu prawie nabycia aktualizuje się w chwili definitywnego nabycia własności nieruchomości rolnej, czyli w przypadku egzekucji - uprawomocnienia się postanowienia o przysądzeniu lub przyznaniu własności⁶⁸⁴. Jako podmiot zobowiązany do zawiadomienia należy wskazać ten organ, który wydał postanowienie stanowiące podstawę nabycia własności – czyli sąd w przypadku egzekucji sądowej oraz organ egzekucyjny wydający postanowienie o przyznaniu własności w egzekucji administracyjnej (art. 112b u.p.e.a.). To na tych organach ciąży

⁶⁸⁴ P. Czechowski, P. Wieczorkiewicz, *Problemy ingerencji...*, s. 42-43; H. Ciepla, *Aspekty prawne...*, s. 68; J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 305-306; B. Jelonek-Jarco, *Przesłanki i zakres...*, s. 73; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 listopada 2005 r., V CK 249/05, LEX nr 186719; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 października 2004 r., IV CK 121/04, LEX nr 157354 oraz glosa do tego orzeczenia – A. Kosiba, *Glosa do postanowienia SN z dnia 27 października 2004 r., IV CK 121/04*, „Rejent” 2006, r. 16, nr 4(180), s. 168 i nast.

odpowiedzialność za prawidłowość kontroli obrotu gruntami rolnymi sprawowanej za pomocą prawa nabycia, głównie poprzez realizowanie obowiązku zawiadomienia KOWR o możliwości skorzystania z uprawnień w związku z nabyciem nieruchomości. Mimo to, sankcje za niewywiązanie się z obowiązków wynikających z u.k.u.r. obciążają nabywcę nieruchomości rolnej (szerzej zob. poniżej pkt 4.4). Nabywca licytacyjny nie ma żadnej możliwości zmuszenia sądu do wykonania obowiązku, nie ma w szczególności instrumentów procesowych służących do tego, poza informowaniem sądu lub organu o obowiązku dokonania zawiadomienia.

Odwołując się do przepisów o prawie pierwokupu należy wskazać, że obowiązek zawiadomienia KOWR należy wykonać niezwłocznie (art. 598 § 1 k.c.), co można rozumieć jako zobowiązanie do dokonania zawiadomienia „bez zbędnej zwłoki”⁶⁸⁵. Nie jest to precyzyjny termin, dostosowany do specyfiki postępowań egzekucyjnych, które charakteryzują się formalizmem. Obowiązki uczestników i organów wraz w terminem ich wykonania są z reguły jasno określone. Z brakiem zawiadomienia KOWR wiąże się doniosła sankcja nieważności (szerzej zob. poniżej), trudno jednak ocenić, z jakim dniem organ zobowiązany do zawiadomienia jest już w zwłoce, czy będzie to 7, 14 czy 21 dni?⁶⁸⁶ Stanowi to istotne zagrożenie dla bezpieczeństwa obrotu nieruchomościami rolnymi⁶⁸⁷. Należy zatem postulować wprowadzenie do przepisów o postępowaniu egzekucyjnym jasno określonego terminu do realizacji obowiązku zawiadomienia KOWR o przysługującym prawie nabycia.

Sposób i treść zawiadomienia nie zostały uregulowane wprost w art. 4 u.k.u.r. Na mocy odpowiedniego stosowania przepisów k.c. dotyczących pierwokupu i art. 598 § 1 k.c. można wskazać, że powinno zawierać informacje o nabywcy, rodzaju i treści zdarzenia prawnego prowadzącego do nabycia prawa własności gruntu, oznaczenie nieruchomości oraz wskazanie jej wartości, jeżeli zawiera się w treści postanowienia sądu lub organu egzekucyjnego prowadzącego do nabycia. Zawiadomienia można dokonać także poprzez doręczenie odpisu prawomocnego postanowienia o przysądzeniu lub przyznaniu własności. Dołącza się do niego wypis

⁶⁸⁵ J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 305-306. Szerzej zob. M. Komarowska, *Obowiązek zawiadomienia o nabyciu własności nieruchomości rolnej wynikający z ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2017, vol. XXVI, nr 1, s. 175-190.

⁶⁸⁶ J. Bieluk, *Sankcja nieważności w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego*, (w:) P. Księżak (red. nauk), J. Mikołajczyk (red. nauk.), *Nieruchomości rolne w praktyce notarialnej*, Warszawa 2017, s. 209-210.

⁶⁸⁷ Zob. P. Blajer, *Z rozważań...*, s. 89-90.

z ewidencji gruntów i budynków dotyczący nieruchomości rolnej stanowiącej przedmiot nabycia⁶⁸⁸.

4.3.3. Wykonanie prawa nabycia w egzekucji

Po otrzymaniu zawiadomienia o nabyciu prawa własności nieruchomości rolnej KOWR może w terminie miesiąca wykonać prawo nabycia poprzez złożenie oświadczenia w formie aktu notarialnego. Na mocy odpowiednio stosowanego art. 3 ust. 10 u.k.u.r. KOWR wysyła to oświadczenie zobowiązanemu z prawa nabycia przesyłką poleconą nadaną za potwierdzeniem odbioru w placówce pocztowej operatora pocztowego w rozumieniu ustawy z dnia 23 listopada 2012 r. - Prawo pocztowe⁶⁸⁹. Następnie oświadczenie publikuje się na stronie podmiotowej w Biuletynie Informacji Publicznej⁶⁹⁰ KOWR. Zgodnie z art. 3 ust. 11 w zw. z art. 4 ust. 5 u.k.u.r. uważa się, że zobowiązany z prawa nabycia zapoznał się z treścią oświadczenia KOWR o wykonaniu prawa pierwokupu z chwilą takiej internetowej publikacji⁶⁹¹, przez co już z tą chwilą własność nieruchomości rolnej przechodzi na KOWR działający na rzecz Skarbu Państwa⁶⁹².

Konstrukcja prawa nabycia powoduje to, że KOWR może skorzystać z niego dopiero po uzyskaniu własności przez nabywcę, a nie, tak jak w przypadku prawa pierwokupu, po zamiarze wyzbycia się własności i zawarciu przez dotychczasowego właściciela warunkowej umowy sprzedaży. Zastrzeżenia co do takiej konstrukcji, z uwagi na niedostosowanie do specyfiki postępowania egzekucyjnego, zgłosiła H. Langa-Bieszki⁶⁹³. Wskazała, że wykładnia językowa nie pozwala na umożliwienie wykonania prawa nabycia w egzekucji na etapie przybicia, jeszcze przed przysądzeniem powodującym definitywne nabycie własności, za czym mogą przemawiać względy racjonalności i skutecznej egzekucji. Brak jest zaś podstaw prawnych do zmiany prawomocnego postanowienia o przysądzeniu w sytuacji wykonania przez KOWR prawa

⁶⁸⁸ Szerzej J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 300-301. KOWR nie ma pełnego dostępu do danych zgromadzonych w ewidencji gruntów i budynków - zob. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gdańsku z dnia 27 lipca 2017 r., III SA/Gd 467/17, LEX nr 2338301, w którym sąd uznał, że nie istnieje prawo Agencji Nieruchomości Rolnych (jej następcą prawnym jest KOWR) do nieograniczonego dostępu do danych zawartych w ewidencji gruntów i budynków na jej żądanie, z uwagi na brak regulacji prawnej uprawniającej do korzystania z tych danych w nielimitowanym zakresie.

⁶⁸⁹ Dz. U. z 2018 r., poz. 2188 oraz z 2019 r. poz. 1051.

⁶⁹⁰ Zwanym dalej jako: „BIP”.

⁶⁹¹ Szerzej o skutku publikowania oświadczeń w BIP zob. M. Komarowska, *Nowa funkcja Biuletynu Informacji Publicznej wynikająca z ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2016, vol. XIV, s. 163-171.

⁶⁹² B. Jelonek-Jarco, *Przesłanki i zakres...*, s. 59; J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 206.

⁶⁹³ H. Langa-Bieszki, *Prawo pierwokupu...*, s. 159-160.

nabycia i wskazania jako nabywcy Skarbu Państwa. Zdaniem autorki powołanego poglądu, tej luki nie da się uzupełnić sięgając do przepisów u.k.u.r., czy odpowiednio stosowanych przepisów o wykonaniu prawa pierwokupu. Rozwiązaniem mogłoby być przysądzenie własności na rzecz nabywcy pod warunkiem zawieszającym, że KOWR nie wykona prawa nabycia, ale brak jest podstaw prawnych do takiego postępowania⁶⁹⁴.

Powyższe zastrzeżenia obrazują jak duże problemy praktyczne powoduje brak dostosowania przepisów k.p.c. do znowelizowanych przepisów u.k.u.r. Rozwiązanie zasygnalizowanych problemów można jednak odnaleźć w obowiązujących regulacjach. Prawo nabycia działa w ten sposób, że własność nieruchomości KOWR, działający na rzecz Skarbu Państwa, nabywa w sposób pochodny już od nowego nabywcy, na podstawie złożonego oświadczenia. Postanowienie o przysądzeniu nie będzie na skutek wykonania prawa nabycia nieważne czy wadliwe, nie ma potrzeby jego wzruszenia. Licytant powinien spełnić wszystkie warunki licytacyjne, w tym wpłacić cenę, pomimo tego, że w danej sytuacji KOWR może skorzystać z uprawnienia wynikającego z u.k.u.r. Nabywca skutecznie nabędzie prawo własności nieruchomości w sposób pierwotny na podstawie postanowienia o przysądzeniu, bez żadnych obciążeń⁶⁹⁵. Potem, w razie wykonania prawa nabycia poprzez złożenie oświadczenia zobowiązanemu z prawa nabycia, tj. aktualnemu właścicielowi nieruchomości – w egzekucji osobie, która nabyła nieruchomość w toku egzekucji⁶⁹⁶, nastąpi kolejne zdarzenie prawne. Będzie skutkowało nabyciem własności nieruchomości rolnej przez KOWR, który będzie zobowiązany do zapłaty na rzecz nabywcy ceny nieruchomości ustalonej w postanowieniu o przysądzeniu lub przyznaniu własności. Dodatkowo, z uwagi na pochodny charakter nabycia prawa

⁶⁹⁴ *Ibidem*.

⁶⁹⁵ *Ibidem*, s. 159; P. Klecha, M. Jaroch-Wąsowska, *Egzekucja z nieruchomości – praktyczny komentarz*, Sopot 2016, s. 259; zob. także wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 czerwca 2016 r., I CSK 770/15, LEX nr 2114482: „Zgodnie z art. 999 § 1 zdanie pierwsze k.p.c., prawomocne postanowienie o przysądzeniu własności przenosi własność nieruchomości na nabywcę i jest tytułem do ujawnienia prawa nabywcy w księdze wieczystej. Postanowienie to ma charakter kształtujący; powoduje nabycie własności przez nabywcę i utratę własności przez dotychczasowego właściciela. Podkreśla się przy tym, że nabycie prawa własności nieruchomości w trybie postępowania egzekucyjnego jest nabyciem pierwotnym; nie występuje tu następstwo prawne i - z punktu widzenia skuteczności nabycia własności - jest obojętne, kto był uprzednio właścicielem i czy właściciel był ujawniony w księdze wieczystej.” oraz analogiczne wcześniejsze stanowisko zawarte w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 20 stycznia 2010 r., III CZP 121/09, LEX nr 537078 wraz z aprobowaną glosą M. Rzewuskiego, *Cywilne prawo - księgi wieczyste i hipoteka - wpis własności na podstawie postanowienia sądu o przysądzeniu własności. Glosa do uchwały SN z dnia 20 stycznia 2010 r., III CZP 121/09*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2011, nr 5 poz. 60. Podobny pierwotny charakter ma nabycie nieruchomości w toku egzekucji na gruncie egzekucji administracyjnej, gdzie brzmienie przepisu jest analogiczne – W. Grześkiewicz, (w:) D.R. Kijowski (red.), *Ustawa o postępowaniu egzekucyjnym w administracji. Komentarz*, Warszawa 2015 (dostęp LEX), art. 8a, n.t. 6; *idem*, *Egzekucja z nieruchomości...* (dostęp LEX), rozdz. 4, pkt 4.10.

⁶⁹⁶ J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu...*, s. 306; J. Stempień, P. Biernacki, *Egzekucja sądowa...* (dostęp Legalis), pkt 7.

własności, wszelkie jego obciążenia utrzymane w mocy przy przysądzeniu lub przyznaniu własności lub powstałe później, będą wiązać KOWR⁶⁹⁷.

Zgodnie z art. 4 ust. 3 u.k.u.r. jeżeli cena nieruchomości rolnej, wobec której KOWR przysługuje prawo nabycia, wynikająca z treści czynności prawnej rażąco odbiega od wartości rynkowej nieruchomości rolnej, stosuje się odpowiednio przepisy art. 3 ust. 8 i 9 u.k.u.r., które przewidują tryb sądowego ustalenia ceny nieruchomości na wniosek KOWR. Przepis przewiduje takie uprawnienie tylko wtedy, gdy cena wynika z treści czynności prawnej, a nie orzeczenia organu egzekucyjnego lub sądu. Wartość nieruchomości rolnej ustalona w toku egzekucji jest również ostateczną ceną, którą będzie zobowiązany uiścić KOWR w razie wykonania prawa nabycia, bez możliwości jej sądowego podważenia⁶⁹⁸.

Jeżeli KOWR wykona prawo nabycia, oświadczenie w tym przedmiocie oraz potwierdzenie nadania go przesyłką poleconą aktualnemu właścicielowi oraz potwierdzenie opublikowania na stronie internetowej BIP, stanowi podstawę wpisu własności KOWR działającego na rzecz Skarbu Państwa w księdze wieczystej⁶⁹⁹. Zgodnie ze stanowiskiem wyrażonym przez Sąd Najwyższy na gruncie stanu prawnego, w którym prawo nabycia dotyczyło wyłącznie innych niż sprzedaż umów, w razie nieskorzystania z tego nabycia, podstawę wpisu prawa własności nabywcy stanowi, oprócz umowy przenoszącej własność, także dowód doręczenia KOWR zawiadomienia o nabyciu własności oraz oświadczenie KOWR, że nie skorzysta z prawa nabycia albo stwierdzenie upływu miesięcznego terminu do złożenia oświadczenia w tym przedmiocie⁷⁰⁰. Inaczej będzie natomiast w przypadku prawa nabycia dotyczącego zdarzenia prawnego w postaci nabycia własności na podstawie orzeczenia wydanego w toku egzekucji. Prawomocne postanowienie przenosi własność, niezależnie od tego, czy dokonano obowiązku zawiadomienia KOWR o przysługującym mu prawie nabycia, a brak powiadomienia KOWR nie wstrzymuje uprawomocnienia się orzeczenia⁷⁰¹ (szerzej zob. poniżej). Konieczną podstawą wpisu własności nabywcy egzekucyjnego nieruchomości będzie wyłącznie prawomocne postanowienie w tym zakresie.

⁶⁹⁷ Tak też J. Stempień, P. Biernacki, *Egzekucja sądowa...* (dostęp Legalis), pkt 7.

⁶⁹⁸ *Ibidem*, (dostęp Legalis), przyp. 68.

⁶⁹⁹ *Ibidem*, (dostęp Legalis), pkt 7.

⁷⁰⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 października 2004 r., IV CK 121/04, *op. cit.*; zob. także odniesienie się do tego stanowiska w doktrynie E. Gajewska, P. Iwaszkiewicz, *Gospodarstwa rodzinne...*, s. 1667.

⁷⁰¹ A.J. Szereda, *Problematyka orzeczenia sądu w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Krakowski Przegląd Notarialny” 2016, r. 1, nr 4, s. 114.

W oświadczeniach o wykonaniu prawa pierwokupu i nabycia przez KOWR publikowanych na stronie podmiotowej BIP nie pojawiło się jak dotąd żadne oświadczenie o wykonaniu prawa nabycia w stosunku do nieruchomości nabytej w ramach postępowania egzekucyjnego⁷⁰². Na skutek nowelizacji może się to jednak zmienić, gdyż kontrola w egzekucji jest sprawowana jedynie przez prawo nabycia. KOWR może być zatem bardziej skłonny do korzystania ze swojego uprawnienia w sytuacjach nabycia nieruchomości rolnych przez podmioty nierealizujące celów u.k.u.r.

4.4. Sankcja nieważności nabycia nieruchomości rolnej

Na podstawie cytowanego już art. 9 u.k.u.r. nabycie własności nieruchomości rolnej, udziału we współwłasności nieruchomości rolnej, użytkowania wieczystego oraz nabycie akcji i udziałów w spółce prawa handlowego będącej właścicielem nieruchomości rolnej o powierzchni co najmniej 5 ha albo nieruchomości rolnych o łącznej powierzchni co najmniej 5 ha dokonane niezgodnie z przepisami ustawy jest nieważne. W szczególności nieważne jest dokonanie czynności prawnej bez zawiadomienia uprawnionego do prawa pierwokupu lub bez powiadomienia KOWR - w przypadku określonym w art. 4 ust. 1 u.k.u.r., czyli powiadomienia o nabyciu własności nieruchomości rolnej objętego prawem nabycia KOWR⁷⁰³. Nieważność jest bezwzględna, tzn. czynność prawna oraz odpowiednio zdarzenie prawne, uważane jest za niebyłe. Strony są zobowiązane do zwrotu tego co sobie świadczyły. Uprawniony z prawa pierwokupu lub nabycia nie ma uprawnienia do złożenia oświadczenia o wykonaniu prawa pierwokupu lub nabycia bez powiadomienia⁷⁰⁴. Zastosowanie takiej sankcji w przypadku prawa pierwokupu i umów sprzedaży nieruchomości rolnej już występowało w przepisach k.c. (art. 599 § 2) i nie rodzi tak wiele problemów w praktyce, co nieważność zdarzeń prawnych objętych prawem nabycia. Wprowadzenie sankcji nieważności obejmującej szeroki katalog zdarzeń prawnych, w tym dotyczącej nabycia na podstawie orzeczeń sądów i organów administracyjnych, było słusznie krytykowane

⁷⁰² <http://bip.kowr.gov.pl/oswiadczenia-woli> (dostęp 22 stycznia 2020 r.)

⁷⁰³ Szerzej o sankcji nieważności zob. J. Bieluk, *Sankcja nieważności...*, s. 203-220; P. Blajer, *Z rozważań...*, s. 87-90.

⁷⁰⁴ Na temat sankcji nieważności w prawie pierwokupu w świetle przepisów k.c. zob. A. Ganicz, *Środki ochrony uprawnionego z tytułu prawa pierwokupu*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 2009, vol. CCCVII, nr 3161, s. 123 oraz przegląd literatury tam przedstawiony.

w doktrynie, jako narzędzie nieprzystające do tego rodzaju zdarzeń prawnych⁷⁰⁵. Szczegółowa analiza przepisów procedury cywilnej oraz o postępowaniu egzekucyjnym w administracji prowadzi do wniosku, że realnie sankcja nieważności nie może wystąpić w tych przypadkach, gdzie podstawą nabycia nieruchomości rolnej jest postanowienie sądu lub organu egzekucyjnego.

Sankcja nieważności w przypadku prawa pierwokupu i nabycia związana jest z brakiem zawiadomienia uprawnionego podmiotu o możliwości wykonania swoich praw. E. Moszczyńska zwróciła uwagę na to, że powołany przepis odnosi się do „dokonania czynności prawnej bez zawiadomienia”, a nabycie nieruchomości rolnej w toku egzekucji nie następuje w drodze czynności prawnej, a na podstawie postanowienia sądu o przysądzeniu własności lub postanowienia administracyjnego organu egzekucyjnego o przyznaniu własności, które jest zdarzeniem prawnym powodującym nabycie własności nieruchomości⁷⁰⁶. Wolą ustawodawcy jest jednak objęcie sankcją nieważności wszystkich zdarzeń prawnych prowadzących do nabycia własności nieruchomości rolnych, za czym przemawia użycie na początku art. 9 ust. 1 zd. 1 u.k.u.r. sformułowanie *„Nabycie własności nieruchomości rolnej (...) dokonane niezgodnie z przepisami ustawy jest nieważne”*⁷⁰⁷. Co do zasady sankcja nieważności, zgodnie z intencją ustawodawcy, powinna mieć zastosowanie w przypadku wadliwego nabycia nieruchomości rolnych w toku egzekucji. Sąd Najwyższy wyjaśnia, że *„Nieważność czynności prawnej oznacza, że czynność jest bezwzględnie nieważna, tj. nie wywołuje żadnych skutków prawnych i nieważność ta zachodzi tak w stosunkach między stronami czynności jak i w stosunku do osób trzecich”*⁷⁰⁸. Przepis art. 9 ust. 1 u.k.u.r. dotyczy jednak nie tylko czynności prawnych, ale także zdarzeń prawnych prowadzących do nabycia własności nieruchomości rolnej. Wskazać należy, że analogicznie również nieważność tych zdarzeń powinna powodować to, że nie wywołują żadnych skutków prawnych w stosunkach między zainteresowanymi osobami oraz osobami trzecimi⁷⁰⁹. Taki rezultat naruszenia przepisów u.k.u.r. jednak nie wystąpi,

⁷⁰⁵ P. Blajer, *Z rozważań...*, s. 88; K. Czerwińska-Koral, *Zasady obrotu nieruchomościami rolnymi w postępowaniach sądowych po 29.04.2016 r. – wybrane zagadnienia praktyki sądowej. Część 2*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 10, s. 94-95.

⁷⁰⁶ E. Moszczyńska, *Egzekucja z nieruchomości...*, (dostęp Legalis) pkt 6.

⁷⁰⁷ J. Bieluk, *Sankcja nieważności...*, s. 211.

⁷⁰⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2001 r., III CKN 453/99, LEX nr 488993.

⁷⁰⁹ Inaczej Z. Truszkiewicz, *O kilku podstawowych... (część II)*, s. 37 – „...naruszenie ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego nie prowadzi do nieważności zdarzenia prawnego, wywołującego zmiany własnościowe, ale do nieważności skutku w postaci nabycia prawa”.

z uwagi na specyfikę nabywania własności nieruchomości w toku postępowań egzekucyjnych.

Jak to wyżej wskazano, nabycie własności nieruchomości w toku egzekucji ma charakter pierwotny, dłużnik pozbawiony jest własności, a nabywca uzyskuje ją bez żadnych obciążeń. Nie dochodzi do transferu obowiązków i uprawnień przysługujących dotychczasowemu właścicielowi. W przypadku pochodnego nabycia własności, zastosowanie sankcji nieważności powoduje uznanie, że nigdy nie doszło do przejścia własności nieruchomości rolnej na nowego nabywcę. Trudno zastosować ten skutek do nabycia pierwotnego. Jak przyjmują J. Stempień i P. Biernacki „*O nieważności nabycia w postępowaniu egzekucyjnym mówić jednak nie można, z uwagi na pierwotny charakter tego nabycia*”⁷¹⁰. Uznanie, że nabycie nieruchomości rolnej w toku egzekucji byłoby nieważne powoduje, że jej własność nie będzie przysługiwała nikomu, gdyż na skutek postanowienia o przysądzeniu lub przyznaniu własności nieruchomości, dłużnika skutecznie pozbawiono własności. Takiego rozwiązania nie można zaakceptować, trudno nawet wyobrazić sobie skutki takiego zdarzenia, np. możliwość nabycia własności tej nieruchomości tylko w drodze kolejnego pierwotnego nabycia, np. zasiedzenia.

Inna przeszkoda w zastosowaniu sankcji nieważności nabycia nieruchomości rolnej w egzekucji wynika z tego, że prawomocne orzeczenie sądu egzekucyjnego powodujące nabycie nieruchomości rolnej, zgodnie z art. 365 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., wiąże nie tylko strony i sąd, który je wydał, lecz również inne sądy oraz inne organy państwowe i organy administracji publicznej, a w wypadkach w ustawie przewidzianych także inne osoby, nawet jeżeli postępowanie, w ramach którego to orzeczenie zostało wydane, miało wady⁷¹¹. Dopiero wzruszenie tego rozstrzygnięcia we właściwym postępowaniu pozwala na odwrócenie skutków przez nie wywołanych, tj. w sądowym postępowaniu egzekucyjnym w razie skorzystania ze skargi o wznowienie postępowania (art. 399 i nast. k.p.c.), skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 424¹ i nast. k.p.c.) i skargi nadzwyczajnej (art. 89 ustawy o z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym⁷¹²). Jak oceniają A.J. Szereda oraz K. Czerwińska-Koral, żaden z tych środków nie został dostosowany do realizacji celów u.k.u.r.⁷¹³ i nie pozwala na wzruszenie prawomocnego postanowienia sądu

⁷¹⁰ J. Stempień, P. Biernacki, *Egzekucja sądowa...* (dostęp Legalis), pkt 9.

⁷¹¹ A.J. Szereda, *Problematyka orzeczenia...*, s. 114; B. Jelonek-Jarco, *Przesłanki i zakres...*, s. 76.

⁷¹² Tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 825.

⁷¹³ A.J. Szereda, *Problematyka orzeczenia...*, s. 115; K. Czerwińska-Koral, *Zasady obrotu...*, s. 94.

o przysądzeniu własności, z uwagi na brak zawiadomienia KOWR o prawie nabycia. KOWR nie ma zatem możliwości kwestionowania nabycia własności nieruchomości rolnych na podstawie orzeczeń sądu, w tym w toku egzekucji.

Podobnie, zgodnie z art. 110 § 1 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego⁷¹⁴ w zw. z art. 18 u.p.e.a., administracyjny organ egzekucyjny jest związany postanowieniem o przyznaniu własności nieruchomości od chwili jej doręczenia lub ogłoszenia, o ile kodeks nie stanowi inaczej. W myśl art. 16 § 1 k.p.a. w zw. z art. 18 u.p.e.a. decyzje, od których nie służy odwołanie w administracyjnym toku instancji lub wniosek o ponowne rozpatrzenie sprawy, są ostateczne. Uchylenie lub zmiana takich decyzji, stwierdzenie ich nieważności albo wznowienie postępowania może nastąpić tylko w przypadkach przewidzianych w kodeksie lub ustawach szczególnych. Wzruszenie postanowień wydanych w postępowaniu egzekucyjnym dopuszczalne jest zatem w ramach odpowiednio stosowanych przepisów k.p.a. o wznowieniu postępowania (art. 145-152 k.p.a.) oraz stwierdzeniu nieważności decyzji (postanowienia) (156-159 k.p.a.)⁷¹⁵. Zdaniem J. Pisulińskiego dopuszczalne byłoby skorzystanie z instytucji stwierdzenia nieważności postanowienia o przyznaniu własności z uwagi na naruszenie przepisów u.k.u.r. na podstawie przesłanki przewidzianej w art. 156 § 1 pkt 2 k.p.a., gdy decyzja (tu postanowienie) wydana została bez podstawy prawnej lub z rażącym naruszeniem prawa⁷¹⁶. Inaczej, w ocenie P. Pietrasza: „*W praktyce możliwość eliminowania w trybach nadzwyczajnych postanowień wydawanych w postępowaniu egzekucyjnym lub zabezpieczającym może okazać się znacznie ograniczona. Postanowienia wydane w toku postępowania egzekucyjnego w większości przypadków powodują nieodwracalne skutki prawne najpóźniej z chwilą zakończenia postępowania egzekucyjnego, wobec czego będzie dopuszczalne jedynie stwierdzenie wydania zaskarżonego postanowienia z naruszeniem prawa (art. 158 § 2 k.p.a.)*”⁷¹⁷. Zgodnie z art. 156 § 2 k.p.a. nie stwierdza się nieważności decyzji, gdy wywołała nieodwracalne skutki prawne. Z pewnością postanowienie o przyznaniu własności nieruchomości rolnej w toku egzekucji powoduje taki nieodwracalny skutek prawny, tj. pierwotne nabycie własności nieruchomości przez

⁷¹⁴ Tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 2096 ze zm., zwanej dalej jako: „k.p.a.”

⁷¹⁵ Szerzej zob. P. Kamiński, *Tryby nadzwyczajne w postępowaniu egzekucyjnym w administracji*, „Palestra” 2018, nr 7-8, s. 47-57.

⁷¹⁶ J. Pisuliński, *O niektórych osobliwościach...*, s. 36-37.

⁷¹⁷ P. Pietrasz, (w:) D.R. Kijowski (red.), *Ustawa o postępowaniu egzekucyjnym w administracji. Komentarz*, Warszawa 2015 (dostęp LEX), art. 18, n.t. 13.1

licytanta. Należy przychylić się do powołanego poglądu P. Pietrasza i uznać, że w egzekucji administracyjnej nie ma podstaw prawnych do tego, żeby wzruszyć ostateczne postanowienie o przyznaniu własności nieruchomości rolnej w ramach nadzwyczajnych trybów.

W myśl art. 9 ust. 2 u.k.u.r. z powództwem o stwierdzenie nieważności czynności prawnej z przyczyn, o których mowa w ust. 1, w tym m.in. z powodu braku zawiadomienia uprawnionego z prawa pierwokupu lub prawa nabycia, oprócz osób mających w tym interes prawny, może wystąpić KOWR. Ponownie przepis odwołuje się jedynie do stwierdzenia nieważności tylko czynności prawnej, a nie także zdarzenia prawnego, jakim jest nabycie nieruchomości rolnej w toku egzekucji⁷¹⁸. Mogłoby to oznaczać, że KOWR ma jedynie uprawnienie do wystąpienia o stwierdzenie nieważności czynności prawnej, a więc nie orzeczenia sądu lub organu, które są aktami stosowania prawa. Jak wskazuje A.J. Szereda „*Próba zastosowania art. 9 ust. 2 ukur do orzeczenia sądu byłaby aberracją. De facto prowadziłaby do ponownego procesu, którego przedmiotem byłaby ocena poprzedniego orzeczenia*”⁷¹⁹. Taka ponowna kontrola orzeczenia jest dopuszczalna jedynie w ramach nadzwyczajnych trybów wzruszenia prawomocnych orzeczeń i decyzji (postanowień w postępowaniu egzekucyjnym), które, jak to wyżej wskazano, nie zostały dostosowane do zmian wprowadzonych w u.k.u.r.

P. Blajer słusznie konstatuje, że powołany skutek przepisów o nieważności w kontekście nabywania nieruchomości rolnych na podstawie orzeczeń sądu i organów jest niezgodny z intencją ustawodawcy, jednak nie sposób na podstawie aktualnych regulacji zaproponować innego rozwiązania⁷²⁰. Wobec braku zmiany przepisów proceduralnych, aktualnie w istocie sankcja nieważności nie występuje, gdy podstawą nabycia własności jest orzeczenie sądu lub postanowienie organu administracji. Przyczynę tak nieprzemyślanej konstrukcji trafnie diagnozuje K. Czerwińska-Koral: „*Trudno nie odnieść wrażenia, że szczególne zasady obrotu nieruchomościami rolnymi stworzone na potrzeby nabycia własności nieruchomości rolnej w wyniku czynności prawnej i niejako w ostatniej chwili, bez większej refleksji, rozciągnięto na inne zdarzenia prawne, takie jak nabycie w wyniku orzeczenia sądu. Stanowi to realny problem, bo o ile nieprecyzyjność przepisów może być usunięta przez sąd na etapie stosowania prawa,*

⁷¹⁸ E. Moszczyńska, *Egzekucja z nieruchomości...* (dostęp Legalis), pkt 6; Z. Truszkiewicz, *O kilku podstawowych...* (część II), s. 36.

⁷¹⁹ A.J. Szereda, *Problematyka orzeczenia...*, s. 115; podobnie Z. Truszkiewicz, *O kilku podstawowych...* (część II), s. 36.

⁷²⁰ P. Blajer, *Z rozważań...*, s. 89.

o tyle nieprzystawalność przepisów do nabycia w postępowaniu sądowym jest trudna do usunięcia przez sąd orzekający w danej sprawie i może powodować brak jednolitości w praktyce orzeczniczej”⁷²¹.

4.5. Wnioski

Na skutek wyłączenia zastosowania ograniczeń w możliwości nabywania nieruchomości rolnych przewidzianych w art. 2a ust. 1 i 2 u.k.u.r. w toku postępowania egzekucyjnego w Nowelizacji z 2019 r., aktualnie kontrola obrotu nieruchomościami rolnymi w egzekucji jest sprawowana głównie poprzez prawo nabycia przysługujące KOWR. Prawo pierwokupu pełni marginalną rolę, obowiązuje jedynie w jednostkowych przypadkach.

Negatywnie należy ocenić objęcie prawem nabycia także nabycie własności nieruchomości rolnych na podstawie orzeczeń organów egzekucyjnych. Jest to instytucja nieprzystająca do specyfiki postępowań egzekucyjnych oraz nabywania nieruchomości rolnych na podstawie orzeczeń sądów i organów. Brak dostosowania przepisów procedury powoduje problemy w stosowaniu u.k.u.r. w postępowaniach. W szczególności sankcja nieważności realnie nie ma zastosowania do nabycia nieruchomości rolnych na podstawie orzeczeń, gdyż nie wprowadzono kolejnej możliwości wzruszenia prawomocnych rozstrzygnięć sądów i organów w razie naruszenia przepisów u.k.u.r.

Z prawa nabycia oraz rzadziej stosowanego prawa pierwokupu, wynikają obowiązki nałożone głównie na sąd oraz administracyjny organ egzekucyjny. To na tych organach ciąży odpowiedzialność za prawidłowość kontroli sprawowanej za pomocą instrumentów u.k.u.r., zwłaszcza poprzez realizowanie obowiązku zawiadomienia KOWR o możliwości skorzystania z uprawnień w związku z nabyciem nieruchomości. Sądy i organy egzekucyjne mają obowiązek zawiadomienia KOWR o możliwości wykonania prawa nabycia, ale żadne skutki nie będą wiązały się z brakiem wywiązania się z niego, z uwagi na brak możliwości zastosowania sankcji nieważności.

Aktualnie prawo nabycia jest jedynym instrumentem u.k.u.r., które wpływa na egzekucję. Nie wprowadza żadnej ochrony rolnictwa, przyznaje jedynie organowi państwa - KOWR możliwość kontroli obrotu nieruchomościami rolnymi w toku postępowania egzekucyjnego i nabywanie na własność Skarbu Państwa wybranych przez

⁷²¹ K. Czerwińska-Koral, *Zasady obrotu...*, s. 94-95.

siebie gruntów. Znamienne jest, że zgodnie z art. 1 u.w.s.n. żadne nieruchomości rolne z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa nie mogą być sprzedawane⁷²², nawet rolnikom indywidualnym, przez okres 5 lat od wejścia w życie u.w.s.n., tj. do dnia 30 kwietnia 2021 r. Obecnie zatem prawo nabycia służy jedynie do gromadzenia gruntów rolnych w rękach Skarbu Państwa.

5. Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego a egzekucja szczególnymi sposobami

5.1. Uwagi wstępne

Przepis art. 4a u.k.u.r. przewiduje, że przepisy tej ustawy stosuje się odpowiednio do nabycia gospodarstwa rolnego. Zgodnie z art. 2 pkt 2 u.k.u.r. w celu ustalenia znaczenia pojęcia gospodarstwa rolnego należy odnieść się do art. 55³ k.c. (szerzej zob. rozdział I, podrozdział 3, pkt 3.4), z zastrzeżeniem, że powierzchnia nieruchomości rolnej w gospodarstwie w rozumieniu u.k.u.r. jest nie mniejsza niż 1 ha. Odpowiednio katalog zdarzeń prawnych prowadzących do nabycia gruntów rolnych dotyczy uzyskania własności gospodarstwa rolnego (szerzej zob. podrozdział 2, pkt 2.2).

Gospodarstwo rolne jako całość jest przedmiotem egzekucji jedynie w ramach szczególnych sposobów egzekucji występujących tylko w egzekucji sądowej. U.k.u.r. może wpływać także na ich przebieg w związku z ograniczeniami dotyczącymi nieruchomości rolnych wchodzących w skład gospodarstwa rolnego. Należy zatem przeanalizować jak u.k.u.r. wpływa na te instytucje oraz czy przyczynia się przez to do zwiększonej ochrony rolnictwa (szerzej o tych sposobach egzekucji zob. rozdział III).

5.2. Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego a egzekucja przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym

5.2.1. Zbywanie nieruchomości rolnych przez zarządcę przymusowego

Egzekucja przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym polega na tym, że środki na zaspokojenie roszczeń wierzycieli uzyskuje się z dochodów gospodarstwa rolnego zarządzanego przez zarządcę przymusowego. Nie dochodzi więc do wyzbycia się przez dłużnika własności gospodarstwa jako całości. Zasada nabycia nieruchomości

⁷²² Wyjątki od tej zasady przewiduje art. 2 u.w.s.n.

rolnej wyłącznie przez rolnika indywidualnego wynikająca z art. 2a ust. 1 i 2 u.k.u.r nie miała zatem zastosowania do egzekucji tym sposobem, nawet przed Nowelizacją z 2019 r. W toku egzekucji przez zarząd przymusowy niekiedy dochodzi do zbycia poszczególnych składników gospodarstwa rolnego na podstawie art. 1064¹¹ § 1 k.p.c., który stanowi, że w szczególnie uzasadnionych wypadkach zarządca może sprzedać m.in. nieruchomości wchodzące w skład zarządzanego gospodarstwa rolnego wyłącznie za zgodą sądu⁷²³. Zarządca ma kompetencje także do tego, żeby bez konieczności uzyskiwania zgody sądu sprzedać nieruchomości należące do zarządzanego gospodarstwa rolnego, jeżeli jest to czynność nieprzekraczająca zwykłego zarządu i jest potrzebna do prawidłowej gospodarki⁷²⁴. Należy zatem przeanalizować, czy wyłączenie zastosowania przepisu art. 2a ust. 1 i 2 u.k.u.r. dotyczącego nabycia nieruchomości rolnej w toku postępowania egzekucyjnego ma zastosowanie do takich czynności dokonywanych przez zarządcę przymusowego.

Wyłączenie zastosowania zasady nabycia nieruchomości rolnej przez rolnika indywidualnego na podstawie art. 2a ust. 3 pkt 9 u.k.u.r. obejmuje szeroko nabycie w toku postępowania egzekucyjnego, a nie jedynie przykładowo na podstawie postanowienia sądu o przysądzeniu własności w ramach egzekucji z nieruchomości. Egzekucja przez zarząd przymusowy jest to sposób egzekucji, a więc następuje „w toku postępowania egzekucyjnego”. Intencją ustawodawcy przy wprowadzeniu tego wyjątku było uproszczenie postępowania egzekucyjnego, w tym zmniejszenie przypadków, w których wymagane jest uzyskanie zgody Dyrektora Generalnego KOWR na nabycie nieruchomości rolnej (szerzej zob. podrozdział 2, pkt 3.2). Cel ten jest aktualny w egzekucji przez zarząd przymusowy, która powinna prowadzić do sprawnego zaspokojenia wierzycieli z dochodów gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa, bez utrudnień wynikających z zasady nabycia nieruchomości rolnej przez rolnika indywidualnego, powodującej ograniczenie kręgu potencjalnych nabywców.

Kontrola nad czynnościami zarządcy przymusowego będzie nadal sprawowana przez zastosowanie prawa pierwokupu lub nabycia. W związku z tym, że sprzedaż nieruchomości rolnych należących do gospodarstwa rolnego objętych zarządem przymusowym nie następuje na podstawie postanowienia sądu (ewentualnie za jego zgodą), lecz w drodze czynności cywilnoprawnej – umowy sprzedaży zawartej przez

⁷²³ Szerzej zob. M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹¹; M. Krakowiak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹¹.

⁷²⁴ M. Łochowski, (w:) T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹¹, n.t. 1.

zarządcę przymusowego z nabywcą, taka czynność będzie objęta prawem pierwokupu przysługującym dzierżawcy, a w razie jego braku - KOWR. Prawo to zgodnie z art. 3 ust. 7 u.k.u.r. nie przysługuje, jeżeli w wyniku nabycia nieruchomości rolnej następuje powiększenie gospodarstwa rodzinnego, jednak do powierzchni nie większej niż 300 ha, a nabywana nieruchomość rolna jest położona w gminie, w której ma miejsce zamieszkania nabywca, lub w gminie graniczącej z tą gminą. Jeżeli nabywca nie spełni tych wymogów, umowa sprzedaży powinna być zawarta pod warunkiem, że uprawniony nie skorzysta z przysługującego mu prawa pierwokupu⁷²⁵. Następnie zarządca będzie zobowiązany do powiadomienia o możliwości skorzystania z prawa pierwokupu.

Jeżeli zbycie nieruchomości rolnej będzie następowało na podstawie innej umowy niż umowa sprzedaży, np. umowy zamiany, KOWR będzie przysługiwało prawo nabycia (szerzej zob. podrozdział 4, pkt 4.3), chyba, że w wyniku przeniesienia własności nieruchomości rolnej następuje powiększenie gospodarstwa rodzinnego, jednak do powierzchni nie większej niż 300 ha, a nabywana nieruchomość rolna jest położona w gminie, w której ma miejsce zamieszkania nabywca, lub w gminie graniczącej z tą gminą (art. 4. ust. 4 pkt 1 u.k.u.r.). Umowa nie będzie warunkowa, nabywca skutecznie uzyska własność nieruchomości rolnej oraz będzie zobowiązany do zawiadomienia KOWR o przysługującym mu prawie nabycia (art. 4 ust. 5 pkt 1 lit. a u.k.u.r.).

Podobnie jak w przypadku nabycia nieruchomości rolnych w ramach egzekucji z nieruchomości, nabywca gruntów musi liczyć się z nałożeniem obowiązków przewidzianych w art. 2b u.k.u.r. (szerzej zob. podrozdział 3, pkt 3.4). Jeżeli zaś to nieruchomość rolna należąca do dłużnika, jako nabyta po Nowelizacji z 2016 r., została obciążona obowiązkami, podobnie jak w przypadku egzekucji z nieruchomości, należy wskazać, że zbycie gruntu rolnego przez zarządcę przymusowego nie stanowi ich naruszenia. To nie dłużnik, ale zarządca ustanowiony wbrew jego woli dokonuje czynności zbycia nieruchomości rolnej.

⁷²⁵ Ewentualnie prawo pierwokupu może także przysługiwać zgodnie z art. 3 ust. 1 u.k.u. r. dzierżawcy nieruchomości rolnej, gdy umowa dzierżawy została zawarta w formie pisemnej i ma datę pewną oraz była wykonywana co najmniej przez 3 lata, licząc od tej daty oraz nabywana nieruchomość rolna wchodzi w skład gospodarstwa rodzinnego dzierżawcy.

5.2.2. Obowiązki związane z nabyciem nieruchomości rolnej lub gospodarstwa rolnego a ustanowienie zarządu przymusowego

Jeżeli w skład gospodarstwa rolnego wchodzi nieruchomości rolne, które dłużnik nabył po Nowelizacji z 2016 r., ewentualnie całe gospodarstwo rolne objęte obowiązkami wynikającymi z art. 2b ust. 1 i 2 u.k.u.r., należy przeanalizować, czy fakt odebrania dłużnikowi zarządu w ramach egzekucji przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym, stanowi złamanie nakazu prowadzenia gospodarstwa rolnego, w którego skład weszła nabyta nieruchomość rolna oraz zakazu oddania gruntu rolnego w posiadanie innym podmiotom przez okres 5 lat.

Objęcie gospodarstwa rolnego egzekucją przez zarząd przymusowy powoduje to, że dłużnika pozbawia się zarządu i przez to posiadania gospodarstwa rolnego, w tym gruntów rolnych wchodzących w jego skład. Zgodnie z art. 2b ust. 1 u.k.u.r. nabywca nieruchomości rolnej jest obowiązany prowadzić gospodarstwo rolne, w skład którego weszła nabyta nieruchomość rolna, przez okres co najmniej 5 lat od dnia nabycia przez niego tej nieruchomości, a w przypadku osoby fizycznej prowadzić to gospodarstwo osobiście. Odpowiednio ten obowiązek będzie dotyczył gospodarstwa rolnego nabytego w całości przez dłużnika. Za jego naruszenie można byłoby uznać całkowite zaprzestanie prowadzenia działalności rolniczej w wykorzystaniu gospodarstwa rolnego, co następuje w razie pozbawienia dłużnika zarządu nad gospodarstwem po ustanowieniu zarządu przymusowego. Przepis nie precyzuje, czy złamaniem nakazu będzie działanie tylko z własnej woli dłużnika, czy także zdarzenia od niego niezależne. Ponadto w okresie 5 lat nieruchomość oraz odpowiednio całe gospodarstwo rolne, nie może być zbyte ani oddane w posiadanie innym podmiotom. Ustawodawca w art. 2b ust. 2 u.k.u.r nie precyzuje, czy zakaz oddania w posiadanie dotyczy sytuacji, w których następuje to na podstawie czynności prawnej dokonanej przez właściciela, czy też pozbawienia dłużnika posiadania nieruchomości na skutek innych zdarzeń, wbrew jego woli, w tym ustanowienia zarządu przymusowego nad gospodarstwem rolnym. Analogicznie jak w przypadku egzekucji z nieruchomości rolnych (zob. podrozdział 3, pkt 3.4) należy wskazać, że nakaz prowadzenia działalności rolniczej oraz zakaz oddania nieruchomości rolnej albo odpowiednio gospodarstwa rolnego dotyczy jedynie tych przypadków, w których to sam nabywca własnym działaniem oddaje grunt lub całe gospodarstwo rolne w posiadanie innym podmiotom oraz zaprzestaje jego prowadzenia, a więc nie na skutek ustanowienia zarządu przymusowego.

Przeciwna interpretacja prowadziłaby do uznania, że niemożliwe byłoby prowadzenie egzekucji omawianym sposobem w stosunku do gospodarstw rolnych obciążonych obowiązkami, ewentualnie zawierających nieruchomości rolne nimi objęte, gdyż uchylenie zakazów jest zgodnie z art. 2b ust. 3 u.k.u.r. dopuszczalne jedynie za zgodą Dyrektora Generalnego KOWR wyrażoną na wniosek nabywcy nieruchomości rolnej, w przypadkach uzasadnionych ważnym interesem nabywcy nieruchomości rolnej lub interesem publicznym. Dłużnik egzekwowany nie będzie raczej zainteresowany złożeniem takiego wniosku. Ustanowienie zarządu przymusowego wbrew niemożliwemu do uchylenia zakazowi powodowałoby zaś zastosowanie sankcji nieważności oraz uprawnienie KOWR do wystąpienia o nabycie własności nieruchomości rolnej (gospodarstwa rolnego). Zgodnie z art. 9 ust. 1 pkt 2 u.k.u.r. nieważne jest oddanie w posiadanie nieruchomości rolnej bez zgody Dyrektora Generalnego KOWR. Jak to wyżej wskazano samo oddanie w posiadanie, jako czynność faktyczna, nie może być nieważne, więc sankcja nieważności dotyka czynność prawną lub zdarzenie prawne prowadzące do oddania w posiadanie gruntu. W analizowanym przypadku nieważność objęłaby zatem ustanowienie zarządu przymusowego w drodze postanowienia sądu jako zdarzenia prowadzącego do pozbawienia dłużnika posiadania gospodarstwa rolnego. Powraca opisany powyżej problem wzruszalności prawomocnych postanowień sądu z uwagi na naruszenie przepisów u.k.u.r. Również postanowienie o ustanowieniu zarządu przymusowego nie może być podważone z uwagi na nierespektowanie zakazu oddania w posiadanie nieruchomości rolnej lub gospodarstwa rolnego.

Zgodnie z art. 9 ust. 2 u.k.u.r. jeżeli nabywca nieruchomości rolnej nie podjął lub zaprzestał prowadzenia gospodarstwa rolnego, a w przypadku osoby fizycznej osobistego prowadzenia gospodarstwa rolnego, w skład którego weszła nabyta nieruchomość rolna lub oddał w posiadanie nabytą nieruchomość rolną bez zgody, KOWR może wystąpić do sądu o nabycie własności tej nieruchomości na rzecz Skarbu Państwa, za zapłatą ceny odpowiadającej jej wartości rynkowej określonej stosownie do przepisów o gospodarce nieruchomościami. Skorzystanie z tego uprawnienia powodowałoby, że na skutek zaprzestania przez dłużnika prowadzenia gospodarstwa rolnego i oddania go w posiadanie innemu podmiotowi po ustanowieniu zarządu przymusowego, KOWR miałby możliwość pozbawienia dłużnika własności nieruchomości rolnej lub całego gospodarstwa rolnego, tylko dlatego, że przeciwko niemu została wszczęta egzekucja omawianym sposobem.

Z uwagi na powyższe należy przyjąć, że w razie ustanowienia zarządu przymusowego i pozbawienia dłużnika możliwości prowadzenia i posiadania gospodarstwa rolnego lub wchodzących w jego skład nieruchomości rolnych nie dochodzi do naruszenia obowiązków przewidzianych w art. 2b ust. 1 i 2 u.k.u.r., tj. zaprzestania prowadzenia gospodarstwa rolnego oraz oddania w posiadanie nieruchomości rolnych lub odpowiednio gospodarstwa rolnego.

5.3. Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego a egzekucja przez sprzedaż gospodarstwa rolnego

Przed Nowelizacją z 2019 r. do egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego miały zastosowanie ograniczenia w wyborze nabywcy określone w art. 2a ust. 1 i 2 u.k.u.r. Należy przeanalizować, czy po zmianie przepisów wyłączenie zastosowania art. 2a ust. 1 i 2 u.k.u.r. w zw. z art. 4a u.k.u.r. dotyczące nabycia nieruchomości rolnej w toku postępowania egzekucyjnego, ma również zastosowanie do egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego. Podobnie jak w przypadku egzekucji przez zarząd przymusowy należy wskazać, że omawiane wyłączenie znajdzie zastosowanie także do egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego jako całości (zob. argumentacja powyżej).

Kontrola nad sprzedażą gospodarstwa rolnego w toku egzekucji będzie sprawowana przez zastosowanie przysługujących KOWR praw pierwokupu i nabycia. Należy przeanalizować, które z nich ma zastosowanie w omawianej instytucji. Jak to wyżej wskazano (zob. rozdział III, podrozdział 3, pkt 3.4.2) przeniesienie własności na nabywcę nie następuje na podstawie postanowienia sądu, lecz w drodze cywilnoprawnej umowy sprzedaży zawartej przez zarządcę przymusowego z nabywcą⁷²⁶, zarówno w trybie sprzedaży z wolnej ręki (art. 1064¹⁸ k.p.c.), jak i licytacji (art. 1064²⁰ k.p.c.). Taka czynność będzie zatem objęta prawem pierwokupu dzierżawcy całego gospodarstwa rolnego albo KOWR, o ile w wyniku nabycia gospodarstwa rolnego nie nastąpi powiększenie gospodarstwa rodzinnego, jednak do powierzchni nie większej niż 300 ha, a nabywane gospodarstwo rolne jest położone w gminie, w której ma miejsce zamieszkania nabywca, lub w gminie graniczącej z tą gminą (art. 3 ust. 7 u.k.u.r. w zw. z art. 4a u.k.u.r.). Jeżeli nabywca nie spełnia tych wymogów, umowa sprzedaży powinna

⁷²⁶ M. Krakowiak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹⁸, n.t. 4, 6.

być zawarta pod warunkiem⁷²⁷, że uprawniony nie skorzysta z przysługującego mu prawa pierwokupu⁷²⁸. Następnie zarządca będzie zobowiązany do powiadomienia o możliwości skorzystania z prawa pierwokupu.

Podobnie jak w przypadku nabycia nieruchomości rolnych w ramach egzekucji z nieruchomości, nabywca gospodarstwa rolnego musi liczyć się z nałożeniem na niego obowiązków przewidzianych w art. 2b u.k.u.r. Jeżeli zaś gospodarstwo rolne zostało nabyte jako całość przez dłużnika po Nowelizacji z 2016 r., zostało obciążone wynikającym z art. 2b ust. 1 i 2 w zw. z art. 4a u.k.u.r. obowiązkiem prowadzenia go, w tym osobiście w przypadku osoby fizycznej, oraz zakazem zbywania lub oddawania w posiadanie przez okres 5 lat. Należy wskazać, że naruszeniem tych obowiązków nie będzie przeprowadzenie egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego, podobnie jak poprzez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym, gdyż do zbycia gospodarstwa rolnego nie dochodzi z woli dłużnika i na podstawie czynności przez niego podejmowanych. Nabywca nieruchomości rolnej lub gospodarstwa rolnego nie ma żadnego wpływu na te zdarzenia, przez co nie narusza obowiązków nałożonych na podstawie art. 2b ust. 1 i 2 u.k.u.r. (zob. argumentacja powyżej).

5.4. Wnioski

U.k.u.r. w obecnym kształcie nie powoduje znacznych utrudnień w prowadzeniu egzekucji przez zarząd przymusowy lub sprzedaż gospodarstwa rolnego. Ingeruje w nie jedynie za pomocą prawa nabycia przysługującego KOWR. Można zgłosić pewne krytyczne uwagi dotyczące zastosowania instytucji prawa nabycia w egzekucji. Mimo to, regulacje u.k.u.r. nie wpływają zasadniczo na zainteresowanie stron postępowania egzekucyjnego wykorzystaniem szczególnych sposobów egzekucji. Podkreślić ponownie należy, że są to instrumenty korzystne jedynie w przypadku gospodarstw rolnych o dużym stopniu zorganizowania, w których występuje rzeczywisty przyrost wartości wynikający z faktu funkcjonalnego połączenia składników materialnych i niematerialnych służących do prowadzenia działalności rolniczej.

⁷²⁷ Dopuszczalność zawarcia umowy zobowiązującej do sprzedaży gospodarstwa rolnego przez zarządcę przymusowego przewiduje M. Krakowiak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...*, Warszawa 2019 (dostęp Legalis), art. 1064¹⁸, n.t. 6.

⁷²⁸ Ewentualnie prawo pierwokupu może także przysługiwać zgodnie z art. 3 ust. 1 w zw. z art. 4a u.k.u.r. dzierżawcy całego gospodarstwa rolnego, gdy umowa dzierżawy została zawarta w formie pisemnej i ma datę pewną oraz była wykonywana co najmniej przez 3 lata, licząc od tej daty oraz nabywane gospodarstwo rolne wchodzi w skład gospodarstwa rodzinnego dzierżawcy.

6. Podsumowanie

Odnosząc powyższe rozważania do problemu badawczego niniejszej rozprawy, na pytanie, czy rolnictwo podlega ochronie w egzekucji za pomocą instrumentów u.k.u.r., należy odpowiedzieć przecząco. Przedmiotem zainteresowania tej ustawy są nieruchomości rolne. W toku postępowania egzekucyjnego może dojść do ich nabycia, dlatego egzekucję objęto zakresem zastosowania u.k.u.r., w tym celu, aby kontrola obrotu gruntami rolnymi była totalna, a nie dlatego, że intencją ustawodawcy było objęcie rolnictwa szczególną ochroną także w egzekucji. Nieruchomości rolne należą do najważniejszych zasobów wykorzystywanych do działalności rolniczej. Pośrednio kontrolowanie obrotu gruntami wpływa na kondycję rolnictwa, chociażby poprzez dążenie do przekazania gruntów rolnych osobom faktycznie zajmującym się działalnością rolniczą. Ingerencja u.k.u.r. w egzekucję nie ma jednak na celu zapewnienie ochrony rolnikom jako dłużnikom. Negatywnie należy ocenić wpływanie na egzekucję za pomocą „zewnętrznych” instrumentów, jakie wprowadza u.k.u.r., niedostosowanych do specyfiki postępowania egzekucyjnego.

Przed Nowelizacją z 2019 r. na skutek ograniczenia kręgu nabywców uprawnionych do nabycia nieruchomości rolnych, cena uzyskiwana z egzekucji z tych przedmiotów była niższa, niekiedy nawet licytacja gruntów rolnych była niemożliwa z uwagi na brak uprawnionych podmiotów zainteresowanych nabyciem. Z tego powodu egzekucje przeciwko rolnikom mogły być nieskuteczne, ewentualnie mogły przynosić niższe zaspokojenie wierzycielom, przez to powodować dalsze związanie dłużników zobowiązaniem. Z drugiej strony, z uwagi na ograniczenie w możliwości nabywania nieruchomości rolnych przez inne osoby, rolnicy indywidualni mieli łatwiejszy do nich dostęp w toku egzekucji, co mimo powyższych zastrzeżeń, można ocenić jako pozytywny aspekt tej regulacji.

Na skutek zmiany przepisów w Nowelizacji z 2019 r. kontrola obrotu nieruchomościami rolnymi w u.k.u.r. sprawowana jest zasadniczo poprzez prawo nabycia przysługujące KOWR, które służy do przejmowania gruntów rolnych na własność Skarbu Państwa oraz następnie rozdysponowania ich rolnikom indywidualnym. Znamienne jest, że zgodnie z art. 1 u.w.s.n., co do zasady, żadne nieruchomości rolne z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa nie mogą być sprzedawane, nawet rolnikom indywidualnym przez okres 5 lat od wejścia w życie u.w.s.n., tj. do dnia 30 kwietnia 2021 r. Obecnie zatem prawo nabycia służy jedynie do gromadzenia własności gruntów rolnych w rękach

Skarbu Państwa. Ponadto nabywcy nieruchomości rolnych w toku egzekucji muszą liczyć się z nałożeniem obowiązków – zakazu zbywania i oddawania w posiadanie gruntu oraz prowadzenia gospodarstwa rolnego.

Gospodarstwo rodzinne, pomimo deklaracji ustawodawcy, nie jest chronione przez u.k.u.r., co wynika przede wszystkim z wadliwie zdefiniowanego przedmiotu ochrony, który „jedynie z nazwy” jest gospodarstwem rodzinnym. W istocie jest gospodarstwem indywidualnym, należącym do jednej osoby fizycznej, spełniającej określone warunki w zakresie kwalifikacji i okresu zamieszkania oraz władającej arealem gruntów rolnych nie większym niż 300 ha. Ustawa ponownie, „jedynie z nazwy” ma za zadanie kształtowanie ustroju rolnego, a wprowadza jedynie kontrolę obrotu nieruchomościami rolnymi. Ustrój rolny to złożony system, oczywiście obejmujący także obrót gruntami rolnymi, ale nie rozwiąże się jego problemów tylko poprzez ingerowanie w czynności i zdarzenia prawne prowadzące do nabycia prawa własności takich nieruchomości. Potrzeba rozwiązań systemowych, zapewniających realne wsparcie, niepodyktowane tylko aktualnymi potrzebami politycznymi, uwzględniające kompleksowo problemy rolnictwa, także w egzekucji.

Rozdział V. Upadłość, restrukturyzacja, restrukturyzacja zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne jako uzupełnienie instrumentów ochrony rolnictwa w egzekucji

1. Uwagi wstępne

Egzekucja sądowa i administracyjna ma charakter singularny, gdyż jest skierowana do poszczególnych części majątku dłużnika. Egzekucja uniwersalna, tj. jednoczesne zastosowanie środków przymusu do całego majątku dłużnika, tradycyjnie jest utożsamiana z upadłością⁷²⁹. Przy analizie przepisów o egzekucji sądowej i administracyjnej nie można więc pominąć ich powiązania z p.u. i p.r., stanowiącymi łącznie zespół norm regulujących skutki niewypłacalności dłużnika, coraz częściej nazywany prawem o niewypłacalności⁷³⁰. Problem ochrony rolnictwa w egzekucji wiąże się z szerszym zagadnieniem niewypłacalności rolników. Wówczas, gdy środki przewidziane w przepisach o postępowaniu egzekucyjnym nie są wystarczające, czyli nie jest możliwe uzyskanie zaspokojenia wierzycieli z uwagi na istniejący lub potencjalny brak zdolności do realizowania zobowiązań przez dłużnika, zastosowanie mają przepisy p.u. lub p.r. Rolnikom dedykowana jest ponadto specjalna ustawa dotycząca restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne, która ma zastosowanie w stosunku do osób, wobec których nie toczy się postępowanie upadłościowe, ani restrukturyzacyjne. Zakłada wsparcie państwa w drodze pomocy publicznej udzielanej rolnikom z problemami z niewypłacalnością.

Należy ustalić, czy przepisy prawa o niewypłacalności przewidują normy szczególne poświęcone ochronie rolnictwa oraz określić ich stosunek do omówionych w poprzednich rozdziałach instytucji egzekucji. Analizie zostanie poddana funkcja powołanych regulacji w kontekście ochrony rolnictwa w egzekucji, w szczególności, to czy stanowią skuteczne uzupełnienie przepisów o ochronie rolnictwa w egzekucji.

⁷²⁹ E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne...*, s. 11.

⁷³⁰ F. Zedler, *Zarys prawa upadłościowego*, Warszawa 2016, s. 21, 24-25; I. Gil, *Prymat postępowania restrukturyzacyjnych przed postępowaniem upadłościowym*, (w:) E. Marszałkowska-Krześ (red. nauk.), A. Machnikowska (red. nauk.), J. Kruczałak-Jankowska (red. nauk.), I. Gil (red. nauk.), *Postępowanie upadłościowe. Współczesne problemy stosowania*, Warszawa 2019, s. 13.

2. Rolnicy a upadłość

2.1. Uwagi wstępne

Przepis art. 1 ust. 1 p.u. określa przedmiot regulacji tej ustawy jako: 1) zasady wspólnego dochodzenia roszczeń wierzycieli od niewypłacalnych dłużników będących przedsiębiorcami; 2) zasady dochodzenia roszczeń od niewypłacalnych dłużników będących osobami fizycznymi nieprowadzącymi działalności gospodarczej; 3) skutki ogłoszenia upadłości; 4) zasady umarzania zobowiązań upadłego będącego osobą fizyczną. Naczelne pojęcie p.u. – stan niewypłacalności – zdefiniowany jest w art. 11 tej ustawy. Dłużnik jest niewypłacalny, jeżeli utracił zdolność do wykonywania swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych. Dla ułatwienia ustalenia tej przesłanki w danym przypadku ustawodawca ustanawia domniemanie, że utrata zdolności do wykonywania wymagalnych zobowiązań występuje, jeżeli opóźnienie w wykonaniu zobowiązań pieniężnych przekracza trzy miesiące (art. 11 ust. 1a p.u.). Dodatkowe wymogi dotyczą dłużników będących osobą prawną albo jednostką organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną. Takie podmioty są niewypłacalne także wtedy, gdy ich zobowiązania pieniężne przekraczają wartość majątku (nie wlicza się do niego składników niewchodzących w skład masy upadłości⁷³¹), a stan ten utrzymuje się przez okres przekraczający dwadzieścia cztery miesiące (art. 11 ust. 2 i 3 p.u.). Również w tym przypadku ustawodawca wprowadza dla uproszczenia domniemanie - zobowiązania pieniężne dłużnika przekraczają wartość jego majątku, jeżeli zgodnie z bilansem jego zobowiązania, z wyłączeniem rezerw na zobowiązania oraz zobowiązań wobec jednostek powiązanych, przekraczają wartość jego aktywów, a stan ten utrzymuje się przez okres przekraczający dwadzieścia cztery miesiące. Źródło zobowiązań powodujących niewypłacalność jest irrelewantne – mogą to być należności publiczne lub prywatne⁷³².

⁷³¹ Znamienne jest, że zgodnie z art. 63 ust. 1 pkt p.u. do masy upadłości nie wchodzi mienie, które jest wyłączone od egzekucji według przepisów k.p.c., a więc także przedmioty niezbędne do prowadzenia gospodarstwa rolnego wskazane w przepisach r.p.r.g.e. Stan niewypłacalności osoby prawnej prowadzącej działalność rolniczą będzie zatem ustalany na podstawie stosunku wysokości zobowiązań do wartości majątku nieobejmującego najważniejszych i najbardziej kosztownych składników gospodarstwa rolnego (szerzej zob. pkt 2.3.2 poniżej).

⁷³² Szerzej o pojęciu niewypłacalności zob. P. Filipiak, (w:) A. Hrycaj (red.), A. Jakubecki (red.), A. Witosz (red.), *System Prawa Handlowego. Tom 6. Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, Warszawa 2016, s. 661-704; P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2020 (dostęp Legalis), art. 11; R. Adamus, *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2019 (dostęp Legalis), art. 11; S. Gurgul, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2018 (dostęp Legalis), art. 11; P. Janda, *Prawo upadłościowe. Komentarz*, publikacja wyłącznie elektroniczna LEX 2019, art. 11;

Postępowanie upadłościowe służy przede wszystkim zaspokojeniu wierzycieli, ale pełni także inne funkcje: zapobiegawczą (inaczej nazywaną profilaktyczną – zapobieganie upadłościom kolejnych podmiotów), oddłużeniową (uwolnienie dłużnika od długów, które powstały nie z jego winy) i wychowawczą (kreowanie odpowiedzialnych postaw dłużników uczestniczących w obrocie gospodarczym)⁷³³. Normatywne cele postępowania upadłościowego określa art. 2 p.u. Są one inne w zależności od kategorii upadłego. Zgodnie z ust. 1 powołanego artykułu postępowanie uregulowane ustawą należy prowadzić tak, aby roszczenia wierzycieli mogły zostać zaspokojone w jak najwyższym stopniu, a jeśli racjonalne względy na to pozwolą – dotychczasowe przedsiębiorstwo dłużnika zostało zachowane. Tę regułę uzupełnia ust. 1a w stosunku do postępowań dotyczących osób fizycznych, którym zgodnie z art. 5 p.u. przyznano zdolność upadłościową – postępowanie wobec tych podmiotów należy prowadzić również tak, aby rzetelny dłużnik uzyskał możliwość oddłużenia. Zupełnie inaczej cele postępowania upadłościowego są określone wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej, wobec których ma zastosowanie tzw. upadłość konsumencka. Wobec tych podmiotów postępowanie należy prowadzić tak, aby umożliwić umorzenie zobowiązań upadłego niewykonanych w postępowaniu upadłościowym, a jeśli jest to możliwe – zaspokoić roszczenia wierzycieli w jak najwyższym stopniu (art. 2 ust. 3 p.u.)⁷³⁴.

F. Zedler, *Zarys prawa...*, s. 37-38; A. Machowska (w:), A. Machowska (red. nauk.), *Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe. Zagadnienia praktyczne*, Warszawa 2016, s. 159-162; M. Kubiczek, S. Bartosz, *Metodyka badania płynnościowej przesłanki niewypłacalności w świetle jej prawnej definicji*, „Doradca Restrukturyzacyjny” 2016, nr 1, s. 104-115; K. Osajda, *Uwagi o pojęciu niewypłacalności w świetle nowelizacji prawa upadłościowego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2016, nr 1, s. 11-16.

⁷³³ F. Zedler, *Zarys prawa...*, s. 43-45.

⁷³⁴ Szerzej o celach i zasadach postępowania upadłościowego zob. A. Witosz, A.J. Witosz, (w:) A. Hrycaj (red.), A. Jakubecki (red.), A. Witosz (red.); *System Prawa Handlowego. Tom. 6. Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, Warszawa 2016, s. 624-631; P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe...* (dostęp Legalis), art. 2; R. Adamus, *Prawo upadłościowe...* (dostęp Legalis), art. 2; S. Gurgul, *Prawo upadłościowe...* (dostęp Legalis), art. 2; P. Janda, *Prawo upadłościowe...* (dostęp LEX), art. 2; *idem*, *Zaspokojenie roszczeń wierzycieli jako cel postępowania upadłościowego*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 10, s. 63-74; P. Wołowski, *Cel oddłużeniowy jako jeden z naczelných celów postępowania upadłościowego*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2016, nr 12, s. 8-27; M. Mrówczyński, *Uczestnicy postępowania upadłościowego*, Warszawa 2019, s. 114-119; M. Zawadzka-Pąk, *Cele i funkcje postępowania upadłościowego*, (w:) I. Gil, A. Góra-Błaszczkowska, K. Flaga-Gieruszyńska, *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Wybrane aspekty postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego, restrukturyzacyjnego i upadłościowego w polskim systemie prawnym*, Sopot 2018, s. 125-140.

2.2. Ogłoszenie upadłości przez rolnika

2.2.1. Zdolność upadłościowa rolnika

Nie każdy podmiot jest adresatem norm p.u. Ustawa została skonstruowana w ten sposób, że ma zastosowanie do tych osób, którym przyznano tzw. zdolność upadłościową. Ich katalog określa art. 5 ust. 1 p.u., który stanowi, że przepisy p.u. stosuje się do przedsiębiorców w rozumieniu k.c., jeżeli ustawa nie stanowi inaczej. Zgodnie z art. 43¹ k.c. przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawą, której ustawa przyznaje zdolność prawną, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową. Zdolność upadłościowa przysługuje także na podstawie art. 5 ust. 1 p.u. spółkom z ograniczoną odpowiedzialnością i spółkom akcyjnym nieprowadzącym działalności gospodarczej, wspólnikom osobowych spółek handlowych, ponoszących odpowiedzialność za zobowiązania spółki bez ograniczenia całym swoim majątkiem oraz wspólnikom spółki partnerskiej⁷³⁵.

Jak to wyżej przedstawiono (zob. rozdział I, podrozdział 3, pkt 3.3.2), rolnik będący osobą fizyczną lub prawną, w świetle art. 43¹ k.c. może być uznany za przedsiębiorcę, jeżeli spełnia wymogi zawarte w tym przepisie. Podmioty, które pomimo zakwalifikowania do kategorii wskazanych w art. 5 p.u., nie mogą ogłosić upadłości wskazane są w art. 6 p.u. Należą do nich m.in. osoby fizyczne prowadzące gospodarstwo rolne, które nie prowadzą innej działalności gospodarczej lub zawodowej. Taka konstrukcja przepisu powoduje, że ustawodawca potwierdza, że rolnicy indywidualni są przedsiębiorcami i mogłaby im przysługiwać zdolność upadłościowa, gdyby nie wyraźne wyłączenie ustawowe⁷³⁶. Podmioty te podlegają przepisom o upadłości przewidzianym dla osób prowadzących działalność gospodarczą tylko wtedy, gdy podejmują także inną działalność gospodarczą lub zawodową, nawet jeżeli ma charakter uboczny w stosunku do prowadzenia gospodarstwa rolnego. W takim wypadku gospodarstwo rolne wchodzi

⁷³⁵ Szerzej o zdolności upadłościowej zob. J. Kruczałak-Jankowska, (w:) A. Hrycaj (red.), A. Jakubecki (red.), A. Witosz (red.), *System Prawa Handlowego. Tom. 6. Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, Warszawa 2016, s. 643-657; P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe...* (dostęp Legalis), art. 5; R. Adamus, *Prawo upadłościowe...* (dostęp Legalis), art. 5-6; S. Gurgul, *Prawo upadłościowe...* (dostęp Legalis), art. 5; P. Janda, *Prawo upadłościowe...* (dostęp LEX), art. 5-6; A.J. Witosz, (w:) A.J. Witosz (red.), *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2017 (dostęp LEX), art. 5-6; M. Mrówczyński, *Uczestnicy postępowania...*, s. 357-395.

⁷³⁶ B. Jeżyńska, *Producent rolny...*, s. 109; M. Pietraszewski, *Czy rolnik indywidualny...*, 52; J. Kruczałak-Jankowska, (w:) A. Hrycaj (red.), A. Jakubecki (red.), A. Witosz (red.), *System Prawa...*, s. 656.

do masy upadłości⁷³⁷. Żadnych ograniczeń p.u. nie przewiduje w zakresie ogłoszenia upadłości przez przedsiębiorców - rolników będących osobami prawnymi prowadzącymi gospodarstwo rolne, nawet gdy nie zajmują się inną działalnością gospodarczą⁷³⁸.

Znamiennie jest, że w omawianym przepisie ustawodawca posługuje się sformułowaniem „prowadzenie gospodarstwa rolnego”, a nie „prowadzenie działalności rolniczej”⁷³⁹. Jak to wyżej przedstawiono (szerzej zob. rozdział I, podrozdział 3, pkt 3.2.1), nie są to określenia jednoznaczne. „Prowadzenie gospodarstwa rolnego” jest węższym pojęciem. Nie każda działalność rolnicza musi być wykonywana w ramach gospodarstwa rolnego. Zdolność upadłościowa będzie zatem przysługiwała tym osobom fizycznym, które podejmują działalnością rolniczą poza gospodarstwem rolnym, np. zajmują się świadczeniem usług rolniczych w zakresie prac polowych, ale nie posiadają własnych gruntów rolnych, które łącznie z innymi składnikami mogłyby tworzyć gospodarstwo rolne w rozumieniu art. 55³ k.c.

2.2.2. Uprawnienie do ogłoszenia przez rolnika będącego osobą fizyczną upadłości konsumenckiej

Przepisy p.u. od 31 marca 2009 r.⁷⁴⁰ dopuszczają ogłoszenie upadłości także przez osoby fizyczne niebędące przedsiębiorcami w ramach tzw. upadłości konsumenckiej⁷⁴¹. W myśl art. 491¹ p.u. przepisy tytułu V poświęconego tej instytucji stosuje się wobec osób fizycznych, których upadłości nie można ogłosić zgodnie z przepisami działu II tytułu I części pierwszej p.u.⁷⁴² Rolnik będący osobą fizyczną prowadzącą

⁷³⁷ S. Gurgul, *Prawo upadłościowe...*, s. 32.

⁷³⁸ *Ibidem*, s. 32; R. Adamus, *Prawo upadłościowe...* (dostęp Legalis), art. 6, n.t. 7; Z. Miczek, *Wylączenia zdolności upadłościowej*, „Prawo Spółek” 2005, nr 7-8, s. 72; B. Jeżyńska, *Producent rolny...*, s. 109.

⁷³⁹ Inaczej A.J. Witosz, *Prawo upadłościowe...* (dostęp LEX), art. 6, n.t. 4 - w celu ustalenia znaczenia pojęcia „prowadzenia gospodarstwa rolnego” odwołuje się do pojęcia „prowadzenia działalności rolniczej” w rozumieniu art. 2 pkt 2 u.k.u.r.

⁷⁴⁰ Na mocy ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. z 2008 r., nr 234, poz. 1572).

⁷⁴¹ Na temat uzasadnienia nazwy „upadłość konsumencka” zob. F. Zedler, *Zarys prawa...*, s. 34.

⁷⁴² Szerzej o upadłości konsumenckiej zob. P. Wołowski, *Upadłość konsumencka na podstawie nowelizacji ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze z dnia 29 sierpnia 2014*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2014, nr 4, s. 53-68; R. Frey, *Umorzenie postępowania upadłościowego wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej*, (w:) E. Marszałkowska-Krześ (red. nauk.), A. Machnikowska (red. nauk.), J. Kruczałak-Jankowska (red. nauk.), I. Gil (red. nauk.), *Postępowanie upadłościowe. Współczesne problemy stosowania*, Warszawa 2019, s. 176 i nast.; A. Hrycaj, *Aksjologiczne podstawy umorzenia zobowiązań upadłego, będącego osobą fizyczną nieprowadzącą działalności gospodarczej*, (w:) I. Gil, A. Góra-Błaszczkowska, K. Flaga-Gieruszyńska, *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Wybrane aspekty postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego, restrukturyzacyjnego i upadłościowego w polskim systemie prawnym*, Sopot 2018, s. 275-292; A. Reczuch, *Niewypłacalność konsumencka jako zjawisko ekonomiczne i pojęcie prawne – analiza porównawcza*, (w:) I. Gil, A. Góra-Błaszczkowska, K. Flaga-Gieruszyńska, *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Wybrane aspekty*

gospodarstwo rolne nie może ogłosić upadłości zgodnie z art. 6 pkt 5 p.u., stąd dopuszczalne jest skorzystanie z instytucji upadłości konsumenckiej⁷⁴³. Jak to wyżej wskazano, cele „ogólnego” postępowania upadłościowego dotyczącego przedsiębiorców są inne niż skierowanego do konsumentów, które jest nastawione na oddłużenie dłużnika, a dopiero jeżeli jest to w danym przypadku możliwe – zaspokojenie wierzycieli w jak najwyższym stopniu. W upadłości konsumenckiej bezprzedmiotowy jest cel w postaci dążenia do zachowania dotychczasowego przedsiębiorstwa dłużnika, jeśli racjonalne względy na to pozwolą (art. 2 ust. 1 p.u.)⁷⁴⁴. Jest to zrozumiałe w razie upadłości konsumenta. W przypadku rolników będących osobami fizycznymi, zasadne jest jednak zawarcie w przepisach wytycznej nakazującej dążenie do zachowania gospodarstwa rolnego dłużnika.

Zgodnie z nowym przepisem art. 491¹ ust. 2 p.u.⁷⁴⁵, który wejdzie w życie z dniem 24 marca 2020 r., w postanowieniu o ogłoszeniu upadłości sąd może postanowić, że postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych podlegających upadłości konsumenckiej będzie prowadzone zgodnie z przepisami części pierwszej, czyli właściwymi dla przedsiębiorców, jeżeli jest to uzasadnione znacznym rozmiarem majątku dłużnika, znaczną liczbą wierzycieli lub innymi uzasadnionymi przewidywaniami co do zwiększonego stopnia skomplikowania postępowania. Takie szczególne okoliczności mogą wystąpić w stosunku do rolników będących osobami

postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego, restrukturyzacyjnego i upadłościowego w polskim systemie prawnym, Sopot 2018, s. 293-302; R. Adamus, *Nowa upadłość konsumencka*, „Monitor Prawa Bankowego” 2015, nr 2, s. 102-111; G. Kozub, *Zakres podmiotowy odrębnego postępowania upadłościowego względem osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 4, s. 745-753; W. Głodowski, A. Hrycaj, *Zakres podmiotowy i podstawy ogłoszenia „upadłości konsumenckiej”*, „Państwo i Prawo” 2010, nr 2, s. 70-82; A.J. Witosz, *Przesłanki ogłoszenia upadłości konsumenckiej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2015, nr 2, s. 23-32; J. Podczaszy, *Instytucja upadłości konsumenckiej jako warunek utrzymania systemu społeczno-gospodarczego opartego na długu*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2017, nr 9, s. 61-67.

⁷⁴³ Tak jednomyślnie w doktrynie: S. Gurgul, *Prawo upadłościowe...*, s. 32; K. Michalak, *Ogłoszenie upadłości osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej na podstawie znowelizowanej ustawy prawo upadłościowe i naprawcze*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2009, nr 3-4, s. 79; W. Głodowski, A. Hrycaj, *Zakres podmiotowy...*, s. 76-77; P. Janda, *Prawo upadłościowe...* (dostęp LEX), art. 6, n.t. 7; A.J. Witosz, *Prawo upadłościowe...* (dostęp LEX), art. 491¹, n.t. 2; F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2011 (dostęp LEX), art. 491¹, n.t. 1; *idem*, *Zarys prawa...*, s. 33; A. Majchrzak, S. Czyżewski, *Przedsiębiorca rolny w świetle znowelizowanych przepisów prawa upadłościowego i restrukturyzacyjnego*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2016, t. XVIII, nr 4, s. 169; R. Adamus, *Prawo upadłościowe...* (dostęp Legalis), art. 491¹, n.t. VI.9; J. Kruczałak-Jankowska, (w:) A. Hrycaj (red.), A. Jakubecki (red.), A. Witosz (red.); *System Prawa...*, s. 656-657; M. Kuźnik, *Konsumencka zdolność upadłościowa – zakres podmiotowy*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2015, nr 240, s. 40.

⁷⁴⁴ S. Gurgul, *Prawo upadłościowe...*, s. 11.

⁷⁴⁵ Dodanym do p.u. na mocy ustawy z dnia 30 sierpnia 2019 r. o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1802).

fizycznymi, których działalność jest znacznego rozmiaru. Podkreślić należy, że odwołanie do przepisów dotyczących „ogólnego” postępowania upadłościowego obejmuje regulacje dotyczące etapu po ogłoszeniu upadłości, nie modyfikuje zdolności upadłościowej, ani nie zmienia reguły, zgodnie z którą ogłoszenie upadłości konsumenckiej jest przywilejem, a nie obowiązkiem dłużnika (szerzej zob. pkt 2.2.4 poniżej).

2.2.3. Uzasadnienie szczególnej sytuacji rolników w upadłości

Ratio legis wyłączenia z zastosowania przepisów o „ogólnym” postępowaniu upadłościowym rolników będących osobami fizycznymi nie można odnaleźć w uzasadnieniu projektu p.u. Ograniczono się jedynie do stwierdzenia, że „...projekt przewiduje wyłączenie możliwości ogłoszenia upadłości niektórych podmiotów prowadzących działalność gospodarczą. Wyłączenia te zasadniczo powtarzają rozwiązania przyjęte w prawie obecnym”⁷⁴⁶. Podkreślić należy, że wyłączenia w p.u. jedynie pozornie są zbieżne z wcześniejszymi regulacjami. W myśl art. 3 § 4 obowiązującego przed p.u. rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 roku Prawo upadłościowe⁷⁴⁷, nie można było ogłosić upadłości nie będącego osobą prawną przedsiębiorcy, którego działalność nie wymagała zgłoszenia do ewidencji w myśl przepisów o działalności gospodarczej. Do tej kategorii, podobnie jak obecnie⁷⁴⁸, zaliczała się osoba fizyczna prowadząca gospodarstwo rolne⁷⁴⁹. Odniesienie do instrumentu w postaci rejestru gospodarczego skutkowało tym, że o zdolności upadłościowej rolnika decydowały kryteria formalne, związane z wyłączeniem możliwości ewidencjonowania działalności gospodarczej, a nie cechy czy rozmiar samej produkcji rolnej⁷⁵⁰. Zatem jedynie pozornie w aktualnej regulacji powielono wcześniejsze

⁷⁴⁶ Uzasadnienie projektu ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze z dnia 29 sierpnia 2002 r., druk sejmowy nr 809, s. 11.

⁷⁴⁷ Tekst jedn. Dz. U. z 1991 r., nr 118, poz. 512 ze zm.

⁷⁴⁸ Zgodnie z art. 4 ustawy z dnia 6 marca 2018 r. o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej i Punkcie Informacji dla Przedsiębiorcy przepisów działu II dotyczącego ewidencji działalności gospodarczej nie stosuje się do działalności, o której mowa w art. 6 ust. 1 Prawa przedsiębiorców. Szerzej zob. na temat aktualnego stanu prawnego G. Koziół, (w:) G. Koziół (red.), *CEIDG. Rzecznik Małych i Średnich Przedsiębiorców. Przedsiębiorcy zagraniczni w obrocie gospodarczym. Komentarz*, Warszawa 2019 (dostęp Legalis), art. 4 oraz pogłębione rozważania na temat statusu przedsiębiorcy rolnego w rejestrach gospodarczych – B. Jeżyńska, *Producent rolny...*, s. 225-272.

⁷⁴⁹ Zob. szerszą analizę poprzednich regulacji dotyczących rolników indywidualnych: *Ibidem*, s. 106-114; E. Kremer, *Odpowiedzialność za zobowiązania...*, s. 285-302; P. Bielski, *Zdolność upadłościowa prowadzącego we własnym (wspólnym) imieniu gospodarstwo rolne*, „Rejent” 2006, r. 16, nr 1(177), s. 52 i nast.

⁷⁵⁰ E. Kremer, *Odpowiedzialność za zobowiązania...*, s. 297. W obecnym stanie prawnym podobne rozwiązanie wykorzystano w ustawie z dnia 5 lipca 2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem

rozwiązania. Obecnie spod zastosowania przepisów o „ogólnej” upadłości zostały wprost wyłączone osoby fizyczne prowadzące gospodarstwa rolne. Nie zastosowano odwołania do przepisów wyłączających zastosowanie regulacji o wpisie do ewidencji działalności gospodarczej.

Wyłączenie zdolności upadłościowej rolników indywidualnych jest uzasadniane przez Z. Miczka zamiarem ustawodawcy objęcia szczególną ochroną osób, dla których prowadzenie gospodarstwa rolnego jest podstawowym źródłem utrzymania⁷⁵¹. Podobnie P. Zimmerman ocenia, że *„Intencją ustawodawcy jest chronienie niewielkich gospodarstw rolnych, w sytuacji, kiedy fakt posiadania ziemi uprawnej jest podstawą utrzymania rolnika i jego rodziny. Artykuł 6 pkt 5 nie powinien być użyty zatem do wyłączenia spod reżimu prawa upadłościowego przedsiębiorców prowadzących działalność w przekraczającym te ramy rozmiarze”*⁷⁵². Należy podzielić co do zasady tę opinię. Przepisy o postępowaniu upadłościowym dedykowane przedsiębiorcom nie powinny mieć zastosowania wobec rolników prowadzących niewielkie gospodarstwa rolne, gdyż w obrocie gospodarczym występują w zasadzie jako konsumenci, a zatem słuszne jest objęcie ich upadłością konsumencką. Nadal w strukturze polskich gospodarstw rolnych takie niewielkie gospodarstwa są bardzo liczne (zob. dane statystyczne powołane w rozdziale III, podrozdziale 3, pkt 3.2.3). Inaczej należy ocenić sytuację rolnika będącego osobą fizyczną, ale prowadzącego działalność na dużą skalę, uczestniczącego w obrocie jako przedsiębiorca, ze wszystkimi tego skutkami, w tym negatywnym wpływem niewypłacalności tego podmiotu na otoczenie gospodarcze. Trudno wskazać uzasadnienie wyłączenia zastosowania „ogólnego” postępowania upadłościowego względem takiego podmiotu. Słusznie zatem B. Jeżyńska zaznacza

osoby fizycznej (Dz. U. poz. 1629). Ustawa reguluje zasady tymczasowego zarządzania przedsiębiorstwem po śmierci przedsiębiorcy, który we własnym imieniu wykonywał działalność gospodarczą na podstawie wpisu do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej oraz kontynuowania działalności gospodarczej wykonywanej z wykorzystaniem tego przedsiębiorstwa (art. 1 powołanej ustawy). Rolnik będący osobą fizyczną, z uwagi na brak możliwości uzyskania wpisu do CEIDG, nie może co do zasady skorzystać z instytucji zarządu sukcesyjnego. Jedynym przypadkiem, w którym ustawa może mieć względem niego zastosowanie jest prowadzenie obok działalności rolniczej także działalności gospodarczej innego rodzaju, podlegającej wpisowi do CEIDG. Wówczas zarządem sukcesyjnym jest objęte zarówno gospodarstwo rolne, jak i przedsiębiorstwo zmarłego przedsiębiorcy. Wyłączenie rolników spod zastosowania ustawy o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej jest słusznie krytykowane w doktrynie – J. Bieluk, *Ustawa o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 10.

⁷⁵¹ Z. Miczek, *Wyłączenia zdolności...*, s. 76.

⁷⁵² P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe...* (dostęp Legalis), art. 6, n.t. 6.

potrzebę różnicowania sytuacji prawnej rolników będących osobami fizycznymi w przepisach o upadłości, ze względu na skalę działalności⁷⁵³.

Potrzeba rozróżnienia statusu rolników w upadłości nie została odzwierciedlona w art. 6 pkt 5 p.u., który przewiduje, że nie można ogłosić upadłości względem osoby fizycznej prowadzącej gospodarstwo rolne, która nie prowadzi innej działalności gospodarczej lub zawodowej. Brak w tej regulacji odniesienia do kryterium rozmiaru i skali działalności rolniczej. Jej prowadzenie przez osobę fizyczną nie równa się temu, że jest niewielkiego rozmiaru. Jednocześnie, taka aktywność nie „przekształca się” w działalność gospodarczą „poza gospodarstwem rolnym” umożliwiającą przyznanie zdolności upadłościowej, gdy osiąga pewien pułap rozwoju, dezaktualizacji wyłącznego celu zapewnienia utrzymania (co można wywnioskować w zacytowanej powyżej wypowiedzi P. Zimmermana). Rolnik będący osobą fizyczną prowadzący gospodarstwo rolne, będzie podlegał zastosowaniu przepisów o upadłości konsumenckiej, niezależnie od skali prowadzonej działalności, a osoba prawna zajmująca się taką samą działalnością, jest objęta przepisami p.u. właściwymi dla przedsiębiorców⁷⁵⁴.

⁷⁵³ B. Jeżyńska, *Producent rolny...*, s. 110.

⁷⁵⁴ Podobną ewolucję w zakresie zdolności upadłościowej rolników przeszło ustawodawstwo włoskie. Dotychczas, podobnie jak w prawie polskim, przedsiębiorcy rolni we Włoszech nie podlegali regulacjom dotyczącym upadłości właściwym dla przedsiębiorców. Z uwagi na to, że art. 2221 włoskiego kodeksu cywilnego z dnia 16 marca 1942 r. - Regio decreto 16 marzo 1942, n. 262 *Approvazione del testo del Codice civile*. (042U0262) (GU n.79 del 4-4-1942) przyznający zdolność upadłościową, odnosi się jedynie do przedsiębiorców handlowych, a dotychczas nie było przepisów szczególnych odmiennie regulujących tę kwestię, zdolność upadłościowa przysługiwała jedynie podmiotom prowadzącym działalność handlową. Ogłosić upadłości nie mogli zaś przedsiębiorcy rolni, których definicję reguluje przepis art. 2135 włoskiego k.c. Jedynie ci przedsiębiorcy, którzy łączyli prowadzenie działalności handlowej i rolniczej, mogli podlegać procedurom upadłościowym. Zaznaczyć należy, że forma prawna nie wpływała na modyfikację tej reguły. Zarówno osoba fizyczna, jak i osoba prawna, spółka, nie mogły ogłosić zdolności upadłościowej, jeżeli prowadziły działalność rolniczą (E. Guadagno, *Fallimento e impresa agricola: un percorso legislativo tormentato. Il caso italiano e quello francese*, „Diritto e Giurisprudenza Agraria, Alimentare e dell’Ambiente” 2012, nr 5, s. 305; L. Oglio, *Italian bankruptcy law requires restyling only one year after its enactment*, “Insolvency and Restructuring International. The Journal of the Section on Insolvency, Restructuring and Creditors’ Rights (SIRC)” 2007, vol. I, nr 2, s. 19; L. Ghia, *Restructurings And Reorganizations In Italy. An Overview of Italian Bankruptcy Legislation for Large Insolvent Companies*, materiały konferencyjne – International Insolvency Institute. Tenth Annual International Insolvency Conference, 7-8 czerwca 2010 r., s. 11). Uzasadnieniem odmiennego traktowania rolników była m.in. sezonowość ich działalności, silne uzależnienie od czynników atmosferycznych i środowiskowych, na które człowiek nie ma wpływu, a co za tym idzie, podleganie podwójnemu ryzyku – biologicznemu i ekonomicznemu. Dodatkowo dawniej wskazywano na to, że niewypłacalność przedsiębiorcy rolnego nie jest tak dotkliwa dla gospodarki jak przedsiębiorcy handlowego, gdyż ma daleko mniejsze rozmiary oraz nie bazuje w tak dużym stopniu na środkach pozyskanych z kredytów. Niepodleganie procedurom upadłościowym historycznie traktowano wręcz jako przywilej (M. Wyjątek, *Problematyka niewypłacalności przedsiębiorcy rolnego we Włoszech a instytucje prawa upadłościowego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2013, nr 2, s. 152; T. Sannini, T. Stanghellini, *L'imprenditore agricolo Insolvente tra fallimento e sovraindebitamento: un caso nel florovivaismo pistoiense*, „Il Caso.it”, 20 lipca 2015 r., <http://www.ilcaso.it/articoli/810.pdf>, dostęp 21 grudnia 2019 r., s. 1). Przemiany gospodarcze i społeczne doprowadziły do nowelizacji prawa upadłościowego i nowego podejścia do problemów niewypłacalności dłużników, w tym przedsiębiorców rolnych. W dniu 19 października 2017 r. parlament włoski delegował

Pozytywnie należy ocenić dodanie przytoczonej powyżej regulacji pozwalającej na zastosowanie przepisów właściwych „ogólnemu” postępowaniu upadłościowemu w stosunku do przedsiębiorców, względem osób fizycznych posiadających zdolność do ogłoszenia upadłości konsumenckiej, jeżeli jest to uzasadnione znacznym rozmiarem majątku dłużnika, znaczną liczbą wierzycieli lub innymi uzasadnionymi przewidywaniami co do zwiększonego stopnia skomplikowania postępowania. W uzasadnieniu projektu odwoływano się jedynie do tego, że „...*postępowanie upadłościowe prowadzone wobec osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej może być równie skomplikowane, jak w przypadku upadłości przedsiębiorców, projekt wprowadza możliwość ogłoszenia upadłości w tej sprawie w trybie upadłości zwykłej (art. 491¹ ust. 2)*”⁷⁵⁵. Celem tej regulacji nie było zatem

rządowi przygotowanie nowej regulacji w zakresie prawa upadłościowego (Delega al Governo per l'adozione di disposizioni integrative e correttive dei decreti legislative adottati in attuazione della delega per la riforma delle discipline della crisi di impresa e dell'insolvenza, di cui alla legge 19 ottobre 2017, n. 155, (GU n.254 del 30-10-2017). Na tej podstawie w dniu 12 stycznia 2019 r. przyjęto dekret legislacyjny wprowadzający nowy kodeks kryzysu gospodarczego i upadłości (Decreto Legislativo 12 gennaio 2019, n. 14 Codice della crisi d'impresa e dell'insolvenza in attuazione della legge 19 ottobre 2017, n. 155, 19G00007, GU n.38 del 14-2-2019 - Suppl. Ordinario n. 6), zwany dalej: włoskim kodeksem upadłości). Zgodnie z art. 1 ust. 1 nowego włoskiego kodeksu upadłości przedmiotem jego regulacji jest sytuacja kryzysu gospodarczego (w polskiej terminologii zagrożenia niewypłacalnością) lub niewypłacalności dłużnika, czy to konsumenta, czy profesjonalisty, czy przedsiębiorcy, który wykonuje, nawet nie dla zysku, działalność handlową, rzemieślniczą czy rolniczą, działając jako osoba fizyczna, osoba prawna lub inna jednostka zbiorowa, grupa spółek lub spółek publicznych, z wyłączeniem państwa i organów publicznych (tłum. własne, w oryginale: *Il presente codice disciplina le situazioni di crisi o insolvenza del debitore, sia esso consumatore o professionista, ovvero imprenditore che eserciti, anche non a fini di lucro, un'attività commerciale, artigiana o agricola, operando quale persona fisica, persona giuridica o altro ente collettivo, gruppo di imprese o società pubblica, con esclusione dello Stato e degli enti pubblici*). Nowe prawo zmienia podejście do upadłości, nie tylko zwiększając zakres podmiotów, w stosunku do których ma zastosowanie włoski kodeks upadłości, ale także modyfikując podejście do instytucji insolwencyjnych. Wyrazem tego jest odejście od stosowania terminu bankructwo (*il fallimento*), który budzi negatywne skojarzenia, a wprowadzenie pojęcia likwidacja sądowa (*la liquidazione giudiziale*), o neutralnym wydźwięku. Nacisk położono na dążenie do uniknięcia upadłości, wspomagania podmiotów w ekonomicznym kryzysie i powrotu do życia gospodarczego. Pomimo objęcia zakresem podmiotowym zastosowania włoskiego kodeksu upadłości przedsiębiorców rolnych, są oni traktowani w sposób analogiczny do konsumentów i tzw. małych przedsiębiorców, a nie przedsiębiorców handlowych. Zgodnie z art. 121 włoskiego kodeksu upadłościowego, likwidacji sądowej (upadłości w polskiej terminologii) podlegają tylko przedsiębiorcy handlowi. Do przedsiębiorców rolnych mają za to zastosowanie procedury związane z nadmiernym zadłużeniem (*lo sovraindebitamento*). Definicję tego pojęcia wprowadza art. 2 ust. 1 lit. c włoskiego kodeksu upadłości określając że jest to stan kryzysu lub niewypłacalność konsumenta, profesjonalisty, małego przedsiębiorcy, przedsiębiorcy rolnego, start-upu i każdego innego dłużnika, który nie podlega procedurze likwidacji sądowej lub administracyjnej likwidacji przymusowej lub innym procedurom likwidacyjnym przewidzianym we włoskim kodeksie cywilnym lub innych przepisach szczególnych (tłum. własne, w oryginale: *«sovraindebitamento»: lo stato di crisi o di insolvenza del consumatore, del professionista, dell'imprenditore minore, dell'imprenditore agricolo, delle start-up innovative di cui al decreto-legge 18 ottobre 2012, n. 179, convertito, con modificazioni, dalla legge 17 dicembre 2012, n. 221, e di ogni altro debitore non assoggettabile alla liquidazione giudiziale ovvero a liquidazione coatta amministrativa o ad altre procedure liquidatorie previste dal codice civile o da leggi speciali per il caso di crisi o insolvenza*).

⁷⁵⁵ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw z dnia 28 maja 2019 r., druk sejmowy nr 3480, s. 35.

uregulowanie sytuacji rolników indywidualnych. Należy jednak wskazać, że tę instytucję można z powodzeniem wykorzystać w przypadku rolników, a więc osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, których pozbawiono „ogólnej” zdolności upadłościowej. Pozwoli to na różnicowanie ich sytuacji oraz zastosowanie trybu upadłości właściwego przedsiębiorcom, do tych podmiotów, których skala działalności nie uzasadnia zastosowania przepisów o upadłości konsumenckiej. Decyzja w tym zakresie pozostanie do uznania sądu rozpatrującego wniosek o ogłoszenie upadłości.

Powołana regulacja nie powoduje pełnego włączenia rolników indywidualnych do reżimu upadłości dedykowanego przedsiębiorcom, w szczególności nadal nie obciążono tych podmiotów obowiązkiem ogłoszenia upadłości, o czym szerzej poniżej. Ponadto, zgodnie z nowo dodanym art. 491¹ § 2 p.u. w postępowaniu, przeciwko podmiotom, które podlegają upadłości konsumenckiej, ale na mocy decyzji sądu stosuje się wobec nich przepisy o upadłości przedsiębiorcy, obowiązuje nadal przepis art. 491⁷ p.u. określający zasady tymczasowego pokrywania kosztów postępowania, gdy majątek niewypłacalnego dłużnika nie wystarcza na pokrycie kosztów postępowania albo w masie upadłości brak jest płynnych funduszy na ich pokrycie, przepis art. 491⁸ p.u., ustanawiający obowiązek syndyka do zwrócenia się do naczelnika urzędu skarbowego właściwego dla upadłego z wnioskiem o udzielenie informacji dotyczących upadłego, mających wpływ na ocenę jego sytuacji majątkowej oraz przepis art. 491¹⁰ p.u. dotyczący przesłanek umorzenia postępowania. Dodatkowo przepis art. 361 p.u. określający przesłanki umorzenia „ogólnego” postępowania upadłościowego stosuje się odpowiednio jedynie wówczas, gdy upadłość została ogłoszona wyłącznie na skutek uwzględnienia wniosku wierzyciela. Jeżeli upadłość nie została ogłoszona wyłącznie na skutek uwzględnienia wniosku wierzyciela, sąd stwierdza zakończenie postępowania upadłościowego również w przypadku braku masy upadłości lub gdy po całkowitym zlikwidowaniu masy upadłości z uwagi na brak funduszy masy upadłości, które mogłyby podlegać podziałowi, nie został sporządzony ostateczny plan podziału⁷⁵⁶.

⁷⁵⁶ Szerzej o ostatnich zmianach w upadłości konsumenckiej zob. S. Gurgul, J. Podczaszy, *Dalsza liberalizacja przepisów o upadłości konsumenckiej - konieczne zmiany w świetle uwarunkowań społeczno-gospodarczych*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2019, nr 3, s. 9-16.

2.2.4. Podmioty uprawnione do wnioskowania o ogłoszenie upadłości rolnika

W myśl art. 21 p.u. dłużnik jest obowiązany, nie później niż w terminie trzydziestu dni od dnia, w którym wystąpiła podstawa do ogłoszenia upadłości, złożyć w sądzie wniosek o ogłoszenie upadłości. Przepis ten ma zastosowanie do przedsiębiorców w „zwykłym” postępowaniu upadłościowym. Różnicą pomiędzy upadłością konsumencką i upadłością dedykowaną przedsiębiorcom jest fakt, że przedsiębiorca jest zobowiązany do złożenia wniosku o upadłość w momencie zaistnienia stanu niewypłacalności, a osoba fizyczna podlegająca zastosowaniu przepisów o upadłości konsumenckiej ma takie uprawnienie, a nawet przywilej (art. 491² ust. 3 p.u.). Nie ponosi odpowiedzialności odszkodowawczej w razie niezłożenia wniosku o ogłoszenie upadłości⁷⁵⁷. Rolnik, który jest osobą fizyczną ma zatem możliwość ubiegania się o oddłużenie, zaś osoba prawna zajmująca się działalnością rolniczą ma obowiązek złożenia wniosku o upadłość w określonym terminie. Nie zmienia tego wprowadzona w nowelizacji możliwość zastosowania do osób fizycznych podlegających zastosowaniu przepisów o upadłości konsumenckiej, regulacji poświęconych upadłości przedsiębiorców. Nadal rolnik indywidualny nie będzie miał obowiązku złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości w razie osiągnięcia stanu niewypłacalności.

Poza dłużnikiem, postępowanie upadłościowe w trybie „zwykłym” mogą zainicjować także inne podmioty wskazane w art. 20 p.u.⁷⁵⁸, m.in. zgodnie z ust. 1 tego artykułu każdy z wierzycieli osobistych dłużnika, a zatem także osoby prawnej zajmującej się działalnością rolniczą. Inaczej w upadłości konsumenckiej, w której wierzyciele mogą złożyć wniosek o ogłoszenie upadłości dłużnika jedynie wyjątkowo. Zgodnie z art. 8 p.u. wierzyciele mają takie uprawnienie w stosunku do osoby fizycznej, która była przedsiębiorcą, także po zaprzestaniu prowadzenia przez nią działalności gospodarczej, jeżeli od dnia wykreślenia z właściwego rejestru nie upłynął rok. Zgodnie z art. 9 p.u. wierzyciel może złożyć wniosek o ogłoszenie upadłości konsumenckiej osoby fizycznej, która faktycznie prowadziła działalność gospodarczą, nawet wówczas,

⁷⁵⁷ R. Frey, *Umorzenie postępowania...*, s. 175-193; R. Adamus, *Prawo upadłościowe...* (dostęp Legalis), art. 491¹, n.t. II.1, art. 491², n.t. V.1-2; S. Gurgul, *Prawo upadłościowe...*, Warszawa 2018 (dostęp Legalis), art. 491², n.t. 4.

⁷⁵⁸ W stosunku do dłużnika, wobec którego prowadzona jest egzekucja przez zarząd przymusowy albo przez sprzedaż przedsiębiorstwa, na podstawie k.p.c. – wniosek o ogłoszenie upadłości może złożyć zarządca ustanowiony w tym postępowaniu – art. 20 ust. 2 pkt 8 p.u.

gdy nie dopełniła obowiązku jej zgłoszenia we właściwym rejestrze, jeżeli od dnia zaprzestania prowadzenia działalności nie upłynął rok⁷⁵⁹. Wierzyciele rolnika będącego osobą fizyczną mogą zatem złożyć wniosek o ogłoszenie upadłości jedynie wtedy, gdy prowadził on także pozarolniczą działalność gospodarczą i jej zaprzestał. W innych wypadkach, wierzyciele nie mają uprawnień do podejmowania działań zmierzających do ogłoszenia upadłości konsumenckiej rolnika indywidualnego.

2.3. Stosunek upadłości do postępowania egzekucyjnego

2.3.1. Wpływ ogłoszenia upadłości na postępowania egzekucyjne

W ramach upadłości dochodzi do egzekucji uniwersalnej. Cały majątek dłużnika tworzący masę upadłości jest przekazywany na zaspokojenie wszystkich wierzycieli w ramach jednego postępowania. Wpływa to na toczące się przeciwko dłużnikowi egzekucje syngularne, w ramach egzekucji sądowej i administracyjnej, gdzie każdy z wierzycieli w osobnym postępowaniu dochodzi swojej wierzytelności, zajmując poszczególne składniki mienia dłużnika. Jakikolwiek prowadzenie egzekucji ze składników mienia dłużnika wchodzącego w skład masy upadłości utrudnia postępowanie upadłościowe i jest sprzeczne z zasadą jednoczesnego prowadzenia postępowania w celu zaspokojenia wszystkich wierzycieli⁷⁶⁰. Konflikt pomiędzy tymi postępowaniami rozstrzyga zgodnie z tą zasadą przepis art. 146 p.u., który stanowi, że postępowanie egzekucyjne skierowane do majątku wchodzącego w skład masy upadłości, wszczęte przed dniem ogłoszenia upadłości, ulega zawieszeniu z mocy prawa z dniem ogłoszenia upadłości. Postępowanie to umarza się z mocy prawa po uprawomocnieniu się postanowienia o ogłoszeniu upadłości⁷⁶¹. Zawieszenie postępowania egzekucyjnego nie stoi na przeszkodzie przysądzeniu własności

⁷⁵⁹ Szerzej zob. P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe...* (dostęp Legalis) art. 491², n.t. D.1-2; A. Witosz, (w:) A. Hrycaj (red.), A. Jakubecki (red.), A. Witosz (red.), *System Prawa...*, s. 1277-1278, 1280; M. Kuźnik, *Konsumencka zdolność...*, s. 34-45; S. Gurgul, *Prawo upadłościowe...*, Warszawa 2018 (dostęp Legalis), art. 491², n.t. 4; K. Forsyś, M. Medyński, *Status wierzyciela w postępowaniu upadłościowym osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej*, „Monitor Prawa Bankowego” 2016, nr 6, s. 88-100.

⁷⁶⁰ F. Zedler, *Zarys prawa...*, s. 107.

⁷⁶¹ Po złożeniu wniosku o ogłoszenie upadłości do czasu jego rozpoznania, w ramach zabezpieczenia, dopuszczalne jest zgodnie z art. 39 p.u. zawieszenie postępowania egzekucyjnego oraz uchylenie zajęcia rachunku bankowego, jeżeli jest to niezbędne do osiągnięcia celów postępowania upadłościowego - W. Głodowski, *Wpływ postępowania upadłościowego na sądowe postępowania egzekucyjne*, (w:) I. Gil, A. Góra-Błaszczkowska, K. Flaga-Gieruszyńska, *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Wybrane aspekty postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego, restrukturyzacyjnego i upadłościowego w polskim systemie prawnym*, Sopot 2018, s. 72.

nieruchomości, jeżeli przybicia prawomocnie udzielono przed ogłoszeniem upadłości, a nabywca egzekucyjny wpłaci w terminie cenę nabycia. Sumy uzyskane w zawieszonym postępowaniu egzekucyjnym, a jeszcze niewydane, przelewa się do masy upadłości po uprawomocnieniu się postanowienia o ogłoszeniu upadłości. Sumy uzyskane ze sprzedaży w postępowaniu egzekucyjnym składników majątkowych obciążonych rzeczowo traktuje się w postępowaniu upadłościowym jak sumy uzyskane z likwidacji obciążonych rzeczowo składników masy upadłości. Po dniu ogłoszenia upadłości niedopuszczalne jest skierowanie egzekucji do majątku wchodzącego w skład masy upadłości oraz wykonanie postanowienia o zabezpieczeniu lub zarządzenia zabezpieczenia na majątku upadłego, z wyjątkiem zabezpieczenia roszczeń alimentacyjnych oraz roszczeń o rentę z tytułu odszkodowania za wywołanie choroby, niezdolności do pracy, kalectwa lub śmierci oraz o zamianę uprawnień objętych treścią prawa dożywocia na dożywotnią rentę⁷⁶².

2.3.2. Upadłość a ograniczenia przedmiotowe egzekucji przeciwko rolnikom

Z dniem ogłoszenia upadłości majątek upadłego staje się masą upadłości, która służy zaspokojeniu wierzycieli upadłego (art. 61 p.u.). Obejmuje wyłącznie aktywa upadłego⁷⁶³. Przepis art. 63 p.u. określa co z mocy prawa nie wchodzi do masy upadłości, w tym m.in. mienie, które jest wyłączone od egzekucji według przepisów k.p.c. Wyrażne odesłanie jedynie do przepisów k.p.c. powoduje, że z masy upadłości nie są wyłączone te przedmioty, które są objęte ograniczeniami przedmiotowymi egzekucji w innych ustawach, w tym w u.p.e.a.⁷⁶⁴.

⁷⁶² Szerzej o relacji postępowania egzekucyjnego i postępowania upadłościowego zob. P. Gil, *Współpraca syndyka masy upadłości z komornikiem sądowym – zagadnienia wybrane*, (w:) K. Flaga-Gieruszyńska (red.), I. Gil (red.), A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Współczesny model egzekucji sądowej i postępowania egzekucyjnego. Zbiór studiów*, Sopot 2017, s. 233-251; W. Głodowski, *Wpływ postępowania...*, s. 71-87; E. Kłodzińska, *Wpływ ogłoszenia upadłości jednego z małżonków na postępowanie egzekucyjne*, (w:) I. Gil, A. Góra-Błaszczkowska, K. Flaga-Gieruszyńska, *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Wybrane aspekty postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego, restrukturyzacyjnego i upadłościowego w polskim systemie prawnym*, Sopot 2018, s. 89-102; A. Grela, *Wpływ ogłoszenia upadłości na postępowania egzekucyjne*, (w:) I. Gil, A. Góra-Błaszczkowska, K. Flaga-Gieruszyńska, *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Wybrane aspekty postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego, restrukturyzacyjnego i upadłościowego w polskim systemie prawnym*, Sopot 2018, s. 103-123; J. Stempień, *Obowiązki komornika sądowego związane z ogłoszeniem upadłości dłużnika lub wierzyciela*, (w:) I. Gil, A. Góra-Błaszczkowska, K. Flaga-Gieruszyńska, *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Wybrane aspekty postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego, restrukturyzacyjnego i upadłościowego w polskim systemie prawnym*, Sopot 2018, s. 141-150; R. Adamus, *Prawo upadłościowe...* (dostęp Legalis), art. 491¹, n.t. V, 5.

⁷⁶³ P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe...* (dostęp Legalis), art. 61, n.t. 3. Szerzej o masie upadłości zob. R. Adamus, (w:) A. Hrycaj (red.), A. Jakubecki (red.), A. Witosz (red.), *System Prawa...*, s. 745-750.

⁷⁶⁴ D. Chrapoński, (w:) A.J. Witosz (red.), *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2017 (dostęp LEX), art. 63, n.t. 2; *idem*, *Wyłączenia z masy upadłości*, Warszawa 2010, s. 321. Inaczej S. Gurgul,

Należy przeanalizować, czy w razie ogłoszenia upadłości rolnika, czy to osoby prawnej w ramach trybu przewidzianego dla przedsiębiorców, czy to osoby fizycznej w ramach upadłości konsumenckiej, wyłączeniu z masy upadłości podlegają przedmioty należące do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji zgodnie z art. 830 k.p.c. i wydanym na jego podstawie r.p.r.g.e.⁷⁶⁵. Są to z pewnością przedmioty wyłączone od egzekucji sądowej zgodnie z k.p.c. Należy zwrócić uwagę na to, że przepisów r.p.r.g.e. nie stosuje się w razie równoczesnego skierowania egzekucji do wszystkich nieruchomości wchodzących w skład gospodarstwa rolnego prowadzonego przez dłużnika (§ 5). Czy zatem ogłoszenie upadłości rolnika stanowi „skierowanie egzekucji do wszystkich nieruchomości gospodarstwa”, przez co r.p.r.g.e. nie ma zastosowania w upadłości, a masa upadłości obejmuje także przedmioty w nim wskazane? Przepis art. 63 ust. 1 pkt 1 p.u., stanowi, że nie wchodzi do masy upadłości mienie, które jest wyłączone od egzekucji według przepisów k.p.c., a nie nakazuje stosować przepisów o ograniczeniach przedmiotowych „odpowiednio”, co pozwalałoby na modyfikację przepisów r.p.r.g.e. oraz rozciągnięcie zastosowania § 5 także na skutki w masie upadłości⁷⁶⁶. Należy zatem wskazać, że do masy upadłości nie wchodzi przedmioty należące do rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne wskazane w r.p.r.g.e., z uwagi na zastosowanie wprost przepisów k.p.c. o wyłączeniach od egzekucji.

Podkreślić należy, że przepisy rozporządzenia obejmują najważniejsze – a przez to i potencjalnie najbardziej kosztowne – składniki gospodarstwa rolnego. Warto zwrócić uwagę chociażby na wskazane w § 1 pkt 15 r.p.r.g.e. budynki gospodarcze i grunty rolne, niezbędne do hodowli zwierząt w proporcji uzależnionej od wielkości stada podstawowego i niezbędnej nadwyżki inwentarza. Masa upadłości ma służyć zaspokojeniu wierzycieli, wyłączenie z niej zasadniczej części gospodarstwa rolnego prowadzonego przez upadłego powoduje, że ten cel może być udaremniony. Uzasadnienie regulacji r.p.r.g.e. ma podłoże gospodarcze, służy do podtrzymania

Postępowanie upadłościowe... (dostęp Legalis), art. 63, n.t. 4, wskazuje, że podstawą wyłączenia określonych dóbr z masy upadłości mogą być także przepisy art. 8–10 u.p.e.a. Jednocześnie zaznacza, że ma to „...marginesowe znaczenie, ponieważ z porównania przepisów dotyczących zwolnień i ograniczeń w egzekucji sądowej oraz w egzekucji administracyjnej wynika, że różnice między tymi przepisami są minimalne”. W kontekście sytuacji rolnika różnice w zakresie ograniczeń egzekucji nie są wcale minimalne. Z uwagi jednak na to, że przepisy w egzekucji sądowej przewidują szersze ograniczenia, w istocie problem odwołania się do przepisów u.p.e.a. w tym zakresie jest irrelevantny.

⁷⁶⁵ Tak R. Adamus, *Prawo upadłościowe...* (dostęp Legalis), art. 63, n.t. 1; D. Chrapoński, (w:) A.J. Witosz (red.), *Prawo upadłościowe...* (dostęp LEX), art. 63, n.t. 2 odwołuje się do art. 830 k.p.c. i obowiązującego przed r.p.r.g.e. rozporządzenia.

⁷⁶⁶ Na temat stosowania wprost, nie odpowiednio przepisów k.p.c. o wyłączeniach z egzekucji zob. szeroką argumentację D. Chrapońskiego, *Wyłączenia z masy...*, s. 322-327.

działalności rolniczej dłużnika pomimo egzekucji. Skoro upadłość ma na celu zaspokojenie wierzycieli, a tylko jeżeli to możliwe, zachowanie przedsiębiorstwa dłużnika, trudno wskazać uzasadnienie bezwzględnego wyłączenia z masy upadłości przedmiotów wskazanych w r.p.r.g.e., które mają na celu właśnie umożliwienie kontynuowania produkcji rolnej. Z punktu widzenia upadłego, przepis ten może być korzystny, gdyż duża część jego majątku, pomimo ogłoszenia upadłości, pozostanie w jego rękach. Trudno ocenić, czy powołana regulacja stanowi wyraz celowej ochrony rolnika jako dłużnika w upadłości, czy przeanalizowano również wpływ poszerzonych ograniczeń przedmiotowych w egzekucji sądowej przeciwko rolnikom podczas prac nad r.p.r.g.e.

Znamienne jest także to, że na skutek wyłączenia z masy upadłości przedmiotów niezbędnych do prowadzenia gospodarstwa rolnego wskazanych w przepisach r.p.r.g.e. na podstawie art. 11 ust. 2 i 3 p.u. stan niewypłacalności osoby prawnej prowadzącej działalność rolniczą będzie ustalany na podstawie stosunku wysokości zobowiązań do wartości majątku nieobejmującego najważniejszych i najbardziej kosztownych składników gospodarstwa rolnego. W rezultacie dłużnik w obiektywnie dobrej kondycji ekonomicznej może stać się według przepisów niewypłacalny i będzie przez to zobowiązany do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości, pod rygorem zastosowania sankcji przewidzianych w p.u., ewentualnie jego wierzyciel będzie miał takie uprawnienie. Z uwagi na powyższe skutki, wskazana jest zmiana przepisów i włączenie do masy upadłości przedmiotów wskazanych w r.p.r.g.e.

2.3.3. Upadłość a egzekucja przez sprzedaż gospodarstwa rolnego

Jak wskazuje M. Krakowiak, „...przepisy postępowania egzekucyjnego o egzekucji przez sprzedaż przedsiębiorstwa (gospodarstwa rolnego) stanowią swoistą konkurencję wobec postępowania upadłościowego, w ramach którego może dojść do likwidacji majątku dłużnika poprzez jego sprzedaż”⁷⁶⁷. Zasadniczą różnicą pomiędzy tymi trybami spieniężenia majątku dłużnika jest fakt, że w ramach upadłości dochodzi do egzekucji uniwersalnej całego majątku upadłego tworzącego masę upadłości. W egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego dochodzi zaś do egzekucji syngularnej, skierowanej do gospodarstwa rolnego, z wyłączeniem pozostałego mienia dłużnika niesłużącego do prowadzenia działalności rolniczej⁷⁶⁸.

⁷⁶⁷ M. Krakowiak, (w:) J. Jankowski (red.), *Kodeks postępowania...* (dostęp Legalis), art. 1064¹⁴, n.t. 2.

⁷⁶⁸ *Ibidem*.

Z uwagi na szczególny tryb upadłości rolników indywidualnych można oceniać, że bardziej korzystne dla wierzycieli jest wszczęcie egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego niż wnoszenie o ogłoszenie upadłości rolnika. Wówczas mają zastosowanie przepisy o upadłości konsumenckiej, której, po pierwsze, wierzyciel poza nielicznymi wyjątkami nie może zainicjować. Po drugie, wierzytelność potencjalnie może być zaspokojona w mniejszym stopniu, z uwagi na oddłużenie dłużnika jako zasadniczy cel postępowania, a nie zaspokojenie wierzycieli, jak to ma miejsce w „ogólnym” postępowaniu upadłościowym przeciwko przedsiębiorcom i egzekucji. Po trzecie, zasadą egzekucji jest rekompensowanie wierzycielowi także poniesionych kosztów postępowania egzekucyjnego oraz odsetek, które rosną aż do zaspokojenia wierzytelności w całości. Początkowo musi jednak pokryć zaliczki na prowadzenie egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego, które z uwagi na konieczność sporządzenia wyceny przez biegłych, mogą być stosunkowo wysokie. W razie niepowodzenia egzekucji tym sposobem, dług jeszcze wzrośnie o koszty⁷⁶⁹. Po czwarte, w egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego nie mają zastosowania ograniczenia dotyczące przedmiotów rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne określonych w r.p.r.g.e. W upadłości zaś, te składniki majątku dłużnika nie wchodzą w skład masy upadłości, przez co w znaczny sposób zmniejszają szanse wierzyciela na uzyskanie zaspokojenia wierzytelności.

2.4. Wnioski

Sytuacja rolnika w postępowaniu upadłościowym jest zróżnicowana w zależności od tego, czy jest osobą fizyczną, czy prawną. Osoba prawna objęta jest przepisami dedykowanymi przedsiębiorcom, a osoba fizyczna podlega upadłości konsumenckiej, o ile nie prowadzi oprócz działalności rolniczej także innej działalności gospodarczej lub zawodowej. Po nowelizacji, która wejdzie w życie z dniem 24 marca 2020 r., sąd będzie mógł podjąć decyzję o zastosowaniu przepisów o „ogólnym” trybie postępowania upadłościowego, jeżeli jest to uzasadnione znacznym skomplikowaniem postępowania. Ta okoliczność z pewnością może występować w stosunku do rolników indywidualnych prowadzących działalność rolniczą na dużą skalę. Pozwoli to na różnicowanie sytuacji rolników w upadłości w zależności od skali i rozmiaru działalności, pozostawiając

⁷⁶⁹ R. Adamus, *Prawo upadłościowe...* (dostęp Legalis), art. 491¹, n.t. II.

w reżimie upadłości konsumenckiej te osoby fizyczne, które prowadzą niewielkie gospodarstwa rolne w celu zaspokojenia własnych potrzeb.

Rolnik indywidualny podlegający przepisom o upadłości konsumenckiej jest uprzywilejowany, może, ale nie musi wnosić o ogłoszenie upadłości. Osoba prawna ma zaś obowiązek złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości w określonym terminie od dnia powstania stanu niewypłacalności. Wierzyciel rolnika ma inną pozycję w zależności od tego, czy toczy się „zwykłe” postępowanie upadłościowe, czy w ramach upadłości konsumenckiej. Może wnioskować, co do zasady, tylko o wszczęcie postępowania upadłościowego względem osób prawnych zajmujących się działalnością gospodarczą. Jego szanse na zaspokojenie wierzytelności są mniejsze w postępowaniu upadłościowym. Z tego powodu korzystniejsze dla wierzyciela może okazać się prowadzenie egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego dłużnika, którą może sam zainicjować, także w stosunku do osoby fizycznej. Pozwoli to na wyłączenie zastosowania ograniczeń przedmiotowych egzekucji zawartych w r.p.r.g.e.

Znamienne jest, że do masy upadłości nie wchodzi przedmioty należące do rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne wskazane w r.p.r.g.e., z uwagi na zastosowanie wprost przepisów k.p.c. o wyłączeniach od egzekucji. Przepisy rozporządzenia obejmują najważniejsze składniki gospodarstwa rolnego służące do działalności rolniczej. Brak możliwości prowadzenia z nich egzekucji ma zapewnić kontynuację produkcji rolnej. Ten cel nie jest powiązany z przepisami o upadłości, której zasadniczym celem jest doprowadzenie do zaspokojenia wierzycieli. Wyłączenie przedmiotów wskazanych w r.p.r.g.e. z masy upadłości należy ocenić jako niedostosowane do specyfiki upadłości, wymaga to interwencji ustawodawcy.

3. Rolnicy w postępowaniu restrukturyzacyjnym

3.1. Uwagi wstępne

Przepis art. 1 ust. 1 p.r. określa przedmiot regulacji tej ustawy jako: 1) zawieranie przez dłużnika niewypłacalnego lub zagrożonego niewypłacalnością układu z wierzycielami oraz skutki układu; 2) przeprowadzanie działań sanacyjnych. W myśl art. 6 p.r. postępowanie restrukturyzacyjne może być prowadzone wobec dłużnika niewypłacalnego w rozumieniu p.u. lub zagrożonego niewypłacalnością, tj. takiego dłużnika, którego sytuacja ekonomiczna wskazuje, że w niedługim czasie może stać się

niewypłacalny. W celu ustalenia zakresu tych pojęć należy odwołać się zatem do pojęcia niewypłacalności z art. 11 p.u.

Normatywnym celem postępowania restrukturyzacyjnego jest w myśl art. 3 ust. 1 p.r. uniknięcie ogłoszenia upadłości dłużnika przez umożliwienie mu restrukturyzacji w drodze zawarcia układu z wierzycielami, a w przypadku postępowania sanacyjnego - również przez przeprowadzenie działań sanacyjnych, przy zabezpieczeniu słusznych praw wierzycieli. Restrukturyzację podmiotu niewypłacalnego lub zagrożonego tym stanem przeprowadza się zgodnie z art. 2 p.r. w ramach następujących postępowań restrukturyzacyjnych: postępowania o zatwierdzenie układu, które umożliwia zawarcie układu w wyniku samodzielnego zbierania głosów wierzycieli przez dłużnika bez udziału sądu, przyspieszonego postępowania układowego, umożliwiającego dłużnikowi zawarcie układu po sporządzeniu i zatwierdzeniu spisu wierzytelności w uproszczonym trybie; postępowania układowego, przewidującego zawarcie układu po sporządzeniu i zatwierdzeniu spisu wierzytelności oraz postępowania sanacyjnego, w ramach którego przeprowadza się działań sanacyjne, tj. czynności prawnych i faktycznych, które zmierzają do poprawy sytuacji ekonomicznej dłużnika i mają na celu przywrócenie dłużnikowi zdolności do wykonywania zobowiązań, przy jednoczesnej ochronie przed egzekucją oraz zawarcie układu po sporządzeniu i zatwierdzeniu spisu wierzytelności⁷⁷⁰.

Postępowanie restrukturyzacyjne pełni następujące funkcje: sanacyjną (umożliwienie dłużnikowi skutecznej restrukturyzacji przedsiębiorstwa poprzez czasową ochronę przed wierzycielami i umożliwienie zawarcia z nimi układu), windykacyjną (zapewnienie zaspokojenia wierzycieli w maksymalnie możliwym stopniu), profilaktyczną (zapobieganie zatorom płatniczym i usuwanie zagrożenia niewypłacalności wierzycieli dłużnika), wychowawczą (kształtowanie dobrych praktyk gospodarczych, postaw dłużników zmierzających do ograniczenia zagrożenia niewypłacalnością)⁷⁷¹.

⁷⁷⁰ Szerzej o istocie postępowania restrukturyzacyjnego zob. P. Zimmerman, *Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2020 (dostęp Legalis), art. 3; R. Adamus, *Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2019 (dostęp Legalis), art. 3; A. Hrycaj, (w:) A. Hrycaj (red.), A. Jakubecki (red.), A. Witosz (red.), *System Prawa Handlowego. Tom. 6. Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, Warszawa 2016, s. 19-27; M. Kubiczek, B. Sokół, *Przesłanki prowadzenia postępowania restrukturyzacyjnego w świetle jego celu*, „Doradca Restrukturyzacyjny” 2015, nr 2, s. 22-31; P. Filipiak, *Prawo restrukturyzacyjne z perspektywy przedsiębiorcy w kryzysie finansowym*, „Palestra” 2015, nr 11-12, s. 11-24; A. Hrycaj, *Cztery postępowania restrukturyzacyjne*, „Doradca Restrukturyzacyjny” 2015, nr 1, s. 4-15.

⁷⁷¹ A. Hrycaj, *Prawo i postępowanie restrukturyzacyjne*, Warszawa 2019, s. 17-18.

Najważniejszym celem postępowania restrukturyzacyjnego jest ochrona przedsiębiorcy przed ogłoszeniem upadłości w razie zagrożenia niewypłacalnością lub niewypłacalności dłużnika. Realizacja tego zamierzenia następuje z wykorzystaniem instrumentów występujących w poszczególnych rodzajach postępowań restrukturyzacyjnych⁷⁷². W pewnym uproszczeniu można wskazać, że restrukturyzacja ma służyć zapobieganiu upadłości dłużnika, w razie powstania stanu zagrożenia niewypłacalnością. Jest w pewien sposób preferowana przez ustawodawcę, co przejawia się w przepisach art. 11 p.r. i art. 9b ust. 1 p.u., które ustanawiają prymat postępowania restrukturyzacyjnego nad postępowaniem upadłościowym w razie wystąpienia zbiegu – w pierwszej kolejności rozpoznaje się wniosek o wszczęcie postępowania restrukturyzacyjnego⁷⁷³.

3.2. Zdolność restrukturyzacyjna rolnika

Podobnie jak w p.u., regulacje p.r. mają zastosowanie wyłącznie do tych podmiotów, którym przyznano tzw. zdolność restrukturyzacyjną, czyli uprawnienie do wszczęcia postępowania restrukturyzacyjnego. Jest niezależna od zdolności upadłościowej. W sposób zupełny i autonomiczny podmioty uprawnione do skorzystania z restrukturyzacji reguluje art. 4 p.r., brak tu odwołania do przepisów p.u.⁷⁷⁴.

Zdolność restrukturyzacyjna przysługuje zgodnie z art. 4 ust. 1 pkt 1 p.r. przede wszystkim przedsiębiorcom w rozumieniu k.c.⁷⁷⁵. Rolnik jest przedsiębiorcą w rozumieniu art. 43¹ k.c., jeżeli spełnia wymogi przewidziane w tym przepisie, tj. nie zajmuje się działalnością rolniczą jedynie w celu zaspokojenia własnych potrzeb. Przepisy p.r. nie przewidują wyłączenia zdolności restrukturyzacyjnej takiego jak zawarte w art. 6 pkt 5 p.u., dotyczącego osoby fizycznej prowadzącej gospodarstwo rolne, która jednocześnie nie zajmuje się inną działalnością gospodarczą lub zawodową. Osoba prawna i osoba fizyczna zajmująca się działalnością rolniczą i będąca przedsiębiorcą jest zatem wyposażona w zdolność restrukturyzacyjną⁷⁷⁶. Rolnicy nie są

⁷⁷² I. Gil, *Prymat postępowań restrukturyzacyjnych...*, s. 14.

⁷⁷³ *Ibidem*, s. 18.

⁷⁷⁴ A. Hrycaj, *Postępowanie restrukturyzacyjne...*, s. 37.

⁷⁷⁵ Pozostałe podmioty, którym przysługuje zdolność restrukturyzacyjna to zgodnie z art. 4 ust. 1 pkt 2-4 p.r. spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i spółki akcyjne nieprowadzące działalności gospodarczej, wspólnicy osobowych spółek handlowych ponoszących odpowiedzialność za zobowiązania spółki bez ograniczenia całym swoim majątkiem oraz wspólnicy spółki partnerskiej.

⁷⁷⁶ S. Gurgul, *Postępowanie upadłościowe...*, s. 32, 997; A. Hrycaj, (w:) P. Filipiak (red.), A. Hrycaj (red.), *Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2017 (dostęp LEX), art. 4, n.t. 28-29; A. Majchrzak, S. Czyżewski, *Przedsiębiorca rolny...*, s. 170; P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe...* (dostęp Legalis), art. 5, n.t. 6; A. Jaworski, *Dopuszczalność stosowania ustawy Prawo restrukturyzacyjne do rolnika*

traktowani w sposób szczególny w przepisach p.r. Jest za to poświęcona im specjalna ustawa (szerzej poniżej podrozdział 4).

W myśl art. 7 p.r. postępowanie restrukturyzacyjne wszczyna się na wniosek restrukturyzacyjny złożony przez dłużnika, o ile ustawa nie stanowi inaczej. Przez wniosek restrukturyzacyjny należy rozumieć wniosek o otwarcie postępowania restrukturyzacyjnego oraz wniosek o zatwierdzenie układu przyjętego w postępowaniu o zatwierdzenie układu. Nie ma możliwości wszczęcia tego postępowania z urzędu, nawet w sytuacjach, w których niewypłacalność dłużnika ma wpływ na otoczenie gospodarcze, a co za tym idzie uzasadnia zastosowanie restrukturyzacji wbrew woli dłużnika⁷⁷⁷. Wierzyciel osobisty ma legitymację do złożenia wniosku jedynie o otwarcie postępowania sanacyjnego w stosunku do niewypłacalnej osoby prawnej (art. 283 ust. 2 p.r.). W innych wypadkach, nie ma takiego uprawnienia. Zainicjowanie innych postępowań restrukturyzacyjnych jest uzależnione od woli dłużnika.

3.3. Stosunek restrukturyzacji do postępowania egzekucyjnego

3.3.1. Wpływ restrukturyzacji na egzekucję

Skuteczna restrukturyzacja przedsiębiorstwa nie byłaby możliwa bez wstrzymania egzekucji prowadzonych przez wierzycieli, których kontynuacja mogłaby powodować pogłębienie się problemów z niewypłacalnością dłużnika. Konkretnie instrumenty ograniczające egzekucję w trakcie i po restrukturyzacji są uzależnione od rodzaju postępowania restrukturyzacyjnego. W pierwszej kolejności na podstawie przepisu art. 259 ust. 1 p.r. obowiązującego w postępowaniu przyspieszonym układowym, przepisu art. 278 p.r. w postępowaniu układowym oraz art. 312 p.r. w postępowaniu sanacyjnym, z dniem otwarcia postępowania restrukturyzacyjnego postępowania zabezpieczające i egzekucyjne, sądowe oraz administracyjne, dotyczące wierzytelności, które z mocy prawa objęte są układem (w postępowaniu sanacyjnym wszystkie, które są skierowane do majątku dłużnika wchodzącego w skład masy sanacyjnej), ulegają zawieszeniu z mocy prawa⁷⁷⁸. Zawieszenie postępowania egzekucyjnego powoduje, że nie można podejmować żadnych czynności egzekucyjnych

indywidualnego, „*Studia Iuridica Agraria*” 2018, vol. XVI, s. 72. Przed uchwaleniem p.r. rolnik będący osobą fizyczną nie miał możliwości skorzystania z poprzednika postępowania restrukturyzacyjnego – postępowania układowego - B. Jeżyńska, *Producent rolny...*, s. 110-114.

⁷⁷⁷ P. Zimmerman, *Prawo restrukturyzacyjne...* (dostęp Legalis), art. 7, n.t. 1.

⁷⁷⁸ P. Zimmerman, *Prawo restrukturyzacyjne...* (dostęp Legalis), art. 170, n.t. 1.

do czasu podjęcia lub umorzenia postępowania⁷⁷⁹. Ten skutek nie następuje w postępowaniu o zatwierdzenie układu. Następnie na podstawie art. 170 p.r. z dniem uprawomocnienia się postanowienia zatwierdzającego układ, już we wszystkich rodzajach postępowań restrukturyzacyjnych, postępowania zabezpieczające i egzekucyjne prowadzone przeciwko dłużnikowi w celu zaspokojenia wierzytelności objętych układem, ulegają umorzeniu z mocy prawa. Zawieszone postępowania zabezpieczające i egzekucyjne prowadzone przeciwko dłużnikowi w celu zaspokojenia wierzytelności nieobjętych układem mogą zostać podjęte na wniosek wierzyciela. Tytuły wykonawcze lub egzekucyjne obejmujące wierzytelności objęte układem, tracą wykonalność z mocy prawa. W postępowaniu sanacyjnym, zgodnie z art. 312 p.r. postępowanie egzekucyjne skierowane do majątku dłużnika wchodzącego w skład masy sanacyjnej wszczęte przed dniem otwarcia postępowania sanacyjnego ulega zawieszeniu z mocy prawa z dniem otwarcia postępowania. Sędzia-komisarz na wniosek dłużnika lub zarządcy może uchylić zajęcie dokonane przed dniem otwarcia postępowania sanacyjnego w postępowaniu egzekucyjnym lub zabezpieczającym skierowanym do majątku dłużnika wchodzącego w skład masy sanacyjnej, jeżeli jest to konieczne dla dalszego prowadzenia przedsiębiorstwa. Sumy uzyskane w zawieszonym postępowaniu egzekucyjnym, a jeszcze niewydane, przelewa się do masy sanacyjnej niezwłocznie po wydaniu postanowienia o otwarciu postępowania sanacyjnego. Skierowanie egzekucji do majątku dłużnika wchodzącego w skład masy sanacyjnej oraz wykonanie postanowienia o zabezpieczeniu roszczenia lub zarządzenie zabezpieczenia roszczenia na tym majątku jest niedopuszczalne po dniu otwarcia postępowania sanacyjnego⁷⁸⁰.

3.3.2. Restrukturyzacja a ograniczenia przedmiotowe egzekucji przeciwko rolnikom

Zgodnie z art. 240 p.r. z dniem otwarcia przyspieszonego postępowania układowego oraz odpowiednio postępowania układowego, mienie służące prowadzeniu przedsiębiorstwa oraz mienie należące do dłużnika staje się masą układową.

⁷⁷⁹ I. Gil, *Relacje postępowania egzekucyjnego do postępowania restrukturyzacyjnego oraz współpraca komornika sądowego i zarządcy ustanowionego w postępowaniu sanacyjnym*, (w:) K. Flaga-Gieruszyńska (red.), I. Gil (red.), A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Współczesny model egzekucji sądowej i postępowania egzekucyjnego. Zbiór studiów*, Sopot 2017, s. 207.

⁷⁸⁰ Na temat relacji pomiędzy postępowaniem egzekucyjnym i postępowaniem restrukturyzacyjnym szerzej zob.: A. Jarocho, *Udział komornika sądowego w postępowaniu restrukturyzacyjnym*, (w:) I. Gil, A. Góra-Błaszczkowska, K. Flaga-Gieruszyńska, *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Wybrane aspekty postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego, restrukturyzacyjnego i upadłościowego w polskim systemie prawnym*, Sopot 2018, s. 215-232; I. Gil, *Relacje postępowania...*, s. 199-214

Analogicznie skonstruowane jest pojęcie masy sanacyjnej w postępowaniu sanacyjnym – w myśl art. 294 p.r. z dniem otwarcia postępowania sanacyjnego mienie służące prowadzeniu przedsiębiorstwa oraz mienie należące do dłużnika stają się masą sanacyjną. Inaczej niż w upadłości, nie zastosowano tu konstrukcji odwołania do ograniczeń przedmiotowych egzekucji wskazanych w k.p.c., w celu wyłączenia tych przedmiotów z masy układowej lub sanacyjnej. Zatem całe mienie służące prowadzeniu przedsiębiorstwa dłużnika – gospodarstwa rolnego, co istotne, nawet nie będące jego własnością, służy do osiągnięcia celu postępowania restrukturyzacyjnego – realizacji układu z wierzycielami, także przedmioty wskazane w r.p.r.g.e.⁷⁸¹ Jest to prawidłowe rozwiązanie, przepisy rozporządzenia obejmują najważniejsze składniki gospodarstwa rolnego służące do prowadzenia działalności rolniczej. Wyłączenie ich z masy układowej i sanacyjnej mogłoby prowadzić do udaremnienia celu realizacji układu z wierzycielami.

3.3.3. Restrukturyzacja a egzekucja przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym

Egzekucja przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym jest zbliżona do postępowania sanacyjnego, w ramach którego dłużnik pozbawiany jest zarządu nad masą sanacyjną. Zarząd nad nią przejmuje zarządca wyznaczony przez sąd, który może dokonywać działań sanacyjnych, czyli czynności prawnych i faktycznych, które zmierzają do poprawy sytuacji ekonomicznej dłużnika i mają na celu przywrócenie dłużnikowi zdolności do wykonywania zobowiązań, przy jednoczesnej ochronie przed egzekucją. W ramach tego postępowania jest wykonywany układ z wierzycielami, podobnie jak w pozostałych rodzajach postępowań restrukturyzacyjnych.

Różnicą pomiędzy postępowaniem sanacyjnym a egzekucją przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem rolnym jest to, że dłużnik nie może wnioskować o wszczęcie egzekucji tym sposobem, ma zaś możliwość wszczęcia postępowania restrukturyzacyjnego. Wierzyciel jest uprawniony do skorzystania z tego szczególnego sposobu egzekucji, ale nie może zainicjować restrukturyzacji dłużnika, chyba, że jest nim niewypłacalna osoba prawna (art. 283 ust. 2 p.u.). Inny jest ponadto cel zarządu. W postępowaniu egzekucyjnym zadaniem zarządcy jest uzyskanie jak najwyższego dochodu z gospodarstwa rolnego na zaspokojenie roszczeń wierzycieli. W postępowaniu

⁷⁸¹ A. Hrycaj, (w:) A. Hrycaj (red.), A. Jakubecki (red.), A. Witosz (red.), *System Prawa...*, s. 198-199; P. Zimmerman, *Prawo restrukturyzacyjne...* (dostęp Legalis), art. 240, n.t. 2.

restrukturyzacyjnym zaś równie istotne jest przeprowadzenie działań sanacyjnych, czyli podjęcie działań, które mają polepszyć sytuację ekonomiczną gospodarstwa rolnego.

3.4. Wnioski

W p.r. brak jest przepisów przewidujących szczególne traktowanie czy ochronę rolnictwa. Rolnicy podlegają takim samym przepisom jak inni przedsiębiorcy, niezależnie od tego, czy są osobą fizyczną, czy prawną. Mogą bez przeszkód korzystać z instytucji przewidzianych w p.r., zmierzających do przywrócenia zdolności do pokrywania ich zobowiązań. Zainicjowanie postępowań restrukturyzacyjnych jest przy tym uzależnione co do zasady od woli dłużnika. Wierzyciel osobisty może wносить jedynie o wszczęcie postępowania sanacyjnego względem niewypłacalnej osoby prawnej. Brak jest analogicznego do regulacji p.u. wyłączenia z masy układowej lub sanacyjnej przedmiotów niezbędnych do prowadzenia gospodarstwa rolnego wskazanych w r.p.r.g.e., co należy ocenić pozytywnie.

4. Restrukturyzacja zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne

4.1. Uwagi wstępne

Odpowiedzią na dostrzeżony przez ustawodawcę problem związany z zadłużeniem rolników było uchwalenie szczególnej ustawy poświęconej restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne – u.r.z.g.r., która weszła w życie z dniem 8 lutego 2019 r. Jest to ustawa wprowadzająca instrumenty niezależne, a nawet alternatywne w stosunku do p.r. i p.u.⁷⁸², z uwagi na to, że nie może mieć zastosowania do podmiotów znajdujących się w upadłości oraz wobec których toczy się postępowanie restrukturyzacyjne.

Zgodnie z oceną skutków regulacji projektu u.r.z.g.r.⁷⁸³ problemem rozwiązywanym za pomocą tej regulacji jest *„Zadłużenie gospodarstw rolnych, wynikające m.in. z powielających się szkód powstałych w wyniku niekorzystnych zjawisk atmosferycznych czy kryzysów na rynkach rolnych, uniemożliwiające dalsze prowadzenie produkcji rolnej. Z informacji pozyskanych z banków kredytujących rolnictwo wynika, że*

⁷⁸² R. Adamus, *Prawo restrukturyzacyjne...* (dostęp Legalis), art. 2, n.t. 11.

⁷⁸³ Ocena skutków regulacji - projektu ustawy o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne z dnia 2 lipca 2018 r., druk sejmowy nr 2722, s. 1.

problem z obsługą kredytów bankowych ma ok. 2000 producentów rolnych. Wprowadzone programy pomocy krajowej dla producentów rolnych dotkniętych skutkami embargo rosyjskiego, niekorzystnymi zjawiskami atmosferycznymi lub afrykańskim pomorem świń umożliwiły pozostałym, szczególnie małym gospodarstwom rolnym, przezwyciężyć czasowe trudności w spłacie zadłużenia. Obecnie obowiązujące przepisy ustawy z dnia 15 maja 2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz. U. z 2017 r. poz. 1508, z późn. zm.) stwarzają szansę wyłącznie częściowej redukcji zadłużenia”.

Podczas posiedzenia sejmowych Komisji Finansów Publicznych i Komisji Rolnictwa Rozwoju Wsi procedujących nad projektem u.r.z.g.r. wyjaśniono, że adresatem ustawy jest wskazana przez banki grupa 1690 podmiotów, których wymagalne zadłużenie w okresie wrzesień-październik 2017 r. wynosiło łącznie 158 mln zł⁷⁸⁴. Inne dane wynikają natomiast z informacji udostępnionych przez Krajowy Rejestr Długów, zgodnie z którym wysokość zobowiązań pieniężnych podmiotów z sektora rolnictwa wynosiła w 2017 r. 456,6 mln zł⁷⁸⁵.

4.2. Zakres zastosowania

Przedmiotem u.r.z.g.r. są zgodnie z art. 1 ust. 1 zasady i warunki restrukturyzacji zadłużenia podmiotu prowadzącego gospodarstwo rolne. Taką restrukturyzacją można objąć długi o charakterze pieniężnym powstałe w związku z prowadzeniem działalności rolniczej przez podmiot prowadzący gospodarstwo rolne, wobec którego łącznie spełnione są następujące przesłanki:

- 1) jest osobą fizyczną, osobą prawną albo jednostką organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, której ustawa przyznaje zdolność prawną,
- 2) ma miejsce zamieszkania albo siedzibę na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej,
- 3) jest właścicielem gospodarstwa rolnego w rozumieniu przepisów u.p.r.,
- 4) jest małym, średnim lub dużym przedsiębiorstwem w rozumieniu załącznika I do rozporządzenia Komisji (UE) nr 702/2014 z dnia 25 czerwca 2014 r. uznającego niektóre kategorie pomocy w sektorach rolnym i leśnym oraz na obszarach

⁷⁸⁴ Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Finansów Publicznych (nr 353) i Komisji Rolnictwa Rozwoju Wsi (256) z dnia 11 września 2018 r., s. 44. Podczas posiedzenia Sejmu w dniu 8 listopada 2018 r. sprecyzowano, że grupa ta obejmuje jedynie podmioty, które uzyskały kredyty dofinansowane przez Skarb Państwa za pośrednictwem ARiMR – sprawozdanie stenograficzne z 71 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 8 listopada 2018 r., Warszawa 2018, s. 97.

⁷⁸⁵ Krajowy Rejestr Długów, *Posucha na wielu polach...*, s. 6.

wiejskich za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej⁷⁸⁶,

- 5) co najmniej od 3 lat prowadzi działalność rolniczą w rozumieniu przepisów u.p.r., w gospodarstwie wymienionym w pkt 3, licząc od dnia powstania wobec tego podmiotu obowiązku podatkowego w zakresie podatku rolnego w odniesieniu do gruntów wchodzących w skład tego gospodarstwa,
- 6) jest niewypłacalny w rozumieniu przepisów p.u. albo jest zagrożony niewypłacalnością w rozumieniu przepisów p.r.

Odnosząc się do poszczególnych przesłanek przyznania swoistej „zdolności restrukturyzacyjnej” w u.r.z.g.r. należy wskazać, że ustawa ta nie różnicuje sytuacji osób fizycznych i osób prawnych prowadzących gospodarstwa rolne, jak to ma miejsce w p.u. Ogranicza za to swoje zastosowanie do podmiotów, które mają siedzibę lub miejsce zamieszkania na terytorium Polski. W myśl art. 25 k.c. miejscem zamieszkania osoby fizycznej jest miejscowość, w której osoba ta przebywa z zamiarem stałego pobytu. Zgodnie zaś z art. 41 k.c., jeżeli ustawa lub oparty na niej statut nie stanowi inaczej, siedzibą osoby prawnej jest miejscowość, w której ma siedzibę jej organ zarządzający. Podkreślić należy, iż inaczej niż w przypadku u.k.u.r., przepisy u.r.z.g.r. nie wymagają przedstawienia zaświadczenia o zameldowaniu na stały pobyt jako dowodu wymaganego do ustalenia przesłanki zamieszkania w konkretnej gminie, od czego uzależnia się przypisanie statusu rolnika indywidualnego⁷⁸⁷. Podmiot ubiegający się o skorzystanie z instrumentów u.r.z.g.r. może zatem wszelkimi środkami dowodowymi wykazywać fakt zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Ponadto u.r.z.g.r. ma zastosowanie do właścicieli gospodarstwa rolnego w rozumieniu przepisów o podatku rolnym. Zgodnie z art. 2 ust. 1 u.p.r. za gospodarstwo rolne uważa się obszar gruntów, o których mowa w art. 1 u.p.r., tj. sklasyfikowanych w ewidencji gruntów i budynków jako użytki rolne, z wyjątkiem gruntów zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej innej niż działalność rolnicza, o łącznej powierzchni przekraczającej 1 ha lub 1 ha przeliczeniowy, stanowiących własność lub znajdujących się w posiadaniu osoby fizycznej, osoby prawnej albo jednostki

⁷⁸⁶ Dz. U. UE. L. z 2014 r. Nr 193, str. 1 ze zm., zwanego dalej jako: „rozporządzenie Komisji (UE) nr 702/2014”.

⁷⁸⁷ Zob. szerzej o relacji pojęć „zamieszkanie” i „zameldowanie” na gruncie u.k.u.r. - M. Komarowska-Horosz, *Pojęcie miejsca zamieszkania w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego i ustawie o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2018 r., II CSK 240/17*, „Studia Iuridica Agraria” 2018, vol. XVI, s. 81-90.

organizacyjnej, w tym spółki, nieposiadającej osobowości prawnej. Zastosowanie u.r.z.g.r. jest ograniczone tylko do podmiotów będących właścicielami gospodarstwa rolnego w rozumieniu u.p.r. W uzasadnieniu projektu u.r.z.g.r.⁷⁸⁸ wyjaśniono, że przyczyną określenia takiego kręgu adresatów regulacji jest konstrukcja instrumentów wsparcia zakładających przejęcie własności nieruchomości rolnych do Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa⁷⁸⁹. Trudno uznać takie wytłumaczenie za przekonujące, zwłaszcza, że nie wszystkie instrumenty stosowane w u.r.z.g.r. zakładają przejęcie gruntów rolnych przez Skarb Państwa. W opinii Rady Legislacyjnej takie działanie, wykluczające rolników dzierżawiących grunty z zastosowania ustawy, może być uznane za ich nierówne traktowanie⁷⁹⁰.

Kolejnym wymogiem zastosowania u.r.z.g.r. jest prowadzenie działalności rolniczej w rozumieniu przepisu art. 2 ust. 2 u.p.r., czyli produkcji roślinnej i zwierzęcej, w tym również produkcji materiału siewnego, szkółkarskiego, hodowlanego oraz reprodukcyjnego, produkcji warzywniczej, roślin ozdobnych, grzybów uprawnych, sadownictwa, hodowli i produkcji materiału zarodowego zwierząt, ptactwa i owadów użytkowych, produkcji zwierzęcej typu przemysłowego fermowego oraz chowu i hodowli ryb, co najmniej od 3 lat od dnia powstania obowiązku podatkowego w zakresie podatku rolnego. W Uzasadnieniu u.r.z.g.r. nie wyjaśniono przyczyn wprowadzenia minimalnego okresu prowadzenia działalności rolniczej. Prawdopodobnie ma na celu wyłączenie z zakresu zastosowania ustawy podmiotów, które od niedawna zajmują się produkcją rolną i w tym krótkim czasie już znacznie się zadłużyły. Wsparcie władzy publicznej jest w takim przypadku nieusprawiedliwione.

Przesłanką wyznaczającą zakres podmiotowy zastosowania u.r.z.g.r. jest ponadto posiadanie statusu małego, średniego lub dużego przedsiębiorstwa. Zgodnie z art. 1 załącznika I do rozporządzenia Komisji (UE) nr 702/2014 za przedsiębiorstwo, inaczej niż w myśl art. 55¹ k.c., uważa się podmiot prowadzący działalność gospodarczą bez względu na jego formę prawną, w szczególności osoby prowadzące działalność na

⁷⁸⁸ Uzasadnienie projektu ustawy o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne z dnia 2 lipca 2018 r., druk sejmowy nr 2722, zwane dalej jako: „Uzasadnienie u.r.z.g.r.”.

⁷⁸⁹ „Ograniczenie podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne do wsparcia w formie przejęcia długu przez Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa (KOWR) do właścicieli nieruchomości rolnych wiąże się z równoważnym przejęciem przez KOWR nieruchomości rolnych do Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa.” – Uzasadnienie u.r.z.g.r., s. 1.

⁷⁹⁰ Uwagi Rządowego Centrum Legislacji z 6 marca 2018 r. do projektu ustawy o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne - <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12307602/12487428/12487431/dokument335984.pdf> (dostęp 28 grudnia 2019 r.), s. 4.

własny rachunek oraz firmy rodzinne zajmujące się rzemiosłem lub inną działalnością, a także spółki lub organizacje prowadzące regularną działalność gospodarczą, czyli według terminologii stosowanej w polskim systemie prawa – przedsiębiorcę (art. 43¹ k.c.). Przepis art. 2 powołanego aktu określa, że do kategorii mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) należą przedsiębiorstwa, które zatrudniają mniej niż 250 pracowników i których roczny obrót nie przekracza 50 mln EUR lub których całkowity bilans roczny nie przekracza 43 mln EUR. Duże przedsiębiorstwo to takie, które zatrudnia więcej pracowników oraz osiąga wyższy obrót niż tak określony dla średniego przedsiębiorstwa. Małe przedsiębiorstwo definiuje się jako przedsiębiorstwo zatrudniające mniej niż 50 pracowników i którego roczny obrót lub całkowity bilans roczny nie przekracza 10 milionów EUR. W ramach kategorii MŚP mikroprzedsiębiorstwo definiuje się jako przedsiębiorstwo zatrudniające mniej niż 10 pracowników i którego roczny obrót lub całkowity bilans roczny nie przekracza 2 mln EUR. Przepisy u.r.z.g.r. odnoszą się jedynie do małego, średniego i dużego przedsiębiorstwa, zatem ich zastosowanie wyłączone jest w stosunku do mikroprzedsiębiorstw. Inaczej niż w przypadku p.u. oraz p.r., przepisy u.r.z.g.r. nie odwołują się do pojęcia przedsiębiorcy w rozumieniu k.c., a przepisów unijnych, służących do ustalenia zakresu pojęcia przedsiębiorstwa na potrzeby przepisów o pomocy publicznej.

Ostatnim warunkiem zastosowania u.r.z.g.r. jest pozostawanie w stanie niewypłacalności lub zagrożenia niewypłacalnością w rozumieniu p.r. W tym zakresie ustawa odwołuje się do regulacji p.r., która z kolei odsyła do p.u. w celu ustalenia pojęcia niewypłacalności.

Zakres podmiotowy zastosowania u.r.z.g.r. został osobiście skonstruowany, tworząc zlepek odwołań do różnych aktów prawnych – u.p.r., unijnego aktu prawnego o pomocy publicznej, pojęć oraz definicji niewypłacalności i zagrożenia niewypłacalnością w rozumieniu p.r., a także przesłanki miejsca zamieszkania lub siedziby uregulowanych w k.c. Podkreślenia wymaga fakt, że u.r.z.g.r. odnosi się do pojęć „gospodarstwo rolne” i „działalność rolnicza” w rozumieniu u.p.r., a nie u.k.u.r. Prawdopodobnie wynika to z faktu, że pojęcie gospodarstwa rolnego w przepisach o podatku rolnym jest prostsze do zweryfikowania w praktyce za pomocą dokumentów urzędowych – ewidencji gruntów i budynków, niż w definicji z art. 55³ k.c., do której odwołuje się u.k.u.r. Można wskazać, że taka konstrukcja niejako potwierdza, że u.k.u.r. nie jest kompleksową ustawą służącą do kształtowania ustroju rolnego. U.r.z.g.r.,

powiązana z ustrojem rolnym, odnosi się do definicji zawartych w ustawie podatkowej oraz wprowadza własne wymogi zastosowania, zamiast odwołać się do kategorii rolnika indywidualnego lub gospodarstwa rodzinnego z u.k.u.r.

4.3. Stosunek do postępowania egzekucyjnego

Co istotne regulacje u.r.z.g.r. nie przewidują zawieszenia bądź umorzenia toczących się wobec podmiotu prowadzącego gospodarstwo rolne postępowań egzekucyjnych, tak jak w przepisach p.u. i p.r.⁷⁹¹. Wierzyciele mogą kontynuować egzekucję, zajmować składniki majątku dłużnika, pomimo zastosowania instrumentów u.r.z.g.r., co należy ocenić negatywnie. Wskazane byłoby np. wprowadzenie możliwości zawieszenia postępowania egzekucyjnego co najmniej na czas rozpoznania wniosku o zastosowanie instrumentów u.r.z.g.r.

Brak także uregulowania relacji ograniczeń przedmiotowych egzekucji do u.r.z.g.r. Podmiot wnioskujący o udzielenie wsparcia w postaci pożyczki lub gwarancji jest zobowiązany do wskazania zabezpieczenia na wypadek roszczeń ARiMR lub KOWR. Przepisy r.p.r.g.e. znacząco ograniczają zakres składników gospodarstwa rolnego, z których można prowadzić egzekucję, w szczególności obejmują grunty rolne i budynki niezbędne do hodowli zwierząt (§ 1 pkt 15 r.p.r.g.e.). Ustanowienie hipoteki na takich nieruchomościach nie wyłącza zastosowania ograniczeń przedmiotowych egzekucji. Organy mogą zatem odmawiać udzielenia wsparcia z uwagi na brak zapewnienia dostatecznego zabezpieczenia, np. hipoteki, z której przedmiotu możliwe byłoby zaspokojenie roszczeń powstających w razie niespełnienia przez rolnika warunków udzielonej pomocy.

Nie została także uregulowana relacja przepisów omawianej ustawy i szczególnych sposobów egzekucji, w szczególności tego, czy dopuszczalne jest np. wnioskowanie o wykorzystanie instrumentów restrukturyzacji w ramach egzekucji przez zarząd przymusowy, co mogłoby przyczyniać się do poprawy kondycji ekonomicznej gospodarstwa rolnego.

⁷⁹¹ Krytycznie do braku zawieszenia egzekucji odnosiła się Podlaska Izba Rolnicza Biuro Powiatowe w Wysokiem Mazowieckiem podczas konsultacji publicznych projektu u.r.z.g.r. w piśmie z dnia 19 lutego 2018 r. - <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12307602/12487434/12487437/dokument335976.pdf> (dostęp 28 grudnia 2019 r.), s. 3.

4.4. Stosunek do postępowania upadłościowego oraz restrukturyzacyjnego

Omawiana ustawa wprowadza instrumenty niezależne w stosunku do p.r. i p.u. Zgodnie z art. 2 u.r.z.g.r. jej przepisów nie stosuje się do podmiotu prowadzącego gospodarstwo rolne znajdującego się w likwidacji lub w upadłości albo wobec którego toczy się postępowanie restrukturyzacyjne na podstawie przepisów p.r. Analogicznej przeszkody nie wprowadzono do p.r. i p.u., co oznacza, że wniosek o ogłoszenie upadłości bądź wszczęcie postępowania restrukturyzacyjnego może złożyć podmiot, który korzysta z instrumentów przewidzianych w u.r.z.g.r. Także wierzyciele, o ile w danej sytuacji mają takie uprawnienie, mogą wnioskować o wszczęcie postępowania o ogłoszenie upadłości lub wszczęcie postępowania sanacyjnego, pomimo zastosowania względem danego dłużnika restrukturyzacji w trybie u.r.z.g.r.

W Uzasadnieniu u.r.z.g.r. wyjaśniono stosunek tej ustawy do p.r.: *„Możliwości restrukturyzacji zadłużenia prowadzonej na podstawie funkcjonującej ustawy z dnia 15 maja 2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz. U. z 2017 r. poz. 1508, z późn. zm.) stwarzają szansę częściowej redukcji zadłużenia. Natomiast projektowana restrukturyzacja zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne umożliwi natychmiastową spłatę „starego” – częściowo zrestrukturyzowanego we wcześniejszym postępowaniu restrukturyzacyjnym zadłużenia, ale tylko związanego z prowadzeniem działalności rolniczej.”* i dalej: *„Wsparcie producentów rolnych zgodnie z projektem ustawy umożliwi im spłatę zadłużenia bez zgody wierzycieli na restrukturyzację zadłużenia producenta rolnego, gdyż nie będzie powodowało zmniejszenia kwot długu do spłaty”*⁷⁹². Zgoda wierzycieli jest jednak wymagana w jednym przypadku - w razie zastosowania instrumentu w postaci przejęcia długu przez KOWR.

P.r. służy do zapewnienia dłużnikom ram prawnych pozwalających na zawarcie z wierzycielami układu i wyjście w ten sposób ze stanu zagrożenia niewypłacalnością lub niewypłacalności⁷⁹³. Przepisy u.r.z.g.r. wprowadzają szczególne instrumenty, które zakładają wsparcie państwa poprzez udzielenie pomocy publicznej na rzecz rolników w trudnej sytuacji ekonomicznej. Dodatkowo nie wymagają zawarcia układu z wierzycielami, przez co ich współpraca z dłużnikiem nie jest konieczna, z wyjątkiem instrumentu przejęcia długu przez KOWR.

⁷⁹² Uzasadnienie u.r.z.g.r., s. 1-2.

⁷⁹³ P. Zimmerman, *Prawo restrukturyzacyjne...* (dostęp Legalis), art. 2, n.t. 5-6.

Można ocenić, że niefortunnie posłużono się sformułowaniem „restrukturyzacja zadłużenia”, które co prawda w języku naturalnym jest adekwatne do instytucji wprowadzonych omawianą regulacją, ale nabrało już określonego znaczenia prawnego po uchwaleniu p.r. i zmianie terminologii ze stosowanego wcześniej określenia „postępowanie naprawcze”⁷⁹⁴.

4.5. Instrumenty restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne

W myśl art. 3 ust. 1 u.r.z.g.r. restrukturyzacja zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne polega na udzielaniu przez ARiMR podmiotowi prowadzącemu gospodarstwo rolne pomocy publicznej w formie: dopłat do oprocentowania kredytu udzielonego przez bank na sfinansowanie spłaty zadłużenia powstałego w związku z prowadzeniem działalności rolniczej, zwanego „kredytem restrukturyzacyjnym” lub pożyczki na sfinansowanie spłaty zadłużenia powstałego w związku z prowadzeniem działalności rolniczej, zwanej „pożyczką”. Pomoc publiczna zgodnie z art. 8 u.r.z.g.r. może być udzielana od dnia ogłoszenia pozytywnej decyzji Komisji Europejskiej o jej zgodności ze wspólnym rynkiem⁷⁹⁵. Pozostałe instrumenty polegają na udzielaniu przez KOWR podmiotowi prowadzącemu gospodarstwo rolne pomocy publicznej w formie gwarancji zabezpieczającej spłatę kredytu restrukturyzacyjnego lub przejęciu przez KOWR długu podmiotu prowadzącego gospodarstwo rolne powstałego w związku z prowadzeniem działalności rolniczej pod warunkiem przeniesienia własności całości albo części nieruchomości rolnej na rzecz Skarbu Państwa⁷⁹⁶.

⁷⁹⁴ Zwracało na to uwagę Rządowe Centrum Legislacji podczas uzgodnień projektu u.r.z.g.r. – zob. uwagi Rządowego Centrum Legislacji z 6 marca 2018 r., *op. cit.*, s. 1.

⁷⁹⁵ Zgodnie z informacjami prasowymi na dzień 8 listopada 2019 r. Komisja Europejska nadal nie udzieliła zgody na udzielenie pomocy publicznej – M. Pokora-Kalinowska, *MRiRW zbiera pieniądze na pomoc zadłużonym rolnikom*, <https://www.farmer.pl/finanse/dotacje-i-doplaty/mrirw-zbiera-pieniadze-na-pomoc-zadluzonym-rolnikom,89683.html> (dostęp 20 grudnia 2019 r.). Podczas prac nad projektem u.r.z.g.r. Ministerstwo Spraw Zagranicznych zgłaszało zastrzeżenia, że projektowana ustawa nie spełnia wymagań dla programów pomocowych i przez to Komisja Europejska może jej nie zaakceptować – Opinia o zgodności z prawem Unii Europejskiej projektu ustawy o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne wyrażona przez ministra właściwego do spraw członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej z dnia 12 kwietnia 2018 r. - <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs/2/12307602/12487460/12487462/dokument341963.pdf> (dostęp 28 grudnia 2019 r.)

⁷⁹⁶ Zob. omówienie instrumentów przewidzianych w u.r.z.g.r. A. Jaworski, *Dopuszczalność stosowania...*, s. 72-77.

W celu uzyskania pomocy publicznej udzielanej przez ARiMR, tj. kredytu restrukturyzacyjnego i pożyczki, podmiot prowadzący gospodarstwo rolne jest obowiązany zgodnie z art. 3 ust. 2 u.r.z.g.r. opracować plan restrukturyzacji zaakceptowany przez właściwego ze względu na jego miejsce zamieszkania albo siedzibę dyrektora wojewódzkiego ośrodka doradztwa rolniczego⁷⁹⁷. Plan restrukturyzacji w myśl art. 3 ust. 3 u.r.z.g.r. zawiera: opis sytuacji gospodarstwa rolnego przed uzyskaniem pomocy publicznej oraz opis przewidywanej sytuacji gospodarstwa rolnego po jej uzyskaniu; analizę i ocenę stanu ekonomiczno-finansowego podmiotu prowadzącego gospodarstwo rolne; opis działań, które będą podejmowane w celu przywrócenia podmiotowi prowadzącemu gospodarstwo rolne zdolności do pokrywania kosztów prowadzonej działalności rolniczej oraz spłaty zobowiązań finansowych; wskazanie źródeł finansowania działań zmierzających do przywrócenia wypłacalności oraz prognozę efektów ekonomiczno-finansowych ich wdrożenia; harmonogram wdrożenia tych działań oraz ostateczny termin wdrożenia planu restrukturyzacji; wskazanie okresu restrukturyzacji, w którym nastąpi przywrócenie podmiotowi prowadzącemu gospodarstwo rolne zdolności do pokrywania kosztów prowadzonej działalności rolniczej oraz spłaty zobowiązań finansowych; datę sporządzenia planu restrukturyzacji oraz podpis osoby sporządzającej plan restrukturyzacji i podmiotu prowadzącego gospodarstwo rolne. Dyrektor wojewódzkiego ośrodka doradztwa rolniczego akceptuje plan restrukturyzacji na wniosek podmiotu prowadzącego gospodarstwo rolne w terminie 30 dni od dnia złożenia tego wniosku wraz z planem restrukturyzacji, gdy w jego ocenie realizacja tego planu umożliwi przywrócenie podmiotowi prowadzącemu gospodarstwo rolne zdolności do pokrywania kosztów prowadzonej przez niego działalności rolniczej oraz spłaty zobowiązań finansowych, przez umieszczenie na planie restrukturyzacji adnotacji o jego akceptacji. W przypadku braku akceptacji planu restrukturyzacji, dyrektor wojewódzkiego ośrodka doradztwa rolniczego informuje podmiot prowadzący gospodarstwo rolne, w formie pisemnej, o odmowie akceptacji tego planu z podaniem przyczyn tej odmowy.

⁷⁹⁷ Wojewódzkie ośrodki wsparcia rolnictwa są to jednostki doradztwa rolniczego działające na podstawie ustawy z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 896 ze zm.). Zgodnie z art. 2 ust. 2b powołanej ustawy ich zadaniem jest prowadzenie doradztwa rolniczego obejmującego działania w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego, mające na celu poprawę poziomu dochodów rolniczych oraz podnoszenie konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także podnoszenie poziomu kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich.

Zasady udzielania dopłat do oprocentowania kredytu restrukturyzacyjnego określa art. 4 u.r.z.g.r.⁷⁹⁸. Następuje to za pośrednictwem banku na podstawie zawartej z nim umowy, w ramach przyznanego temu bankowi limitu dopłat. Łączna wysokość dopłat do oprocentowania kredytu restrukturyzacyjnego nie może przekroczyć 40% kwoty udzielonego kredytu restrukturyzacyjnego albo 60% kwoty udzielonego kredytu restrukturyzacyjnego dla młodego rolnika, o którym mowa w art. 2 pkt 34 rozporządzenia nr 702/2014, lub podmiotu prowadzącego gospodarstwo rolne, u którego obowiązek podatkowy w zakresie podatku rolnego z tytułu nabycia gospodarstwa rolnego powstał nie wcześniej niż 5 lat przed dniem złożenia wniosku o udzielenie kredytu restrukturyzacyjnego albo 60% kwoty udzielonego kredytu restrukturyzacyjnego dla podmiotu prowadzącego gospodarstwo rolne, którego większa część gruntów jest położona na obszarach z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami określonymi w przepisach o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Kwota kredytu restrukturyzacyjnego objętego dopłatą do oprocentowania nie może przekroczyć 5 mln zł dla podmiotu prowadzącego gospodarstwo rolne, a okres kredytowania nie może być dłuższy niż 10 lat. Oprocentowanie kredytu restrukturyzacyjnego może być zmienne i stanowi sumę stopy referencyjnej WIBOR ustalonej dla pożyczek na rynku międzybankowym udzielanych na okres 3 miesięcy (WIBOR 3M), zaokrąglonej do drugiego miejsca po przecinku, powiększonej o nie więcej niż 3 punkty procentowe. Oprocentowanie należne bankowi jest płacone przez kredytobiorcę – w wysokości 2% oraz przez ARiMR - w pozostałej części, pod warunkiem spłaty rat kredytu przez kredytobiorcę zgodnie z umową kredytu restrukturyzacyjnego oraz realizacji przez kredytobiorcę planu restrukturyzacji.

Pożyczka jest udzielana zgodnie z art. 5 u.r.z.g.r. na okres nie dłuższy niż 15 lat w wysokości nieprzekraczającej kwoty zadłużenia podmiotu prowadzącego gospodarstwo rolne wynikającej z planu restrukturyzacji, nie większej jednak niż 5 mln zł dla podmiotu prowadzącego gospodarstwo rolne. Warunkiem udzielenia pożyczki jest przedstawienie zabezpieczenia spłaty pożyczki w wysokości zapewniającej jej spłatę wraz z oprocentowaniem. Pożyczka jest udzielana w drodze umowy.

⁷⁹⁸ Instytucja dopłat do oprocentowania kredytów dla rolników funkcjonowała już wcześniej na podstawie ustawy o ARiMR i była pozytywnie oceniana w doktrynie jako instrument ekonomiczny kształtowania ustroju rolnego – Ł. Bobel, I. Lipińska, *Ekonomiczne instrumenty kształtowania ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. IV, s. 166-167.

Oprocentowanie jest zmienne i wynosi rocznie nie mniej niż wysokość stopy bazowej opublikowanej przez Komisję Europejską na jej stronie internetowej, obowiązującej w dniu udzielenia pożyczki, powiększonej o 4 punkty procentowe.

Gwarancja spłaty kredytu restrukturyzacyjnego jest udzielana zgodnie z art. 6 u.r.z.g.r. przez KOWR bankowi, z którym podmiot prowadzący gospodarstwo rolne zawarł warunkową umowę kredytu restrukturyzacyjnego na wniosek tego podmiotu. Warunkiem udzielenia gwarancji jest zawarcie umowy o udzielenie gwarancji z podmiotem prowadzącym gospodarstwo rolne oraz ustanowienie hipoteki na rzecz KOWR na nieruchomości rolnej, której właścicielem jest podmiot prowadzący gospodarstwo rolne, która będzie stanowić zabezpieczenie na rzecz KOWR, na wypadek jego roszczeń wynikających z tytułu wykonania obowiązków gwaranta, wpisanie tej hipoteki do księgi wieczystej wyłącznie na pierwszym miejscu⁷⁹⁹ oraz wniesienie prowizji z tytułu gwarancji w wysokości 0,5% kwoty gwarancji. Gwarancja jest terminowa i może być udzielona do wysokości kwoty przyznanego kredytu restrukturyzacyjnego wraz z odsetkami od tej kwoty, z wyłączeniem kwoty odsetek dopłat udzielanych przez ARiMR do oprocentowania kredytów udzielonych przez banki, jeżeli takie zostały udzielone, przy czym kwota tej gwarancji nie może być większa niż suma hipoteki stanowiącej zabezpieczenie roszczeń KOWR wynikających z tytułu wykonania obowiązków gwaranta i nie większa niż wartość nieruchomości, na której hipoteka ta będzie ustanowiona. Gwarancja jest udzielana na okres, który obejmuje okres kredytowania oraz trzy miesiące od zakończenia okresu kredytowania.

Przejęcie przez KOWR długu podmiotu prowadzącego gospodarstwo rolne powstałego w związku z prowadzeniem działalności rolniczej następuje w myśl art. 7 u.r.z.g.r. za zgodą wierzycieli, pod warunkiem przeniesienia przez ten podmiot własności całości albo części nieruchomości rolnej wchodzącej w skład gospodarstwa rolnego prowadzonego przez ten podmiot do Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa⁸⁰⁰. Przed zawarciem umowy przejęcia długu dłużnik jest zobowiązany do

⁷⁹⁹ Minister Finansów podczas prac nad u.r.z.g.r. zgłaszał zastrzeżenia, że gwarancja „...może okazać się instrumentem nieefektywnym, z uwagi na rozwiązania przyjęte w projekcie ustawy (...) z gwarancji będą mogli skorzystać jedynie rolnicy posiadający nieobciążone nieruchomości, co może być rzadkością w tej kategorii dłużników (gwarancja musi zostać zabezpieczona hipoteką wpisaną na pierwszym miejscu)” – uwagi Ministra Finansów z dnia 11 maja 2018 r. zgłoszone podczas prac legislacyjnych nad projektem ustawy o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwo rolne - <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12307602/12487460/12487462/dokument341969.pdf> (dostęp 28 grudnia 2019 r.)

⁸⁰⁰ Podczas posiedzenia Sejmu w dniu 8 listopada 2018 r. zarzucano, że przenoszenie nieruchomości rolnych na rzecz Skarbu Państwa w zamian za przejęcie długu może być sposobem na nacjonalizację

uzyskania i przekazania KOWR zgody na przejęcie długu. Przejęty przez KOWR dług nie może przekroczyć wartości nieruchomości rolnej, której własność jest przenoszona na rzecz Skarbu Państwa, pomniejszonej o wysokość sumy hipoteki ustanowionej na tej nieruchomości. Zaspokojenie wierzycieli z tytułu przejęcia długu następuje w wysokości proporcjonalnej do wartości przejętej nieruchomości rolnej, pomniejszonej o wartość podatku od towarów i usług. Po przeniesieniu własności nieruchomości rolnej na rzecz Skarbu Państwa w związku z przejęciem długu, dotychczasowy właściciel może skorzystać z prawa pierwszeństwa do dzierżawy tej nieruchomości, dzierżawy tej nieruchomości z zapewnieniem dzierżawcy prawa kupna przedmiotu dzierżawy najpóźniej z upływem okresu, na jaki została zawarta umowa dzierżawy oraz nabycia tej nieruchomości po upływie co najmniej pięciu lat od dnia przeniesienia na rzecz Skarbu Państwa własności tej nieruchomości rolnej. Nieruchomość rolna, której własność została przeniesiona na rzecz Skarbu Państwa w związku z przejęciem długu, nie może zostać zbyta przed upływem 20 lat od dnia przeniesienia jej własności, z wyłączeniem zbycia na rzecz dotychczasowego właściciela na jego wniosek.

Powyższe instrumenty restrukturyzacji zawierają jeden zasadniczy mankament. Wiele podmiotów może nie sprostać wymaganiom przedstawienia dostatecznego zabezpieczenia udzielenia wsparcia. Realnym zabezpieczeniem w gospodarstwach rolnych są nieruchomości. Najczęściej już są objęte hipoteką na zabezpieczenie zadłużenia, które miałyby być poddane restrukturyzacji. Wobec braku innego majątku, rolnik nie będzie miał możliwości ubiegania się o wsparcie. Ustawa ponadto zakłada jedynie czasowe wsparcie podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne. Przepis art. 10 ust. 1 u.r.z.g.r. przewiduje roczne limity wydatków z budżetu państwa w związku ze stosowaniem instrumentów u.r.z.g.r., malejące do 0 zł w latach 2025-2027⁸⁰¹. Oznacza to, że zamiarem ustawodawcy jest rozwiązanie aktualnych problemów rolników z zadłużeniem oraz zaprzestanie udzielania pomocy po 2025 r.

gruntów rolnych – sprawozdanie stenograficzne z 71 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 8 listopada 2018 r., Warszawa 2018, s. 96.

⁸⁰¹ Zgodnie z powołanym przepisem maksymalny limit wydatków z budżetu państwa będących skutkiem finansowym ustawy wynosi: 1) w 2018 r. - 140 000 tys. zł; 2) w 2019 r. - 329 100 tys. zł; 3) w 2020 r. - 129 600 tys. zł; 4) w 2021 r. - 28 800 tys. zł; 5) w 2022 r. - 2 700 tys. zł; 6) w 2023 r. - 1 600 tys. zł; 7) w 2024 r. - 600 tys. zł; 8) w 2025-2027 r. - 0 zł.

4.6. Wnioski

Wątpliwe jest, że szczególna ustawa poświęcona rolnikom, która ma za zadanie stanowić alternatywę, uzupełnienie przepisów p.u. oraz p.r., wypełni swoją rolę. Zawiera skomplikowane instrumenty, w ramach których udzielane jest wsparcie państwowe. Co do zasady nie wymaga udziału wierzycieli, różni się w tym zakresie od prawa restrukturyzacyjnego. Przewiduje przy tym pomoc, która jest zakwalifikowana jako pomoc publiczna, a dotychczas Komisja Europejska nie wyraziła na nią zgody. Dodatkowo wymagane jest przedstawienie przez rolnika majątku na zabezpieczenie roszczeń Skarbu Państwa. Wiele podmiotów może nie sprostać temu warunkowi z uwagi na już wpisane hipoteki na nieruchomościach rolnych na zabezpieczenie długów, które miałyby zostać zrestrukturyzowane. Celem ustawodawcy było przy tym stworzenie tymczasowego rozwiązania na potrzeby restrukturyzacji aktualnego zadłużenia rolników, a nie trwałej instytucji wpisującej się w system przepisów prawa o niewypłacalności.

Zaznaczyć należy brak dostatecznego uregulowania wzajemnych relacji pomiędzy przepisami u.r.z.g.r. oraz postępowania egzekucyjnego, w tym wpływu ograniczeń przedmiotowych egzekucji na możliwość zapewnienia przez rolnika roszczeń Skarbu Państwa oraz możliwości zastosowania instrumentów restrukturyzacji w ramach szczególnych sposobów egzekucji.

5. Podsumowanie

Odnosząc powyższe rozważania do problemu badawczego niniejszej rozprawy należy wskazać, że prawo o skutkach niewypłacalności zawiera przepisy szczególne poświęcone rolnictwu. Rolnik będący osobą fizyczną może ogłosić jedynie upadłość konsumencką, a osoba prawna zajmująca się taką samą działalnością, podpada pod zastosowanie ogólnych przepisów o upadłości dedykowanych przedsiębiorcom. Z kolei w p.r. brak jest przepisów szczególnych w tym zakresie, zarówno osoba fizyczna, jak i prawna będąca rolnikiem, może podlegać restrukturyzacji i korzystać z instytucji pozwalających na przywrócenie wypłacalności. Dodatkowo ustawodawca wprowadził ustawę specjalną mającą na celu rozwiązanie problemu zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne.

Na pytanie, czy rolnictwo jest chronione w związku z upadłością oraz restrukturyzacją należy odpowiedzieć twierdząco. Przeważająca liczba rolników w Polsce to osoby fizyczne (zob. dane statystyczne przedstawione w rozdziale I,

podrozdziale 2, pkt 2.5), które nie podlegają przepisom o upadłości dedykowanej przedsiębiorcom, w szczególności nie mają obowiązku ogłoszenia upadłości, a przysługuje im przywilej w postaci możliwości skorzystania z upadłości konsumenckiej⁸⁰². Osoby prawne zajmujące się działalnością rolniczą nie mają takiej możliwości, nie są traktowane inaczej w zakresie zdolności upadłościowej niż pozostałe podmioty na rynku. Rolnik będący osobą fizyczną może za to swobodnie skorzystać z uregulowań prawa restrukturyzacyjnego, na takich samych zasadach jak osoba prawna.

Ochronie przepisów prawa o skutkach niewypłacalności podlega zatem jednostkowy interes rolnika będącego osobą fizyczną, a nie interes społeczny, czy interes wierzycieli. Jak to wyżej wykazano, przedmiotem ochrony prawnej powinno być gospodarstwo rodzinne, a nie rolnik indywidualny. W przepisach prawa o niewypłacalności gospodarstwo rodzinne nie jest chronione w zamierzony sposób.

Należy wskazać, że powołane regulacje szczególne są przejawem ochrony rolnictwa. Właściwsze w kontekście ochrony interesu społecznego byłoby jednak dążenie do szybkiego rozwiązania problemu niewypłacalności w celu zapobiegania zatorom płatniczym i kłopotom finansowym kolejnych podmiotów za pomocą skutecznych instrumentów restrukturyzacji. Także z punktu widzenia ograniczonych zasobów wykorzystywanych w działalności rolniczej, korzyści mogłoby przynieść przekazanie ich podmiotom, które je wykorzystają w efektywniejszy sposób i dostarczą społeczeństwu żywności i dóbr publicznych, gdy działania zmierzające do polepszenia kondycji gospodarstwa rodzinnego nie odniosą pozytywnego skutku. Mankamentem uregulowań w stosunku do rolników jest brak systemowego rozwiązania problemu niewypłacalności (zob. postulaty *de lege ferenda* w Zakończeniu). Konieczne jest opracowanie spójnego systemu „zarządzania” zadłużeniem rolnictwa, tak aby uwzględnić nie tylko interes rolników, ale także interes społeczny.

⁸⁰² A. Majchrzak i S. Czyżewski, *Przedsiębiorca rolny...*, s. 167 podobnie oceniają jako preferencyjne warunki zastosowania p.u. w stosunku do osób fizycznych prowadzących gospodarstwa rolne.

Zakończenie

1. Wnioski *de lege lata*

Rozważania przeprowadzone w rozprawie pozwoliły na potwierdzenie sformułowanych na wstępie hipotez badawczych. Prawo rolne ulega ekspansji. Następuje agraryzacja przepisów, co oznacza wkraczanie regulacji prawnorolnych w obszary, które nie są tradycyjnie związane z tą gałęzią. Zasadniczy cel prawa rolnego – ochrona rolnictwa, wymaga sięgania do różnych instytucji i dziedzin prawa, nie tylko tych, których głównym zadaniem jest regulowanie stosunków rolnych. W innym wypadku ochrona nie jest kompletna, a cel prawidłowo realizowany poprzez regulacje typowo prawnorolne może zostać zniweczony przez wadliwe przepisy z innych obszarów. Jak to wykazano w niniejszej rozprawie, kolejną dziedziną, która powinna zostać kompleksowo uregulowana pod kątem ochrony rolnictwa, jest egzekucja, zarówno sądowa, jak i administracyjna oraz powiązane z nią instytucje prawa o skutkach niewypłacalności.

Z uwagi na normę programową zawartą w art. 23 Konstytucji, osadzającą pojęcie gospodarstwa rodzinnego jako podstawę ustroju rolnego, prawna ochrona w egzekucji powinna być ukierunkowana na gospodarstwo rodzinne. Wspomaganie, a przez to nierówne traktowanie rolnictwa, jest usprawiedliwione nadrzędnymi celami leżącymi w interesie publicznym. Szczególne traktowanie rolnictwa jest uzasadnione jego wielofunkcyjnością, pełnieniem szczególnej roli w rozwoju obszarów wiejskich, dostarczaniem unikatowych dóbr publicznych. Wspieranie gospodarstwa rodzinnego zakłada jednoczesną ochronę nie tylko działalności rolniczej, szczególnego rodzaju działalności gospodarczej, ale także rodziny, miejsca pracy, otoczenia – obszaru wiejskiego, nie tylko gospodarstwa rolnego, ale również ściśle powiązanego z nim gospodarstwa domowego. Wyłącznie produkcyjny aspekt nie usprawiedliwia udzielenia rolnictwu szczególnej ochrony prawnej, należy wziąć także pod uwagę względy socjalne, środowiskowe.

Należy zaakcentować, że ochrona rolnictwa w egzekucji nie powinna być utożsamiana w całości z ochroną dłużnika. W interesie publicznym może się okazać, że bardziej istotne jest utrzymanie ciągłości pracy gospodarstwa rodzinnego, w oderwaniu od podmiotu je prowadzącego. Trwałe problemy z realizacją zobowiązań mogą oznaczać to, że konkretny rolnik nie prowadzi efektywnie działalności rolniczej, stąd środki produkcji, składniki jego gospodarstwa rolnego powinny być przekazane innej osobie,

która będzie prowadziła lepiej funkcjonującą działalność dostarczającą żywność i wypełniała inne funkcje, w szczególności ekonomiczne i społeczne. Ochrony rolnictwa w egzekucji nie można zatem sprowadzać tylko do wspierania dłużników.

Po analizie norm prawnych wpływających na sytuację prawną rolników jako dłużników można stwierdzić, że aktualnie wykształcił się szczególny tryb egzekucji prowadzonej przeciwko tym podmiotom oraz swoisty sposób uregulowania skutków niewypłacalności i zagrożenia tym stanem. Nie jest to jednak system spójny i uporządkowany. Powstał na skutek chaotycznych zmian, przy których wprowadzaniu zabrakło analizy wzajemnych relacji pomiędzy poszczególnymi instytucjami. Wprowadzenie szczególnych regulacji dotyczących rolnictwa jest często podyktowane aktualnymi uwarunkowaniami politycznymi, przez to działania władzy publicznej oraz tworzone prawo można ocenić jako pozornie zapewniające wsparcie. Co istotne, żaden przepis szczególny tworzący swoisty szczególny tryb egzekucji przeciwko rolnikom nie został skonstruowany z myślą o udzieleniu kierunkowej ochrony gospodarstwom rodzinnym.

Aktualnie ochrona rolnictwa w egzekucji jest sprawowana głównie przez ograniczenia przedmiotowe, które powodują jedynie wstrzymanie czynności egzekucyjnych. Stanowią narzędzie zapewniające ochronę rolnikom jedynie przy przejściowych, krótkotrwałych kłopotach. Ograniczenie egzekucji nie powoduje jednak rozwiązania rzeczywistego problemu rolnika – istniejącego i rosnącego długu, problemów z wypłacalnością, zdolnością kredytową, a także negatywnego wpływu braku realizacji zobowiązań na wierzycieli i całe otoczenie gospodarcze. Aby odpowiedzieć na te wyzwania należy zaprojektować kompromisowe regulacje zapewniające ochronę rolnikowi, pozwalające na powrót dłużnika do życia gospodarczego, ale też uwzględniające interes wierzyciela i interes społeczny. Należy dążyć do restrukturyzacji samego zadłużenia. Poszukiwanie rozwiązań w postępowaniu egzekucyjnym nie jest prawidłowym rozwiązaniem, gdyż jego zasadniczym celem jest doprowadzenie do przymusowej realizacji świadczeń, a nie odpowiadanie na problemy z wypłacalnością rolników. Niestety istniejące regulacje szczególne w przepisach prawa o niewypłacalności, w szczególności zawarte w ustawie o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne, nie zapewniają realnego wsparcia gospodarstw rodzinnych. Stanowią jedynie tymczasowe rozwiązanie problemu, który nawet nie został kompletnie zbadany pod kątem ekonomicznym i finansowym (zob.

rozbieżności w danych dotyczących wysokości wymagalnych zobowiązań opisane w rozdziale V, podrozdziale 4).

Szczególne sposoby egzekucji również nie stanowią instrumentu ochrony rolnictwa w egzekucji. Ich zastosowanie jest korzystne jedynie w bardzo specyficznych okolicznościach, wówczas, gdy gospodarstwo rolne jest znacznych rozmiarów. Mogą one stanowić uzupełnienie zespołu regulacji zmierzających do kompleksowego uregulowania sytuacji rolników w egzekucji i przepisach o niewypłacalności, samodzielnie nie realizują jednak tej funkcji.

Przepisy u.k.u.r. pozornie mają na celu kształtowanie ustroju rolnego z ukierunkowaniem na szczególne wzmacnianie gospodarstw rodzinnych. Ochrona gospodarstwa rodzinnego w tym akcie jest jedynie iluzoryczna, m.in. ze względu na wadliwie zdefiniowanie tego pojęcia poprzez odwołanie do kryteriów odnoszących się do jednej osoby – rolnika indywidualnego oraz limitu powierzchni gruntów rolnych, którymi taki podmiot włada. W rzeczywistości ustawa ta została stworzona jako narzędzie kontroli nad obrotem nieruchomościami rolnymi. Jedynie przypadkowo egzekucja została objęta zakresem oddziaływania instrumentów u.k.u.r., tylko dlatego, że w jej toku dochodzi do nabycia gruntów rolnych, a nie po to, aby poprzez ingerencję w egzekucję wspomagać gospodarstwa rodzinne.

Badania przeprowadzone w niniejszej rozprawie pozwoliły na potwierdzenie tezy badawczej, zgodnie z którą normy prawne regulujące egzekucję świadczeń pieniężnych przeciwko rolnikom nie realizują przewidzianej w art. 23 Konstytucji zasady, zgodnie z którą podstawą ustroju rolnego Rzeczypospolitej Polskiej są gospodarstwa rodzinne.

2. Wnioski *de lege ferenda*

Analiza przeprowadzona w niniejszej rozprawie umożliwiła na sformułowanie szeregu wniosków *de lege ferenda* potwierdzających sformułowaną we wstępie tezę badawczą. Ochronę gospodarstw rodzinnych w egzekucji świadczeń pieniężnych należy skonstruować poprzez regulacje szczególne składające się na systemowe rozwiązanie łączące instytucję ograniczeń przedmiotowych w egzekucji oraz specjalne regulacje z zakresu prawa o skutkach niewypłacalności, co pozwoliłoby na kompleksowe rozwiązanie potrzeby ochrony rolnictwa w egzekucji oraz szerszego problemu niewypłacalności gospodarstw rodzinnych.

Konieczne jest zrewidowanie wszystkich przepisów związanych z egzekucją i niewypłacalnością rolnika oraz opracowanie spójnego systemu, przy następujących założeniach:

- 1) szczególne wspomaganie za pomocą instrumentów prawnych powinno być skierowane do gospodarstwa rodzinnego, które należy odpowiednio zdefiniować,
- 2) ochrona w toku egzekucji powinna obejmować gospodarstwo rodzinne do momentu, w którym są szanse na wyegzekwowanie całego długu w stosunkowo niedługim czasie,
- 3) wówczas, gdy problemy ekonomiczne są na tyle duże, że nie ma widoków na przywrócenie zdolności do pokrywania zobowiązań, należy zastosować specjalne przepisy o restrukturyzacji gospodarstw rodzinnych z zastosowaniem pomocy publicznej i wsparciem wyspecjalizowanych rolniczych doradców restrukturyzacyjnych,
- 4) wówczas, gdy restrukturyzacja nie pozwoli na przywrócenie zdolności do pokrywania zobowiązań, należy wprowadzić obligatoryjne ogłoszenie upadłości, tak aby rozwiązać problem niewypłacalności, negatywnie wpływający na otoczenie gospodarcze oraz racjonalnie rozdysponować ograniczone zasoby służące do prowadzenia działalności rolniczej, w szczególności nieruchomości rolne, z uprzywilejowaniem gospodarstw rodzinnych w dostępie do środków produkcji rolnej.

Najlepszym rozwiązaniem omawianego problemu byłoby wprowadzenie zmian systemowych poprzez uchwalenie odrębnej ustawy poświęconej gospodarstwom rodzinnym. Taki akt zawierałby pojęcie gospodarstwa rodzinnego obowiązujące w całym systemie prawnym oraz przewidywałby kompleksowe uregulowanie zasad funkcjonowania takiej jednostki gospodarczej i jego ochrony, także w egzekucji i w kontekście problemów z niewypłacalnością. Status gospodarstwa rodzinnego powinien być świadomie nabywany przez rolnika i jego rodzinę, a przyjęte kryteria powinny być weryfikowane przez właściwe organy administracji publicznej przed wpisem do specjalnego rejestru na wniosek zainteresowanego rolnika⁸⁰³. Wprowadzenie funkcjonalnej definicji gospodarstwa rodzinnego jest niezbędne dla osiągnięcia celu polityki rolnej i ochrony takiego gospodarstwa. W praktyce potrzebne są skuteczne

⁸⁰³ A. Lichorowicz, *O instytucji rodzinnego...*, s. 48-49.

narzędzia, które pozwolą na stosunkowo proste stosowanie prawa, także przez organy egzekucyjne, które nie dysponują wiadomościami specjalnymi z zakresu rolnictwa.

Proponowane rozwiązanie systemowe, teoretycznie w ocenie autorki najlepsze, ma jednak realnie nikłe szanse na powodzenie w praktyce, ponieważ od czasów powołanego już projektu ustawy o gospodarstwie rodzinnym z 1995 r. ustawodawca nie podjął prób opracowania odrębnej i kompleksowej ustawy poświęconej gospodarstwom rodzinnym. Za taki akt z pewnością nie można uznać u.k.u.r. Uzasadnione jest zatem założenie, że w najbliższym czasie nie można oczekiwać głębokiej zmiany polityki rolnej i doprowadzenia do gruntownej rewizji przepisów o ustroju rolnym.

Innym rozwiązaniem będzie wprowadzenie definicji gospodarstwa rodzinnego na potrzeby egzekucji i przepisów prawa o skutkach niewypłacalności⁸⁰⁴. Podmiotem, który wówczas weryfikowałby status gospodarstwa rodzinnego byłby właściwy organ prowadzący postępowanie egzekucyjne, restrukturyzacyjne lub upadłościowe. Jeszcze inną metodą może być odesłanie do pojęcia gospodarstwa rodzinnego w u.k.u.r., ale tylko wówczas, gdy zostanie ono przeformułowane, gdyż w aktualnym kształcie jest wadliwie skonstruowane.

Niezależnie od sposobu uregulowania statusu gospodarstwa rodzinnego, czy nastąpi to w odrębnej ustawie poświęconej tym jednostkom gospodarczym, czy w aktach prawnych dotyczących innych zagadnień, należy postulować opracowanie zespołu regulacji łączących ochronę gospodarstw rodzinnych w egzekucji oraz odrębne postępowanie restrukturyzacyjne i upadłościowe dedykowane tym jednostkom gospodarczym. Przy tworzeniu regulacji szczególnych powiązanych z rolnictwem należy wyważyć interesy trzech zaangażowanych stron – interes wierzyciela, przejawiający się w uzyskaniu swojej wierzytelności, interes dłużnika, przejawiający się w ochronie go przed nadmiernymi utrudnieniami związanymi z egzekucją, zachowaniu ciągłości jego działalności oraz interes społeczny, przejawiający się w tym, że dłużnik – rolnik produkuje żywność i wypełnia inne istotne funkcje istotne dla całego społeczeństwa. Celem norm powinno być nie tylko zaspokojenie wierzycieli w jak najwyższym stopniu,

⁸⁰⁴ Co ciekawe, przepisy procedury cywilnej w jednym przypadku posługują się pojęciem gospodarstwa rodzinnego. Zgodnie z art. 13a ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 785 ze zm.) w sprawach o roszczenia wynikające z czynności bankowych od strony będącej konsumentem lub osobą fizyczną prowadzącą gospodarstwo rodzinne przy wartości przedmiotu sporu lub wartości przedmiotu zaskarżenia wynoszącej ponad 20 000 złotych pobiera się opłatę stałą w kwocie 1 000 złotych. Przepis nie precyzuje, czym jest gospodarstwo rodzinne oraz jak zweryfikować, że dana osoba je prowadzi, nie odnosi się także do jedynej definicji legalnej tego pojęcia w ustawodawstwie zwykłym wprowadzonej w u.k.u.r.

ale także zachowanie zdolności produkcyjnej gospodarstwa rodzinnego oraz zapewnienie optymalnego wykorzystania ograniczonych zasobów w rolnictwie – z najważniejszymi nieruchomościami rolnymi na czele oraz dążeniem do trwałego rozwiązania problemu niewypłacalności dłużnika. W projekcie ustawy o gospodarstwie rodzinnym z 1995 r., o którym była mowa powyżej, jedynej jak dotąd propozycji kompleksowego uregulowania jego statusu prawnego, proponowano szczególne regulacje dotyczące egzekucji⁸⁰⁵. Zgodnie z art. 7 ust. 1 projektu *„Chłopska własność rolnicza nie może być poddana egzekucji świadczeń pieniężnych, bez wyrażenia na to zgody przez organ uznający gospodarstwo rolne za rodzinne w rozumieniu niniejszej ustawy”*, a zgodnie z ust. 2 *„Zabroniony jest podział chłopskiej własności rolniczej wskutek którego prowadzone na niej gospodarstwo rolne utraciłoby charakter rodzinny, w rozumieniu niniejszej ustawy”*⁸⁰⁶. A. Lichorowicz w propozycji regulacji prawnych dotyczących gospodarstw rodzinnych do gwarancji istnienia i kontynuacji działalności gospodarczej przez gospodarstwo rodzinne zaliczał *„pewne ograniczenia, w stosunku do zasad ogólnych, rygorów egzekucji dotyczącej gospodarstwa rodzinnego”*⁸⁰⁷.

Wprowadzenie proponowanych regulacji należy poprzedzić kompleksowym zbadaniem problemów rolnictwa związanych z egzekucją i niewypłacalnością, ustaleniem wysokości zadłużenia i potencjalnego zagrożenia egzekucją, zidentyfikowaniem najważniejszych problemów w egzekucji, wybraniem składników majątku dłużnika, które są niezbędne do prowadzenia działalności rolniczej oraz tych przedmiotów, które można przeznaczyć na zaspokojenie wierzycieli. Potrzebne są pogłębione badania, nie tylko prawne, ale także z innych dyscyplin – finansowych, ekonomicznych oraz nauk o rolnictwie, tak żeby dostatecznie zbadać problem potrzeby ochrony rolnictwa w egzekucji i przedstawić jego optymalne rozwiązanie. Podczas prac nad u.r.z.g.r. jedynie pobieżnie oceniono skalę zadłużenia rolników poprzez skierowanie zapytań do banków o wysokość wymagalnych zobowiązań. Z informacji przedstawionych podczas posiedzenia Sejmu wynika, że zebrane dane o wysokości

⁸⁰⁵ Zob. także rozwiązania przyjęte w kanadyjskim akcie The Saskatchewan Farm Security Act (Chapter S-17.1 of the Statutes of Saskatchewan, 1988-89 <<consult Table of Saskatchewan Statutes for effective dates>> as amended by the Statutes of Saskatchewan, 1989-90, c.22; 1992, c.43 and c.74; 1993, c.P-6.2 and c.51; 1994, c.30; 1996, c.C-27.01 and c.9; 1997, c.T-22.2; 1998, c.C-45.2, c.14 and c.48; 2000, c.L-5.1; 2002, c.C-11.1 and c.55; 2004, c.L-16.1, c.T-18.1, c.26 and c.59; 2005, c.M-36.1; 2009, c.7; 2010, c.E-9.22 and c.N-5.2; 2013, c.27; 2014, c.E-13.1; 2015, c.21, 2015, c.32; and 2018, c.L-3.001 and c.42), gdzie egzekucja należności zabezpieczonych hipoteką przeciwko gospodarstwom rodzinnym wymaga przeprowadzenia szczególnego trybu.

⁸⁰⁶ Projekt ustawy o rodzinnym gospodarstwie rolnym z 1995 r., *op. cit.*

⁸⁰⁷ A. Lichorowicz, *O instytucji rodzinnego...*, s. 48-49.

należności dotyczą jedynie podmiotów, którym udzielono kredytów dofinansowanych przez Skarb Państwa za pośrednictwem ARiMR. Nie sposób tworzyć regulacji, które mają zaradzić problemom, jeżeli nie znamy ich skali i specyfiki.

Nie można tworzyć prawa, które utrudnia podejmowanie działalności rolniczej, zaciąganie kredytów i innych znacznych zobowiązań, gdyż jednym z celów ochrony rolnictwa w egzekucji jest podtrzymanie działalności rolniczej. Bez wystarczającego finansowania i wiarygodności w obrocie gospodarczym, pozycja rolnika na rynku jest osłabiona. Problemem stosowania znacznych ograniczeń przedmiotowych egzekucji jest obniżenie zdolności kredytowej dłużników. Banki i inni wierzyciele, oceniając możliwość późniejszego egzekwowania długu od dłużnika, uwzględniają także skutki zastosowania wyłączeń z egzekucji i trudności z nimi związanych. W wyniku tego zmniejszają kwoty oferowanych kredytów, zwiększają oprocentowanie i marżę, czy też żądają dodatkowych zabezpieczeń. Rozwiązaniem tego problemu w połączeniu z pozostałymi proponowanymi instytucjami może być rozbudowanie systemu pożyczek i kredytów dofinansowanych czy zabezpieczonych przez państwo, analogicznie do już funkcjonującego wsparcia obsługiwanego przez ARiMR. Zmniejszy to problem niskiej zdolności kredytowej rolników oraz zwiększy ochronę interesów banków – przyszłych wierzycieli.

Rozwiązania prawne składające się na system ochrony rolnictwa w egzekucji oraz w związku z niewypłacalnością nie powinny zachęcać rolników do podejmowania nieracjonalnych, pochopnych decyzji gospodarczych. Znaczne ryzyko działalności rolniczej, powiązanie z cyklem biologicznym, nałożenie wielu obowiązków związanych z produkcją rolną powoduje, że trudności ekonomiczne mogą wynikać z przyczyn niezależnych od rolnika, np. suszy, epidemii. Uzasadnione jest wspomaganie rolników w kłopotach spowodowanych takimi przyczynami⁸⁰⁸. Regulacje powinny jednak kształtować świadomość, że w razie problemów finansowych gospodarstwa rodzinne mogą co prawda liczyć na ochronę, ale jednocześnie wsparcie nie obejmuje przypadków niewypłacalności powstałej na skutek działania umyślnego albo rażącego niedbalstwa. W razie przeciągających się kłopotów, rolnik powinien liczyć się z koniecznością

⁸⁰⁸ Instrumentem wsparcia, który może być wykorzystywany jest w celu zapobiegania negatywnym skutkom znacznych ryzyk związanych z prowadzeniem działalności rolniczej są ubezpieczenia upraw i hodowli, w których ze środków publicznych finansuje część składek lub wypłat. Rozbudowanie systemu wspomagania rolnictwa w ten sposób może stanowić uzupełnienie szczególnego systemu egzekucji przeciwko rolnikom. Z uwagi na to, że jest to instytucja spoza zakresu norm o egzekucji i niewypłacalności, nie została w niniejszej pracy poddana szerszej analizie.

przymusowego uregulowania kwestii jego niewypłacalności. Interes społeczny przejawia się w tym, że środki produkcji są przekazywane podmiotom, które najefektywniej realizują funkcje przypisywane rolnictwu.

Tryb egzekucji przeciwko gospodarstwu rodzinnym należy uregulować poprzez opracowanie ograniczeń przedmiotowych, które będą obejmowały najważniejsze składniki gospodarstwa rolnego, które służą do prowadzenia działalności rolniczej. Należy stworzyć przepisy o takiej samej treści w egzekucji sądowej i administracyjnej. Spowoduje to wstrzymanie egzekucji i objęcie ochroną najistotniejszych przedmiotów, co pozwoli na podtrzymanie produkcji rolnej pomimo wszczęcia postępowania. To rozwiązanie będzie wystarczające w razie przejściowych problemów z regulowaniem zobowiązań o stosunkowo niedużej wysokości. Mogłoby mieć również zastosowanie do rolników nieprowadzących gospodarstw rodzinnych, ewentualnie ze zmodyfikowanym zestawem przedmiotów wyłączonych od egzekucji.

W razie problemów z niewypłacalnością, których nie rozwiąże przejściowa ochrona przed egzekucją z najważniejszych składników gospodarstwa, autorka proponuje zastosowanie rozwiązania w postaci „zarządu wspomaganego” wzorowanego na egzekucji przez zarząd przymusowy. Środki na zaspokojenie wierzycieli byłyby uzyskiwane z dochodów z działalności rolniczej, z jednoczesną ochroną przed egzekucją ze składników gospodarstwa rodzinnego, pod warunkiem objęcia nadzorem sprawowanym przez wyspecjalizowanego rolniczego doradcę restrukturyzacyjnego. W przypadku gospodarstw rodzinnych całkowite pozbawienie dłużnika zarządu byłoby niewskazane, z uwagi na ściśle powiązanie działalności rolniczej z gospodarstwem domowym, życiem prywatnym rodziny rolniczej. Wspólnie z doradcą rolnik opracowałby plan zaspokojenia wierzycieli z dochodów, z jednoczesnym podjęciem działań sanacyjnych mających na celu poprawę kondycji działalności rolniczej. Dodatkowo doradca kontrolowałby najważniejsze decyzje gospodarcze, np. akceptował czynności przekraczające zwykły zarząd. Ewentualnie można postulować, aby część kosztów takiego postępowania, np. wynagrodzenie doradcy rolniczego, była pokrywana ze środków Skarbu Państwa jako forma pomocy publicznej.

Proponowane rozwiązanie powinno mieć zastosowanie po spełnieniu odpowiednio określonych przesłanek: proporcji wierzytelności do wartości gospodarstwa rolnego, określonej wielkości gospodarstwa, przewidywanego czasu, w którym uda się zaspokoić wierzycieli z dochodów gospodarstwa. Problematiczne może być ustalenie z urzędu, jaka jest wartość gospodarstwa rodzinnego i wysokość zobowiązań. Można

zatem postulować wprowadzenie obligatoryjnego prowadzenia rachunkowości, ewentualnie nieco uproszczonej, w przypadku rolników będących osobami fizycznymi, których nadal w polskiej strukturze rolnej jest przeważająca większość, od określonego poziomu uzyskiwanych dochodów, ale niższego niż wynikający z ustawy o rachunkowości limit 2.000.000 euro.

Jeżeli po określonym czasie gospodarstwo rodzinne przy pomocy rolniczego doradcy restrukturyzacyjnego nie osiągnęłoby dochodów wystarczających na zaspokojenie wierzycieli, należy podjąć dalsze kroki. W zależności od wysokości wierzytelności następowałoby wyłączenie ograniczeń przedmiotowych i egzekucja ze składników gospodarstwa rodzinnego, jeżeli na zaspokojenie długów wystarczające będzie przeznaczenie części tych przedmiotów, bez znaczącego wpływu na funkcjonowanie działalności rolniczej. Jeżeli wierzytelności będą na tyle wysokie, że sprzedaż składników i tak doprowadziłaby do likwidacji albo znacznego utrudnienia działalności rolniczej, a jednocześnie istnieją szanse na przywrócenie zdolności do pokrywania zobowiązań, wówczas należy zastosować regulacje z zakresu restrukturyzacji, w szczególnym trybie dedykowanym rolnikom, z wykorzystaniem instrumentów pomocy publicznej. Punktem wyjścia do opracowania takich rozwiązań mogą być instytucje u.r.z.g.r. Należy jednak wprowadzić trwałe rozwiązania służące do restrukturyzacji zadłużenia rolników nie tylko istniejącego w chwili uchwalenia ustawy, jak to miało miejsce w przypadku u.r.z.g.r.

Jeżeli natomiast nie ma widoków na powodzenie działań restrukturyzacyjnych, albo po ich zastosowaniu okaże się, że nie ma szans na przywrócenie zdolności do pokrywania zobowiązań, należy obligatoryjnie zastosować instrumenty prawa upadłościowego, prowadzące do zaspokojenia wierzytelności z gospodarstwa rodzinnego i zaradzenia skutkom niewypłacalności. Aktualnie rolnicy będący osobami fizycznymi, a więc przeważająca część wszystkich producentów rolnych, mają prawo, a nie obowiązek złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości w trybie upadłości konsumenckiej. Pozornie takie traktowanie stanowi uprzywilejowanie rolników, w istocie może jednak powodować, że problem z niewypłacalnością pozostaje nierozwiązany. Obligatoryjny tryb upadłości powinien zawierać pewne wspomaganie rolników, czyli punktem wyjścia powinny być przepisy o upadłości konsumenckiej. Konieczne jest jednak uwzględnienie specyfiki działalności rolniczej, zawarcie w przepisach dążenia do wsparcia gospodarstw rodzinnych, np. poprzez pierwszeństwo w przekazaniu majątku rolnika innym podmiotom prowadzącym gospodarstwa rodzinne. Elementem proponowanego systemu

powinno być zatem pierwszeństwo przy licytacji składników gospodarstwa rodzinnego i ewentualnie całego gospodarstwa zastrzeżonego dla podmiotów prowadzących gospodarstwa rodzinne. Punktem wyjścia tworzenia regulacji może być istniejący przetarg ograniczony nieruchomości rolnych wchodzących w skład Zasobu Własności Rolnej Skarby Państwa. Ewentualnie po pierwszej bezskutecznej licytacji powinno nastąpić otwarcie przetargu dla wszystkich zainteresowanych.

Ewentualnie, gdy jest to korzystne dla wierzyciela, można zastosować egzekucję przez zarząd przymusowy albo sprzedaż gospodarstwa rolnego. To rozwiązanie z kolei, jak to wyżej wykazywano, ma szanse na powodzenie jedynie w bardzo szczególnych okolicznościach, gdy dłużnik prowadzi duże gospodarstwo rolne, w którym rzeczywiście z faktu zorganizowania wynika zwiększenie wartości możliwej do uzyskania poprzez zastosowanie powołanych instytucji. Uzupełnieniem przepisów o upadłości i restrukturyzacji powinny być zatem szczególne sposoby egzekucji, gdy dłużnikiem są wysokotowarowe gospodarstwa, przedsiębiorstwa rolne. Wówczas to do zainteresowanych stron, czyli dłużnika i wierzyciela powinna należeć ocena czy zastosowanie tych instrumentów jest w danych okolicznościach korzystne.

Ukształtowany w proponowany sposób szczególny tryb prowadzenia egzekucji przeciwko gospodarstwom rodzinnym powinien znaleźć zastosowanie zarówno w egzekucji sądowej, jak i administracyjnej. Nie ma uzasadnienia dla różnicowania sytuacji dłużnika w obu trybach egzekucji. Ewentualnie można postulować, aby egzekucja przeciwko rolnikom była przekazana w całości do egzekucji sądowej, nawet w zakresie wierzytelności władzy publicznej, tak aby skupić wszystkie czynności z tym związane w rękach komornika i sądu, bez konieczności przeprowadzania tak głębokich zmian jak połączenie obu trybów egzekucji.

Proponowane rozwiązanie doprowadziłoby do skorelowania instytucji wpływających na sytuację rolnika w egzekucji, tj. ograniczeń przedmiotowych, z zastosowaniem nowego sposobu egzekucji - „zarządu wspomaganego” (bazującego na zarządzie przymusowym) oraz połączeniem ze szczególnym trybem restrukturyzacji oraz upadłości dedykowanym rolnikom, których uzupełnieniem mogą być szczególne sposoby egzekucji w określonych sytuacjach. Stosowanie postępowania restrukturyzacyjnego i upadłości konsumenckiej przez rolników indywidualnych obecnie nie jest obligatoryjne. Proponowane rozwiązanie zakłada zastosowanie przepisów niezależnie od woli dłużnika, tak aby możliwie szybko reagować na problemy z regulowaniem zobowiązań oraz zapobieganie negatywnemu wpływowi niewypłacalności na otoczenie

gospodarcze. Rolnictwo wymaga szczególnej ochrony, pełni na tyle istotne funkcje dla całego społeczeństwa, że w interesie publicznym jest sprawowanie nad nim pewnego rodzaju kontroli. Już w koncepcji własności rolniczej A. Stelmachowski⁸⁰⁹ wskazywał, że dla jej ochrony niekiedy wskazane jest nawet ograniczenie uprawnień właściciela wynikających z prawa własności. Proponowana instytucja obligatoryjnego trybu egzekucji z gospodarstw rodzinnych stanowi szansę na przywrócenie zdolności do pokrywania zobowiązań, przy profesjonalnej pomocy rolniczego doradcy restrukturyzacyjnego. Jeżeli pomimo wsparcia nadal działalność rolnicza będzie nieefektywnie prowadzona, wówczas w interesie społecznym jest to, żeby środki produkcji przekazać innym podmiotom, którzy będą realizować oczekiwane zadania ekonomiczne i społeczne oraz efektywnie wykorzystywać ograniczone zasoby produkcji.

Z przepisu art. 23 Konstytucji można wywieść uzasadnienie dla wprowadzenia przymusowego zastosowania szczególnego trybu egzekucji z gospodarstwa rodzinnych, gdyż ta regulacja może być podstawą ograniczenia podziału gospodarstwa rolnego. Egzekucja niejednokrotnie prowadzi do takiego podziału, pozbawienie gospodarstwa czynnika zorganizowania powoduje utratę wartości dodanej. Dopuszczalne jest także wprowadzenie prawa pierwokupu lub wykupu nieruchomości rolnych, np. sąsiednich przez podmioty prywatne, jeżeli jest to uzasadnione umożliwieniem gospodarstwu rodzinnym o niewystarczającej powierzchni zapewnienia utrzymania rolniczej rodziny. Można zatem wskazać, że w świetle art. 23 Konstytucji dopuszczalne byłoby wprowadzenie normy, która wprowadzałaby po pierwsze przymus zastosowania szczególnego trybu egzekucji z gospodarstwa rodzinnego jako przeciwdziałającego podziałom, a po drugie, ułatwiałaby dostęp do nabycia tego gospodarstwa lub jego składników innym podmiotom prowadzącym tego typu działalność.

⁸⁰⁹ A. Stelmachowski, *Kształtowanie stosunków prawnych...*, s. 22-27.

Źródła

1. Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. nr 78, poz. 483 ze zm.)

Traktat między Królestwem Belgii, Królestwem Danii, Republiką Federalną Niemiec, Republiką Grecką, Królestwem Hiszpanii, Republiką Francuską, Irlandią, Republiką Włoską, Wielkim Księstwem Luksemburga, Królestwem Niderlandów, Republiką Austrii, Republiką Portugalską, Republiką Finlandii, Królestwem Szwecji, Zjednoczonym Królestwem Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej (Państwami Członkowskimi Unii Europejskiej) a Republiką Czeską, Republiką Estońską, Republiką Cypryjską, Republiką Łotewską, Republiką Litewską, Republiką Węgierską, Republiką Malty, Rzeczpospolitą Polską, Republiką Słowenii, Republiką Słowacką dotyczący przystąpienia Republiki Czeskiej, Republiki Estońskiej, Republiki Cypryjskiej, Republiki Łotewskiej, Republiki Litewskiej, Republiki Węgierskiej, Republiki Malty, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Słowenii i Republiki Słowackiej do Unii Europejskiej, podpisany w Atenach w dniu 16 kwietnia 2003 r. (Dz. U. z 2004 r. nr 90, poz. 864 ze zm.)

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. U. z 2004 r. nr 90, poz. 864/2 ze zm.)

Traktat o Unii Europejskiej (Dz. U. z 2004 r. nr 90, poz. 864/30 ze zm.)

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1307/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 637/2008 i rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009 (Dz. U. UE. L. z 2013 r. nr 347, str. 608 ze zm.)

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 (Dz. U. UE. L. z 2013 r. nr 347, str. 487 ze zm.)

Rozporządzenie Komisji (UE) nr 702/2014 z dnia 25 czerwca 2014 r. uznające niektóre kategorie pomocy w sektorach rolnym i leśnym oraz na obszarach wiejskich za zgodne

z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. U. UE. L. z 2014 r. Nr 193, str. 1 ze zm.)

Ustawa z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców (tekst jedn. Dz. U. z 2014 r. poz. 1380 ze zm.)

Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 2096 ze zm.).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1145).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1460 ze zm.)

Ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1438 ze zm.)

Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1040 ze zm.)

Ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1256 ze zm.)

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. Prawo geodezyjne i kartograficzne (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 725 ze zm.)

Ustawa z dnia 24 maja 1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych (Dz. U. z 1989 r., nr 33, poz. 175)

Ustawa z dnia 13 lipca 1990 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. nr 55, poz. 318)

Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 299 ze zm.)

Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1509 ze zm.)

Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (tekst jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 6)

Ustawa z dnia 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 817 ze zm.)

Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 865)

Ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 351 ze zm.)

Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. z 2017 r. poz. 1161)

Ustawa z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 649 ze zm.)

Ustawa z dnia 14 grudnia 1995 r. o izbach rolniczych (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1027)

Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1500)

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 2187 ze zm.)

Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. z 2018 r., poz. 1270)

Ustawa z dnia 15 września 2000 r. - Kodeks spółek handlowych (Dz. U. z 2019 r. poz. 505)

Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o zmianie ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2001 r., nr 125, poz. 1368)

Ustawa z dnia 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę (Dz. U. z 2002, nr 200, poz. 1679)

Ustawa z dnia 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 2177)

Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 498 ze zm.)

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1945 ze zm.)

Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1362)

Ustawa z dnia 18 grudnia 2003 r. o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności (tekst jedn. Dz. U. z 2017 r. poz. 1853)

Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o organizacji niektórych rynków rolnych (tekst jedn. Dz. U. z 2017 r. poz. 1006)

Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 2174 ze zm.)

Ustawa z dnia 2 lipca 2004 roku o swobodzie działalności gospodarczej (tekst jedn. Dz. U. z 2017 r. poz. 2168)

Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. nr 172, poz. 1804)

Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 896 ze zm.)

Ustawa z dnia 7 lipca 2005 r. o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 477)

Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 785 ze zm.)

Ustawa z dnia 16 listopada 2006 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. nr 235, poz. 1699)

Ustawa z dnia 15 czerwca 2007 r. o licencji doradcy restrukturyzacyjnego (tekst jedn. Dz. U. z 2016 r. poz. 883 ze zm.)

Ustawa z dnia 29 czerwca 2007 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich (Dz. U. z 2017 r. poz. 2132)

Ustawa z dnia 9 maja 2008 r. o Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1505)

Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. z 2008 r., nr 234, poz. 1572)

Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 2386 ze zm.)

Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o wyrobie i rozlewie wyrobów winiarskich, obrocie tymi wyrobami i organizacji rynku wina (Dz. U. z 2018 r. poz. 1159 i 1629)

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. - Prawo geologiczne i górnicze (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 868 ze zm.)

Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. nr 233, poz. 1381)

Ustawa z dnia 23 listopada 2012 r. - Prawo pocztowe (Dz. U. z 2018 r. poz. 2188 oraz z 2019 r. poz. 1051)

Ustawa z dnia 5 lutego 2015 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1312)

Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 627 ze zm.)

Ustawa z dnia 15 maja 2015 r. - Prawo restrukturyzacyjne (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 243 ze zm.)

Ustawa z dnia 14 kwietnia 2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. z 2016 r., poz. 585)

Ustawa o z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 825)

Ustawa z dnia 10 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze skróceniem okresu przechowywania akt pracowniczych oraz ich elektronizacją (Dz. U. z 2018 r., poz. 357)

Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. - Prawo przedsiębiorców (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1292)

Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej i Punkcie Informacji dla Przedsiębiorcy (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1291)

Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (Dz. U. poz. 771 ze zm.)

Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o Centralnym Porcie Komunikacyjnym (tekst jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 234)

Ustawa z dnia 5 lipca 2018 r. o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji mieszkaniowych oraz inwestycji towarzyszących (Dz. U. poz. 1496 oraz z 2019 r. poz. 630)

Ustawa z dnia 5 lipca 2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej (Dz. U. poz. 1629)

Ustawa z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich (Dz. U. poz. 2212 oraz z 2019 r. poz. 693)

Ustawa z dnia 9 listopada 2018 r. o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne (Dz. U. z 2019 r. poz. 33)

Ustawa z dnia 26 kwietnia 2019 r. o zmianie ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2019 r., poz. 1080)

Ustawa z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2019 r., poz. 1469 ze zm.)

Ustawa z dnia 31 lipca 2019 r. o powszechnym spisie rolnym w 2020 r. (Dz. U. z 2019 r., poz. 1728)

Ustawa z dnia 31 lipca 2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia obciążeń regulacyjnych (Dz. U. z 2019 r., poz. 1495)

Ustawa z dnia 30 sierpnia 2019 r. o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1802)

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz. U. z 1930, nr 83, poz. 651)

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. Prawo upadłościowe (tekst jedn. Dz. U. z 1991 r., nr 118, poz. 512 ze zm.)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 1966 r. w sprawie określenia przedmiotów, należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji sądowej (Dz. U. z 1966 r., nr 21, poz. 138)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 marca 1968 r. w sprawie czynności komorników (Dz. U. z 1968 r., nr 10, poz. 52 ze zm.)

Rozporządzenie Ministrów Finansów oraz Sprawiedliwości z dnia 4 lipca 1986 r. w sprawie określenia granic, w jakich świadczenia z ubezpieczeń osobowych i odszkodowania z ubezpieczeń majątkowych nie podlegają egzekucji sądowej (Dz. U. 1986, nr 26, poz. 128)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 maja 1996 r. w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji sądowej (Dz. U. z 1996 r., nr 63, poz. 300)

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 1996 r. w sprawie wykonania ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz.U. z 1997 r., nr 1, poz. 1)

Rozporządzenia Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 marca 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 393)

Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz.U. nr 164, poz. 1587)

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) (Dz. U. nr 251, poz. 1885 ze zm.)

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 13 marca 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania "Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (Dz. U. poz. 364 ze zm.)

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 18 marca 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania "Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (Dz. U. poz. 415 ze zm.)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 lipca 2017 r. w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji (Dz. U. z 2017 r., poz. 1385)

2. Bibliografia

Adamczuk A., (w:) Manowska M. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz Tom II Art. 506–1217*, Warszawa 2015

Adamiak B., Borkowski J., *Postępowanie administracyjne i sądownoadministracyjne*, Warszawa 2018, s. 650

Adamus R., *Nowa upadłość konsumencka*, „Monitor Prawa Bankowego” 2015, nr 2

Adamus R., *Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2019

Adamus R., *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2019

Antkiewicz A., (w:) Szanciło T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II*, Warszawa 2019

Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012

Bednarek M., *Mienie. Komentarz do art. 44–55(3) Kodeksu cywilnego*, Zakamycze 1997

Bednarek M., *Nowe przepisy o ustroju rolnym – motywy i koncepcja legislacyjna w aspekcie konstytucyjnym*, „Krakowski Przegląd Notarialny” 2017, r. II, nr 4

Będźmirowska P., *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich. Wybrane działania*, (w:) Czechowski P. (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2017

Będźmirowska P., *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, vol. XI

Bidziński M., Chmaj M., Uliasz B., *Ustawa o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa – aspekt konstytucyjnoprawny*, Toruń 2017

- Bielski P., *Cele definiowania pojęcia gospodarstwa rolnego w systemie prawa – uwagi z perspektywy prawa handlowego*, „Rejent” 2005, r. 15, nr 10(174)
- Bielski P., *Glosa do wyroku SN z dnia 29 września 2005 r.*, „Rejent” 2008, r. 18, nr 1(201)
- Bielski P., *Zdolność upadłościowa prowadzącego we własnym (wspólnym) imieniu gospodarstwo rolne*, „Rejent” 2006, r. 16, nr 1(177)
- Bieluk J., *Działalność rolnicza w ustawie o swobodzie działalności gospodarczej*, (w:) A. Piszcz (red.), M. Olszak (red.), M. Etel (red.), *Państwo, gospodarka, prawo. Księga dedykowana Profesorowi Cezaremu Kosikowskiemu z okazji jubileuszu pracy naukowej na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku*, Białystok 2015
- Bieluk J., *Działy specjalne produkcji rolnej. Problemy prawne*, Białystok 2013
- Bieluk J., Leśkiewicz K., *Ustawa o lasach. Komentarz*, Warszawa 2017
- Bieluk J., *O potrzebie wprowadzenia do prawa polskiego pojęcia przedsiębiorstwa rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, vol. XI
- Bieluk J., *Obciążenia podatkowe rolnictwa*, (w:) Czechowski P. (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2017
- Bieluk J., *Pojęcie działalności rolniczej w ustawach o podatku dochodowym od osób fizycznych i od osób prawnych*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 2(4)
- Bieluk J., *Sankcja nieważności w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego*, (w:) Księżak P. (red. nauk), Mikołajczyk J. (red. nauk.), *Nieruchomości rolne w praktyce notarialnej*, Warszawa 2017
- Bieluk J., *Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego. Komentarz*, Warszawa 2019
- Bieluk J., *Ustawa o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Komentarz*, Warszawa 2018
- Bieluk J., *Wpływ ograniczeń w obrocie prawnym nieruchomościami rolnymi na egzekucję sądową z nieruchomości*, (w:) Marciniak A. (red.), *Sądowe postępowanie egzekucyjne: zasadnicze kierunki zmian z 2016 roku*, Sopot 2017
- Bieluk J., *Wyłączenia z egzekucji*, (w:) Prutis S. (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015
- Bieluk J., *Zmiana paradygmatu prawa rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2015, vol. XIII
- Bieluk J., *Zniesienie współwłasności gospodarstwa rolnego w kontekście zasady słuszności*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2014, nr 17
- Bieniek G., *Prawo pierwokupu, odkupu, wykupu i pierwszeństwa nabycia*, (w:) Bieniek G., Rudnicki S., *Nieruchomości. Problematyka prawna*, Warszawa 2007

- Bieranowski A., *Dekompozycja konstrukcji zasiedzenia w nowym reżimie ograniczeń nabycia własności nieruchomości rolnej – zagadnienia węzłowe i uwagi de lege ferenda*, „Rejent” 2016, r. 26, nr 5(301)
- Bieranowski A., *Uwagi o błędnym dekodowaniu zakazu zbywania własności nieruchomości rolnej*, „Rejent” 2019, r. 29, nr 8(340)
- Bieranowski A., *Wykonanie prawa pierwokupu własności nieruchomości rolnej przez ANR*, „Rejent” 2017, r. 27, nr 7(315)
- Biernacka A.K., *Administracyjnoprawne ograniczenia w zakresie obrotu nieruchomościami rolnymi*, „Monitor Prawniczy” 2018, nr 7
- Biernat J., *Nabywanie nieruchomości rolnych w drodze zasiedzenia. Wybrane zagadnienia konstrukcyjne*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2018, nr 1(22)
- Biezuński P., Biezuński M., *Egzekucja z nieruchomości. Zagadnienia teorii i praktyki*, Warszawa 2010
- Blajer P., *Definicja i status rolnika indywidualnego w świetle nowelizacji ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2012, vol. X
- Blajer P., *Koncepcja prawna rolnika indywidualnego w prawie polskim na tle porównawczym*, Kraków 2009
- Blajer P., *Pojęcie gospodarstwa rodzinnego i rolnika indywidualnego w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego z dnia 5 sierpnia 2016 r.*, „Krakowski Przegląd Notarialny” 2016, r. I, nr 1
- Blajer P., *Pojęcie rolnika indywidualnego w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. V
- Blajer P., *Status prawny osób pozostających w związkach partnerskich w gospodarstwach rolnych*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. IV
- Blajer P., *Z rozważań nad tzw. prawem nabycia w świetle znowelizowanych ustaw o kształtowaniu ustroju rolnego i o lasach*, (w:) Księżak P. (red. nauk), Mikołajczyk J. (red. nauk.), *Nieruchomości rolne w praktyce notarialnej*, Warszawa 2017
- Błażejczyk M., *Składniki majątkowe gospodarstwa rolnego wyłączone spod egzekucji sądowej*, „Prawo Rolne” 1996, nr 3(21)
- Błądek L., *Niektóre rozważania na temat ustawy z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Rejent” 2003, r. 13, nr 9(149)
- Bobel Ł., Lipińska I., *Ekonomiczne instrumenty kształtowania ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. IV

- Borkowski P., Leśniak O., *Egzekucja z nieruchomości*, Warszawa 2016
- Borysiak W., (w:) Safjan M. (red.), Bosek L. (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz. Art. 1-86*, Warszawa 2016
- Brelik A., *Dobra publiczne a wielofunkcyjny rozwój rolnictwa*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2011, nr 25
- Broniewicz W., Marciniak A., Kunicki I., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016
- Budzinowski R., (w:) Gutowski M. (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1-352*, Warszawa 2018
- Budzinowski R., Suchoń A., Błażejewska K., *Rozwój prawa rolnego w ostatnich latach*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2011, nr 2(9)
- Budzinowski R., *Gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwo rolne*, (w:) Czechowski P. (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2017
- Budzinowski R., *Jeszcze o przyszłości prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2010, nr 2(7)
- Budzinowski R., *Koncepcja gospodarstwa rolnego w prawie rolnym*, Poznań 1992
- Budzinowski R., *O potrzebie refleksji teoretycznej w prawie rolnym*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. V
- Budzinowski R., *Pojęcie gospodarstwa rolnego według kodeksu cywilnego (rozważania na tle art. 55³ k.c.)*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjalny” 1991, r. LIII, nr 3
- Budzinowski R., *Prawne pojęcie działalności rolniczej*, (w:) Budzinowski R., *Prawo i Administracja. Tom II*, Piła 2003
- Budzinowski R., *Prawo rolne między globalizacją, europeizacją i lokalnością*, (w:) Kremer E. (red.), Truskiewicz Z. (red.), *Rozprawy i studia. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Aleksandrowi Lichorowiczowi*, Kraków 2009
- Budzinowski R., *Prawo rolne wobec współczesnych wyzwań*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2014, nr 2(16)
- Budzinowski R., *Problemy ogólne prawa rolnego. Przemiany podstaw legislacyjnych i koncepcji doktrynalnych*, Poznań 2008
- Budzinowski R., *Próby kodyfikacji polskiego prawa rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2001, vol. II
- Budzinowski R., *Przyszłość prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2009, nr 1(5)

- Budzinowski R., *Rodzinny charakter indywidualnego gospodarstwa rolnego. Zagadnienia prawne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1985, r. XLVII, nr 4
- Budzinowski R., *Sprzeczności rozwojowe prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 2(4)
- Budzinowski R., *Status prawny rolnika jako przedsiębiorcy (zagadnienia wybrane)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2002, r. LXIV, nr 3
- Budzinowski R., *Ustrojowy czynnik rozwoju prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007, nr 1
- Budzinowski R., *Współczesne tendencje rozwoju prawa rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2009, vol. VII
- Budzinowski R., *Zagadnienia funkcjonalności prawa rolnego: między europeizacją a lokalnością*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2014, r. LXXVI, nr 2
- Budzinowski R., *Zmiany prawa rolnego. Tendencje rozwoju*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2002, r. LXIV, nr 2
- Burger A., *Why is the issue of land ownership still of major concern in East Central European (ECE) transitional countries and particularly in Hungary?*, “Land Use Policy” 2006, vol. 23(4)
- Chrapoński D., (w:) Witosz A.J. (red.), *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2017
- Chrapoński D., *Wylączenia z masy upadłości*, Warszawa 2010
- Chrościelewski W., Tarno J.P., Dańczak P., *Postępowanie administracyjne i postępowanie przed sądami administracyjnymi*, Warszawa 2018
- Chrzanowski W., *Zbieg ustawowego prawa pierwokupu dzierżawcy i współwłaściciela nieruchomości rolnej*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ. Nauki Społeczne” 2011, nr 3
- Ciaian P., Falkowski J., Drabik D., Kancs A., *Market Impacts of New Land Market Regulations in Eastern EU Member States*, “EERI Research Paper Series” 2016, nr 2
- Ciodyk T., Zagórski T., Iwaszkiewicz P., *Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego w praktyce*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. IV
- Ciepla H., (w:) Ciepla H., Brzeszczyńska S., *Obrót nieruchomościami rolnymi w praktyce notarialnej, sądowej, egzekucyjnej i podatkowej*, Warszawa 2018

- Ciepla H., *Aspekty prawne obrotu gruntami rolnymi od 30.04.2016 r. o kształtowaniu ustroju rolnego oraz w ustawie z dnia 14.04.2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa*, „Rejent” 2016, r. 26, nr 9(305)
- Cieślak S., (w:) Jankowski J. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz, Art. 730–1217*, Warszawa 2013
- Cooper T., Hart K., Baldock D., *Provision of Public Goods through Agriculture in the European Union*, Londyn 2009
- Costato L., *Diritto agrario e normativa di protezione*, „Diritto e Giurisprudenza Agraria e dell’Ambiente” 2002, nr 10
- Czechowski P., Niewiadomski A., *Gospodarstwo rolne jako masa majątkowa*, „Studia Iuridica Agraria” 2010, vol. VIII
- Czechowski P., Niewiadomski A., *Mechanizmy prawne ochrony rolnego charakteru nieruchomości w świetle rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 27 kwietnia 2017 r. w sprawie aktualnego stanu koncentracji gruntów rolnych w UE: jak ułatwić rolnikom dostęp do gruntów?*, „Studia Iuridica” 2018, vol. LXXVIII
- Czechowski P., Niewiadomski A., *Wybrane pojęcia i konstrukcje prawa rolnego w perspektywie europejskiego prawa rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, vol. XI
- Czechowski P., *Obrót ziemią a swobodny przepływ kapitału*, „Studia Iuridica Agraria” 2001, vol. II
- Czechowski P., Wieczorkiewicz P., *Problemy ingerencji prawnej w swobodę obrotu nieruchomościami rolnymi w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego i jej wpływ na interpretację ustawodawstwa krajowego*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. V
- Czerwińska-Koral K., *Pojęcie gospodarstwa rolnego w kodeksie cywilnym – zagadnienia wybrane*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2013, r. XIII
- Czerwińska-Koral K., *Pojęcie nieruchomości rolnej jako wyznacznik zasad obrotu nieruchomościami rolnymi*, „Rejent” 2016, r. 26, nr 6(302)
- Czerwińska-Koral K., *Zasady obrotu nieruchomościami rolnymi w postępowaniach sądowych po 29.04.2016 r. – wybrane zagadnienia praktyki sądowej. Część 2*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 10
- Dalka S., *Zarząd nieruchomości w czasie egzekucji z nieruchomości a egzekucja z pożytków i dochodów z nieruchomości przez zarząd przymusowy*, „Problemy Egzekucji Sądowej” 1994, nr 4

- Filipiak P., (w:) Hrycaj A. (red.), Jakubecki A. (red.), Witosz A. (red.), *System Prawa Handlowego. Tom. 6. Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, Warszawa 2016
- Filipiak P., *Prawo restrukturyzacyjne z perspektywy przedsiębiorcy w kryzysie finansowym*, „Palestra” 2015, nr 11-12
- Flaga-Gieruszyńska K., (w:) Flaga-Gieruszyńska K., Zieliński A., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2019
- Flaga-Gieruszyńska K., *Wybrane wyłączenia przedmiotowe spod egzekucji sądowej*, (w:) Flaga-Gieruszyńska K. (red.), Gil I. (red.), Góra-Błaszczkowska A. (red.), *Współczesny model egzekucji sądowej i postępowania egzekucyjnego. Zbiór studiów*, Sopot 2017
- Flejszar R., *Przedsiębiorstwo oraz gospodarstwo rolne jako przedmiot zabezpieczenia i egzekucji po nowelizacji k.p.c. z dnia 2 lipa 2004 r.*, (w:) Ratusińska I. (red.), *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego: Zjazd Katedr Postępowania Cywilnego w Zakopanem (7–9.10.2005 r.)*, Zakamycze 2006
- Frey R., *Umorzenie postępowania upadłościowego wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej*, (w:) Marszałkowska-Krześ E. (red. nauk.), Machnikowska A. (red. nauk.), Kruczałak-Jankowska J. (red. nauk.), Gil I. (red. nauk.), *Postępowanie upadłościowe. Współczesne problemy stosowania*, Warszawa 2019
- Fortuński W., Kupis M., *Uwagi do ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego po nowelizacji*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2016, nr 2
- Forysiak K., Medyński M., *Status wierzyciela w postępowaniu upadłościowym osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej*, „Monitor Prawa Bankowego” 2016, nr 6
- Gajewska E., Iwaszkiewicz P., *Gospodarstwa rodzinne w systemie obrotu nieruchomościami rolnymi w Polsce*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2015, nr 1(16)
- Ganicz A., *Środki ochrony uprawnionego z tytułu prawa pierwokupu*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 2009, vol. CCCVII, nr 3161
- Garlicki L., Zubik M., (w:) Garlicki L. (red.), Zubik M. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I. Wstęp, art. 1-29*, Warszawa 2016
- Ghia L., *Restructurings And Reorganizations In Italy. An Overview of Italian Bankruptcy Legislation for Large Insolvent Companies*, materiały konferencyjne – International Insolvency Institute. Tenth Annual International Insolvency Conference, 7-8 czerwca 2010 r.

- Gil I., *Pojęcie sprawy gospodarczej i odrębności postępowania w sprawach gospodarczych według projektowanych zmian kodeksu postępowania cywilnego*, (w:) Jędrejek G. (red.), Kotas S. (red.), Manikowski F. (red.), *Postępowanie cywilne – wprowadzone i projektowane zmiany 2019*, Warszawa 2019
- Gil I., *Prymat postępowań restrukturyzacyjnych przed postępowaniem upadłościowym*, (w:) Marszałkowska-Krześ E. (red. nauk.), Machnikowska A. (red. nauk.), Kruczałak-Jankowska J. (red. nauk.), Gil I. (red. nauk.), *Postępowanie upadłościowe. Współczesne problemy stosowania*, Warszawa 2019
- Gil I., *Relacje postępowania egzekucyjnego do postępowania restrukturyzacyjnego oraz współpraca komornika sądowego i zarządcy ustanowionego w postępowaniu sanacyjnym*. (w:) Flaga-Gieruszyńska K. (red.), Gil I. (red.), Góra-Błaszczkowska A. (red.), *Współczesny model egzekucji sądowej i postępowania egzekucyjnego. Zbiór studiów*, Sopot 2017
- Gil P., *Współpraca syndyka masy upadłości z komornikiem sądowym – zagadnienia wybrane*, (w:) Flaga-Gieruszyńska K. (red.), Gil I. (red.), Góra-Błaszczkowska A. (red.), *Współczesny model egzekucji sądowej i postępowania egzekucyjnego. Zbiór studiów*, Sopot 2017
- Głodowski W., Hrycaj A., *Zakres podmiotowy i podstawy ogłoszenia "upadłości konsumenckiej"*, „Państwo i Prawo” 2010, nr 2
- Głodowski W., Mucha J., *Wykonywanie zarządu nad gospodarstwem rolnym ustanowionego dla zabezpieczenia roszczeń w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2013, nr 1
- Głodowski W., *Ograniczenia egzekucji sądowej ze składników gospodarstwa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 2(4)
- Głodowski W., *Sprzedaż egzekucyjna gospodarstwa rolnego i jej skutki dla nabywcy*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007, nr 1
- Głodowski W., *Wpływ postępowania upadłościowego na sądowe postępowania egzekucyjne*, (w:) Gil I., Góra-Błaszczkowska A., Flaga-Gieruszyńska K., *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Wybrane aspekty postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego, restrukturyzacyjnego i upadłościowego w polskim systemie prawnym*, Sopot 2018
- Głodowski W., *Zarządca w egzekucji przez zarząd przymusowy nad gospodarstwem oraz w egzekucji przez sprzedaż gospodarstwa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 1(3)

- Gniewek E., (w:) Gniewek E. (red.), Machnikowski P. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2014
- Gniewek E., *Nieruchomość rolna jako przedmiot egzekucji*, „Rejent” 2017, r. 27, nr 7(315)
- Górecki J., *Gospodarstwo rolne jako przedmiot zastawu*, „Rejent” 2003, r. 13, nr 4(144)
- Górecki J., *Nabywanie nieruchomości rolnych przez cudzoziemców – wybrane zagadnienia*, „Rejent” 2017, r. 27, nr 7(315)
- Górecki J., *Nowe ograniczenia w obrocie nieruchomościami rolnymi*, „Państwo i Prawo” 2003, nr 10
- Górna-Zawadzka M., *Egzekucja z przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego dłużnika*, (w:) Flaga-Gieruszyńska K. (red. nauk), *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi: księga jubileuszowa z okazji X-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej*, Sopot 2016
- Grela A., *Wpływ ogłoszenia upadłości na postępowania egzekucyjne*, (w:) Gil I., Góra-Błaszczkowska A., Flaga-Gieruszyńska K., *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Wybrane aspekty postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego, restrukturyzacyjnego i upadłościowego w polskim systemie prawnym*, Sopot 2018
- Grykiel J., *Ograniczenia obrotu nieruchomościami rolnymi oraz prawami udziałowymi w spółkach po nowelizacji ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 12
- Grześkiewicz W., (w:) Kijowski D.R. (red.), *Ustawa o postępowaniu egzekucyjnym w administracji. Komentarz*, Warszawa 2015
- Grześkiewicz W., *Egzekucja administracyjna – teoria i praktyka z orzecznictwem sądownoadministracyjnym*, Warszawa 2006
- Grześkiewicz W., *Egzekucja z nieruchomości w postępowaniu egzekucyjnym w administracji*, Warszawa 2017
- Grzybowski S., (w:) Grzybowski S. (red.), *System prawa cywilnego. Tom I. Część ogólna*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985
- Guadagno E., *Fallimento e impresa agricola: un percorso legislativo tormentato. Il caso italiano e quello francese*, „Diritto e Giurisprudenza Agraria, Alimentare e dell’Ambiente” 2012, nr 5
- Gurgul S., Podczaszy J., *Dalsza liberalizacja przepisów o upadłości konsumenckiej - konieczne zmiany w świetle uwarunkowań społeczno-gospodarczych*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2019, nr 3

- Gurgul S., *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2018
- Hajdukiewicz J.W., *Różnicowanie procedur egzekucyjnych w zależności od pochodzenia wierzytelności. Konsekwencje dla państwa oraz stron postępowania*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2017, nr 1
- Hasińska I., *Ewolucja od rolnika indywidualnego ku przedsiębiorcy rolnemu. Uwagi na tle statusu prawnego rolnika i spółki cywilnej*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2017, nr 2(21)
- Hrycaj A., (w:) Filipiak P. (red.), Hrycaj A. (red.), *Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2017
- Hrycaj A., (w:) Hrycaj A. (red.), Jakubecki A. (red.), Witosz A. (red.), *System Prawa Handlowego. Tom. 6. Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, Warszawa 2016
- Hrycaj A., *Aksjologiczne podstawy umorzenia zobowiązań upadłego, będącego osobą fizyczną nieprowadzącą działalności gospodarczej*, (w:) Gil I., Góra-Błaszczkowska A., Flaga-Gieruszyńska K., *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Wybrane aspekty postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego, restrukturyzacyjnego i upadłościowego w polskim systemie prawnym*, Sopot 2018
- Hrycaj A., *Cztery postępowania restrukturyzacyjne*, „Doradca Restrukturyzacyjny” 2015, nr 1
- Hrycaj A., *Prawo i postępowanie restrukturyzacyjne*, Warszawa 2019
- Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2009
- Jackowski M., *Zasada ochrony praw nabytych w polskim prawie konstytucyjnym*, „Przegląd Sejmowy” 2008, nr 1
- Jagięła J., (w:) Marciniak A. (red.), Piasecki K. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom III. Komentarz. Art. 730-1088*, Warszawa 2015
- Jagięła J., (w:) Piasecki K. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom III. Komentarz. Art. 730-1088*, Warszawa 2002
- Jagięła J., *Zbieg egzekucji przez zarząd przymusowy albo sprzedaż przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego*, „Problemy Prawa Egzekucyjnego” 2006, nr 1–3, s. 12
- Janda P., *Prawo upadłościowe. Komentarz*, publikacja wyłącznie elektroniczna LEX 2019
- Janda P., *Zaspokojenie roszczeń wierzycieli jako cel postępowania upadłościowego*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 10
- Jankowski J., (w:) Jankowski J. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz. Art. 730–1217*, Warszawa 2013

- Jankowski J., *Nowelizacje KPC wprowadzone w 2005 r.*, Warszawa 2005
- Jarocho A., *Udział komornika sądowego w postępowaniu restrukturyzacyjnym*, (w:) Gil I., Góra-Błaszczykowska A., Flaga-Gieruszyńska K., *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Wybrane aspekty postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego, restrukturyzacyjnego i upadłościowego w polskim systemie prawnym*, Sopot 2018
- Jaworski A., *Dopuszczalność stosowania ustawy Prawo restrukturyzacyjne do rolnika indywidualnego*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2018, vol. XVI
- Jelonek-Jarco B., *Przesłanki i zakres prawa nabycia nieruchomości rolnej przez Agencję Nieruchomości Rolnych*, „*Rejent*” 2017, r. 27, nr 7(315)
- Jeżyńska B., *Działalność rolnicza*, (w:) Prutis S. (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015
- Jeżyńska B., *Ekspertyza prawna potrzeby zmian w funkcjonowaniu izb rolniczych w Polsce*, Warszawa 24 kwietnia 2019 r., Biuro Analiz Sejmowych, nr 643/19A
- Jeżyńska B., *Opodatkowanie działalności rolniczej podatkiem od towarów i usług*, „*Studia Prawnicze*” 2007, nr 1
- Jeżyńska B., *Prawna koncepcja agropresiębiorczości*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2017, vol. XV
- Jeżyńska B., *Producent rolny*, (w:) Prutis S. (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015
- Jeżyńska B., *Producent rolny jako przedsiębiorca*, Lublin 2008
- Jeżyńska B., *Przedsiębiorca rolny*, (w:) Prutis S. (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015
- Jeżyńska B., *Przedsiębiorca rolny we współczesnym ustroju rolnym*, (w:) Litwiniuk P. (red.) *Kwestia agrarna. Zagadnienia prawne i ekonomiczne*, Warszawa 2016
- Jeżyńska B., *Przedsiębiorstwo rolne*, (w:) Prutis S. (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015
- Jeżyńska B., *Rolnictwo*, (w:) Prutis S. (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015
- Jeżyńska B., *Wspólnotowa typologia gospodarstw rolnych. Zagadnienia wybrane*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2009, vol. VII
- Jędrejek G., *Egzekucja przez zarząd przymusowy przedsiębiorstw rodzinnych*, Warszawa 2006

- Jodłowski J., (w:) Jodłowski J., Resich Z., Lapierre J., Misiuk-Jodłowska T., Weitz K., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016
- Julke G., *Egzekucja z nieruchomości*, Sopot 2006
- Jurcewicz A., Kozłowska B., Tomkiewicz E., *Wspólna Polityka Rolna, Zagadnienia prawne*, Warszawa 2004
- Jurcewicz A., *Pojęcia produktów rolnych, producenta rolnego i gospodarstwa rolnego w prawie Wspólnoty Europejskiej*, „Państwo i Prawo” 1995, nr 7
- Jurcewicz A., *Wpływ ustawy z dnia 14 kwietnia 2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa na kształtowanie ustroju rolnego – zagadnienia wybrane*, „Studia Iuridica Agraria” 2017, vol. XV
- Justyńska A., Mariański A., *Przesłanki wyodrębnienia zorganizowanej części przedsiębiorstwa na gruncie podatku od towarów i usług*, „Przegląd Podatkowy” 2017, nr 12
- Kamiński P., *Tryby nadzwyczajne w postępowaniu egzekucyjnym w administracji*, „Palestra” 2018, nr 7-8
- Karniłowicz M., *Egzekucja wierzytelności przeciwko dłużnikowi prowadzącemu gospodarstwo rolne*, „Problemy Egzekucji” 2000, nr 8
- Katner W.J., (w:) Księżak P. (red.), Pyziak-Szafnicka M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, Warszawa 2014
- Katner W.J., (w:) Safjan M. (red.), *System prawa prywatnego. Tom I. Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2007
- Każmierczyk A., (w:) Fras M. (red.), Habdas M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125)*, Warszawa 2018
- Kijowski D.R., (w:) Kijowski D.R. (red.), *Ustawa o postępowaniu egzekucyjnym w administracji. Komentarz*, Warszawa 2015
- Kiszka J., *Pojęcie i podatkowe znaczenie zorganizowanej części przedsiębiorstwa - wybrane problemy praktyczne*, „Doradca Podatkowy” 2018, nr 5
- Klat-Górska E., *Pojęcie gospodarstwa rolnego w umowie sprzedaży*, „Studia Prawnicze” 2000, nr 3-4
- Klat-Górska E., *Regulacje prawne obszaru wiejskiego*, (w:) Korzycka M. (red. nauk.), *Instytucje prawa rolnego*, Warszawa 2019
- Klat-Górska E., *Własność gospodarstwa rolnego*, (w:) Kalina-Prasznic U. (red.), *Własność w prawie i gospodarce*, „Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego” Wrocław 2017

- Klecha P., Jaroch-Wąsowska M., *Egzekucja z nieruchomości – praktyczny komentarz*, Sopot 2016
- Klich A., *Znaczenie opinii biegłego w postępowaniu egzekucyjnym*, (w:) Flaga-Gieruszyńska K. (red. nauk), *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi: księga jubileuszowa z okazji X-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej*, Sopot 2016
- Kłodzińska E., *Wpływ ogłoszenia upadłości jednego z małżonków na postępowanie egzekucyjne*, (w:) Gil I., Góra-Błaszczkowska A., Flaga-Gieruszyńska K., *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Wybrane aspekty postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego, restrukturyzacyjnego i upadłościowego w polskim systemie prawnym*, Sopot 2018
- Kmiecik Z.R., *Postępowanie administracyjne, postępowanie egzekucyjne w administracji i postępowanie sądowoadministracyjne*, Warszawa 2017
- Kokoszka D., *Odpowiedzialność nabywcy przedsiębiorstwa (gospodarstwa rolnego). Rozważania na tle postanowienia Sądu Najwyższego z 13 grudnia 2012 r., V CZ 61/12*, „Przegląd Sądowy” 2015, nr 2
- Komarowska-Horosz M., *Pojęcie miejsca zamieszkania w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego i ustawie o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2018 r., II CSK 240/17*, „Studia Iuridica Agraria” 2018, vol. XVI
- Komarowska M., *Nowa funkcja Biuletynu Informacji Publicznej wynikająca z ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2016, vol. XIV
- Komarowska M., *Obowiązek zawiadomienia o nabyciu własności nieruchomości rolnej wynikający z ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, vol. XXVI, nr 1
- Komarowska M., *Wpływ nowelizacji Ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego. Wybrane instytucje postępowania egzekucyjnego prowadzonego z gospodarstwa rolnego lub jego składników*, „Nowa Currenda. Dodatek Naukowy” 2017, nr 1
- Komierzyńska-Orlińska E., *Komentarz do ustawy - Prawo przedsiębiorców*, (w:) Wierzbowski M. (red. nauk.), *Konstytucja biznesu. Komentarz*, Warszawa 2019
- Kondratowska J., *Reforma ustroju rolnego – analiza zmian*, „Nieruchomości” 2016, nr 4
- Korzycka-Iwanow M., *Ochrona własności rolniczej w nawiązaniu do koncepcji własności rolniczej Profesora Andrzeja Stelmachowskiego*, „Studia Iuridica Agraria” 2011, vol. IX

- Korzycka M., Prutis S., *Własność rolnicza*, (w:) Czechowski P. (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2017
- Korzycka M., *Ochrona własności rolniczej*, Warszawa 1979
- Korzycka M., *Pojęcie gospodarstwa rolnego i gospodarstwa rodzinnego*, (w:) Korzycka M. (red. nauk.), *Instytucje prawa rolnego*, Warszawa 2019
- Korzycka M., *Prawo własności rolniczej*, (w:) Korzycka M. (red. nauk.), *Instytucje prawa rolnego*, Warszawa 2019
- Korzycka M., *Ustrój rolny państwa polskiego*, (w:) Korzycka M. (red. nauk.), *Instytucje prawa rolnego*, Warszawa 2019
- Kosiba A., *Glosa do postanowienia SN z dnia 27 października 2004 r., IV CK 121/04*, „Rejent” 2006, r. 16, nr 4(180)
- Kozieł G., (w:) Kozieł G. (red.), *CEIDG. Rzecznik Małych i Średnich Przedsiębiorców. Przedsiębiorcy zagraniczni w obrocie gospodarczym. Komentarz*, Warszawa 2019
- Kozioł A., (w:) Fras M. (red.), Habdas M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125)*, Warszawa 2018
- Kozub G., *Zakres podmiotowy odrębnego postępowania upadłościowego względem osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 4
- Krajewski J., *Egzekucja świadczeń pieniężnych od rolników*, „Nowe Prawo” 1956, nr 7-8
- Krajewski J., *Zmiana przepisów dotyczących ograniczeń egzekucji świadczeń od rolników*, „Nowe Prawo” 1958, nr 5
- Krakowiak M., (w:) Jankowski J. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Art. 730–1088*, Warszawa 2019
- Krakowiak M., *Egzekucja przez zarząd przymusowy*, Warszawa 2011
- Krakowiak M., *Sąd jako organ egzekucyjny w egzekucji przez zarząd przymusowy*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2007, nr 1–2
- Krakowiak M., *Zakres przedmiotowy egzekucji przez zarząd przymusowy*, „Przegląd Sądowy” 2006, nr 1
- Kremer E., *Gospodarstwo rolne w sądowym postępowaniu egzekucyjnym*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. V
- Kremer E., *Odpowiedzialność za zobowiązania związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego*, Kraków 2004

- Kremer E., *Ubezpieczenia majątkowe w rolnictwie. Ewolucja i kierunki zmian*, (w:) Grodziski S. (red.), Malec D. (red.), Karabowicz A. (red.), Sus M. (red.), *Vetera novis augere: studia i prace dedykowane Profesorowi Waławowi Uruszczakowi*, Kraków 2010
- Kremer E., *Ustawowe przystąpienie do długu przez nabywcę przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego – zagadnienia wybrane*, „Studia Iuridica Agraria” 2001, vol. II
- Kremer E., *Zgoda Prezesa Agencji Nieruchomości Rolnych jako przesłanka nabycia nieruchomości rolnych*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, vol. XXVI, nr 1
- Król M., *Szukanie złotego środka - o zasadzie stosowania egzekucji najmniej uciążliwej dla zobowiązanego*, „Przegląd Podatkowy” 2015, nr 8
- Krucalak-Jankowska J., (w:) Hrycaj A. (red.), Jakubecki A. (red.), Witosz A. (red.), *System Prawa Handlowego. Tom. 6. Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, Warszawa 2016
- Krzysztofik M., *Problematyka prawna pojęcia obszaru wiejskiego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, vol. XXVI, nr 1
- Kubiczek M., Bartosz S., *Metodyka badania płynnościowej przesłanki niewypłacalności w świetle jej prawnej definicji*, „Doradca Restrukturyzacyjny” 2016, nr 1
- Kubiczek M., Sokół B., *Przesłanki prowadzenia postępowania restrukturyzacyjnego w świetle jego celu*, „Doradca Restrukturyzacyjny” 2015, nr 2
- Kurowska T., *Ekologiczna funkcja własności rolniczej*, „Studia Iuridica Agraria” 2001, vol. II
- Kurowska T., *Miejsce i rola działalności rolniczej w prawie rolnym*, „Studia Iuridica Agraria” 2017, vol. XV
- Kurowska T., *Ochrona gospodarstwa rodzinnego – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Studia Iuridica Agraria” 2010, vol. VIII
- Kurowska T., *Współczesne aspekty własności rolniczej*, „Studia Iuridica Agraria” 2002, vol. III
- Kurowska T., *Zadania i funkcje instrumentów prawnych wspierania rozwoju obszarów wiejskich*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. IV
- Kuźnik M., *Konsumencka zdolność upadłościowa – zakres podmiotowy*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2015, nr 240
- Langa-Bieszki H., *Prawo pierwokupu i prawo nabycia w postępowaniu egzekucyjnym w świetle ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego w brzmieniu nadanym ustawą z dnia*

14 kwietnia 2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa i zmianie niektórych ustaw, (w:) Szczurek Z. (red.), Sikorski G. (red.), *Cechą sprawiedliwości jest nie krzywdzić ludzi: księga pamiątkowa ku czci Zenona Knypla*, Sopot 2017

Lichorowicz A., *Glosa do wyroku SN z dnia 2 czerwca 2000 r., II CKN 1067/98*, „Orzecznictwo Sądów Powszechnych” 2001, nr 2, poz. 27

Lichorowicz A., *Gospodarstwo rolne a kodeks handlowy*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1998, nr 7–8

Lichorowicz A., *Harmonizowanie polskiego ustawodawstwa strukturalnego w rolnictwie z ustawodawstwem Unii Europejskiej (na przykładzie prawnego pojęcia gospodarstwa rolnego)*, „Państwo i Prawo” 1996, nr 4-5

Lichorowicz A., *Konstytucyjne podstawy ustroju rolnego RP (w świetle art. 23 Konstytucji)*, „Studia Iuridica Agraria” 2000, vol. I

Lichorowicz A., *Konstytucyjne podstawy ustroju rolnego Rzeczypospolitej w świetle artykułu 23 Konstytucji*, (w:) Wyrzykowski M. (red.), *Konstytucyjne podstawy systemu prawa*, Warszawa 2001

Lichorowicz A., *Kwestia zgodności z Konstytucją ustawowego prawa odkupu Agencji Nieruchomości Rolnych*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 1(3)

Lichorowicz A., *Miejsce prawa rolnego w polskim systemie prawa*, (w:) Stelmachowski A. (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2009

Lichorowicz A., *O instytucji rodzinnego gospodarstwa rolnego - de lege ferenda*, „Rejent” 1996, r. 6, nr 7-8(63-64)

Lichorowicz A., *Pojęcie i przedmiot prawa rolnego*, (w:) Stelmachowski A. (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2009

Lichorowicz A., *Regulacja obrotu gruntami rolnymi według ustawy z 11 kwietnia 2003 roku o kształtowaniu ustroju rolnego na tle ustawodawstwa agrarnego Europy Zachodniej*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. IV

Litwiniuk P., *O wybranych problemach dotyczących zakresu wyłączeń spod nowego reżimu prawnego obrotu nieruchomościami rolnymi w Polsce*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, vol. XXVI, nr 1

Litwiniuk P., *Umocowanie zasad prawa rolnego w Konstytucji RP*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, vol. XI

- Lücke W., (w:) Wieczorek B., Schütze R.A., *Zivilprozessordnung und Nebengesetze. Großkommentar*, Berlin–Boston 2015, t. 10, s. 122 za Muliński M., *Zajęcie zamienne w germańskich systemach prawnych*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2018, nr 2
- Łobos-Kotowska D., (w:) Frasz M. (red.), Habdas M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125)*, Warszawa 2018
- Łobos-Kotowska D., Bieluk J., *Płatności bezpośrednie*, (w:) Czechowski P. (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2017
- Łobos-Kotowska D., *Działalność rolnicza jako przesłanka uzyskania uprawnienia do płatności*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, vol. XI
- Łobos-Kotowska D., *Gospodarstwo rodzinne. Prawne formy organizacji*, Sosnowiec 2006
- Łobos-Kotowska D., *Obszar wiejski*, (w:) Prutis S. (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015
- Łochowski M., (w:) Szaniło T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II*, Warszawa 2019
- Łopatowska-Rynkowska J., *Wyłączenie spod egzekucji w toku egzekucji z nieruchomości*, „Radca Prawny” 2005, nr 3
- Łuczaj W., (w:) Kijowski D.R. (red.), *Ustawa o postępowaniu egzekucyjnym w administracji. Komentarz*, Warszawa 2015
- Machowska A. (w:), Machowska A. (red. nauk.), *Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe. Zagadnienia praktyczne*, Warszawa 2016
- Maj K., *Zmiany w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego obowiązujące od dnia 30 kwietnia 2016 r.*, „Krakowski Przegląd Notarialny” 2016, r. I, nr 2
- Majchrzak A., Czyżewski S., *Przedsiębiorca rolny w świetle znowelizowanych przepisów prawa upadłościowego i restrukturyzacyjnego*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2016, t. XVIII, nr 4
- Majewski A., *Problematyka kwalifikacji do prowadzenia działalności rolniczej w gospodarstwach rolnych*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. IV
- Malik A., *Ocena ryzyk ubezpieczeniowych w obowiązkowym ubezpieczeniu upraw rolnych*, „Studia Iuridica Agraria” 2016, vol. XIV
- Marcewicz O., (w:) Jakubecki A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom II. Art. 730-1217*, publikacja wyłącznie elektroniczna LEX 2019
- Marcewicz O., Streit-Browarna E., *Zasada obowiązkowego wszczęcia administracyjnego postępowania egzekucyjnego a zasada dyspozytywności w sądowym postępowaniu*

- egzekucyjnym – ujęcie prawnoporównawcze*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2016, vol. XXV, nr 1
- Marciniak A., (w:) Marciniak A. (red.), Piasecki K. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom III*, Warszawa 2015
- Marciniak A., *Ograniczenia egzekucji sądowej*, „*Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica*”, Łódź 1986
- Marciniak A., *Sądowe postępowanie egzekucyjne*, Warszawa 2013
- Marciniak A., *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 2019
- Marciniak A., (w:) Marciniak A. (red.), Piasecki K. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Tom III. Komentarz. Art. 730-1088*, Warszawa 2015
- Marciniuk K., *Pojęcie nieruchomości rolnej jako przedmiotu reglamentacji obrotu własnościowego*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2017, vol. XXVI
- Marciniuk K., *Prawne instrumenty ingerencji władzy publicznej w obrót nieruchomościami rolnymi jako środki kształtowania ustroju rolnego*, Białystok 2019
- Marciniuk K., *Zgoda administracyjna jako przesłanka nabycia nieruchomości rolnej*, (w:) Księżak P. (red. nauk), Mikołajczyk J. (red. nauk.), *Nieruchomości rolne w praktyce notarialnej*, Warszawa 2017
- Martinez J., *Pojęcie „obszar wiejski” jako odpowiedź na wielofunkcyjność przyszłej działalności rolniczej*, „*Przegląd Prawa Rolnego*” 2010, nr 2(7)
- Michalak K., *Ogłoszenie upadłości osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej na podstawie znowelizowanej ustawy prawo upadłościowe i naprawcze*, „*Transformacje Prawa Prywatnego*” 2009, nr 3-4
- Michałowski R., *Kwestie związane z zasiedzeniem nieruchomości rolnej przez rolnika indywidualnego*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2017, vol. XXVI, nr 1
- Michałowski R., *Rolnik indywidualny*, (w:) Prutis S. (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015
- Michnik A., *Obowiązki nabywcy nieruchomości rolnej wynikające z ustawy z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego*, „*Krakowski Przegląd Notarialny*” 2017, r. II, nr 1
- Miczek Z., *Wylączenia zdolności upadłościowej*, „*Prawo Spółek*” 2005, nr 7-8
- Mikołajczyk, J. *Egzekucja z nieruchomości rolnej*, (w:) Łobos-Kotowska D. (red. nauk.), Gała P. (red. nauk.), Stańko M. (red. nauk.), *Współczesne problemy prawa rolnego i cywilnego. Księga jubileuszowa Profesor Teresy Kurowskiej*, Warszawa 2018

- Mikołajczyk J., *Funkcje preambuły w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, vol. XXVI, nr 1
- Mikołajczyk J., *Podział gospodarstwa rolnego – de lege lata i de lege ferenda*, „Studia Iuridica Agraria” 2012, vol. X
- Mikołajczyk J., *Współczesne funkcje obszarów wiejskich na tle koncepcji multifunkcjonalnego rolnictwa*, „Studia Iuridica Agraria” 2012, vol. X
- Moszczyńska E., *Egzekucja z nieruchomości rolnych po 30 kwietnia 2016 r. Problemy podjęte w judykaturze*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2019, nr 2
- Możyłowski P., *Zasady ogólne administracyjnego postępowania egzekucyjnego*, „Studia Prawnicze KUL” 2016, nr 1(65)
- Mrówczyński M., *Uczestnicy postępowania upadłościowego*, Warszawa 2019
- Mucha-Kujawa J., (w:) Ciszewski J. (red.), Nazaruk P. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019
- Muliński M., *Zajęcie zamienne w germańskich systemach prawnych*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2018, nr 2
- Muliński M., *Zasada nieobciążania dłużnika ponad potrzebę w postępowaniu egzekucyjnym*, „Monitor Prawniczy” 2015, nr 7
- Müllner A., *Obrót nieruchomościami rolnymi – ocena zmian legislacyjnych*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2017, nr 1
- Naworski J.P., *Status prawny rolnika indywidualnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2012, nr 10
- Niewęglowski A., *Umowa kontraktacji*, (w:) Kidyba A. (red.), *Kodeksowe umowy handlowe*, Warszawa 2014
- Niezbecka E., (w:) Kidyba A. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I*, Warszawa 2012
- Nowak-Far A., (w:) Michalik T. (red.), *VAT. Komentarz*, Warszawa 2019
- Nowak A., *Ograniczenia egzekucji z przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne (art. 830 KPC)*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2018, nr 8
- Odrowska M., *Przebieg egzekucji przez sprzedaż przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2010, nr 9
- Oglio L., *Italian bankruptcy law requires restyling only one year after its enactment*, “Insolvency and Restructuring International. The Journal of the Section on Insolvency, Restructuring and Creditors’ Rights (SIRC)” 2007, vol. I, nr 2
- Olczak-Dąbrowska D., (w:) Szanciło T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II*, Warszawa 2019

- Oleszko A., Jeżyńska B., Mikołajczyk P., Pastuszko R., *Kształtowanie współczesnego ustroju rolnego w świetle dotychczasowego ustawodawstwa*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. IV
- Oleszko A., *Glosa do wyroku SN z dnia 22 września 1997 r., II CKN 730/97*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1998, nr 7-8, poz. 139
- Oleszko A., *Uznanie rodzinnego gospodarstwa rolnego jako konstytucyjnej podstawy polskiego ustroju rolnego (uwagi do Konstytucji z dnia 2 kwietnia 1997 r.)*, „Rejent” 1997, r. 7, nr 5(73)
- Osajda K., *Uwagi o pojęciu niewypłacalności w świetle nowelizacji prawa upadłościowego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2016, nr 1
- Pastuszko R., *Gospodarstwo rolne jako przedmiot obrotu własnościowego w celu uzyskania świadczeń emerytalno-rentowych*, „Rejent” 2006, r. 16, nr 10(186)
- Pastuszko R., *Land grabbing. Podstawowe zagadnienia prawne*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, vol. XXVI, nr 1
- Pawlak W., (w:) Gudowski J. (red.), *Kodeks cywilny. Część ogólna. Komentarz do wybranych przepisów*, Warszawa 2018
- Piątek W., Skoczylas A., (w:) Hauser R. (red.), Skoczylas A. (red.), *Postępowanie egzekucyjne w administracji. Komentarz*, Warszawa 2018
- Piątowski J.S., *Pojęcia podstawowe*, (w:) Błahuta F., Piąkowski J.S., Polickiewicz J., *Gospodarstwa rolne. Obrót, dziedziczenie, podział*, Warszawa 1967
- Piecha J., (w:) Wierzbowski M. (red.), *Postępowanie administracyjne i sądownoadministracyjne*, Warszawa 2019
- Pietrasz P., (w:) Kijowski D.R. (red.), *Ustawa o postępowaniu egzekucyjnym w administracji. Komentarz*, Warszawa 2015
- Pinior P., (w:) Fras M. (red.), Habdas M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125)*, Warszawa 2018
- Pietraszewski M., *Czy rolnik indywidualny jest przedsiębiorcą w świetle kodeksu cywilnego?*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2010, nr 4
- Pietrkowski H., (w:) Ereciński T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom IV. Postępowanie egzekucyjne*, Warszawa 2012
- Pisuliński J., *O niektórych osobliwościach obrotu nieruchomościami rolnymi*, „Rejent” 2016, r. 26, nr 5(301)
- Piszcz A., (w:) Kozieł G. (red.), *Prawo przedsiębiorców. Komentarz*, Warszawa 2019

- Podczaszy J., *Instytucja upadłości konsumenckiej jako warunek utrzymania systemu społeczno-gospodarczego opartego na długu*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2017, nr 9
- Podowski K., *Wpływ nowelizacji ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego na sądowe postępowanie egzekucyjne w ramach egzekucji z nieruchomości rolnych*, „Palestra” 2017, r. LXII, nr (11)720
- Powałowski A., *Aspekty podmiotowe i przedmiotowe ustroju rolnego*, „Gdańskie Studia Prawnicza” 2014, t. XXXI
- Prusinowski P., *Relacje zachodzące między podstawowymi pojęciami ubezpieczenia społecznego rolników*, „Przegląd Sądowy” 2014, nr 2
- Prutis S., *Gospodarstwo rolne. Pojęcie i jego ewolucja na tle przekształceń europejskich*, (w:) Czechowski P., Korzycka-Iwanow M., Prutis S., Stelmachowski A., *Polskie prawo rolne na tle ustawodawstwa Unii Europejskiej*, Warszawa 1999
- Prutis S., *Kształtowanie ustroju rolnego – potrzeba nowej regulacji ustawowej*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. V
- Prutis S., *Status prawny rodzinnego gospodarstwa rolnego w polskim prawie rolnym (ocena stanu regulacji)*, (w:) Litwiniuk P. (red.), *Prawne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego w Polsce i innych państwach Unii Europejskiej*, Warszawa 2015
- Prutis S., *Własność rolnicza*, (w:) Prutis S. (red. nauk.), *Wielka Encyklopedia Prawa. Tom VIII. Prawo rolne i żywnościowe*, Warszawa 2015
- Prutis S., *Zróźnicowanie własnościowe gospodarstw rolnych – synchronizacja pojęć*, „Studia Iuridica Agraria” 2014, vol. XII
- Przybysz P.M., *Postępowanie egzekucyjne w administracji. Komentarz*, Warszawa 2018
- Ptak-Iglewska A., *Rolnicy mają już prawie pół miliarda złych długów*, „Rzeczpospolita”, 15 kwietnia 2018 r., <https://www.rp.pl/Rolnictwo/304159920-Rolnicy-maja-juz-prawie-pol-miliarda-zlych-dlugow.html> (dostęp 10 listopada 2019 r.)
- Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2015
- Radwański Z., *Założenia nowego kodeksu cywilnego*, „Rejent” 2008, r. 18, nr 2(202)
- Rakoczy B., Bień-Kacała A., *Gospodarstwo rodzinne jako podstawa ustroju rolnego w świetle Konstytucji RP z 1997 roku*, „Przegląd Ochrony Środowiska” 2015, nr 3
- Rączka P., *Zasada poszanowania minimum egzystencji w administracyjnym postępowaniu egzekucyjnym*, (w:) Flaga-Gieruszyńska K. (red. nauk.), *Iustitia est*

- constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi: *księga jubileuszowa z okazji X-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej*, Sopot 2016
- Reczuch A., *Niewypłacalność konsumencka jako zjawisko ekonomiczne i pojęcie prawne – analiza porównawcza*, (w:) Gil I., Góra-Błaszczkowska A., Flaga-Gieruszyńska K., *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Wybrane aspekty postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego, restrukturyzacyjnego i upadłościowego w polskim systemie prawnym*, Sopot 2018
- Rękawek-Pachwicz M.B., *Nowe zasady obrotu prawnego gruntami rolnymi*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza” 2017, nr 95
- Romanowski R., *Znaczenie dochowania zasady prawidłowej legislacji w praktyce (na przykładzie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 lipca 2017 r. w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji)*, „Przegląd Legislacyjny” 2018, nr 1(103)
- Romańska M., Dumnicka O., *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, (w:) Ignaczewski J. (red.), *Sądowe komentarze tematyczne*, Warszawa 2013
- Rosenblüth I., *Egzekucja na przedsiębiorstwie*, „Przegląd Notarialny” 1928, r. VII, nr 1-2
- Rudnicki S., (w:) Bieniek B., Rudnicki S., Gdesz M. (aktualizacja), *Nieruchomości. Problematyka prawna*, Warszawa 2013
- Rudnicki S., Trzaskowski R., (w:) Gudowski J. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Księga pierwsza. Część Ogólna*, Warszawa 2014
- Rzewuski M., *Cywilne prawo - księgi wieczyste i hipoteka - wpis własności na podstawie postanowienia sądu o przysądzeniu własności. Glosa do uchwały SN z dnia 20 stycznia 2010 r., III CZP 121/09*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2011, nr 5 poz. 60
- Sadza A., *Zarzuty przeciwko planowi podziału sumy uzyskanej z egzekucji a skarga na plan podziału sumy uzyskanej z egzekucji przez zarząd przymusowy*, „Polski Proces Cywilny” 2012, nr 4
- Safjan M., (w:) Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do artykułów 1–449¹⁰*, Warszawa 2018
- Sannini T., Stanghellini T., *L'imprenditore agricolo Insolvente tra fallimento e sovraindebitamento: un caso nel florovivaismo pistoiese*, „Il Caso.it”, 20 lipca 2015 r., <http://www.ilcaso.it/articoli/810.pdf>, dostęp 21 grudnia 2019 r.

- Sieradzka M., (w:) Sieradzka M., Zdyb M., *Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej. Komentarz*, Warszawa 2013
- Sierakowski B., Wiśniewski M., *Aktualne zasady obrotu nieruchomościami rolnymi i ich wpływ na sprzedaż gruntów w postępowaniu upadłościowym oraz restrukturyzacyjnym*, „Monitor Prawa Bankowego” 2016, nr 10
- Sierakowski B., Węgliński M., *Egzekucja przez sprzedaż przedsiębiorstwa. Alternatywa dla postępowania upadłościowego?*, „Monitor Prawa Bankowego” 2015, nr 7–8(56–57)
- Sikorski G., *Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 2015
- Skowrońska-Bocian E., Warciński M., (w:) Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do artykułów 1–449¹⁰*, Warszawa 2018
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz*, Kraków 2002
- Stańko M., (w:) Fras M. (red.), Habdas M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125)*, Warszawa 2018
- Stańko M., *Pojęcie nieruchomości rolnej w kodeksie cywilnym i przepisach szczególnych*, „Studia Iuridica Agraria” 2017, vol. XV
- Stańko M., *Problemy prawne dywersyfikacji gospodarstw rolnych w Polsce*, „Studia Iuridica Agraria” 2010, vol. VIII
- Stańko M., *Zakres przedmiotowy art. 4 ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. V
- Stefańska K., *Funkcje gospodarstwa rolnego w świetle art. 55³ kodeksu cywilnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, vol. XI
- Stefańska K., *Gospodarstwo rodzinne jako element ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2002, vol. III
- Stefańska K., *Miejsce rodzinnego gospodarstwa rolnego w obrocie rolnym (zagadnienia wybrane)*, „Studia Iuridica Agraria” 2012, vol. X
- Stefańska K., *Model indywidualnego gospodarstwa rolnego w świetle znowelizowanego kodeksu cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1992, nr 3
- Stefańska K., *Pojęcia "nieruchomość rolna" i "gospodarstwo rolne" w ujęciu Kodeksu cywilnego i ich znaczenie dla legislacji prawnorolnej*, „Studia Iuridica Agraria” 2009, vol. VII
- Stefańska K., *Pojęcie gospodarstwa rodzinnego w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. V

- Stefańska K., *Pojęcie nieruchomości rolnej (gruntu rolnego)*, (w:) Czechowski P. (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2017
- Stefańska K., *Uwagi o legislacyjnych i doktrynalnych koncepcjach prawa rolnego*, „Państwo i Prawo” 1990, nr 6
- Stelmachowski A., *Przedmiot i źródła prawa rolnego*, (w:) Czechowski P., Korzycka–Iwanow M., Prutis S., Stelmachowski A., *Polskie prawo rolne na tle ustawodawstwa Unii Europejskiej*, Warszawa 1999
- Stelmachowski A., (w:) Dybowski T. (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 3. Prawo rzeczowe*, Warszawa 2007
- Stelmachowski A., *Modele własności i ich uwarunkowania społeczno–ustrojowe*, (w:) Dybowski T. (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 3, Prawo rzeczowe*, Warszawa 2007
- Stelmachowski A., *Współczesne zróżnicowanie własności*, „Studia Iuridica Agraria” 2002, vol. III
- Stelmachowski A., Zaradkiewicz K., *Modele własności i ich uwarunkowania społeczno–ustrojowe*, (w:) Gniewek E. (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 3, Prawo rzeczowe*, Warszawa 2013
- Stempień J., Biernacki P., *Egzekucja sądowa z nieruchomości rolnej*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2018, nr 8
- Stempień J., *Obowiązki komornika sądowego związane z ogłoszeniem upadłości dłużnika lub wierzyciela*, (w:) Gil I., Góra-Błaszczkowska A., Flaga-Gieruszyńska K., *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Wybrane aspekty postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego, restrukturyzacyjnego i upadłościowego w polskim systemie prawnym*, Sopot 2018
- Strzępka J., *Egzekucja przez zarząd przymusowy i sprzedaż przedsiębiorstwa (wybrane zagadnienia)*, „Prawo Spółek” 2007, nr 1
- Suchoń A., *Dzierżawa gruntów rolnych jako instrument kształtowania ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. IV
- Suchoń A., *Jeszcze o pojęciu działalności rolniczej*, „Rejent” 2017, r. 27, nr 12(320)
- Suchoń A., *Z prawnej problematyki gospodarowania na dzierżawionych gruntach rolnych*, „Studia Iuridica Agraria” 2012, vol. X
- Swinnen J., Van Herck K., Vranken L., *The Diversity of Land Markets and Regulations in Europe, and (some of) its Causes*, „The Journal of Development Studies” 2016, nr 52:2

- Swinnen J., Van Herck K., Vranken L., *Land Market Regulations in Europe*, "LICOS Discussion Paper Series" 2014, nr 354
- Szafrańska A., *Sądowa egzekucja z nieruchomości po 30.04.2016 roku*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2017, nr 7–8
- Szczurek Z., (w:) Szczurek Z. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz*, Sopot 2017
- Szczurek Z., *Zasada dyspozycyjności w sądowym postępowaniu egzekucyjnym*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2010, nr 2
- Szereda A.J., *Problematyka orzeczenia sądu w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Krakowski Przegląd Notarialny” 2016, r. 1, nr 4
- Szytk R., *Podstawowe zasady kształtowania ustroju rolnego*, „Rejent” 2003, r. 13, nr 5(145)
- Szydło M., *Swoboda działalności gospodarczej*, Warszawa 2005
- Szymańska M., *Zasada zrównoważonego rozwoju rolnictwa w świetle uregulowań galezi prawa i polityki rolnej*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016, vol. XXV, nr 1
- Szymańska M., *Znaczenie własności rolniczej w kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2011, vol. IX
- Szymecka A., *Gospodarstwo rolne w prawie włoskim – zagadnienia wybrane*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2009, nr 1
- Szymecka A., *Przedsiębiorstwo rolne we włoskim systemie prawnym (I)*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007, nr 2
- Szymecka A., *Przedsiębiorstwo rolne we włoskim systemie prawnym (II)*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 1
- Szymecka A., *Wielofunkcyjne przedsiębiorstwo rolne w prawie włoskim*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2007, nr 1
- Świeczkowski J., (w:) Szczurek Z. (red.), *Egzekucja sądowa w prawie polskim*, Sopot 2015
- Świeczkowski J., *Egzekucja przez sprzedaż przedsiębiorstwa a egzekucja z nieruchomości wchodzących w skład przedsiębiorstwa*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2008, vol. XXII
- Świeczkowski J., *Egzekucja przez ustanowienie zarządu przymusowego (według projektu zmian k.p.c.)*, „Problemy Egzekucji” 2000, nr 4

- Świeczkowski J., *Egzekucja z dochodów z działalności gospodarczej przez ustanowienie zarządu nad przedsiębiorstwem (według art. 1062 k.p.c.)*, „Problemy Egzekucji” 1999, nr 3
- Świeczkowski J., *Kilka uwag na temat art. 1061 k.p.c.*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2004, nr 3–4
- Świeczkowski J., *Uproszczona egzekucja z nieruchomości*, Sopot 2012
- Telenga P., (w:) Jakubecki A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2015
- Tomalak M., *Egzekucja przez zarząd przymusowy nad przedsiębiorstwem*, „Krytyka Prawa” 2014, vol. V
- Tomaszewski M., *Egzekucje komornicze gospodarstw rolnych - analiza problemu*, „Ubezpieczenia w rolnictwie. Materiały i studia” 2017, nr 61
- Tomkiewicz E., Bocheński M., *Polityka rozwoju obszarów wiejskich w perspektywie lat 2014-2020 w kontekście nowych wyzwań*, „Studia Iuridica Agraria” 2012, vol. X
- Tracz P., (w:) Pietrzak A. (red.), *Prawo przedsiębiorców. Komentarz*, Warszawa 2019
- Trojanowski Z., *Prawne pojęcie producenta rolnego według ustawy o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności w świetle orzecznictwa*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2013, nr 1(12)
- Truszkiewicz Z., *Nieruchomość rolna i gospodarstwo rolne w rozumieniu U.K.U.R.*, „Krakowski Przegląd Notarialny” 2016, r. I, nr 2
- Truszkiewicz Z., *O kilku podstawowych zagadnieniach na tle ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego (część I)*, „Rejent” 2017, r. 27, nr 10(318)
- Truszkiewicz Z., *O kilku podstawowych zagadnieniach na tle ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego (część II)*, „Rejent” 2017, r. 27, nr 11(319)
- Truszkiewicz Z., *Prawo pierwokupu nieruchomości rolnej a prawo pierwokupu gospodarstwa rolnego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, vol. XXVI, nr 1
- Truszkiewicz Z., *Przeniesienie własności nieruchomości rolnej w świetle ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego, cz. I*, „Rejent” 2003, r. 13, nr 9(149)
- Truszkiewicz Z., *Zakres stosowania ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego po nowelizacji z 2016 r.*, „Rejent” 2017, r. 27, nr 7(315)
- Tuleja P., (w:) Safjan M. (red.), Bosek L. (red.), *Konstytucja RP. Komentarz*, t. I, Warszawa 2016

- Tybor M., *Sprzedaż przedsiębiorstwa w trybie egzekucji sądowej*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2019, nr 1
- Waligórski M.A., *Działalność gospodarcza*, (w:) Włodyka S. (red.), *System prawa handlowego. Tom 1. Prawo handlowe – część ogólna*, Warszawa 2009
- Wengerek E., *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 1978
- Wierzbowski B., *Pojęcie nieruchomości rolnej w prawie polskim*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. IV
- Wierzbowski B., *Ubezpieczenie społeczne rolników*, (w:) Czechowski P. (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2017
- Wilkin J., *Dobra dostarczane przez rolnictwo w świetle teorii dóbr publicznych. Wielofunkcyjność rolnictwa, Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne*, Warszawa 2010
- Wiśniewska J., *Zrównoważone rolnictwo w świetle teorii dóbr publicznych i nowej ekonomii instytucjonalnej*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2009, vol. XI, nr 2
- Wiśniewski A., (w:) Jankowski J. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Art. 730–1088*, Warszawa 2019
- Witosz A.J., (w:) Witosz A.J. (red.), *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2017
- Witosz A.J., *Przesłanki ogłoszenia upadłości konsumenckiej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2015, nr 2
- Witosz A., Witosz A.J., (w:) Hrycaj A. (red.), Jakubecki A. (red.), Witosz A. (red.), *System Prawa Handlowego. Tom. 6. Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, Warszawa 2016
- Włodyka S., (w:) Włodyka S. (red.), *System prawa handlowego. Tom I. Prawo handlowe - część ogólna*, Warszawa 2009
- Wojciechowski P., *Pojęcie rolnika*, (w:) Korzycka M. (red. nauk.), *Instytucje prawa rolnego*, Warszawa 2019
- Wojciechowski P., *Współczesne definicje gospodarstwa rolnego w prawie polskim i prawie Unii Europejskiej*, (w:) Korzycka M. (red. nauk.), *Instytucje prawa rolnego*, Warszawa 2019
- Wolak G., *Nabycie nieruchomości rolnej w sądowym postępowaniu egzekucyjnym z nieruchomości wszczętym przed 30.4.2016 r. a przepisy art. 2a i 2b ustawy z 11.4.2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2018, nr 1(29)

- Wołowski P., *Cel oddłużeniowy jako jeden z naczelných celów postępowania upadłościowego*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2016, nr 12
- Wołowski P., *Upadłość konsumencka na podstawie nowelizacji ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze z dnia 29 sierpnia 2014*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2014, nr 4
- Wróbel D., *Nabywanie nieruchomości gruntowych przez cudzoziemców z Unii Europejskiej*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, vol. IV
- Wyjątek M., *Problematyka niewypłacalności przedsiębiorcy rolnego we Włoszech a instytucje prawa upadłościowego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2013, nr 2
- Wypiórkiewicz A., (w:) Ciepla H., Czech B., Dąbrowski S., Domińczyk T., Pietrkowski H., Strus Z., Sychowicz M., Wypiórkiewicz A., *Kodeks cywilny, t. I (art. 1–352)*, Warszawa 2005
- Zadura T., *Current problems of agricultural land market in European countries*, „The Market of Agricultural Land – State and Perspectives, Market Analysis, IAFE” 2010, nr 13, s. 44–52 za: Marks-Bielska R., *Factors shaping the agricultural land market in Poland*, „Land Use Policy” 2013, vol. 30, nr 1
- Zawadzka-Pąk M., *Cele i funkcje postępowania upadłościowego*, (w:) Gil I., Góra-Błaszczkowska A., Flaga-Gieruszyńska K., *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Wybrane aspekty postępowania zabezpieczającego, egzekucyjnego, restrukturyzacyjnego i upadłościowego w polskim systemie prawnym*, Sopot 2018
- Zedler F., *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2011
- Zedler F., *Glosa do uchwały SN z dnia 30 maja 1996 r., III CZP 56/96*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1997, nr 11, poz. 205
- Zedler F., *Zarys prawa upadłościowego*, Warszawa 2016
- Zegar J.S., *Esej o rozwoju rolnictwa i wsi we współczesnych uwarunkowaniach*, „Studia Obszarów Wiejskich” 2016, vol. 42
- Zdziennicki B., *Źródła prawa rolnego*, (w:) Czechowski P. (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2017
- Ziajka A., *Ograniczenia egzekucji sądowej nieruchomości rolnych na tle zmian w ustawodawstwie o obrocie prawnym nieruchomościami rolnymi*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2018, r. XVIII(2)
- Zieliński A., *Sądowa egzekucja świadczeń pieniężnych od rolników*, „Nowe Prawo” 1966, nr 11
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2012

Zimmerman P., *Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2020

Zimmerman P., *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2020

Zimoch W., *Zbieg egzekucji administracyjnej z egzekucją sądową lub inną egzekucją administracyjną – problemy z wielością organów egzekucyjnych*, (w:) Głumińska-Pawlic J. (red.), Janik E. (red.), *Egzekucja należności publicznoprawnych. Teoria i praktyka*, Izbicko 2015

Żelechowski Ł., (w:) Osajda K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna. Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny. Prawo o notariacie (art. 79-95 i 96-99)*, Warszawa 2019

Żyznowski T., (w:) Marciniak A. (red.), Piasecki K. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom III*, Warszawa 2015

3. Orzecznictwo

Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 marca 1993 r., K 9/92, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego” 1993, nr 1, poz. 6

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 listopada 1997 r., K 26/97, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego” 1997, nr 5-6, poz. 64

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14 czerwca 2000 r., P 3/00, OTK 2000, nr 5, poz. 138

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 stycznia 2001 r., P 4/99, Dz.U. nr 11, poz. 91

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 stycznia 2001 r., P 4/00, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Seria A” 2001, nr 5, poz. 126

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 19 grudnia 2002 r., K 33/02, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Seria A” 2002, nr 7, poz. 97

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2005 r., K 18/04, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, seria A” 2005, nr 5, poz. 49

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego w wyroku z dnia 5 września 2007 r., P 21/06, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Seria A” 2007, nr 8, poz. 96

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 maja 2014 r., K 43/12, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, seria A” 2014, nr 5, poz. 50

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lutego 2015 r., P 10/11, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Seria A” 2015, nr 2, poz. 13

Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów - zasada prawna z dnia 17 grudnia 1981 r., III CZP 32/81, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna” 1982, nr 7, poz. 93

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 1984 r., III CZP 22/84, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego” 1985, nr 1, poz. 8

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 grudnia 1984 r., III CZP 78/84, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna” 1985, nr 10, poz. 149

Wyrok Sądu Najwyższego z 23 października 1985 r., III ARN 21/85, „Państwo i Prawo” 1987, nr 4, s. 140

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 1997 r., II CKN 137/97, LEX nr 1294390

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 września 1997 r., II CKN 730/97, LEX nr 31319

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 1998 r., I PKN 511/97, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych” 1999, nr 1, poz. 19

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 1999 r., III CKN 140/98, LEX nr 50652

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 lipca 1999 r., II CKN 433/98, LEX nr 527163

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 czerwca 2000 r., II CKN 1067/98, LEX nr 44862

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 sierpnia 2000 r., V CKN 1254/00, LEX nr 46552

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 października 2000 r., III CKN 1387/00, LEX nr 533904

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2001 r., IV CKN 500/00, LEX nr 750011

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2001 r., III CKN 453/99, LEX nr 488993

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 maja 2002 r., IV CKN 1023/00, LEX nr 1171693

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 września 2003 r., IV CKN 461/01, LEX nr 523591

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 października 2004 r., IV CK 121/04, LEX nr 157354

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 października 2004 r., III CZP 61/04, LEX nr 125515

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 stycznia 2005 r., II CK 375/04, LEX nr 147217

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 listopada 2005 roku, V CK 249/05,
LEX nr 186719

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 kwietnia 2006 r., I PK 160/05, „Prawo Pracy” 2006,
nr 7-8, s. 50

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2007 r., V CSK 440/06,
LEX nr 966831

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2007 r., III CZP 13/07, LEX nr 230971

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2008 r., III CSK 252/07, LEX nr 380967

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 maja 2009 r., II CSK 9/09, LEX nr 518109

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 września 2009 r., II CSK 243/09,
LEX nr 564969

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 stycznia 2010 r., III CZP 121/09, LEX nr 537078

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 grudnia 2010 r., IV CSK 210/10,
LEX nr 1391324

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 września 2012 r., IV CSK 93/12, LEX nr 1229816

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2013 r., IV CSK 256/12,
LEX nr 1365710

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 października 2014 r., V CSK 630/13,
LEX nr 1509115

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2015 r., IV CSK 575/15,
LEX nr 2008694

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 2016 r., II CSK 107/15,
LEX nr 2010232

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 czerwca 2016 r., I CSK 770/15, LEX nr 2114482

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 kwietnia 2017 r., II CSK 406/16,
LEX nr 2309578

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 2017 r., III CZP 13/17, LEX nr 2286500

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 24 sierpnia 2017 r., III CZP 35/17, LEX nr 2340338

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 7 września 2018 r., III CZP 32/18, LEX nr 2541941

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 28 lutego 2012 r., I ACa 472/11,
LEX nr 1129809

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 13 lutego 2014 r., I ACa 1057/13,
LEX nr 1438078

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 5 marca 2014 r., III AUa 1373/13, LEX nr 1451566

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 6 kwietnia 2017 r., I ACa 892/16, LEX nr 2317666

Wyrok Sądu Okręgowego w Słupsku z dnia 18 października 2013 r., IV Ca 514/13, orzeczenia.ms.gov.pl (dostęp 27 października 2019 r.)

Postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 2 sierpnia 2017 r., XXIII Gz 800/17, LEX nr 2371865

Postanowienie Sądu Rejonowego w Ostrołęce z 16 lipca 2014 r., I Co 548/14, orzeczenia.ms.gov.pl (dostęp 13 września 2019 r.)

Postanowienie Sądu Rejonowego w Nowym Dworze Mazowieckim z 15 czerwca 2016 r., I Co 965/16, LEX nr 2246449

Postanowienie Sądu Rejonowego w Strzelcach Krajeńskich z dnia 18 lipca 2016 r., I Co 767/15, LEX nr 2080354

Postanowienie Sądu Rejonowego w Chodzieży z dnia 26 sierpnia 2016 r. I Co 2/15, <http://www.licytacje.komornik.pl/Decision/Details/2> (dostęp 27 listopada 2019 r.)

Postanowienie Sądu Rejonowego w Grudziądzu z dnia 15 marca 2019 r., I Co 2234/18, <http://www.licytacje.komornik.pl/Decision/Details/5> (dostęp 25 listopada 2019 r.)

Postanowienie Sądu Rejonowego w Rybniku z dnia 15 maja 2019 r., II Co 17/18, <http://www.licytacje.komornik.pl/Decision/Details/6> (dostęp 27 listopada 2019 r.)

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego (do 31 grudnia 2003 r.) w Warszawie z dnia 20 września 1991 r., II SA 669/91, „Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego” 1992, nr 2, poz. 26

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego (do 31 grudnia 2003 r.) w Gdańsku z dnia 15 marca 1995 r., SA/Gd 3078/94, „Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego” 1996, nr 2, poz. 73

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego (do 31 grudnia 2003 r.) w Gdańsku z dnia 7 marca 1997 r., I SA/Gd 1180/96, LEX nr 29070

Uchwała Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 2 kwietnia 2007 r., II OPS 1/07, LEX nr 249087

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 29 sierpnia 2007 r., II OSK 1618/06, LEX nr 364703

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 16 października 2009 r., II FSK 789/08, LEX nr 863802

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 1 września 2011 r., II FSK 489/10,
LEX nr 966166

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 17 stycznia 2014 r., I OSK 185/13,
LEX nr 1452136

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 1 marca 2016 r., II GSK 2143/14,
LEX nr 2113068

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 28 stycznia 2019 r., I FSK 293/17,
LEX nr 2625930

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z dnia 28 maja 2008 r.,
I SA/Bk 88/08, LEX nr 399359

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Lublinie z dnia 30 stycznia 2009 r.,
II SA/Lu 777/08, LEX nr 569105

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Szczecinie z dnia 9 kwietnia 2009 r.,
II SA/Sz 865/08, LEX nr 554853

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z dnia 5 listopada 2009 r.,
I SA/Gl 689/09, LEX nr 566367

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego we Wrocławiu z dnia 13 października
2010 r., II SA/Wr 436/10, LEX nr 688539

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gdańsku z dnia 4 kwietnia 2013 r.,
I SA/Gd 189/13, LEX nr 1368407

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia
25 marca 2015 r., II SA/Go 79/15, LEX nr 1937428

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 3 grudnia 2015 r.,
IV SA/Wa 2408/15, LEX nr 1992606

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 20 czerwca 2017
r., IV SA/Wa 316/17, LEX nr 2346708

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gdańsku z dnia 27 lipca 2017 r.,
III SA/Gd 467/17, LEX nr 2338301

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 6 kwietnia 2018
r., I SA/Wa 307/18, LEX nr 2533551

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z dnia 11 grudnia 2019 r.,
I SA/Po 747/19, LEX nr 2763305

4. Inne

Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Statystyczny Rolnictwa*, Warszawa 2018, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rolnictwo-lesnictwo/rolnictwo/> (dostęp 19 października 2019 r.)

Decreto Legislativo 12 gennaio 2019, n. 14 Codice della crisi d'impresa e dell'insolvenza in attuazione della legge 19 ottobre 2017, n. 155, 19G00007, GU n.38 del 14-2-2019 - Suppl. Ordinario n. 6

Delega al Governo per l'adozione di disposizioni integrative e correttive dei decreti legislative adottati in attuazione della delega per la riforma delle discipline della crisi di impresa e dell'insolvenza, di cui alla legge 19 ottobre 2017, n. 155, (GU n.254 del 30-10-2017)

Komunikat wyjaśniający Komisji w sprawie nabywania gruntów rolnych i prawa Unii Europejskiej, C/2017/6168

Konstytucja Republiki Włoskiej z dnia 27 grudnia 1947 r. (Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana, nr 298 ze zm.)

Krajowa Rada Izb Rolniczych, *Opinie do egzekucji komorniczych - definicja stada podstawowego*, <http://www.krir.pl/2014-01-03-03-24-03/pozostale/5369-opinie-do-egzekucji-komorniczych-definicja-stada-podstawowego> (dostęp 30 października 2019 r.)

Krajowa Rada Izb Rolniczych, *Problemy z wydawaniem opinii do egzekucji komorniczych*, stanowisko z opublikowane w dniu 28 września 2017 r., <http://www.krir.pl/2014-01-03-03-24-03/pozostale/5308-problemy-z-wydawaniem-opinii-do-egzekucji-komorniczych> (dostęp 30 października 2019 r.)

Krajowy Rejestr Długów, *O firmie*, <https://krd.pl/O-nas/O-firmie.aspx> (dostęp 12 listopada 2019 r.)

Krajowy Rejestr Długów, *Posucha na wielu polach – czyli sytuacja finansowa w branży rolniczej*, wrzesień 2018 r., <https://krd.pl/Centrum-prasowe/Raporty/POSUCHA-NA-WIELU-POLACH---CZYLI-SYTUACJA-FINANSOWA-W-BRANZY-ROLNICZEJ> (dostęp 10 listopada 2019 r.)

Ocena skutków regulacji - projektu ustawy o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne z dnia 2 lipca 2018 r., druk sejmowy nr 2722

Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości na zapytanie nr 4413 w sprawie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 lipca 2017 r. w sprawie

określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji, Warszawa, 31 października 2017 r., <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=47E75523> (dostęp 1 listopada 2019 r.)

Ojczyk J., *Terminy przedawnienia uderzają w wierzycieli i komorników*, <https://www.prawo.pl/biznes/badanie-terminu-przedawnienia-rozszczenia-przez-komornikow,492359.html> (dostęp 14 stycznia 2020 r.)

Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie: „*Masowy wykup gruntów rolnych – dzwonek alarmowy dla Europy i zagrożenie dla rolnictwa rodzinnego*” (opinia z inicjatywy własnej), Dz. U. UE. C z 2015 r., nr 242, poz. 03, pkt 1.7

Opinia o zgodności z prawem Unii Europejskiej projektu ustawy o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne wyrażona przez ministra właściwego do spraw członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej z dnia 12 kwietnia 2018 r. - <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12307602/12487460/12487462/dokument341963.pdf> (dostęp 28 grudnia 2019 r.)

Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Finansów Publicznych (nr 353) i Komisji Rolnictwa Rozwoju Wsi (256) z dnia 11 września 2018 r.

Pismo Ministerstwa Sprawiedliwości do Rządowego Centrum Legislacji z dnia 23 maja 2017 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//517/12291854/12388312/dokument291798.pdf> (dostęp 30 października 2019 r.)

Pismo Sekretarza Stanu Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 21 marca 2017 r. w sprawie aktualnego stanu egzekucji komorniczych gospodarstw rolnych oraz grup producenckich, znak DWOiP-IV-630-109/17, <https://www.farmer.pl/multimedia/pliki/67940.html> (dostęp 5 października 2019 r.)

Pokora-Kalinowska M., *MRiRW zbiera pieniądze na pomoc zadłużonym rolnikom*, <https://www.farmer.pl/finanse/dotacje-i-doplaty/mrirw-zbiera-pieniadze-na-pomoc-zadluzonym-rolnikom,89683.html> (dostęp 20 grudnia 2019 r.)

Projekt rozporządzenia zmieniającego rozporządzenie w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji sądowej z dnia 26 października 2016 r.,

<https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//517/12291854/12388285/12388286/dokument253817.pdf> (dostęp 30 października 2019 r.)

Projekt ustawy o rodzinnym gospodarstwie rolnym z 1995 r.,
http://orka.sejm.gov.pl/proc2.nsf/projekty/1341_p.htm (dostęp: 10 września 2019 r.)

Projekt ustawy o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw z dnia 4 marca 2016 r., druk sejmowy nr 293

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na rok 2014-2020,
https://www.gov.pl/documents/912055/913531/PROW_2014_2020_03_2019.pdf/c3bf7633-df62-6344-9fc3-6d444a19ae10 (dostęp 30 września 2019 r.)

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 27 kwietnia 2017 r. w sprawie aktualnego stanu koncentracji gruntów rolnych w UE: jak ułatwić rolnikom dostęp do gruntów?, 2016/2141(INI)

Sprawozdanie stenograficzne z 71 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 8 listopada 2018 r., Warszawa 2018

Stanowiska zgłaszane w toku konsultacji publicznych projektu rozporządzenia w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji -
<https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12291854/katalog/12388291#12388291> (dostęp 1 listopada 2019 r.)

Stanowisko Krajowej Rady Komorniczej z dnia 30 listopada 2016 r. w przedmiocie projektu rozporządzenia w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji,
<https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//517/12291854/12388291/12388294/dokument267191.pdf> (dostęp 29 października 2019 r.)

Stanowisko Związku Banków Polskich z dnia 29 września 2017 r. zatytułowane *Zagrożenia dla finansowania gospodarstw rolnych*, <https://zbp.pl/aktualnosci/Wideo-Komentarze-Klub25/zagrozenia-dla-finansowania-gospodarstw-rolnych> (dostęp 1 listopada 2019 r.)

The Saskatchewan Farm Security Act (Chapter S-17.1 of the Statutes of Saskatchewan, 1988-89 (consult Table of Saskatchewan Statutes for effective dates) as amended by the Statutes of Saskatchewan, 1989-90, c.22; 1992, c.43 and c.74; 1993, c.P-6.2 and c.51; 1994, c.30; 1996, c.C-27.01 and c.9; 1997, c.T-22.2; 1998, c.C-45.2, c.14 and c.48; 2000, c.L-5.1; 2002, c.C-11.1 and c.55; 2004, c.L-16.1, c.T-18.1, c.26 and c.59;

2005, c.M-36.1; 2009, c.7; 2010, c.E-9.22 and c.N-5.2; 2013, c.27; 2014, c.E-13.1; 2015, c.21, 2015, c.32; and 2018, c.L-3.001 and c.42)

Uwagi Ministra Finansów z dnia 11 maja 2018 r. do projektu ustawy o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwo rolne - <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12307602/12487460/12487462/dokument341969.pdf> (dostęp 28 grudnia 2019 r.)

Uwagi Podlaskiej Izby Rolniczej Biura Powiatowego w Wysokiem Mazowieckiem z dnia 19 lutego 2018 r. do projektu ustawy o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne - <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12307602/12487434/12487437/dokument335976.pdf> (dostęp 28 grudnia 2019 r.)

Uwagi Prezesa Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 25 listopada 2016 r. do projektu rozporządzenia w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji, <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//517/12291854/12388291/12388294/dokument267201.pdf> (dostęp 1 listopada 2019 r.)

Uwagi Rządowego Centrum Legislacji z 6 marca 2018 r. do projektu ustawy o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne - <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12307602/12487428/12487431/dokument335984.pdf> (dostęp 28 grudnia 2019 r.)

Uzasadnienie projektu rozporządzenia w sprawie określenia przedmiotów należących do rolnika prowadzącego gospodarstwo, które nie podlegają egzekucji, nr z wykazu Rządowego Centrum Legislacji: B303

Uzasadnienie projektu ustawy o komornikach sądowych z dnia 24 maja 2017 r., druk sejmowy nr 1582

Uzasadnienie projektu ustawy o restrukturyzacji zadłużenia podmiotów prowadzących gospodarstwa rolne z dnia 2 lipca 2018 r., druk sejmowy nr 2722

Uzasadnienie projektu ustawy o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw z dnia 4 marca 2016 r., druk sejmowy nr 293

Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia obciążeń regulacyjnych z dnia 12 lipca 2019 r., druk sejmowy nr 3622, s. 10-11

Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw wraz z projektami podstawowych aktów wykonawczych z dnia 4 października 2002 r., druk sejmowy nr 965

Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw z dnia 28 maja 2019 r., druk sejmowy nr 3480

Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 13 marca 2019 r., druk sejmowy nr 3298

Uzasadnienie projektu ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze z dnia 29 sierpnia 2002 r., druk sejmowy nr 809

Włoski kodeks cywilny z dnia 16 marca 1942 r. - Regio decreto 16 marzo 1942, n. 262
Approvazione del testo del Codice civile. (042U0262) (GU n.79 del 4-4-1942)